

U 8053

V.

1872

U 245-17

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186248632

3186248632

ПРАВДА

Щисьмо літературно-політичне

РОЧНИК ПЯТИЙ.

123338

1872.

Під редакцію Д-ра Олександра Огоновського.

ЛЬВІВ,

в друкарні Інститута Ставропигійського

під зарядом Шефана Гугковського.

1872.

U 8053 / V 1872

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 згр., на пів року 2 згр., на чверть року 1 згр.
в а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

Переднє слово.

На сім місци інші часописи подають звичайно програму, якої редакція придержуватись гадає. Воно й конечне у сих, що або свої політичні погляди переменяють, або знаміряють витичити своїй політиці яку-то нову дорогу — утворити новий політич.ий табір — або словами бажають закрити справдешню гадку. Ми не хочемо ні одного, ні другого, ні третєго, — а по-за-як щоденний досвід учить, що чим яснійше, чим точнійше яка часопись вивповість свою програму, тим певнійше в практичнім переведеню їй спроневериться, — так ми, щоб не черпати води решетою, заявляем загально, но для нашої публіки зовсім зрозуміло, що нашою програмою єсть програма народнєї Руси: „в своїй хаті своя правда и сила и воля!“ В чніх грудях отся наша клича озоветься братним відгомоном, сєго й запрошуем до спільної праці: словом и ділом.

Житє обявляється безперестанним рухом — застою то смерть! Рух в житю політичнім вирабляє поступ; в исторії нема причинку: хто не иде на-перед, той вертається в-зад!

Все отже, з-відкіля-б воно не походило, як тільки причинається до природного розвитку нашої идеї, як тільки викликує поступ, єсть для нас пожадане; на-відворот усе, як гарно не називалось би воно, як тільки вяже нам руки й спиняє нашу діяльність, як тільки важким оловом обтяжає нашу ходу—киньмо геть від себе, щоб не заважило коли-то на нашій совісти!

Порукою доброго успіху нашої часописи буде независимість нашого органу и одномислність, з якою майже всі лучші сили, звісні з давнійших праць на поли літературнім и по-

літичити, узнали потребу видавання нашої газети и або ввійшли в склад самої редакції або запевнили нас своєю чинною ділу.

Підчиняючи інтерес личний інтересови загальному, свідомі нашої задачі, ступатимем обережно, но завсіди сміливо наперед. На-перед отже!

Сим и кінчаем отсе слівце, и витаем шановну руську публіку, як добре знакоми.

Політика чувств а політика інтересів.

Діти и жони поводяться чутем: їх діла, се вплив кождоразового настрою душі, а ціла їх діяльність — се нічого иншого, як тільки сума хвилиних поривів, симпатій то антипатій, добрих то злих інстинктів — зборовий образ їх успособлення, продукт діланя нервового їхнього систему.

У мужів доспілих, з розвитими силами духа, причини їх діланя не слідую глядати в пориві чутя. Головну ролю грає тут розум, которому чутя підклоняється.— Від ступеня образования зависять більша або менша перевага першого над другим.

Не инакше діється и з народами. Народ-дитина поводитьсь инстинктом-чутем; народ-муж ділає з повною самовіжею, глядить и стереже своїх інтересів, чувство має у ёго підрядну ролю и виключається зовсім з-поміж факторів ёго діяльності, на-коли тільки інтересам ёго противиться.

Такій буває звичайний — або, лучше кажучи, нормальний ход річей; аномалія не можна ставити правилом.

Після сказаного, питане: якої політики слідую придержуватись Русинам (чи політики чувств, чи політики інтересів)? легко розвязане.

Культивуючи політику чувств останемось народом-дитиною; придержуючись політики інтересів змужнієм и станем коли-то народом-потугою, що єсть конечною умовкою вповнення задачі, судженої нам в черзі європейських народів.

Чи придержувались ми сеї політики до нині? чи нинішня політика руська єсть політикою інтересів? На се питане абсолютно притакнути годі.

На-відворот, коли вдивимося в ход політики галицьких Русинів, зачавши від 1848 року, то вбачаємо в ній більше чувства,

більше пориву молодечої душі, чим обчислюючого холоду опитного політика.

Характер и об'єм нашого політично-літературного місячника не позволяє вдаватись нам тут в широку историчну дисцертацію, тому-то ми тільки коротко діткнемо сих політичних фаз, які Галицьна Русь від свого пробудження, т. в. від Стадіонівщини аж до нині, переходила.

Коли в 1848 році Стадіон в інтересі тогданішого правління (руського патріотизму ему импутовати годі) використовував новорозбуджені сили руського народа в Галичині, паралізуючи ними ацію польского сторонництва, де-які репрезентанти тогданішої руської політики, йдучи за поривом — в-прочім дуже гарного чувства: вдяки, з'идентифіковали інтерес руської народности з інтересом тогданішого правління, посуваючи льояльність руську аж до служальства. Се називали вони добрим руським, добрим австрійським патріотизмом!

„Мовчи язичку, будеш істи кашку,“ — „Покірливе теля дві корови ссе!“ Отсе головний характер тогданішої руської політики; від неї не відступлено й тоді, коли „корова“ перестала бути дійною, т. в. коли відбиралось у нас тев другою рукою, що далось було одною. Ся покірлива мовчальність, сей беззглядний, що так скажемо: чернечий послух для власти — оправдається в-прочім по-часті тим, що воля для Русина в ту пору була щось-то нового, щось, від чого відникла була его натура. З послухом було якось вигіднійше, и думати не треба було багато, и одвічальність буцім-то спадала на кого иншого.

Тож корились и слухали багато, а допомнналися мало; то-муж-то й концесні, які в сю пору дістались від правління руській народности, дуже невеличкі — переминаючі; важнійші, як на-примір признане руських правничих катедр на університеті Львівським, впадають уже в другу фазу, и ся зачинається від именованя метрополітом у Львові єпископа перемишльського Яхимовича и від заложєня часописи „Слово.“

По фактах судячи, патріотизму пок. метрополіті Яхимовичу відмовити не можна. Відома річ: за его підмогою спроваджено тогданішого робітника часописи „Вістник“ п. Б. Дідицького до Львова; під его покровом розпочав п. Дідицький видаване своїх брошурок — а дальше и „Слова“, — бо все тани, хочай найбільшу матеріальну жертву при заложєню сеї газети поніс сев. Качновський, то метрополіт Яхимович не перестав підмагати редактора, доки аж не появилась в „Слові“ (в якій ціла написана? в тев не

входимо) звісна передова стаття віршом, з котрої на-раз завіян отверто дух полёнофільський. (В сю пору владають теж именовани кількох Русинів висшними урядниками и т. д.).—Чи метр. Яхимович був свідомий тих цілей, до яких прямовало „Слово“ и до яких по его смерти призналось отверто, об сім тепер ще непохибно судити не можем; правдоподобно однакож підклонивсь покійний метрополіт впливам корифеів „Слова“ не від-разу — а мало-по-малу улягла ослаблена воля старенького метрополіта під напором енергічних а тенденційних дорадців. Так хоч и в сю пору интерес народній не оставав без всякого узгляднення, то все-ж таки на-мъетности, которі „Слово“ знало будити по майстерськи: симпатіи и антипатіи — були переважно головними мотивами діяльності точасних руських політиків.

Годі, однакож заперечити, що патріотизм між публікою руською, именно в сій другій фазі, дійшов до високого ступеня—и отсе и ясна сторона сеі фази. Не менше додатня сторона сеі фази покірливої мовчальности єсть те, що наші представителі в тогдашних письмах публичних и меморандах до правління ставали на народнім ґрунті, заявляючись 15-миліоновим народом — відрубним від польского и великоруського народа, — що-зі взгляду на тогдашні дивовижні об-становини и на пізнійші мрії и штуки заслугує з нашої сторони на узнанє.

Політика пробуджених в 1862 році до кріпшого духового життя руських народовців, виступивших в обороні покидуваних через де-яких теорій з 1848 р. о відрубности народній Руси — в протівположности до появляючогося вже тоді з-за куліс редакційних „Слова“ панрусичного прямованя: — абсорбовалась безустанною полемікою з польским и панруським елементом, що з-разу, для висвіченя справи, було навіть конечним,—и таким побитом політика та, при тогдашних об-становинах, мусіла позі-статися мимо-волі теж в крузі чувствєнности; недостаток же старших впливових людей, интриги протівників, розбудженє на-мъетностей до найвисшого ступеня, все те стояло на перешкоді культивованю в той час політики интересів в таборі русько-народнім. —

Після млавої Стадіонівщини, після оживленої Яхимовщини, настала зловістна Литвиновщина. Кормига справ народних, ді-ставившия в руки метрополіта Яхимовича, перейшла, наче спадь-щина, в руки его наслідника. Здібність нового Метрополіта, его молодий вік, его енергія, его відносини до двора и тогдашнёго

міністерства, як и ся обстановка, що пок. Литвинович не був прихильником панрусичних фантазій, все то казало сподіватися, що за его метрополії засвітає для галицької Русі краща доба, що її интереса народні найдуть у правліи як найбільше поперте, як найсправедливіше узнане. Між тим, жаль згадати, Русь галицька уся — без ріжницї прямовань и пересвідчень, завелася в своїх о́жиданях зовсім. Новий Метрополіт, чоловік безгранично честолюбивий, не почувався до жадних обовязків взглядом Русі. Русь повинна була служити ему яко середок до осягненя почестей; вона повинна була слухати свого метрополіта, сама не домагатись нічого, а що сей уважав за конечне зробити для неї, приймати як ласку. Таким поступованем не міг пок. Литвинович позискати собі любви и довіриа у Русинів, и воно причинилось багато до сего, що панрусичне сторонництво, агитуючи досі потайно, в кінци 1866 р. явно вивісило „панрусское знамя“ у „Слові“, відмавляючи (для якого-то фантому єдності народної Русинії з Великоросами) права до житя власному народови. Гадав-би хто, що такий поступок сторонництва, до котрого п. Литвинович ніби не хотів залічатися, побудить его до розвиненя діяльности в противнім напрямку. Куди! Се була вода на его млин; тепер він побільшав тільки в очах правліи; він, „що своєю проворністю и оглядністю з'ямув удержати на мотузку усі „революційні“ (!) руські и „русскі“ елементи в Галичині“, уріс тепер до значеня: „des einzigen Mannes.“

Які-ж характери не мусіли виробитись між тими, що ними поводила кормига такого начальника! — Но відвернімо лице від картини, на котрій записана история сеї найсумнішої фази житя політичного галицьких Русинів, від пори їх розбудження, — а погляньмо дальше!

Послідня фаза галицько-руської політики, с. є. Политвиновщина и опісля Угодовщина, манить на перший погляд проясненим політичним небосклоном Русина-народовця. И годі заперечити, що вона, під де-яким взглядом, для нас більш втішна, чим янші, — но чи надійна на будущину, над сим слідує нам застановитися.

По смерти Литвиновича провідники галицько-руської політики, неначе-б бажали відотхнути після сеї невеселої пори, не могли з-разу згодитися на начального провідника и йшли, на-коли вільно нам так виразитись: один гетьта, а другий вісьта! Метрополіта не стало, єпископа в Черемисли не стало, — а в мірські руки віддати отсю гідність, мимо свіжо набутого опиту — не

хотілося якось нашим Пан-отцям від св. Юра, — бо бачилося їм може, що тільки у духовенства одного знайтися може щирий, правдивий руський патріотизм.

Тому-то й стали наші високопреподобні Отці не добрим підозріваючим оком споглядати на рад. Лавровського, которого становище умірковане, приязні відносини до покійного Метрополіта, а-тим самим прихильність и довірие для его лица в тогдашних кругах урядових — казали надіятись, що не хто-то инший, а тільки сей муж обійме головне провідництво галицько-руської політики. Рухливість п. Лавровського непокоїла їх, а ще більше непокоїло їх те, що п. Лавровський почав таки поміж ними, и то не безуспішно, глядати прихильників для своєго внеску, который в році 1869 поставлений в галицьким соймі — став жерелом нової політики: політики угодової.

„Слово“ з-разу не заявляло неприхильности для сего внеску; воно роздумалось аж опісля, так як роздумалась одна часть руських послів, підписавших в-купі из п. Лавровським сей внесок.

Гадка угодовости, як на Русина, знаючого, яку неохоту для польского гегемонічного елементу ховав у грудях тоді кождий майже Русин, була сміливою гадкою — було се ризико очевидне. Пан Лавровський міг сподіватись, що одного гарного пораньку, оглянувшись, не побачить за собою ні одного, однісенького з тих, що підписали его внесок; про инших прихильників и не згадуючи. Треба було облічитись з сим фактом. Пан Лавровський в 1862 и 1863 році мав симпатію у партії руських народовців, котра то партія теперки розжилась новим кріпшим житєм, завязала літературне тов. „Просвіта“, и котру-то шанували навіть и протівники її; — між тим сторонництво „Слова“, хочай не маліло значно, почало дезорганізоватись: одні перли редактора до крайности, відгрозувались в „Биржевих Ведомостях“ — и знаміряли по-при „Слово“ поставити другу радикальнішу газету, — другі, побачивши, що „Слово“ їх морочить и що Россия не думає о заборі Галичини, стали каятись, що дали за ніс водитися „Слову“, и хочай ясно не признавались до сего, почали туряти теж об окремішнім органі, на що здається не стало їм однакож відваги, може и фондів, або одномисльности робучих сил, — и хотяй потому кількакратно вертали до тої гадки, туряне осталося турянем, новою фантазією, новим: *pium desiderium!*

Під такими обставинами пан Лавровський прихилився опять до народної партії и она вибрала его головою Товариства.

Від сеї хвилі народівці симпатично придивлялися ходови уговою політики, політики, котора (так бачилось), без вагляду на симпатіи и антипатіи, єдино стеретти має народиєго и интересу. Не дасться однакож заперечити, що внесок угововий заключає в собі заледве шіпішим жадань народнє-руськї партіи, а сподіватись слідало, що те шіпішим більшість соймава з своєи сторони в найлучшім злучаю вважитиме за шахішим концесий, „які народній Русі признати схоче и зможе; кажемо: „схоче,“ бо сиравді з-разу де-які вимовнійші послї польскї заявля чимало прихильности для знаміреної угоди; кажемо: „зможе,“ бо ся прихильність не була загальна и мимо сєго, що польска журналістика старалася направити те зле, якого накоїла попередними літами, роздражняючи публіку польску проти всєму, що руське, годї було в короткім часї, що так скажемо, злизати тев, що накіпіло ронами. Надїя отже була—и кождий з-поміж нас сердечно радїв, що чей-чей Поляки зрозуміють раз власний интерес и схотять пошанувати интерес руський, що чей-чей мнеться ера безплодної чувственності (в добрім и злім зрозуміню сего слова) и настанє ера політики нової, вагоніуючої далекосяглими наслідками для нашого краю — для обох сторони, політики тим раціональнішої, тим трівалійшої, бо основою и виразом її буде интерес, — а відома річ: интерес — се найтвердший грунт, на якім засновуються приязні взаємини. —

Між тим минає одна каденція соймава — газети декламують про „згоду“, а угововий внесок п. Лавровського не приходить на порядок дневний; настає друга каденція сойму — та и ся минає, як попередна, дурно! Замість уговового внеску, більшість соймава ухваляє викладовий язык руський в тутешній т. з. руській висшій гимназії и вяже дотичний внесок з внеском Галлера об знесеню тут німецької гимназії, як би нарошно на те, щоб ся ухвала не діждалася санкції!... „Оттак“, потішають п. Лавровського, „деякі точки уговового внеску повдинчо дали б-ся пересадити в сойма“, и дивуються самі своєму ділу шановні прихильники угоди з польского сторонництва, збуваючи мовчанкою сам внесок и відбираючи таким поступком віру в добру волю соймавої більшости навіть найбільш оптимістичним Русинам-народівцям, позваляючи над ними триюфувати елементови ненароднєму!

Про поступки „Ради школьної краєвої“, тої найнетолерантнійшої для Русі інституції, вже й не згадуєм тутки.

Після таких фактів питаємось: чого вижидаєте від нас, панове з польского уговового гурту? чи може що ми позволимо

„неутралізувати“ себе, вдоволюючись гарними словами а дурно вижидаючи фактів? чи може що ми, запізнаючи народний наш інтерес и переінівши антипатії на симпатії, опять зачнемо, як діти, бавитись в чувственну політику, або як розпучливі фантасти кинемось в обійми против-народної партії — и сим увільнимо вас від поліку з нами?

Наколи-б и справді вернулись ми до колишньої політики покірливої мовчливости, то ваша власна история покаже пальцем на вас и вину неудачі порозуміння запише в реєстр ваших гріхів політичних.

Яко народ, свідомий своїй гідности, бажачий збереження своєї народної истоти, ми не дамо приспати ся голословними обіцянками, а бажачемо фактів, фактів, и ще раз фактів.

Наша політика чесна; хто чесно думає, сему не тяжко нас вирозуміти. Стоїмо на розпуті — різні дороги перед нами; но піїдем тільки тою, котора веде нас до цілі. Ми не бавимось в високу політику, то правда; но під високою політикою ми розумієм дипломатию, — а о скільки руське питання з дипломатичною ніякого діла не має, о стільки и висока політика з ним не має ніякої спільности;— мусимо застерегтись однакж против сеї інсинуації, щоби ми позвалялись на вні заступати кому-небудь иншому, як тільки природним нашим представителям, людем нашого довірия, народности руської, — которе то право заступництва не терпить ніякої субституції, ніякого переносеня его на кого-небудь иншого.

Ми не бажачемо від сторони польської пожертвованя її інтересів, а тільки узнання наших; від сего бажаня не відступимо, не маєм бо охоти фігурувати яко герої „роману“, як подобалось назвати часописи „Краї“ безъ успішність угодного змаганя.

Наше діло серіозне и ми підняли его в найлучшій гадці и узялись за ёго з найлучшою волею, не бажачи руйновати—а будувати; тільки-ж на леду ніколи будувати не будем! — З чистою совістею про-те виждатимем осуду нашої діяльності від руської публіки, стоячи на сторожи її інтересів.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

Поклик до братів Славян.*)

Чи довго ще кривді й надсілі тлумити
Святé наше право розвóю?
Не вже не одні ми матері діти,
Не вже — не браті між собою?

Завіщо-ж зневага? для-чóго не мїлі
Братáм наші щїрі жадáня?
Кого ми чїпáли, комú ми вчинїли,
Чи крївду, чи зле руйновáня? —

Ми тїльки борóлись за влáсну хáту,
За те, що намъ дóрого й нїні;
Бажáємо ми и тепér не багáто —
Рїдного розвóю родїні!

Щоб дúма славу́тня и мóва спївóча
Шпирїла й пишáлась в народї!
Ми всїх пригорну́ди-б до сéрця охóчо,
Як би нам хоч трóхи слобóди!

Чомú не ймеш віри ти, брате, Москáлю —
Не вже ти лякáешся зра́ди?
З тобою недóлі нас крївне зьєднáли —
Не бóде між нáми розра́ди. —

З тобою давнó ми працюем на полі
Розрбóсту наўки й освїти,
З тобою давнó ми шукаемо вóлі —
Ї нам з тобою дїлáти!

А ти, брате, Ля́ше, — не вже пак до суду
Мїж нáми розрúх бїдолáшний?!
Ой, скинь-бо з очей ти сподáвню полóду,
Та прáведно глянь, — необáчний:

Ми тїльки за нáше лягáли кїсткáми,
Коли нам чинїлись ушкóди;
Нїкóли не грáлися ми кайдáнами,
Чужóї не гну́ли слобóди!

Хай Чех оповїда, — чи ми не сто́яли
За вóлю братерню горóю?

*) До віршу сего прилучаємо при кінці сего випуску ноту.

Та з Жбіжкою-ж в-кумі діди наші дбали
 Ї здобули козацького строю! —

Хай Сербин розкаже, чи ми не братались
 Оружно з ним в щасті я в горі;
 За віру, за вблю чи-ж ми не рубались
 На Січи, на горах, на морі?!

Спитайте Словака — и той не згадає
 Од нас коли-небудь образи:
 Злоби не було в наших серці й немає —
 Ми хотіли-б загоїти врані! —

До згоди, до гурту, до купи, Славяне!
 Забудьмо сподівні свари,
 Вгамуймо, братове, розлади погане:
 Встають бо на Заході хмари!...

Спізнаймося самі, уважаймо на брата —
 Тоді нас ніхто не здолає;
 Тоді не дамб ми Німоти урвати
 Ні цяти Славянського краю!

Подаймо-ж ми руки на вічне кохання,
 И крикнем на бенькеті згоди:
 „Ми цілому світу бажаєм — братання,
 Поради, освіти й слободи!“

Гельманець.

Из сербських народних пісней.

ЕДИНИЙ МИЛИЙ ТА И ТОЙ ДАЛЕКО.

Ночи темні, ночи непрозори!
 А на серці-ж ще темнійше горе.
 Сльези рою, від усіх ховаю,
 Та й сказати нікому не маю!
 Нема неньки — виплакала-б тугу,
 Нема сестри — розказала-б другу;
 Один милий... та и той — з-за річки:
 Поки дійде — половина нічки, —
 Поки збудить — півень озоветься, —
 Поки мене притисне до серця —
 Вже й зоря займається по-рану....
 „Час — пора до-дому, мій коханий!“

СОКІЛ ДІВЧИНУ ВУДИТЬ.

Дівчина заснула
 Під кущем калини;
 Будить її сокіл:
 „Уставай, дівчино!

„Виграло вже сонце —
 „Вид твій припалає.“
 Кинулась дівчина —
 Сонечка не — має:

Тільки пригортає
 Та цілує мидий
 Ії вид румяний,
 Ії груди білі. —

Гесьманець.

ДО МОЄІ БАТРУСІ.

Ще не багато літ прожив,
 А вже сивіє чорний волос;
 Ще не діждав своїх я жнив,
 Ще не жовтіє колос.
 Я в світі щиро працював;
 Я сівяв те, що Бог послав.

Гірких багато сліз пролив,
 И горя я дізнав чимало,
 Людей и правду я любив —
 За те мене и зневажали;
 И молоді літа мої
 Я скоротав на нужні.

Тепер з тобою оддыхаю,
 Тепер прийшла моя весна;
 Я, мов по смерті, оживаю —
 А ти, мов зіронька ясія;
 Мені присвічуєш; з тобою
 Я вже не зніюся з нудьгою.

Світи-ж мені, поки я бачу,
 Попки до праці ще берусь;

Я марно сили яє потрачу —
 И жнив своїх такї дїждусь;
 Зберу що сїяв — и веселий
 Піду на вічную оселю.

Павло в Україні.

НАША ЦЕРКОВ.

На-зорїх заграла дзвони,
 Спудили з природи сон;
 Встав Великдень й на поклони
 Люде к церкві йдуть гуртóm.

А вона по-над гробами
 Голову схилила —
 И росою, мов слїзками,
 Марне личко вкрила.

Застогнала у дзвїнницї;
 Прилетїли діти,
 Щоб при нїй, при жалїбницї,
 Богу помолитись

И молитва болю, горя,
 Віри й упованя,
 Плаче, лине по-над олтарь —
 До Творця сияня.

Від віків вона так стогне,
 Вишнєго питає:
 Чи довгò ярмо те чорне,
 И глум зносити має?

А вдовина смирна лепта
 Бїдної оселї,
 А та церковця обдерта,
 Вічно невесела —

Тихо влониться, мов мати,
 Над дітьми дрібними, —
 Рада долї їм придбати,
 Бо за ними гине.

И слези всецїлющим
 Изкрїплює сиди

У журбі, щоб доля злюща
Іх не задавила.

* * *

Ой, ти церкво-жалібнице,
Безталанних мати,
Віковічна мученице
У жебрачій шаті!

Не журися — глянь під себе:
Сліз-молитов море
Піднесе тебе на небо
З страшним співом гора.

Заревуть свобідні хвилі —
И тебе, небого,
Унесуть на борзій крилі —
Зложать перед Богом.

И віків всіх голосами
Скаргу заспівають,
Серцем добрим й молитвами
Бога убогають...

И тоді по воли Бога
Стане на землі:
Рай для добрих, казнь для злого —
Мир святий тобі!

К. Устимювич.

ПІМСТА И ВЕЛИКОДУШИЄ.

ОПОВІДАНО

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешнієї події; розказав

Володимир Шашкевич.

І.

Більш сорока літ тому на-зад запанував було у наших сторонах великий помір. Мерли люде — та так и падали, неначе та солома; городи та села пустошали — поля лежали обологом. Не було такої днини, такої ночі, щоб по ким-то не задзвонили, щоб

кому-то не висипали свіжої могили. Живуть ще люде, що памятають сі страшні часи, й не один дідо розказує онучатам про велику заразу або холеру, що так и хапала люде без ліку, без переліку. Ще більш лютував помір по тім боці кордону; неначе кзра за тяжкі гріхи линув він, як відьма кощава, по-над хати — по-над палати, нікому не пропускаючи, усіх однаково засягаючи під свої широкі чорні ярила.

Року 1830 в пізну осінь досягала отся зараза границь западнєї Росні. „В селі Сопошок поховано кільканайцятеро люде!“ сумно покивуючи головами, пошептували собі люде отсю невелику звістку кілька верств на-вкруги — тяжко зітхаючи: „чей-чей оминє ся кара мою семью, чей-чей не допустить Господь сєго страшного допусту на наше село!“ Так сподівавсь кождий, жавхався кождий, встаючи и лягаючи. —

Дві милі від Сопошка, серед густого соснового бору, одною стояла деревяна хата; плечем оперта о висону кострицю, неначе дитина притулилась до ріднєї неньки. Від двайцати літ проживав тут лісничий Олекса Вовкомір з своєю ріднею, и люде розказували про єго, „що отсей чоловік віродивсь від усіх лісничих, що у єго на совісти немає людської кривди и стільки, що за ноготь!“

Та хоч який був чесний та сумирний чоловік Олекса Вовкомір, а все-ж таки не взяв кат ворога и в єго; сказано: „що сей не вродивсь, щоб усім догодив!“ Був отже и в Олексі свій ворог: тяжкий, завятий — що тільки й продумував об сім, як би, мовляв той: підставити ногу лісничому — як єму досадити?

„Не виру“, говорить сей було, „доки не вигублю те гадюче гніздо (так називав Вовкомірів недруг семью лісничого) до нащадку!“ Усі дивувались, з-відки узявся в сєго чоловіка такий завязток до Вовкомірів, та хоч розпитують єго про те бувало люде, мельник (таке було єго ремесло) одвічя тільки хибань проклоном або грізьбою, а з єго очей так и бухне, поломям неначе, сей внутрішній вогонь, що палить душу злого чоловіка, — так и засвітить вовком ся искра, що тліє в єго дивім серци — „тліє, дотліває, часу дожидає.“ — Оттак-то ненавидить лукавець праведника — брехун правди — злодій чесного доробітку! —

Не чого иншого й завидував Вовкомірови мельник, як єго щастя, єго статку, та й тої шаноби, яку лісничий мав у кождого, хто лишеень мав коли на ним яке діло; за те мельника оминали самі таки Сопошане, — й кому не кивче було, сей обходить було млям, щоб не подибатись „з отсим крүтїєм“ (так називали мель-

ника), що продав би з хреста самого Ісуса та обдурив не то Гершка (так називався Сопошанський арендарь) из его бельфером — а таки цілу школу жидівську годень був обшахраїти. А ще то люде, як кого не злюбають, то причиняють та вигадують нечужане та небувале; — а Сопошане не були лучші люде, чим инші, то-ж и силели таке, що буцім-то мельник Василько (так було ёму на имя) за стільки а стільки червоних записав свою душу нечистому — и що сей спокушав его на всяке лукавство и помагає ему до ксякої пакости, яку загадає тільки злющий мельник супротив лісничому.

— „Не дурно“, так говорили люде, сидючи в неділю в корчмі, „побудовав він собі млин проти дуплавої верби!“

— „Та вже-ж не дурно!“, одвічали другі — „не вже-ж розказував Грицько, Ковальчук, що вертаючи смерком из почекайки (так називали Сопошанці корчму, що стояла конець села и де за попадний Гершко осадив найстаршого зятя Ривіна, мабуть задля-того, що арендарь не пропустив нікого, щоб не поалкинув: „почекайте-но, господарю, у мене єсть до вас діло!“ а рідко трафлялося, щоб Ривінове діло кінчалось чим иншим, як тим, що господарь зайшовши вже раз в корчму, не вийшов, мовляв той, на сухо з-відтам)....

— „А скільки в вас килишків горілки?“ перебив Гершко розказуючому, посміхаючись из-за шинквасу.

— „Не перебивайте бо!“ одвічав сей; „не горілка говорить из мене, а Грицько Ковальчук розказував, що вертаючи смерком из почекайки, підслухав мельника, як сей під вербою нараджавсь з нечистим на яке-то чортове діло!“

— „З-відки там у вас тих чортів набралось?“ обізвавсь хто-то розумніший з гурту.

— „Не хуліть, дядьку!“ остерегав паламарь Вареха, що вже за пиреги злинявся; „добре, що вас пан-отець не чують!“

— „Дурний ламполіз!“ відрізав тамтой; „хиба-ж то пан-отець учать, що чорти сидять по дуплах, або що нечистому можно продати душу наче теля або, шаювавши вас яко гречних, пероса?!“

— „Пев та цур!“ сплюнув паламарь; „хиба-ж чортів немає на світі? хиба-ж...“

— „Тобі пев!“ перебив перший, „та й иншим таким, що вигадують таке, про чортів, про відьми та оярі; вам би то, перш усіх, покласти голову під св. евангеліє.“

Так гуторили Сопошане в корчмі; коли між тим лісничий Вовкомир, сидючи за столом, у теплій хатині, розмовляв із жінкою про яке-то зіля, що одно тільки мало лічити холеру.

— „Що-ж? найшла зіля?“ питав Вовкомир жінки.

— „Дурно глядала!“ одвічала жінка; „воно десь має бути на горі, тільки що на-разі відпувати годі!“

— „В сю страшну пору воно повинно бути у кожній хаті. Дивно, що сёго року я не подибав его еще в лісі, а вже-ж нарешно завтра скоро-день за ним виберуся. — бо, мовляв покійний знахорь Матвій, найлучше его вчухати під росу, — хоч так розібравши, я не второпая, чому-б зіля під росу мало більш цілющої сили, чим коли вчухнеш его приміром в полудне?“..

— „Розбирай, не розбирай!“ озвалася жінка, „а старий Матвій знав, що говорив; се зіля береться тільки під росу, а то шкода й заходу коло ёго.“

— „Ви, жінки, усё раді-б звести на чари“, одвічав чоловік, „хоч воно наче на долони лежить, щб тутечки ніяких чарів не треба, що зіля лічить само, без чарів!“

— „Стрижено — голено!“ — відрізала жінка, рада, що отсі слова, котрими Вовкомир кінчав звичайно усяку суперечку з жінкою, може повернути тепер проти ёго; „ви чоловіки ніколи не послухаєте жінок; адже-ж не увесь розум Господь поклав у ваші голови?“..

— „Ні, серце-Катрусю“, одвічав Олекса, и поцілував жінку, „сёго я не думав, щоб в отсій головці не було розуму; двацять літ минна, як ми побралися — а з сеї пори я не-раз уже радився твоёго жіночого розуму“..

— „И може жалував коли сёго?“

— „Ні, голубочко — сёго не кажу, я й тепер не противитимусь тобі; чи-ж воно й стоїть сёго, щоб ми перечилися, та про що? про марне зіля?!

Як-раз тепер завили британн на подвірю, а діти Вовкомірові, двое русих сивооких хлопят, подібних як одна капля води до батька, прокинулись в постели и молодший витягнув ручаку до матери.

— „Мамо! де Маруся?“ промовила дитина, протираючи очі; вона не доказала нам казки!“..

— „Марусю!“ клинула Вовкомириха, цілуючи дитину; „чи не лягла ти уже спати, Марусю?!“

— „Ні, мамочко!“ озвалась, як ягода красна, гнучка як тополя, шіснайцятьлітня дівчина — и увійшла из другої кімнати; „я пряду куделю, та молятви говорю!“

— „А чого-ж ти так просиш за куделею у Господа?“ обізавсь батько; „мабуть тужно молодій голубці уже без голуба — ге?... Знаю и, чого постять та моляться молоді дівчата... и твоя мати постила та молилась перед дваццати роками більше, чим нині.“

— „Не гнівай Бога, Олексо! чого ти соромиш дурно дівчину? Чи-ж нині нема чого молитися? чи-ж не казав тобі лісний Данилко, що в Сопошку вже дваццатеро поховали на холеру?!“

Опять тепер завили, забрехали британи... відчинились двері и майже без духа станув на порозі Данилко.

— „А що там, може опять яке вовчище привіялось, що пси так уїдають?“ запитав лісничий, побачивши, що Данилко побілів як хуста, и глянув в кут за рушницею.

— „Ні, прошу пана“, одвічав Данилко, шкробаючись в чуприну; „се мель-мельник, Сопо-шан-панський просить впу-впусту.“

— „Мельник?!“ покрикнула одним голосом Вовкомирова родина, и глянули одно на одного.

— „Мельник? теперяи? під ніч?“ говорив лісничий; „чого хоче сей чоловік від мене?“

— „Просить притулку на лісничівці“, одвічав Данилко; „каже, що в Сопошку холера, що сеї ночі померло дванайцятеро, а вчера поховали осьмеро, що ціле село заводить, що люде покидають хати, та й идуть в світ за очима...“

— „В Сопошку холера“, говорив лісничий, „а він, мельник — завзятуций наш ворог, шукає притулку серед мові родини, котру зустрівчав завсіди проклоном, котру божився вигубити до нащадку — мельник?“ — и задумався Вовкомир, наморщивши брови, казав-бись: яка-то чорна гадка заворушилась в его праведній души й каменем повисла у его батьківського серця. З любовью глянув він на жінку, жалібним оком по лицях любі дівчорі, — а далій спогадав, що хто зна, може й ім прийдеться глядати притулку у чужих людей... що не годиться й ворога відганяти від порога, в таку добу, в такім нещастю.. що вони, Вовкомири, ніколи не бажали зла мельникови, що раді-б були нераз помиритися з ним, — а тепер, він сам, перший хоче переступити їх поріг, перший витягає руку до них и просить так нечымало: бажает тільки ночлігу, притулку — захисту від зарази!...

— „А, то хибань звірюка був би сей“, обізвався в-кінці лісничий, „щоб в такім нещастю хлібом та солю не поділивсь з сусідом!“ — и мерщій відчинив двері, втішно та сердешно витаючи мельника, котрий, повісивши голову, так и стояв за порогом, наче-б и не надіявсь милосердя у сих, котрим заприсяг було погибель; непевною ходою переступив в-кінці поріг и блудним поглядом повів по кімнаті.

Бачивши таку несміливість и який-то тяжкий смуток у гостя, лісничий и его жінка стали розважати его; стали приймати як найлучшого сусіда-приятеля. За столом випивши одну чарку и другу, мельник подобрів, став сміливіший и говіркий, и просив лісничого и его жінку о прощенє; казав, що не сподівався він у їх такого ласкавого серця, — розказував, як лісничий зловив его раз малим еще в лісі и за те, що вирубував довбачі из дуба, випарив здоровенно, — як арендарь Гершко, знаючи об сім, підцьковував его оісіля завсіди проти Вовкомира за те, що він, лісничий, відмавляв дідича, щоби не вирубував ліса та не продав на мори жидам, так як его батько, — що він (Гершко) хотів, щоби пан поставив в селі тартак и випустив ёму в аренду, и що обіцював его (мельника) взяти до спілки, як тільки позбудуться Вовкомира, котрий один стоїть ім на заваді, — що жид розказував ёму усе, як Вовкомір буцім ненавидить его (мельника), що відгражається вбити як пса, коли подибає з рупницею в лісі, — що, правда, Сопопансьні люде говорили инакше про Вовкомира, но він більш вірив Гершкови, чим Сопопанським людам, котрі теж до ёго не дуже прихильні.

— „Шкода!“ кінчав мельник, „що я скорше не знав вашого доброго серця; воно красше-б було для нас обох.“

И глипнувши з-підлобья на Марусю, котра сиділа конець стола на-сукісь мельника и з добрячимь усміхом слухала его оповіданя, схаменувсь неначе, зітхнув — глянув на діти — встав скорійш від стола, подякував господарям — еще раз жалібно вимовив: „шкода!“ и непевною ходою вийшов через сіни до иншої кімнати, де Вовкомириха настелила була гостеви постели, мовляв той: аж під саму стелю....

Коло півночи з-тиха відхилились двері від кімнати лісничого, и уже хотів Вовкомір схопити за рупницю, гадаючи, що отсе злодій підкопавсь до его хати, коли до его ліжка тихою, наче кіт, ходою приближивсь Данилко и шеннув своєму панови, що-то до уха.

Неначе-б гадюна вкусила лісничого, так схопивсь він із постели і випав до сіней, неначе божевільний.

— „Холера! в моїй хаті холера,“ промовив він на-силу охриплим голосом, і заломивши руки станув серед сіней, неначе укopianий; — „так моє серце добре мені віщувало — так він обманув мене, щоб погубити, а я змилювався над ним і ogrів за па-зухою вужа!“

В сій хвили місяць освітив кімнату, де лежав мельник, і лісничій побачив крізь відчинені двері, як сей аж тачався від болю по постели, благаючи не-своїм голосом помилюваня.

Страшна боротьба розпочалась в грудях Вовкомира: любва як родні, милосердие над нещасним недругом — сі два чувства разом заворушились в його души. Як тяжко вибирати тут батькови родини — чоловікови — християннови! (Д б.)

ДІВЧАТКО З СІРНИКАМИ.

(За Андерсеном розказав Гетьманець)

На дворі був страшений холод, заверюха крутила, і ніч насовувалась — остання ніч Старого року, — саме на Меланки.

Такої темної та холодної ночі; що добрий хазяїн і собаки не вижене, вбоге дівчатко, босоніж, простоволосе, пленталось собі вулицею. На їй, правда, й були черевини, як вона з дому виходила, але не на-довго: вона, бач, взулася у материні старі, та такі великі, що у першому заметі їй загубила, перебігаючи вулицю з-під коней. Один черевик згубила вона таки на-віки, а другого ухопив якийсь шибиник, хлопчик.

Ото-ж дівчатко перебирало голими ніжками, що аж посиніли від холоду. У старенькій хвартушині несло воно багацько пачок з сірниками, а одну у руці тримала. Поганий день для неї нині випав: ані одного купця, ані одного шеляга!

Бідне! Голодне й холодне тремтіло воно, аж кривилося! Лапастий сніг вкрив їй голову й нападав між біляві, гарнісенькі вухері, аж до плечей.

По всіх будинках світилися вікна і сяяли; а дух від смашних страв аж на вулиці чувся: се було навечері Нового Року. У дівчинки тільки й гадок було, що про се!

Сіла вона собі й притулилася у закутку між двома будинками, підгорнувши ніженята під себе; але холод усе знай більш та більш проймав її, — а до дому-ж то вернутись не наслідуюва-

*

лась: бо не продала ані одної пачки, не заробила ані одного шеляга. Раз — батько б побив її, а друге — хіба пак й дома не було теж холодно?!

Жили вони на горіщи й хоч найбільші дірки у стрісі й були заткнуті ганчірками та соломою, проте вітер, не вважаючи, продимав на-скрізь.

У дівчинки рученятка зовсім одубіли.

Господи! хоча-б один сірничок, — може-б він запоміг хоч трохи! Коли-б одважитись хоч одного стратити! Тернула-б об стіну и погріла свої одубілі пальчинята.

От вона таки й наважилась витягти одного. Черк! Господи! як блиснуло, як засіяло! Вона сірник прикрила долонею, и горів він неначе свічечка, а полум'я вго було таке тепле та ясне! Що за диво? Здалося їй: ніби сидить вона перед панською грубою, обробленою у мідь і залізо розкішно. Вогонь так привітно палає и гріє так хороше та тепло! Коли тільки що вона до полум'я захтіла простягти свої ніжки, — як разом полум'я згасло и груба не-знаць-куди ділася: зосталося дівчатко тільки з недогарком сірника у руці!

От, черкнула вона об стіну й другим. Блиснув вогонь, загорівся, и тамечки, де світ на мур упав, неначе стіна зробилася, як намітка, прозора: можно було бачити з середини кімнату.

Глянула дівчинка — а в кімнаті стіл засланий скатертиною білою, білою, як молоко! На скатертині у полумиску стоїть печена гуска, начиняна яблуками та сливками, а од неї — гарячим та смашним паром так и душить. От, думà, щастє! А тут, як плигне гуска з полумиска до-долу, а ніж и вилки у-слід, та прямісенько до дівчини.

Коли се — погас сірник, и знов усє зникло; зосталася тільки стіна висока та холодна!

От, черкнула вона й третим! Зирк, — аж вона сидить вже під чудовною панською ялкою*). Ся була більша и далеко красша за ту, що вона торік, у багатого крамаря, бачила крізь скляні двері. Господи! скільки свічок світилося по зелених гилцях! скільки то висіло в-горі цяцєк та лялєк! И здалося, ніби вони до неї всміхалися. Але тільки, що простягне вона обидві рученята, а сірник и погас.

*) Christbaum.

Знялися усі свічечки з дерева й полетіли в-гору високо, високо. Дивиться — то не свічечки вже, а зірки на небі: одна з них покотилася и покинула по собі довгу вогняну стягу.

„Мабуть хтось умер!“ подумала дівчинка, бо старенька покійна бабуся, котра тільки й любила її щиро, було часто каже: „коли часом зірка скотиться, то певно душа чиясь полинула до Бога.“ —

Чернуло дівчатко вже одним сірником об стіну. Блиснуло ясне та велике полум'я, а серед його її бабуся з'явилася, з таким ясним обличчям, з таким щирим до неї та любовним поглядом!

„Бабусенько!“ крикнула дівчинка; — „взьми мене з собою; я знаю, — як сірник згасне, то зникнеш ти, як груба мідяна, и гуска печена — и ялка чудно-хороша!“

От, разом запалила вона усю пачку, бо боялася, щоб бабуся її не кинула. Сірники запалали, и полум'я з їх здалося їй яснійшим од сонця. Ніколи бабуся не була такою гарною та величною! Узяла вона дівчинку на руки, и обидві, осіяні світлом, радісно полинули в-гору високо, високо — туди, де нема ні холоду, ні голоду, ні туги, — полинули до самого Бога!

Але й другого зимного ранку, у куточку, між двома будинками, маленьке дівчатко усе ще сиділо з почервонілими щічками, з солодкою усмішкою, — тільки вже одубле й замерзле.

Зійшло холодне сонце на Новий Рік й осіяло дівчинку з її сірниками. Одна пачка була зовсім спалена, и люде казали: „певне погрітись бідне хотіло?“ Але ніхто не відав про ті дива, що вона бачила, ні про те, у яким сяяні полинула вона з старенькою бабусею на нову оселю! —

ДЕЩО О СПОСОБІ ЖИТТЯ МУРАВЛІВ

и об тім, яку роль відгравують они в загальній ладній природи.

(Написав Іван Верхратський.)

У збірці малих и непоказних завважаємо часто приміти, котрі нас наповняють найбільшим подивом Божої мудрости и всемогучости. Именно помічаючи спосіб життя комах, приходимо до того пізнання, що саме там, де би ми и не думали, на предметах буцим незначних и маловажних, показується потуга Вседержителя в впливаючій величности.

Яким то дряхлим и слабым сотворінем не видається нам муравель! Однакж, слідячи ближе за способом его жита, побачимо, що саме сі непоказні животинки живуть в численних товариствах, улажених не согірше, як яка из потужних держав нашого часу. Єсть у них правлячі проводирі, послі-слідителі, инжинери, робітничі, и готове військо, котре кождо вдираючогося ворога хоробро відперав; словом одним: єсть у них все, що в добре удержаній державі має бути. Муравлі суть також добримі окономіами. Справді не збирають они собі запасної живности на зиму — як хибно тверджено у старовину, ставляючи муравля за взоровір журливости и вапападливости хозяйської — ні! муравлі призибувають собі, чуючи непогоду довше тріваючу, лише на кілька днів припасу, а в наших краях проводять зиму в стані заковязлім, загребавшиєсь тріхи глибше в землю, — однакж держать собі постоянно дійні корови. Корови? спитав де-хто, не довіряючи. Так єсть! Річ має ся так: На листю тополь, рож, на напусті и многих инших ростинах живуть малієнькі комашки (звані мшицями), та обсідають іх так густо, що ростини ті видаються мов попелом обсіпані. (Тому-то зовуть мшиці теж и попелицями). На-заді мають сі комашки дві трубочки, з котрих тече солодкий, ліпкий сок. Муравлі любять той сок дуже. Тому-то и видно часто, як по листю бігають квапно, злизуючи сок з трубочок мшиць текучий. Однакж не вдоволяються они тим. Дуже часто хватають сильними челюстями повільні мшиці, таскають до-дому и ховають іх у себе, та хіснують з них подібно, як газдині з коров.

Загалом ділятьєсь обчество муравлів на самочки, самчики и безполі робітничі (муравлі ніякого рода або так звані муравліі). Найбільші суть самочки. Они то подібно, як тріхи менші від них самчики, дістають під-час сполованя (Paarungszeit) ніжні крильця, котримі на кілька хвиль можуть в воздуху вознестися. Однакж вскорі тратять крила и спадають на землю. Самочки зносять відтак малієнькі яєчка в закапелках муравища, а дальше пропитанє виклюваючоїєса черви зоставляють робітничам. Робітничів єсть найбільше, и они иносять найтяжші труди коло утримуваня держави. Самочки и самчики вільні від работ и представляють, так сказати, княсу правлячу. Робітничі розділяють роботу між себе. Одні сторожать, другі будують нові ходи и комірки або направляють старі, инші зносять потрібний до того материял, инші знову виходять на розвідок за поживою и пр. Дивлячись на той глітний рух, який панує в муравищи, думав-би хто з-разу, що

не спроміжно тим звіряткам працювати доладно, що они десь собі в своїх роботах мусять перешкодити,—а и саме муравище з-верхи виглядає найчастіше безладною копицею, накиненою піском, листям, чатинем и пр., — однакж, роздивившись точніше, узриш на-відворот: кожде має свій певний, вимірний об'єм ділання, одно другому уступає бережно з дороги не заваджаючи, а коли иноді в квапливій поспішности стане одно против другого, так гладячись усиками, и спізнавши одно другого, смирно уступають собі — тай дальше до праці!

Примітна пильність и витревалість муравлів-робітників. Иноді кількадесят раз сховуються з тягаром и скочуються доли, но те ім не мішає; вони не встрявають, доки аж не спрячуть предмет на місце призначене. Для молодого покоління суть також дуже журливими. Черви виключившіся з яєць годують дуже старанно. Коли черви досягнуть приналежну великість, то обносять ся звичайно тоненькою пражею и переміняються в кукли або так звані подушки. Подушки ті именуєть де куди хибно теж и „муравлиними яйцями“. Они суть звичайно білявої або жовтавої барви — з-далеку схожі на пучняві зерна жита або пшениці. Кукли не їдять нічого, не потребують отже, щоб їх годувати; однакж и тепер не відступають їх годовники. Они виносять подушки на сонце, обертаючи їх то на один бік, то на другий, щоби добре з всіх сторони оірілися. Зближить-ж до гнізда який неприятель, як не заворушиться все в муравищі! З якою ревностю не видаються усі робітники уносити повірені ім подушки! В короткім часі численні подушки зникли, поіратані у середину будинку, а нагомість виступає цілий рій воінів, щоби укарати дерзького смілкава

Муравлі живляться переважно солодкими соками з рослин або звірят. Овочей не тикають, хіба коли з них відшкірється дупина и витікає сок, на котрий то всі муравлі дуже ласі. До муравища ведуть окремі дороги або шляхи, котрі нарочно промощують собі муравлі. Тими дорогами зносять они собі потрібні річи. На вислід роздобутку висилають робітники кількох з-поміж себе. Відкриють ті слідителі більшу илькість поживлія, то сей час вертають до свого муравища и забирають з собою більше товаришів, при чім дуже добре уміють справлятися, хоть часом вибираються в місця досить оддалені. З того видко, що межи муравлями має бути певний рід, сказати-б: мови,—а так можуть они порозуміватися взаімно.

Дивлячись на згодливе устроєне держав муравлиних, думав-би хто, що межі ними панує лише любов и згода; однак и межі ними ведеться иноді борба и то завзятуща борба о бит. Коли в якій стороні за дуже розмножаться муравлі и досить близько зложать муравища одні біля других, стає їм за тісно, а то тим більше, коли одними дорогами змушені за жиром виходити—и тоді то розчинають они справдешні битви. Примітно, що при тім муравлі не уживають ніколи хитрого підступу, не випадають з засідки зачаївшись, як многі инші комахи, но боряться чесно в отвертім поли, виступаючи густими рядами. Борючись кусаються челюстями (щипальцями), стають на-вшипінки и стараються забрызкати противника kwasною ідею, що находится в піхурци на кінци їх кадовба. Роди узброєні жалом проколюють ним ворогів Справді збумляти приходится, з якою заілюстю, з яким завятком они гризуться. Не-раз зчіпляться борці так сильно, що не попускаються, навіть коли один з них на смерть загризений, и не-раз мож побачити, що до ніг муравлів побідно з борби вийшовших суть учіплені голови відорвані або й цілі трупи противників.

Часто нападають на одного кілька з иншого муравища на-раз и забирають ёго в полон. Коли смеркнеться, уступають обі сторони и хороняться для перепочинку у свої муравища. З розсвітом же опять висипають и поновляють битву з тим більшим завятєм. Ті борби тривають не-раз кілька тижнів. Замітити однак годиться, що під час, як ведуть борбу, в муравищи не переставє робота,—и так коли одні повнять свою довжність на поли битви, другі идуть за поживою глядіти, заходяться около добра молодого покоління, и пр.

Инших комах поборюють муравлі и загризають навіть значно більших від себе на смерть. Так нападє найменший из наших родів Муравель жовтій (*Formica flava*) поодиноких маєвих хрущів досить часто и принуджає, численно їх окруживши, найчастійше до піддачі. Згадати тут годиться, що сила у тих малих и, як бачиться на першій погляд, слабих животин, розмірно дуже значна. При будованю своїх муравищ таскають муравлі не-раз кусники дерева, прутики и т. и. річи, котрі далеко більш и тяжші від них самих. В-прочім много надолужують муравлі своєю невтомимостью и проворностью, а також и своїм значним числом.

Хотя муравлі так завзято гонять многих комах, то преці дозволяють декотрим пробувати у своїх муравищах, а навіть дуже старанно ходять коло них. О мшищах и їх призначеню для му-

равлів була вже в-горі бесіда. Окрім тих Полукрильців (Hemiptera) знаходяться часто межі муравлями ще і декотрі хрущі, іменно многі з Щипавковатих (Короткокрильців, Brachelytra), Скритки (Pselaphina), Огниця-Червениця (Pyrochroa coccinea) і інші.

Жубелиці зносять яйця дуже часто у муравища. Одного разу запримітив я, як самочка Жубелиці-золотастої (*Cetonia aurata*, Goldkäfer) злинула у муравище Муравлів червононогих (*Formica rufa*) і муравлі впустили її без всякої перепони. В якій іменно ціли плекають муравлі тих хрущів, доселі не звісно.

Муравища завладають муравлі в землі, під камінем в порох-навих деревах и т. и. предметах. Будівлю стосують після якості матеріялу. Так и. пр. коли земля тверда, то будують тоненькі стінки для комірок; коли же пухка и розсипна, то дають стінки о много грубші. — Не-раз внаджуються в людські хати, а відкривши солодоці або свіже мясо, приводять вскорі численних товаришів, и стаються через те неприємними гостями. Хотяй муравлі иноді сьобю внадливостю и нам не-раз даються в-знаки, то однакож тов не може ити и в порівнане з тим, що діється в декотрих сторонах теплівщини. Там живуть муравлі громадами далеко численнішими, як у нас, и суть з причини своєї пажирливости правдивою гонобою тамошних жителів. Так звана Овдідниця Головата (*Atta cephalotes* — Grossköpfige Visitenameise), живуча в лісах Бразилії, відбуває в певній порі справдеіні походи, не щадячи нічого на своїй путі, обнажаючи навіть дерева з листя. Втиснувшись безчисленними тьмами в людські мешканя, принуджає она людей до втеків, виідаючи при тім все зїдومه до цяти. Також Мурашка Жимоїдка (*Murgica omphigora*, Gefräßige Ameise), властиво жителька Египта, тепер однакож розпросторена и в Америці а новішими часами и в Англії (в околиці Лондина), не много уступає під виглядом шкідности попередній.

По-части однакож винагороджають муравлі теплівщини зроблену шкоду. И так після оповідань В. А. Гумбольдта живуть жителі сторон над рікою Ріо-Негро через більшую часть реку муравлями, котрих подусивши замішують мов тісто, и відтак проховують у воску до дальшого вжитку.

У нас суть муравлі переважно пожиточні, понеже вигубляють всяку шкідну хробачню, а також причиняються в певній мірі до удержаня чистоти в воздуху, спрятаючи падає менших животних. Також служать кукли (подушки) на поживліне для многих птиц співучих, и збирають їх в тій цілі; а и самих му-

равлів потребують до вироблювання окремішного шпиритусу и до цілющих купелів.

Так видимо, що муравлі відгравують непослідню ролю в світі комашім, що и они причиняються на свій пай до удержаня загального ладу в велнім господарстві природи, и що для своїх приміг, для свого способу житя, заслугоують справді на саму більшу з нашої сторони увагу.

БОДНАРІВНА,

драмат народній

В ТРЕХ ДІЯХ.

(Оснований на пісни народній.)

Написав

Федор Заревич.

ОСОБИ :

МАРЦЯ БОДНАРІВНА.
 БОДНАРИХА, її мати, вдова.
 АМБРОЗ, її жених.
 ОНУФРИЙ, опікуи и стрий Марці.
 СТАРОСТА КАНІВСЬКИЙ.
 АНТИПА, его новірний козак.

МОЛОДЦІ и ДІВЧАТА міщанські КОЗАКИ Старости.

Річ діється в 2-гій половині XVIII. столітя — в малім містечку: I. дія в хаті Боднарихи; II. дія в саду; III. дія в палаті Старости — конець перед хатю Боднарихи.

(Після народнєї пісни сталася ціла пригода з Боднарівною в містечку Гусятині.)

ДІЯ ПЕРША.

(Звичайна міщанська хата Боднарихи.).

ЯВА I.

МАРЦЯ

(прибирається до зеркала)

ушішю) Так, сёгодня, то певно вже хлопці подуріють.... Я прибрана, як та краля... *(переглядає старій на собі)* о, які красітні стяжки, які пишні коралі, які блескучі дувачі... а тут, осьде, *(вказуючи на голову)* за косу заткну рожу, яку наші дівчата на паннах тільки бачили *(шкає рожу)*.. а тепер *(приглядається знова до зеркала)*, тепер нехай усі ворогують и говорять, як хочуть; а я й сама знаю, я сама бачу, *(шрохи стадливо)* що я дівчина... гарна...

(З-за сцени залітає голос музики граючої веселий танець — Марця опиняється, надслухує и між тим говорить; однак музика її так заняла, що мимовольно вона словами ударяє в такт музики, аж и перейде до співу.)

О — ох, он-там — так — танцюють и гуляють... а музики то так ясно и весело дотинають... хлопці дуднять — дівчатами уви-хають.....

(сміє): Ой у лузі при вадні
Стоїть козак при дівчині —
Стоїть, долю проклинає,
Що дівчиноньку лишає.

Ой, козаче, не журися, —
Як хоч', за рік тут вернися:
Калина тя ждати буде —
А дівчину возьмуть люде....

Ха - ха, ха - ха..* *(прицуцкує ногами; музика стихне.)*

Танцюють, гуляють, аж серце до них рветься.... танцюють без мене.... *(з досадою)* Ох! які ж бо тоті мама, пішли собі и не-гадка ім вернути; я я дожидаю и дожидаю, пійшла-би на танець... Та мама хиба забули, що сёгодня неділя... *(плагливо)* десь собі за-сіли; а я осьде нуджуся, вяну... и що я зроблю?.. Ой-йой, мамо, мамо!

(Під-час послідних слів уходить мати.)

ЯВА II.

Марця. Боднариха.

БОДНАРИХА.

Ой-йой, мамо! *(силеснувши в руки)* А що?.... упадоньку... а то-бі-ж що, Марценько?

МАРЦЯ.

(*втирає очи*) Та що, ніщо! — Але бо ви, мамо, пійшли на вечірню, а з вечірні десь до куми; а я жду, та й жду — а вас як нема, так нема...

БОДНАРИХА.

(*хвиляючи головою*) Та й на-силу діждалася; середодня ачей-же боялася сама в хаті?

МАРЦЯ.

(*з прищиском*) Ая..... боялася...

БОДНАРИХА.

Ну, а що-ж?

МАРЦЯ.

А от-що. (*розказує*) По мене приходили вже й посестри и молодці, запрошували так на музику.... А я так чекала, дожидала, довго, довгісенько.... а вони там, бачите, так танцюють; а музики гудять, що аж сюди залітав голос.... а музики що заграють, то мене коло серця так заскобоче....

БОДНАРИХА.

(*сідас, поважно*) Та то й увесь твій клопіт.... (*жаркуючи*) Що не прийшла перша на танець.. гірька доленько!.. А як би раз одні Марценька не пішла на танець?..

МАРЦЯ.

(*скоро*) Як би не пішла, то би всі з мене сміялися — то би я й через улицю не перейшла вже!

БОДНАРИХА.

(*жаркує далій*) Так би сміялися?..

МАРЦЯ.

Цевно!.. А то би зараз дівчата всі розголосили: „Марця Боднарівна на танці не приходить; бачите, сватачі зазирають....“ Та взяли би мене прикладати то до сього, то до того...

БОДНАРИХА.

То дивне диво би й сталося, як би сказали, що до Марці сватачі зазирають....

МАРЦЯ.

А на-що такої мови, коли до мене сватачі не заходять.... (*скорше*) коли я не віддаюся...

БОДНАРИХА

(поважно) А як би справді зайти хотіли?... а може мені сказано, що надійдуть..

МАРЦЯ.

(згудована) Сказано вам, що надійдуть?... (закриваючи очи) Мамо моя... я віддаватися не хочу!..

БОДНАРИХА.

Та не скоропадь так; ще й не віддавшися ... (встає з повагою) Але-ж, донечко, люде надійдуть таки с'єгодня; то-ж треба людей по честі знати и дома остати, не на танці летіти, — бо осудять люде и скажуть: „Пуста дівка у Боднарихи, раз-у-раз на танцях.“

МАРЦЯ.

(опаалисто) Нехай кажуть, нехай!... Ім віддажа то так и здається, ніби торг який-то; ім видиться, що, коли виглядають кого, як ім здалося, то дівчина на них тільки и ждала... А тут, не тоті часи вже; годилося би, щоби и дівчина знала, кого для неї вишували, и впередже и свое сказала слово ... (по хвилі цікаво) Ану, кого-же то вонн, мамо, найшли для мене?

БОДНАРИХА.

(сміючися) А ти сама, то и не вгадала-би, котрий се бути може, що до Боднарівної ручники посилати гадав?..

МАРЦЯ.

(розгадавши) Овва! Тільки заходу и мови... се може Амбрóz?

БОДНАРИХА.

А як-би й Амбрóz? Може ёму догана?

МАРЦЯ.

(перевірливо) Догана, або не догана... але Амбрóзови рот не замерз ще; міг упередже бодай словечко мені прорéчи... От-же най вбачав.

БОДНАРИХА.

(добродушно) Ну, ну, якось погодитися ви поміж собою...

МАРЦЯ.

Погодимось, або и ніт; побачимо.... (розговорливо) Гарний, ладний, чудний жених!... То зо мною бачиться майже день-у-день, не промовить и слова, та думає, що досить по тому буде, коли перешле ручники, син багацький!... Вже нині, бачите, який горний...

БОДНАРИХА.

А дай-же супокій, донечко.... Амброз газдівський, честний хлопець.....

МАРЦЯ

(сердишо) Ніт, мамонько... не такий він!... (тихше) Матінко, доле моя! він багацький син, гонорний, сироту за-ніщо не буде вважати... він.... (загинає плакати) убогу, вдовину доньку, нехай з багацькими не кладе на рівні: багацька дожидає ручників, а бідна серця!....

БОДНАРИХА.

Донечко, а що-ж бо ти говориш?... Адже-ж сама ти нагнула сюди Амбровови дорогу?....

МАРЦЯ.

(тихо) Правда, мамонько, правда: Амбровови я не-раз скорше, як другому кинула добре слово.... (стидливо з жалем:) я думала, що Амброз мене може и любити; а він зі мною не говорив и слова, але посилав свій гонір багацький!....

БОДНАРИХА.

(цволи) Але сама, кажеш, думала, що тебе любить... а то-ж и ручники заслати хоче?...

МАРЦЯ.

Та ручники тільки..... а я не знаю, мені ще не казав, що любить ... у него серця немав, а ручники....

БОДНАРИХА.

(остарійше) Марце, не гордуй, ти сирота вдовиці....

МАРЦЯ.

(з досадою плагливо) Мамо, сирота я, та не на глум богачеви... Мамо, пустіть мене, я пійду на музику; нехай богач... (глянувши в вікно) О мамо, иде Амброз....

БОДНАРИХА.

(глянувши шже в вікно) Иде, виджу, там в горі вулиці... Чи знаю, що зроблю... хиба закличу стрия Онуфрія....

(відходить.)

ЯВА ІІІ.

МАРЦЯ.

(стає задумана) А може справді мама и добре кажуть, щоби я не гордувала, коли сирота я... Може справді Амброз мене и любить, коли не сягає по багацьку дівку?... (ахисе) А я-ж вго люблю?... не знаю!... (різько) О ніт, ніт, я знаю того багацького сина... гордий такий, а говорить, наче замкнений рот має, наче з ласни... ще не спитав мене и слова — а вже поснлає людей з ручниками!... (плеснувши в руки) То нехай же вибачить... Я не хочу вго... не люблю!..

(Входить Боднариха.)

ЯВА ІV.

Марця, Боднариха.

БОДНАРИХА.

Иде Амброз... правда не сам, з людьми... (дивиться на доньку) Марценько... треба якось...

МАРЦЯ.

(скоро) Нехай идуть... та що-ж?

БОДНАРИХА.

Що? побачимо, учуємо. Прийдуть и скажуть своє, а ми то-же своє... Прийдуть и стрий...

МАРЦЯ.

(на-укир) Прийдуть — прийдуть... прийдуть и Амброз и стрий Онуфрий, та не до мене...

(вибігає.)

ЯВА V.

БОДНАРИХА.

(в клошші) От так-же, люде йдуть, а вона втікає — що-ж зроблю?... Нехай же тут люде нас розсудять, чи я тому винна? Втекла; та й годі. — А вже-ж не що, як поперечився Амброз из нею....

(Отвераются двері, входить Амброз.)

ЯВА VI.

Боднариха. Амброз.

АМБРОЗ.

Слава Иусу Христу! (кланяється.)

БОДНАРИХА.

(в клопоті) Слава на віки... витайте, гості... (силується до усміху) Сами?... Я-ж бачила, не самі йшли тутки...

АМБРОЗ.

Я не сам вибрався... з-за того и просив вас, щоби дома остали;... а тим-часом, бачу, ви кепкувати захотіли з мене — доньку виправили на танці! Тільки блисла нам по-перед очи...

БОДНАРИХА.

(в клопоті) Не винуйте мене... я доньку на танці не виправляла...

АМБРОЗ.

То ще гірше, коли ваша донька без призову ходить, куди хоче.

БОДНАРИХА.

(сухо) Не пішла донька. де їй не годиться... и на танець без призову не піде...

АМБРОЗ.

(швидко) Ви, пані-матко, знали, що прийдемо... а донька таки пішла, куди хотіла!

БОДНАРИХА.

Га! вибігла, як вас побачила, — а се вже, бачите, що вона на вас не доброї може волі; вина не моя.

АМБРОЗ.

(з сухим усміхом.) На-ж тобі, Амброзе! А може вина моя?

БОДНАРИХА.

Те ви вже лучше знати будете. Як подиблете Марцю, її запитайте... вона ...

АМБРОЗ

(перебиває.) Ага! то туди стежка в горох!.. У вас, бачу, така поведінка — у вас донька верховодить... (зо сміхом) Та воно так приходиться; я забув, що то бабина дівка! (Під-гас тих слів увійшла Марця и станула за плечем его.)

ЯВА VII.

Боднареха. Амброз. Марця.

МАРЦЯ.

(з гнівним, палким сміхом, ударившись руками.) Бабина дівка!?... А дивіться! — От и бачите, мамусенько, богацького сина!... Який гордий! (оглядає его)...Який пан, а прийшов по бабину дівку...

АМБРОЗ.

(змішаний дивиться на Марцю; до себе) Гнівається, а яка ладна!...
(до Марці, якби просягим голосом) Марце — Марченько, не лихослов
так-же; — мене заболіло те, що передо-мною втікала ти з хати...

МАРЦЯ.

(сміючися) Втікала? ха-ха ха, — то би й не вертала...

АМБРОЗ.

Я гадав так, що побачивши мене з людьми сюди йдучого,
ти втекла передо-мною?...

МАРЦЯ.

(ніби дивується.) З людьми? А чого-ж ви з людьми до нас ити хо-
тіли?

АМБРОЗ.

Дивне твоє слово, дівчино. А чого-ж до хати, де відданиця,
з людьми идеться?

МАРЦЯ.

Чого идеться!? (какуюги) То ви ачей-же на обзорни?...

АМБРОЗ.

(шизо) Та так, Марченько...

МАРЦЯ.

Так?.. Я-ж вам скажу, що не в добрий час ви вибералися; у
вас дивно водиться: то зо-мною ви впередже говорити й не
гадали?

АМБРОЗ.

(не знаюги який одвіш дати, подумавши :) Та як же так?

МАРЦЯ.

(скоро) От як: Коли молодцєви припаде до вподоби дівчина, то най-
перше з нею поговорить, бодай спитається; а по-тому з людьми
приходить... просить родичей...

АМБРОЗ.

(скоро перебиваюги) А родичі як відкажуть?

БОДНАРИХА.

От, видиш?...

МАРЦЯ.

То просить їх раз и другий... аж в-конець призволять...

БОДНАРИХА.

Та воно и так правда ...

МАРЦЯ.

(скоро до обоїх) А як дівчина відкаже?

АМБРОЗ.

То розведуть їй на розум.....

БОДНАРИХА.

Так, розведе їй родина на розум... то вона пристане...

МАРЦЯ.

(скоро) А як ніт?

АМБРОЗ.

Ну... то...

МАРЦЯ.

Ну, то... То зашле людей до другої, и яка пригодиться, таку возьме ..

АМБРОЗ.

(в клопоті) Коли бо в нас так не водиться.. у нас родина має перше слово...

МАРЦЯ.

(скоро) А в нас знова так не водиться: у нас дівчина має перше слово!

АМБРОЗ.

(не знаючи що сказати, обертається до Боднарихи) Пані-матко, хіба я вже вас запитаю?

БОДНАРИХА.

Будьте ласкаві!

АМБРОЗ.

Скорше ви знати будете, пані-матко, яка гадка в доньки вашої... сважить приходити з людьми?...

(Боднариха обертається до доньки, не знаючи як сказати; але Марця перебиває.)

МАРЦЯ.

(сміючися) Мамин ви питаєте?... я вам сама скажу: — бачите, не квапно мені віддаватися... я, (по-воли) вибачайте, не знаю, як вам сказати...

АМБРОЗ.

(до Боднарихи) Пані-матко, яке-ж слово?

МАРЦЯ.

(вгледно умісана, гордо) Іншим разом!

БОДНАРИХА.

(по-воли, перішллько) Та по пранді, воно якось так дивно завелось... хиба — вже иншим разом...

АМБРОЗ.

(покру) Іншим разом?... *(подумавши)* Не з добром, мати Боднарихо, у вашій хаті водиться... У вас, бачу я, донька верховодить; а в доньки, як у доньки, молодий ще розум...

МАРЦЯ.

(какуюги) Молодий розум?... А ваш уже пристарів?

АМБРОЗ.

(не вважаючи на слова Марці, до Боднарихи) Коли годі в вас прийти до якого кращого слова, то вибачайте, я вам его сам вискажу: Бачу я, що з вашою донькою не так легко прийти до путі... коли и ви йдете за її розумом... Правда, що воно може пійти инним разом краще... та годі; якось не водиться так у світі, аби з такими важкими ділами відкладати, чи з-за танців, чи такі з-за якої-небудь повідінки. *(звертається по-гасту до Марці)* Не хотів я, щоби ходили слухи, що богацький син дурить удовину дівку; думав я, що дівчина може також мене не відцурається; — з-за того и попросив я батька и загадав узяти слово... а то *(огирений)* дарма; не мой вина, що не туди нагнулося. *(Вказує на Марцю)* Марці важній по голові гайвороня грає; Марці не віддима, а танці до серця припали... *(Кланяється поважно матері)* Тож прощайте и спомітайте бодай добрим словом.. *(до Марці)* а ти, Марценько, жий весело и гуляй здорова!...*(Амброз відходить; ему на-встріч уходить Онуфрій — Амброз ему кланяється, але відходить).*

ЯВА VIII.

Марця, Боднариха, Онуфрій.

ОНУФРІЙ.

(повирається німо що за Амброзом, що їй бсташу доньку и матір) А се-ж що? Як?

БОДНАРИХА.

(деинговши йлєтем, на доньку покязує.) А от, прийшло щось до голови...

ОНУФРІЙ.

Та яке?

БОДНАРИХА.

А хто-ж се знав, яке... побачила, що йде з людьми, втекла з хати — далій, вийшов у хату, яла сваритися..

МАРЦЯ.

(перебиваючи) Ая, сваритися!... Ви, мамо, завсе тільки на мене...

ОНУФРІЙ.

(до Марці) А ти певно нічого и не завинила... тільки от таа кинула два-три слова...

МАРЦЯ.

Коли бо він так гордує..

БОДНАРИХА.

(скоро перебиваючи) От не кажи..

ОНУФРІЙ.

(крушить поважно головою) О не добре так иде в тебе, мати: донька, бачу, тобі відки на голові теше.. *(до Марці)* а ти, панно, не показуй людям усякі примхи — з хати не втікай; так не робить господарська дітиця.. Бувайте здорові... мені тут немає діла... *(відходить)*

ЯВА ІХ.

Марця. Боднариха.

БОДНАРИХА.

(васумована став перед донькою) От бачиш, от як судити будуть. Ти вигнала з хати господарського сина.. тава ти скоропадна, опалиста в слові... а що се тобі сталося, Марценько?

МАРЦЯ.

(намагає сміятися) Мамо, пусто ви зажурилися.. що втратили зятя? *(гірко)* Може би ви, мамко, хотіли, аби я випрошувалася в ласку богацького сина — щоби я дала з себе глузовати?..

БОДНАРИХА.

А пожди-ж бо, донечко; по правді сказавши, Амброс и не так дуже провинився..

МАРЦЯ.

(приволокаючи слова) Не так дуже провинився?

БОДНАРИХА.

А вже-ж ледви... вже я собі добре розтолкувала его слова...

МАРЦЯ.

(скоро) Ану як?

БОДНАРИХА.

(поважно) Та, певно не з-за недостатків Амброз за тобою вбивався, в него и своїх доволі; а коли загадав що, то вже-ж тільки серце вело его 'д тобі... (вигодиши) Ад-же ти и сама подала ему не-раз добре слово?..

МАРЦЯ.

(з-пишна) Та воно й правда трохи... може коли й краще говорилося...

БОДНАРИХА.

(квально) Отже ж; а теперь жякнула ти до него, як задерта пчала тая... а він, по правді, думав чесно, не хотів, як казав нам, аби ходили слухи.

МАРЦЯ.

(уражена) Ага! то так говорив, коли мене побачив; а упередже яки була казка?... вигадував, що бабина дівка! (регогеться) А бабина дівка не так дуже й поввапилася, хоч у грошеву скриню... О, як у гроші цоркати любить... бабина дівка!... а то богач на весь рот...

БОДНАРИХА.

(лагідно) Не говори так, доню; Амброви таке певно ніколи и не приходило на гадку...

МАРЦЯ.

(горяго) Не приходило?... А отже, як розходився, що не дожидала его в хаті... (з прищиском) и вас, мамо, яв учити розуму... Та се так из матерею судженої говориться? (Боднариха постукає к доньці ближе) Дайте повій, мамо, за таким зятём, що вже сёгодня матір сварить, а суджену понижає, не жалуйте!..

БОДНАРИХА.

(збита з пантелику) О, Господи милосердний, що мені тут удіяти?!

МАРЦЯ.

(розглярена ходить — а далій приступивши до вікна, на-віів до себе) Сёгодня неділя... тільки веселитися... а тут принесло.. Господи! чи завсе таке гірке те сватанє?... (задумавсь; під-гас сёго гупи, як брешить десь музика, и Боднариха постукає ближе вікна другого) Мамо, мамко моя, чи чуєте, як там грають?... Там гуляють наші дівчата, а я сиджу дома... (музика трошки голоснійша стає) О як бере за душу и легоче серце... ніби словом живісеньким говорять скрипочки.. дзвонять, як пчілки серед поля тоті цимбали,—а бас гуде, накликає, аж ха-

пав за ноги... (зближаючися до матери, асстишися) Мамо, мамонько-до-ле, мамко сонічко мое! я піду на танець... (Боднариха коштував до доньки, ніби що казали хого; музика стихла, Марця говорить дальше) Мамо, погляньте на вулицю, як там глотяться дівчата и молодці, а всі на танець сходяться...

БОДНАРИХА.

(сумно) Правда, чути як музики гудять... сёгодня неділя.. правда.. (опшмишися) Донечко, якось не-весело нам сёгодня — завелося не добре;... я не знаю чому, я лихо віщую!.. Марценько, остань дома; сёгодня нехай без танців и минеться...

МАРЦЯ.

(певно и супокійно) Мамонько, пустить... я тільки хвилиночку буду.. а то, бачите, мамонько, богацький син чванитися стане, що з-за него жалібно в хаті та Боднарівна по его голові сумує...

БОДНАРИХА.

(нерішительно) Ніт, донечко—остань; мені не-весело, мені чогось так німно...

(Підближається музика, Марця и Боднариха надслухують -- отвераються двері музика сильнішає, входять міщанські дівчата, кланяються и співають)

ЯВА X.

Марця. Боднариха. Дівчата.

ДІВЧАТА.

Ой мати, мати, пусти гуляти,
Та твою доню, ясну зорю;
Ой мати, мати, мати-доленько,
Та пусти з дому твою доненьку...
Ой то сумує ціла дружина,
Що не приходить твоя дівчина...

(Музика втинає.)

ОДНА З ДІВЧАТ.

Просимо, пані-матко (всі кланяюшся); нехай по ласці зволять Марці пійти з нами погуляти.

МАРЦЯ.

(просишь) Мамо, позвольте..

БОДНАРИХА.

(співаючи дівчат) Гостить здорові, дівчатонька — гуляйте здорові...

ДІВЧАТА.

(кланяючись) Просимо, позвольте, пані-матко.

МАРЦЯ.

(прислухав до матері и цілує її в руку)

БОДНАРИХА.

(нерішливо) Та хиба — вже — не бороню...

ДІВЧАТА.

(кланяючись, музики вдаряють, дівчата співають)

Ой мати, мати, пусти гуляти.

Та твою доню, ясну зорю..

(Знова кланяються и відходять—Марця скоро поправляв стрій; по-межи виходячих дівчат втискається Амброз.)

ЯВА ХІ.

Марця. Воднариха. Амброз.

АМБРОЗ.

(с скоро) Вибачайте, пані матко, що вже раз зайшов я..

БОДНАРИХА.

(помішана) Витайте добрим словом..

АМБРОЗ

(сухо) Рад-би.. та в мене коротоньке буде слово.. (Марця цікаво підступав) Я вам усе добрий, хоті.. (махнувши рукою) Лихо кроїться по місті: Староста знову гуляє и подюв.. Ви знаєте, який се я-струб на дівчата.. то-ж не пускайте вашої Марці на танці.. (Видко мити перепуджена щось сказати хоті, але Марця, близше станувши до Амброза, заставляє її. — Амброз до Марці) Марценько, забудь ще було.. послухай мене, остань дома.. ог хго знав, що тебе подибати може.. Марценько.. староста Канівський подюв..

(Тим-часом надходить по-за сценою юрба молодежи, чути на-шів глуху музику, котра грає нуту пісні дівчат.)

МАРЦЯ.

(відслухавши музику шрожи, скоро и весело) Я Старости не боюся, погуляю та вернуся.. (музика сильнішав, Марця скоро відбігав до матері, цілує в руку и вибігав за сцену, співаючи від голос музики)

Ой мати, мати, пусти гуляти..

(Як Марця вже на межі сцени, падає завіса.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Сумну вість розніс телеграф по Славянських землях о результаті виборів на сойм кр. чеський. Чехи при виборах упали — а упали помимо незрівняного патріотизму и випруженя усіх своїх сил, помимо блистательної побіди в курні сільській (в мійській курні удержалися майже на-рівні), — упали — бо упали в рішаючих виборах в курні великих посіlostей, за содіством доселі нечуваних в анналах парламентаризму фінансових операций німецької так званої вірноконституційної партії — и за безприкладною помочю самого-ж правительства. — Справді Чехи не явилися при виборчій урні, а заложили протест против несправедливого господарства намістника Коллера, — однакж протест той не має при нинішнім складі міністерства нашого ніяких виглядів, хіба що сама корона вдається в сю, о скільки зачуваємо, не зовсім чисту справу.

Але поражене Чехів має зовсім інші наслідки, як надіялись завзяті централісти Віденські. — не побило бо оно Славян и не дає поруки на торжество и гегемонію Німців над Славянами; оно показало нам тільки, як Німці орудувати знають в потребі тою самою конституцією, за котрою стоять, — уявило и найтупішому умови, чога нам по централах надіятися, — и може у перший раз визвало з грудей усіх Славян голос болю и найсердешнішої симпатії для Чехів. [Ми, Русини, зробили у тій річи може перший шаг, посилаючи від членів товариств наших „Прогрессива“ и „Бесіда руська“ Чехам під-час виборів телеграми ободраючої гряди.]

Надіємось однакж, що на симпатіях самих не скінчиться; бо против небезпечних вновань Німців повинні австр. Славяне, як в интересі своїх народностей, так и в интересі Австрії сполучити свої сили до акції всіпільної — и з найбільшою оглядністю, політичним тактом и твердістю заступати загрожені, Монархою нам уділені и запоручені свободи.

Сей рух уже и розпочався по тім боці Літави, де Славяне, покривджені нетолерантним рядовим сторонництвом Деака, починають ввязатися не тільки між собою, а и з Румунами ба и з угорськими ультрасами, що би повалити ненавистне, угнетающее їх правительство угорське.

У нас, в Галичині, діло те може не піде так скоро,—бо хотя Німці и відгражаються Полякам, що ім резолюції не ухвалять на Раді державній, однак они се ділають так, як той купець, що лає товар, котрий куннти хоче, — и може они справді делегацію сойму Львівського перехитрять и збудуть чим-небудь, заслонюючись Русинами, котрих також, як давнійше так и нині, гарненьво виведуть в поле.

Будь-що-будь, а нам бачиться, що нинішнє мадярсько-німецьке господарство в Австрії не иде в хосен Монархії, и що в короткім часі радикальна зміна и кінець експериментаций мітнісеріальних послідовати мусить; инакше мусіла-би конституція вернути з-відкіля и прийшла.

Допись.

Від Збруча. (Букви руські и латинські. Гражданка и скоропись руська.) Ще завсіди велика часть Поляків не може розстатися з своєю гадкою, щоби Русини покинули гражданку и скоропись и в загалі руські букви, а натомість приняли абецадло латинське, яко алфавет цивілізації западної, до которого то раю и покійний „Słowianin“ нас ввести бажав, а Виділ краєвий ввдженє лат. абецадла навіть грішми з фонду краєвого попирає: під позорами, що прийняв абецадла до руського языка народности руській шкочити не може, на-відворот руському языкови в школі и словесности надасть новий жизненний успіх, и що будьто гражданка принесена до нас з Россії, де она винайдена за Петра Великого и за єго указом заведена зістала.

Не буду входить в те, чи латин. абецадло до духа руського языка відповідне, и чи би оно нам в нашім поступі успіх, чи перешкоду принесло, бо тої неудобности довели давно инші; я хочу тільки тут вілька слів сказати: чи гражданка и скоропись винайдені в Россії, и з-відтам до нас принесені?

Що до тої точки, справді не знати: чи панове Поляки дійсно так мало знають историю, чи може тільки удають, що її не знають.

История показує, що християнство и просвіта розширилися по полудневих краях, а також и по полудневій Русі, далеко скорше, як по північній. В Кієві доспіло образованє до значного степєня, коли на півночи ледве де-які сліди єго можна було замітити.

Звісно також, що враз з християнством получили Русини письмена кирильські, котрих від тисяча літ уживали сповійно. Але скажуть панове Поляки може: то ще не гражданка. На те одвітимо: правда; но в Галичині сохранияються письменні пам'ятники из XIV. столітя, которі доказують, що уже тоді знано заокругляти острі букви кирилиці — и від того-то заокруглення розвилась з часом так звана гражданка, — так що гражданка не єсть нічого иншого, як заокруглена кирилиця.

Перечити тому не хочемо, що за часів Петра Великого могла завестися гражданка в Россії, але се тикається тільки Россії, де Петро Велик. був царем від 1689 до 1715 року, коли гражданка далеко скорше в краях полудневих, а именно в наших сторонах, знаходилася.

Хто би хотів заглянути н. пр. до бібліографії Сопикова, то знайде там записки о литургіконі славянським з року 1604 и о требнику з року 1606, випечатаних гражданкою в Стратині, округа Бережанського, о которих-то книгах в реченій бібліографії під Ч. 1472 и 1333 говориться.

Так гражданка перше була в Галичині, як в Россії. Первенство для-того винайдена гражданки Галичині принадлежало-би, а не Россії.

Єсть також фактом историчним, що Петро Великий року 1701 послав двох молодих людей до Кієва міста, котре було тоді під владінем польським, и тиі, научившись в тамошній книгопечатни типографської штуки, заложили по-тому печатню в Петербурзі и завели тамже віроятно перші привезену з Кієва гражданку, котра в полудневій Русі, як повисше сказано, з-давня знаходилася.

З того слідовало-би, що гражданку могли получить від Русинів Россіяне, а не на-відворот.

Сказали ми: „віроятно“, бо пан Тироль, учеїй Сервіянин, в році 1841 оголосив в „Одеськїм Вістнику“, що букви гражданки без сомніня бояри Голицин, Репнин и инші, в часі своєї битности в Венеції з-відтам привезли, де ще в році 1662 випечатана була такими буквами гражданськими внижка Посиловича під титлом „О наслажданію духовнім в Венеції“. Тев свідoctво не супротивляється однавож тому, що ми сказали висше; бо гражданки могли Россіяне научитись на полудневій Русі, а черенки вупили там, де їх могли дістати.

Так заведене громадяннн в Росії могло статися з наказу Петра Великого; але певним єсть, що її ані той царь, ані Росія не винайшли, певним бо також, що громадянка була перше в краях полудневих, а именно в нашій Галичині, як в Росії. Громадянка за-для-того, повтаряємо, не могла бути з Росії до нас принесена.

Стілько що до громадянки.

Тепер що до язика руського и его правописи, обернемося знов до історії, и то до історії польської.

Щоби однакомж много не говорити, просимо наших панів опікунів взяти до рук історію Литви и Русі, написану через Лелєвеля (Poznań, u Stefańskiego 1844), де на стороні 169—170 будуть могли вичитати, як слідує:

„Язык руській був говорений зарівно через люд и княси вишні на цілій Русі, як польській через люд и шляхту в цілій Польщі. Один и другий був письменний; руській давнійше. Кождий з них мав своє власне письмо. Руській не мав такої перешкоди, яку польський в латині надибував, — а заким той другий почав бути урядово уживаний в праводавстві и канцеляриях, руській теє становище своє удержував з-давна и був разом язиком дипломатичним. В відносинах з Росією, Литвою и Польщею писали ним Татаре Перекопські и Волохи Молдавські, а и сама Москва, котра довго еще свого окремішого діалекту не уживала.

„Коли типографії настали, двацять літ перше в Кракові церковним друковано письмом, заким польским. Руській язик у всіх своїх відмінах занятій був литургією, дипломатією, праводавством, канцелярією и т. д.“

Отже-ж бачимо, що руській язик був уживаний в дипломатії, праводавстві, канцеляриях... а в такім злучаю мусів він мати и мав свою скоропись, бо нігде не пишуть так, як друкується.

Що до скорописи руської, говорить Лелєвель також на стр. 170:

„Канцелярія Ягайлонська уформовала красну руську скоропись, и писала нею більше, як язиком польским.“ Звісно, що династія Ягайли до двіста літ в Польщі панувала, и що Жигмонд II, останній король польській з дому Ягайли, упокоївся року 1572 — отже більше сто літ перед Петром Великим, и що через той час, с. в. за панованія династії Ягайлонської, вже в Польщі руської правописи уживано.

Так громадянка и скоропись руська не суть до нас занесені, але се спадщина по батьках наших, як те посвідчає история.

Но суть у нас многі Поляки, у котрих и свідоцтва исторні не стоять нічого; іх упередження суть сильнійші від фактів историчних. Тіі готові кожного часу записягнути слова графа Голієвського, котрий сказав в соймі т. р.: „Дотично сего, що говорив посол Качала, що за часів Польщі письмо в руськім язиці уживане було таке, як нині, то мушу тому просто заперечити: в той час писано пол-установом; громадянка доперва за Петра Великого була утворена.“(1)

Що розумів граф під словом „пол-установом“, сего він близше не пояснив; видиться, що то аргумент того самого сорта, як аргумент той, що громадянку за Петра Великого утворено.

Против упереджень однакож годі воювати аргументами исторні або розуму. Один спосіб був-би, коли-би тіі панове научилися скорописи руської, а потому заглянули до давних рукописей руських, хотій-би в бібліотеці Оссолинських, або схотіли потрудитися до архива Бернадинського у Львові; — тоді и пересвідчилися-би они, що якою скорописею пишеться нині, такою и давнійше писано, — а коли єсть яка ріжниця, то не инша, як така, яка заходить межі старим а новим письмом польським. —

Так давнійше, доки в Польщі була свобода, то нікому и на ум не прийшло: руські букви, кирилицю чи громадянку, або скоропись руську польськими заступати буквами; так и довго кріпко стояла єще Польща. Но від-коли почато гонити диссидентів, утискати язик, письмо и обряд руський, — так и Польщі не стало — письмо однак руське до нині єще преці лишилося.

И нині говорять о свободі; а тим-часом раді-би Русинам лат. абецадло накинути, як-би не знали того, що свобода в тім залежить, щоби один народ до справ другого народа, а тим самим и до справ язика и письма, не мішався.

Знаємо те добре, що обряд и букан народности не становлять; но у нас они так тісно з народностею зрослися, що посагательство на обряд або на букви — мусять Русини уважати яко посагательство на свою народность, — и які би не були партії на Руси, всі они, як один муж; стануть в обороні букв и скорописи руської, бо то значить ставати в обороні своїй народности.

А що Видіа краввий підмагає ввджене лат. абецадла до руського язика грішми з фонда кравового, то показав він тільки тим: а) що стоїть на парціяльній становищи, — а разом б) не

міг він в гіршім світлі поставити справи тої, як попираючи Шев-
ховича, котрий у Русинів давно уже всякий потеряв кредит;
а так не варто об тім и говорити, а тим менше о тее журитися.

Справозданє Товариства „Просвіта.“

Виділ центральний Товариства „Просвіта“ має честь подати до публичної відомости, що комісія контрольна, вибрана на загальнім зборі дня 27. Мая (8. Червня) 1871, справдила в мисль статутів и узнала точними рахунки згаданого Товариства за час від 1. Мая 1870 до кінця року 1871.

Зіставивши результат тих обрахунків wraz з результатом обрахунків за час від завязання Товариства до посліднього Цвітня 1870, справдженним контрольною комісією, вибраною на загальнім зборі дня 14. (26.) Мая 1870,—показується, що Товариство „Просвіта“ мало від часу свого завязання до посліднього Грудня 1871 слідуєчі приходи и розходи:

А. ПРИХОДИ:

1) З вступного и вкладок членів	538 зл. 23 кр.
2) з добровільних дарів на ріжні ціли Товариства	581 „ 48 $\frac{1}{2}$ „
3) з добровільних дарів на фонд стипенді Шевченка	40 „ 51 „
4) з розпродажи книжок Товариством виданих	802 „ 14 $\frac{1}{2}$ „
5) з належитостей за укладанє книжок школь- них, уложених старанєм Товариства	400 „ — „
6) за инсерати, уміщені в виданях Товариства	190 „ — „
7) з відсотків від капиталів Товариства	16 „ 84 „
8) з позички зятягнуеної через Товариство	65 „ — „
9) з фонду краввого титлом підмоги	3000 „ — „
Разом	5634 зл. 21 кр.

Б. РОЗХОДИ:

- 1) Ремунарації за праці літературні, артистичні и адміністративні 890 зл. — кр.
- 2) зворотні залічки на ремунарації, маючі виплатитися з фондів державних за книжки

школьні, укладані під надзором Товариства	200	"	—	"
3) за друк книжок, літографії и вігети	3010	"	83	"
4) за оправу книжок	410	"	45	"
5) за кушно книжок, видатки адміністраційні и експедиційні	313	"	—	"
6) стемплі (на календарі и пр.)	104	"	—	"
7) кошта зборів, відчитів и музикально декламаторських вечерів	133	"	—	"
8) запомоги ученикам	198	"	—	"
9) підмоги видавництвам книжок пожиточних	112	"	—	"
10) сплата pożyczки через Товариство затагнуеної	65	"	—	"
11) pożyczка Товариством уділена	60	"	—	"
Разом	5496	"	28	"

Порівнявши прихід 5634 зл. 21 кр.

з розходом 5496 " 28 "

показується, що в касі Товариства знаходилася з кінцем року 1871 квота 137 зл. 93 кр., а именно квота 40 зл. 51 кр., становляча ненарушимий фонд стипендії Шевченка, була уміщена в галицькій щадниці, квота же 97 зл. 42 кр. лежала в касі в готових грошах. Книги касові, в котрих поодинокі приходи и розходи по-дробно списані, можуть ВП. Члени Товариства „Просвіта“ кожного часу переглянути у скарбника згаданого Товариства Дра Корнила Сувикевича.

Тут примічається тільки, що вказана висше квота приходу за книжки Товариством видані не обіймає належностей за книжки продані в році 1871 по книгарнях, понеже Виділ Товариства обчислювався взглядом тих книжок з поодинокими книгарнями попереднього року, из-за-чого ті належності становлять прихід року 1872.

Від Виділу центрального Товариства „Просвіта.“

Львів дня 6. (18) Цвітня 1872.

НОВИНИ.

По поводу заручин архідиягині Гізели вислали товариства руські: „Просвіта“, „Бесіда“, „Торба“ и „Дружеський Лихварь“ письма гратуляційні (до Цісаря) в язиках руськім и німецькім, — „Рада Русска“ же, „Дім Народній“ (жюдія), „Матиця“ и „Ставропігїя“ виготовили гратуляції свої

тільки на язичі німецьким, відкинувши поставлений через одного з членів Старополіський доповідний внесок, щоб письмо те зрадогавало було також і на язичі руським. — Видія кравчий вислав з поводу тих заручин депутатацию до Відня, зложеною з князя-маршала Сапіги и члена виділового О. Петруського, з адресою, одисаною в язиках польським, руським и німецьким; в тих трьох язиках вислали теж письма свої градуляційні и всі прочі тутешні власти автономичні.

Нове руське товариство. Завязується у Львові нове товариство руське — а именно Товариство ремісників руських. Цілею товариства того — до-при звичайні в товариствах таких ціли — єсть також и криплене духа руського. Статут Товариства готовий и висланий уже до затвердження. До-тепер зголосилося уже 20 членів-Русинів — число не богато що менше, яке зголосилося було в-разу при завязованю польского тов. ремісничого „Gwiazda“, которе нині числить уже до 1000 членів, між которими однакож майже половина буде ремісників Русинів, которі, надіємося, вскорі також прилучаться до ново-завязаного руського товариства, бо ачей іх те заваджати не буде до належання и до товариства „Gwiazda“. Висше помянуті 20 членів належали також до товариства „Gwiazda“, — ті однакож, почувшия Русинами, завязалися нині в нове товариство, руське, чим и положили кріпкий угольний камінь до піднесеня животности руської на заведбанім, дебелим до-седі поли. Имена тих 20-ти членів-иніціаторів записані будуть в исторії розвою народа нашого вічними незмазаними буквами! — Якої досягло-сти до піднесеня народности нашої єсть сей факт, сего не потребуємо ачей доказовати, — и надіємося, що Родимці на відкажуть молоденькому Товариству тому потрібної в-разу підмоги, чи то засилючи ёго добровільними датками грошевими, чи то заосмотруючи Товариство те в добрі и позиточні книжки и письма руські.. На першу вість о засноваючійся тим Товаристві надіслали уже на ціли ёго панове Р.Т.: об. Львова М, Д. 50 злр., Ом. Партицький 2; злр., Ю. Лавровський 20 злр., др. К. Сущкевич 10 злр., А. Вахнянин 2 злр., — От. Чемеринський, др. Д. Ямивський, Ом. Дейницький, К. Устиянович, От. А. Максимович, От. П. Лобода и В. Шашкевич — всі по 1 злр., — разом отже 114 злр. в. а.; др. же Петро Сущкевич зобовязався членам Товариства в злучаю потреби за-дармо уділяти помічч лікарської.

Театр руський, зложений тепер, як звісно, з груп пп. Бачинського и Моленцеого (заслуга оя принадлежить теперішному Виділову „Бесіди руської“) — гостить тепер в Тарнополи, не-забаром же відправляється до Заліщик. Так в Тарнополи, як и де перед тим був, в Золочеві, велося ему дуже добре: публіка буда заведіди численна. Актори костюмають и грають свої ролі удачно.

Др. Ис. Шараневич преподає в сім (літнім) ціврочю на всеучилищи исторію Руси. Надіємося, що пп. академики руські, хіснующи з того, численно учащати будуть на виклади того так важного для кожного Русина предмету.

Даровитий маляр нащ Корнило Устиянович повернув перед кількома тижнями з артистичної своєї поїздки з Києва (де пробував через місяць) — и привіз з собою багато рисунків, знятих из старинних образів, в чисто грецьким стилю в XIII. столітю маліванних — и мною всяких инших рисунків, дотичащих исторії и археології України. — В малярні ёго бачили ми тепер межи иншими великий образ церковний, представляющий Иуса Христа відделикуючогося на евідочтво пророка Исая о собі, призначений до цер-

кви в Миколаєві (біля Бродів). Образ сей єсть, помимо строго задержаного восточного стилю, оригінально помилшений и пліняє повагою деній и гармонію красок; величина єго 8 стіп високий, а 6 стоп широкий — и згоджений отцем Танячкевичем за дуже уміренную ціну 120 злр. в. а... Знаючи, які то бо-гомази до церквей наших и нині еще достаються, звертаємо увагу честних Отців духовних и громад наших, щоби з замовленнями именно образів великих, до виконання котрих потреба по крайній мірі доброго знання анатомії и перспективи, зголошувалися заведи до знаних уже в краю нашим артистів, з-поміж котрих ми очевидно п. Усти я новича на першім місці препоручаємо.

Загальні збори „Просвіти“ відбудуться дня 18-го (31-го) Мая.

Загальні збори „Бесіди“ назначені на день 25-го Цвітня (7 го Мая).

Від Адміністрації.

Давнійші предлашители „Правди“ Річник IV, которі заиренумеровали були письмо те на більше як пів року, зволяшь зголосишися до Адміністрації шеверішної „Правди“, а послашимем ім письмо наше, так довго, на як довгий час висшане їх невдвижка.

ИНСЕРАТИ.

1872.

СЕЗОН

1872.

ВСІЯКІ ВОДИ МІНЕРАЛЬНІ
краєві и заграйничні

препоручають

И. Ф. КЛЕЙНА В^{ва} и РИССЛЕР

в Ринку під „синою звїздою“

по цінах постійних найдешевших.

 Замовленя з провінції залагоджуємо совістно як найскорше.

Пляц Галицький

Ч. 3.

АНТОНІЙ ГАЛЬСКИЙ

Ул. Галицька

Ч. 20.

СКЛАД ТОВАРІВ ЗАЛІЗНИХ

з фабрик англійських и інших

до употребленя домового, рільничого и ремісничого;

також на Пляцу Галицькім Ч. 2.

исключно недавно отворений

СКЛАД ЧАЮ

Фірми **ПЕТРА ОРЛОВА З МОСКВИ**

и иншого в доборних сортах;

кромі сего вироби з хинського срібла:

НОЖІ, ЛОЖКИ, ЧАЙНИКИ и САМОВАРИ РОСИЙСЬКІ.

Одвічальний редактор: Др. **Олександр Огоновський.**

З пегатні Інститута Станровицького.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
днських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ОМИРОВОЇ ІЛІЯДИ*)

ПІСНЯ ПЕРВА.

Зміст.

З-початку проситься Муза оспівати ті проващії бої, які почалися за гнівом Ахилли (1—7); по-тому розказується и самий початок гніву: До Ахейського стану приходить Хриз, Аполлонів піп, и хоче викупити свою дочку, недавно взятую в неволю и оддану Агамемнону (8—21). Хриза проганяють, и Аполлон за тев послав неміч на військо (22—52). Ахилло радиться, чим би бога ублагати. Калхай. віщун, радить оддати Хризовую дочку, радить и Ахилло (53—129); Агамемнон за тев з Ахиллом свариться, пристав оддати Хризовую дочку, но бере ва тев Ахиллову бранку, Врисовую дочку, хочай его Нестір од того спиняє (130—311 и 318—347.) За такую кривду Ахилло з війском своїм Мирмидонським кидає Ахеїв и з ними поспільно битися не хоче; мати его Фтета за те похваляє и по его прозбі обіщав послі нагороду (348—427). Тим-часом військо чиститься водою и молиться Аполлону (312—319), Хризівна з дарами

*) Подаємо яко передне слово частину з листу автора писаного до приятеля, передавшого нам сей перевід. — Ред.

„Я напереджаю земляків моїх, що я всі грецькі слова и имена читав и переводив так, як їх читали и читають грецькі наші попи, а не так, як їх

одвозиться к батьку, и вина проходит (428—487). Но Дій на Олімпі в потайній розмові Фтеті оціняє, що Троянці будуть поти побивати, аж поки Ахеї не дадуть Ахиллу, чого він бажав (488—533). Злая на Троян Іра (Юнона) довідується про тую розмову, починає з Дієм за столом свариться, (534—567) и од сеї сварки всі боги сумують, но їх звеселяє Іфевт (Гефайст) кривоногий (568—611).

читали и читають Німці; се-б-то: β за наше в, ϕ за наше фт (у нас на Подолі Фавор, Фамар, Фома и др., не знаю як тепер, а коли я учився в сельській школі в 1840вих годах, читалось Фтавор, Фтамар, Фтома; также само читається θ и по той бік Збруча в Галичині,) η за наше и, α за наше е, α , ϵ за наше і; перед самогласними з-початку слова я тож само не елав ніколи німецького h , бо ёго нашли для нас лишним и первні переводчики наші Кирилло та Меѳодий.

„Що-ж до розміру, то я більшу половину 1862 року бився з сею первою піснюю, перекладаючи її и на ексаметри и на різні розміри наших дум та пісень, и кожний раз під кінець сеї пісні доходив до того, що узятий розмір мій не годиться. На-последок взявши собі в думу, що Омира при довгім розмірі гріх и доповняти лишніми словами, а при короткім розмірі де-якотрі придатні Омирові слова під нашу мову не підходящі не гріх и пропустити або замінити їх нашими короткими підходящими словами, я в кінці 1862 року попробував отсей короткій розмір и він таким придався легким, що я до кінця 1863 року пройшов увесь дословний перевод Іліади. Розмір сей, як він не простий, а ёго наслухаться можна и в приказках игрових и в приспівках коляскових и в піснях звичайних веселих и сумних, и такий розмір якраз и годиться для переводу Омирової мови. Для приміра прошу подивитися на сі приказки, приспівки и пісні:

— — — — —	— — — — —	Ти-ж думаєш, дурню, що я тебе люблю;
— — — — —	— — — — —	А я тебе, дурню, словами голублю и т. д.
„Се розмір закладний, но він міняється: —		
— — — — —	— — — — —	Чом дуб не зелений? бо туча прибила;
— — — — —	— — — — —	Козак не веселий, лихая година!
— — — — —	— — — — —	Ой у поли сосна та тонка вирібсла;
— — — — —	— — — — —	Вітрець повіває, сосонку хитає.
— — — — —	— — — — —	Сива зазуленько, не куй так раненько!
— — — — —	— — — — —	Не розбуджай мого гостя дорогого.

„Занявшись де-чим другим з 1864 року, я таки и покинув свій перевод Іліади. Тепер же, виправивши первою пісню, передаю її на суд землякам моїм. Подобається їм, то коли вони захочуть, а мені Бог віку продовжить, я на ходу двох літ можу їм виправити и поставити цілую Іліяду, — а ні, то я можу и тим бути радий, що не багато часу потратив на переводі.“

ПІСНЯ НЕРВА.

ПОВІТРЄ. ГНІВ.

Про гнів співай, Співо*), Пильненка Ахилла,
 Лютий, що тьму лиха наробив Ахеям,
 Багато душ сильних як Невиду справив**)
 Молодців, самих же оддав псам на страву
 Та птахам усяким. Так Дій***) волю волив 5
 Як ще з-початку підняли незгоду
 Владарь Атрівенко и дивний Ахилло.

А хто-ж из богів їх довів до незгоди?
 Син Діів та Літин. Він, на царя гнівний,
 Звів на військо неміч и гинули люди 10
 За те, що зневажив Хриза Атрівенцо.
 Прийшов було під той до суден Ахейських
 Дочку визволяти, приніс велик викуп,
 И, шлик Аполлонів у руках держачи
 С ціпком щирозлатим, всіх благав Ахеїв, 15
 А найбільше двох тих царів Атрівенків:

«Атрівенки й ви всі, славні Ахеї!
 Хай-же вам Олімпські допоможуть забрати
 Приямове місто, щасливо й вернутись.
 Дайте мені дочку, та прийміте викуп, 20
 Ради Аполлона, Дієвого сина.»

И всі до одного Ахеї пристали
 Попа вшанувати и викуп узяти,
 Тільки Агамемну не-по-мишлі стало;
 Він зле ёго справив, ще й грізно промовив! 25

„Щоб я тебе, діду, не бачив край суден
 Ні сьогодні знову, ні завтра за-ново.
 Ціпок тобі божий и шлик не pomoже:
 І не пушу я, поки вона в мене 30
 В далекій Аргеї краси не позбуде,
 Мої хусти ткучи, та зі мною сплучи.
 Иди й не гніви нас, як що жити хочеш.“

*) Співою називав Переводчик Музу.

**) Невид — се-б-то *Αιδης*, *Orkus*.

***) Дій = *Ζευς*, *Jupiter*.

- Мовив, — задрижав дід, мові не перечив;
 Пійшов по-над беріг ревучого моря
 И, одаль зайшовши, старий помолився 35
 Царю Аполлону, Літиному сину:
 „Учуй, Сріблелукій, що Хризу обходиш,
 И Киллу святую, ще й Тенедом радиш,
 Світе! як коли я храм святий твій красив,
 Або як коли я палив тобі стерна 40
 Волові й козині, вчини мою волю:
 Оддяч мої слізи стрілами Данаям.“
 Помоливсь, — и вслухав Аполлон старого,
 И гнівний пустився з вершини Олимпу,
 Взявши лук на плечі, та критую тулу, 45
 И на плечах стріли брязком брязкотіли
 На ходу, а йшов він до ночі подібний.
 Сів по-одаль суден, та як стрілу кинув,
 Аж бренькіт ударив од срібного лука.
 З-початку наліг він на собак, та мулів, 50
 По-тому й на військо, стрілу налучивши,
 Вдарив — и вогнями костирі палали.
 Девять день по стану сипалися стріли,
 В десятій Ахилло оновістив раду, —
 Бо ёму те вклала Ира*) білоплеча 55
 З жалю по Данаях, що так помирали, —
 И скоро всі люди до купи війшлися,
 Устав и промовив скорохід Ахилло:
 Тепер, Атрівенку, мабуть нам бурлакам
 Назад отпливати, коли живі будем. 60
 И війна й повітре нівечать Ахеїв.
 Так давай спитаймо віщуна якого,
 Попа, чи сновиду, — бо и сон од Дія, —
 Розгадать, за що так Аполлон гнівиться:
 Чи за брак приносів та обітниць наших, 65
 Чи з баранів жиру та из кіз добірних
 Він бажа, щоб тільки нас поратувати.“
 Промовив — и сів сам. По ёму піднявся
 Калхай Фтесторенко, ворожбит найлучший:
 Він знав що тепер є, що було и буде, 70

*) Ира - се-б-то *Ира*, *Юно*.

И судна Ахейські він вів до Ильону
 Все віщобою тою, що бог Аполлон дав.
 Так отож він мудрий и сказав, и мовив :

„А хочеш, Ахилле, Дію милій, знати
 Про гнів Аполлона, царя Стрілобоя, 75
 То я тобі й скажу, тільки покленися,
 Що словом и ділом за мене обстанеш:
 Може прогнівлю я першого з Аргеїв
 Владаря, що в ёго в послуху Ахеї.
 А царь неспинимій в гніві на сірому; 80
 Бо, хоч він на той час и гнів занехає,
 Та помсту, аж поки її не докаже,
 На серці все має; — так кажи, поможеш ?“

В одвіт ёму мовив скорохід Ахилло:
 „Смілій та будь певний, важи божу волю. 85
 Кленусь Аполлоном, що ёму молячись,
 Данаєм ти волю божу одкриваєш,
 Що поки живий я на білому світі,
 Ніхто из Данаїв край суден на тебе
 Руки не наложить и сам Агамемнон, 90
 Що в нас тепер мабуть лучший из Ахеїв.“

И віщ неповинний осмілів и мовив:
 „Не за брак приносів та обітниць наших,
 За попа-ж пак того, що царь не вповажив,
 Не одпустив дочки, та не прийняв дарів, — 95
 Стрілобій нам лиха завдав, и завдасть ще,
 И од мору руку не раніше одійме,
 Аж батькови дочку оддамо чорняву
 Без викупу, дарма, та приноси в Хризу
 Принесем, — тоді, знать, прощеними будем.“ 100

Промовив — и сів сам. По ёму піднявся
 Храбрій Атрівенко, владарь Агамемнон,
 Сумний; — гнівом тяжким чорні ёго думи
 Запалили, а очи вогнем запалили; —
 На Калхая люто спозирнув и мовив: 105

„Віще злий! для мене добра ти не скажеш:
 Вічне тобі мило злеє віщувати; —
 Добра-ж ти ніколи ні сказав, ні діяв, —
 Тай тепер Данаєм видавш за боже,
 Стрілобій ніб лиха за те и дав ім, 110

Що я славних дарів за Хризову дочку
Не схотів узяти. Дарма-ж, хоч волю
Ії в-дома мати більше Клітемнестри,
Чесної дружини; хоч вона не гірше
Ні станом, ні видом, ні умом, ні ділом, — 115
Але не перечу оддати, як треба.

Волю народ свій цілить, не губити.
Но пай мені дайте, я один з Аргеїв
Без паю не буду, воно й не пригоже.
Бачите-ж бо всі ви, що мій пай, одходить.“ 120

Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
„Красший и скупійший за всіх Атрівенку!
Як тобі дадуть пай добрі Ахеї?
Спільного не видно, щоби де лежало;
Що з городів мали, те пороздавалось; 125
А з люду збирати знову, — не приходить.
Одай ії богу — ми-ж тебе Ахеї
Тричи та чтиричи вважим, коли Дій нам
Дасть завоювати Трою стіновиту.“

В одрік ёму мовив владарь Агамемнон: 130
„Храбрій ти Ахилле, ти мов бог, — а все пай
Не хитри! — не вмовиш и не ошунаєш.
Хочеш, щоб самому мати пай, а я-б то
Так и був, ще важеш, щоби мій оддати?
Та ще як дадуть пай добрі Ахеї 135
По души, так хай він буде одноцінний, —
А не схотять дати, так сам я добуду
Хоч твій, хоч Аянтів, хоч пай Одиссеїв
Візьму. — Закводить той, до кого прийду я;
Але про се діло й потім поговорим. 140

А тепер на море чорне судно стягнем,
Гребців що найлучших одберем, приноси
Покладем, за ними Хризівну хорошу
Введем; а хто старший ватажкою буде?
Аянт, Идоменій, чи Одиссей мудрий, 145
Чи ти, Пилівенку, зі всіх хоробрійший?
Щоб нам Стрілобоя ублагать дарами.“

Аж Ахилло глянув з-під-лоба и мовив:
„Дурню ти набитий, лисице лукава!
Хтож тебе послуха з розумних Ахеїв: 150

Чи йти у дорогу, чи ворогів бити?
 Не Трояни храбрі причиною того,
 Що я тут воюю. Вони м'ні не винні:
 Волів моїх, коней вони не займали,
 Ніколи й у Фтії, людній та родючій, 155
 Хліба не спасали; бо нас добре ділять
 Тінисті гори та шумнеє море.

Ми за тебе, дурню, прийшли, тобі в радість,
 За честь Менелая и твою, псовидо,
 До Троян; — про се ти не мислиш, не дбаєш, 160
 Ще хвалишся пай мій у мене одняти,
 Що за тяжку працю дали м'ні Ахеї.
 Я-ж з тобою паю рівного не маю,
 Од-поки Ахеї з Троянами б'ються.
 Дарма, що найбільш кровавого бою 165
 Мої несуть руки; а прийде роздача,
 Так тобі пай більший, — а я, й мало взявши,
 Любо йду до суден стомляний війною.
 Тепер иду в Фтію; гаразд користнійше
 З суднами до дому ити и безчестний; 170
 Ти богатства, скарбу, тут не роздобудеш.“

В одрив ёму мовив владарь Агамемнон:

„Тівай, коли хочеш, тебе не прошу я
 Для мене зостатись; в зо мною другі,
 Що мене вповажать, більше-ж Дій премудрий. 175
 А ти мені гірший за всіх отаманів:
 Тобі тільки сварки, війни й бійки милі;
 И хоч ти хоробрий, так то тобі бог дав.
 Иди-ж з кораблями, з челядю своєю,
 Рядь у Мирмидонів; про те я — хоч злися — 180
 Не тужу й не дбаю, та ще й от-що скажу:
 Як Аполлон хоче Хризівни у мене,
 То я її в судні з челядю своєю
 Пішлю, але в тебе Брисівну хорошу
 Сам візьму з наміту, пай твій, щоб ти відав, 185
 Що я старш од тебе, щоб не смів и другий
 Зо мною рівнатись и рівнею зватись.“

Мовив — и Пильєнко закипів, и серце

У грудях мохнатих забилось на двоє:
 Чи, меч ёму острай схопивши од боку, 190

- Розсіять громаду и вбить Атрівника,
 Чи гнів залишити, серце зупинити.
 Алеж він вагався мислями ще й серцем, —
 Меч добував гострий, як прийшла Паллада;
 А її послала Ира білоплеча, 195
 Що обох їх рівно серцем полюбила.
 Та Пильенка з-заду за чуб и вхопила,
 Видима ёму лиш а другим нікому.
 Здивувався Ахилло, обернувся, побачив,
 Що то єсть Паллада, запалав очима 200
 И крикнув и мовив бистрими словами:
 „Чого прийшла ти йще, Дівая дочко!
 Чи не кривду бачить царя Атрівника?
 Але тобі кажу и те певне буде,
 Що він живо душу вихвалками згубить.“ 205
 Аж ёму сказала сив'ока Паллада:
 „Прийшла я спинити гнів твій, коли вчуеш.
 А мене післала Ира білоплеча,
 Що обох вас рівно серцем полюбила.
 Спины свою ярість, меча не витягуй, 210
 А словами хочеш — ганьби скільки влізе.
 В-перед тобі кажу и те вірне буде:
 Матимеш ти швидко в троє стільки дарів
 За кривду сю, тільки—послухай нас, стихни.“
 В одрік їй промовив скорохід Ахилло: 215
 „Слід воно, богине, обох вас послухать,
 Хоч жовчею серце кипить; воно й гоже:
 Бо хто богів слуха, того й вони чують.“
 Спустив тяжку руку на держально срібне,
 В піхву меч великий всунув, не перечив 220
 Палладиній мові, и вона до дому
 Вознеслась, до Діа и до всіх безсмертних,
 А Пильенко знову прикрими словами
 Мовив к Атрівнику, гніву не спинивши:
 „Псячі твої очи, оленев серце! 225
 Ні на бій збруїтись разом из народом,
 Ні йти на облаву з лучшими з Ахеїв
 Не смів ти ніколи; бо се смерть для тебе.
 Тобі лиш по стану широкім Ахейсьвим
 Дари одіймати — в того, хто перечить. 230

Царю-людоїде! плохі твої люди,
 А ся-б тобі кривда останнєю стала!
 Але тобі кажу и страшно кленуса, —
 Кленує я ціпком тим, що вже листя й лозів
 Не дасть, як пенєк свій на горах покинув, 235
 И вже не ростиме, бо мідь обтесала
 Кору и початки, — и тепер Ахеї
 В руках ёго носять судці й праводавці,
 Од бога надані, — велика ся клятва: —
 Що колись Ахилла тра буде Ахсям 240
 Усім; помогти ім не в силі ти будеш,
 Сумний, коли тьма їх під Ектором буйним
 Смертею поляже и ти сам занудиш,
 Злосний, що зневажив красшого з Ахеїв.“
 Промовив Пильонко — и ціпком об землю 245
 Брохнув з золотими цвяхами и сів сам;
 Атрієнко також злився; — аж на тє
 Встав миломов Нестір, говорун Пилійський.
 Солодша од меду була ёго мова; —
 На очах у ёго вже два покоління 250
 Люду перемерло, що з ним росло й жило
 В богатому Пилі, вже він третим радив; —
 Так отож він мудрий и сказав, и мовив:
 „Се-ж то иде туга на землю Ахейську!
 Се-ж то звеселиться Пріям, ёго діти! 255
 И другі Трояни серцем израдіють,
 Як тільки почують, що ви сваритесь,
 Ви з Данаїв перші на війні й на раді!
 Послухайте! ви йще молодші од мене;
 А мені лучалось и з красшими мовить, 260
 Як ви, та и тиі мене не цурались.
 Таких я не бачив, та вже й не побачу,
 Як Перифтой се-б то, Деривонт володарь,
 Кеней из Ексадом, Полифим хоробрий,
 (Або Фтиз Егьенко, рівний до безсмертних). 265
 Сильнійші були то з надземного люду,
 Сильнійші були то, з сильнійшими й бились:
 Фтирів горохижих и тих стеребили;
 И з тими я мовив, приходивши з Пилу,
 З Апийського краю, — бо самі й прохали, — 270

И враз з ними й бився скільки міг; — из ними
 Теперішнім людям не слід воюватися; —
 Та й ті мою мову и раду приймали; —
 Так и ви прийміте, бо прийняти гоже.
 Ані ти, будь ласкав, не бери дівчини, — 275
 Зостав ёму пай той, як дали Ахеї;
 Ні ти, Пиліенку, супротив царевн
 Не йди, бо поваги йще нігде такої.
 Царь не мав, кому лиш Дій подавав славу.
 Правда, ти хорбрійший, бо мати богиня, 280
 Та він таки старший, бо підданих мав.
 Годі-ж, Атрівнику, не гнівись; а я вже
 Попрошу Ахилла стихають, бо він поміч
 Всім дав Ахеям на лютому бою.“

В одрік ёму мовив владарь Агамемнон: 285
 „Все так воно, діду, по правді ти кажеш;
 Та сей усіх хоче переднійшим бути,
 Всіми володіти, всіми заправляти,
 Всіми верховодить, але я не вважаю.
 Коля его сильним боги учинили, 290
 То не вже и лайку ёму дозволяють?“

Коли се ту мову перервав Ахилло:
 „Та мене-б назвали хирним и нікчемним,
 Щоб тобі усе я справляв, що накажеш.
 Наказувать можеш другому, а мною 295
 Не води; тебе я слухати не стану.
 Друге тобі скажу и вбий собі в пам'ять,
 Що я ні з тобою, ні з другим не буду
 За дівчину битись, — ви данне берете.
 Але, що я маю в моїх суднах чорних, 300
 Того не візьмеш ти без моєї волі;
 А спробуєш тільки — щоб бачили й знали,
 Що кров твоя чорна по ратищу бризне.“

(Дальше буде.)

Примітка. — Перевід сей подаємо тут без всякої зміни, так як переслав нам его Переводник, хог и в де-якім згляді не конче из ним згоджувомось, як и. пр. з назвами: „Сива“, „Невид“, „Дій“ и т. и. Всеж таки признати мусимо, що перевід сей дуже хороший, удалий. — Ред.

— ❖ ❖ ❖ —

ГАЛИЧ.

Славний Галич під горою
Знемігся, конає,
А Дністер ему слезою
Ноги умиває.

И молитву шепче тиху
За владика свого,
Из котрим добро и лихо
Ділив віків много.

По-над ним-же замок древний,
Братови до скону,
Провалючись у землю,
В старі кости дзвонить.

Вже из церкви-жалібниці
Сирім гробом віє;
Круг її шинки, крамниці,
Бариші чужі.

По заулках вже ховавсь
Люд її хрещений,
Слабне мовчки й потапає
В жидівській вишени.

А ми бачим всё й що-сила
Прадідів ругаєм —
И за ними в слід, в могилу,
Сонні поспішаєм.

Прокиньтєся!

В останній раз

Зоря займається для нас
И будить всіх — и до життя
И, праці и борби нас кличе!

В останній раз!

Дивіть: усі народи братні
Купають в поті зноєю ліця
И плодом праці благодатним
Вже крешуть жизнь собі нову,
И бистрою безпечною ходою
Спішать на волю золоту; —

А тільки ви одні, одні,
 На скверній постелі рабства,
 Качаєтесь ліниві в сні, —
 И кленете пророкови,
 Що вас збудив до жертв и до життя, —
 И допчете нетямуці свій цвіт,
 Котрий від вільца соток літ-
 Аж нині розмаївсь з весною —
 Сумною, тихою, красою,

Оттак-то власними руками
 Ви гребете нам всім могилу,
 И необачні кличете.
 Невідразиму смерти силу
 На землю й на людство своє.
 О, стямтеся! дивіть: по ній
 Иде у слід розпука й гнів
 И дій грядущих суд страшний —
 И прокляв вунів, правнуків!

Прокиньтеся!

Усі віки вас кличуть;
 Прокиньтеся!

Могили вас взивають;
 И вся земля від ставищ Пинська дичи
 До за-карпатського розмаю,
 Від Дону Святославича
 До Сяну й тихого Буга,
 Кидає скибу вам у вічи,
 Ситну и потом и слёзою
 Й святою мучеників кровю,
 Глагодючи: Прокиньтеся!

Прокиньтеся, раби Хазарів,
 Раби покорні Варяг,
 Раби Оварів и Болгарів,
 Все гнетені на всіх віках!
 Провиньтеся, раби Половців,
 Котрих на вас ваш князь водив,
 Підданиі Ляхів, Литовців,
 Обніжє Німців й Москалів! —

Прокиньте ся! Опам'ятайтесь!
В останнє голову зведіть,
Житє в останнє захищайте —
И честь народню бороніть!

Нехай старі богатири,
 Нехай катовані діди,
 Нехай немногі слави дни,
 И ляцькі ломачі присяги,
 Тюрма, Сибір и кнут Варяга,
 Чеснота и батьків гріхи
 И нинішні ліниви дни,
 З усіми кривдами, усіми,
 Нехай вам стануть пред очима!
 И грянуть в душу вам громами,
 И незатертими красками
 Нехай там образ свій кр'оавий
 Огняним долотом заріють!

Тоді займеться вам душа
 Пекучим болєм величавим
 Й огнем пречистим блисне вся
 Свободи, просвіти и слави.
 Тоді, як жизнь, полюбите
 Те безталаннє житє
 Народу свого, и з чола
 Зітрете сміло ви гидке
 Пятно покорного раба.
 И станете плечем по-уз плечє
 За правду й волю разом всі,
 И працєю просвіти зажжете
 В народі огні всі благі;
 И зацвите він щедротами
 По-межи рідними братами —
 И здвигне вам в своїх серцях
 Нерукотворний памятник,
 Котрого не зруйнує враг
 И не затре сотенний вік:

Памятник вдячності народу
За жизнь, просвіту и свободу.

К. Усильовиз.

БЕЗТАЛАННИЙ.

Ідуть степом чумаченьки —
Воли нагоняють,
Ідуть собі за возами,
Та пісні співають.

Один тільки зажурився,
Один не співав;
Їго й сонечко не грів,
Не для ёго сьєв.

Лихі люде з дівчиною
Їго розлучили,
Житє ёго молоде
Нудьгою повили.

Павло з України.

З ПІСНЕЙ ГЕЙНЕГО.

Ходжу по діброві и гірко ридаю —
На дубі там дроздинок скаче
И жалібно так-то мене він питає:
„Чого ти сумуєш, козаче?“ —
Спритай ти у ластівок — сестер своїх,
Про те щебетушечки знають,
Гніздечко своє над віконцем вони
В милді мосі звивають.

Павло з України.

ШІМСТА И ВЕЛИКОДУШІЕ.

ОПОВІДАНЕ

на основі записаної Маркіяном Пашкевичем справдешнієї події; розказав

Володимир Шашкевич.

(Дальше.)

В сїнях біля порога стояв и Данилко й жалібно глядів на розпуку своєго пана. Данилко виховався на лісничівці — Вовкомир не обідив єго ніколи марним словом; сказано, лісничий не був один из сих підпанків, що „хлопа“ вважають робучою „худобою“, — він зустрічав мужика за-одно не як „хама“, а як сусіда, як брата — темного, иноді не тверезого, недовірчливого, яким вчинила єго недоля и неволя, — но все таки брата, в котрого грудях найдеш любову и шанобу завсїди для сєго, хто ним не цурається, хто по правді добра єму бажає... То-ж скрізь слєзи дивився Данилко на лісничого — великий жаль розширав єму груди: він хотів би допомогти, порадити своєму господареви, та неміг добути и голосу... Далій не витерпів Данилко, заридав, як дитина, та приближившись ид лісничому, неначе батькови обіймив коліна, прохаючи — благаючи, щоб позволив ім (лісним) на ношах винести мельника из лісничівки.

— „Не жалуйте собаки!“ говорив він; „не дурно сюди приплентався — єму й так вже не до житя; одно виираючому, чи він сконя в постели, чи де-небудь-инде... не зборювайте нам винести гадюку, а то вона напустить вам отрути в семью... не бороніть, батечку! соколочку; — а то усі помруть, погинуть!“ — просив заносячися з жалю Данилко.

Слова Данилка змягчили серце лісничого — пробудили в нім лучшу натуру; він з-роду не годен був гнїватись довго й на самого злющого ворога, — у єго гнїв то наче те ибодмя, що підпалиш солому — палахне — та и погасне зараз; — тож и промовив він, ласкаво дивлячись Данилкови у вічі:

„Ні, сєго, не зроблю ніколи! й лихим чоловіком не можна цуратись в нещастю! — він чоловік такий, як и ми люде; він мій сусід, він у мене в гостині; — а я мав би хорбого, конаючого винидати на смітник, неначе здохлу собаку, без ратунку, без помочи, без християнської потїхи?! Сєго не можна! се не годиться, Данилку! Иди и скажи жінці, щоб из дїтьми випряталась на гору — там безпечнійше від зарази, — а я йду ратовати хорого — дасть Бог, чей-же єму полєкшає!“

На сі слова неначе-б дивом поставило Данилка; як впе редже лісничий, так він тепер стояв, тяжко-важко задумавшись, засумувавши; він любив лісничого, неначе рідного батька, й серце мліло ёму у грудях, коли спогадав, що отся великодушна родина за свов добро може вще и наложить головами. Довго, довго, думав-сумував так Данилко: ёму привиділось, що буцім-то він стоїть уже на Вовкомировій могилі; ёму причулися похоронні пісні; він побачив домовину сёго, що батьком був на сім світі ёму, круглому сироті... „тепер присипують ёго землею!“ говорив Данилко, неначе божевільний від жалю, и похилився ик землі, казав-бись и він тѣ хоче докинути послідню грудку на могилу покійного добродія... „співають вічная память... говорить три отченаші.. и я зговорю молитву за твою праведну душу“ — прошептав він и, павши на-вколішки, довго-довго молився Данилко.

Між тим лісничий порався коло хорого. Аж упрів сердега Вовкомір, з усієи сили натираючи слабого, — а мельник корчнися й стогнав від великого болю.

— „Зіля! зіля! татусю, зіля!“ покрикнула, скоро вбігаючи в кімнату, Маруся, а її лице сияло неначе те сонце праведне, коли у ранці вихилиться з-но-за рожевої хмарн.

— „Я найшла на горі, за бантою, вще крихітку вторічного зіля!“ щebetало дівча, підскакуючи з утіхи й показуючи батькови китичку изсохлого зіля, про котрого цілющу силу розмовляли з вечора Вовкомири, а котре хто-то из слуг застромив за банту, зовсім на тее забувши, а котре теперечки родина Вовкомирова випратуючись на гору подибала тамки.

„Геть з відси!“ гукнув лісничий, вириваючи їй зіля з рук, та узявши за ручку, из-легка випхнув дівчину з кімнати.

— „Татуню!“ противилась легонько Маруся й жалібно глянула на батька — „ви так втомилися; оставте мене коло хорого, відпочиньте дрібочок!“

„Геть, нерозумна дівчино!“ кричав Вовкомір; „настав отсе зіля и гляди, щоби тричи сянніло!“

„Марусю!“ кликала собі Вовкомириха з сіней; „на-ж тобі, я то й гадала, що вона не видержить! лишенько мое!... Марусю!“

— „Я тут!“ обізвалася Маруся вже у сінях, буцім-то вона и не була в кімнаті; „я варю зіля хорому!“

За часок изнова убігла в кімнату Маруся й подала хорому горня из ліками.

„Марусю!” обізвався батько: — „я ж не казав тобі, щоб ти заклинала мене, як зіла звариться?!”

— „Татусю!” молила крізь слізи дівчина: — хибань-же мені не годиться ратувати хорих?”

Батько не одвічав нічого, тільки задумався, зажурився наче; нічого було й одвічати на теє.

— „Не журіться, татусю!” прошебетала Маруся й прискочила до отця, цілуючи ёго в обі руки; „я знаю, що у вас на думці — но Господь не оставить нас; хибань-же ми не чинимо сёго, що він у своїх святих заповідях приказує?”

— „Отже-ж вже й випив!” сплеснула в долоні Вовкомириха, входячи в кімнату; „певно не давали на вхрест пити!”

— „На-вхрест, мамусю! тричи на-вхрест з перестанком!” одвічала Маруся; „тільки цитьте; бачите, що хорий заплющив очи, мабуть полекшало трохи, коли здримався.”

— „Заснув? слава-ж тобі, Господи!” зітхнув лісничий; „се певний знак, що хвороба перемагається!”

— „Помолімось за ёго здорове!” озвалася мати — и родина Вовкомірів, приближившись ид иконі святого Николи, горячо и довго молилася.

* * *

Три дни поїла Маруся хорого ліками, три дни, як ніч так день, сиділи над ним то лісничий, то ёго жінка. Четвертого дня підвівся мельник у постели, повів очима по кімнаті, а побачивши окіль себе цілу Вовкомірову родину, як усі лица сияють від радости, що ёму полукшало трохи, заридав, занісся від плачу, начеби малає дитина.

— „Пес я!... ні, гірш пса! гірш лютийшого звіря!” покрикнув він; „хибань-же справді чорт запоморочив мене, — хибань-же справді диявол напоїв моє серце такою местею, таким завязьтком до сеї святої родини, що я хотів погубити її, погубити тих, що мені, лютийшому усіх гадюк, зберегли житьє?!”... Ох! чому не викинули мене, наче скаженого пса? чому, чому не добили мене, негідного лукавця? Я-ж нарочно приплентався сюди,” — говорив він дальш дивним охриплим голосом: — „хорим уже я пришкандибав до вас, та приніс вам заразу — погибель — смерть! О, вбийте мене! тучечки ціліть в моє дике серце! Я не годен жити на сім світі, не годен дивитися на ваші праведні лица!”

— „З горячки говорить!” пошепнула батькови в ухо Маруся. — „Напийтесь еще отсёго ліку!” и подала хорому горня из зілем.

— „И ти не плюєш на мене, дівчино, як на тую собаку?!” говорив він тихшим, дрожачим голосом; „и ти глядиш на мене, як ті янголятка в церкві глядять на праведних людей?!... Хиба-ж се й може бути, щоб ви забули мені отсе велике злодійство?!” покрикнув він на-пів розпучливо, на-пів утішно, й повів очима по усіх лицах.

— „Нехай вам Господь простить, так як ми вам простили!” промовила разом уся Вовкомирова родина.

— „О Господи!” покрикнув хорий и поповзав з постелі, цілуючи по ногах то Вовкомира, то его жінку; колиж приповзнув ид Марусі, ся ніяк не дала поцілуватися в ноги.

— „Гетьте у постіль! „лаяла вона, „а то знову погіршає слабість... Не сором вам цілувати мене по ногах?... Що було, те минуло й більш уже не вернеться; більше й не згадуйте про се, а то розсердимось... правда, мамуню?” — докинула, озираячись то на матір, то на батька.

— „Правду каже!” озвалася мати; „що було, те минуло!” докинув батько. А дасть Бог подужаєте, так хто зна, як весело та щасно еще поживемо на світі. Не зле у вас, бачу, серце, тільки недобрі люде мали міць на ёго!”

Мельник не одвічав нічого, а тільки так жалібно глядів на Марусю, що її аж у грудях стиснуло.

Вовкомириха глянула на Марусю и наче лискавка шибла матери через голову яко-то гадка — чи сумна, чи весела, вона сама еще не могла сёго розібрати добре — а тільки, покивуючи пальцём, сказала з ласкавим усміхом до хорого:

— „Теперки ви мусите бути слухняні и пити ліки, свільки наваримо, а то у нас жінок єсть и на серце зіле.”

На сі слова Маруся спаленіла, як тая рожа, и вибігла з кімнати, буцім-то, як казала: „подивитися, чи хлопці не полізли де по остромах за воробцями — бо вже їх десь в хаті не чути.”

II.

Нічого не годно переіменити чоловіка так, як велика хвороба, як велике нещастє. В щастю горнеться до тебе усякий, усякий тобі прислужиться, усякий допоможе — усякий буцім-то любить. Приятелі так и горнутья до тебе; кождий розпитує про здоровє,

про худобу, про статок. Коли-ж, борони Боже, попадеши в нещастє, тақ наче-б їх помелом вимів из хати. В щастю чоловік рідко розважє добре, що робить — люде усє хвалять, усє виходить добре; так „мабуть гаразд й чинимо“ — гадає усяке. В нещастю же, хоч-би й найлучше чинив, гудять, — бо люде не судять по тїм; як робиш и чому так робиш, а тїльки як вийшла твоя робота: вийшла не гарно, так вже мабуть ти й заходивсь коло неї недобре; що иноді вони самі поспують тобі діло, про те й не подума ніхто, — и де-б там у наших вчених та перевчених часах хотїв хто ділитись на ким виною? зіпхнеш її на брата, то ти розумний, — а дурень він, коли не вислизнеться так, як ти, та й не зіпхне її на другого брата або друга. Ось вам мудроші нинішнєго часу; де-хто назвав би їх философиєю житя. Такими то философи ми породилися, такими сотворив нас Господь, инакшими відай й не будем.

Не дивно отже, що чоловік иноді аж в нещастю, на самоті розважє, що не все робилось гаразд, що уперни добрим нам бачилось, або за що похвалили нас приятели та добрі сусіди, та що и ті, що ми вважали їх приятелями в щастю, бажали добра тїльки одним собі, а не нам. Рідко трапляється, що из щасливої доби останеться тобі один приятель в нещастю; коли же трапиться такий рідкий приятель, шануй же єго, бо такий чоловік більш варт, чим усї прочі лизуни та самолюби — більш варт, чим увесь скарб на світі. Він розважить твій смуток, він справить тебе на путню дорогу, він збереже тобі житє — поживить, огрів, послїдним поділиться з тобою.

Нещастє — се велика школа; хто у ній не навчивсь нічого, в сєго хибань з-роду розуму не було.

У звичайного чоловіка смерть бува найбільше нещастє — хоч буває нещастє таке, що иноді зітхнеш: „Коби раз вмерти, то полекшало-б!“ а прийдеться вмирати, жаль чоловікови світа, хоч як и не наскучило-б-ся єму житє; сказано:

„Тяжко жить на світі,
А хочеться жить!...“

(Конець буде.)

ЦИГАНСЬКА ГОЛКА.

(За Андерсеном розказав Гетьманець.)

Була собі колись голка, — саме на лантухи, — сказано: циганська! Так куди? Заклала собі у думку, що ніби така тиндітна, така тонесенька, як бисерова!

От, вона до пальців, що мали її взяти, и каже: „Дивіться-ж! Пильнуйте мене гарненько, та тримайте пряменько; глядіть, не виустіть; бо, як упаду до долу, ей Богу, що ніхто не знайде. Я така тонесенька!“

— „Ет, годі тобі!“ — відказали їй пальці... та за поперек!

„Ану, лишень, подивіться, яку пишну дружинку тягну позад себе!“ — знов таки голка циганська, — та й потягла за собою довгу нитку, але без вулика.

Пальці-ж, не кажучи слова, встромили її в куховарчиний черевик: підосва йому геть підтопталась, то треба було залатати.

„От, груба робота!“ зітхнула голка: — „не пролізу я ніколи в світі; отже переломлюсь!“ Так и справді взяла та й переломилася!

„Чи-ж я не казала“, крикнула, „що я тоненька?“

— „Терер вона не стоїть нічого!“ — подумали пальці; але про-те її не закинули. Куховарка зліпила на ню головку з воску, та й заткнула у свій очіпок.

„От я и шпилькою стала!“ зраділа голка; „я таки добре знала, що стану в шанобі: з путнєго путнє й буде!“ Аж усміхнулася собі нишком, бо голчиного сміху чути не можна. Сиділа-ж вона в очіпку так весело, та гордо, наче вельможна пані в ридвані.

„Не прогнівайтесь, пані-матко, що я запитаю: чи ви пак не з щирого золота?“ обернулася вона до сусідки булавки: — „ви такі показні з себе и маєте власну голову. Тільки вона, здається, трохи помала! Посилкуйтесь її надбільшати: не в кожного пак така голова пишна, воскова, як у мене!“

От, на сім слові, як випнеться з-горда, — так їй аж голова злетіла, и впала геть у ринву, над котрою куховарка щось прала.

„Коли так, то й я погуляти хочу, світа побачити; тільки-б не запропаститись куди!“

И справді, взяла, тай згубилася.

„Як то мні в світі Божому бути, коли я така тоненька!“

думала голка, по ринві котючись; „але я знаю, що я значного роду, и сёго мені досить!“

Так розважав себе, та пишавється, на споді ринви лежачи! Багато де-чого плело по-верхи неї; солома, тріски, шматки паперу з газет...

„Дивй, як пливуть собі всі!“ каже; „а про те, бідолашні, й не знають, що під ними лежить?! А се — я; бачите?... От, тріска плыве... куди тобі, пиха яка! Окрім себе й гадки не має, — а тріска соснова, та й усе!... А ось соломянка... як вона крутиться на всі боки! Схаменися, та красше під ноги дивися, а то наскочиш як-раз на каміня!... Ось — паперу шматок... чого-б уже ёму пирожитись: люде давно вже й забули, що на ёму було написано! Так ні!.. Одна тільки я й лежу собі супокійно, терплячи; бо знаю собі, хто я и що я!“

Лежить наша голка, та й лежить. А се раз, чує, щось біля неї по-близу — плюсь!... таке ясне, таке ясне, наче сонце; голці за диямант видалось, — а то була просто скалка з фляшки. Та то голка, себе простуючи, й обернулась до неї:

„А ви певно щирий диямант?“ питає.

— „Щось коло того!“ одмовила скалка.

От и запевнились вони обое, що були дуже цінovní; почали розмову про світ, про пиху, що панує там, и про те, як кожне дере носа.

„Я колись жила в гарному гольнику у одної панни; її куховаркою звали. Мала вона на кожній руці по пять пальців. Та які ті пальці були чванкі — куди вам?! Мали пихи на три штихи! А на те тільки й здатні — щоб мене з гольника витягати, та знов ховати!“

— „Так вони були значного роду?“ питає скалка.

„Значного?“ — каже голка: — „куди пак! Тільки носа дерли! Их було пять братів и всі пальцями звались; трималися вони один одного сильно, хоч були й не рівні. Саме з краю, бік усіх, наче на варті, був найкоротшій и найгрубший палець; звався він великим або палюхом; мав одну щиколодку и для-того тільки в один бік нагинався. Але все було каже, що як ёго часом чоловік стратить, то в москалі уже не годиться.. Другий — ласун — усе було тика, куди попало: чи в гірке, чи в солодке; або показує на сонце, та на місяць; або було й на перо наляга, коли пишуть. Третий — довгаль — був найвисший,

для-того й голову драв. Четвертий — дукарь — носив золотий пояс. А пятий — мизинець — нічогосінько не робив, та ще й похвалювався тим, нікчемний!.. Обридли мені їхнє гордуване та привереди — так я й кинула!

— „А тепер ми лежимо тутки, та с'яємо!“ на те їй скалка. По сій мові линув хтось у ринву відро води. Вода через край хлинула и їх зворушила.

„Ось и ми рушавмо!“ каже голка.

Скалка-ж поплила далі, а голка маком сіла.

„От, я вже й стала! Правда, я дуже тоненька; але тим-то я дійсне и гордію!“ — Такечки вона й зосталася там з своїми великими думками.

„Я отсе міркую собі та й думаю, чи не сонішний промінь мій батько, — така я тонесенька! Здається мені, що сонішний промінь зазира аж у воду до мене прихильно; але я така тонка та тендітна, що мене й батько не знайде. Хоч би те вічко було при мині, що колінь пальці згубили, — я-б отсе плакала, плакала! Ні, я не хочу плакати; се мені не-до-стоту!“.

От, прибігло раз двох хлопчиків до калюжі гратись; почали вони довбаться та шукати цвяхів, черепків и других цяцек. Бридка се забавка, так коли хлопчикам була до вподоби!

— „Ай!“ наколовся один на голку: — „бач, клятий протір!“

„Я не протір, а шановита панянка!“ — на те ёму голка; але ніхто її не почув.

Головка воскова давно з неї спала, а вона од ржавчини зробилась чорнісінькою з голови до пят; так їй и то здавалося, що в чорнім убрані вона визирає ще тоншою.

— „Ось шкаралуца пливе!“ крикнули хлопці и встромили в неї голку.

„Щасливо!“ попрощалась вона: — „Я ще показнійша; бо сама чорна, а стіни корабля білі... Ох, коли-б тільки не дістати морської хвороби, а то вона мене поломить!“

Байдуже! морської хвороби не було — и вона не зломилася!

„От щастє — залізний живіт мати! и в мори не страшно хвороби; тим то я й міцнійша над чоловіка! Чим тонший хто, тим ёму здоровійше! От у мене врода, так врода!“

Коли се — трісь! скаралуца; бо через неї переїхав віз.

— „Господи, як мене тисне!“ голка мерщій; „отсе-ж певно хвороба морська! Пропала я! зломлюсь на скалку!“

Але про-те зосгалася цілісінькою, хоч и навантежений віз переїхав. Лежала собі и простяглася, так як и перше; та певне там и досі лежить та гордує!

ОРИШОК ЗВИЧАЙНИЙ.

(Troglodytes parvulus, L.; Zaunkönig Zaunschlüpfer.)

Єсть то по королівках (*Regulus ignicapillus*, Naum. и *Regulus flavicapillus*, Will.) найменша птвичка красава, буває бо не багато над 3 цілі довга, з чого на хвіст припадає більше ніж один цаль. Дзюбок в неї 5 ліній довгий, не много в-низ зігнутий, черняво-брунатний, в насаді тілесно-рожевий — здрякка же у неї оріхова, ноги сіро-бурі и 7 ліній високі. Верхом буває ржаво-брунатна або оріхова, на крилах и хвості з темнішими пружками поперечними, по боках рудава, сподом сиваво-біла з поперечними чертами. Самочка єсть менша від самчика, з відтінком більше рудавим, пружками и чертами менше виразними а ногами яснішими.

Мешкає в Європі и Азії. У нас звичайна и загально знана. Пробиває в лісах; любить однакж наближатися и до людських осель, именно в зимі, — а будучи не полохливою и цікавою, впаде кождому в око. Алеж бо и годі не помітити Орішка, того справедливого втиркуна поміжи пірнатими. Маленьке собі, непоказливе, справді начеби оріх, — а яке то живеньке, побігуще, вертляве! Задерши хвостик и піднесши дзюбок горі, стрибає без упину з плота на пліт, з кола на кіл, — то швидко в корч, то знов за часок вилетить и, жвавенько махаючи хвостиком, иншає межі зілем — та и тут довго місця не загреє: гей тая мина буренька скоро переповзне по землі и опять креться у гущавину. Справді здається, начеби мав найбільше сподобане в тім: усюди заглянути, усюди мов вродитися — и там, де его не сіяно. Именно коли побачить чоловіка єму приглядаючогося, то виправляє тоді мов-би нарешно свої штуки, вилітаючи, стрибаючи таки близько коли зрігеля тай ховаючись на переміну по дірах, закаулках и вуцях. Не-раз дає на кілька кроків до себе зближитись, слідачи цікавенько зрігеля, — зробить же той який рух підозрілий, то сей-час утіває и креться; часто буває, що сховатється в мишачу діру, коли на-скоро не найде певнішої для

себе схованки. Звичайно однаков не сидить довго в захисті, но оказується небабки в більшім ніж перше віддаленю, весело собі підплвгуючи, мов-би дровичся з чоловіком. Дітям, котрі по-легки о нєго присуваються, думаючи его тим робом легше зловити, дає не-раз и в пів години за собою ходити, доки на-послѣдок не зникне. Тому то и прозвано его в декотрих околнцях Дуриком, Дури-бабкою, Дури-потятєм, Дури-людом, Дури-людкою и Дури-світом. Назву „Орішок“ завдячує своїй барві (оріховій) и незначній великості. Часто називають его також Воловим Оком — здається від того, що не много більший, як око у вола. В-прочім звать его теж Плотиком — тому, що часто швендається по плотах, Мишеєм, Мишкою — від убарвлення и его вдачі, мов та миш перетискатися через діри и шпари шпихлрив, комор, плотів и пр., — Зеличком, бо пробуває радо по зедах и низьких дорчах, — на-послѣдок Колодієм, Ломиком а де-куди також Короликом и Крілем.*) Що до назв „Ломик“ и „Королік“ — то взялися вони з повірки або сказочки, яка о тій птиці у нашою люду иснує. И так приміром Сяночане и жителі де-котрих сел.коло Львова розказують про тую пташину от-що. Раз зібралась громада птича и просила Бога, щоб наставив над ними „кріля.“ Бог, вислухавши прозьбу пташні, звелів, щоб всі-птахи літали, а котрий найвисше злетить, той буде королем. И почали птахи літати — найвисше же из всіх піднявся орел. Его то и узнали королем всіх птахів. Та як він під саму хмару вzbився и там крижовав, напрасно злетіла из хвоста орлиного мала птичка и ще висше самого орла шнирнула собою. Але не змогла довго удержатись в воздухах и зпала на землю. Бог, дивлячись на се „з високого неба.“ засміявся, таї сказав: „отсе на хвості короля прилетів королік.“ — Не много инакше розказують в Страйщині (коло Корчина), де сю птичку звивають „Ломиком.“ Після тої сказки зійшлась пташня на раду вибирати „кріля.“ Орли присудили, най всі птахи летять в-гору;

*) *Troglodytes parvulus* зветься у Мазурів „Plotnik“ (зрів. русь. Плотик) и „Bobek“. Між польским людом бувають часто инші назви, ніж у книжках. Так пр. зветься *Fringilla coccothraustes* „Klas“, *Lusciola phoeniceus* (и *tithys*) „Paliogón“, „Zapaliogón“, *Oriolus galbula* у Львівських пташників руських и польських „Zofia“, „Parus caudatus“ „Trupia główka“, *Turdus viscivorus* „Parskacz“ (зрів. р. Ширскач), *Upupa epops* „Lurek.“ Молодий щиголь або чиж ще не „вишарбований“ зоветься у пташників Львівських „Pachutek.“ И. В.

котрий з них найвище взнесеться, той и стане за кріля. По черзі один птах за другим злітав, та найстарший орел як звівся летіти — всі остали по-заду. Аж тут як не схопиться ломик — він був причепився під крило вірлови—тай аж під саме сонце фуркнув (тому-то він и досі ще з-верхи обгорений), але скоро знав. Птахи-ж розсердились: — „но,” кажуть „будем мати такого малого крілем” — и урадили его заїсти. Ломик в тій біді скрився у дупельце в буку. Та птахи завзялися таки его зглядити. Тому заставили жовну, щоб его вирубати з дупла, а з другого боку поставили сову на варті, щоб имцла ломика, як буде туди втікати. Але сова якось здрімалася — а ломик таки другим боком вилетів и утік (мов виломився!) Розуміється, сказочки подібні суть лише плодом буйної видумки; та завісгди свідчать вони о властивім гуморі нашого люду. Чуючи оновідання про ломика або королика, мимохіть згадаєш не про одних короликів між людьми, що то часто не своїми заслугами и без праці на плечах других виносяться...

Орішок живиться малими комахами и хробавами. В літі не тяжко ему їх роздобути; в зимі однакж мусить скуднішим кормом вдовольтись — и звичайно прилітає тоді, як вже згадано, до людських осель и глядає хробачні по-під плотами, під опалим листям, по заулках стодол, комор, пивниць и пр. Під-час сильних морозів тіснеться часто до ставн, именно за-для-того, щоби в гною поширити за усільницями и хрущиками, находячи-мися тут в більшій скількості. Селянин радо бачить орішка коло своєї загороди, присуджаючи тій маленькій птичці силу „заклинати всяке гаде.” Після людової повірки за-для того заклину гаде не тільки зовсім не шкодить чоловікови, але навіть не росте и не розмножується. В осени поживає орішок також ягоди бзини и орябини. — Гніздо закладає в яким-небудь заулку и в тім згляді такий неперемірний, що и в колоді дуплинатій нераз гніздиться (з-відти и назва висше наведена: Колодій), В-прочім часто находимо ті великі, кулисті, вхідним отвором з-боку впридоблені гнізда в розпучинах землі, межі коріннями дерев а також в заулках хат и будинків господарських. Раз показувано мені гніздо орішка навіть у старім, діравім берлячи, що случайно понався в комору. Тільки-ж не було в сім гнізді яець. — Гніздо споруджує собі звичайно змоху и дрібнійших березових ріщок, в середині вистеляє его пірєм и волосіню або повною,

и несе 4—10 явчок маленьких круглавих, білявих и украшених червоными краікамі. — Молоді годує з великою старанністю. Суть вони красенкі, именно рудаві, біло и черно накраплені. Окрім гнізда справдешного єще єще по-біля звичайно кілька інших гнізд, мов нарочно досить необережно виставлених очам неприятелів. Ті гнізда суть звичайно лишень з мѣху и кількох прутинок недбало увиті, в середині без вистілки. Пташникам знані суть гнізда ті під назвою „порожняків“ або „глухих гнізд,“ нема бо в них ні явць, ні молодих! В Англіи зовуть їх декуди „когутячими гніздами.“ (Cock-nests), думають бо, що ті гнізда самчик нарочно звиває, щоби відвернути увагу неприятелів від дійсної хатки своєї родни; інші вважають „порожняки“ за будівлі недокінчені спарованих орішків. В-прочім орішок піднімається під-час гніздівки на різні хитрощи. Коли побачить по-близь гнізда чоловіка, пса або иншого якого неприятеля, то сей-час приповзне до землі и відбігає від гнізда досить далеко, щоби відтак, церкаючи голосно и удаючи ніби кульгавого, звернути увагу на себе. Коли тов єму вдасться а неприятель здурений за ним гонить, щоб его нмити — відлітає від гнізда що-раз дальше и дальше, аж доки не виведе в поле напастника, котрий даром шукає птички и її гнізда по корчах, де олівалася. Так то у груди навіть так дрібної птички влила мати природа любов и журливість родительську!

Спів орішка єсть приємний, досить урозличнений и має в собі де-котрі тѣхкаючі зворотки, похожі на спів канарка, котрі виголошені бувають наголосом досить вибитним и сильним. Именно під-час брачні (Paarungszeit) самчик радісним пінем звеселяє самочку, коли вона сидить в гнізді на яйцях, або пізнійше, яч кормить писклята. Звичайно же вабить тихшим голосом: „чок-чок-чок!“ (чокає). В-прочім належить орішок до птиц найдовше, бо з виємом часу піреня через цілий рік, співаючих. Навіть в знімі, коли мороз тисне, бігає по снігу з набуреним пірем, весело черкаючи и тѣхкаючи, студінь бо легко видержує. — Взор у него дуже бистрий: звичайно за-здалегідь вже замітить kota або яку хижу птицю, пр. скригульця, и тоді знімає примітний оклик (ці-і-і!), на котрий вся дрібна пташня в розгеч иде и з острахом криється.

За-для хорошого співу удержують також и орішка побіч інших співаків пірнатих яко покоевого пташка, хотя и в неволі

не довго живе а по-часті тратить з природної своєї веселости. Имають его на самотріски або и сітями. Самотріск мав бути густо підплітаний, а сіть дрібно очкевата; инакше пташок легко утечи може. Иноді ловлять его зручні пташники під шапку. — Клітка для орішка повинна бути простора и чисто удержувана; добре зладити у ній малу будку, до котрої пташек часто любить влазити и знов з неї виходити. На корм подається ему мушки, муравлині подушки, мучні хробаки, усильниці хруща Борошняка-Мельняка, *Tenebrio molitor*) и ягоди бзини; в недостачи тих річей дається ему також булочку насивлу в молоці, дрібно посікане яйце, печінки або сира, але не завсіди хоче пташок до тої поживи братись; именно з-почину треба мішати той штучний корм з мучними хробакама (мучняками) и малими порційками ему подавати; а коли вже увикне до тої штучної поживи, можна нею дальше его годувати без додатку мучняків. — По кімнаті вільно пускати орішка не дуже порадно, вже за-для-того, що ся мала пташина дуже маленьким отвором висмикнутися може. Однакж чим більша клітка, тим ліпше для того з-реду вже так вертлявого пташка, — хоч и в найлучшім злучаю не довго живе він в неволі, звичайно не більше, як рія. Тож найлучше про-те не мучити у клітках сеї гожої пташини (ані жадних инших птиць — Ред.), а оставити її веселу и жваву на волі!

БОДНАРІВНА, драмат народній.

(Дальше.)

ДІЯ ДРУГА.

(Вольне місце в городі; боком видна хата.)

ЯВА I.

Марця и Молодіж міщанська.

(Музика грає, як звичайно, відправу танцю и переходить у голос пісні.)

МАРЦЯ

(весела загинає пісню)

По городі цвіти вються;

За дівчину хлопці бються...

Хор молодців.
Ого, гого, гоя, гоя,
Чи правда, дівчино, твоя?

Хор дівчат.
Ого, гого, гоя, гоя,
Ой правда, дівчино, твоя.

МАРЦЯ.

По городі цвіт-калина;
Ой сміється з них дівчанна..

Хор молодців.
Ого, гого, гоя, гоя,
Чи правда, дівчино, твоя?

Хор дівчат.
Ого, гого, гоя, гоя,
Ой правда, дівчино, твоя.

Один молодець.
Хоч она з усіх сміється —
За одного віддається...

Хор дівчат.
Ого, гого, гоя, гоя,
Правда се, молодче, твоя?

Хор молодців.
Гого, гого, гоя, гоя,
Правда се, молодче, твоя!

(В часі співу входить тихо Амброз и стає на обочч. По співі Марця иде ближе до Амброза; молодіж посувається в глублий прозор сцени.)

ЯВА II.

Марця. Амброз.

МАРЦЯ.

(весела, говорить ніби кешкути а однако сердешно). Амброз! — и ви тут?
витайте... На танці відказували, а самі...

АМБРОЗ.

(до себе) Яка вона гарна!... (голосно) Я прийшов побачити, як за бавляється... а може тільки, аби видіти Марцю...

МАРЦЯ.

А ви ще гніваєтеся?... ви сёгодня були такі прикри...

АМБРОЗ.

Не перечу. Мені так жалко стало, що ти передо мною втекла из хати... а я би тобі, Марценько, прихилив неба... Скажи-ж мені, Марценько, чого ти передо мною втікала?...

МАРЦЯ.

(несміло) Я не втікала... я тільки..

АМБРОЗ.

Що, тільки гнівна була?

МАРЦЯ.

Так, трошечки...

АМБРОЗ.

Та за-що?

МАРЦЯ.

Або я знаю... Мені якось так чудно було, що ви зо мною впердже и мало говорили.. та відраз..

АМБРОЗ.

Не говорив я много, бо любив тебе, Марценько. Та й на-що ж було творити много мови; я бачив, що ти для мене була привітлива, то й думав, що бодай хоч трохи мене любиш?... Чи правда мені здавалася?...

МАРЦЯ.

(тихше) Може й... правда...

АМБРОЗ.

Я знаю.. Марценько, коли ти на мене ласкава, послухай, що я тобі скажу..

МАРЦЯ.

Послухаю, а що?

АМБРОЗ.

Марценько, остав тих танечників, иди до дому...

МАРЦЯ.

(смутно) Оставити?... Та я й так не довго буду; ще тільки трохи побавлюся, та й піду...

АМБРОЗ.

Марценько, чим скорше, тим лучше... То сёгодня шарять по місті двораки, як тоті собаки за ввіриною... а знавш, лий Ста-

роста... Не хотів би я, щоби ти Старості сподобалась... ти би пропала.

МАРЦЯ.

(*арохи вражена*) Як би Старості сподобалася?! А мені Староста и байдуже...

АМБРОЗ.

Ба, коли він сього не питає... побачить, сподобався та й пропадеш!...

МАРЦЯ.

(*сміючися*) Не бійтеся пустого страху... Я не боюся... Хто не боїться, той и не пропадає.. (*поглянувши в даль*) Може от-тих-то боїтись?

АМБРОЗ.

(*оглянувшись шажком*) Тих-то, тих... ходи, бійся Бога! Диви, як прямують сюди, побачивши дівчат...

(*Юрба молодіжи міщанської, именно дівчата, що стояли в прозорі сцени, ворухаться и поступають трошечки на-перед.*)

Мирценько, втікай поки час!...

МАРЦЯ.

(*рішительно*) Втікати? — Овва! не боюся...

АМБРОЗ.

(*з гнівом*) Не боїшся?... — То гуляй! (*до себе*) Уперта страх!... Що зроблю? хибя матір закличу... (*відводить.*)

МАРЦЯ.

(*воступає блише до молодіжи, котра шже посувається гим-раз на-перед*) Чого тут и боїтись... не боюся!

(*За молодіжею міщанською входить Антипа.*)

ЯВА III.

Марця. Молодіж. Антипа.

АНТИПА.

(*двірський козак старший; здуфалий, увійшовши на-перед, крикливо*)

Здорові! молодці и дівчата! Гуляєте?... Коли приймете, то й ми заведемо танець, та чей не повстидаємось...

(*Вказується еще зо два козаки, молодіж зячинає губитися.*)

Ану-но, музани! ану козака! а рясного; жвавого!

(*Всё мовчить, з молодіжи вже дуже мало; Марця боязко позирається по Антипі.*)

Що-ж ви, рипаї клановухі, не граєте, коли кажу?!... А то, до чортової матери, заграємо вам по шкурі, що сам найстарший чорт у танець піде! (*аризирається Марці*) Ов га! Яка-ж се гарна танечниця!... А чия ти, дівчинонько-роже? (*хоже її по лиці погладити, Марця відступається скоро*) Овва! яка полохлива, як ласиця!.. А чия ти, фялочко?

МАРЦЯ.

(*змішана*) Я Боднарихи, вдовниці...

АНТИПА.

(*лучше призираючись*) Ага! Боднарівна Марця? (*до себе*) Правду казали люде...

МАРЦЯ.

(*зі страхом*) Боднарівна... (*до себе*) Бач, Амброз казав правду...

АНТИПА.

(*хоже зовсім близько їй у лице глянути, вона рукавом застиляється*) Ой, Марценько, не закривай твого личка, ми добре знаємо, що ладне... (*хоже взяти за руку*) Дай-же покій, не закривай личенька... а може ти боїшся козацького ока? Що?

МАРЦЯ.

(*трошки сміливіше*) Ніт, не боюся; але на-що вам придивлятися, коли ви вже красші бачили?

АНТИПА.

(*рвөгеться*) Може й бачив, а може й ніт... А-вже-ж таки очам не завадить и тобі придивитися... (*відхилив її руку від огей*) Ов, що гарна, то гарна!...

МАРЦЯ.

(*відхилив лице и до себе*) От Амброз надходить... (*остала молодіж міщанська відсувається в-бік, за нею и козаки; Марця просиш*) Пане отамане, пустіть мене, я до дому піду...

АНТИПА.

(*з сміхом*) До дому?... А може би ти, міщаночко, як би я, отаман, ладно попросив, пішла зо мною в танець?... Де-ж тоті чортові музики?

МАРЦЯ.

(*сміло*) Танцюйте собі здорові; я собі до дому піду...

АНТИПА.

(*примилляючись*) Та чому-ж то, серденько?

МАРЦЯ.

(в клопоші до себе) Чого-ж бо той Амброз поставкує? (до Антими) Бо мама сварити будуть, що сама осталася...

АНТИПА.

Сама? Не бійся!.. (обертасься до козаків) Ану-но молодці! беріть дівчаток у танець, сюди; Боднарівна сама танцювати не буде...

(Козаки пускаються за молодіжею; тотя втікає, за ними губляться и козаки.)

От бачиш, ласочко моя, зараз буде нас більше... погуляємо...

МАРЦЯ.

(сміливіше) Коли бо я танцювати не буду!...

АНТИПА.

(кепкуючи) Ей, будеш, будеш... (взглянувши за козаками) А то прокляті медведі, порозганяли дівчат, як курей яструб... Та чорт їх бери, ми й самі погуляємо...

МАРЦЯ.

(остро) Я вже казала, що танцювати не буду.. (до себе) чого-ж бо той Амброз дожидає?

АНТИПА.

(кепкуючи) Отсе тобі лихо, не дівка... шкода, що така гарна білявочка... А тю! на тебе з твоім дурним розумом! То я вже того не варт, аби зо мною в танець пішла дочка боднарська!.. Та я красше втну, як твій батько танцював докола бочки... Не косорься-ж, ладна міщаночко...

МАРЦЯ.

(поглянувши в-бік, до себе) Идутъ, идутъ раз прецінь... (до Антими кепкуючи) Я з вами не піду, бо ви й не вмієте може по нашому...

АНТИПА.

А диви, диви, я по вашому не вмію?! (береться по-під боти) Ану побачимо! Музики, рипні, грайте... ой гоп! ой гоп! (спроїть-ся цукаючи до шанця; за илегами его входить Амброз и Боднариха.)

ЯВА ІV.

Марця. Антипа. Амброз. Боднариха.

БОДНАРИХА.

Марцё, Марценько! час, голубонько, до дому...

(Антипа обертається за голосом.)

МАРЦЯ.

Иду, иду, мамо! (хоже відходити)

АНТИПА.

(вступає їй дорогу и до себе) Ага! таки так скоро пушу таку птицю... *(до матері и Амбр.)* Почекайте, пождіть, не кваптеся!... *(до Марці)* Ти, дівчино, думавш, що я звни дурно просити хотьби й у танець... Ого, дарма! коли я наважився, то ти чейби ласкава... *(до матері)* А ви, матусенько, підждіть, та побачите, як козаки гуляють... *(до себе)* Не дам я собі раду... *(кличе)* Молодці — гоп-га!

БОДНАРИХА.

Вибачайте, козаче, моїй донці дайте супокій — я не позволю їй танцювати.

АМБРОЗ.

(остро и скоро) Вибачайте, ви чужий чоловік; у нас так не водиться, щоби дівчина сама та ще й з чужим танцювала... тож вибачайте...

АНТИПА.

(сердито до матері) Тю! *(до Амброза)* Тю! *(гепурно до обох)* Вибачайте, було собі панну свою дома тримати и в скриню сховати... а тепер пропало... *(до себе)*... коби лиш мої попржидали... *(до Амброза)* А ти, чупрію мійський, між козаки не неси твою шкуру, бо сапанці будуть из неї...

АМБРОЗ.

(розгоріши) Тю або не тю, на сапанці може добра буде й твоя шкура; а з дівчиною, ти пянський гінчаю, танцювати не будеш...

АНТИПА.

(гепуриється) А ти, ярмаркова торбо міщуцька, ти шевське та кушнірське насіне... ти мені закажеш из нею танцювати?... Побачимо... гоп! гоп! молодці, сюди!

АМБРОЗ.

(відступає) И тобі гопу...

(З-боку входить Онуфрій.)

ЯВА V.

Марця. Антипа. Амброз. Боднарйха. Онуфрій.

ОНУФРІЙ.

Ану, люде, не сваріться... и руки при собі!

АНТИПА.

Руки при собі?... А ти з-відки?

АМБРОЗ.

От, чемний!

ОНУФРИЙ.

Вже про те, з відки, ти не питай, а вважай и пильнуй чести...

БОДНАРИХА.

От напасть наша...

ОНУФРИЙ.

А що се зайшло, пані-матко?

БОДНАРИХА.

От, бачите, напасть — очепився дівчини, доконче танцювати. А тут ні їй танець на гадці, ні танці ведуться; тож ми ёму й кажемо... а він усе своє...

АНТИПА.

Або се правда? Не так...

ОНУФРИЙ.

(до Антипи) А вже-ж погодн... (до Боднарихи и Амброза) Та не ма тут з-за чого и вадитися; силоміцю прецінь її в танець не возьме, хиба одурів... як она не хоче, то він хиба сам сквати буде... А тим-часом на танци нема що вадитися...

АНТИПА.

Добре говорить старий... (до себе) Нехай - но прийдуть мої, буду й я лучше говорити...

ОНУФРИЙ.

Але послухайте старого... Ти, пане козаче, шукай собі иншої пари; а ми забераймося до дому та й буде по заваді. Ну, ходіть-же...

АНТИПА.

(до себе) Идуть... (до всіх) Идіть, коли хочете... (сміючися) ходіть здорові... (іде-голосом) От иде Староста; ще лучше, буде без мого клопоту...

(Онуфрій відійшов; Марця, Боднариха и Амброз, которі йшли пізніше, стають запинені Старостою, которий входить а за ним два-три козаки далеко по-заду.)

ЯВА. VI.

Марця. Антипа. Боднариха. Амброз. Староста.

СТАРОСТА.

(сміючись) Ге, ге, ге, ге!... *А що ти, дурню, одни такі тут робиш дриви?... ге?

АНТИПА.

(низько кланяючись) Ясновельможний пане Старосто, я тут зайшов на игру...

БОДНАРИХА.

(перебиваючи) Ясновельможний пане Старосто (кланявшись), дозвольте слово: сей ваш козак напасти шукав. .

СТАРОСТА.

(до Боднарихи) Чекай, бабо... (до Антипи) Говори, дурню..

АНТИПА.

Я зачув музику, зайшов та подибав игру... (ше-голосом) осьде яка гарна квіточка... (голосно) та й собі хотів потанцювати!

СТАРОСТА.

(ше-голосом до Антипи) Добре знавш вітрити...

АНТИПА.

Я хотів із тою міщаночкою потанцювати, а тут стара отся и той міщук мені взяли боронити.. Ясновельможний пане Старосто, то вже ваш вірний козак не варт потанцювати з міщанською дівкою?... Я би (відгрожуючись рукою на Амброза) ім ладного наварив був пива, та на щастє їх надійшли Ясновельможний пан Староста...

СТАРОСТА.

(дивлячись на Марцю) А так — загадяться справа.. (до Боднарихи и Амброза) Мій козак не вам рівня.. а коли хотів із вами бавитися, то ви повинні раді бути...

МАРЦЯ.

(кланяючись, перебиває) Ясновельможний пане Старосто, будьте ласкаві и мене послухати...

СТАРОСТА.

(з усміхом) Тебе послухати?... добре, говори, ладна дівчино...

МАРЦЯ.

(несміло під оком Старости) Я... я прошу мене послухати...

СТАРОСТА.

(до себе). Яка вона ладна!...

МАРЦЯ.

(кланяючись) Я, прошу Ясновельможного пана Старости, я з тим козаком танцювати сама не хотіла...

СТАРОСТА.

(скоро) Антипа!

АНТИПА.

(з поклоном) Слухаю, Ясновельможний пане Старосто...

СТАРОСТА.

Як указується, то ти, пане Антипо, дурень и простій.. А де того навчився, щоби дівчину силувати до танцю? А, ти хаме, стидайся...

АНТИПА.

(з поклоном) Ясновельможний пане Старосто... та дівчина вже по-нукала, але стара к...

СТАРОСТА.

(перевиває остро) Не бреш, дурню! Дівчина сама каже, що з тобою танцювати не хотіла... *(взявшись за герого, ходишь)* А то дурень... дурень!... *(надумившись)* Антипа!

АНТИПА.

(з поклоном) Слухаю, Ясновельможний пане ..

СТАРОСТА.

(перевиває) Коли ти їм розполошив забаву, то треба її назад учинити... розумієш?... Тож підеш, у моїм имени спросиш молодців и дівчат, а скажеш їм, що я їх прошу на танець... *(до Амброза)* А ти піди до оренди и кажи жидови тут на мое имя вислати бочку меду и приведи музик... так... *(думає и каже до себе)* Стару еще... ага!.. *(до Боднарихи)* А ти підеш и попросиш старших, нехай и вони побавяться, як уміють... *(скоро и громко)* А тепер усі рушайте и старайтеся кожний о своє...

(Антипа скоро, Амброз и Боднариха по-малу відходять; Марця, видячи те, зачинає посуватися в прозор сцени)

ЯВА VII.

Староста. Марця.

СТАРОСТА.

(видячи, як по-воли відсувається Марця, перед себе голосно) Ге, ге, ге!.. як утікати хотіла би, ніби від вовка... ге, ге, ге! дурна хлопська натура: боїться певно, щоби я не покусав... а я для неї добром важу — бо шкода би такої ладної дівчини для якого простого хама... *(поступає за Марцею)* Почекай-но, ладна дівчино — не втікай... я для тебе тільки свликати казав на забаву; я хочу, аби ти собі погуляла. Я буду дуже рад, як ти забавишся, и сам подивлюся, к молодіж гуляє...

МАРЦЯ.

(*боязко*) Ясновельможний пан Староста хочуть, аби я забавлялася... хочуть дивитися, як наша молодіж гуляє...

СТАРОСТА.

Бачиш, гарна ти міщаночко, я вже найбільше з-за тебе тут, останусь... хочу придивитися, як ти гуляєш. (*приступає ближче*)— Я би для тебе, моя ти красна, вчинив, що би забажала... (*знижуючи голос*) бо ти така ладна, моя ти дівочко, якої я ще не бачив...

МАРЦЯ.

(*сидливо з усміхом*) Пан Староста такої ще не бачили?... От ще що ..

СТАРОСТА.

(*пестеливо*) Так, так, душенько... такої ладної дівчини шкода для простих людей ваших...

МАРЦЯ.

(*наивно*) А то ж из них родилася...

СТАРОСТА.

(*хитро*) Та правда, правда, воно так пригодається... але ти така гарна, що тільки сотворена на паню...

МАРЦЯ.

(*пусто*) А я бачила вже и неладні пані... а мені панства не треба...

СТАРОСТА.

(*поважнів*) Не завадить, не завадать... Моя ти гарна міщаночко, панею бути можеш, коли тільки схочеш мати розум...

МАРЦЯ.

(*надумуючись*) Коли тільки схочу мати розум?... (*цікаво*) А се-ж як?

СТАРОСТА.

(*до себе*) Ще дурна — буде тяжко договоритися з нею... (*до Марці*) От бачиш: як ти схочеш мати розум, підеш у мій двір, навчишся де-чого панського, потім я дам тобі ладне віно — та й віддашся за пана...

МАРЦЯ.

(*думаючи, до себе*) Дасть ладне віно та й я віддамся за пана... стільки ласки!... (*на-пів гордо до Старости*) Ясновельможний пане Старосто! я вашу ласку відслужити не годна...

СТАРОСТА.

(до себе) Не туди дорога... *(до Марці)* Не зрозумілат и, дівчино, моєго слова; то не ласка... то моя добра воля... *(єходить Амброз; Староста его побавиши, до себе)* Чортів міщук! як поскорив...

ЯВА VIII.

Староста. Марця. Амброз.

АМБРОЗ.

(до себе) Перебив, бачу... *(до Старости)* Ясновельможний пане Старосто... *(кланяється не так дуже)*.

СТАРОСТА.

(прикро) Що скажеш?

АМБРОЗ.

Зроблено всё, що розказали...

СТАРОСТА.

Добре. *(обертасався до Марці, и до себе)* То дурень, еще чекав... *(знова до Амброза)* Добре...

АМБРОЗ.

(до себе) Може й не добре — еще постою... *(до Старости)* И музники будуть, и мід виточений...

СТАРОСТА.

(скоро) Добре... а де той дурень Антипа... иди за ним...

АМБРОЗ.

(до себе) Ага, вступиися... *(до Старости)* Чи що сказати велють Антипі?...

СТАРОСТА.

Скажи, нехай скорить; я чекаю... Не стій, иди... *(коли Амброз по-воли иде, до себе)* То дурень... упертий...

(Амброз вийшов.)

ЯВА IX.

Марця. Староста.

СТАРОСТА.

От бачиш, ти ладна дівчино, я не маю охоти тебе лишити поміж людьми простими... я таки доконче задумав, зробити з тебе паню. *(примиллюгис)* Правда, ти пристанеш?

МАРЦЯ.

(гудуючись) Я?... На що-ж я маю приставати?

СТАРОСТА.

(блише и тихше) Я тебе возьму ві двір мій... *(присстрастно бере її за руку)* Що-ж, моя ти гарна міщаночко... підеш?...

МАРЦЯ.

(вмішана до себе) Ох... що зроблю я?... *(несміло)* Пане Старосто, Ясно-вельможний, я до двора не піду... мені в мамі так добре...

СТАРОСТА.

(присстрастно ще блише підступає, але багить, як просто єго лиця входить Боднариха, ошже до себе) Тю! вже несе чорт знова бабу... А то ними колотить...*(Боднариха німо кланяється)*

МАРЦЯ.

(до себе) Добре, що прийшли мама...

ЯВА X.

Марця. Староста. Боднариха.

СТАРОСТА.

(осиро) А що там?

БОДНАРИХА.

Ясновельможний пане Старосто — даромне я ходила: не при-дбала нікого, порозходилися.

СТАРОСТА.

(махнувши рукою) То чорт же бери їх.. останеш ти, як буде треба... молодіж гуляти и без старих буде... *(по хвилі)* Ага, підеш...*(Слова переривають входячі Антипа, молодіж, козаки двірські; по-заду ступає Амброз.)*

ЯВА XI.

Марця. Староста. Воднариха. Антипа. Молодіж. Козаки двірські. Амброз.

СТАРОСТА.

(на кланяючися малю уважав, сердито) Антипа!... сюди!

АНТИПА.

(кланяється) Слухаю, Ясновельможний пане Старосто...

СТАРОСТА.

Тепер вас доволі, тепер собі погуляєте. Ти, Антипа, возь-меш тую ладну дівчину, Боднарівну; а покажи, що ти козак... (прикмітно до Антипи) Старайся-ж, аби дівчина не жалувала по-тому... (шів-голосом) и оперлася аж у моїх комнатах... (голосно) Козаки! не даруйте и держітьсЯ Антипи и не давайте дівчатам сидіти... (звертається до Амброза) А ти пильнуй, аби всі погостилися...

АМБРОЗ.

(до себе) Біда заводиться; мати чи остовпіла?... (до Старости) Ясно-вельможний пан Староста позволять, що я з Боднарівною потанцюю...

СТАРОСТА.

Сей раз не можна!... другий танець, другий...

АМБРОЗ.

Коли доведеться... а то...

АНТИПА.

(переливає) А то не вдалося вамсеці; побачиш, як ми затанцюємо... Музики!... молодці-козани! мене держітьсЯ!...

(Музика грає хоровод; Антипа бере Марцю за руку, кланяється Старості и починає хоровод; за ним козаци з міщанськими дівчатами так само, як Антипа. Під голос музики співають козаци хором:)

Темна нічка, невдненька,

Иде дощ, иде дощ;

Ой, дівчино молоденька,

Де йти хоч', де йти хоч'?

Ой, лишися, дівчинонько,

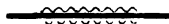
Ніч мине, ніч мине;

Козак тебе до домоньку

Заведе, занесе...

(По хорі починається жвавий и різкий танець; Староста по-воли відсувається, Амброз зайнятий и честованем и дивленем, мати стоїть на боці — На-раз, коли Староста вже згубився, Антипа, прийшовши до краю сцени, завивши сильно пориває Марцю перед себе и втікає, заступлений в сей час козаками, зі сцени. — Крик, який Марця на межі сцени робить, перериває музику; стається сумішка и падає заслону.)

(Конець буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ

Нові вибори в Чехах послужили не так до сиріплення централістичного міністерства, як до яскравого и разячого освічення ёго „вірно - конституційних“ махинацій. А коли на отвертий 7. Мая райхсрат прибув свіжий заступ „перешварцованих“ репрезентантів централістичних, — міністерство, намість сподіваного виведеня галицької угоди и виборчої реформи на райхсратову видівню, відвернулось (бодай на-тепер) від сих головних точок свого запровадженого програму — а поставило своєю девізою слова свого президента: удержатись (як-не-будь) при правлію (хоч) один рік — а опісля....

Щоб не висувати галицької справи з тихого підкомітетового закут'я, задумало міністерство в новий и в букві конституції неузасаднений спосіб переслати еляборат підкомітету впередже до галицького сойму, а доперва потім предложити ёго державній Раді и цісарській санкції. Чи галицький сойм має сей еляборат прийняти більшістю $\frac{2}{3}$ в притомности $\frac{3}{4}$, чи звичайною ухвалою більшої голосів одобрити и чь має ёго вписати до кравового статуту, чи ні,—се становить предмет горячої дискусії німецько-централістичних часописей. Польські часописи, зворушені новим вимислом проворних централів, б'ють наново в опозицію, цураються еляборату и клучуть на делегацию (котра мабуть сама не знає, як вилізти з болота), щоб цюкнула резолюцію. Як би ні було — се річ певна, що справа галицька в теперішній не прийде сесії під обряду. Предмет теперішних и будучих обрад сеї сесії становлять справи не відносячіся до державно-правного питання Цислейтанії, як призволене будівлі нових желізниць, змодифікований внесок п. Ясинського що до виставленя векслів через неграмотних, устави о синдциатських зажаленях, о викладі релігійної науки и оплаті катехетів, новий порядок судово-карний и. т. д.

Моральна и материяльна німіч теперішча Поляків в ставляню хосенного опору супроти централістичному правлію доводить холодніші голови до розваги и до залишеня дотеперішньої марної „високої“ політики. Закликають натомість до внутрішньої спійни и до органічної праці. Чи сі нечисленні голоси найдуть послух хоч у більшости польської публіки — се річ дуже непевна; але сумний стан Галичини під зглядом моральним и материяльним, повсюдний

майже мела, змаганся зброднярів, угніт и деморалізація народа через жидів и автономічних панів, упадок шкільництва и деморалізація шкільної молодіжи, — все те накликає до зрілої розваги и ясно говорить про невдачу теперішного господарства и дотеперішної вправної політики.

Наші школи.

Просвіта народня — се один из головних середків, котрими Русини-народовці знамірили досягнути накозечну свою ціль: щасливий процвіт руської народности; а по-за-як до ширшаня просвіти між народом найбільше причиняється заведене добрих шкіл, так уже наше спеціальне становище, яко любителів народа и прихильників народнїї просвіти, вимагає сєго, щоб ми, не спускаючи з очей нащого шкільництва, дбали передо-всім о те, щоби народ руський учився сєго, чого єму слідує, так, як єму слідує и в сих, в кого єму слідує.

Чого слідує учитися передо-всім в школі руському народови? По нашій гадці Русин передо-всім повинен учитися основно ріднїї (руської) мови (важливо літературн) и руської історії, по-при прочі звичайні предмети шкільні, повинен учитися їх так, щоби справдешний а не лишень позорний винїс из сеї науки хосен а повинен учитися в сих, що годні — и що хотять успішно навчати его сим предметам.

Таку засаду, таке жаданє ставимо ми; переведене же сеї засади в житє залежить очевидно від правління — від шкільних властей. Правління, которе в практиці не бажало-б нехтувати теорії о рівноправности народів австрійських, не могло-б як тільки узнати таке жаданє Русинів справедливим, легальним, и з справдешним добром краю и держави згідним. Власти-ж шкільні, позя-як по них слідує сподіватися, що їхнї змаганя не повинні противитися змаганям правління, що їх ціль повинна бути не щоняшого, як наука — и то наука подавана учащимся в формі и мові для них найбільше приступній, наука, котрої учащийся в житю практичним перед всякою иншою наукою потребує, наколи не має по уїнченю школи остатися круглим иignorантом: — такі власти шкільні, важемо, не могли би инакше, як тільки

притакнути нашому повисшому бажанню що до першої точки; а чи потакнуть вони справді, се нише питанє.

Вже то ми, Русини, зі взгляду на науку и просвіту народню, ніколи не були щасливі: вчено нас всію та на всіх азиях; тільки сѣго, чого передо-всім Русинови знати потреба, він в школі не учивсь ніколи... Після 1848 року настала для нас Русинів австрійських буцім-то трохи щасливіша доба: в школах народних почали учити по руськи читати та писати, в школах середних наука язика руського стала взглядно обовязковою — а на університеті заведено катедру для викладу руського язика и руської літератури, — но нігде правду діти: в народних школах вчено руського язика тільки „за напасть“, — в гимназиях учили его професори, котрі по більшій часті самі основно руської мови не знали. — або її знати не хотіли, — а на університеті п. Я. Головацький завів собі був намість науки руського язика виклади язика русько-московсько-церковного. Не дасться однакож заперечити, що до введеня в жите школьної Ради краєвої багато я. наші люде причинялися до сѣго, що наука руської мови не йшла так успішно, як би се було слідовало; но відколи настала отся славетна інституція, то вона узяла сю ролю зовсім на себе — и нічого казати: остала їй вірна через цілий час своєї діяльності.

Одною з важніших задач Ради школьної краєвої було здеградувати руський язик в школах середних з взглядно обовязкового на предмет надпорядочний, а язик польський натомість піднести до предмету безвзглядно и що так сважемо: найбільше обовязкового и викладового. Польську историю звеліда Рада школьна викладати ученикам не тільки при викладі истории всемірної, но за особною ремунерацією в овреміх годинах; а нехай: би поважився котрий професор трактовати партіи з всемірної истории дотичащі Руси, а трактовати їх безсторонно, як сѣго вимагає наука, то він и не стямив-би-сь, коли зупнив-би-ся сірома в Кракові, Бохні або в сьакім-там Сончу.

Но не лишень ми Русини утерпіли від введеня Ради школьної в Галичині; найбільше утерпіли самі такі школи; сказано: „де багато нянєк, там дитина крива.“ Коли до чого, то де Рада школьної краєвої отся пословица дасться приложити найбраспе. Відома бо річ, що заким позаводили у нас ради шкільні, двох-трех инспекторів з далеко лучшим успіхом поводили школами, чим нині ними поводить так численний вужок теперішних Райців школь-

них. Школи госпітовано тоді правильно, повага директора и професора була більша — за-тім и карність між учениками лучша, — про деморалізацію“ молодіжи ані про роздори в тілах учительських тоді не чувано, як и не чувано сього, щоби н. пр. виключеного из шкіл ученика опять торжественно вводили до в'язи, — не чувано, щоби професор приказував директорови: коли сей має скликати місячні конференції, — не чувано, щоби директор або професор убігався о популярність у школярів, — не чувано, щоби школярі відгражались неслухняному директорови або професорови властею школьною, — та и не чувано, щоби директора именованого Н. Цісарем деградовали инші власти за те, що той-же по-при обовязки директорські не повнив еще и обовязків поліцейських, а се по тій простій причині, що для повнення служби поліцейської факультет фідлософічний не кваліфікує — и ш. Рада школьна, на-коли гідність директорську або професорську бажає получить з гідністю поліцейською, то слідовало-б їй видеделогвати з своєї дона спосібне индивідуум, которе для кандидатів учительского стану отворило би практичний курс науки, черпаної из записок и устних преданій корифеїв підслухуваня и підгляданя. Отворена такого курсу причинилось би до точного виконення обовязків, які незрівнана Рада школьна кравва окружником з дня 12. Лютого 1872 вкладає на дирекції. Щоби сей документ не пропав для потомности, подаємо з него дотичний (2.) уступ в дословнім переводі ведля поміщеного в ч. 132 „Dziennik-a polsk-ogo“ тексту. Уступ сей звучить так: „З кінцем кожного школьного року, в окремішнім справсданю, маючим надіслатися до краввої Ради школькой найдальше до 15. Липця, заявить кождь дирекция справедливе (uzasadnione) мніннє о кождім з учителів... опише его старанність (gorliwość) або недбальство (opieszalność), зручність або неспорядність, користний або шккодливый вплив на школярів, — як він поводить ся за школою — именно: чи котрий из них не віддається налоговій грі в карти, легкомисленному робленю довгів, пиянству, житю неморальному.“ То еще не все, бо ведля слів „Dziennik-a polsk-ogo“ дирекция повинна еще доносити як учитель живе з колегами, сусідами и чи курить цигара! На такий окружник „Dz. P.“ покрикує: гвалту! и справедливу робить увагу, що слідувало було подати спосіб, яким дирекция має довідуватися о повожденю підчинених: чи то має діятись через слуги, через поліцію, чи за посередіцтвом красного пола, чи через учеників, чи може через самих же колегів квалі-

фіксованого; слідувало було ще сказати: які гри и скільки разів вільно грати, и скільки склянок пива випити вільно; також слідувало було подати границі межі легкомисленным а розважним робленем довгів!... Така точність була тим потрібніша, бо може злучитися, що директор яко шахішш що професорови вільно випити, може поставити число склянок або килишків, котре при „оказії“ випивав той або сей Радця школьний, — а вірилом для розважного робленя довгів вважати може суму, відповідаючу річній провізані від 500 зар. Бери. Петре, на ум!

Прочитавши такий окружник, по-неволі насувається питане: якої регули будуть придержуватись на-будуще професори и директори в Галичні? чи вони мають рекругуватись з Трапистів, Капуцинів чи з Змартвихвстанців? чи матимуть вони свого скреміншого Великого генерала, та чи вільно буде сѐму-ж задержати своѐго женського адъютанта?

Тут слідує уступ, которий ц. к. Прокураторії державній дав причину до сконфіскованя першого накладу сего Числа „Правди“; — тож уступ сей в другім накладі пропу- скаємо. — Ред.

За те, коли ходило о именоване людей здібних и чесних при семинариях учительских и при обсаджуваню посад инспекторів повітових, то славетна Рада школьна краєва поминула їх лишень тому — бо були се люде руської народности. Коли перед именованем учителів при семинариях и инспекторів пов. один неприхильник руської народности виявив радці школьному п. О. свій страх, що Рада школьна (як тоді голосили де-які наивні оптимісти руські) готова сим разом согрішити непрактикованою у неї досі толеранцією и именовати половину чи третину з-поміж кандидатів руської народности, п. Радця, не переглянувши еще дотичних пропешій, уневняв на-перед: „możesz-Pan być pewnym, że tą razą będziecie z nas kontencil“ И справді п. О. и Рада школьна перевищили самих себе; майже ніхто из Русинів не-зістав именованый — з маленькою хиба, дуже маленькою виншкою. Був и такий факт, що именовано професером при семинарії учительській ві Львові одного з найздібніших педагогів, п. Федоровича, як показала ся однакож, на-перед уже з наміренем тим, щоби не

лишити его на сій посаді довше, як один курс. З-за явих причин ш. Рада школьна відсунула з посади того, як знаємо, так працювнитою, оглядного и взорцевого учителя, сего по правді не знаємо, — хіба вже може за те, що п. Фёдорович минувшого року безплатно уділяв тутешним возним и листоношам науку язика руського?!...

Не можемо поминути також хитрошей, икми уводжено п. О. Левицького, которого Рада школьна именовала була суплентом при школі реальній в Снятині, — а коли директор Снятинської реальної школи (певно не без инструкторий) зборонявсь ввесту его в службу, Рада школьна кравва не взяла сеї упорчливости п. Директорови зовсім за зле, — а п. Левицький з декретом ш. Ради школьної в руках до нині глядає свої посади на місци.

Який порядок панує в Раді школьній можна собі уявити з сёго, що коли один компетент о посаду повітового инспектора, котрого прошенє найласкавійше зложено „до збіогу“, бажав по кількох місяцях відобрати алегати свої, та відповіли ему, що инспектор П. виїхав на госпітацию и замкнув на ключ цілий „збіог“. Три дни ходив сей чоловік з бюро до бюро та просив-благав алегатів, и все одвічали ёму коротко: „піеша“, — аж подумав він: „так не заїдеш далеко, чоловіче; треба мабуть підмастити,“ пійшов з поклоном до возного — и бач: чого не доказали ні радці, ні референт, ні регістратура, те доказав на велику дивовижу — возний: алегати найшлись мимо сёго, що були замкнені! — Но то еще не все. Один из тутешних директорів шкіль народних виставив через один рік більше як 80 дуплікатів свідоцтв, а се по тій причині, що оригінали або загибли в Раді школьній, або в регістратурі так перемінили свою постать, що властитель зі вгляду на истнуючі приписи о стемплях не міг из них другий раз зробити жадного ужитку.

Но ми не скінчили-б и до судного дня, коли-б хотіли списати точний реєстр усіх гріхів Ради школьної; то певно, що вона для всіх Русинів рівно неприязна, — и тому слідовало-б, щоби хоч що до сёго предмету заявити якусь однодумельність в трактоваю справі; таким побитом що не удасться роздробленим, те удалося би може полученим силам. Патріотичним обовязком нашим єсть: домагатися рішительного и скорого переорганізованя Ради школьної, або заступленя її иншою для Руси непогубною а для науки публичної хосеннійшою школьною властею.

НОВИНКИ.

„Явленє Правди“ повитали многі з славянських часописей поміщенем симпатичних звісток о тійже. З полемикою против „Правді“ виступили до тепер лише „Dziennik Polski“ и „Основа“. — Що до „Dziennika p.“, то маюча его о шизмі и гайдамачині розбирали уже не-раз часописи руські всяких від-

тіней політичних. Уважаємо про-те злишнім, справу сю на-ново пережувати, а те тим більше, бо знаємо, що „Dziennik p.“ в справі руській не поводитися розвагою, а тільки горячою намітністю; для намітного же шкода слів розважної критики —, іменно коли тойже не наводить позитивних фактів вимагаючих спростованя, а тільки ограничається, як то чинить „Оз. р.-в найновішій полеміці, на давно оклепаних загальниках. — Що же до „Основи“, то ми, желяючи в справах домашних будовати — а не руйновати, мирити а не дражити, хочемо понехати все, що тільки могло би причинитися до побільшеня роздорів в родині руській. За-для-того и не розбираємо подробице сего, що нам „Основа“ закидує. Одно преціж годі поминути нам мовчки, а се именно заміт відступництва від табору народнєго, яке „Основа“ основателям „Правди“ закидує. Що до того, то позволимо собі примітити, що основателі „Правди“ не приступили до видавництва свого легкодушно и на власну руку, а взялися за діло те по зрілій аж розвазі и по засягненому поради майже у всіх вибитнійших членів народнєго сторонництва, и то так у львівських, як и у по-за-львівських народовців. Доперва, коли загальний голос в сторонництві народнім узнав потребу заснованя нового незалежного органу політичного, приступили ми до заміреного діла, — а що діло се згідне з пересвідченем и волею переважної більшости членів народнєго сторонництва, доказом того велике число предплатителів, яких „Правда“ найшла межи членами народнєго сторонництва и симпатичні голоси, які від прихильників сего сторонництва по виданю 1-ого числа „Правди“ з усіх сторон чути далися.

Непрошені опікуни. — В Нрі 142 з дня 26. Мая доносять в хроніці своїй „Narodówka“ о спорі, який вивязався поміж комісією Дома Народного а Виділом „Бесіди руської“, и по причині тій завзивав тутешню Раду мійську „do wniezania się w spróe ten z obowiązku (?) swego.“ На те завляємо „Narodów-cz“, що ми не тільки интервенці такої (хочай би и в хосен „Бесіди руської“) зовсім для себе не бажаємо, а навіть супроти евентуальному, такому „wniezanu się“ рішительно и солідарно протестуємо! Славетна „kada miejscska, jako jedyna (?) reprezentantka tak lwowskiej ludności polskiej jak i ruskiej“, до справ исключно руських мійкої компетенці не має, а „wnieząc się“ она може „z obowiązku swego“ в справі лиш таєі, як н. пр. упрятченє смітя и болота з улиць „tak lwowskiej ludności polskiej jak i ruskiej“, — або най лучше займеться викичненем каналу на Полтві, который уже від шіствора року ставляє! Ми до спорів домашних польських, як нпр. до невуспучої борби поміж „Jasiem (L.) а Jasiem (D.)“ зовсім ані мішаємося, ані интервеніовати думаємо; тож и ви, панове Поляки, не тивайте носа до чужого (нашого) проса! Ми, як самі поміж собою посварилися, так и самі поміж собою, погоди-мося, — як и сего по патриотах наших так одного, як и другого сторонництва надіялись годиться, — а чужим від нас засі!

Загальні збори Львівської „Бесіди руської“ відбулися дня 25. Цвітня (7. Мая). До Виділу избрані зістали III.: Ю. Лавровський, Др. К. Сушкевич, Др. Олександр Огоновський, Др. Сроковський, М. Полянський, Др. Пелеш, Др. Омелян Огоновський, Ом. Партицький и А. Січинський, — на заступників же виділових III. Вахняниц, Ильницький, и Желехівський. Виділ сей, уконституовавшись, вибрав оісея з-поміж себе: председателем п. Лавровського, заступником председателя Др. Сроковского, секретарем п. Партицького, а господарем Др. Огоновського — При розправі о народнім театрі нашім вивязалася була (на загальних зборах) жива дискусія, при которой именно чути вдалися численні голоси з жалобою на непорядность, плохе поступованє и користолобие дотеперішного директора сцени народнєй, п. Омелана Бачинського. Надіємося, що новий Виділ узгляднить усі ті, о скільки знаємо, зовсім справедливі жалоби — и постарается о ишого якого чоловіка, который и лучше и совістнійше повести зъуміє діло повіреного йому народнєго нашого театру.

Загальні збори Института Ставропигийського. — Як літ давнійших, так и сего року відбулися на провідній неділі загальні збори Института Ставропигийського — в цілі вибрана нового заряду Това-

риства. Старшиною на рік 1872/73 вибраний совіт. Ковальський, заступниками його сов. Літинський и Др. Яновський, а секретарем Клемертович. При дальших виборах відступлено сего року від установ и звичаїв Братства, бо вибрано, замість префектів поодиноких галузей адміністрації, виділ, зложений з. ПП Гавришкевича, Кулачковского, Геровського, Пискулинського, Кимаковича, Чубки, Площанського, Др. Шараневича, Гарасимовича, Шелестака, Гушалевича и Юркевича, — поручаючи тим Панаом розділити між себе адміністрацію. Перед вибраним того виділу поставив один из членів внесок опираючись на установах Братства и на запряганю через членів обіта безплатного труда для Института), щоби голоси братчиків, котрі за праці для Института побирають від него нагороду грішми або безплатним пом щенем в домах Товариства, на так довго уважались тільки голосами дорадчими, а не рішачими, як довго ті панове будуть плаченими урядниками Ставропігії Внесене те упало однакж при голосованю, бо в нім уділ брали и оплачувані урядники Братства! — О досяглости того рішеня позволимо собі при спосібности обширніше поговорити.

„Przegląd powszechny.“ — В місце переставшого виходити „Kuryer-a I. wowsk-ogo“ видається від кількох неділь пів місячник „Przegląd powszechny“ Єсть то одна из численних часописей польских, котора еше найприхильніше из усіх трактує справу руську и в загалі справи славянські.

Для завязуючогося під назвою „**Побратим**“ товариства руських рукодільників надіслали дальше ПП.: В. Ильницький 3 злр., Спозжарський 4 злр., 56 кр., Др. Пелеш 2 злр., Н. Н. 1 злр. 60 кр., Н. Пачовський и К. Устиянович по 1 злр. в. а. — разом отже 15 злр. 16 кр. в. а. — Для бібліотеки же сего товариства надіслали: товариство „Просвіта“ 4⁰ книжок, товариство Гал. руська Матиця“ 32 книжок, Институт Ставропігійський книжки в ціні 20 злр, редакция „Правди“ всі рочкики тої часописи, ВП Алексей Андреевич Палох именем Б. А. Дідницького 23 книжок, ВП. Василь Ильницький 10 книжок, ВП. Вінцковський 2 книжки Жертви ті радують нас дуже раз за-для того, що подадуть вони молодому Товариству поміч при розпочатю єго діяльности, з другої же сторони за-для того, що зі спису тих жертв видимо, як Русини, без взгляду на відтіни свого політичного пересвідченя, пішли солідарно в справі, обходячі зарівно кожного, в кого тільки в грудях серце бе руське. Така солідарність повинна би у нас частійше повторятися, єсть бо в наших справах народних много таких точок, в котрих Русини обох сторонництв, без нарушеня своїх специфічних поглядів, могли би рука-в-руку ити и всепільною працею до піднесеня моральних и материяльних сил народа причинятися.

НА ДІС ЛАНЕ.

Заявленє.

На окладці брошурики „Одно Св. Письмо, одна й тільки правда“ єсть поміщене оголошенє, якобы у мене можно дістати межи иними також и брошуру „Лист без коверти.“ Тое поміщенє спалося мимо моє воли и відомости, — а що я грясти помянутої брошури не знаю, тільки з газетних статей довідаяся, що то полемика оскорбляюга лигность, котору я високо почитаю, протє подаю до публічної відомости, що висше згаданой брошури дістати у мене не можно и що я ніколи розпаросторенєм її не занимаєся.

Львів, дня 18. (30.) Цвітня 1872.

Михайло Димеш.

З причини конфіскації першого накладу сего Числа наша „Правда“ опізналася.

Одвічальний редактор: Др. **Олександр Огоновський.**

З пегатні Институщи Ставропігійського.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адмі-
ністрация під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 згр., на пів року 2 згр., на чверть року 1 згр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ОМИРОВОЇ ІЛІЯДИ

ПІСНЯ ПЕРВА.

(Конець.)

Так один другого лаючи повстали
И раду кінчили край суден Ахейських. 305
Пильенко к намітам та кораблям чорним
Пійшов з Менитьенком, з челядю своєю;
Атрівико-ж судно опустив на море,
Гребців два десятки одібрав, приноси
Богу дав, за ними Хризівну хорошу 310
Привів; за ватажку став Одиссей мудрий.
Тільки вони сіли, водою поплили,
Атрівенко війську звелів обмиватись.
И військо обмилось, бруд у море злило,
Склало Аполлону добірні приноси, 315
Волові й козині, край берега моря, —
И гарь аж до неба з димом піднялася.
Так чинило військо; та царь Агамемнон
Не забув чим перше похвалявсь Ахиллу,
И мовив Талфтиву та ще й Евривату, 320
Своїм самим щирим вликунам и слугам:
„Ідіть до наміту Пильєнка Ахилла,
Беріть, и ведіте Врсівну хорошу;

А не дасть, — так сам я візьму її в ёго,
З чернею прийшовши; тоді гірше буде.“ 325

Так и одпустив їх, та ще й пригрозився;
Слуги и не раді пійшли по-над море,
Прийшли до намітів, суден Мирмидонських.
Ёго край наміту та чорного судна
Найшли. — Їх побачив — не зрадів Ахилло. 330

Та й вони змішались, шануючи князя,
Стали, не питають, нічого й не кажуть.
Тоді він їх думи пізнав и промовив:
„Здорове вам, слуги людські и божі!

Ходіть! не ви винні, винен Агамемнон, 335

Що казав ити вам по Врисівну-діву.
Так иди-ж, Патрокле, виведи ім діву,
Дай вести; а се нам колісь свідки будуть
И в богів щасливих, и у людей смертних,
И в царя лихого, коли нужда буде, 340

Щоб я подав поміч при лихій годині
Війську, — бо він скніє у думках пропащих
И зладить не зможе заднёго з передним,
Щоб здорові бились край суден Ахеї.“

Мовив — и Патрокло вчинив ёго волю: 345
Вивів из наміту Врисівну хорошу,

Дав вести, — и тиї до суден Ахейських
Пійшли, та нерада пійшла й молодиця.
А Ахилло сплакав, одійшов од війська,
Сів над сивим морем, дивлючись на хвилю, 350
И довго звав матір, руки простягнувши:

„Матінко! безвічним ти мене родила;
Так нехай би чести сподобив Олимпський
Громодій, а то я и того не маю.
Мене Атрівнко, владарь Агамемнон, 355
Не вчестив, бо пай мій він узяв для себе.“

И мовив, и плакав, — и зачула мати
У глибині моря край батька старого;
И хутко и мглою виступила з моря,
Впоруч коло ёго сплаваного сіла, 360
Рукою пестила, мовила й питала:

„Чого плачеш, сину? що з тобою сталось?
Розкажи, не тайся, хай обоє знаєм.“

Тяжко застогнавши, Ахилло промовив:
 „Відаєш ти добре, що тобі й казати? 365
 Були ми у Фтиві, місті Етивона;
 Місто зруйнували и все сюди здали,
 И всім тим Ахеї як-слід поділились,
 И Хризову дочку дали Атрівнку.
 А Хриз був у Хризі попом Аполлона. 370
 Отож и прийшов він до суден Ахейських
 Дочку визволити, приніс велик викуп,
 И шлик Аполлонів у руках держучи,
 З ціпком щирозлатим, всіх благав Ахеїв,
 А найбільше двох тих царів Атрівників. 375
 И всі до одного Ахеї пристали
 Попа вишанувати и викуп узяти;
 Тільки Агамемну не-по-мишли стало;
 Він зле ёго справив, та ще й пригрозився.
 Одійшов дід сумний на-зад; Аполлон же 380
 Вчув ёго молитву, бо любив старого,
 Вдарив по Аргєях стрілою и люди
 Безустанно мерли! всюди стріли божі
 По стану Ахейським сипались. Віщун нам
 Одрив справедливо волю Стрілобой; 385
 Я первий порадив бога ублагати.
 За се Атрівка взяла жовч; він скочив
 И, чим погрозився, теє уже сталось:
 Ту на бистрім судні чорняві Ахеї
 Повезли у Хризу, з божими дарами, 390
 А отсе з наміту кликуни у мене
 Врисівну узяти, що дали Ахеї.
 Так, коли ти можеш, заступись за сина
 И вблагай за мене Дія, коли в ёго
 Словом або ділом ласку заслужила. 395
 Не-раз бо я в батька чував у світлицях,
 Як ти похвлялась, що якось Кроненка
 Ти одна з безсмертних и поратувала,
 Як другі Олимпські вьзять ёго хтіли:
 Афтина-Паллада, Посвдій та Ира. 400
 Ти прийшла й не дала пута наложити,
 Ти того сторудка на Олимп зазвала,
 Що в богів Вріаром, а в людей Ереєм.

Зветься, що міцнійший силою за батька.
 Він коло Кроненка сидів величавий, 405
 И ёго жахнулись боги, не вязали.
 Так се пригадавши, присядь, обвинй ноги,
 Та може він волить помогти Троянам
 До суден та моря одігнать Ахеів
 И бить, щоб усім ім з царя була втіха 410
 Та й сам Атрівнко, владарь Агамемнон,
 Звідав, що зневажив красшого з Ахеів.“

Аж до ёго Фтета з плачем одрікає:
 „На віщо-ж тебе я зродила, скормила?
 Хоч би коло суден без сліз, без печали 415
 Ти був, коли вік твій недовгий, короткий;
 А то ти безвічний и разом нещасний
 Над усіх; тебе я в лихний час родила.
 Ссе все сказати Дію- громобою
 На Олимп пійду я — и він може вслуха. 420
 А ти зоставайся коло прудких суден
 Гнівний на Ахеів, и не йди до бою.
 Вчора одійшов Дій до чорного люду
 В Окіян на учту зо всіма богами,
 И днів через двацять на Олимп прибуде; 425
 Тоді пійду к Дію в мідяний будинок,
 Обівю коліна — и він мене вслуха.“

Мовила и зникла, а того лишила
 З тугою на серци по дівчині гоїї,
 Що силою взято. — Одиссей тим-часом 430
 Допливав до Хризн з божими дарами.
 И ледве заплили в глибоку затоку,
 Враз вітрила зняли, в судно поскидали,
 Щоглу вервечками к гнізду притягнули
 Мерщій, в саму пристань веслами поплили, 435
 Поскидали котви, к носу привязали,
 Далі й самі вийшли на беріг приморський,
 Винесли приноси стрільцю Аполлону,
 И Хризівна вийшла з летючого судна;
 Ії, к бувванови Одиссей привівши, 440
 Здав на руки батьку милому и мовив:

„Післав мене, Хризє, владарь Агамемнон
 Тобі дочку дати, а богу приноси

Вчинить за Ахеїв, що знам ублагати
Царя, що тьму лиха вробив Аргеям.“ 445

Мовив, здав на руки и той прийняв дочку
Милую, а ти божі приноси
Край буввана зараз в ряд постановили
И руки помили, посип підійняли,
И Хриз, знявши руки, за них помолився : 450

„Учуй, Сріблелукий! що Хризу обходиш
И Киллу святую, ще й Тенедом радиш :
Як учув мою ти первою молитву
И мене вповажив, и скарав Ахеїв ;
Так тепер еще раз вчини мочю волю : 455
Поратуй Данаїв при лихій годині.“

Помоливсь — и вслухав Аполлон старого.
По молитві дарам посип учинили,
Взяи завернули, побили, обдерли,
Стегна одрубали, жиром перекрили 460

В два листи, а з-верху всячини наклали.
И дід свалниками топив, вино чорне
Лив, а хлопці з-боку рогачі держали.
Як згоріли стегна и нутро розпалось,
Скришили останки, на свічки низадили, 465
И спекли дотепно и все повиймали,
Та, скінчивши працю, обід спорядили ;
Іли — и їх серцю нічого не бракло.
А коли всі трунки и страву спожили,
Тоді джури пива в миски наточили 470
И всіх частували, даючч чарками.
Цілий день мольбами ласкавили бога
Ахейській джури, співаючи пісень,
Молячи Стодія, — и він слухав радий.

Скоро зайшло сонце, мрака наступила, 475
Вони лягли спати коло носа судна ;
А скоро зірниця рожевая встала,
Вони потяглися к Ахейському стану.
Аполлон на путь ім подав вітер зручний,
И ті звели щоглу, напнали вітрила ; 480
Середне вітрило здулось, судно бігло,
Румяная хвиля ревла коло кнля,
А судно по хвилі плило, сікло воду.

А тільки, прибули до суден Ахейських,
Вони чорне судно витягли на сушу, 485
На піски, колоди важкі підкотили,
И самі розбились по суднах, намітах.

А там усе гнівний коло суден бистрих
Сидів Пилівню, скорохід Ахилло;
Ніколи и в раду славу не вдавався, 490
Ніколи и в бійку, а сидячи серце
Вялив, бо бажав сам и війни и бійки.

Аж от, як настала дваццята зірниця
И пішли к Олимпу боги віковічні
Слід за Дієм, Фтета не забула просьби 495
Синової, встала из хвилі морської,
На велике небо-Олимп прийшла рано;
Застала Кроненка, що сидів особо
На висшій вершині гірного Олимпу,
Сіла впоруч ёго, коліна обняла 500

Лівою, а в праву взявши підбородя,
И к Кроненку Дію з просьбою сказала:
„Батьку Дій! коли я тобі поміч дала
Словом, або ділом, вчини мою волю:
Вповаж мого сина, що и так безвічний 505
Над усіх, ёго-ж ще владарь Агамемнон
Не вчестив: ёго пай він узяв для себе.
Вповаж ёго, Дію, владарю Олимписький!
Дай Троянам силу, поки всі Ахеї
Ёго не вповажать, честю не вшанують.“ 510

Мовила, — Дій хмарний нічого не мовив,
Він мовчав. Та Фтета-ж, як обняла ноги,
То так и держала и знову пристала:
„Обіцяй хоч вірне, кивни головою;
Хоч одмов безстрашний, щоб я уже знала, 515
На-скільки з безсмертних я неповажнійша.“

И тяжко здихнувши, хмарний Дій промовив:
„Біда, що перечить ти мене підводиш
Ирі; вона тяжко сердить мене буде.
Вона й так на мене при богах безсмертних 520
Клепа, каже: поміч подаю Троянам.
Але йди-но хутко, щоб тебе не взнала
Ира, — а я сповнить усе постараюсь,

Та ще й головою кивну, щоб ти знала;
 Бо се єсть у мене найбільша ознака 525
 Для богів, що все те истинне, незмінне
 И вірне, на що лиш кивну головою.“

И повів Кроненко чорними бровами,
 И заворушилось пахуче волося
 В бога над богами, що й Олимпи хитнувся. 530

Порадивши раду, розійшлись; та в море
 Глибоке пустилась з ясного Олимпу,
 Дій — у дім; боги всі з столів повставали
 Батькови на-зустріч; не осмів ніхто з них
 Сидіть до приходу, всі були на-встрічі. 535

Але, ледве сів він на свій стіл, аж Ира
 Уже добре знала, що з ним умовлялась
 Фтета сріблонога, доч діда морського, —
 И к Дію Кроненку преками сказала:

„Хто з богів з тобою раніє умовлявся? 540
 Усе тобі мило по-одаль од мене
 Вести мови скриті; мені-ж ти ніколи
 Розумом не скажеш про те, що замислиш.“

„В одрік їй на теє батько божий й людський:
 „Иро! не сподійся усі мої думи 545
 Знать; тобі се хален, хоч ти й моя жінка.
 Що пак тобі можна знать, то раніше тебе
 Ніхто не зізнає ні з богів, ні з людю;
 А що богів мимо задумать я схочу,
 То ти й не випитуй и не домагайся.“ 550

Аж єму сказала поважня Ира:
 „Кроненку нещасний! що ти отсе мовив?
 Та я й не питаюсь и не домагаюсь;
 Спокійно ти можеш думать, що захочеш.
 Мені тільки страшно, щоб тебе не збила 555
 Фтета сріблонога, доч діда морського.
 З-рана вона в тебе була, ноги брала,
 И ти кивав мабуть, що вважиш Ахилла,
 Та погубиш многих край суден Ахейських.“

В одрік на сю мову хмарний Дій промовив: 560
 „Все слідиш мене ти, хоч я й не таюся.
 Але сим нічого не вдівш; а тільки
 Не-по-серцю станеш; тоді гірше буде.

Коли воно так всть, так моя в тім воля;
 А ти сиди тихо, мого слова слухай. 563
 Не то, — всі Олимпські тобі не допоможуть,
 Коли я на тебе спущу тяжкі руки.“

Мовив, — задрижала поважня Ира
 И тихо присіла, серце зупинивши.
 Всі боги смугились у Дієвім домі; 570
 Один тільки Ифест почав свою мову,
 Втішаючи матір, Иру білоплечу :

„Отсе-ж-то погане та паскудне діло,
 Що ви из-за смертних тільки сваритесь,
 Та на богів смуток зводите; не мила 575
 Наша й учта буде, коли зло панує.
 Раджу тобі, мати, що й сама ти знави:
 Стерпи се од батька Дія, щоби знову
 Батько не завівся, учти нам не збавив.
 Забажає тільки блискавник Олимпський, 580
 То й з столів нас скине, бо він тяжко дужий.
 Схилий его лучше словами м'якими;
 Тоді ласкав буде и Олимпський з нами.“

Промовив, піднявся, подвійную чарку
 Дав матері в руки и до неї мовив: 585

„Знеси, стерпи, мати, хоч тобі и прикро,
 Щоб я тебе, милу, очима не бачив
 Битою; тоді я и в жалю не зможу
 Помогти; з Олимпським страшно сперечаться.
 Раз мене, коли я здумав боронити, 590
 Він кинув за ногу з божого порога;
 Цілий день летів я — и вже на заході
 Брохнувся на Лимен, ледве тільки живий.
 Там мене й прибрали Синтицькіи люди.“

Мовив, — усміхнулась Ира білоплеча, 595
 Усміхнувшись, чарку од сина прийняла;
 Тоді він и другим з-права подавать став
 Солодкий напиток, черпаючи з миски.
 И великий сміх став у богів щасливих,
 З погляду, як Ифест служив у світлицях. 600

Так весь день, аж поки сонце не погасло,
 Пили, — и їх серцю нічого не бракло.

Хорошая ліра була в Аполлона,
А пісень співали Співи голосні.

А коли світ ясний сонячний погаснув, 605
Вони всяк до дому пійшли спочивати;
Бо всім ім по дому вибудував зміслний
Ифест кривоногий, по замислам мудрим.
Сам же Дій Олімпський пійшов до постелі,
Де дрімав бувало, як сон милий сходив,
И ліг, и лягла з ним Ира златостольна.

Степан Руданський.

ПІМСТА и ВЕЛИКОДУШІЄ.

ОПОВІДАНЄ.

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешнієї події; розказав

Володимир Шашкевич.

(Конець.)

Хто подививсь смерті прямо у вічі, хто лежав на смертельній постелі, сей знає, що хоч-би який легководух, хоч-би який злющий чоловіга, то не вмирає без поліку з житєм, без поліку из світом. Хоч як-би й не рад ти тоді згадувати минувшє, а воно само так и лізе тобі на пам'ять; годі не роздумувати, годі не розважити, годі не жалувати с'єго або того. — „Дарма!“ зітхне чоловік, „пропало, не відстанеться; коли-б то чоловік мав був той розум, що нині!“ и т. и.

Оттак то роздумував та розважав в хоробі и мельник. Чи-мало жалував, чимало вбачав він недоброго та грішного в своїм життю... „Чи стоїть отсе жите, думав він, „таке марне, таке коротке, с'єго, щоби чоловік так и вганяв та побивався за мамоною, щоби за-для неї ненавидів другого чоловіка... щоби сам затроював собі світ? Тьфу та пек тобі з дурною мамоною!... А вже-ж нема у мене лучшого чоловіка на світі, як Вовкомир, а я вважав єго ворогом! Вовкомири вороги! тьфу!.. З-відки взялась у мене ся вражда, с'єй завзяток проти с'єї родини? Годі й розібрати! Такі ласкаві, такі добрячі люде — вони наче й зовсім забули мою месть, мое душегубство! Неба прихилили-б мені... а я... сором! сором мені!... Чи тільки справді вони мені простили? Та хоч и простили, а все-ж так мерзко мені самому спогадати... самому стыдно якось подивитись ім у вічі — и перед ніким не соромлюсь так, як перед

Марусею... Не знаю, чого моє серце так пристало до сих людей, що й вмирати легше-б в сій хаті прийшлося, чим дома... Покину млин, покину усє — и стану за лісного у Вовкомира; в Сопошку для мене немає щастя, там мене не любать... а тут, тут інші люде."

Подужав мельник — и тяжко-важко приходилось ему вертати до Сопошка, наче-б у чужину вибирався, а не до своєї таки хати. Тричи попрощався з родиною Вовкомірів и тричи зупинився на порозі.

— „Тяжко покидати мені отсю хату,“ говорив він; „тут я не-наче-б в-друге родився; тут мій світ — там мені пуца! В Сопошку немає для мене людей.. продам хибань млин — та й“...

— „Та й що?“ спитала цікаво Маруся.

— „Та й ~~шляху~~ в світ за очима.. В Сопошці мені не жити, а то у мене все було-б на гадці, як тяжко прогрішив я проти вас... усі пакости, усі мої лукаві вчинки стояли-б мені раз-в-раз перед очима — я не пережив би сего... ні! в Сопошку я жити тепер вже не годен.“

— „Хиба-ж вам так пильно в світ за очима?“ озвалась Маруся й невесело споглянула на мельника.

— „Хиба-ж ви не хочете сусідувати із нами?“ говорив лісничий.

— „Та й иноді зайти до нас у гості, побалкати з моім старим... зною ёму вчиться; вечорами Маруся розповідà казки хлопцям, то и ми слухаєм з нудьги... старі люде, бачите, то так, як діти!“

Мельник глянув на Марусю й побачив, що вона кінчи-коюй фартушка витерала слези з очей; ёму дух заперло у грудях — він відвернувся, щоб и собі не заплакати. У-перше побачив він, що Марусі отся розлука теж заважила на серци; він давно вже любив її, любив, та наче-б жахався признатися из тим сам перед собою, — любив еще від сеї хвилі, коли побачив її из зілем в руках — из зілем, що зберегло ёму житє; вона-ж я погла ёго ліками, вона-ж и доглядала на смертельній постели — вона була сеї одинокий друг, що явивсь ёму в нещастю, що не цуравсь, не мерзився ним, ворогом батька — ворогом її родини, а любо и ласнаво глядів на ёго синими, як небо, очима. Хто в такій хвилі не полюбив би таких очей, сеї хибань не головік — сёму хибань замість серця поклав Бог камінь у груди!

И Маруся полюбила була мельника. Зовсім инший бачивсь він їй, як про ёго розказували Сапошане. „Чого хочуть сі люде від

«го?» думала вона; «він такий сумирний, такий повірливий, такий нещасний; лишений усіма, один-одним живе у млині; ні батька, ні матері: нікому розважити смутку, нікому поратувати в хворобі... Не живе, кажуть, з людьми! Як-же-ж и жити йому з тими, що таку славу рознесли про його, що таке сплели та вигадали?!»

Про те, щоб мельник бажав погубити її, погубити батька, Маруся не могла й подумати; «з горячки говорив», думала; «де-ж би и узивсь такий звірюка-чоловік, щоби иншого чоловіка губити хотів, та й за що?! Хибань-же ми були его вороги — хибань-же й можно бути его ворогом — хибань-же, він очевидячки не любить нас усіх? Правда, що татусьо згадували було, буцім-то він наважив погубити нас; так що-ж? Татусьо говорили те, що ім повідали Сопошанські люде, а люде — люде: говорять иноді й неправду; а хоч би й справді він не любив нас було, то Господь же й покарав его за теє, то він и спокутовав сей гріх — важко спокутовав, тож и заважив він ему тяжко на серци. Коли дивлюся на его та й бачу, як соромно ему піднести очи на мене, — коли побачу, що він гадає, буцім-то и я можу повірити сему, що він з наміркованем заніс заразу до нашої хати,— то жаль великий хапає мене за серце, то так трохи не вимовлю: Василю! безталанний Василю! глянь лишень на мене, та не думай, щоб я повірила сему — хай мене Бог боронить, хай мене заступить Матенька Божа!»

Так роздумувала Маруся, сидячи за куделею, в кімнаті, та споглядаючи на Василеві муки. Важко було їй на серци, та з ніким було поділитися горем — нікому було розважити її смуток.

Василь мовчав, наче та могила в степу широкому; старий Вовкомир, наче й не догадувався нічого; тільки одна Вовкомириха споглядала з-під-лоба то на хорого, то на Марусю, — сказано: матері в любощах догадливі дужі. З-разу стара Вовкомириха не рада була сему, що молодята так скоро полюбилися. «Хто зна», думала вона, «чи й завсігда він так любо споглядатиме на неї, як нині? хто зна, чи шануватиме він мою дитину?.. Але що тут думати багато? сказано: судженого й конем не об'їдеш; коли вже Господь такечки судив, то дійся воля Божа! Дівчина и так еще молода, може підїждати еще з рік; побачимо, як він тепер поводитиметься, — розпитаєм людей, та тоді... побачимо!» Посліднєго слова не вимовила Вовкомириха, тільки всміхнулася так, як то жінки всміхаються, иноді окриваючи що перед чоловіком.

Тому-то й говорила вона до Василя на прощане: „Зайдете до нас инді, побалакати з старим!“ Знала вона, що старий Вовкомир не противитиметься сѣму, що вона загадала, а хоч би й спротивився з-разу, то в кінці таки пристане. — Так то жінки роблять инді діло без нас, а ми довідуємось об нѣму аж тоді, коли уже готово — та ще не-раз бачиться нам, що буцім-то ми его зробили!

Обцідувавши у-друге и третє руки Вовкомирисі, обіймившись з лісничям, Василь еще раз поклонивсь Марусі, еще раз глянув на неї сим поглядом, що то буцім и важе: „без тебе немає мені життя, без тебе світ мені пустиня!“ и мерщій вибіг из хати, щоби не показати сліз, що так и тиснулись єму до очей.

— „Виведи-ж, Марусю, гостя!“ озвалась ласкаво Вовкомириха, бачучи, що дочка так и полинула-б за ним голубкою.

Маруся не чекала, аж скажуть її тоє у-друге. За воротьми вона подала Василеві руку.

— „Нехай мене Господь забуде,“ — покryивув Василь, вхопивши її за руку, „коли я тебе забуду, Марусю!“

— „Татусь!“ шепнула дівчина — и вирвала єму руку.

У старого Вовкомира був той звичай, що коли випроваджав гостя, то вийде було на ворота и глядить так довго за ним, аж поки сей ве зійде з дороги на шлях, що ишов через діброву у Сопошок.

Побачивши мельника еще за воротьми, покryивув лісничий: „а зайдіть, будьте ласкаві, хоч-би и завтра до нас!“

— „Спасибі!“ одвічав Василь — и мерщій попрямував в діброву,

III.

Вернувши домів, мельник не пізнав своєго села: чимало вимерло людей, а ті, що осталися, бачились Василеві які-то инші, які-то лучші люде — та и мельник бачивсь Сопашанам иншим чоловіком. И справді не був він уже тим чоловіком, що було. Из кожним витався він щиро, кожнєго зустрівчав неначе брата. „Чого-ж не любив я отсих людєй давно?“ питав він сам себе; „вони справді не такі лихі, як мені бачилось.“

— „Що отсе сподіялось из нашим мельником?“ говорили між тим Сопашане; „неначе-б виміняли его на лісничівці: и говорить людано, як не той, и з Гершком спілку покинув — и як

ворогував було на Вовкомирів, та прилип теперки до них, як муха до меду: кожної днини ходить на лісничівку.

Ходить Василь на лісничівку, ходить через зиму, ходить через літо. Чи то допомогти в хозяйстві — чи наладити віз або сані — Василь не питає а береться до роботи; наче-би рідному батькови, так щиро, так запопадно робить.

— „Отже-ж дивіться,“ говорив той, то сей завистник: „наш мельник, бачу, став на рік у лісничого: більш лісничівки пильнує, чим млина; не дурно то повідають: богачеві чорт дитину ко-лише.“

— „Не дурно він там так вислугується,“ говорили инці: „занюхав кіт сало — та мабуть таки и істиме его.“

Якось під осінь, вечером — уже смерклося на дворі — Вовкомириха затопила в печі, а старий Вовкомир вернув из ліса, та закуривши люльку, гріється коло вогню.

— „Брр! зимно!“ дорікав лісничий, потушуючи ногами; „от-така слота, то ще гірш надоість чоловікови, чим мороз... Нема там чого-небудь, мовляв той, щоб затопити в череві?“

Вовкомириха винесла з комори зелену черевату флящину и поставила її перед чоловіком, поклавши бохоня хліба та грудку свіжого масла.

— „Стара! дай нам, Боже, гарні діти!“ жартував Вовкомир, наливаючи чарку отсіві, та поморгуючи на жінку.

— „Сива голова, та тільки й що сива бачу; лучше-б ти погадав про се, як би сим дітям вбезпечити додю.“

— „Розум, то иноді стільки, що доля... то-ж то й дбаю я про те, щоб мої діти були розумні, щоб де-чому навчились, щоб не боялися праці... то Господь дасть долю“...

— „Говорила небіжечка до самої бесіди!“ відрізала Вовкомириха; „я-ж про хлопців не кажу — сказано: хлопець не пропаде в світі; коб лишень трохи попідрастали, дадуть вони собі раду — про сих я не журюся; але Маруся!“

— „Про сю знова я не журюся“, одвічав лісничий; „личко як рожа, серце як золото, робота у неї в руках горить, панських наровів у нас, славити Господа, не навчилася — а ще, як бачу, імосць давно уже мають для неї жениха, тільки так чоловікови не згадують нічого... та біда лишень, що и в мене єсть зять.“

— „Ого?! а який, просимо! хто-б то був сподівався?!“

— „Мовчала ти перед чоловіком про свого, то я перед жінкою про свого мовчатиму.“

— „Чейже не схочеш завязати дитині світа -- чейже не даси її за нелюба?!“

— „Я її дам за такого, що любійшого для неї не буде на світі; тільки сим разом я діло робитиму; з женихом я говорив уже щині, подибавшись за „трёма липами“ у лісі, а дівчини поспитаємо зараз... Марусю! а хеди-но сюди, Марусю!“

— „Пожди-но! чого тобі так пильно из тим подружем? дівчина ще молода... Сважи хоч: за кого ти думавш її вдевати, бо... бо... бач, вона... вже любить“...

— „Любить, чи не любить, все одно, а сеї осени я хочу її в чіпци побачити; молода — тим лучше; коли-ж и братись, як не за-молоду? и ми побрались молодими.. Марусю!“

Вовкомириха не могла розібрати: з-відки у її чоловіка узялась така рішчильність; вона лякалась, що сим разом вона нічого не вдіє... щоби хоч проволочки день, два-дня... хтось чи підмове старшого... „Слухай!“ озвалась вона ласкавим голосом.

— „Нічого не слухаю... Марусю!“

— „Иду вже, йду, татусю!“

— „Де ти забарилась?“ питає лісничий!

— „Я... я... з Васи... з мель.. з нашим сусідом розмовляла“

— „А де-ж той сусід?“

— „А от иде“ одвчала Маруся, відчиняючи двері Василю.

— „Тим лучше, поговоримо всі разом.“

— „Цьось-же, Алексію!“ шепнула ему жінка до уха, „та вже опісля поговориш; не виганяй гостя из хати.“

— „Нічого цять! у мене що на серци, те и на язці: Марусю! любиш Василя?“...

— „Люблю!“ вимовила дівчина и почервоніла, як рожа.“

— „Пійдеш за ёго за-між?“ питає батько.

— „Пійду“ — одвчала Маруся и не сміла піднести очей на батька.

— „А ти, Василю!“

— „Чи-ж, я не кавав вам уже, татусю, що без наї мені не жати? що без неї світ мені могла, хата домовина?“

— „Стара! поблагословім дітам!... Жійте, діточи, тад щадлива та сумирно, як ми из мадерєю живемо... Но, щож ти на тебе, стара?“

Вовкомириха еше не могла стямитись — вона осподівалась чогось щидого, а тут чоловік тільки відгадав її думку, тільки випередив її — та тепер усміхався, споглядаючи на неї з під-лоба.

що прецінь раз ему удалось змудровати жінку; з добрячим усміхом покивавши пальцем чоловікови, вона обцілувала дітоток.

— „Нехай вас Бог благословить, діточки мої, як я вас благословляю!“ говорила мати: — „щоби не знали ні горя, ні смутку, ні ворогованя“ завистних людей, ні колотнечі сусідської, ні домашної суперечки!... солодким медом хай пливуть дні ваші! ваше життя щоб було щасливе та мирне, як тихий рай Божий!“

— „Обійміться, діти!“ покрикнув весело батько —

„Як у діброві тихеньва керничва,
Днина за дниною так вам най спливає!“

БОДНАРІВНА, драмат народній.

(Конець.)

ДІЯ ТРЕТА.

(Комната в дворі Старости.)

ЯВА I.

МАРЦЯ

(запуджена, без шолку, як її слова виражають) Панські покої, комнати пвшні и ясні світлиці... що я в них?... що се діється зо мною? чого мені так душно?.. Якось глухо, німно, лачно и темно, наче де по гробницях я ходила-б; сонце світить еще, а мені ледом облягло серце и холод обнимає душу...

Що се, моя доле, сталося зо мною?.. *(плаче)* Ох знаю, знаю я; щербата, ненавистна, люта моя доле, згаю... *(по хвили задуми и розшуки шилої)* Я весела була, я жыла так легонько, як тая мушечка золотоврила — и впала, як тота мушечка неоглядна, в павутину... *(оглядається до вікна)* замкнена, заснована вона всюди, слаба мушечка не прорветься...

(з розшукою) Нема для мене порадоньки, нема руки помічної, нема душі трої ласкавої, щоби мене висвободила з темниці... з панської палати... *(На-нів надійно)* Що-ж той пан, вельможний пан Староста, від мене, такої бідної мізерної сироти хоче?... И в него асть певно серце; я припаду, попрошу горячим слезами — він пустить мене на волю... до мамі я вернусь...

(*иде до вікна, говорячи*) Мамко моя, доле моя, то-ж ти за мною так пропадала... (*побагивши за вікно*) Иой!.. Амброз мій? Яке-ж его серце щире... и тепер ще ходить сердечний за мною .. любить и тепер ще... (*гірко сміється, відступивши від вікна*) А я сама его трутила від себе, я сама его доброго слова не слухала и скочила наче в пагубу... (*закриваючи очи*) я сама провинила...

(Коли Марця стоїть з закритими очима, чується голос музик и веселої юрби молодіжи.)

Веселяться, гудять и за музикою пливуть знова, слобідні!.. (*з грозою*) О гуляйте, веселіться... всі ви забули... а бідна мати моя... а сердечний Амброз мій... (*плага відхилившись, музика глухне, з обігних дверей тихцем входить Антіпа.*)

ЯВА II.

Марця. Антипа.

АНТИПА.

(*хитро закрадаючись, придавленим голосом*) Марці... Марценю!... (*до себе*) Яка гарна пташечка... (*голосніше*) Марценю!...

МАРЦЯ.

(*побагивши, зашуджена*) Иой!... Чого ви?... По мене приходите?

АНТИПА,

(*прикладуючи руку до рота*) Цить, цить, Марценю!...

МАРЦЯ.

(*прикро*) Чого-ж ви?

АНТИПА.

Цить, дурна дівко... чого я, учуєш... (*відступає ближше*) Слухай, дівчино, я тобі що доброго скажу... (*ближше відійшовши, примилляється*) Як би ти знала, ладна дівчино, який я для тебе добрий, щирий; як би ти знала, як ти мене очарувала твоїми ясними очима: — то би й повірила словам моїм...

(Марця, зі страхом дивлячись на Антипу, уступається.)

Не позирай так на мене, як на тоту веретільницю або собаку злющу... ти не знаєш, що тут ніхто, хіба я один тобі щирий — и тільки я один, коли схочу, тебе з-відси випустити можу... (*ще більше лясано*) Що-ж, Марценю, виратувати тебе из тої клітки?

МАРЦЯ.

(недовіриво) Коли ви такі щирі, а на-що-ж мене тут залавляли?

АНТИПА.

(з усміхом) На-що, питаєш... го, го, дівчино молода, ти бач того не знаєш: „свачи, враже, як пан каже“... а як не схочеш, то бачиш... (показує на свою шию).

МАРЦЯ.

(хрестинься и наивно) А хто-ж би вам так?...

АНТИПА.

Вже би ті найшлися, як би тільки приказав Ясновельможний пан Староста...

МАРЦЯ.

Або-ж ваш пан Староста нехрист и не вірить в Бога... щоби...

АНТИПА.

(важко) Говори ти своє — Ясновельможний пан Староста, то пан та й годі; а чи хрещений, чи вірить у Бога, що мені до того?... добрий пан, але и брата не помилює, коли розгориться... Я знаю, що которий ёму в лабеті попадеться, то й пропав, як у павутині муха...

МАРЦЯ.

(перешуджена) То-ж и я пропала?

АНТИПА.

(махнувши руками) Коли не вдасться, як-не-будь з -відси видертися; то пропала и ти, як у павутині муха...

МАРЦЯ.

(ще більше запуджена) Що-ж изроблю, що пічну я?... радьте по ласці...

АНТИПА.

Я-ж того и прийшов тут... (залицуючись) Як би ти знала, ладна Боднарівно, явний я для тебе добрий, щирий; як би ти знала, як я тебе люблю... (Марця стукає в -зад) Що? не віриш?... Ёй, бігме, и люблю тебе — я випущу тебе из клітки тої... а Старості.. (показує дулю).

МАРЦЯ.

(несміло) А на вас лнхо и змелеться.

АНТИПА.

(сміється) Ого, випущу, напиши пропало. Староста сёгодня трохи бавиться, небавком уцідить трохи більше.. а коли заверушиться у голові, то скажу що схочу, и збрешу, куди пригодиться... (знова підступає до Марці) А як и зміркує, то що-ж? Антипа фур-фур и пропало...

МАРЦЯ.

(радішно) То-ж ви мене випустите?

АНТИПА.

Випущу, випущу, ладна моя дівочко... (пихтє) А що-ж мені перевмного дасьте, Марценько?

МАРЦЯ.

(гудуючись) Перевмного?... А що-ж бідна, убога сирота перевмного вам дати може?... грошей не мав...

АНТИПА.

(сміється) Грошей? ха, ха, ха!... в мене їх до-волі, стільки, серденько, що для обоіх нас по вік стане...

МАРЦЯ.

Для обоіх нас? по вік цілий?... а се що ви говорите?

АНТИПА.

(сухо) Годі дальше мені пусто балакати... (зникає голос) От... ти знаєш, що я тебе люблю... ти така гарна... Я тебе випущу, коли мою бути схочеш... (Марця вступавсь від него) Ну, ну, не полахайся... кажи слово!...

МАРЦЯ.

(гірко и гордо) Вам сказати слово?... Смішний, який же ви смішний, Антипо...

АНТИПА.

Ану, ану, куди смішний?

МАРЦЯ.

(палко) Куди?... от куди: ви и старий и слуга-дворак, а я міщанська...

АНТИПА.

(гордо) А я козак! козак панський!

МАРЦЯ.

(похуро) Козак панський... и може пес панський!...

АНТИПА.

(по-доброму) Дай покій, не гороїжся... ти дурна... (відступає дубало до Марці) Чуєш, я тебе люблю, я тебе виратую, я тобі сотворю долю... (тоге взявши її за руку, Марця відскакує від него).

МАРЦЯ.

(остро) Уступіться, Антипо!... Дарма ваша праця... уступіться... бо... (показує на двері)

АНТИПА.

(кепкує) То-то-то, от-то розум... (по-малу відходячи) Бачу, дурному шкода якої-небудь поради... тьфу!... дурна міщанська сакуля...

(відходить.)

ЯВА ІІІ.

МАРЦЯ.

(оглядається до-окола) Чи-ж се той чоловік, що вірить у Бога и ему молиться?... Ох, який мерзенний, поганий и навистний!... Як мене его погані очи до-скрізь череа душу прошивали... прости гріха, Господи, здавалося мені, що се чорт сам...

(з грозою) На-що-ж огріває святе сонце таких мерзенників, на-що роса небесна оживляє и его ще?... Чи молиться коли такий каляний, чи й він до хреста підносить тоті руки, що скаляні людською кривдою?... (є розпуці) Де-ж я попалася? Мені так лячно, так страшно, як би смерть от таки стояла мені по-за плечима... (лякнувшись) Йой... мені бачиться, що иде хтось.. йой... (оглядається лячно) здається, чи ні, розсуваються стіни, поміст чогось долі тускається, чорніє щось, як темна грібниця... що се?

(Иде в кут и з перестрахом глядає по комнаті; двері обічні отворяють, серед них стає Староста.)

ЯВА ІV.

Марця. Староста.

СТАРОСТА.

Го, го, го! (сміється)... А що-ж ти, ладна міщаночко, така не-ла? Що-ж ти так у кутику стоїш там? Що-ж, важи, може сподобалися тобі такі покої? (иде ближе, Марця в куш шиснешся) го-ж бо така несміла?... Ге, ге, ге, ти дурненька; тут можеш ела бути, хибувати тобі нічого не буде... Ходи-ж бо ближе, и, не бійся...

*

(Марця трошечки від стіни відсувається.)

Як-же-ж ти, моя ладна, називаєшся.

МАРЦЯ.

(несміло и швидко.) Марця.

СТАРОСТА.

Марця? дуже ладне имя, до твого личка дуже пригідне... Може би ти що хотіла від мене, моя Марцё?... ану, кажи..

МАРЦЯ.

(кланяючись) Я би просила... дуже...

СТАРОСТА.

А що-ж би ти від мене просила? говори сміло...

МАРЦЯ.

Я би просила (знова кланяється), дуже би просила, коби дозволили мені до дому вернутися.

СТАРОСТА.

Добре, серденько, та я не буду держати; а що-ж ти, не радо прийшла тут?

МАРЦЯ.

(сміливіше) Я не прийшла сама...

СТАРОСТА.

А як-же?

МАРЦЯ.

(до себе) Та сей нічого може й не знає... (ще сміливіше) Мене тут узjali на-силу...

СТАРОСТА.

(сміється) А то заверюхи тоті мої возаки; я жартував, що ладна се дівчина, мило би було з нею поговорити... а вони тебе хопили...

МАРЦЯ.

(скаржиться) Вони мене в танци хошили и на воздухах занесли...

СТАРОСТА.

(реготється) Га, га, га, а то вражі хлопці; за те я їх... но,но, будуть они памятати... (аридиляється Марці, до себе) А варте було и хапати її... (до Марці) Слухай-но ти, Марцё: коли ти вже в гостині, то можемо собі поговорити...

МАРЦЯ.

(шихцем до себе) Він такий ласкавий и привітливий... *(до Старости)* Ясний пан зо мною говорити хочуть; вибачайте, що убога сирота далій вже забула и мову...

СТАРОСТА.

А то-ж чому забула мову?

МАРЦЯ.

(шизо) Бо я так налякалася дуже...

СТАРОСТА.

(сміється) Но, но — не бійся; тут у мене тобі нічого не ставиться... Правда, моя ти гарненька, що на тих покоях у всяких вигодах тобі би лучше жилося?.. Правда, що красші тоті покої, як проста міщанська хата?..

МАРЦЯ.

(шизо) Красші...

СТАРОСТА.

Правда, що лучше бути панею, як простою міщанкою?..

МАРЦЯ.

Мо...же...

СТАРОСТА.

А може би ти хотіла бути панею в таких покоях?.. кажи.

МАРЦЯ.

Ні...

СТАРОСТА.

А то-ж то нерозумна з тебе дівчина. А чому-ж ні?..

МАРЦЯ.

(несміло) Бо я не родилася на паню..

СТАРОСТА.

(регогуясь) Ха, ха, ха, не родилася на паню... ха, ха, ха, яка-ж ти дурненька!... *(иде ближе до неї)* Знавш, хто я, ти дівчино; послухай мові доброї ради, я тобі лучше пораджу, як усі на світі. Шкода, моя Марце, твого віку молодого, шкода твоєї красної и пишної уроди, щоби ти змарніла при грубій роботі — щоби ти, гаруючи, зниділа.. *(ариступивши до неї бере за руку, Марця стоїть заплуджена)*

Послухай мене, останься в моєму дворі, будеш панувати и ладно жити... Останеш?...

МАРЦЯ.

(*наивно*) Чого ж я остану?

СТАРОСТА.

(*пристрасшно*) Останеш тут для мене, я тобі зроблю рай... я тебе люблю...

МАРЦЯ.

(*вириває руку, відступавшись и з горестю*) Ви мене любите?

СТАРОСТА.

(*скоро*) Люблю... що-ж? останеш?

МАРЦЯ.

(*сухо*) Не остану... ні...

СТАРОСТА.

(*подумавши змінюється и розказує, вишлягнувши руку*) Останеш! Я кажу, а ти останеш!

(За сценою чути голос Антипи.)

Рушай! не вольно!

(Староста посувається до дверей, Марця чекає овіміла — входить супроти Старости Антипа.)

ЯВА V.

Марця. Староста. Антипа.

СТАРОСТА.

А що ти хочеш?

АНТИПА.

Ясновельможний (*клянється*) пане Старосто, мати оттої дівчини наперавтється доконечно, щоби я її виустив до двора...

СТАРОСТА.

Чого?

МАРЦЯ.

Хто?... мати моя?!

СТАРОСТА.

А твоя...

МАРЦЯ.

Матінка моя... пустить її, будьте ласкаві...

СТАРОСТА.

Добре, серденько... Пусти її матір'ю...

АНТИПА.

(до себе) Баби тут треба... *(иде до дверей, відгиняє)*

ЯВА VI.

Марця. Староста. Антипа. Боднариха

МАРЦЯ.

(побачивши матір'ю, біжить просто до неї) Мамко, моя доле! як я сумую
и горюю... *(обнимає и цілує матір'ю и в лице и в руки.)*

БОДНАРИХА.

(призирається доньці; шим-гасом підходить Аншила, кланяючись, до Старости)
Марценько, моя голубво!... *(схилившись на доньку, плаче.)*

АНТИПА.

(кланяючись) Ясновельможний пане, клопіт буде...

СТАРОСТА.

(тихо, але з прищиском и скоро) Який клопіт?... кажи...

АНТИПА.

Міщукн юрбяться, як пчоли; відгрожуються, наробять якого
духа... збігаються відобрати тоту вражу дівку...

СТАРОСТА.

Розгонить їх...

АНТИПА.

Не вдамо, їх за много... але коли ласка послухати...

СТАРОСТА.

Говори...

АНТИПА.

Я їх зацяткаю — стара нехай остане... Я йду.. *(вибігає)*

ЯВА VII.

Марця. Староста. Боднариха.

СТАРОСТА.

(до себе) Дурень, на-що старої?... *(призираючись підходить до матери и доньки и до них)* Слухай, стара, твоя донька дурна... не хоче добра...
(мати и донька всерштуютьс.)

БОДНАРИХА.

Ласка Ясновельможного пана (кланяється)... звідки-ж би моя сирота до добра приходила?...

СТАРОСТА.

Дурна баба... (шолкучи) Я хочу її добра... я хочу її збити панєю... а ти знаєш, що я можу...

БОДНАРИХА.

Знаю, Ясновельможний пане Старосто... але...

СТАРОСТА.

(скоро) Що-ж, яке але?

БОДНАРИХА.

Моя донька не родилася на паню... моя донька заручена...

СТАРОСТА,

Заручена, то добре... відається и дістане від мене богате віно...

БОДНАРИХА.

Її жених віна не возьме... и її не возьме...

СТАРОСТА.

(остро) Мовчи, дурна бабо — про її жениха не питаю... Що-ж хочеш?

БОДНАРИХА.

Я прошу ласки, пустіть, Ясновельможний пане, мою доньку до дому...

СТАРОСТА.

(до хвили до Марці) А що-ж ти, дівчино?

МАРЦЯ.

И я прошу, пустіть мене до дому...

СТАРОСТА.

(скоро) То не останеш?

МАРЦЯ.

(твердо) Ніт... не остану!...

СТАРОСТА.

(регогучись) Ха, ха, ха... не останеш!... Побачимо... (клизе) Антипа!

ЯВА VIII.

Марця. Староста. Боднариха. Антипа.

АНТИПА.

Слухаю, Ясновельможний *(кланяється)* пане Старосто!

СТАРОСТА.

Глядай, щоби тота дурна баба пійшла з-відси...

АНТИПА.

(відступає до Боднарихи) Ходи, бабо, з-відси, не конопадь... *(бере її.)*

МАРЦЯ.

(крикнувши тоге обняти руками машірь) Мамко, доле! я від вас не пущуся!...

АНТИПА.

(на-силу виводячи машірь) Єще будеш часу мати до-волі... *(відшругав від машери Марцю)* дурна!...

(Антипа витягає Боднариху.)

ЯВА IX.

Староста. Марця.

МАРЦЯ.

(з розпучкою паде на коліна перед Старостою) Ясний пане, голубчику! пустіть мене, я з мамою піду...

СТАРОСТА.

(нахиляється до неї) Не будь-же дурна, я твого добра хочу... я тебе... люблю... *(хоге її взявши по-від пахи, Боднарівна зривається, він її тоге обняти и посягає рукою об шию)*

МАРЦЯ.

(борониться, в горягім приступі шругав в лице Старосту) Пусти... не ді-ждеш!... *(Марця загинає шкати, прибігає до одних дверей — замкнені)*

СТАРОСТА.

(лютий, бігає як скажений) Гадина проклята, хамська душа! вона мене, мене, пана над пананами, посміла... *(увидівши пістолеши на стіні)* Га! чекай, хлопська жило... научу!.,

(Марця тим часом прибігає до других дверей, отверає; на порозі стоячу стріляє Староста, вона паде крикнувши за сцену.)

(Староста кидав пістолею о землю) Так... так... тепер останеш...

(За сценою чути крик, отверають з лопотом двері и впадають.)

ЯВА X.

Староста. Антипа Козак. Амброз. Молодіж міщанська.

АНТИПА.

(кригить) Чого ви? Рушайте!...

АМБРОЗ.

Мовчи... учувш чого ми...

МОЛОДІЖ.

Учуеш... учувш...

(Антипа и козаки стають до-кода Старости. Молодіж глотиться на-перед.)

СТАРОСТА

(кригить) Вон з-відси... що то?!

МОЛОДІЖ.

Ого, ого!

(По-між молодіж вдирається Онуфрій — Староста по-трохи вступається).

ЯВА XI.

Тоті самі. Онуфрій.

ОНУФРІЙ.

(голосно) Чевайте, утихомиріться!... Послухайте мене старого—не прикладайте рук самі карати... не скликайте бурі на голови свої и родни ваших, не помножайте ще й ви безладу и беззакония для-того, що вго другі засіяли и тепер из них ужитають...

(Староста уступає)

Погодіть, прийде час, коли верхом правда стане, свята истинна помститься за народ терпенний!

(Завіса паде, конець III дії.)

Е П І Л О Г.

(Сцена представляє убиту Марцю, лежачу на приспі перед хатою Боднарихи — обіч неї мати и Амброз — трохи далій Онуфрій — в оддаленю на-боці Староста задуманий — дівчата-подружки переходять, кидають на вмерця цвіте и співають жалібно и тихо.)

Х О Р.

На молодій Боднарівній шовкова мережка;
Куди везли Боднарівну, кровавая стежка.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

УКРАЇНОФІЛЬСТВО

у зв'язку зо східною політикою Пруссії и „обрусінем“
західного краю.*)

(„Вѣстник Европы.“ 1872 — Февраль, Мартъ. — Восточная политика
Германія и обрусеніе. — Статя М. Т-ова). *М. Прайдман*

Вбачаючи велику користь за-для читальників наших від опізнання відносин ліберальної великоруської пресси до річей політичних полуденно-західного краю й загально цілого народа українського, не минаючи й гакицько-руського: маємо за незбутню потребу, оповісти у нашій часописи про тні відносини, як они мають вираз свій у „Вѣстнику Европы,“ головнійшому органуви прямуючому до осягнення вільного розвою и нормально-історичного житія руського народа. П. Т-ов у публіцистичних відшукованях своїх, починаючи зо східної пруської політики, з германізаторського культуртрегерського прямованя, розбирає современні умови „польского вопроса“, придивляється его історичному ходови и, становлячись на ґрунті усе більш и більш вибитного прямованя західної політики: з першу ополячити, а дальше згерманізувати увесь західно-руський край — обчисляє умови що мога найкрасшого (рішучого) и до мети прямуючого протистояня. Тут доходить п. Т-ов у поглядах своїх до висліду, що згадану умовою бути мусить обрусіне західного краю, дивлячись, значить, на обрусіне, як на розбуджене русько-кравового духа — поклик до самостійного розвою західного краю, вважаючи й на его історичні и етнографічні одмінн.

Читальники наші вбачають, яи мало згоджується оттаке зрозуміне слова „обрусіне“ з тим, що означало оно у східно-руській політиці аж до сеї доби. Такий самостійний погляд п. Т-ова може бути що й предвозвіститель нового напрямку московської політики (знов вважаємо на „Вѣстникъ Европы,“ яко на головнійший и найповажнійший орган великоруської лойяльної пресси), як однаково и освічені та розумні відносини п. Т-ова до української

*) Подаємо передачу нам аналізу статі Т-ова з „Вѣстника Европы“ — за-для її широкого погляду на справи нас близько дотикаючі и за-для великого інтересу, який збудила статя ся в німецьких и польських часописах. Замітки наші, на-коли потрібні були-б до де-яких точок, подамо по скінченню цілої сеї статі. — Ред.

народности вкладають на нас обов'язок, зробити у „Правді“ хоч коротенький огляд згаданої его статі.

У своїй передмові п. Т-ов., попереджаючи всякі докори за „німцїдство“, оповідає, що відноситись непохильне до деяких німецьких політичних тенденцій, можна тільки стоячи на чистогуманному поглядовому пункті, и у такому разі завжди зістанеться можливість признати историчну користь з виступу з'єднавчоїся Германії на историчній арені. Но супроти того чи можно-ж справді дивитися мовчки, коли не один, не два публіцисти, а трохи не гуртом уся интелігенція сусідної країни систематично віднимати хоче у твого народа всі права чоловічого розвою, и сама, стоячи висше твоїх земляків, не тільки не думає стати їм на поміч, а навпроти того радіє всякому цюворотному поступови, нас же ще за се й докоряючи? Чи можно-ж справді називати розповідане таких сусідських тенденцій „німцїдством“ або напущеним шовинізмом, патріотизмом и т. и. ?!

Годимось зовсім на оттаке розуміне відносин до сусіда, дуже нам з сієї сторони відомого, и поведемо дальше наш огляд статі п. Т-ова.

Начинаючи з Гаштейнської розмови и не имучи багато віри у мирний настрій європейських націй, п. Т-ов роздивляється, де вірнійш можно чекати воєнного руху. Минаючи Францію, Туреччину, Італію, він зупиняється на відносинах Пруссії а Польщі до Россії. Перегляд новітших політичних брошур и часописей дає явну ознаку, що пруська дипломатія, піддержуючи и згоджуючись на „обрусіне“ привіслянського краю, сама про те чимало міркує, як би побільшити и розширити німецькі елементи царст. Польського. Richard Woesch у своїй брошурі, дуже дильно обчислюючи розплоджене Німців серед других націй, каже, що число їх у ц. Польському день-одо-дня усе побільшається, найбільше же, коли прилічувати до Німців и польських жидів, як се робить Woesch задля-того, що они те говорять німецькою мовою. Він из більшою повагою и обчисленем відноситься до Польщі, чим до остзейського краю, міркуючи, що там більш німецького елементу... У політичній брошурі якогось R., пруського консерватора — як він себе кличе — Турція віддається Россії в обмін за Польщу, котра з Угорщиною и Транссильванією так би и згодилася до корони молодого Гогенцоллера.

Розбираючи за тим руську політику „обрусіна“, п. Т-ов вбачає у ній (по теперішньому її значіню, яко політики репрессалії, мі-

літаризма) хіба тільки те, що коли яке-б не було чужоземне військо увійде в Польщу з обіцянками самостійности інтелігенція, разом з міщанством и робочими клясами стане на її сторону проти Россні.

Відтак переходить п. Т-ов до політичної ознаки „обрусія“, а виходячи з погляду, що оно конечно мусить бути поставлене проти германізаторського прямованя Німців, що оно тільки зможе задержати Польщу у великій славянській сем'ї — розбирає, якою дорогою мусить ити „обрусіє“ те, щоби осягнуло свої мети.

Тут конечно розміркувати ще один напрям, котрий стоїть на дорозі обрусія — а то ополяченє західного краю.

Таке розміркованє покаже ріжницю, яка в и мусить бути між російською політикою у царстві Подьскому и у західному краї. Політика у царстві може стати тільки на тому, щоб не робити тамечки того, що робила Франція у Альзаці, що робить и по сі пори Пруссія у Познані. Такою політикою можно паралізувати польське прямованє до політичного сепаратизма під німецькою гегемонією, котра вже и тепер починає закидати свої жаданя на неї. — Зовсім не те у західному краї. Тут бо треба ще боротись з полонізом, но боротись вміючи, щоб не наробити часами якраз навироти свого жаданя. Тільки як мога пильнійше и глубше опізнанє историчного ходу ополяченя західного краю — дасть вірні способи знайти, стати на справдешну дорогу „обрусія“.

Розбираючи російську літературу за недавні часи, п. Т-ов показує, що хоч чимало було де-чого писано про відносини Ляхів до західної Руси, то писалося воно тільки вже після того, як розходилося повстанє. До того-ж часу „польского вопроса“ не-наче й не було. Та й те, що началося писати тоді, зовсім не було ні историчною роботою, ні переглядом політичних відносин за давних часів; се були більше передні слова у часописах, публіцистична полеміка, та хіба ще романи такі, як „Панургово стадо“ Крестовського. Коли-ж звести до купи усе, що було тоді казано, то, здається, не буде великої помилки, коли ми виявимо его при-міром у такому виді:

„Польска интрига“ — як тоді казали а инші кажуть и теперечки — обволокла скрізь своїми путами не тільки західну Русь, но и усі „найвисші сфери,“ зводила ні-нащо самі найкраспі починаня російського уряду, и у самому осередку російського громадського житя викликала сепаратизм, нігілізм и усе таке инше, захопивши по-переду до своїх рук усю лібе-

ральну прессу, и витичивши за конечну мету свою „ополячене“ західної країни, а дальше політичну самостійність Польщі и Литви скрізь до Дніпра и Двини — аж по границі Витебської и Могилевської губернії.

Як бачимо, претенсії польської інтелігенції почали сягати вже за далеко, так далеко, що як би се все, що казали ми про „польську інтригу“, було правдиве, то не було-б иншої моги обернутися у сѣму ділі, як справді боронити свою народність, руйнуючи польську; але діло, бачите, виходить так — як додав п. Т-ов — що всі ті страхи всі опасуваня чимало змішані з химерами, та иде й дуже підмалєвані тими, кому треба було „спасати отечество,“ щоб спасаючи ёго, и себе не загубити.

И справді — питається п. Т-ов: — хто виннен у тому, що західні країни опинились чимало таки ополяченими? Сей факт виявивсь найбільш з часів розділу Польщі — тоді, значить, коли, як здається, менше всього треба було ёго опасуватись.

Що не давало ополячитись західній країні за ті часи, як була она під ляцькою кормигою, а що довело її до сего теперички під московським урядом?

П. Т-ов розбирає ті питання з великою працею и увагою, становлячи поперед всього всім відомі факти.

Що? каже він, що, як не наша справа и уряд віддали руського хлопа під руку польського пана, и затвердили сю справу? хиба-ж не наша таки справа повідавала польским магнатам (як Браницький и инші) у підданство и кріпацтво вільний народ цілх міст и місточок, як Біла - Церква и инші? Від нас же пішло и те, що пропали з'статні зарідки руського католицтва (унії) и кальвінізма у Білоруси и на Литві. Католик и кальвініст стали теперички те-ж, що Лях. Московський же уряд заборонив католицькому духовенству розмовляти з народом руською (та ще й велико-руською) мовою, и не пустив зроблений за границею переклад з юдейської мови на руську Мойсевого Пятикнижя. Хто, як не московські-ж часописи („Русский Вѣстникъ,“ „Современная Литература,“ „Московскія Вѣдомости,“ „Вѣсти“) більш усего репетували проти наділяню визволених крєпаків землею, и так пильно стояли за дії польских мирових посередників, що віддавали трохи не всю землю панам, нічого не зоставляючи селянам, як то було перед 1863 роком?

Багато де-чого ще можна було-б сказати про се діло, и все таки зводячи до купи маємо, що як російська громадська справа мала за фундамент кріпацтво, то не треба було ніякої „интриги,“ щоб польське магнатство, панство, стояло на версі, над руським хлопством, над сельським людом; а потім викохана на фєвдальних постановах російська інтелігенція, сама вже не могла не признати країни, де всі пани — Поляки, польською. А коли се так, то яка-б не була віра польських панів, що вся земля належить до їх та що она польська, тепер, коли вже взялися розбивати таку їх віру, саме найкрасше було-б стати на поміч руському сельському люду, визволити від правної и економічної залежності від лянського панства. Чим ширше піде самостійний розвій руського громадського життя, чим ширше стане народня просвіта, вільнійш печатне слово и жите церкви, тим менше треба покладати уваги на польщину, бо їй вже місця не стане.

Тепер же, коли російський уряд зробив усе головніше за-для визволення маси руського люду, зісталося вважати на громадську реакцію тутешньої руської інтелігенції. П. Т-ов показує дальше, як стояло кільки років на-зад, и як тепер стоїть се діло: — З того, що писалося по сі пори про західні країни, видно тільки, що згадані вже раз наші публіцисти вважають усе до того заплутаним у „польську интригу“, що ніби-то вже руських громадських елементів або зовсім нема, або хоч вони й суть, то таки вже на їх ніякої повладати надії; а з сего всего виходить хіба тільки те, що нема більш ніякої моти боротися проти польщини, як поліцейсько-адміністративними способами, з козаками и жандарми, замість земських громадських людей. Таке казала преса, а однаковж, як добре придивитись и огледітись, то виявиться те, що реакція, борба проти польщини, почалась ще заздалегідь перед урядовою, почалась самостійне, громадською потребою, людьми и идеями, котрі вийшли з тутешняго-ж народа, и почалась тоді, коли польські елементи вважались у західному краї не за революційні, а навпроти того за консервативні, и коли, як вже залежало від сего, руські народні елементи вважались яко революційні.

Два головніші міста у західному краї, Київ и Вильно, завжди були культурними осередками українського и білоруського люду. — Трохи послаблене значіне Київа піднялося з доби за-владу Київського університета. Не те було у Вильні; культурні сили її, як центра пресси, зникли, а такої підмоги за-для розвою

культурних елементів, як університет, тепер вже немає. Закладений у Києві університет — „за-для Поляків,“ як казали тоді офіційно — зараз же зробився ґрунтом руської народної культури. З брошури проф. Шульгина вбачаємо, що ще перед повстанням руські Київські студенти зрозуміли вже мету польського прямова́ня у західному краї, зрозуміли се поперед старих поважних людей, и у першому адресі (далій вже було їх чимало) означували свій протест проти поглядов, що західний край єсть край польський. Не вдовольняючись тим, студентство у Києві заходилося закладати недільні школи, тїк у Києві, як и скрізь по західному краї, де були тільки гімназії або прогімназії, прямуючи на те, щоб досягнути перевагу над польськими школами, що позаводилися скрізь революційно-шкільним віділом. Виходячи з університету, Київські молоді люде взялися за громадську діяльність, понесли культурні зародки у народ.

Такі факти яснійше над усе показують, яку культурну роль може грати університет, и що зовсім инакше пішло-б руське діло у Вільні, як би тамечки, замість зруйнования університету, дано було йому народно-руський напрямок.

Не вважаючи на такі обставини, громадська руська реакція проти полонізації краю почалась яко у Києві, так и у Вільні. Се було українофільство и білоруссофільство. Ось що каже п. Коялович про ці два напрямки:

„Були у західній Росії такі часи, що кращі інтелігентні люде, освічені польською просвітою, загадували самостійне подивитися на свою рідну країну. Се було ще за часи Виленського університета, того, що так широко полонізував західну Росію, так як не змогли її полонізувати ляцькі репресалії, ще за польського уряду. Одначе, йдучи натуральною ходою річей, університет розвивав разом з сим також и зовсім навпроти-йдучий рух самостайности, почав організоватися невеличкий табір людей досягнувших самовіжи, що вони не Польки, що край їх не польський. Они взялися за старинну идею політичної самостійности Литви, и почали прямувати до такоїж самостійности и теперечки, взявши у поміч тую ж польську просвіту, но тільки так, щоб ишла она у західну Русь вільно, очевидно без жадного насилку, без руйнования кращих етнографічних одмін. Оттак має вираз свій теорія тая у творах Нарбу́та, Ярошевича, Даниловича.“

Далі у другому місци („День“ 1863 Нр. 20.) п. Коялович каже, що „по всій західній країні хіба тільки у Малоросії сугь само-

стайні громадські сили в таборі малоруських громадських діятелів.“

Се-ж буде зовсім справдешне, — примічає на слова п. Кюяловича п. Т-ов, — коли у слові „малоруських“ розуміти не самих тільки „українофілів“, котрі хоч и почали реакцію проти полєнізма у науці и літературі, не репрезентують собою всіх сил полуденної Руси, що стали на громадсько-наукове бороть з польщиною, хоч би приміром и у Київському університеті. Оттут то, каже п. Т-ов, и почалася з-першу научне опізнане західної Руси. Дуже стали на поміч Україні ще тіи обстоювини, що на східному боці Дніпра вєсть чимала частина українського люду, давно вже незалежного від польської кормиґи, и вихоавшого у собі чимало вже громадських сил, котрі перебралися по сей бік Дніпра и підняли народню річ проти Поляків. Они (як то Максимович, Костомаров, Куліш) обернулися до стародавних часів, до историчного оповіданя; почали розказувати про славу козачу, про віковічне бороть з Ляхами. Почався рух в сю сторону, все ухопилося за идею козацтва, часом и не без археолоґічного увизшення у політичних перспективних поглядах.

Як каже п. Т-ов, багато де-кому доводилося блукатись у різних теориях самостійности України, не згадуючи того, що вічна хода историчного поступу не дасть поточитися до козацтва, а трібує новійшого сучасного громадського строю. Тільки-ж на лихо сталося так, що з звичайної исторично-літературної фантазії зробили якусь серіозну річ и возвеличили її до ступеня політичного вопраса. З'явивсь фантом сепаратизма, за котрий и вхопилась польська справа, щоб направивши на нєго уряд, самій зістатися у затишу и позбутися таким побитом свого неприятеля.

Тяжко дивитись, додає п. Т-ов, як марно пропадають без усякої користи щирі и широкі сили українського роду. Но треба-ж сподіватися, що настане колись и той час, коли, поборовши перепони, знов повстане українська сила — таа сила, що не-раз уже визволяла всю західну Россию, котрої чекає она и тепер.

Багато стала-б у поміч за-для побореня різних перепон, и загально в опізнаню західно-руського жита, Білая-Русь, тільки що там щось давно вже нічого не виявляється. Тільки ненарошно, або може ведимі несамовіжим инстинктом, взялись за саме найкрасше діло, за опізнане древно-західно-руської літератури, памятників и иншого. — Треба сказати и те, що не знаючий древно-

руських початків народнього життя, руський чоловік, прибуваючий на Біду-Русь, потребує від неї того, що єсть тільки новішим східно-руським елементом. Він забуває про те, що західно-руський народ за своє довге життя викохав у собі багато де-яких самобитних одмінних начатків. Від того й буває таке, як недавно один мировий посередник, наслідник з східної Росії, побачивши біля церкви кілька фігур звелів їх рубати, бо се бач латинська, католицька вигадка. — Польсько-литовська література, хоть и обернулася до краєвих інтересів, хоть и взяла де-що з народнього життя, примиряючись з тавими екстремами, як шляхоцтво и гайдамаччина, но не змогла стерти соціальної перегороди. „Чи не гаразд, чи може й дуже гаразд“, як каже Жуковський, що пани нігде не хотять простягнути любов до селян и идиллі, ні романтичну похильність до виходячих з народу-ж гайдамаків аж до того, щоб відступитися зо своєї сторони від тих прав, котрі не дають справдитись идиллі, щоб самохітно виконати ті програми, котрі часом незвичайне и несамолюбне становили собі гайдамаки. У кожної историчної річи є й своя добра сторона — се тільки й визволило західно-руську народність від кінцевого ополячення, як то було метою україно-й литовсько-польського напрямку.

Но и у сему самому напрямку вбачаємо добрі початки. Вже одно те, що польська поезія и література обернулись до литовських, українських річей, се вже початок сепаратизма від Польщі; и тепер вже можем заирмітити де-які дії, идучі як-раз до тої річи. Так давно вже Ходаковський збирав чисто-народні українські пісні, а Жегота Павлі и Вацлав з Олеска видали їх, не дивлячись на те, що в піснях тих народ відноситься до Ляхів не дуже з великою дружбою. Так Пядура почав писати вже по українському, — а перед 1863 роком між польським студентством виявивсь хоть не великий, но наробивший між Поляками великого колоту — табір хлопоманів. А все отсе иде до того, що взятися за народне діло у західному краї, а покладати надію тільки на мілітарну силу и репрессалії — нічого, коли у тому, що прямує проти ёго, знайшлося зерно обертання у нашу сторону. За нас у сему краї натура, земля и воздух, за нас народний характер, що не похилився серед незчисленних штатств и пертурбацій, які чи винис на собі хоч один народ у Європі, що перетрусів від Половців, Татар, Турків, Ляхів, Угорців и своїх таки цомилек та нерозвою, на-відворот котрим народ наш преці, зачавши від Карпатів до Дону й відтіля, спільнував свій язик, звичаї,

есть український, а не ляцький: „Chłopy jesteście!“ — крикнув запалений аристократ. Другий польський учений п. Грабовський (міністер народної освіти у Ц. П.), диспутуючи з Кулішем за „Записки о южной Руси,“ не тільки що Гайдамаччину але й Хмельниччину називав сирвадешним розбишацтвом (une evidente jacquerie).

До Київських українофілів відкликнувся з Петербурга Шевченко. Він до-решти вилєснив той напрямок, до якого йшли роботи Максимовича, Метлинського, Куліша, Костомарова; — до-решти зруйнував польсько-українську школу. Як тільки Шевченко став відомий Полякам, зараз-же и піднялась проти ёго буча у польській літературі. „Gazeta Narodowa“ відіавалася, що се сміх й людям казати, щоб у інтелігентному краї співав не Міцкевич, а якийсь Шевченко. П. Совинський у „Bibliote-ць Warszawsk-ій“ 1862 р. казав, що поезія Шевченка розколяє міжнародне персердие, що він того так стоїть проти Ляхів, що пан ёго колись-то з-малку полюбив ёго за те, що він трохи не спалив будинка, — називав „Тарасову ніч“ канібальською епопеєю, у „Гаймаках“ бачив поезію ножа, головешки, горілки, перемішаної з кровю и т. и. Друга польська часопись: „Dziennik literacki“ (1862 N. 83.) розказувала, що на правому боці Дніпра, народ, коли ёго питаються: як далеко сягає Польща? — одвітує, що аж до Києва; а з сёго вже виводилось, що утвори Тараса не суть виразом народнього українського духа, а що у ёго поезіях проглядає лакейська заздрість бувшого козачка московського шляхтича Німця а потім п. Флёрковського, — що сей послідний, запримітивши у ёго де-які таланти, одвіз ёго до Петербурга, де и покинув у науці. (Се писалось тоді вже, як стала відомою автобіографія Шевченкова, надрукована у „Народному Читені“ 1870 р.)... Часами польська прєсса кидалася зовсім у дитинячі вигадки, як те, що Шевченко був уніт, або як „Dziennik Poznański“ у 1866 р., що Шевченко у послідні роки свого жнтя покаявся у своїх писаннях и турбувався: як би вчинити мир з Поляками. (Сю нісенітницю зараз и підхопили „Московскія Вѣдомости“.) — Но правда, и поетичний талант добувсь признаня, а Лахи не довго погралися у свої вигадки. Не кажучи вже про те, що друкувалося у Росії про Тараса, не дуже давно у Львові вийшла книжечка Гвидона Баталії на польській мові, потім п. Обріста на німецькій, з щирим и дуже правдивим поглядом на поетичну діяль

ність Тараса, хоч и з великими помилками у коментарях, залежачими від опізнання тільки польських писателів.

Далше розбирає п. Т-ов публіцистичну діяльність и учені твори Н. И. Костомарова. Переглядаючи різні неправдиві погляди на его політичні прямованя и симпатії, п. Т-ов характеризує Костомарова яко „українського славянофила.“ Почавши, каже п. Т-ов, дуже хорошими поезіями и гарними драмами з народно-українського життя, Костомаров покинув сей виділ літератури и его мову, котрою багатораз послуговав би за-для розвою спеціальної української словесности. Він и не став на тому, щоб писати свої історичні монографії рідною мовою; ні, ему треба було ширшої арени и він взявся за опізнане загальної руської історії, поведячись своїми українськими древле-Київськими ідеалами... Не загороджуючись українською спеціальною історією, він хоче розміркувати значіне спільного життя двох руських народностей, и однаково, так як московські славянофили, знайти народний поглядовий пункт на загальне руське історичне життя; а тоді, як тіи шукають славяно-руських ідеалів у московської Русі, п. Костомаров иде далій, у давнину, у Русь до-татарську, вічеву, Київсько-Новгородську. И як там древна Русь жила загальним європейським життям, то у поглядах Костомарова нема відвертаня від західно-європейських соціальних початків, звичайного у московських славянофілів. — Загальне кажучи, п. Т-ов більше прилічує Костомарова до гурту істориків, цураючихся вузького крайового патріотизма в загально-історичних поглядах, назначаючи з другої сторони, що де прихилиється річ до соціально-українських інтересів, там Костомаров вважає на них, яко щирій Українець, признавши за неодмінну потребу зложеня и виданя книжок за-для елементарної просвіти народа. Самого Тараса, дивлячись на ёго з свого широкого поглядового пункту, Костомаров вважає за поета не самої тільки України, а усеї Русі, за поета русько-народного пориву до „волі, правди, и науки,“ поета, котрий, хоч и співав українською мовою, кохавсь у українській традиції, одним словом: з'явивсь на українському ґрунті — то від того тут більш вільного життя народного, більш старої волі.

— За-для красивого схарактеризованя Костомарова яко українського, або Київського славянофила, п. Т-ов нагадує про Кирилло-Методієвське братство, що було як причина до виселеня між иншими и Костомарова з Києва — братство, котре поводилось

широко-панславістичними поглядами, з кравним українським напрямком хіба тільки у федеративному значінню.

Переходячи до значеня творів Костомарова у політиці, п. Т-ов бачить у відносинах ёго до Поляків той-же панславістичний погляд, стоячи на тому ґрунті, що Костомаров ніколи не вважав Ляха за свого ворога, поки той не чинив шляхетського насилу над чоловіком и народністю. Костомаров покладає ціну козацтву за прямоване до братерства й волі, вараз же одвертається від ёго з зневагою, коли оно починає рівнятися до шляхти и прямувати хоть-би й до такого політичного строю, який оно виповістило у Гадицьких статях.

Польська критика звичайне не змогла стерпіти таких відносин до своїх політичних традицій, які експонувалися в монографіях. Не можна-ж було й справді дивитися їй спокійним поглядом на тенденцію, поставлену ще Б. Хмельницьким, хоч и не виконану ще й досі: вибити з неволі и зъєднати увесь руський народ скрізь аж до Львова. Почалася всім відома полеміка у „Часі“ и „Revue Contemporaine“, вигадки Духинського з Київа и відповіді Костомарова з епіграмом: „На-що ви, Ляхи, принесли нам сі цяцьки? Маєте собі свою Польщу, а нам наша Україна зостанеться.“

Не будемо перелічувати усеї маси фактів, назбираних п. Т-овим у ёго статі, а подивимось краще, як відкликнулася літературна війна в полуденно-західному краї. Відклик сей вбачаємо у тому, що тоді саме-то й виковалося у Поляків слово „хлопоманія“, щоб визначити той рух, що пішов прямувати до народного саморозуміння у землях західного краю, почав вьяснити, що характер краю залежить не від національності панів-маєтників, а селян хлопів. — Так постановилось уже у політичному значінню фатальне за-для Польщини питанє: чи бути західному краю польським, чи самостайне руським? Питанє те постановлено було перед краввою польскою шляхтою П.І. Антоновичем и Кулішем.

Перший, у статях петербурської „Основи“ проти п. Падалиці, котрий назвав ёго „перевертнєм“, ось як одвітував ему а заразом вже и усій шляхті: „Еге, п. Падалиця, ви кажете правду! Я справді „перевертень“; тільки ви не вважаєте на одну обставину, на те, що слово „відступник“ саме по побі не має ніякого значеня — що за-для вьясненя собі чоловіка, до котрого прикладається сей епітет, треба по-переду знати: від чого він від-

ступається, від якої річи до якої він пристає?... а без того се буде звук та й годі. Справді оно так, як ви кажете; поволі судьби я вродився на Україні шляхтичем, з-малку мав усі паничівські звичаї, и довго ділив національні и станові погляди людей, у крузі котрих виховався. Но коли осягнув я доби самозрозуміння, я розміркував холодним розумом свою постанову у краї, я обчислив її невдячність, усі прямована того осередка, у котрому поставила мене доля, — я побачив, що моральні постанови его не мають жадного виходу, коли він не відречеться від свого тільки на себе вважаючого погляда на край и его народність. Я побачив, що Поляки-шляхтичі, обивателі полуденно-західного краю мають перед урядом своєї власної совісти тільки два виходні пункти: або, полюбити народ, серед котрого вони сидять, прийнятися его интересами, повернутися до народности покинутої колись-то їх дідами, и неспущою працею и любовлю скільки мога надолжити все зле вчинене ними народови, що вигодував кілька генерацій шляхетних колонистів, котрому сі послідні за п'ят и кров платили зневагою, лайкою, ганьбою его віри, звичаїв, моралі, не вважали в нёму чоловіка; або, коли на се вже не вистарчать моральні сили, перебраться у польску землю, де сидить справдешино-польський народ, щоб не робити з себе ледачого, вживаючого чужий хліб чоловіка, — за-для того в-прочім, щоб позбутися самому перед собою нещасних докорів у тому, що ось и я теж колоніст, теж плянтатор, що и я, чи прямо чи вхильне (се усе одно), пробуваю чужою працею, загороджую дорогу до розвою народови, у хату котрого заліз непроханий з чужим ему прямованем, що й я теж з табору людей, прямуючих затоптати народній розвій тутешних жителів... Нічого й казати, що я згодивсь на перше, бо який я не був зопсований шляхетським вихованем, звичаями, напрямками, то мені левше було одвернутись від них, ніж від народа, серед котрого я виріс, що я его знав, лиху годину котрого я бачив до-волі у кожному селі, де тільки панував над ним шляхтич, — з уст котрого я чув не одну гірку, роздираючу серце пісню, не одно чесне дружнєє слово (дарма, що був панич), не одно трагічне оповідане про перетрухше у лихій годині, у нікчемній праці жите, — котрий, одним словом, я полюбив більш, як шляхотські свої звичаї и погляди... Вам добре відомо, п. Падалиця, й те, що по-переду, як я згодивсь на те, щоб розійтися з шляхтою, я ставав на всі пути до замирення; ви знаєте й те, як привітали усі постуни мої, щоб згодити шля-

хетних до чоловічих відносин з селянами, до народної просвіти, маючої ґрунтом їх власні національні початки, до признання, що народ сей полуденно-руський, а не польський; ви-ж були при тому, як мої ідеї викликали свист и регіт, далій серце и лайку, а в-кінець зрадицтво и накиданя на коліївщину. Після сєго зоставалося: або позбутись своєї совісти, або покинути вашу громаду; я вибрав се последнее, и маю надію, що своєю працею и любовию зроблю колись те, що Українці признають мене сином свого народа, так як я згоджуюсь усє з ними ділити. Маю надію однаково, що колись-то на Україні серед тутешної польської громади повертанє до народа и самовіжа працювати ему на користь — ранійш чи пізнійше зробиться таки моральною потребою не тільки де-яких людей, як теперечки, а гуртом всіх, у кого тільки стане сили, обчисляти свою постанову у краї, свої обовязки... Оттак-то, п. Падалиця, ще раз, ви кажете правду: я — перевертєнь; и я гордю сям призвищем, так як гордував би я у Америці, ставши до аболіціонного табора з плянтаторства, або у Італії, як би з папського послугача зробився честним робітником загально-народної річи.“ — („Основа.“ 1862 Н. 1.)

Ось-що писав п. Антонович 10 год на-зад, — а Поляки-пани, вбачаючи, що не вдіють нічого на поли чисто-літературному, що соціальне житє стоїть проти їх, обернулися з проханєм до російського уряду, щоб то вибавити їх від замишленої хлопоманами коліївщини, соціальної революції, „так легкої на родині Хмельницького — найбільшого з революціонерів.“ Ще у 1858 р. зборонена була у Київському генерал-губернаторстві „Граматка“ Куліша по проханю польських панів. У 1861 р. пани намагали перед урядом, щоб зруйнувати Шевченкову могилу, що буцім-то коло неї організується знов коліївщина („Югозан. Край,“ ст. 197). П. Грабовський писав, що хлопомани се ті-ж соціалісти и комуністи, которі не стануть хоч-би й перед різнею людей вишого стану. У 1862 р. „Gazeta Narodowa“ жалілася, що підмовники селян, хлопомани, по-перед котрих стоїть Антонович и Тадей Рильський, у очах уряду підмовляють народ до різанини...

Буде й сєго; нашим читальникам мабуть відомо, що писалося у ті часи по польських часописах, а таке-ж саме піднялося и у московських. „Сіон“, юдейський орган, пустив тоді слово „сенаратизм“ (модне тоді через американську війну); „Рускій Вєстникъ“ підхопив его, а „Московскія Вєдомости“ додали ще до польського доказу про соціальну революцію, и до жидівського

про сепаратизм, ще довав про з'єднане сепаратистичне з Поляками — і всім тим пішли проти починку Костомарова видавати книжки на українській мові за-для народної просвіти и переклад Святого Письма.

Польско-шляхетський табор в-прочім таки доказав свого. За допомогою московської пресси панам довелося таки згодити Київського ген.-губернатора Анненкова, а той вже постарався подати се висше, що справдешна зрада и революціонна опаска знаходиться не між Поляками, но Українофилями; де-які Київські урядники-адміністратори поважно говорили, що українофильський вопрос важнійш над польським; комісія п. Гадагана, за-для перегляду уставних грамот, знайдена була зайвою; видаване книжок за-для просвіти на народній мові було зборонено, и заборон сей мав силу аж по сей час. До того-ж ще вийшла якась нісенітниця у Полтавській губернії, а галицькі газети „Слово“ и „Мета“, споглядаючись на московські часописи, руйнувавці тоді українофильство, та на неспокійні новини дуже вже завязятих Ураїнців, стали друкувати статі проти „неситого московського централізма“.... Діло визволення селян було віддане до рук ген.-Губернатора, а московські часописи почали знов одностайне з польськими воввати проти крестянського самоуправління, доказуючи велику користь за-для селянина від різок та панської поліцейської опіки..

А Поляки нарobili лиха, та регочуться нишком по закутках. Ровів може з півтора на-зад в „Revue des deux Mondes“ з'явилася стаття про Галичину, де знов перекачуються давні нісенітниці про Туранський початок великоруського народа, про ідентичність Поляків з Українцями, и за-для утвердження свого погляда здаються на тні репрессалії, що терпіло Українофильство за Анненкова, котрий то відняв у Костомарова катедру и т. и. От оно, яке зрозуміне ходи историчного поступу!..

Далій п. Т ов переходить до народнього руху у Литві и Галичині.

(Дальше буде.)

ДОПИСЬ.

З сета. Дивний патріотизм у тій вашій Львівській громаді, дивне пожертвоване — а ще дивніша доля.

Уже більш дванадцяти літ беззвучно працюєте над розвитком нашої мови, силуєтесь надати їй такий напрямок, щоб вона двигалась природно під уривок мовам других народів, заняла належне місце у вінці славянських літератур; дванадцять літ словом и ділом обстаєте за самостійністю нашої народности, — и хотя — вмісто узнання вашої праці, вмісто звеличання заслуг ваших — збираєте по більшій частині поглум, клевети, знаруги и анатем и то не-раз від тих-же самих, для котрих найкрасшим роками життя свого жертвувате: — не упадаєте духом, ба противно підноситься все висше и висше по кожній неудачі, концентруючи и скарпляючи свої пружисті сили, прокормлюючи и убільшаючи їх безпрестанно свіжими некорочними серцями молодих, добрих неофітів.

Во-истинну! идея ваша мусить бути свята, велика, коли так багато знаходить поборників — коли тільки перепон безпечною ходою переходить.

Признаюся: я довго не вірив, — бо давно утерив я надію. И як мені було вірити и надіятись, коли перед моїми очима не могли наші недостачі и гріхи перемінитись в доблести, — коли я заведно бачив, ба вще и бачу, як наша интелігенція, відцуруючись від власної своєї исторії и письменности, плювала и плює на найкрасшу карту нашої бувальщини — а натомість перекидалась и перекидується в противні нам табори, віддаючись ворогам нашим найлютішим на оруже проти нас самих, — коли передо мною стоїть народ темний, убогий, обдертий, а подвинути его из не-долі тої ті, що хотіли-б, не в силі — а другі, що могли-б, не хотять або бояться!

Таке було перед вами поле — таке ще по-частині и нині. Но ви шли и йдете без ваги, з вірою в серці, и зносите ще й нині всілякі обиди, а долготерпінієм тим роздули ви неотлівшу искру віри и в душі моїй и наповнили надією серце мов. Не надіявся я того и радуєся, мов дитина світлу, розростаючійся силі вашій и підносячійся нашій словесности; бо пересвідченем моїм є: що не сила меча, не хитрощі політики, а тільки світло науки и тиха краса нашої словесности нам лучшую виборє долю.

Працюй - же-ж про-те, панове-громадо, и дальше у тім напрямку, без уваги на крик людей що не хотять розвою своїй рідній мові; вони бо Русинами тільки для демонстрації и, як нині покидаються нашою словесністю, так завтра зругають народність власну и всё, що людям миле и святе.

Працюйте твердо и прийміте щире „Помагай-Біг“ від старця, котрому ви корм душі вернули, — котрий, хоч не надіється живими очима побачити плоди благодатні праць ваших, відзивається до нас ключою: „Поборете - то нова история для нас розпочнеться, а упадете — то уратувате честь нашу и спомин о нашій безталанній народности.

А. Б.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Резолюція Галицького сойму не прийшла еще досі, як ми те на-перед предвиджували, під обради на Раді державній у Відни. Комісія конституційна, котра її розбирала, ледве що укінчила свою працю, — а старалась вона, опираючись на численних (до 300) протестах руських громад против тої резолюції, її де тільки можно було обмивати; міністерств же поверне її у сій формі осеню соймови Львівському, надіючись, що там через опозицію Русинів и польських ультрасів упаде. — По-заяк ся справа для нашої землі далекої сяглости, про-те приготовимо до слідуячого Числа нашого місячника обширну о ній розправу.

В Чехах знищила страшена повінь найбогатші околиці біля Праги. Множество народа погбло и мільонна шкода зруйновала нещасних жителів того краю. З тої причини внесло міністерство на Раді державній одномільонну безпроцентну позичку для пошкодованих (посли Галицькі, Поляки, голосовали тільки за пів-мільоном), и внесок той великою більшістю прийато. Відень сам зложив добробольних датків для тих безталанних зверх 300.000.

Раду державну відсрочено на довшині час. На осінь покличуть сойми.

В Угорщині бере, за сильною прессиєю правління, партія Деака верх над Кошутівцями при виборах до сойму Пештанського.

Хорвати світло побідили при виборах на сойм над Мадяронами, т. е. над сторонництвом рядовим; оба однакож сторонництва

згодитися мали уже на одну програму діданя. В загоді тій помініншими стала умовна така, що президентом сойму буде народовець, о двома заступниками его прихильники стороництва унії.

НОВИНИ.

Конфіскація „Правди“. — Ц. к. суд кравий затвердив конфіскацію „Правди“, дотичаючого однакож рішеня суду не подали ми в Числі сім по тій причині, що рішене таке годилося би напечатати на чолі Нумеру, а ми одержали его по випечатаню уже першого аркуша сего Числа „Правди“; тож и подамо его доперва в слідуючій Нумері. — Инкримінований уступ мистив в собі факт, збувшийся рік тому на-зад на одній з гімназий тутешних, и обнародовлене факту того-то, а именно форма обнародовленя его, подали ц. к. Прокуратурі державній причину до сконфіскованя „Правди.“ — Щоби не пасти в новий такий гріх (бо и хто там знати може: яка форма дозволена, а яка ні), ми вже тепер в подаваню на Раду шкільну фактів о много осторожнішими будемо, — за те однакож, призбиравши більшу порцію фактів таких, які через взгляд на ц. к. Прокуратурию обнародовляти в часописях не дуже нині порадио, вистосуємо до міністерства просвіти о господароваю любимого пушілля ц. к. Прокуратурі приналежне умотивоване мемогандум, которе ачейже увагляднена удостоїтися здумів. — В цілі тій упрашаємо теж Честних Родимців о надсилане до Редакції нашої всяких ім відомих, до Ради школьної відносячихся а для нас цікавих фактів, з поданем, о скільки можно, и способу; в який сей або той факт справдити або доказати дасться.

Загальні збори „Просвіти“ (з дня 18. (30.) Мая с. р.). — По загаяню засіданя головою Товариства відчитув секретарь В. Навроцький справозданє з діяльности Виділу за рік минувший, з которого то справозданя слідуочі точки виймаємо. Виділ видав в минувшій році (187½) V. и VI. книжку „Зорі“ (під редакцією В. Шашкевича) у 3000 примірників, оповіданє „Як ярмаркували Тарас з Мотрею“ також у 3000 прим., а Календарь на р. 1872 у 1500 прим.; угодив закупно рукописи „Байки“ П. Свенціцкого и закупив рукопись „Переводи Евангелий“ (частини) Маркіяна Шашкевича; запросив до редагованя „Зорей“ на будуще Ю. Федьковича... Розпочате Виділом в минувшій році видавництво книжок школьних продовжається далше; доселі же видано: Читанку для I. и II. класи гімн. Ю. Романьчука и В. Луцаковського, Читанку Ом. Партицького для III. и IV. класи гімн. — и Арифметику Моцинка переводу Ом. Дейницького, — а на сих днях поступає до друку „Книга вправи латинського язика“ Дра Ом. Огоновського. Одобрені уже Радою шкільною и готові до друку: Географія Беллінгера перекладу Нат. Вахнянина, Зоологія и Ботаніка Ив. Верхратського — и Фізика популярна (для семинарий учительських) Гофмана перекладу В. Ильницького; готові уже, тільки не одобрені еще: Мінералогія переводу Ив. Верхратського, Граматика язика руського П. Свенціцкого — и Історія Піца (вік старий) для V. класи переводу Ол. Барвинського; на укінченю вже: Історія Вельтера часть I (для семинарий учи-

тельських и низшої гімназії) перекладу Ол. Барвинського — и Граматика грецька Курціуса для III. класи гімназійної переводу М. Желехівського; розпочаті же у кінець: Исторія Піца для VI. класи (переводить Ол. Барвинський) и Геометрія Моцніца (переводить Ом. Дейницький)... Для шкіл нормальних вийшла за старанем Виділу (але коштом Ставропігії, котора на се исключну має привелегію) Читанка для IV. норм. класи О. Левицького; одобрена уже и готова до друку Граматика языка руського Ом. Партицького; укінчені вже и до одобрена предложені: Букварь руський для I. класи В. Барвинського — и Катехизм В. Ильницького; на укінченю же Граматика языка німецького Яноти (переводить О. Левицький). — Виділ вистосовав в році сім дві петиції, а именно: 1) до Виділу краєвого, щоби той постарався у дотичної власти о заведење руського викладу в V-тій класі гімн. Львівської гімназії руської — и 2) до мін. просвіти о основанє катедри руської исторії на університеті Львівськїм, о утворенє третьої инспектури для шкіл людових чисто-руських округів в Галичині — и о введење в житє розпорядженя мініст. о викладовім язичі руськїм в уtrakвістичних семинариях. — Як кожного, так и сего року дав Виділ в память роковин смерти Шевченка вечір музикально-декляматорський. — Крім того Виділ спомагав, о екільки можно було, також и в сім році убогу молодіж шкільну то датками грошовими, то закупном книжок и одіня (на цілі ті истнує невеличкий фонд, зібраний из добровольних дарів), и переслав даром книжки власного виданя кільком бібліотекам сільским, де-яким закладам науковим, и институтови для вязнів при ц. к. суді Тернопільскїм... Число членів Товариства побільшилося від часу послідного Збору о 38, так що тепер „Просвіта“ числить 246 членів звичайних. До числа же одинайцяти истнувавших уже аенцій прибула еще одна, в Косові. — Для розпродажі книжок наміряв Виділ по містах и місточках краю потворити склади, так звані „аенції для продажі книжок,“ и поробив уже до сего приготовленя. Продажею и розсилкою книжок ві Львові завідує канцелярія „Просвіти“, котору тепер провадить член Товариства Ю. Целевич. — В кінци подає Виділ Зборови стан власности Товариства — окрім готових грошей, об чім Виділ через скарбника здасть окреме справу. Власность Товариства становлять книжки, по-найбільше власного накладу, в вартости 4,878 злр. 12 кр. в. а. — и бібліотека, складаючяся из 126 діл и писем, з-поміж которих вимінити потреба дуже цінне діло „Akta grodzkie i ziemskie z archiwum Bernardyńskiego,“ дар Виділу краєвого.

Відтак предкладає Зборови скарбник Др. К. Сушкевич стан каси Товариства, поданий уже нами в I. Числі „Правди“. Тож и не подаємо тут дотичного справозданя, а виймаємо з него тільки згадку про фундацію стипендійну покійного Францішка Фронца. Патріот сей, упоківшиися року 1870 в Кречовицях повіту Пшеворського, призначив завіщанем з дня 25 Червця 1870 вірительности свої в загальній сумі 94 злр. в. а. на фонд стипендії для руської молодіжи низшої гімназії Перемиської и признав Товариству нашому право надаваня стипендії и заряду фонд стипендійним. В мишль истнующих законів займається ц. к. Прокуратория скарбу зреалізованем фонду стипендійного, и досі стягнуто уже квоту 426 злр., котру уміщено тимчасово в галицькій щадниці, книжка же дотичаща находиться в касі депозитовій ц. к. Прокураторії скарбу. Що до решти вірительностей, записаних Францішком Фронцом на

фонд стипендійний, то ті зістали забезпечені на реальностях довжників, и мають по части в наслідок заявленої волі фундатора, по части же на підставі призовлених п.к. Намістництва, сплачуватися ратами, з котрих послідна в році 1876 западає. В тім отже році зможе Товариство наше обняти заряд фонду стипендійного и ввести стипендію в житє.

Подаючи се до відомости, вносить Виділ, щоби світлий Збор через повстане почтив память великодушного фундатора Францішка Фронца; крім того же упрашає Виділ, щоби світлий Збор зі взгляду на те, що вибрана на посліднім загальнім Зборі комісія контрольна справдила и узнала точними рахунки Товариства до кінця року 1871, уділив відступаючому Виділови абсолюторіум з веденя рахунків по конець року 1871. — Так внесене як и прошене Виділу цілий Збор приймає — и, почтивши память пок. Фр. Фронца через повстане, уділяє Виділови абсолюторіум:

З порядку дневного приступлено відтак до вибору виділу „Просвіти“ на рік слідующий, и по двократнім голосованю показався слідующий результат: На 47 голосуючих одержали Др. Омелян Огоновський 45, Др. Корнило Сушкевич 44, Омелян Дейницький 43, Василь Ильницький 42, Володимир Навроцький 41, Др. Юліян Пелеш 36, Др. Олександр Огоновський 30, Михайло Димет 26, Маркил Желехівський 25, Федор Заревич 25, Юліян Лавровський 24, — ті отже зістали вибрані до Виділу; прочі голоси були розстрілені. Головою Товариства вибрано відтак 25-ма голосами п. Юліяна Лавровського, — на заступників виділових Івана Верхратського, Івана Бічая и Андрея Січинського, — а до контрольної комісії крїя. Івана Ступницького, Михайла Коссака и Володимира Ганкевича.

Засідана Виділу „Просвіти“. (Витяг з протоколів Виділу.) — На засіданю I. дня 20. Мая (1. Червця) новий Виділ уконституовавшись, вибрав заступником голови Др. Ом. Огоновського, секретарєм М. Желехівського, контролером М. Димета, а скарбником Др. К. Сушкевича. Дальше поміж иншими порішив Виділ: в память Маркіяна Шашкевича урядити в роковиня смерти его, дня 25. Червня (7. Липця), вечір музикально-декламаторський; випечати з найблизших фондів Читанку латинську Др. Ом. Огоновського; и всі оголошеня свої поміщати на будуще не в „Основі“ а в „Правді“, а то з причини, що „Основа“ поміщанам обжаючих честь и почете кожного Русина ставить народне сторонництво тільки компромітує. — На засіданю II. дня 27. Мая (8. Червця) поміж иншими передано кілька наукових праць до перегляду и оціненя; порішено віделикати офіціально в „Правді“ кинену „Словом“ обиду на Виділ „Просвіти“ взглядом азбуки (гляди уміщене при кінци Новинок сего Числа „Правди“ Спростоване) — и вислати жалобу до міністерства взглядом богочестя на гімназію польській. — На засіданю III. дня 3. (15) Червця поміж иншими визначено ремунацію п. Ю. Федьковичеві за его будучі праці літератські для Товариства и для театру (що до послідного порозуміється Виділом „Просвіти“ з Виділом „Бесіди“) — и уділено п. Ф. Заревичеві употребленя укладатися з кушцями на провінції взглядом продажі книжок Товариства. — В конець на засіданю IV. дня 10. (22) Червця порішив Виділ поміж иншими: вислати до міністерства прошеня о уділеня ремунації за виготовленя уже гімназіяльни учебники руські — и передати до червоу надіслану Товариству угорським міністерством статю о школах.

В пам'ять Маркіяна Шапкевича відбудеться дня 25. Червня (7. Мая), яко в роковини смерті незабутнього поета, в комнатах Бесіди руської музи-кально-декляматорський вечір, которого урядженням Виділ „Просвіти“ займається. —

Рада шкільна краєва постановила на літні місяці завести години шкільні від 7—10 рано и від 4—6 з полудня; заразом намірає завести мундура для студентів шкіл публичних. Очевидно мундуром тим буде strój narodowy, polski, напевне на взір мундурів товариства „Orła białego!“

З уповаження міністерства просвіти з д. 18. Мая с. р. Ч. 5950, відбудеться вже в сім році **испит доріплиости** в Львівській вишій школі ре-альной. Испит сей буде устний и писемний. Предметами испиту писемного єсть язык польський и німецький, математика и дискриптивна геометрия. Предметами же устного — язык польський и німецький, математика, фізика, хемія, исто-рия природописна, история всемирна и географія и геометрия дискриптивна. Писемний испит розпочинається 1. Липця, устний же 11 Вересня; сей испит єсть публичний. — Так отже до испитуючої уже нісенітниці, якою єсть матура в гімназиях, прибуде еще одно absurdum: испит доріплиости и в реалках!

На цілі Товариства „Побратим“ зложили дальше III.: Питомці Львівської семинарії духовної 26 здр. — Чернявський, Стахів, Куницький, Авдикевич, Рожанський, Когучький, Пашковський, Тарнавський, Турчинський и Манцебович — всі по 1 здр. в. а.; — III. же М. Авдикевич и Дуткевич по 50 кр. в. а. — разом отже 37 здр. в. а.

Для Товариства „Дружеський Лихварь“ надіслав У. Г. у С. 1 здр. в. а.

На „Фонд стипендіі Шевченка“ надіслали Антін Г. 50 здр., Ка-роль Підляпецький 50 кр., Мих. Кульчицький 80 кр., Жуковський 50 кр., Маль-чевський 50 кр., Іосиф Кульчицький 50 кр., Чорненький 20 кр., Волод. Гузар 1 здр., Кароль Шипайло 50 кр., Савчак 50 кр., — разом отже 54 здр. 50 кр. в. а.

СПРОСТОВАНЕ.*)

В Ч. 37. часописи „Слово“, в передовій статі, знаходиться по-між нашими выводами, в которих розбір підписаний Виділом вдаватися не може, уступ дотикаючий непосредно товариства „Просвіти“, а взглядно Виділу того товариства, слідуячої основи: „один из тьх панов вносить на засіданіи Виділа общества „Просвіта“, что уже надошло время, в котором наша партія за помощью Поляков такъ усилилась, что можетъ уже ршшити имелемъ русскаго народа,

*) Спростованє се подав також Виділ до ц. к. суду краєвого, щоби тойже Редакцію „Слова“ з уряду привудив до уміщєня спростованя того-то на приналежнім місці згаданой часописи; доселі однакож ц. к. суд краєвий — не знаємо з яких причин — не зробив еще у взгляді тим нічогісенько. — Зі спростованя того побачити теж можуть Честні наші Родимці, якого то нечест-ного и безсовістного уружия чіпається „Слово“, щоби тільки сторонництво наше перед Публікою оклеветати и тим самим довірєня до нєго підкопати. — Ред.

дабы прийняти въ рускомъ письмѣ латиньскій шрифтъ. Въ счастью или несчастью внесеніє то возбудило между большинствомъ Выдѣла общества теперь еще большее удивленіє, и большинство нечисленныхъ членовъ должно было уйти из поманутого засѣданія; внесеніє затѣмъ не перешло.”

Підписаний Виділ заявляє, що в наведеном уступі „Слова” нема ані одного слова правди; що від часу, від-коли товариство „Просвіта” и Виділ її иснує (від року 1869), ніколи на засіданнях Виділу ніхто, — чи то один из яких-то „пановъ”, чи хто-небудь из членів Виділу або в загалі товариства „Просвіти”, — такого або якого подібного внесення дотично введеня латиньскої азбуки не ставив; що, з той-ж причини и таке внесенє, которе ніколи не иснувало, не могло „возбудити” в Виділі „Просвіти”, чи то в більшинстві чи меншенстві, ані „удивленія”, ані иншого якого-небудь чувства; и що через цілий той час ніколи жадне большинство або меншенство з Виділу не мало найменшої причини уходити — и ніколи не уходило.

Від Виділу Товариства „Просвіти.”

Львів дня 1. (13.) Червця 1872.

НА ДІСЛАНЕ.

Оголошенє.

З кінцем сего місяця кінчиться умова „Руської Бесіди“ у Львові з п. Емиліяном Багинськимъ вглядом даваня руських театральнихъ представлень. — Що-б хотів на дальший рік, ш. в. на гас до кінця Червця 1873 р. з відповідними силами артистичними зайнятись урядженєм такихъ представлень, зовмать найдальше до 15. маш. Лишця с. р. зголоситись до Виділу „Руської Бесіди“ у Львові, подаючи заравом свої условія

Від Виділу „Руської Бесіди“.

Львів дня 13. Червця 1872.

ВІД АДМІНІСТРАЦІИ.

З нинішним Числом кінчиться I. чвертьрочє V. рочника „Правди.“ Просимо про-те о скорє надсилянє передплати на чвертьрочє II. — Крім того просимо єще тих III. Предплатителів, которі би тепер місце пробуваня свого зміняли, о вчаснє надісланє нових своїх адрес.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З ієгатики Института Стравропийського.

Виходить випу-
сками місячними
в Заркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаші своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 згр., на пів року 2 згр., на чверть року 1 згр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком — з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщеня.

Изъ ц. к. Суда краввого карного.

Для

Чест. Редакціи часописьма „ПРАВДА“

въ

Львовѣ.

Ч. 12. Улица Оссолинськихъ.

Ч. 7644.

*Въ имени Его Царского Величества, и. к. судъ краввий для
справъ карныхъ рѣшае на внесенье и. к. Прокураторіи державной на
засадъ пар. 8. пост. пр. зъ 17. Декабрія 1862 г. Ч. 7 дней. уст. держ.
и на засадъ арт. 5 уст. зъ дня 15. Октобрія 1868 Ч. 142 дней. уст.
держ., же содержаніе артикула умъщеного въ часописьмъ „Правда“,
рѣкъ V, за мѣсяць Май 1872 пѣдв надписомъ: „Наші школи“ завирае
въ собѣ бѣтъ слѣвъ: „Но колыбѣ нинѣшная власть школьная...“ до
слѣвъ: „... удѣляно запомоги и т. д.“ выкрученіе зъ §. 300 уст. кар.,
же затѣмъ конфиската цѣлого наклады сего часописьма устраведли-
влена, же на засадъ §. 36 и 37 уст. прас. зъ 17. Декабрія 1862 Ч. 6.
дней. устп. держ. сконфискованіи екземпляри и дальшее розпростра-
неніе ихъ заказуеся. —*

Поводы:

*Въ часописьмъ „Правда“ рѣкъ V. за мѣсяць Май 1872, есть пѣдв
написомъ „Наші школи“ умъщенный слѣдующий уступъ: „Но коли-б ни-*

ніжня власть школьна справді такъ вильно, якъ слѣдить за поведженємъ професорієвъ та за школою слѣдила и за тимъ, якъ именно тї вправляють свои обовязки въ школі, то можна би потїшатися, що господарство краєвої ради школьної має тожъ и свѣтлу сторону. Міжъ тимъ вона дїється инакше. До точного повнѣня обовязковъ силується тїльки тїхъ, котарі Раді не-по-нутру, кошорі суть такъ нещасливї, що родилися Русинами-народовцями або в которихъ немає пілкови протѣкші; за те бувають; такі щасливці шо имъ повѣряє Рада школьна посади учительскї, хоткї знає, шо се люде найгіршої слави, люде шо въ цубличнихъ шинкахъ бвуться зъ капраллами, зъ подертимъ и закровавленимъ лицемъ приходять до школи, по кільки разъ тижнево опускають години — яке се н. пр. діялось на одной зъ тутешнихъ гимназий мінувшого года; — „Więca, kto Pan jesteś“ сказано такому индивідуум, коли представилось одному Радію школьному, а мимо сего именовано его заступникомъ учителя (суплектом), уділено запо-моги и т. д.“

Въ тїмъ уступь авторъ закидає Раді школьної обвинєльное обсаджаніє мьстиць учительскихъ найгіршихъ нравствъ, а затїмъ побуджає до ненависти читателївъ къ сей, шо становить истоту чинку викрученя зъ §. 300 Уст. кар. отжежєвъ черезъ ц. к. Прокураторю державною поручена конфиската, накладу часописма „Правда“ годъ V. за мьсяць Май 1872 за усправедливлену узнається и заказъ дальшого розпространенія сего часописма ухваляеть ся.

О тїмъ завѣдомляєся чест. Редакцію.

Eminowicz.

Изъ ц. к. суда краєвого карного.
Ухвалено дня 3. Юнїа 1872.

Bogusz.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

НАД ДУНАЙОМ.

Дунаю, Дунаю, одвічний могучий,
Широко розпер ти свої береги;
Далеко ти хвилю уносиш ревучи,
Леліючи землі славянські старі.

И много народівъ цвітучих, дебелих,
Пестив ти мов батько в обіймах своїх;
Був свідком їх щастя, їх пирів веселих,
Упивсь не-раз, діду, в кровию їх.

И бачив ти, старче тьму тьменну чужинців,
Як хмарою землі твої залягли,
Як тяжко присіли смирливих туземців,
Як їх прогнали з-відсіля вони.

И ти же дивився на те сильний, дужий,
Підмоги не дав ти своїм плеканцям;
Хто'в тобі припаде, тобі се байдуже —
Ти рівно сердечний усім племенам.

Не так ті Славяне, котрі проживали
У пазусі в тебе у мирнім добрі;
Вони звеличали, вони оспівали
Святі твої хвилі и землі твої.

Вони ще и досі тебе поминають
И пращуром кличуть свої рідні,
И всі свої думи до тебе звертають,
И всі за тобою скучають, усі.

Роздерті, розбиті, без волі и сили,
Вони поминають дни щастя свого;
Ті дни незабутні, коли то гостили
Вони на роздугах порічя твого.

И ходить одвічне святе віщуване,
А ходить по землях славянських усіх:

Що скоро зьвиститься їх спрага, бажанє
Й засядуть на-ново на ріках твоїх.

И знову почувеш скрізь хвилі ревучі
Сі звуки, сю мову, що в-перше чував
И думи старні ті думи гремучі,
Піотрими тя люд твій волись величав.

Корнело Устиянович.

ДУМКА.

Хотів би я, душе моя.
Щоб ти такою все була,
Як тев небо — вічно все однака:
Щоби заріла ти и вечеріла,
На відгоди тучами густо крилась —
Або, громами занималась, —
Або струдившись, в тумані
Свої зірки сумна ховала;
Однак щоб тільки на лиці
Ти хвилювала и змінялась,
И не зворушена на дні
Не брала участи у суетній борбі,
А вічно правдою й любовию сняла!

Корнело Устиянович.

В ЛЮБЛЕНА.

(К. Уейського.)

О нім лиш гадаю,
И серце бажав;
Що-день виглядаю,
Его же немає.

Щоб скорше узріла,
 Два дні я говорила;
 Ану-ж не приїде?...
 Приїде, приїде.

Мав в п'ятницю бути,
 А нині субота;
 Теперки вже крутить —
 Отсе вам робота.
 Не мисться кітка,
 Не скрипли ворітка:
 Мабуть не приїде....
 Приїде, приїде.

Казає такі красні
 Слова по-тихеньки,
 Соколик мій ясний,
 Мій голуб сизенький!
 Гуляв лиш зо мною —
 Й раз виляк предо мною;
 Ану-ж він змекетить?...
 Ні, ні, не змекетить.

А впісля так вречно
 Лизався матуси...
 Люблю безконечно!
 Він мій бути мусять!
 Поклониться нені —
 Й птичка у жмені; —
 Ану-ж мене кине?...
 Не кине, не кине.

* * *

Нудно ждати; най-же знає,
 Тра ёго за те скарати:
 До вечері, най чекає,
 Ані зирну до комнати.
 Тільки він так дуже живий,
 В серци в него бурі все, —

Дуже буде нещасливий...
Ну, то в-прочім вижду вже.

Але рожу, цвіт любови,
Буду, перед ним носити,
И на нього зморщу брови,
Як о рожу йме просити.
Тільки він так дивно любить,
Що дурів, каже сам;
Нуж ёго мій жарт погубить...
Так хиба вже рожу дам.

Но за те опісля руки
Геть під кросна заховаю; —
Але по-що тої муки?
Вже и рук не збороняю.

* * *
О нім лиш гадаю,
И серце бажає;
Що-день вилядаю,
Его же немає...

— „Ох! — Ненёчко - роже
То він! — коні гніді
Он у воріт — Боже...
— Ні! — то дідо іде...“

О. Левицький.

Ш в а ч к а.

Оповіданє Вагнера.

Якийсь великий пан захотів справити великий балъ, та ще дитячий. А дитячим балём зветься такий, куди звозять маленьких дітей, розпиндючених яко мога, аби показати, що он-то які наші діти хороші, та гарно убрані.

Так на отой-то балъ завітали и маленьку Ніну, гарнесеньке та веселе дівчатко. Цілісеньку ніч не спала її мати, всё над тим

думала, як би ту Ніну прибрати, які-б їй сукні, придумати? Думала, гадала, поки таке вигадала: сукня буде біла, серпанкова, але на-вперек спідниці и станика з широкими закладками á la grecque и на-вперек коротких вальчатих рукавців підуть вставочки з плетива, а крізь них прозиратимуть сірі атласові стяжки. До сеї сукні надіне Ніна широкий синій пояс з шовкової стрічки, а до рукавів пристібне такі-ж стрічечки бантами, а в середині кожного банта красуватимуться цинамкові листочки з срібними бляшочками. На головку надіне Ніна віночок з таких самих листочків, а чорне волосся мати заплете їй в дрібушечки; кожду дрібушечку на петельку візьме, а з-під них уже на-зад цілим снадом похлинуть сині, шовкові стяжки. На ніжки Ніна надіне високі черевички атласові, сині з срібними гудзиками й підківками. — Як пригадала собі усе отсе мати, то трохи з радощів сліз не пустила. Довго ще вона усміхалась и жмурилась, аж поки не заснула... Ото, другого дня ледве дочекалась вона, поки одчинили крамниці; лав так усіх крамарів: „лежебоки;“ каже, „баглаі!!“

Як одчинили-ж магазини й крамниці, кинулась пані у перший: тамечки, за таку саме сукню, що вона хотіла робити, запрохали з неї кошту страшенне. Кинулась пані у другий, а там — ще більше. Виїздила пані усіх моднярок й всюди була дорожняча.

„Ет, аршинницька погань;“ лаяла вона крамарів плачучи; — „коля-б вони знали, яка моя Ніна буде в сему убрані, певно б мені дармо зробили!“

Але крамарі дармо нічого не роблять, та й добре, бо инакше-б прийшлося голодати. Вони запримітили добре, як тої сукні заманулося пані, то й прохали з неї дорого, дорожше бодай, ніж варт було те материнське бажанє прибрати свою Ніну; тому то вона й не згодилась. Пригадала собі пані, що в місті єсть швачка, не моднярка, а таки проста швачка, що шила їй ще тамтого року.

— „Зшиє и вона мені,“ подумала пані, „хоч там и не так гарно, як моднярка; я-ж буду всім на балі казати що сукня роблена в найкрасшім магазині: от, и утру модняркам тим носа.“

Так отсе и післала пані свого лёкая до швачки; лёкай її такий гарний, прибраний, у золоті позументи облямований; — пішов він и знайшов таки швачку на тому-ж місці, де вона й перше сиділа. А сиділа вона визине всіх паній, на самім горіщі, під дахом, коло комину; такий закуток зветься: belle vue, себ то,

що зтам-відтіль можно було гаразд спозирати на всі вулиці, покрівлі, комини, башти, бані, гори и навіть на голу бідоту.

Тільки великий пан на-вряд чи й злізе на такого belle-vue, бо ёму тра було-б сто тридцять пять сходів пересунути, а се не до хіти и важко; про те панам отим трапляється иноді лазити на високі гори: хоч и важше, так — вжитнійше.

Швачка була молода та гарнесенька дівчина, звали її Фанні. Слаба вона була й хора; але все таки пішла до тої пані.

— Здорові були, панно! сказала Нінина мати: — як ви змарніли! Певно хорі?

— Так, пані, — хора; — каже швачка и закашляла. Її щічки кругленькі, румяні, зашарились ще більше, а чорні очі блискучі вогнем засвітили. На лобі напаялись жилки, и всі груди затримтіли, затріпотали.

— Ви-б полічилися, сказала пані, и подумала з остраху: а то, як вона не візьме роботи!

Але швачка взяла.

— Тільки, будь ласка — на завтра. Бо, як що не так, то ще можно буде налагодити.. А що візьмете за роботу? Ввесь доклад мій.

Швачка запрохала як раз половину того, що прохали за роботу моднярки; але пані все таки поторгувалася трохи, бо й справді, се була проста швачка, а то-ж таки сказано, моднярки.

— Тільки, глядіть-же, на завтра, припрохувала Нінина мати.

— Добре, пані; посилююсь — хотіла було швачка сказати, та не промовила й слова, а тільки головою кивнула, бо вчула, що кашіль до горла підходить.

— Пошійте-ж, будь ласка, просила и Ніна, а то, як-же міні, гляньте, без нової сукні бути на балі? Се-ж було-б лишенько й Господи!

А й справді, се було-б лихо, бо Ніна така гарненька!

От, и рушила швачка до дому; а до belle-vue її звідтіль, де жила з матірью Ніна, не близький був світ, та ще и йшла вона тихо, зупинялась раз-у-раз, як капіль душив; так ото, часу було їй до волі на свої думи темряві.

А думада вона на сам-перед, що робота ся їй стала дуже у пригоді, — що вона, як там вже и не вистачить до магазину, на той день, на який завше шила, так з магазину раніш десяти день грошей не буде, а вона-ж то, другий день, як и ріску в

въ роті мала, а набір ніхто не йме віри. Все лихо бачите тим, що була хора. Адже як була при здоров'ї, то куди, як швидко робила. В друге думала вона, що й плата, яку брала за суню, дуже добра, далеко красша над ту, що дають у магазинах; та таменьки не можна й платити багато швачкам убогим. Треба покласти на те, що моднярка добре живе; та нащо-б їй и жити погано, коли можно добре? У неї суть дочки хороші, вона їх любить и жалує; а швачок тих бідних не любить, хоч би були й красші. Тай магазин бере в неї кошту чи-мало. Адже й стоїть він на самій більшій вулиці, де іздять в маленьких варетах великі пані. В магазині-ж тому лавки всі з магонёвого дерева — гарного, гарного... и покупці всі дивляться в великі свічада. А свільки там тих прислужників та прислужниць? Такі усі гарні, ввічливі; балакають з покупцями ласкаво та чуло. Треба-ж на щось жити и прислужникам и теслям, що роблять оті хороші лавки з магонёвого дерева. Платять за все се великі пані, а звідкіля вони беруть гроші — про се — всяке знав, та лихо, — що не зможе ім того заборонити....

Ледве дійшла Фанні до свого дому, себ-то до дому, де сиділа, — бо та камяниця, була не її власна; так ото кажу — ледве, ледве — бо зовсім таки підбилась и затхнула, але проте дійшла, то й добре, бо то була половина шляху. Другу половину ще тра було проверстати, зходячи на сто тридцять п'ять сходів; бо по рівному шляху далеко легче йти, чим під гору на сходи... а надто тому, у кого груди болять, та ще-ж у хорих тих грудях и серденько стукає страшенно!

От, одихала собі Фанні и почала сходи лічити; налічила вона їх п'ятнадцять, и зійшла на перший поверх, де сиділа хазяйка. Перевела вона духа и рушила мерщій дальше, боялась, щоб не розчинились проти неї двері, и не вийшла часом хазяйка, бо вона їй була за квартиру винна. От, ище налічила вона 20 сходів и знялась на другий поверх. Але й тут їй не можно було зупинитись, сиділа там явась пані, у неї вона взяла на роботу три франки тай досі ще не кінчила. Ниньки-ж скінчу, подумала Фанні, и рушила в-гору. Не пройшла вона й десяти сходів, як її осів уже кашіль. Вхопила вона себе обома руками за груди, та спотикаючись, ище на десять сходів знялася, але тут уже більше не втримала того обридлого кашлю.

Зупинилась вона саме проти дверей, де жив перше той, кого вона щиро кохала. Сидів там Адольф и цілісенський рік, и сей рік

належав їй власно; але після за себе він взяв богатирку, бо не-можливо-же ёму з якою бідною одружитись. И то гаразд, — хоч один рік їй випало гарно та щасно прожити, другі-ж цілий вік свій горюють, та сподіваються тільки, що ніби за те щасливими будуть на небі.

Попрощалась Фанні з Адольфом своїм так гарно: „Чи-ж винен ти, казала вона, тому, що мене, покидавш? Ні! виною тому—твій рід, твоє виховане, природа и все, чим може ти и сподобався мені. От, я й не жалую, — ти й справді, вмер за-для мене, я-ж, буду жити з тобою, як з своєю мрією, як з тим Адольфом, що, за кохана, на все добре був скорен. Щастя тобі Боже! А ти, не згадуй про мене, бо той спогад — далєбі, що дурниця. Я не собіниця. Не треба собіницею бути.“ — И вона поцілувала ёго, як умерца.

А той плакав та цілував їй руки и ноги, а про те таки одружився з другою. За то-ж опісля, згубив про Фанню и пам'ять. Тільки вона про ёго згадувала часто, що дня, що разу, як иде було повуз ёго дверей, або по сходах, якими він до неї хожав. Так! Вона була божевільною трохи; не було у неї грошей, щоб за них щастя купити, от, вона и купувала ёго на божевілю... Другі — не здатні й на те! От, злізла вона ще на 20 сходів, а потім на 15, а потім на 10, та ще на 10, та ще на 10, та тут на остатнім східци и присіла перед своїми дверима; голова їй схилилась до брудного доду, бо и на брудній долівці добре спочати, коли груди ті шарпає кашіль, коли голова кругом ходить, а руки и ноги — з несли дубіють. Над нею просто крізь дашне віконце синіло небо и свіже повітря подихало з там-відти на її голівоньку горячу, тільки в ухах, у неї гуло щось невпинне, їй не легко було розпізнати, чи то по каменю на вулиці гуркотіли колеса, чи то в її хорих грудях гуркотіли велчки пани ті в маленьких каретах.

Кінцем одужала вона и пішла до своєї кімнатки. Ії соба-чим закутком не можно було назвати, бо туди-б улізло таки псів тих може з добрий детяток. У тій кімнатці стояли и стілчик, и дзиглик, и ліжко... разом кажучи, — усе для чоловіка трібно. Правда, може якому-небудь плащоватому циганови и се було-б залишне; та, хиба-ж чоловік циган?

У Фанніній кімнатці була не проста земляна дєслівка, а ви-мережена гладесенькими кахлями; на неї було подивитися гарно, звичайно тому, хто красної те бачив. Там було й дубове вицяць-

коване креселко з плетеним сидінєм; такі самі колись-то водились у великих панів по світлицях а тепер, от опинились на таких високостях, де жила Фанні. Просвіта таки хоч по-троха, а вперед поступає.

Війшла Фанні в кімнатку, и їй заманулося так одпочити хоч трохи на твердим своїм ліжку; але не було на те часу. — На столі стояло уже пуделко, а в тім пуделці була стара Нінина сукня, з стяжками й квітками до нової сунні.

Усе се привіз лѣвай тим-часом, поки Фанні йшла пішки до дому; хоч у них був и один шлях, але лѣвай приїхав, в омнібусі себ-то у великій кареті, що зветься „За-для всіх“, тільки брехня се, бо нема жадної річи на світі, що-б була за-для всіх. Навіть и те повітря, чим душать волохи, — те-ж не для всіх! Оттого-то повітря и треба-б було хорим Фаїїним грудям, що-б хоч трохи остербнути; та дарма, не мала вона кошту за те заплатити!

От, и взялась Фанні до крою. Розвернула, вона гаманця, де були всі до шиття приряди: сѣго гаманця вона завше обережно в папір ховала и був він новісенський. В ёму були ножиці з мережаним держальном, наперсток, гольник щиро-срібний, що блищав, наче ёго вишлиховали, голка до гафтованя, голка до фастригованя и де-що инше з дрібязху. Гаманець сей зістався єдиним из усіх дарунків Адольфа. Вона-б и ёго продала, та раз — що мало давали, а друге — там були всі струменти, чим вона свого насущника заробляла. За-для того й гаманчик з прирядами „трібником“ звався, чи-то нецессаром по панськи. А по крамницях великих крізь свічадні шкла бачити можно, як сьяють там великі скриньки, гарні, гарні; а в них-то: щіточок різних, пилочок, слоєчок з усякими панськими милами, мастилами та пахтилами. Такі приладні звуться трібниками теж, звичайно для панів, — що без них не обійдуться з-роду!

Коло тої сунні було роботи багато; але у Фанні до ночі ще лишалося часу доволі. До того-ж и недогарка чи-малого ще вона мала, так їй не бракувало и світла. От, виняла вона з шуплядки мадєнький патрет Адольфа, поставила на вікні и сіла саме проти ёго. Адже добре й з патретом сидіти, коли нема того, хто від ёго красший. Варт тільки запевнити себе, що в тому патретку всѣ, — и вдоволишся зараз. А Фанні-ж-то так себе запевнила в тому, що навіть звикла розмовляти з патретом, не-мов справді Адольф сидів перед нею живісенський.

— Ну, сказала до ёго: мій друже, мій світе, завтра побенкетує твоя Фанні. Добуде вона и купить собі картоплі, а може й маслочки, й молочка трошки... ох ні! — се вже за-дуже!

И вона згадала собі в-приявки ті три картоплини, що позавчора зїла. Господи, які вони смачні були навіть и безъ масла! Дала за їх вона останні два су, останні з тих грошей, що-то за свого маленького медальёна забрала. Тогож-то медальёна подарив їй Адольф на її роковини. Перш, ніж наважилась вона его заставити, то два дні и рїски не брала, а на третій день заплакала над ним та-таки й заставила. Що-ж, подумала — адже волося, що там лежало, я зумію и в простім кашуці на грудях носити? От, и пішла вона до одного лихваря, що давав за річи дорожше, від заставної конторці (Mont de piété). Правда, за те він брав дорожше за викуп тих річей. — Застала вона лихваря за сніданємъ. В конторі ёго було прибрано чисто; по стїнах висїли в рамках з магонёвого дерева різні звідомленя й оповіщеня. Висока конторка так хоробро на всіх позирала, не-мов гармашниця, звідкіля хозяйн стрїляв до тих, хто за грїшми приходив. Не можна сказати, щоб всіх він тими пострілами на смерть забивав, але що ран тяжких, то багатём завдавав він. Коло конторки лежав великий рахубник, в тому-ж рахубнику певно сидїла сама душа господарська, бо без ёго він було ніяк необвернеться, за для того й звали ёго паном Рахубовським.

Як прийшла до ёго Фанні з своїм медальёном, узяв він ёго до рук, одивився пильненько, на шальках зважив, потім перекинув щось кісточками на рахубнику и зацінив аж у 20 фр. а варт він був трохи не в-двоє... Не хотїлося Фанні, Господи як, так дешево ёго пускати, ще більш по тому, що через місяць мусїла або повернути 25 фр., або з ним попрощатись на віки. Глянула вона на того пана Рахубовського, на ёго довге обличя, на ёго ніс. мов гринджоли, на підбородя острє, на ёго волося, що довгими пасмами з-під ярмолки спадало; глянула, з яким присмаком жвнякував він пережечка масного, и їй, бідній, голодній, так забажалось їсти страшенно, що вона и за 20 франків віддала медальёна свого дорогого.

А от-се вже три дні, як и зісталось що від тих 20 франків. Але-ж завтреньки-завтра будуть знов у неї гроші! И вона хопилась скільки сили робити, а те й байдуже їй; що сили тої вже було дуже мало.

(Дальше буде.)

Маркияна Шашкевича

жизнь и літературна діяльність.

(Річч Проф. Дра. Омеляна Огоновського виголошена на декламаторському вечері, даному заходом Товариства „Просвіта“ в пам'ять поета дня 7. лют. Липця с. р.)

Минає вже рік двадцять дев'ятий від того часу, як розпрощався з сим світом на-віки один поет молодий, котрий свої пісні и думи первий у нас зложив в мові прстонародній. Він явився в Галицькій Русі неначе той ясний луч зходячого сонця, що після темної ночі прошиб на хвилиночку чорні хмари, та й озирнувшись любо по світі від зловіщих мрак знов був закритий. Молодого того поета післало Провидіне в мир, вітворити двері в святини просвіти русько-народної, двері зачинені через кілька-сот літ; — и от, кликнув він по-серед земляків, щоб пробудились из сну вікового и полюбили правду и волю: але-ж той голос був гомоном покливаючого в пустині. Велику гадку поета зрозуміли тільки немногі приятелі и товариші; еще-бо не був завитав той час, що в нёму поодинокі народности своїх природних прав добиваються. И розпрощався з сим світом молодий той поет и як кождий творець нової ідеї, зазнав за-житя лиш журбу и недолю.

Сей народний поет — то Маркиян Шашкевич.

Коротка ёго жизнь учить нас, що віщі гени иноді появляються, щоб свісніле житє своїх земляків з'електризувати и розвій словесности в ладі природному засновати. Але-ж-бо и крайна була пора, взятись у нас за діло народне, та й вислобонитись з-під кормиги долі щербатої, що наших батьків приголомщувала сном тяженьким. Коли-бо на Україні вже через сорок літ словесність на основі жита народного поволи розвивалась, то у нас в Галичині до Маркияна Шашкевича й не приснилось нікому, що есть можливою література своя-питоменна, котра була-б порукою нашої самостійности и жизни національної. Наш Маркиян висказав, що хоч и судилось нам по-між народами славянськими бути послідними, то однако „язик и хороша душа руська серід Славяниці, як чиста слёза дівоча в долони серафима.“ (Русалка Дністрова, стор. II.) Великою отже гадкою переймився Маркиян и не покидав її, хоч багато старовірів ёму мов загорілому новаторови ідкими словами нераз дорікали.

Але-ж, звісно нам, що він може й не був-би для нас тим, чим є дійсно, наколи-б в студиях своїх не дізнав того нещастя, чи радше щастя, що ёго из семінарні духовної виключено. От и коротка біографія того славного мужа:

Маркиян Шашкевич родився в 1811 р. в селі Підлісся, давнього Золочівського округу поміж місточками Олеськом и Білим-Камінем. Отець ёго був священником и хотів також свого Маркияна в тім поважнім стані колись поставленим видіти. В тих-бо часах сини духовників руських не могли мати претенсії добиватись якоїсь професури, або надіятись авансу в уряді політичному або судовому. З-поміж народів славянських були лише одні Чехи так щасливі, що у нас в Галичині по-при Німцях займали високі достоїнства и почесні місця. Сини селян могли бути лише селянами або жовнірами, а діти духовенства не велику мали надію, у стані світському доборотись до якого становиска. Так и Маркиян скінчивши науки гімназійні в Бережанах, вступив до руської семінарії у Львові, и став слухати тодішньої філлософії. Але не довго міг він в сім безжурнім затишю перебувати. За якусь незначну провину виключили Маркияна из семінарії и аж по трьох роках приймили ёго знов до сёго институту. В біді немалій скінчив він на світі науки філлософії. Коли отже сам собі був оставлений, зізнав ліпше самого себе, а оглянувшись по світі, придбав собі чи-мало таких відомостей, о яких в семінарії ніколи не був-би дізнався. В тім часі познакомився також з исторією словесности сусідних славянських народів, — и от вітворився ёму великий світ славянський. „И так станув він нараз в світі новім, о яким давнійше й не догадувався. Но хоча всюди добре роздивився, однако не находив нігде того, що дух ёго віщій перечував; — чого душа так сильно бажала; все він тужив за чимсь, шунав, чого у школах не вчили, чого не зустрічав, ні в старинних, ні в нових літературах, бо він шунав своєї народної. Мов півсонно сновалась перед ёго духом якась нова, питома, своя народна словесність, — але не було відваги без провідника самому пуститись в незнамому путь.“ (Головацький Вінок, I. стор. 52.)

Коли-ж перечитав Енеїду Котляревського и збірник руських пісень Максимовича, то пересвідчився, що мова галицьких Русинів є тога сама, що и мова Українців, и оттак загадав гадку велику: засновати утворити и у нас словесність чисто-народну. В тім часі подружився з двома многонадійними молодцями: Яковом Головацьким и Иваном Вагилевичем; и всі три стали цитро

працевати для хісна свого народа. Тому-же, що слава Славян була їх идеалом, прибрали вони собі имена славянські: Маркиян Шашкевич називався Русляном, Яков Головацький Ярославом, а Иван Вагилевич Далибором.

Коли Маркиян студії філософічні скінчив, то був на-ново прийнятий до семінарії. Ту завязав з своїми товаришами еще більшу приязнь и став промишляти над тим, щоб як найскорше гадку свою зреалізувати. Оттак при помочи Ярослава и Далибора видав Руслян в 1837 р. „Русалку Дністрову,“ напечатавши її в Будинні. „Але-ж в нещасну годиноньку уродилась тота Русалка, пише в „Віяку“ Яков Головацький, „замість помочи та підохочування найшлись посмівки, та ворогування, — показалося, же що голова то розум.“ Відь не перечував Маркиян на-перед такого лиха, коли в передньому слові Русалки Дністрової до сеї своєї лю-бимці так говорить:

„Не жирися Русалочко з-над Дністра, що ти не прибрана; в наряді, який від природи и простодушиного а добросердного народа твого приймилась, ставшъ перед твоїми сестрицями. Они добрі, — приймуть тя и прикрасять.

Показалося, що не всі земляки радо приняли первий сей плод народної словесности Галицької. Так ровесники, як и неровесники нераз дорікали ёму гірше; многим-бо не виедобалась халхольська, хлонсьва мова Русалки Дністрової. Від того часу займила душу Маркиянову якась туга, так, що він вже не так весело як давнійше на світ поглядав.

Коли наш поет був на четвертому році богословія, радив ёму єпископ Снігурський, щоб святвся нежонатим. Однак рада матері перемогла. Поет-бо, маючи идеальний погляд на світ не міг не подюбити краси дівочої; про-те оженивсь в 1838 р. з дочкою Крушинського, пан-отця в селі Деревні, и віттак після ординації пішов з-першу на адміністрацію до Нестанч, опісля до Гумнися, а на-новець на парохію до Новоселець близько Милатина. Яко поет набідувався чи-мало так на адміністраціях як и на парохіях. Слабе вже від природи тіло часто западало в недугу, котра змагалась що-раз більше, так, що весною 1843 р. закінчив своє земське жите в 32 році свого віку. — Из синів Маркияна умер Святослав недолітком; жне Володмир, звісний наш поет лірманий.

Як-би був Маркиян довше пожив, народна наша література могла-б вже в начатках своїх сьвяду мети осмислу, и про-те нині

по трьох десятиках літ не потребували-б ми в справі нашої про-
світи мабуть все на-ново зачинати.

Довідуємось від Головацького, що Шашкевич писав істо-
ричну пему „Пережинчик бісурманський“ из котрої нам
лише уривок під заголовком „Бандурист“ в звітній. Також
переложив з чеського цілу Короледворську рукопись из
Судом Любушиним. Сей переклад дістався цілий Срезнів-
ському, славному літерату великоруському. В Русалці и в I. томі
Вінка находяться из Короледворської рукописи ось тії кусні
в перекладі: „Китица“, „Олень“, „Зазуля“, „Лишена“,
В Вінку находяться еще окрім сього „Рожа:“ Також переложив
Маринян кілька сербських пісень, як: „Дівчина и риба“, „Дів-
чина до рожи“, „Пуста дівчина“ и деякі інші. Зладив
и Читанку для малих дітей до шкільного и домашнього ужитку.
Друге видане вийшло 1853 р. Кажуть, що Маринян, переложив
и деякі уступи из польської поеми „Zamek Kaniowski“ Северина
Гощинського, и що переробив в мові народній „Слово о полку
Игореві“ свобідною мірою українських дум. Из німецького на
польське переложив „Жизнь Иисуса Христа“ написану Сільбертом,
але и сей переклад не був напечатаний.

По-польськи написав розправу: „Azbuła i abecadlo, odpowiedź
na zdanie J. Łozińskiego o wprowadzeniu abecadła polskiego do pi-
śmiennictwa ruskiego — Перемишль 1837. Що до тої розправи, за-
мічає Головацький таке: „Не опустив Шашкевич и тої важної
пори, коли в нас заносилось на роздвоєне словесности двоякою
авбукою, и престував на праву дорогу тих, котрі на чужі слі-
панки пустились.“ (Вінок, I. стор. 59.)

В останних роках жизни взявся був до перекладу св. письма
на мову руську и розпочав від чотирох евангелістів; 1841 р. мав
уже переложену цілу евангелію св. Іоана. Маринян розпочав
отже перед трицяти роками се важне діло, котре в наших часах
многим почитателям давньої болгарщини здавалося бути дивовиж-
ним, а мимо ставлених перепон по-части таки довершилось.

Найбільше прислужився Маринян нашій словесности своїми
думами и піснями. Его думи и пісні суть чудові своїм, складом
елегійним. „Рідко в них свобідна, безжурна мисль найчастійше
глибока, сердешна туга; жаль та й нарікане на недолу, аж серце
розриває.“ (Вінок.) Так н. пр. в думці „Розпука“ Маринян пише:

По-за тихими водами
Сумно та й смерделося;

О, як голос між горами,
Щастє розбилось!
Летить ворон чорнокрилий —
За ним загудило;
Щастє мов, гаразд милий,
На віки зниділо...“

Сеся туга поета є найживішою в думці

„Лиха година“:

„Ох! ти доле, лиха доле,
Гадина ідлива!
Переїлась мов щастє —
Гиренька години!

Запустилась в мою душу
Журбу и розпуку;
Учинилась мому серцю
З гараздом роздуку...

Деь за морем, за горами
Мій гаразд здрінався;
Деь з безвістей, з темних лісів
Мій смуток пригнався.

Ой пригнався, та й вороном
Надо мнов літає, —
Б'є ми серце тяжким крилом,
Радість розбиває.

Вчора-вечір чорна хмара
Мені говорила:
— „Чудуєшся побратиме,
Де ся доля діла?...“

Твоя доля, то я була —
Я тя не минаю;
Вкривала тя чорнов мраков
И тепер вкриваю.

И над гробом твоїм мраки
Ще мої повіснуть!“
Ой надія!... таку долю
Най-то громи тріснуть.

Загально мож сказати, що туга и бажанє якоїсь ліпшої долї є головною признакою думок Маркианових. Его чиста душа не могла найти супокою серед бурї мрачного сєго жита. Не дивно отже, що в думці, „Лиха година“ доля до нєго каже:

„И над гробом твоїм мраки
Ще мої повіснуть.“

Ту висказав Маркиян, що догадувався на-перед кінця своєї земської долі. Він, правдивий поет, не міг суновійно и свобідно жити по-серед тих, що ёго так мало порозуміли.

До ліпших ёго дум належить тота, з которою він побратимови посилав пісні Українські; віттак: Сумрак вечерний; Згадка (про давну славянщину); Підлісє; Лиха доля. Думу: „Туга за милою“ переложив Челяковський на мову чеську и помістив її в Часописі Чеського Музея. Справедливо можемо сказати, що Маркиян є поет ліричний и що від поміж нашими ліриками по Шевченку одно з первих місць займає.

Маркиян писав також гарною провою. Ту належать именно: „Олена“ казка и „Псалми Русланові.“ Проза Маркиянова ядрна и живописна. И так Псалми Русланові заявляють тверду віру поета. Из них довідуємось, в яких спокупенях Маркиян бував з якимись людми недовірками, и як сильно при своїм переконаню устояв.

Годі оттак не признати, що великою є тота заслуга Маркияна, що він Галицьким писателям подав взорець, в якій мові належить їм писати. Тілесна неміч и передчасна смерть не дозволили ёму розвинути цілого природного таланту. Також треба признати, що він не маючи перед собою крім Котляревського, Максимовича и Амвросія Могилы майже жадних нищих взорців писайї українських, не міг переймитись повною красою рідного слова. Не дивно отже, що в ёго поезиїх замітимо де-вуди твердий склад и непотрібні скороченя слів. Але тоді, коли крім сільського люду ніхто у нас по-руськи не говорив, та коли о яком-то житю літературнім у нас нікому и не снилось, було над міру достаточним и те, що вдіяв и утворив наш Маркиян.

Маркиянови отже завдячуємо відродженю нашої словесности и витаємо в нёму творця новійшої доби житя літературного в Галичині. Мраки над гробом ёго повисли лише на короткий час. Уже-бо Николай Устиянович в своїй „Згадці за Маркияна Шашквича“ звістив світу, що имя его, явє поета, є безсмертне. Справедливо отже и годиться нам заявити сёрдечний жаль за-для передчасної смерти молодого поета и з Устияновичом заголосити:

— „Братя! розбилися стіни
Красного серця, душі величавой!
Замовкли груди, чувства онімїли,
Загасло сонце зринятим тоскавой,
На устах печать холодна! —

Ніт Маркиана, молод-соловія,
 Пророка чести, слави предитечи!
 Розбились стіни, загибла надія
 З вихром, що в полі сухим листом мече,
 Зар пошутіла народна!"

Нема Маркиана, молодого соловія, що в весні жини своєї виспівав для Руси свої милі пісні и думи, але живе пам'ять ёго и житиме віками, доки стане Руси в семті народів славянських. Нинішні-бо роковини, що віддаються ёго пам'яті, суть виразом великої чести, яку громада руська у Львові имени ёго приносить. Та й хто-ж не вважає би славним того мужа, котрий нам праву уважав дорогу, якою в плеканю рідної мови постунати належить? Тепер вже не затратиться найдорожша спадщина по наших батьках, хіба що ми самі не зхотіли-б громадитись біля хоругви народної. Не було б се безбожним чином, одрікатись убогої матері и гервуться в обняття чужої заможної неньки, що знайдів не серцем голубить, але могутостию своєю морочить. Не догідно-то вправді, забиратись до відновлення святині народної, що бурею віків зістала зруйнована, та лиш в основах своїх неподвижно стоїть. Се діло домагається невсищущого труда и пожертвована, — о-многа користнійше було-б нам, в справі відродження нашої літератури вступити в пишні палати покрівного, могутого сусіди и засісти при готовому бенкеті за столом поблискуючим судинами золотими и срібними; але-ж тоді не винило би нас проклятие рідної матері, котра сумну справу ренегатів-діток передала-б страшному засудови вічно-справедливої исторії. Дійсно, наше відроджене літературне и народне требає идеального погляду на світ, с. е. праці безкористної и віттак просвіти сільського нашого люду и міщанства, по-за-як в обох сих верствах товариства зарід будучої нашої сили спочиває. Кінчу оттак мій відчит ось-сими словами безсмертногонезабутнього кобзаря Тараса:

„Учітєся, брати мої,
 Дужайте, читайте,
 И чужому научайтєсь,
 Й свого не цурайтєсь.
 Бо хто матір забуває:
 Того Бог карає!...”

Емпірична и утилітарна тенденція ТЕПЕРІШНОЇ НАУКИ.

Написав

Владислав Федорович.

I.

Можна сказати, що наш дух то фотографічний апарат, в котрім через змісли предмети світа внішного відбиваються. Окрім того він и спосібний, затримувати, поряdkувати и комбiнувати відобрані вражіння. Така спосiбнiсть — то мисленє.

Тота сама сила непонята, що частиці пари водної складає в крапельку води, а крапельки в симметричні звiздочки снiгу, тота сила, що неорганичні тiла складає в пропорціональні кришталы и з тої самої землі, з того-ж самого материялу робить допух и рожу, та сама сила складає, групує и системiзує поодинокі вражіння и складає їх в штучні комбiнації від поняття поєдинчої рiчи аж до системи фiльзофiчної, обiймаючої свiт цiлий, від поєдинчого 1 раз 1 єсть один, аж до найтруднiйшого астрономiчного рахованя.

Гоббес сказав: „Мислити значить рахувати вражіннями відобраними зо-внi.“ И справді, математика, то тiльки право мисленя оперуюче цифрами; а право мисленя, то математика оперуюча вражіннями.

З самого початку дух чоловіка то *carta blanca*. Коли фотограф вложить до свого апарату свіжу плиту и здійме кабзлю з об'єктиви, то на тій свіжій плиті відбивається чоловік стоячий проти неї; — те-ж саме оно, коли підіймемо повіки до гори; на плиті ока нашого відбивається первий образ, а в душі нашiм перве поняття чоловіка, пса, кота, чи-що-там вже впаде під очи. — Чим більше вражiнь приймає до себе дух наш, тим більше и заповняється така *carta blanca*, тим багатiйшою стається галерия образів нашої душі. Кiлька вражiнь, стiльки й предметів у чоловіка. Знаю такого чоловіка, що не годен розпізнати зелене від жовтого; у него дуга має тiльки 6 красок. Слiпий не знає, що то фарба. Хто ніколи не вийшов би из-по-за чотирох голих стiн, тому тi стiни були би цiлим свiтом. Так оно; як би дух не був спосiбний затримувати тi вражiня, не було би поступу в знаню, не було би ані аддиції ані субтракції, але все би зачинати и повторюватися

мусіло від 1, від азбуки. Дух чоловічий був би як дитина в пеленках. А знане операчується на досвіді, поступати и розвиватися може тільки при консервативній спосібности духа — при духовій традиції.

Як би дух вражінє не порядкував, не було би порядку ані в мислях, ані в бесіді, ані в рахованю. Двох слів не мож би ро-розумним способом зліпити до цілости, говорилибсьмо як боже-вільні.

Як би їх не груповав, не вийшлибсьмо ніколи по-за пред-ставленя поодиноких предметів, не моглибсьмо творити понятій. Знадибсьмо, що то Павло, Петро, але не моглибсьмо знати по-нятій загальних, не моглибсьмо знати, що то чоловік, що то крив-вний, що нарід, людськість, що существо.*) Як би їх дух не ком-бінував, не малибсьмо ані судів ані заключеній.

Розвій духовий одного чоловіка, показує нам на малий роз-мір образ розвою знаня, а история Филзофоні — тая біографіи мисли чоловічої, — то образ розвою знаня на розмір великий. Тільки-ж, що розвій духа одного чоловіка може часто-густо бути аномалією; на дорозі розвою можуть ёго перепони всіякі або зо-всім зпинити, або хоть стягнути з правдивої дороги, так, що процес той рідко коли нормально відбувався и до послідних кон-секвенцій доходить.

Двома дорогами иде розвій чоловічого знаня: дорогою ана-літичною и дорогою синтетичною.

На дорозі аналітичній розкладаємо цілість на частиці, за-гальне на спеціальне. То субтракція и дівізія математики мис-лення. Дитина на-сам-перед творить ріжницю між звірятем а чо-ловіком; потім між самими-ж звірятами, між псом а котом, дальше між пудлём а хортом, а опісля творить її між хортом англій-ським а угорським, и таким-то способом ріжнене йде до беско-нечности. Так розвивається знане дорогою аналізи.

Дорогою синтези знане розвивається зовсім противно. Дух зкупляє частиці в цілість, складає спеціальне в загальне. То ад-дція и потенція в математиці мислення. Хорт англійський та угорський, підходять під одно загальне понятіє хорта; хорт пудель, британ, підходять під ширше понятіє пса; пси, коти,

*) Есть такі дикі народи, котрі знають, що то червоне, синє, жовте, але не знають, що то фарба. (Vid. Lubbock.)

коні и т. д. підходять під еще ширше поняття звіряти; річи животні и неживотні підходять під поняття річи; а річи, прояви и вражіння, загалом всё, що можемо поняти або побачити, зовуться одним загальним словом природою, и всіх їх зкупає разом слово: Всё.

Сими двома способами, способом синтетичним и аналітичним, відповідаючими природі всіх річей и природі нашого духа, порядкує, складає в групи и системи дух наш відобрані вражіння и робить ними всілякі комбінації. Але дух не тільки що спосібний відібрати вражіння, задержувати, їх групувати, порядкувати и комбінувати; він-бо може тую спосібність виробити навіть до безконечности, значить, він може поступати. Дух наш такий самий світ органічний як світ астральний, животіючий після прав природи, — в нёму мисли обертаються и йдуть певними стежками и дорогами, певним порядком, певним складом и ладом, після певного стійного права, — права мисленя. То не-наче астрономий мислей.

Той самий-же дух, що єсть підметом, становиться и предметом. Мисль изслідує себе саму, природу своїх функций и порядок, котрий в собі знаходять, ставить яко теорію системи мисленя. Таким способом родяться обі галузи науки мисленя, льоїка и психологія. То наче-би автодіагноза нашого мозку.

Коли-би на тім уже всё скінчилося, міг-би чоловік розвиватися, однаково-ж тільки сам в собі; мусів би лиш на себе одного ограничитися, був би світом в собі замкненим и не міг би зноситися и порозуміватися з иншими людьми. Але у кожного чоловіка такий самий систем, таке саме право, така сама механіка мисленя. Люде и народи, котрі ніколи з собою не стикалися и цілком самостійне розвивалися, мислять и говорять після одних и тих самих прав.*) Адиція и субтракція така сама в Хінах и в Америці, а коли й на Юпитері живуть люде, то и там напевно цілний спосіб рахования такий-же як у нас, та инакпий и бути не може.

Люде, которі перший раз в житю з собою зходяться, при ходять до переконання, що виробили собі однакові представлення.

*) Ми тим не хочемо сказати, що всі люде мислять идентично. То так, як в математиці. Математика одна, а про те много таких, що недокладно и зле рахують.

Подорожні, припливши до острова, на котрім еще й нога чужа не постола, могли порозумітися знаками з тамошними жителями. И те, що вгипетські священники написали в недовідомих нам гієрогліфах, учені наші зуміли прочитати и зрозуміти. Чому? Бо організм мислення завжди и всюда, у всіх людей, ділає після одних и тих самих правил. Він однаковий що до системи, та не однаковий тільки що до досконалости. Тим-то можемо ми порозумітця, уділити собі наші мисли, досвіди... А від того-то именно залежить розвій людського знання.

Пійдім дальше: Коли-би тев одностійне право, по котрому устроєний наш дух, ограничалося тільки на духа людського, то и поле людського знання було би ще дуже маленьке. Могла би може розвинутиця спільна бесіда, граматики, льоїва, але поле наших чинностей духових ограничалобися тільки на операції поняттями, а поняття, суди и заплученя були би тільки для нас добрі, — для звірат-же и для природи наші комбінації нічого би не значили; ми немогли би порозумітця из звіратами; нашою бесідою и нашими знаками говорили би ми до них як до сліпих або глухих, и хотьби й була воля порозумітця, то не було би можливоети до того, коли-би не було спільною устрою мислення. Але хто більше жив из звіратами, той и знає дуже добре, що чим більше розвинені сили духові узвірат, тим подібнійші їх функції до функцій духових чоловіка и тим лекше порозумітця з ними. Лис або вовк таким самим складом и ладом творять свої комбінації, яким стрілець. Тим то й стрілецтво тоже чинність інтелектуальна, бо при нєму різно як де-инде треба мислити, наколи ту йде річ про те, хто ліпший тактик, звір чи стрілець. Пес або кінь різно як чоловік може боятця, любити й ненавидіти, сумувати або радуватця, бути вдячним або мститця, и різно як чоловік тїє свої чувства заявляє. И чоловік и звір любить своїх дітей и ходить коло їх, думає про завтра, ховає свою добич в комору - землю и закриває її перед чужими руками. Звір засідає и полює на инші звірата різно як чоловік, а часто - густо з більшим ще спритом и розумом. Хто з кіньми жив, той и знає, що в стаді як у війську є гієрархія, старшина й послух. Стадниця веде перед, а стадо за нею иде сліпо. И стратегію свою мають коні. Проти вовків роблять саргє як Французи проти Кабїлів; збиваютьця в тісну купу, беруть лошага в середнну, тільки-ж що замість багнетів виставляють вовкам копита.

Що-ж сказати про пса, про його чуйність, вдячність, про його веселі забавки, про його любов, що-то не раз перестигає и любов чоловіка? Не один пес так живо, так щиро знає показати свою любов, що чоловік пррти него то мертва колода. Пес звірина, найинтелегентнійша, а має почути власности й права, скоро боронить річей свого пана. Який-то він несміливий на чужому обійстю, а який гордий на своїму; — на селі иноді мож побачити, як пес, коли хоче гавкати на кого, біжить на-вперед до своєї брами и аж з того легального становиска розпочинає офензиву. Пес то легітиміст між звірятами, вірність и привязанє його для чоловіка правдиво фєвдальне, а якого аристократичного принципу держиться в пошанованю людей и як зле обходиться з кождим, хто неубраний як годиться, скажуть найліпше жиди й пройдисвіти.

II.

Один из найбільше дискутованих проблемієв фільзофіні то проблем правдивости людського знаня. Мисль людська сама себе знеговала и спиталася, о скілько понятія творені нею зходяться з дотичними предметами.

Гадки про се питанє завсїгди були неодинакові. Через цілу исторію фільзофіні — исторію найвищої галузи людського знаня — тягнеться дискусія про нього; а люде мислячі найголоснійшої слави й найбільшого духа приймалися розв'язувати його. Не наша річ переходити исторію тої дуже важної и дуже интересовної дискусії. Скажемо тільки, що до тих самих гадок, котрих боронили плятоністи и скептики в давній Греції, признаються противники еще й до нині, и признаватимуться доти, доки провадитиметься борба, бо репрезентують они тільки дві крайні сторони питаня. Одні будуть казали, що наше знанє єсть об'єктивне, а другі будуть тєє перечили и скажуть, що знанє нацє єсть зовсім суб'єктивне и що понятія наші зовсім не сходяться з предметами.

На недавно відбутому конгресі учених в Инсбруку висказали в тій справі два бесідникини, люде голосної слави в світі ученим, свої погляди и зформували дуже ясно погляди обох противних партій.

Проф. И. Р. Маєр сказав: „Те, що мисль уважає суб'єктивно за правдиве, єсть и об'єктивно правдиве. Без сеї вічної Богом установленої гармонії між світом суб'єктивним а світом об'єктивним усі наші мисли немали-б найменшої стійности.“

А Г. Гельмгольц, проф. унів. з Гайдельбергу, сказав так: „Хто пильно слідить природу вражінь и їх відношене до правдивого положеня предметів, той дійде до результату, що між природою тих вражінь а дотичним предметом нема ніякої ідентичности. Иван Міллер доказав, що нерв як небудь ексцитований завсігди відповідає по своїй природі; нерви слуху дають голос, нерви дотиканя ефект тепла або студени... Не можна же инакше того собі вяснити, хиба так, що відношене, згода (accord) між ефектом а предметом, то річ набута.“

Що питане тоє еще до нині не розв'язано, що при дискусії над ним, учені й тепер тих самих поглядів придержуються, яких перед 2000 роками придержувались Греки, то нам еще не буде ознакою, що філософія не творить позитивних результатів, не поступає, але вічно крутиться наче в якому блудному колесі. То-бо тільки природний випань природи річи и природи чоловіка. Кожде питане мож на обі сторони аж до самого краю льоїчно и консеквентно допровадити. Буде оно мати свою крайну лівіцю, крайну правицю и своє centrum, а люде прихильються до тої сторони, котра найліпше відповідає їх темпераментови, їх интересам и поглядам.

Кождий погляд відповідає якомусь пунктови доктрини. Погляди крайні відповідають її найдальшим консеквенціям. Найлекше їх виаргументовати и найкрасше боронити, бо они то саме найраціональніше випроваджене засади. Ми тим еще не кажемо, що тії крайні консеквенції справедливі и правдиві. Ні; не всє, що льоїчне, уже конечно справедливе або й розумне. „Trop de logique mène à l'absurd“ сказав дуже розумно недавно один з перших представителів Франції в тілі законодательнім. Чим більше стисло и консеквентно систем який зложенний, тим більше відходить він від дійсности, тим труднійше єго перепровадити. Як недокладно та слабо далися перепровадити найгеніяльніші системи економічні, політичні або релігійні!

Кожда система и кожда доктрина зложена льоїчно и консеквентно--то робота штучна. Так як хемічні первістки звичайно змішані и звязані з вишними тілами, як кристали мінеральні в природі звичайно недокладні и несамостійні, так доктрини и системи наукові, релігійні и політичні, то штучна кристалізация мислей; звичайно в житю они не докладні и не самостійні, — все они помішані з вишними тілами, з иншими системами. Ані один систем вимислений чоловіком не дасться цілком перепровадити.

Сказано, в життю всі системи міняються один з другим, — и скорше мысль чоловіка порозуміла-б систематичність филь збу-реного моря чим систематичність життя звичайного. Ф математичній систематичности кожної филь морської ми не сомніваємося. То комбінація тих вібрацій, які розходяться по воді, коли в тиху воду киємо камінь. Мусить в тім бути найдокладніша математична акуратність и систематичність. Сказати можемо те з певністю, але вирахувати, розложити той систем.... *cela n'est pas á la portée* нашого апарату мислення.

Так само ми знаємо, що и в цілій природі один великий систем, той систем усіх системів, після котрого Бог світ уложив, але, чи ёго хто огорне, чи хто зрозуміє в цілости? Те, що ми зрозуміємо, буде завжди тільки частиною винятою з тої безконечної и безгранничної цілости, буде тільки рисунком того повднного систему коліс тихої води, коли до неї киємо камінь.

В бесіді своїй, з котрої перше ми подали один уступ, проф. Маєр наводить слова професора Автенріт (Autenrieth): Рівнає він систем до тангенти, котра в одному пункті дотикається колеса правди, але чим дальше її консеквентно поведемо, тим дальше від него відходить. Так стоїть річ и з нашим питанням и кожним иншим. Кожда теорія, кожний систем, кожда доцтрїна, чехай би вона була найгеніяльнїше, найлюччїнїше випроваджена, тим більше віддаляється буде від правдивости, чим дальше она випроваджена в своїх консеквенціях, чим крайнїшу сторону виберуть її поборники.

Таким способом и скептики и поборники неоминьности, — тї, що годяться, будь-то наше знанє зовсім субьективне, и тї, що кажуть, що оно обьективне, — по части сходяться а по части й розминаються з правдою. Правда, як звичайно, буде ту *in medio*; не в идеальнім системі, але в природі, в реальних фактах, не в тому, що сотворила мысль, але в тому, що сотворив Бог. Спекуляція и досвід повинни разом ити, як сліпий з кривим, щоби навзаїм собі помагали; де фактом потвердиться мысль, там мусимо узнати правду.

Які-ж маємо на тоє факта?

Гершель обчислив, що в тому а тому місці простору світа мусить бути зізда, котрої він тільки за-для недовладности оптичних инструментів не міг добачити. Коли по 200 роках виробилися телескопи, шукали астрономи після ёго инструкцій и найшли справді на вказанім місці зізду. Таких фактів могли-би ми на-

вести без ліку. Показують они, що можемо правду пізнати. Але з другої сторони є багато фактів и таких, котрі доводять, що люде иноді дуже помилися. Що-ж сказати приміром про те, як люде представляли собі землю, як они на рік 1000 приповідали конец світа, що подумати про ті астрольогі та забобони, в котрі людськість цілними сотнями літ вірила?

Дві ті позиції, но-яву собі протівні, однаково-ж не зносяться, — они показують лише, що ми можемо мислити правдиво и можемо мислити мильно-блудно.

Тепер-би ще відповісти на питанє, по чім можно зконстатувати, чи наше мисленє и знанє правдиве чи мильне; чи теє, що ми собі представляємо, відповідає дійсности, чи ні и о скілько відповідає; чи образ утворений духом нашим подібний до оригіналу? — До того конечно нам пізнати натуру того образу и єго стосунок до предмету з которого він знятий.

Наш дух бере предмети и права мисленя з природи. Можна-би собі от-же міркувати, що на-коли наші понятія тільки рефлексивно правдивих предметів, и на-коли наші мисли комбінуються після таких-самих прав и таким-самим порядком як материя, то и знанє наше мусить бути вірним відгомонам внішнього світа. А прецінь річ стоїть не так. Що на первий погляд промавляло-би за тим, то само-те говорить и проти того. — Правда, що наш дух бере предмети з природи, але й те правда, що він ті предмети брати може докладно або недокладно.

В оці, тій плнті фотографічній людського духа, відбитися може образ за-для браку світла, або за-для недостатчности якої в апараті, невизивно або темно; и пса можно тоді взяти за вовка, цень за чоловіка, а таким способом дух часто-густо з недокладних вражінь творить мильні понятія.

То одна причина, по-чому наші понятія не завсігди зходяться з правдою.

Пійдім дальше: Казалисьмо, що дух спосібний творити понятій и комбінувати ними. Показалисьмо, що ті понятія можуть бути або правдиві або мильні. Чи й операції можуть бути правдиві або мильні? — Певно, що можуть.

Дух може понятія таким способом комбінувати, як іх пред-мета комбінуються в природі; може він пізнати права природи и прийняти іх яко права для своїх операцій, так як пр. математика або льоїка, єсть тільки застосованєм мисленя до прав природи. Але — чи-ж ми завсігди мислямо льоїчно, чи завсігди добре

рахуємо? Можемо мислити и комбiнувати добре, або зле; докладно, або недокладно; льоiчно, або нельоiчно¹; математично, або нематематично.

Можуть отже бути

- 1) Поняття правдивi, операцiя нормальна: суд правдивий;
- 2) Поняття неправдивi, операцiя нормальна: льоiчне випровадження блудної гiпотези.
- 3) Поняття правдивi, операцiя ненормальна: рiч добра, але аргументована блудне.
- 4) Поняття блуднi, операцiя ненормальна: блудна концепцiя и блудне внесенє.

Нашi идеи отже лиш тодi рациональнi, коли згаджаються з природою, з правдою.

Злiк (сума) всiх идей, всiх родiв и способiв мислення—то знанє. Але показалисьмо, що знанє може складатися з правдивих, або неправдивих предметiв (елементiв), що може оператися на правдивим, або на неправдивим резонованю; вiдповiдно тому, чи поняття и мисли нашi правдивi и нормальнi, чи нi, знанє неконечно мусить бути неомильне, — ёму лиш тодi можна вiрити, коли ёго правдивiсть зконстатована, коли оно перейшло через критерiю автентичности.

Тая критерiя знаня, тоє знанє критичне, то цiль такоi науки, як ii нинi розумiємо. Побачимо дальше, що в науцi старосвiтськiй и середновiчнiй оно не було вще принципом науки, що аж в 16. вiцi переконанє се почало вироблюватися, а аж в нашому вiцi стало зформулованє и бiльшостию свiта наукового за коренне право науки прийняте.

Правда то поняттє зовсiм вiдповiдне дiйсности, значить, до нїi прийти можно тiлько стежкой досвiду. Таким-то чином тiлько такому знаню можно вiрити, котре оперте на досвiдi. Доки мисль нашу не потвердить досвiд, доти вона тiлько гiпотезою, постулятом, — аж коли ii досвiд потвердить, тодi стається вона правдою.

Ньотон так вiдзивається в тiй справi: „*Quicquid enim ex phaenomenis non deducitur, hypothesis vocanda est; et hypotheses seu metaphysicae seu physicae, seu qualitatum occultarum, seu mechanicae,*

in philosophia experimentalis locum non habent. In hac philosophia propositiones deducuntur ex phaenomenis, et redduntur generales per inductionem.“

Ми -тим ще не кажемо, що гадка помислена а priori не може бути правдивою без досвіду. Ні, ми думаємо разом з Бекльом, що найбільші ідеї родяться а priori, але кажемо також, що тільки ті мисли брати мож за правдиві, котрі досвід а posteriori потвердив. Без того ми не могли-би еконтантувати, чи они відповідають дійсности, чи ні; а знаємо прецінь, що они можуть бути або правдиві, або мильні. В науці ригор доконечно потрібний, бо инакше запутаємося в блудах. Правда не завадить, але завадить блуд.

Давнійше не конче квапленося питати досвіду; а тим-то такі блуди без жадної підстави зъупиняли людськість сотнями літ в дорозі до поступу, отуманювали її, не давали пізнати правди и того Бога, котрий єсть правдою, и котрого честь в правді повинна бути, як сказав Христос: „Бог єсть духом, и хто ёго почитає, почитати ёго повинен духом и правдою.“

Правдива и ретельна наука повинна собі поставити принципом, що кожда идея перейти мусить испит досвіду, раз для уникненія блудів, другий раз для непорочности науки. Жадна доктрина без испиту того досвіду не повинна мати признання, бо де-ж будемо мали поруку правди? То один спосіб, що-б остерегти науку від таких докрин, як хіромантика и астрольогия, и еще від инших небилиць и забобонів, які цілими сотнями літ туманили духа людського и водили ёго по блудній дорозі. Кожда идея, чи вона правдива, чи не правдива, єсть перед досвідом для науки тільки гіпотезою, нетентом просячим о принятє в царство науки. Досвід дає її хрест віри, дає її право обивательства в науці и имя правди. Вирахованє Гершля о звїзді пізнійше відкритій було перед досвідом для науки тільки гіпотезою; коли-же досвід ёго ствердив, стало наукою правдою.

Сказав би хто, що той ригор вяже мисль, ограничає її свободу. Правда, що права з одной сторони ограничають поле нашого діланя, бо не допускають до учинків, шкідливих людському товариству; але й те правда, що тов ані добру ані свободі не шкодить; права власне суть перво-причиною розвою добра и волі, а там, де они суть, єсть більше добробиту и волі, чим там, де їх немає. Подивімся лиш на Англию и Турцію.

Другий факт відповідає на питання наше ще яснійше, бо вказує, що від-коли наука досвід, яко ригор прийняла, то в одному віці даліше зайшла и більше випродуковала правдивих и добрих результатів, чим давнійше тисячами літ без него.

Але хоть наука прийняла факта и досвід за точку провідну, правду и добро за ціль, а волю и публичність за принцип, те все таки єсть єще значна меншість, що не визнає конечности и спасенности тих засад. Завсігда и всюди люде доброї и люде злої волі казали, що шукають правди, або, що проповідують правду, але не багато коло того заходилися, щоб туу правду зконстатовати, а часто-густо таки не хотіли її зконстатовати, за-для того, що оно противилося їх интересам. Тим-то мало - що не всі тії псевдо-науки окривалися якимись недовідомими тайнами и закривалися перед світом. Нині наука правдива сама шукає світа и критики, бо хоче бути ретельною.

Коли кинемо оком по-за себе на исторію старосвітську и середновічну, то побачимо, що галузей наук було дуже мало. Та й ті, що були, не були наукою, але звалися и були або-штукою, або ремеслом.

Астроном аж до Ньютона, фізик и хемик аж до Бергмана, були для людей тим, чим для нас нині промисловці, їх наука була штукою. Voerhage дає от-таку дефініцію хемії: „*Ars docens exercere certas physicas operationes.*“

А штука и наука таке неодинакове мають становиско, наче-б одна из них стояла на північнім а друга на полудневім полюс землі.

И. Лібіг (Liebig*) таку ріжницю кладе між штукою а наукою: „Штука стремить до иншої ціли, а наука до иншої; цілею штуки єсть винайти або поставити якийсь факт, цілею науки вяснити факт; штука хоче достигнути якоїсь ціли, наука шукає причини. Артист не знає о причинах и не потребує знати; так приміром фотографія иснує до нині лиш яко штука, наукового же поняття о ній доселі немає. Здивує ся може хто, коли скажемо, що природу шкла мила и шкіри наука доперва від літ кількох пізнала.“

Таку саму ріжницю між наукою а штукою кладе и Т. Бемль**)

Річ сю так розуміти належить, що люде в тих часах, те, що нині єсть наукою, трактовали без найменшого розуміння при-

*) Liebig: Induction et Deduction dans les sciences Paris 1867.

**) „Mill on Liberty“ Frasers Magazine. 1859.

роди річи, менше-більше таким способом, як сільський гарбар виправляє шкуру. Або, коли хто о чім читав або писав, то хіба так, же шукав того, що містр Рубус або Альбертусъ дежъ там о тим говорили або написали. Трафяло ся дуже часто, що люде вірили найдурнійшу нісенітницю и брали її за підставу до своїх „наукових“ аргументацій и дедукцій.

Від коли наука лишила доктринерство а кинулася на поле наукового досвіду, того споконвічного и найбогатішого жерела людського знаня, від тоді она наче дерево пересажене в свіжу землю на-ново віджила, новими соками виплевалася и нові галузи пускати стала. Не тільки давні горизонти розширилися, але й нові повязалися; — не тільки кождої днини, кождої години родяться нові мисля, нові ідеї, нові винайденя, але родяться таном нові науки так и перед нашими очима, родяться нові світи челоуічого знаня, про які перед тим дух чолоуічий и в сні не думав. Коли вмайдено телескоп, розширився горизонт астрономії. Чолоуік дізнався, що наш пльоб не одним-одним в безконачній простороні, але що він тільки одно-индивідуум великого народа світів. Річ дивна! Від того, що найдальше, від звїзд, чолоуік почав перші початки науки и від звїзд почалася регенерація її! Правда, — коли по тяжких трудах чолоуік на хвильку спочине під тим ясним, звїздами застеленим небом, то думки, що снуються роєм из розколисаного серця нікуда так радо не горнуться як до тих недовідомих світочок, мріючих из далекого, темно-синього неба!

Записуємо ту собі на вічну славу, що на нову стемку справив науку Славянин — Коперник. Він первий здобувся на ту самостійність духа, первий покинув субективне становище середновіччї школи, що брало землю за осередину світа; пере-вісся думкою на сонце и узрівши звїздам вкручі під ногами своїми гльоби небесні, узрів правдиву поставу землі и її місце в родині звїзд. Записуємо собі те на славу, бо не на більшої слави для народа, як, коли він докине до скарбниці людського знаня нову велику ідею, запише своє имя в исторії народів великою побідою духа!

Новий рух в астрономії спровоженій Коперником а за-пий астрономами Тіхо до Браге, Кеплером, Галілеєм, Ньтоном зробив велику революцію и в других галузях науки займаючихся природою.

Наук тих було дві — географія и медицина.

В географі новий погляд на світ и землю допровадив пересередно до відкриття нових частей світа, Америки и ин.

Медицина стояла так низько, що її ледво мож було звати наукою. Лікарі так лічили як ниніші сільські баби и дуже радо брали собі до помочи тайність своєї науки. — Була-то традиційна зберанина всіляких практик та забобонів, — а переведене її в практиці похоже було на які-то чарівничі експеримента. Позитивні відомостя нової астрономії зменшили вже віру, котра звіздам якийсь вплив на чоловіка приклала.

Переміна в галузях науки займаючихся природою зробила дальше переміну в галузях науки займаючихся чоловіком. Одно з другим стисло звязане. Переміна поглядів на природу мусіла довести до переміни поглядів на чоловіка, складаючого інтегральну її частину. Звідси вийшов увесь рух реформаційний в теології, котрий піддав принципи віри під критику розуму.

В галузи правничій Куяцій перший піднявся утворити певну, стійну науку и дав початок тенденції дозрівшій в Савінім.

В исторні Сір Вальтер Райле (Railegh) покидає методу схолястичну, котра трактувала исторію як байку и без критики; він дав початок тенденції дозрівшій в Нібурі, тенденції критики и раціональної звязи фактів.

Из одної сторони отже наука займаючаяся природою перемінювала погляди на природу, а з другої, наука займаючаяся чоловіком (фізіологія, теологія право) перемінювала погляди на чоловіка.

Філософія одно й друге збирала и в розумовий порядок складала.

В метерні покидає вона поле дискусії вимаячених понятій и звертає до дійсности. В методі вертається від схолястичної казуїстики до порядку историчного. Початок тій новій тенденції дав Бако Верулам, апостол индукції.

Рух той новий досягав кожної галузи тодішньої науки и життя, а головна его тенденція була однакова. Сформуловати можно її так:

тенденція від дедукції до индукції,
від имагінації до раціональности
від ідеї до природи.

Але на тім не скінчилося. Уже згудували ми, що не тільки тні галузи науки, які вже истиували, зовсім на-ново зачали від-

роджуватися, але що вирости ще й нові, свіжі галузки, нові горизонти розширяючі великий горизонт духа. Мисль людська, — чи то дорогою телескопічною пускаючися по безконечній просторони, чи дорогою мікроскопічною вдираючися в найтайніші її тайни, — поняла, що в тій безграничній просторони нема неладу и випадків, але математичний, вічний и конечний порядок. Після того порядку всё змінє и нереміняється від найдрібнішого атому аж до всієї всесвітньої маси. А послідна ціль науки — дошуватися и поняти той нррядок, тую конструкцію організму природи и до него свої інтелектуальні и материяльні чинности пригодити; бо один тільки закон в світі духа и тіла, бо право духа, то тільки рефлексні права тіла.

III.

Але нинішня наука не стала на тім контемплативнім становищі. З тим всім була би вона згубилася в Лабіринті власних понятий, була-б оснувалася навутиною власних мислей и заскарупіла-б в собі, як її старші сестри в Індії, Єгипті и Сирії. А ми не були би виділи ніколи тих нових винайдень и тих нових помислів, які кожної днини переиначують наші стосунки и в наше життя здоровє, добробит и вигоду впроваджують. До всёго того допровадила тая причина, що наша наука не застрягла в контемплативности, але за найвишу ціль взяла собі не лиш опізнанє правди, але и її застосованє в житю.

Старий світ того не мав, бо старосвітня наука не мала того прямованя; а чого нема в мисли, того нема в чувстві, того нема в ділі. Індійська наука була кастова, була зовсім контемплативна, абстрактна, без реагованя на життя. Она була як той брамани, що каменем сидить проти сонця и десь далеко залетів из своїми трансцендентальними думками, з котрих ніхто немав нічого; та й він сам небогато. Наука ассирийська також була кастова и тайна. Була она наймичкою деспотів, и служила їм за средство до тисненя народа. И Єгипецька наука була кастова, тільки-ж еще тайніца и ще більше заперта. Попи ходили в масках*) и мали осібну азбуку. Що знали, то з ними й пропало; а доки жили, то своєю наукою голомшили на страшили темний нарід.

*) Після найновіших висліджень містична тая постать из звірячою головою, що її так часто подибати мож на малєваних домовинах и пласко-

То шкода й рівняти ті народи з нашими, їх добробит, волю и просвіту из нашою!

Знати правду а не застосувати її в житю, то для розвою людськості однаково що й незнати її. Правда заперта в голові вислідателя то так, як сила замкнена в брилі леду. Она є, але що з того? Сила тая перемінена в пару буде порушати парову машину, перевезе нас через море, впровадить в рух фабрику, и ставється хосенним фактором людського житя. Така-ж сама справа и з наукою. Сама в собі и для себе она тільки непожиточне мислене, — приложена до житя реального ставється причиною поліпшеня и поступу.

Наука не повинна приставати на самій правді, але повинна до того прямувати, щоби з неї зхиснувати могло товариство людське.

Те, що ми тепер сказали, що кожда праця чоловіка повинна мати користь практичну для людськості, не негує засади: „наука для науки, штучність для штучности“ — оно лиш доповняє її. Що єсть, то и лишається; тільки до давного приходить еще нове, наче другий поверх до першого.

Для одного чоловіка може бути наука за-для науки, штучність за-для штучности. Для людськості, то — крайна нісенітниця. Чоловік один може працювати на поли астрономії, малярства або рільництва тільки з замилованя, — и для нього тая наука, тая штучність або рільництво може бути послідною цілею; хоть и то, думаю, дуже егоїстичний спосіб трактованя річи. Далеко красше и моральнійше працювати не лиш з замилованя але й для добра людськості. Най би однако-ж и так було. Най для астронома, маляра, рільника послідною цілею буде тільки знане. Коли результата ёго праці, будуть мати яку вартість, то най він їх тільки зпише або кому передасть, знайдеться такий, чоловік, що из тої ёго праці витягне хосен для людськості и из ёго результатів практичний виведе ужиток. Праця буде поділена, але тая сама, хоть би навіть той, що дав її початок, наконечних результатів своєї праці не зрозумів або не узнавав; він так як жовняр, що не знає ціли війни; як той, що робить краски, а не знає, чи тими красками намалює маляр овочі, чи мадонну.

різбах, египецьких не представляє бога Тота, як думано давнійше але египецького попа. (Notices sur les Monuments Egyptiens du musée de Louvre par le Vicomte Emmanuel de Rougé, membre d'institut.)

У нього послідня ціль: зробити фарбу; а про те ёму й байдуже, чи тее, що для ёго було послідною цілею, для другого буде тільки провідною точкою;... и так дальше аж до послідної ціли усёго працёваня чоловічого, до ціли людськості!

Бо кождий чоловік, чи він то знає, чи не знає; чи хоче, чи не хоче, всть наймитом людськості. Ёго служба відповідна до ёго становиска, чи-то він продукує, чи консумує, все він робить таку службу, яку ёму доля назначила, все и конечно. Ми слуги, невільники загалу, а наша воля тільки в тому, щоб службу нашу добре зробити, або эле.

В кампаніях духових, рівно як в кампаніях воєнних не-много на тім залежить, чи жовнір свідомий свого завданя чи ні. Най він собі ёго розуміє або нерозуміє; най до тенденції, для котрої ведеться війна, признається абі но, то оно ані богато завадить, ані поможе. Най-би він лиш бивсп. Осудить же история.

Так-то в тім руху науковім нової исторії не кождий з тих, що мали в нёму участь, розумів ясно и виразно своє завдане, — не кождий до ёго тенденції признавався. Але ми оглянувшись на всю роботу послідних 4. віків ясно можемо вичитати ёго прямоване.

Прямоване се таке: Ціль науки: пізнати правду. Правда то дійсність, дійсність то природа. Отже ціль науки: пізнати природу.

Швець або хлоп думає, що тільки для себе робить; а він яко продуцент підмагає продукцію кравву. То-ж-то и мудрий склад в природі, що хто для себе робить, робить и для других, аби лиш добре робив. То ёго патриотизм. Чим ліпше хто свою роботу робить, тим ліпше буде и ёму и кравви; бо край, то не пусте слово; то: я, ти, він, ми, ви, они. А сила краю и народа, розум и майно народа, та сила, розум и майно мое, твое, ёго... Чого не зробить кождий з осібна, того не матиме цілий народ; того не матиме увесь рід людський. А чого не матиме рід людський, того не матиме кождий з осібна.

Такий погляд на цілу справу покаже нам дві головні добродітелі громадські: — сумлінність и працю; и два головні гріхи громадські: блуд и ліниство.

Блуд то обман а ліниство крадіж; бо лінивий не віддає, не продукує того до громадського добра, що з нёго зконсумує.

Так само оно, коли хто нче винайдене, нову гадку, нову идею сховає в скрини и затаїть перед громадою людською; він

*

погрішив. Бо між громадою людською а кожним чоловіком стоїть така сама из себе випливаюча угода (une convention tacite): Громада дає кождому чоловікови ужитковане, наче-то сервітут усіх ідей своїх; — а чоловік за те віддає громаді право до ідей и винайдень своїх, бо тільки ідеї поодиноких людей зложили скарб людської науки. Хто свою ідею, свою гадку из собою забирає в могилу, той забирає дитя, котре правним способом належить до громади людської.

Такий самий гріх мало би и кожде товариство, кожда кляса людей, коли би собі присвоїла ідеї, котрі правним способом принадлежать людськості. (Маги в Ассирії; священники в Єгипті.) Людськість має такий самий організм и такі самі права, які чоловік, або нарід; ми їх по-правді еще не вислідили, але інстинктивно несвідомо після них робимо.

Одно лиш знаємо певно: що ті права истнують, що ми на добрій дорозі до вислідження їх (доводить теє статистика и економия національна), и що всє, що робимо після них, виходить на хосен людськості, народови и чоловікови.

Той соціальний и практичний скажу характер знання впливає из нової, емпіричної и утилітарної тенденції нинішньої науки. З того-ж и виходить той в порівнянню до минувих віків дуже швидкий и многосторонний розвій добробиту, волі и просвіти XIX-го столітя.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Русько - польські взаємини в Галичині.

I.

Резолюція

Дня 24. Вересня 1868 р. рішив Галицький Сойм на підставі §. 19. статута краєвого слідууючу ухвалу: — „Сойм Королєства Галичини и Володимирії з Великим-Княжеством Краківським за-являє в силу §. 19. статута краєвого:

що утворений державними законами основними з дня 21. грудня 1867 року устрій Монархії, не даючи нашому краєви стілько законодавної и управничої самостійности, скілько ёму належитья

з оглядом на ёго исторично-політичну бувальщину, відрубну народність, ступень цивілізації и просторість, не відповідає ані бажанням, ані виняткам розвою народного, ані-же дійсним потребам нашого краю; а довше треване сего стану, визиваючи загальне незадоволення, мусить віддіювати пагубно на гаразд нашого краю и на добро цілої держави.

Сойм Королєства Галичини и Володимиріи з Великим-Княжеством Краківським, чинить віттак в силу того самого §. 19. статута краєвого, слідуєчий

Внесок:

Королєству Галичині и Володимиріи з Великим-Княжеством Краківським буде признане самоуправління народне в зачерку, відповідім ёго потребам и ёго відрубній народности. Передовсім:

1) Сойм виключно означає спосіб виборів до Ради державної.

2) Делегация Сойму Королєства Галичини и Володимиріи з Великим-Княжеством Краківським буде брати участь в дійностях Ради державної тільки в справах спільних тому Королєству з иншими частями Монархії, в Раді державній заступленими.

3) Слідуєчі предмети, о скілько вони дотичаться Королєства Галичини и Володимиріи з Великим-Княжеством Краківським, мають бути виняті з зачерку діланя Ради державної, означеного державним законом основним и, по гадці §. 12. того закона, перейдуть в зачерк діланя Сойму того-же Королєства:

- а) уряджене изб и органів торговельних;
- б) законодавство зглядом заведень кредитових и ubezpieчальних, банків и кас щадничих; законодавство промислове.
- г) законодавство о приналежности;
- д) установлене засад научаня в школах народних и гімназиях и законодавство о університетах;
- е) законодавство о предметах карного права и поліції карної; законодавство права цивільного и гірничого;
- ж) законодавство о головних зачерках організації властей судових и управничих;
- з) закони, маючі видатися в ціли перепровадженя основних законів державних о загальних правах обивателів, о судейській власти, и о власти правлінній и викональній, в тих-же законах покликані;
- и) законодавство о предметах, відносячихся до обовязків и відносин нашого краю до инших країв Монархії;

к) законодавство громадське; без обмеження, впливаючого з артикула 4. закона основного з дня 21. грудня 1867 о загальних правах обивателів.

4) На покриття видатків управління, судівництва, исповідань, просвіти, безпечности прилюдної и культури краю в Королєвстві Галичині и Володимирі з Великим-Княжеством Краківським виділена буде з фонду державного до розпорядження Сейму сума дійсним потребам відповідна, и сума та, що до подробиностей її ужитя, буде винята з зачерку діланя Ради державної.

5) Маєтности краю Королєвства Галичини и Володимирі з Великим-Княжеством Краківським, звані камеральними, будуть прилучені до краюго фонду того Королєвства, яко власність краю.

6) Соляні бані (копальні и солеварні) в Королєвстві Галичині и Володимирі з Великим-Княжеством Краківським не можуть бути ані продані, ані преміані, ані обтяжені без призволеня Сейму того Королєвства.

7) Королєвство, Галичина и Володимирія з Великим-Княжеством Краківським буде мати в краю свій власний найвищий и касаційний суд.

8) Королєвство Галичина и Володимирія з Великим-Княжеством Краківським дістане краюгий заряд, одвічальний перед Сеймом в справах внутрішнього управління, просвіти, прилюдної безпечности и краюгої культури, и дістане міністра в Раді коронній. —

Тев внесене назвав сойм резолюцією; ухвалив и вислав ёго до Відня, хотяй послы руські не хотіли участи брати в нарадах над ним, а навіть прилюдно запротестовали протів тої соймової ухвали.

Русини не станули на одному протесті послів, а постарались о такі-ж самі заявленя у руських громад, в наслідку чого, останними часами около 300. протестів в руських протів резолюції раду державну завалило. Чому так сталось, постаравмося видізнати.

Резолюция хоче розширення свобод и автономні нашої землі; и ми не стрітили Русина котрий би в засаді не годився на неї. Так є; — ми писалибися охочо на ню, коли би не сумні обставини, що їй товаришать, обставини, котрі и слі-

пому відкрили-б, що взираючи резолюцію, женемо суньголов у пропасть.

Обстановини ті суть: безсиле уговою польської фракції; збуте мовчанкою внеску Лаврівського з дня 23. Жовтня 1869 р. и десяте-літний опит змагаючоїся нетолеранції Ляхів проти Русинів.

Що до першого, то заявляємо, що ми справді між Поляками добачили людей, котрі хотіли згоди обох народностей в Галичині; заявляємо, що ми їх шануем и шануватимем (невходячи в мотиви такого їх ділани), однак-же їх впливи були малі и вони не були в стані навіть на хвилину, зупинити виготовлену махіну знищення Руси, ба — навіть потерпіли за те, що не дуже симпатизували з мріями червоних своїх країнців. Не заглушав-же регіт лавок соймових и галерні слова уцтвивога кн. Сангушка, коли говорив о поєднаню Ляхів з Русинами? Не товаришив ёму той регіт червоних аж до могили? Не звали-ж кн. Юрія Любомірського збожеволім, из-за ёго прихильности до Русинів и других Славян? Не патновано гр. Альф. Потоцького москвофілём за те тільки, — що за міністерства свого не годив надто розбуялим захотівкам червоних? Не кленуть кн. Льву Сапізі за те, що здався попірати угодову політику Лаврівського и не був противним виміреню якої-такої справедливости Русинам? А чесних и розумних послів Краківських гр. Тарнавського, Шуйського и других, не зацитькувано нахально на клубі соймовім у Львові, коли дійсно вступались за нашими правами?

Проти води ніхто не силен плисти и ми не дивуємся, що угодові прямованя наші розбились; не дивуємся, що на соймі 1870 р. більшість польська в адрес до Цісаря навіть слово „ruskiej“ i polskiej (pańdowości) вложити не зхотіла; — не дивуємся, що на соймі 1871 р. пан Петруський, именем Виділу кравега, не знав бідняга жадного внесеня поставити в справі залгаючого від трёх літ внесеня Лаврівського о рівноуправненю Русинів з Поляками, помимо того, що Виділ краввий покликав и заплатив дорого анкетову комісію, котра з виймом де-котрих цаток майже одноголосно удобрила жаданя руські, поміщені у внесеню Лаврівського.

Знаком, що прилюдний голос польський не хоче узгляднити руські жаданя; знаком, що керма нашої землі у руках людей негуючих Русь; у руках людей хотячих нас здунути з поверхні землі; у руках людей, котрі завинили повстанє 1863 р., що зни-

щили Польщу своїми божевільними мріями, а тепер наш Галич беруть в свою сердечну опіку. Їх слово вираком, чя-то в газетах, чи в соймі; їм повинуються усі послы польської більшости по зацятваню угодової фракції; так ті хлопи, котрих або морально або матеріально підійти можна, як ті пани, що голоси свої продають в публичних справах, як на пр. дороги и пр. (Нехай нам ніхто не каже, що ми чорнимо кого. Се голосна тайна, що сего року у другий день Різдваиных Свят на одному вечері в притомности П. Добжанського, Костецького Грохольського и многих инших, по имени и прізвищу виголошувано тих почтен. послів, що продавали свої голоси панам, хотячим крізь своє територіум мати дорогу). И ті Фервральтунгсрати — всё из ними иде рука в руку.

— А отся пануюча кліка, то цвіт нашої землі, вінець нашої цивілізації, наш а надія, наше правительство. Перед ними одвічатиме заряд краєвий; вони будуть уряджувати банки, писати закони судиям и розказувати в школах; вони будуть мати всі маєтки и гроші, політичну и усяку иншу власть нашої землі в своїх руках. Чого - ж нам надіятись від тих, що нас не узнають и гонять?

З того, що діялось и діється, безпечно судиш о будучім. Зробім и ми так, подивімся по-зад себе и придивімся нинішній хвилі, щоб опізнати сумну нашу будучину по ухваленю резолюції.

Кілько разів ходило о вибори делегатів до ради державної, тільки разів старалалась більшість соймова недопустити до делегации Русинів. Вона бо вибирала Русина тільки из тих обругів, у котрих всі послы були нашої народности и там-же давала такому тільки свій голос, котрий інтелігенцією найнижше стояв, такому, що навіть не годився-б до сойму, не то-що до ради державної; вибирала хлопа, не уміючого ні читати, ні писати, не то-ж ще по німецьки; а вибирала ёго нераз проти ёго волі;— просто, щоби нас тільки перед світом компромітовати, коли уж не можно було зацяткати. В котрих - же округах Руських показався хоч один посол народности польської, там ніколи не вибрано Русина, хоч-би іх и 3 було, а завсігди Ляха. То му то Русини у раді державній вмісто 13 до 15 тільки 2 до 3 заступників мають.

Чого - ж ми надіятись можемо на-тоді, коли, як хоче Резолюція: Сойм сам буде означувати спосіб виборів до ради державної? Прилюдний голос Ляхів стоїть за тими людьми,

що досі управляли більшістю сойму, що нас так ладно уміли виключати від уділу в державній раді. Той самий голос вибере їх знову до сойму, де знову в їх руках буде більшість, а тоді певно уже дасться придумати спосіб, щоб жаден Русин не бачив більше державної ради.

Обернімся на нишу сторону; загляньмо, глибше, загляньмо на саме дно Резолюції.

„Ухвалюване засад наущаня в усіх школах буде належати до сойму, як и законодавство о університетах.“

Повернім-же дотичню картину исторні.

Вже нині приписані Радою шкільною учебники, география, исторія, бають о народі польськїм *od morza do morza*; виправляють хрестоносні походи на Москву; — о всім, о Німцях, Татарах, Жидах говорять — забули-ж тільки случайно о нас, бо ми из тих книжок маємся учити: Хто ми? — Що? Правда, манісенька опибка троїти в школах наші діти?... Однак се тільки прівізорієм, бо Рада шкільна має у голові Гр. Голуховського, а той над собою §. 19. устави з дня 29. грудня 1867; ще-ж красше буде, коли місто гр. Голуховського, буде п. Земляковський, а вмісто §. 19. п. Кабат або Лям.

Однак на тім не конць, бо для руського язика еще більша показуєсь нетолеранція, чим для географії и исторії. Нетолеранція, котра заставила шкільну Раду нещанувати и ломати навіть такі устави и закони, котрі сам Сойм у наш хосен ухвалив, устави обовязуючі кожного.

И так: Рада шкільна не хотіла ввести руських викладів навіть там (Перемишль), де того виразно жадає арт. 5. устави галицького Сойму санкціонованої уже 22. червця 1867 р.

Розпорядженє Міністерства просвіти з р. 1870 о учительськїх педагогїях, котре ясно хоче викладів русько-польськїх через половину в тих школах, старалась шкільна Рада обійти, замовчуючи в оголошенях конкурсних о викладовім язїці руськїм. Язык той до нині в тих заведенях тільки для обьясненя служить, або и зовсім не уживається (женськїй семінар у Львові).

Рада шкільна протів устави з 22 Чарвня 1867 арт. 5 додаток до а) хоче від учителя релїгії руської на гімназїи Франц-Іосифа викладів польськїх, и без ваги на §. 6. устави з 25. маа 1868 р. не впроваджує катихету до тої-ж самої школи.

Рада шкільна увільняє, немаючи до того права, студентів від испиту дозрілостї и від испиту руського язика. (панну Абанкур.)

Рада шкільна глумиться уставі основній з 21. грудня 1867 §. 19. розказуючи в найновішій окільнику учти в виключно руських школах язык польський обовязково.

Рада шкільна не шанує уставу з дня 20. Червня 1872 не вводячи руських катихетів, ані в Сончу, ані в Решові.

Отсе факта — не всі-ж, дрібна тільки частина. И вимагають же тоді від нас, щоб резолюцію ми поперали, власними руками собі копали могилу?

„Ein gut Gedächtniss hat das Volk;
Das Herz, es führt das Buch.
Mit Soll und Haben wird notirt
Der Segen, wie der Fluch.

Йдім дальше.

Право о принадлежности після Резолюції також до сойму належати буде. Се право в руках нам ворожих могло би для нас статись мечом ката.

Від сто літ аж по нині, по кожній революції на землі польській, поселялась у нас еміграція. Останними 10. роками зможна мількість прибишів до такої нечуваної висоти, що нині навіть поліція ім щоту не знає, а польські редактори самі цінять силу еміграції в Галичині багато над десят тисяч душ. По-при них поселяються у нас люде и других народностей, а за тими більш усіх жида, утікаючі з-за кордону, перед набором и взути.

Ніхто не стане дивуватись, що ми Русини уважаючи нашу Галичину за землю руську, не польську, неприязним оком дивимось на те, як край наш з кождим роком, що-раз-то більше и більше чужого строю набирає; як споконвічні ёго жителі що-раз-то сильнійше з міст и публичного життя викирані; ба, як уже и земля наша навіть по селах у чужі руки переходить.

-- Однак ми все таки далеві від того, щоб запирати ворота нашого краю перед бідними нещасними, перед угнетеними и гоненими. Ми передовсім Християне и закон нам каже подати руку нещастю. Ми Славяне уважаем за наш святий довг из братом поділитись останнім. По тій причині ми и не вступаем без застереження протів еміграції и других поселенців. Ми щиро хочем прийати глядаючих схороненя и радо витаємо руки, що хотять працею своєю нам помочи до добробиту.

За гостинність же нашу жадаємо однак ушанованя прав наших, языка нашого, віри и обрядів наших; словом всёго, що нас

творить Русинами; жадано від прибишів, щоб вдоволялись тим, що їм подаємо, а не віддичували наших дітей.

Придивімся-ж тепер, чи багато між емігрантами є людей виповняючих жадання руської землі? Ми їх бачили, ми їх знаєм, ми їх плануєм; однак, як мало їх — ми їх на пальцях порахували. Решта усі (так чесні як и нечесні) упали шаранчею на нашу бідну країну; ругаючи нас, нашу народність, нашу віру и не признаючи нам жадного права, кромі права, умерти на тій для них так гостинній землі. Кождий емігрант, що тільки охоту до праці показав, дістав сей-час місце. Всі наші публичні и частні заведеня на-взаводи приймали в свої обійми еміграцію, не дявлячись навіть не раз на те, чи є у них право обивательства сїї землі, чи ні. О те право в хосен еміграції майже всі ради повітові просили у Соїму, а Соїм, скоро тільки Резолюцію дістане, напевно прийме їх в обивателів руської Галичини. Соїм теє зробить, бо так захоче більшість, бо більшости наважуть червоні негатори Руси. Вони вже й нині постарались о найкраспі посади для своїх пупілів з ущербом рідних дітей землі. Правда, не віддали їм ще всіх посад тих, бо мало місця на Мазурах (тій нашій Сиберії) щоб нас там переганяти, бо Русини мусять еще и ту займати значні становисва по-за-як не було кому них заступити; — але по ухваленю резолюції инакше піїде; — там вже справдяться слова радці шкіль. О „Викинемо раз на-все Русинів, бо вони,—як аптиварський розум діурністи Виділу краевого и радці шкільного п. Штаркля каже: суть Полякам небезпечнійші, чим Москалі...“

Добре, нехай! Однак мильна рахуба противників. — Вправді злетититься на кличу їх гайвороне з Парижа, Женеви, Туріну, Стамбула и Яс и з усіх кінція світа, вправді воно и цоможе польщити нпшу Русь; однак, те буде їм заплаатою, що воно самим їм виклює очі. Бо тільки мала горсть з-поміж прибишів у поті чола зхоче на хліб насупний працювати, тільки жменя одна віддячить жраави приїот, а решта, — буде тягаром, що їх придавить и зажене там, де може й самі не хотіли-б. Люде привикші довший час дармовим хлібом, експекторациями політичними и революційними елюкубрациями жити; люде, що уносили перед карою правління московського не голову а спину, а видаючи з-за того себе мучениками відвикли від ублагородняючої праці, — не мають права до милости бо суть тільки тягаром а часто й закалою товариства. Так, жити хочеться хоч и без праці — а по-за-як

дармо істи не дають и „*rapertas cogitat mala*,“ то хіба-ж кривда чужа провалить лінивству дорогу до жизни й розкоші..

Чи може таке уже не дієсь, самі часописи польські подають имена переступників емігрантів випераючись їх; дідичі оскаржуються и проганяють від себе тих плеканців „*Opieki narodowej*“, карає їх и „*Opieka narodowa*“; а поліція, еуди, и Европа и самі Поляки погано об них говорять. Приміром — *Malicki* — ёго мало-душно виперлись самі-ж Поляки, бо так політика казала, хоч він за їх кров проливав и для їх літератури працював він був один з-поміж інших, бо був чоловіком идеї при всей легкодушности; а якої-ж чести приніс він Польщі? Просто украв перед лицем Європи повірені ёму Републікою французькою гроші и утік перед ворогами своїми. А у нас багато є таких, що из Малицким навіть рівнятись не варті. О тім п. Подлєвський, о тім Добжанський, о тім Костецький и Лям дуже добре знають, а все — таки мовчать. Чому? бо мусять, бо страхаються на освяченого болвана, викоханої ними прилюдної опінії и словечка сказати. Так оно и нам невільно більше говорити, бо нас сей-час „*Dziennik polski*,“ що так добре шанує гідність праси, обмеже болотом калужи свого корчемного словаря.

Так нехай!—нехай усім а усім тим дадуть право обивательства, чей скорше упаде послідня маска, що пляни їх закривав. Дай Бог тільки, щоб гадина вигріта за пазухою не віддячила нам за хліб-сіль тим, чим не один з тої шайки подякував Франції.

Роздивімось дальше.

Намістництво, котре уже тепер так скупо вимірює нам справедливість по завонам, що в який-такий хосен народности руської в Галичині писані, — воно не буде зьобовязане, не буде може навіть и в стані, по ухваленю Революції, після котрої заряд краєвий сеймови одвічати буде, для нас и того учинити, що від нехочу часом тепер по-яву ще чинить.

Уряди намістництва засуджують вже нині громади на нари грошеві за те тільки, що на таблицях укауючих назву села, кладуть вони на першому місци надпис руський, а на другому польський. Хто нам скаже де той §. стоїть, котрий би казав карати те зовсім легальне поступованє громад? Не хочемо ми ту виступати против намістника-rodaka, котрий систематично пересаджував Русинів на Мазури протів їх волі, и так багато причинявся и причинявся організацією краю до польщення Галичини; — не хочемо, раз — из-за того, що не умієм найти форми

в якій би те всё сказати; щоб не розбудити ц. к. Прокураторию, котра будь що будь, поки еще не стоїть під контролею червоних, слово правди нам пропустати може; а друге из-за того, що особа намістнива и ёго діла служать нам на потвердження наших не веселих виглядів у будуче; бо як свідчить польська праса и лічні голоси ультрасів (звісні добре самому п. гр. Голуховському) — навіть „намістника-годак“ недописує еще усім захотіннам провідників оінії публичної польської.

Чи найдуть увзгляднення дописи руські у тих судів, котрим сойм повелівати буде, коли вони уже нині, мов тільки на глум по руськи одвічають на руські подання, а одвічають таким дивоглядним изиком, що ні-жаден Русин ёго не розбере? А нашої интелігенції, що могла-б у Галичині до погодження спорів народних причинитись, урядуючи совістно там де закон важе по руськи, так богато перенесено на Мазури. — Не повинно отже нікого дивувати, що многі Русини еще й досі домагаються у Відни бодай адміністративного поділу краю названою Галицією; поділу котрий як се и вперше було, з хісном виходив не тільки для питомих Галичан, но більше може для самих Поляків и для іх стольного міста Кракова.

Що діятись буде у Виділі кравім по скінченім „уконституованю нашої землі“, питаєм, коли він тепер уже зъобижає чуте справедливости не тільки Русинів, а навіт многих Поляків, протегуючи и роздаючи найкрасші посади недоукам, як Дру. Довешевському, котрого, наче-б ту ліпших не було, спровадив аж из Варшави и учинив инспектором усіх больниць Галицьких? А чого стоїть Др. Добешевський, показує Стоваришене галицьких лікарів, котре (не збаламучене політикою) виключило ёго з ганьбою з-поміж себе за ёго діла.

Газети польські, котрі всюди досить справедливо судять, де тільки ім очі більшом народнёго фанатизму не заходять, критикують самі як найострійше діловане Виділу кравого,— хоч з другої сторони хотіли-б розширити ёго власть навіт на ті фонди руські, як Народний дім и Ставропигия, що не підлягають Виділови. Вони сами оповідають нам, що-то дієсь по шпиталях, що дієсь з иншими публичними заведеннями,— де люде праці и науки теріти мусять и теряти посади в угоду протегованим поколникам закінциць-служащих, — де заслугу допчуть каприси донослюбних можновладців Виділових. — Після Резолюції буде у руках сойму ерго Виділу, всё майно краю; добра камеральні,

сільні бані, и копальні. Як же нам доброго господарства краевого надіятись по тому Виділі, під котрого набожно прижмуреним оком, виростає и цвєте протекційна деморалізація, азуітерія и гайнц-ване майна краевого? — Хороша рекомендація на будуче.

Найлучшим однак образцем 10-літнього господарства пєльських ультрасів в Галичині и на Мазурах, є стан матеріяльний и моральний наших селян, а більш усєго, дивоважні и небезпечні слухи, що ходять останніми часами по селах. Правду говорять *Dziennik polski* и другі польські газети; єсть роздражненє між сільським людом, як в зхідній Галичині, так и на Мазурах. Однак грубо блудять и себе дитинним способом дурять, кладучи за причину всєго тільки шпєонів Москви, розуміючи під тим терміном найчастіше Русинів а в особенности священників. Ми народ ваш знаєм и знаєм жерело дійсне того єго роздражненія. — Безряд автономічних властей, значні кошта, що поносять громади з їх причини без видимого пожитку для краю, проінаційна деморалізація, мнїма и дійсна несправедливість властей, лихва жидівська, частий обман всьлях експлюотаторів и спекулянтів, ті головні причини матеріяльної руїни, деморалізація ширєна при виборах на сойм, самоволя можновладців и нездарність поліції: то суть головні причини сєго отчаяного заблуда темного селянина а не Русини, не священники, котрих моральний вплив на нарід підкопали польські ультраси своїми *Tygodnikami szynkowemi*, що ругали церков и обряд, що знищили пошанованє віри. — Газети ті розносили по селах повстанці, ємігранти а навіть ревізори фінансові и жандарми; — дідичі-шляхта казали їх по корчмах читати.

Яка сїйба — таких и живив виглядати треба. — Русинів одвічальними робити за те, що статись може, коли по тій дорозі Поляки підуть дальше, єсть несправедливо, нечесно. *Dziennik polski* знає, що Русини в інтересі власнім, інтересі, щоб народний вопрос, який вони поставили, не зредуковано на соціяльні змаганя и мрії — старались самі відносини хлопа до папа и жидє лагодити. Вони робили те в щирій вірі, що магнати руської землі колїсь прїдуть до переконаня, що нарід не ворог їм, а ворогом самі політики їх. Вони робили те в глибокім переконаню, що скорше чи пізнійше, на підставі нероздільности інтересів хлопа и пана згода стане; а Саниги и Потоцькі и пр. поведуть нарід туда, куда він сам того хоче. — Були вправді деякі викрочєня протів тої засади Русинів; однак се не можна карбовати на Русинів, бо

се тільки поодинокі одчайдушні загорільці чинили, а Поляки самі знають, як небезпечно священникови з чим небудь беззаконним виразитись навіть по-серед любячої ёго громади, бо у кожному селі можна (зо смутком сказати мусимо) не одного свідка фалшивого проти свящяника поставити, як се не раз практиковалось.

Так годі-ж Русинів червоними соціялістами зневажати.

Ми не сліпі, ми знаєм, куда прямують усі польські змагання, всі сили и всі стоваришення їх: *Opieka narodowa, Sokół, Biały Orzeł, Gwiazda, Zbrójna młodzież i Składka na szkoły ludowe*; куда примує нечувана, аrogанция, ученя нас нашого письма и мови; куда безстидні доноси поліційські на Русинів, голошені польським *Dziennik*-ом и иншими органами прилюдної оінії Поляків, куда цьковане поліції и ряду на Русинів, куда спрага ухопити в руки свої всі фонди кравві и всю пласть Галичини.

Знаємо и безпечні нашої правди и прав наших, чекаємо, що з того буде, хоч гірко нам дивитись, як революційні елементи мадярсько-німецько-польські стараються силу-міць звернути Австрію протів сусідної Россії. Гірко кажем, — бо як так дальше піде, то скорше чи пізнійше прийти мусить до залізної розправи між обома державами; а тогді ніхто инший тільки наш Галич, наша вітчина бідна, наш люд безталанний, потерпить за те; а потерпить; потоком крови безвинної, морем пожоги и голодом и помором.

Те говоримо сміло без боязни, що на нас, як те давнійше бувало, піднесеться крик и чвана „*Moskal, Gonta, Żelezniak, Szpieg.*“ Того уже ніхто прилюдно сказати не посміє бо ми угодовці, ми ті самі, що хотіли и добивались щиро о згоду обох народностей, из-за добра нашого, из-за добра краю, из-за добра самих-же необачних Ляхів; ми ті, що из-за віри в таку згоду навіть зірване родинних звязів сина з батьком, а брата из братом дармо потерпіли; — дармо, бо проводирі прилюдної оінії польської як „*Dziennik*“, не тільки що Русинам не признають тих прав, які Любельська унія признавала; не тільки що негують и те, що польський „*zrad narodowy*“ з 1863 р. в золотій своїй грамоті обіцював; не тільки обаяють те, що сойм Галицький признав; — вони хотіли-б вимазати народ наш з-поміж родини Славянської, вони хотіли-б навіть в житю соспільнім Русинів задавити, болотом обкидуючи товариства наші; хотіли-б Русинів визути из усіх обивательських прав, покликуючи на Намістництво, щоб Русинам

стоваришень безвинних збороняло закладати; просто — вони хотіли-б Русина поставити ниже жида, учинити з ёго парію Польщі...

Русини при обставинах таких ніколи не можуть бути за резолюцією, коли видають, що права, котрі в ній стоять для їх землі, обернутися можуть против них самих. Що по впровадженю в жите Резолюції еще гірше буде, що аж тоді начнеться польонізация „en gros“, того дав догадуватись минувність и теперішність; чим раз частійші по тій часті голоси газет ляцьких а паче всіх Dziennika polsk'ogo. Годі нам з ним полемізувати, бо те до нічого недовело-б. Однак все таки довжні всьмо в інтересі самих же Ляхів висказати незрілість політичну тих, що разом з Dziennik — ом радуються з причини, що число руської молодежи по Галицьких школах маліти починає, ляцької-же побільшається; — тих, що стараються зпольщити руські школи; тих, що негацию народности руської програмою свого діляня вчинили.

В році 1862 старався А. И. Добрянський Николу Устияновича переконати, що Галичане не мають під истнуючими обставинами найменшої надії до подвигнення народности своєї; що ім з-за того треба ненависть Ляхів відплатити такою-ж ненавистю и признаючійсь до єдности народної з Россією, ратувати бодай частину индивидуальности своєї. Никола Устиянович відповів, що сёго бути не може, що сёму перечить етнография и история, що кромі кількох фантастів, віхто и гадки не має о Москві; що всі Русини стоять и стоятимуть за своїм питомим галицько-українським язиком. Що скаже на тее Dziennik polski, як тепер діло стоїть, и чи розумна то політика, що гнала Русина в обійми Кримців и Царів перед 200 літами и теперь а чейже їх туда гнати хоче? — В році 1862 кількох тільки було безнадійних, кількох тільки таких, що звертали очі свої на північ. Десят коротких літ політики опертої на негациї Русї, на нетолеранції язика и обряда руського и на поліційських доносах, привели Галичан до такого завзятя що тисячі а тисячі из них, (бодай на перекир Ляхам) признаються нині до єдности з Москвою;

„Das ist der Fluch der bösen That, dass sie fortzeugend Böses muss gebähren“.

Чи не в то доказом безтактности и незрілости нині верховодячої кліки и її ржондів, що навіть там, де и Русинів не має

т. е. на Мазурах, де о Москалях давніше говорено, будьто би вони з jednym okiem i żywe dzieci jedzą (ми чули се часто, а раз навіть від одного Бернадина), де интелігенція ляцька и газети її ширили відразу и ненависть до Москви; що навіть там ляцький народ сам починає Москаля за свого лучшего друга уважати нижели не одного из загорілих своїх синів в конфедератці.

Те суть овочі десяти-літнього блуду. И так мало би дальше бути?

Звернути з тої нещасної дороги, винути в піч старі правила, подати Галичанам до згоди руку — то єсть рада, котру ми від щирого серця може в останне подаєм Ляхам. Того хоче интерес краю, интерес самих же Ляхів, а навіть интерес цілого Славянства.

Так єсть Славянства.

Бо ту у нашім краю, що у нім так много різnorodних елементів, котрі будь що будь мусять себе терпіти, по-за-як жаден из них не має на тільки сили, щоб другого або виперти, або знищити; — ту рішиться доля Славян. Польщене Русинів, як ми уже поглядом нашим на останніх десять літ виказали, не тільки що не принесе Ляхам користи, але навіть ім богато шкодить; бо приводячи Русинів в одчаєне, мече їх в обійми Москви. Що не було в стані учинити 500-літнє панованє, те (нехай собі пан Костецький виб'є з голови) не учинить ні той мідіон, котрий хотять зібрати на тую ціль; ні сили, які на кілька хвиль подає власть, котра нині у руках наших противників. Теє всё Русь тільки ослабити, ніколи однак зпольщати не може. А ослабєне одного з найчисленніших щепів Славянства підкопує глибоко надію на зєдєрованє їх в будучині и веде до Панрусизму, між тим и до заглади ляцького щепу, по-за-як шістьдесяти мільонам Москви, котра як моральною так и матеріальною силою усіх Німцями и Турками придавлених Славян короткім часі перевизшати буде, ніхто силен не буде опертись.

Так, ще раз кажем: годі по тій погубній дорозі ити. Треба забути идею „państwowości“ фікційної держави; треба братись за идею свободи, тої свободи, що дає право розвиватись всякій индивідуальности так далеко и так широко, поки вона не насилує таких самих права индивідуальностей других.

Виперти Русинів Галицьких з їх чисто-народного становища и вигнати їх на темний шлях соціальних змагань, є нерозумно. Той шлях уже Русини вертали не раз; — кінця єго не доглянете

оком. Русини віддернулись від нього и прямують мирною дорогою просвіти до свободи. По-що ж їх з власною кривдою назад завертати?

Взиваємо про те и Сапігів и Потоцьких и розважних Краківських послів и всіх тверезих патріотів польських, щоб свої сили зібрали на те, щоби політиці и змаганням польським инший здоровійший напрямок дати. Єще час, ще дорога не заперта.

Треба в-перше, ніж маєм годитись усі на автономію краю нашого, подати Русинам можливість з тої автономії користати. Треба воплотити §. 19. основної устави з дня 21. Грудня 1867 р. — Словом, треба угодове внесенє послів руських, добиваючися о рівноуправленє народности руської з польською, на соймі чим скорше справедливо порішити и вжитє ввести; а тоді-ж и Русь певно не буде противною розширеню автономії нашого краю, бо у ній и своє буде видіти щастє.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

На полі внутрішній політики австрійської и краєвої мало маємо фактів до записаня. Сойми незнатн ще коли будуть скликані. Рада державна до осени відročена. Реформа виборча, утворенє найвишого адміністраційного суду, новий проєкт податків, заробкового и доходowego, мають бути головними предметами осінньої сесії. Чи и резолюція галицького сойму? Се залежить від того, чи сойм галицький ще перед радою державного збереться.

У Транслітаві тільки сойм хорвацький держить обради. Там по світлій виборчій побіді народовців получилась уміркована партія уніоністів під бар. Продавом з народовцями на підставі проєкту засадничої ревізії угоди з Угорщиною. За-для того вибрана уже депутація регніколярна до трактованя з правительством и соймом угорським. У програм входить також прилученє Далмациї яко нерозділної части „трьохдинного королєства.“ Далмация яко край, що Цислітаві більше розходу приносить, як приходу, — нікому тут окрім пожадливих централів німецьких не приріс до серця; а Хорвация з неї щось зробити може, коли зполучить ще разом з Пограниччєм окрім банатських Сербів усє хорватсько-сербське племя в Австрії.

Тим-часом у нас в Галичині — за-для канікули — заповнюються газети польські нечуваними казками о „москвофільських“ агітаціях, не тільки у східній, але и в західній Галичині; не лиш на полі соціально-політичнім, але и на чисто фінансовім; не лиш в інтелігенції, але и між сільським народом. — Хто читав пильно газети польські через ровів кілька, той може спати супокійно; хто-ж ближше знає наш сільський народ, той и буде знати, що поголоски подібні, які тепер з великим страхом записують газети польські в доказ агітації, або й ще дивачнійші, що року появляються межі сільським народом, а через ярмарки и відпусти ширяться телеграфічною швистом по селах, по сторонах и по всім краю. Від часу, як наш народ став займатись більше політикою, звернулась також фантазія його на се поле. Так в р. 1868. коли делегація польська покинула була раду державну, всюди по селах можно було почути, що Поляки збунтувались на цесаря и тримають його у Відні в заперті. Сього року вже самі пани стались нещасливою жертвою народної виобразні; видно що також и мусіли чимось зогрішити. — Сам простий народ не вірить тим поговіркам и знає дуже добре їх жерело, а кождий статочний газда в селі вам скаже—„що десь, видно вилівають звін“;—щоб удався бачите звін, то конечно пустити неправдоподібну поголоску між людом.

И тепер незнати чи не вливають де ві Львові звона, коли Gaz. Narodowa, а за нею и другі розказують, що у Бедриківцях (коло Заліщик) відбувся недавно без відому політичної влади збір народний за ініціативою моральною посла соймового и державного Бойчука; и що збір той мав ухвалити петицію (до кого?) о поділ Галичини, заведеня язика руського в урядах и школі и відданя лісів и пасовиск. — Але и правди зерно, як каже Бісмарк, у сій казці може бути. Коли правда, що народ сільський сам жадав рівноправности свого язика в школі и урядах, то зовсім не дивно; коли-ж наші невчені люде за ініціативою посла соймового и депутата до ради державної на стілько нехтують стосунки соціальні, що на прилюдних зборах цілими повітими ставлять жаданя близькі до комунізму — то нам дивно, але дивно з тих політиків польських, котрі сільських непросвічених люде на перекір руській інтелігенції за помочию найогиднійших способів агітаційних, не щадивши дешевого средства, яке ім подає виключне право пропінанції, виволікають на арену політичну, до сойму, вибирають на своїх заступників до ради

державної, — а потому денунціюють тих же самих людей яко „орудия москвофидьських агітацій“, и сердяться, що вони сміють без легальних форм — розправляти між рівними о річах, котрих не розуміють. А вже-ж чоловік, котрого цивілізовані пани допомогли горівкою вибрати на посла соймового, котрого потім обрарована більшість соймова з-поміж 30 Русинів вибрала до Ради державної, щоб там заступав Галичину и цілу Австрію и рішав о судьбі цілої великої держави, о бюджеті, справах просвіти, о горожанськїм и карнім праві, о силі оружій держави, о її трактатах з другими державами — такий чоловік мусить себе уважати на стілько розумним, щоб міг розправляти о праві власности павовиска в своїй громаді.

Не тяжко нам доказати, що рівно и всі інші події, на котрі жалуються польські політики, нікому иншому тільки свому-ж власному, безтактному, часто й безсумлінному поступованю приписати мають; — наколи-ж у них онамятаня на се не має, то на тепер справді не пора и не наш интерес хоронити від блуда тих лицарів, котрих так довго уважати мусимо за наших противників, доки не стане між нами правдива дійсна угода.

НОВИНИ.

Вечір в честь пам'яті Маркіяна Шашкевича. В неділю дня 25. червця (7. липця) відбувся в комнатах „Бесіди руської“ вечір музики альбодекляматорськїй уряджений заходом Товариства „Просвіта“, в честь пам'яті славного нашого галицького співака Маркіяна Шашкевича. Публичність руська зібралася дуже численно, так що обі комнати були переповнені. — Вечір розпочався співом квартетовим. „Ой на Івана та на Купала“, винитим из ново; еще непредставлюваної оперетки народиці п. Наталя Вахнянина Віттак виголосив професор руської словесности на львівському університеті, Др. Омелян Огоновський, річ свою про значеня и діяльність Маркіяна; річ тая становила головну часть вечера и ми подали її в цілости в нижнішнім числі „Правди“. Опісля слідувала деклямація: Уступ з поеми Маркіянової „Перекінчик бісурманський“ — Бандурист, — по чім відспівав хор пісню „Віду“ и собі купила. Далше відчитав п. Корнїло Устиянович першу дію з своєї трагедії историчнїї „Ярополк.“ Мова поетична, плавний и красний стиль, жива акція, правильна заснова характерів, а вже и сам предмет винятий з исторії наших князів, що так годиться до драматичного обробленя, дозволяють много надїятися на цілість артистичну сєї трагедії. — За відчитом тим слідувала деклямація віршу Н. Устияновича „На могилу Маркіяна Шашкевича“, за чім хор и закінчив вечір. — В хорах брали уділ співаки нашого співочого товариства „Торбан и хор студентів руської гімназії під управою п. Н. Вахнянина, котрий около

піднесеня співу хорального и солёного неперечно великі положив у нас заслуги. Вже по укінченю вечера надійшли два телеграми.

Олігархия Института Ставропигийського. Уже в ч. 2-гім нашого письма піднесли ми були голос проти порішеня загального (по-великодного) збору Института Ставропигийського, котрим то порішенем оплачуваням урядникам Института рішаючий голос при голосоваюю признано, в наслідок чого конечно виробитися мусів в гурті членів Института кружок братчиків, маючих тільки свої интереса на цілі. Кружок той побільшав тепер знатно, бо придбав собі нових еще адгерентів, а именно тих членів Ставропигийських, котрі тепер за пів-дармо повинаймали помешканя в ново відбудованій кам'яниці Ставропигийській. Усім панам тим ходить ні-оцо, а тільки о те, щоби сумирно без перешкоди споживати могли дари Божі; тож и звязались они між собою солідарно так, що би жадного такого в члени Ставропигії не припустити, котрий би станути зьумів цілям їх благородним на заваді; довести же шуги такої зовсім ім не трудно, бо поступаючи солідарно, диспонують они досить знатним числом голосів, котре майже завсїгди переймає результат голосованя на їх сторону. — Так отже и тепер, коли на послїдних загальних зборах Института (дня 8. 20. липця) предложено до принятя в члени Ставропигії П. Петра Сушкевича, доктора медицини, и Олександра Огоновського, доктора прав и фильзофїи, знаних ревностю Русинів-патріотів, то помянута кліка прецінь поставила на тому, що обох тих панів в члени Ставропигії не-принято; бо очевидно, панове ті зн.ть не конче згоджувалибися з дотеперїшним господарством Института. — Додати до сєго еще годиться, що в члени Ставропигії, а навіть до самого Видїлу Института принято людей примїром таких, котрі до нинї еще не одержали абсолюториюм з веденя колишніх рахунків Институтських. Таким чинюм отже Институт Ставропигийський, заснований за-для прилюдного добра Руси, став тільки жерелом для приватних интересів де-яких поодиноких личностей!

Нові исторично-географічні вислїдки „Основи“. Консеквенция неконсеквентної „Основи“ довела її в послїдних часах до крайної вже нісенїтницї, на яку не здобуває еще до нинї ніхто хоч би й з найбільших неприхильників Руси. Отсе в одному из найновїйших чисел „Основи“ співав нам яка-то „Галичанка“ у фейлетонї органа того чудовну якусь пісню, з котрої довідуюмося що „Дністер нам батько, а Висла нам мати!“ Чудовна справді пісня. Під „Галичанкою“ тою — хочемо надїятися — не думає ачей-же „Основа“ якої репрезентатки Галицької Руси; бо и не думаємо так плохо, щоби „Основа“ не знала вже природних границь Руси; — напевно же орган сей видїти хоче у „Галичанці“, своїй яку-то репрезентатку цілої Галичини — репрезентатку отже якої-то галицької народности (про галицько-руську народність толковали нам уже де-які недоваренї голови; про загальну, же галицьку народність, до нинї не посмів був ніхто еще думати). — Для більшої консеквенциї повинна була однакож „Основа“ видумати для „Галичанки“ своїє еще який-то галицький язик, то вже-б діло и довершене було.

Минушого тижня наспів до нашого города даровитий наш співак **Юрий Федькович** — и пробувати-ме уже постоянно у Львові. — З припорученя Видїлів „Просвіти“ и Бєсїди руської обняв п. Федькович видавництво „Зорей“, и старанє о піднесенє репертоару народнїго нашого руського

театру; тож и надіятись нам можна, що у одному и другому згляді наше діло скорійшою ходою піде на-перед

Для Товариства „Побратим“ визначив Інститут Ставропигійський з фондів своїх на рік один запомогу по 25. зр. а. в. що-місячно, и прийняв на себе випечатане статутів Товариства бесплатно. — Як повизше зганяли ми олігархічне правління Інститута, так тепер радо підносимо патріотичний сей поступок Ставропигії, за приміром котрої, надіємось, підуть и честні наші Родимці, причиняючись датками своїми по можности до піднесеня и удержаня того для нас так важного Товариства.

Бюст Шевченка. Проживаючий тепер у Італії скульптор, 3 а б е л а, родом Українець, про роботи котрого (велика статуа Татяни, героїні Пушкинового романа Евгений Онегин, куплена Великим Князем наслідником Російським; — статуа Пушкіна и инші.) не раз писано було у російських газетах, виліпив, як ми чули, по заказу одного земляка бюст Т. Г. Шевченка; дуже гарний бюст сей має одлитись з бронзи. — П. Забела зробив се уже другий бюст Шевченків; першій був висічений з мармору, теж по заказу одного земляка. — Але така робота, які суть роботи п Забела, и бюст такого чоловіка, як Шевченко, мусять не замикатись тільки у кабінети поодиноких лиць, але бути доступні и усій громаді. Думаємо, що и сам артист и лица, котрі володіють бюстами Шевченка, зробили-б добре діло, не обидне и для авторських прав, коли би згодились відлити кілька екземплярів бюсту з цинку, яко матеріалу не дорого але доводи міцного, и пустили їх у продажу до Росії и Австрії, де є чи-мало почитателів таланту Шевченка, котрі раді були-б мати у зборах своїх образ такого чоловіка, як незабутній Тарас. У Росії не раз виставляно на академічних виставках гарні патрети Шевченка, але бюстів ёго, окрім як кажуть, не дуже удачного, що стоїть у петербурському артистичному клубі, не знаємо; и од того думаємо, що бюст зроблений п Забелю уподобався-б руській громаді и у Росії и у Австрії.

З печатні Ставропигійської вийшла на сих днях книжка п. з. „Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка“ — студіум О м е л я н а П а р т и ц ь к о г о — випуск І. Єсть то критичний погляд на письма Тараса Шевченка, — а именно виказане провідних гадок, якими кобзар наш поводився в напрямку політичним, соціальним, релігійним и т. п. При виказованю кожної з гадок тих наведені суть еще відповідні цитати з утворів безсмертних Шевченка. Випуск І. обіймає 3½ аркуша друку — и ділиться на дві часті. Часть І. (1½ арк.) обіймає: Чого стоїть Шевченко яко поет народний? и жите Тараса Шевченка; часть II. же: 1) Шевченко яко поет, 2) Шевченко и Україна, 3) Шевченко протів деспотів, 4) Шевченко протів панів, 5) Шевченко протів перевертнів, 6) Шевченко протів церкви-домовини, и 7) Шевченко о просвіті. — Як з першого сёго випуску бачимо, буде се студіум критичне. якого досі не мали ми еще в літературі нашої (спосіб трактованя чисто об'єктивний), — тож з нетерпеливостю виглядаємо випусків дальших — и надіємося, що честні Родимці наші скорим розкупленем випуску І. подадуть трудолюбивому автору можливість до скорого виданя и випусків дальших сёго так многоцінного студіум... Першого випуску дістати можна в книгарні Ставропигійській по дуже приступній ціні: 55 кр. в. а Ціла розправа обіймати буде 10 — 12 аркушів друку.

Давно вже рознеслась по нашій країні слава нашого земляка М. Лисенка, яко музика-композитора, а в нашій львівській громаді не має ні одної людини, щоб не переняла хоч одної пісні, уложеної сим знаменитим музиком народнім. — Хоч не тут місце зазначити становиско, яке займає М. Лисенко в музичному світі, (статю поміщену недавно в „Киевлянин“ про Лисенка, яко музика, подамо в найблизших числах) — то досить буде згадати, що ёму пропадає головна заслуга ознакочленя не-то-що нашої, але переважно и чужоземної публіки з красою українських пісень. Тож не диво, що за „Збірником“ Лисенка з давня допитувались не тільки наші але и постороні люде, — що именно новішими часами стали нетерпелитись, вижадаючи „Кобзаря“ підбраного Лисенком під ноти.

Нині можемо поділитись милою звісткою з нашими читальниками, що нове видане „Збірника пісень українських“ Лисенка нам вже надіслано и що дістати ёго можно в канцелярії „Просвіти.“ — Редакція доложить всякого стараня, щоби спровадити и „Кобзаря“ підбраного Лисенком під ноти, и зробити приступними сі прегарні твори нашого народнього комзитора.

Небавом поступить в друк исторична трагедия нашого артисти-пое-та п. Корнила Устияновича п. з. „Ярополк І.“—Звіщаючи об сім, оголошуємо предплату на діло се по ціні 75 кр. від приміряника — з добавкою, що по викінченю друку ціна лавочна знатно збільшена буде; — ціле діло обійматиме 7 арк. дрібного друку віршом. — ПП. Родимці котрі хотіли-б набути поважну сию працю, звольть предплатні гроші прислати на руки редакції.

Виділ Товариства „Дружеський Лихвар“ порішив на послідньому засіданю, щоби всякі оголошеня Товариства поміщати на будуче в „Правді“ — а не в „Основі“... З кінцем місяця Жовтня подасть Виділ справозданє з дотеперішнієї своєї діяльності — з виказанєм усіх складок, вплинувших на цілі Товариства.

Подаємо співаночку 'молоденького таланту, 15-літнього хлопчини, сина господаря Т. Малицького з Вікна, повіту Грималівського — Автора молодого взяв за-для охоти ёго до науки и Володислав Федорович, властитель Вікна під свою опіку; и надіятися, що під теплою и щирою рукою молодий талант марно не загине.

Отсе и співаночка:

ДУМБА.

Служу собі не далеко
Від своїй родяни;
Як би мене хто намовляв
Кождої години:
— Йди небоже, подивися,
Що ся в-дома робить,
Як там мати по городі,
Думаючи ходить.
Ходить мати по городі
Думаючи тужить:
— „Нема мого сина дома;
Нема — бідний служить —“

Нема кому жалувати,
 Та нагодувати" —
 От, як мати за дитинов,
 Ще як рідна мати!
 Нема в світі ліпше дітям,
 Як в рідна мати;
 Нагодує тій напоїть —
 — Ідіть діти спати...
 И я маю рідну матір,
 А про тоє тужу.
 Інші люде мають волю,
 А я собі служу. —
 Як то дома, нераз мати
 Закликала: Сину —
 А ту такій дворачисько
 Тягне за чуприну.

Семко Малицький.

НА ДІСЛАНЕ.

Виділ акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“ звіщає по мысли §. 9. д. стат. интересованих, а именно ново-прибуваючих п. п. академиків, щоби у всіх своїх ділах товариських зголошуватися зволили в комнатах „Руської Бесіди“ о год. 9 — 10 ран. и 6 — 7 веч. — Присущий глен виділовий уділишь кождому всяку пожадану дружеську порадю.

Львів дня 15. (27.) Лиця 1872.

Від Виділу акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“

Др. Олександр Огоновський
 голова.

Щасний Сельський
 секретар.

ВІД АДМІНІСТРАЦІИ.

З нинішним Числом зачинається II чвертьроче V. роцннка „Правди.“ Просимо про-те о скорє надсилянє передплати. — Крім того просимо. єще тих III. Предплатителів, которі би тепер місце пробування свого зміняли, о вчасне надісланє нових своїх адрес.

 Нинішне число „Правди“ збільшено о пів листа; по тій-же причині и опізнилася розсилка ёго.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.
 З пєгати Інституша Стєвропигійського.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улиця, Оссо-
дниських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в. а. — За оголошеня (инсертати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

РОЖА.

В неділеньку в ранці
Идуть новобранці,
А мій милий чорнобривий
У білій катанці.
Чекай милий хлопче,
Най припну ти рожу! —
Не чекаю, серце мов,
Чекати не можу —
Бо ті твої рожі
Слєзою зрошені!...
Вповідав ми тарабанчик,
Що ми розлучені.
Але як убють мня —
Коби посадили
Ту червону твою рожу
На моїй могилі.
Та рожа прийметься
Мая розцвитеться,
Під зеленев муравою
Серце стрепенеться.

Ю. Федькович.

Ш в а ч к а.

Оповіданє Вагнера.

(Конець.)

Голова в неї завернулась. — Се від голоду певне, думала Фанні, придивляючись пильно до худесенької своєї руки, що шите тримала. **И** навіщо-б рукам отим треба, аби конечне була ситою утроба? Треба-б було тає зробити, щоб мене не було зовсім, а були-б тільки самі руки; от, вони-б и робили на всіх, та грошини брали... так-же навіщо-б ім знадобились гроші?... Ет, які нісенітницї в голову лізуть! —

А робота все посувалася геть, та ще й хутко. Строчка за строчку — и станик почав виходити як раз до стану маленької Ніни... Фанні шила и любувалася ним. Спряді, він таки був дуже гарний. Та ще до того, вому й не прїятно на свою працю полюбувати? От, як виготувала рукави, приборила Фанні до їх синї банти, а до тих приколола цинамкові листочки з срібними бляшочками.. Світе мій! як-же воно було пишне! Таке гарне, таке гарне, що Фанні навіть и свій голод забула. Мабуть та сукня була красша за всяку страву.

Але ледве одсунула вона оту сукню на-бік, як з'явились їй зараз три картопельки, що вона позавчора іла. Якї вони смашні були, Господи! — Мині-ж тає и без їжі тепер гарно та легко! — думала Фанні: Весело так, — голови не верне, груди не болять и не кашляю. А надто до того и діло зроблено: Станик зшитий; тепер треба за спідничку братись.

Запалила вона недогарка й взялась за спідницю.

— Ну, мій голубе! сказала вона, на патрета дивлячись и сіла до вікна; — от, твоя Фанні розумна дитина. Сукня на завтра буде готова, конче буде... и я забенькетую... Шия вона, та шие. А на дворі вже ослала всё темная ніч. По вулицях геть забищали газові вогники, як ті зіроньки. Гудіня и гуркіт знимались у-гору и линули в кімнатку до Фанні.

— Ох, як-же те хороше, весело, думала вона; — вечір який тихий та теплий, наче в свято, усе там ворущиться, миготить. Певно, усе ото ідуть ситі, вгодовані люде з тих віталень, де блищать свічада та золото. Яку-то вони там смашну картопельку їли; отсе тепер до опери ідуть слухати музику, чи дивитись на

драму. Певно й плакати будуть, та з тих сліз ще красше й веселійше їм стане. А мині и так весело, хоч я й голодна, хоч и не бачила драми. Кажуть, що ситим часами важко буває, а мині-ж-то тепер легко-легесенько!... и вона одно шила; зшивала шліку до шліки; нашивала плетива и стяжки; и спідничка з фалдуванем широким починала ставати такою ясною, показною, та пишною... Фанні аж жмурилась та насила на ній очи.

Часом здавалось їй, наче-то шумлява вся, що глибоко там десь на вулиці в-низу кликотіла, разом знімалась, злітала у гору,— и гула у неї в грудях, в ухах, в голові. И вже видавалося їй, що то не гуркіт, а велика, розкішна музика вигравав чудово; що наче-то в голосах тих леліє щось, хвилює танцює, а з ним разом хвилюють коло їй и вогники... вогників безліч!...

— Ох, лишенько! Се я дрімаю, каже; — але як гарно під добру музику танцювати на балі!

— Потягнулась вона, та й знов до праці; шие так хутко, немов та машинка; раз, раз, раз... ось и спідничка сливе вже готова: А музика знов злітає до горн, и веселі вогники навколо Фанні знов миготять та танцюють.

— Я отсе в-друге здрімала! испоче — и знову — до голки Єще кілька стебів — вже! Світе! Як весело! Легко та весело. —

А музика знову гуде и виблискують вогники. — Але Фанні вже гаразд бачить, що се не сон, що вона чуває. — Ява я дурна, думав; — в таки справді на балі, а мені здається, що я сукню шлю. Не едрізниш часом того, що привиждується, від того, що на-всправжки.

Придивляється, аж на ній нестотно самісенька сукня, що вона за-для Ніни маленької шила. — От, як гарно, думав; — ніхто й не дізнав, що я сама шила!

Озираюлась, — перед нею багато великих, розкішних світилиць и всі-ж то вони блискочуть та сяють вогнями. А музика? Грає, аж гуде; завиває, — сказано, легко та хороше! Та ще пахне так чимсь добрим, солодким, смашним.

Підходить до Фанні якийсь пан низенький, товстий, та рябий, рябий. Фрак йому немов понастриговало в крати, але се не крати, а такі-ж самі ямки, як и на виду в ёго.

— З ласки вашої, панно, каже ямчатий панок той: — прошу вас до кадрила. — Ох! та се-ж ви, пане наперстку!... Скажіть-но, будь ласка, а я й не пізнала...

*

— Так панно! Звичайне, каже наперсток: — кого часто бачиш, то придивишся й забудеш одміни. Але вас, панно, я дуже добре знаю... **И** вони идуть, по світлиці и стають танцювати. Легко так, та весело, весело. Музика гуде — Вогники сьсяють.

— Я бороню вас, панно, каже наперсток: Се мій обовязок важнійший; бороню від вколеня, щоб не було болючо вам. **И** знаєте, панно, — так приятно боронити других!

— Але здайтесь и на те, пане наперстку, одказує Фанні; — що иноді добре й болю спочути; бо инак ми и знати не будем, як болючо тим, котрих ніхто не боронить...

— А! Се ви кажете, панно, про чулість? Я в сёму не знаюсь. Я не вразливий, у мене товста шкіра; я боронити мушу, то й бороню. А чулість та, шкодить всюди. Спитайтесь за се хоч у нашого *vis-a-vis*, панно!

Дивиться Фанні на пару, що з ними танцює и чудується еше більше.

— Скажіть мені, пане, будь ласка, каже: — адже то з гольником моя голка танцює?

— Нестотнісенько, панно! каже наперсток: — А гляньте, яка вона блискуча, ота ваша голка! Струнка, тонесенька... а в очку який погляд непохилий та острый! Тільки з таким поглядом и можно з шмата пошити що небудь. Для сёго-ж треба кожду матерію пронизувати на двоє, щоб бачити її з обох боків.

— Так, пане! Але без ниток зшити не можно, одрікає Фанні.

— Я з панною згеден. Але нитка — се так тільки — надібок, засоб. Ним голка водить.

— Я бачу, що ви пане філзоф, каже, усміхаючись Фанні.

— Я тільки самого себе спознаю, одрікає ввічливо наперсток; за - для того мене й можно на вашого гарнісенського пальчика, панно, надіти. А в тім я гольника лічу за справдешняго філзофа. З-окола він такий блискучий та гладесенький, а нуте-ж-но з-середини гляньте — вілько то жартів острих посиплеться звідти! Треба тільки знати, як ёго одчинити!

— Так, пане; але я не люблю людей потайних.

— Отсе вже, панно, й даремно, додав наперсток: — Все на світі ховається. Подивіться на природу, и та ховається навіть... без сёго не можно. Та й що-б було путняго, як би всё вищирялось? Гляньте на вашого сусіду, адже й він розчиняється, тільки тоді, коли треба.

Глянула Фанні, коли бачить — коло неї танцюють ножиці з гаптовальною голкою.

— Скажіть, будь ласка, дивувалась Фанні! — Як вони цяцьковано убрані.

— Так панно! Се до моди. Але я признаюсь отверто, що не бачив смілівійшого пана, над ті ножиці. До того-ж вони й стародавнього роду. Їхній предок був у руках Парки и перетинав завше нитку чоловічої жизни.

— Ох! Се страшення! скрикнула Фанні: — жизнь така гарна, нащо її перетинати? От, приміром мені тепер — так хороше, легко та весело! Нащо мою жизнь перетинати?

Наперсток плечами тільки звів.

— Се, панно, найкрасша хвилина, аби її перетяти. Богато людей з розпуки вмирає. Що-ж тут путнього? Або живуть якось непевно: от хоч би й та голка до гаптовання! Вона, — нікуди правди діти, — таки тупиця, чи-то пак... недотепна, хотів я сказати. А проте вона, куди яка думна, ще-й головку завше дере. Вигадала собі, що ніби вона тільки й проводить золоті та срібні нитки. Про мене, — отак цілий вік самоманою жити, щось неретельне й непевне!

— Даремне, добродію, ви мислите так, одрікає Фанні: — мині здається, що всі ми живемо, себе дурачи: одні більше, другі менше. Тай*що ще доложу, що ті, що живуть в самомані — завжди щасливі, а щастє — наша мета.

Усміхнувся наперсток: — По вашому, панно, каже, — жита мало-б бенкетом бути, де-б завжди гула та стогнала музика?

Але Фанні його вже не слухала: вона спочула, що в неї у грудях щось разом спалахнуло й затреміло. Вона вбачила, таки прямишенько в очи, що по-бік неї, проти ножиць саме, танцював Адольф. Тав таки — то був справді Адольф в гарнесенькій рамі золотеній. Але з ким танцював він? Довго и пильно придивлялась Фанні, поки не розгледіла, що то-ж була вона самісенька. Не та Фанні, — молодосенька червоносенька дівчина, що танцювала з наперстком, але Фанні — хора, худє, завчасне змарніла, в старій своїй сукні подертій... разом — справжня, правдешна Фанні...

— Навіщо-ж танцює він з нею? думає Фанні: — адже вона не гарна, погана... Але в неї таке ласкаве обличчє, а очи такі лагідні та прихильні. Так! я розумію, чому її він кохає. Собійницею я не буду!

Наближаються до них ножиці, и танцюючи, перетинають те, що їх єдало.

— Ненько-ж моя! Що-ж страху-то спало Фанні на думку; вона заплющила очи, а серце аж похололо. Коли зирк—аж Адольф стоїть уже прямо перед нею близенько.

— Адольфе, голубе мій! хоче сказати вона й не здолів. Вона спочуває тільки, таке щастє, таке-ж-то нестямне, глибоке, що аж слєза її душить; вона спочуває, що в грудях її дасть-бі уже серця; там порожно. — Мов серце вже в нєго, думає, — а в грудях так легко, вільно та хорошо! — Адольфе, питає: — адже більше и висше щастя в світі немає; адже се не промінне? — А музика-ж то грає швидко та шпарко; свічечки весело сьяють. .

Прогорнув її Адольф, и вони знялись и полинули геть в гору та в гору.

Повуз них котиться голос, мигочуть вогні.. Он-де потрави несуть: та такі-ж-то смашні! Кілько то там картоплі тої, Господи! Аж смішно навіть; а то все несуть великим панам, що їздять в маленьких каретах. Ген-ген їде, лєкай якийсь в позументах, а он-де и пан Рахубовський жвячує.. Весело так! Висше, та висше!

Вогники миготять; гєлоси тріпочуть, хвилюють. Висше та висше!

Адольфе! Як мені гарно, навіть... але болючо... Голубе, серденько, світе мій! Всє колумутиться, всє хлине геть... геть... Ох, Адольфе-ж мій!.. Конаю я... Ох...

Промайнула хвилинка, — одна тільки — страшенна — и струни всі разом порвались. Музика змовкла, згасли вогні.. и — по балю! — —

* * *

Другого дня прийшла до Фанні и хозяйка. Знялась вона на 135 сходів и наважилась виречи прямо, аби спорожнила за тиждень квартиру. Най заплатить належне та й з богом; бо вона-б то, хозяйка, знайшла собі пожитєльку другу — здорову й доразну, а з тою вже ваганини не буде.

От и ввійшла вона до Фанні.

— Гляньте, будь ласка, яка нечепура, — прогарчала: Там, не роздягаючись в сумні и спить собі на своїм поганім креселці. Он, свічка догоріла до щоту: чиж до нещастя далеко? крий Боже! Ні, таки прямо за двері; не кажучи й слова! — Тай підійшла до Фанні.

А та на своєму креселці на-вполовину лежала. — Голова їй схилилась на груди; схудле, змарніле обличчя бліде було й жовте, як віск; стусклі очі дивилися страшно. На правій руці був перстінець, а коло неї спідниця від Ніниної сукні лежала готовісенька; з ниткою й голка в ній стриміла.

— Що се, як вона спить не гаразд, тай бліда яка! подумала хозяйка, та мерщій з серця и гукнула: — Панно Фанні, панно Фанні! Гей! Чуєте, — вам кажу! — Навіть поцхнула її, але та и не поворухнулась.

Тоді тільки побачила хозяйка, що Фанні вже не до розмови, що вона уже мертва. От, налякалася вона з-разу та й кинулась геть, а далі отямилась трохи, надумалась, та й знов вернулась до Фанні. Взяла переглянула всі її маєтки обнишпорила всі закутки и схованки по стінах, всі шухлядки; але дасть-бі було грошей, тай річи всі здались на покидки. Один тільки „трібник“ варт був що небудь, до того-ж він був и новісенький; хозяйка зібрали всі приряди, ножиці, гольник, навіть з мертвого пальчика Фанні ваперсток зняла и положила всё чисто до вишені. „З паршивої собаки, каже, хоч вовни смик!“

Глянула вона далі на патрет Адольфа, подивилась на рамку, подумала що не варт и гнча, але про те таки и ёго пхнула до гурту в кишеню. В рамку ту вставила вона потім патрет другого пана неподібного, пикатого й вусатого, а патрет Адольфа віддала своєму маленькому синові. — А той, такий радий, мерщій намалював накрутив на обличі Адольфа якісь візерунки кумедні, а далі з часом взяв та й розірвав ёго геть, саме в-поперек.

Ні сукні-ж маленької Ніни, ні квіток, ні стяжок хазайка не зачіпала. Догдалась вона зараз, що се всё чуже, и що з ним здобудеш ще клопоту. А й справді, в дванадцятій годині за всім сим прийшов той самий лёкай в золотих позументах, поклав всё чисто в пуделка, навіть з голкою, що шила Фанні, та й поніс, куди слід.

А як-же то раді були и мати, и дочка, що сукня готова, та ще як вилита. Ніна в ній була як намалёвана. З радощів мати трохи сліз не пустила, а в тім вона таки пожурилась за Фанню: „бідненька!“ каже; а про те за ште не віддала грошей. Та кому воно було й платити? Не хозяйці-ж пак Фаніній? А кривних у неї не було, крім одної бабусі, про котру чи й знав хто; жила вона на селі десь далеко.

Фанню поховали дармо. Правда, закопали її з другими разом, поклали з такою-ж як и вона голотою до одної ями; але де тісно там и весело!

А Ніна на балі була, и їй було весело тож. Музика гула, вогні миготіли. Вона реготалась, танцювала, іла цукерки смашні, морелі, ананаси, бери, — а картоплі, що за вечерею подавали з ростбіфом разом, не іла, бо вона навіть її й не любила. И така-ж вона була в сукні тій на про-чудо, що всіх поривала. Навіть старі, поважні діди з-за карт повставали, аби полюбувати на ній; а одного, то так натхиула та Ніна, що він таменьки-ж написав и поспівъя:

Навкруги съяво геть палав
Музика грає, завива;
Твоє-ж серденько ще не знає
Турбот, и в радощі трива!
Нехай життя-ж твоє леліє,
Як в хвилях проміні ясні;
Нехай з тих радощів криліє
В заласнім нестямі, та сні...
Пійми-ж но віри, мій ти рає, —
Заласє то наша мета:
Один оттут ёго спіткає,
А другий в небі обріта!

И всі хвалили сі вірші; тільки бдгато змагались. Одні казали, що заласє там, не можна прирівняти до заласє т у т. Другі казали, що жадного заласє там не було, нема, й не буде. Треті доводили, що й тут навіть, заласє заласю нерівни. Не можна-ж бо заласєм назвати який небудь п'яний гармідер в шинку; не можна б ёго до пишного панського бала зрівняти, де всё таке гарне, та спарне, де усє — поезия й лагід. Четверті згожувались на те й казали: — піднесіть-же-но всіх отих Фань, що з голоду й праці вмирають, до того, щоб вони змогли розуміти й поживати панське заласє — тоді справді життя буде раєм. Пяті врешті кричали, що сєго з-роду не буде; що ще не придбано стільки засобів, аби тих Фань усіх наділати панським пренишним заласєм. До того-ж ще оті паті розпалалися страх: „Ми не хочемо, панове, кричали: — з наших радощів ані краплини для Фань тих вділати!“

А Нінина мати ренетувала ще надто:

— Най сукня моєї Ніни варт ще дорожше, аби була стрійна, та пишна; аби моя дочка в ній поривала поетів! Га, я бачу чого, панове, вам треба: ви хочете знищити наші заласє, одняти у нас

музику, поезию, — усе високе та спарне. Ва бажалось-би весь світ перекинути в шинок з підшилим весілем. И ва думаєте, що ми-б були щасні, веселі, довільні? Ні, наше горе буде більше над горе Фань ваших, бо чутива наші враздвійші! — Ет! кричали на се супротивні: — спробуйте тільки хоч половини ваших заласів зречися, то другу надасть вам опізнане, що ви кождим ступнєм своїм не нищите других и не вбиваете кого небудь, панове!...

— Дурниці, дурниці, кричала знай, Нінина мати: — нікто ще наших чутив не важив, нікто не розрахував ще, кільки нам частя прибуде з того поспільного блага!

А й то: Піди-ж-но до пана Рахубовського, може він отсе розрахує..

Гешманець.

УКРАЇНІ.

Мій ти краю, моя ненько,
 Моя Україно! —
 Люблю тебе, — не тією
 Любовню сина
 Повірною, що радів
 До всього свого,
 Чя то добре, чи лихо то,
 А любить готово; —
 Не горячим своїм серцем,
 Що ти доглядала,
 И любити и прощати
 В самоті навчала; —
 — А думвою кипучою,
 Як синев море;
 Безкраєю, як те небо
 Широке й просторе, —
 Безмірною, безвічною,
 И примолодою, —
 Радостями життя мого,
 Душою живою,
 Усім добрим!..

Ти першая

Хорогву підняла
 За святеє право в світі; —
 На ворогів встала
 За воленьку братів менших,
 За правду, за віру!..
 Як-же тебе не любити?! —
 — Чия душа щира,
 Чие серце не заграє,
 Душа не зрадіє,
 Що те давне твоє право
 Тепер тільки сіє —
 Добра доля... Дай же Боже,
 Щоб на твоїй ниві
 Зацвили ще й святі квіти
 Науки й любові!

Опанас Мирний.

ЯК КОЗАМ РОГИ ВИПРАВЛЯЮТЬ.

Фрашка в I. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як пурявих уговкуютъ.“

Написав

Ю. Федькович.

ОСОБИ:

КАТРЯ	}	дівчата з Заставної.	}	з Дорошівців.
ОЛЕНА				
СЕНЯ				
ТОДІР ЛИХОВОДЯ,	}	їх отець.		
ИВАН				
СТЕФАН	}	парубки з Заставної.		
ВАСИЛЬ НЕДОБРЮК,				
ДМИТРО	}	їго стариня.		
ВЕКЛЯ				
ГРИЦЬ, їго слуга.	}			
ДРУЖБА.				
ПРОСАТАР.				

Весільні гості, бояри, музики.

Дія ведеться то в Тодоревій то в Дмитровій хаті, то на базарі у Заставні.

І. СХІД.

Базар у Заставні. Серед базаря стоїть Василь

ВАСИЛЬ (співає):

Най ся-ж снить, хто си хоче,
Я тим голов не клопочу,
Тай не буду клопотати,
Бо ми воля не до-ката.

Дівка як в вітця дівує,
То ніхто її не чує;
Така тиха та благая,
Що казавбись: вона з раю

То як рубом голов варив,
То казавбись, що їх три в;
Три чортики, ще й з лабами:
О, нераз ночуй за брамов!

Бо як стане ти доточить,
То вивалиш тільки очи,
А як швидко де не бризнеш,
То й тусанів гарних лизнеш!

Хіба я отсе не правду кажу, чи що?— О, я о-перед такого великого панства бріхні торанити не буду, бо на другий раз сюди и зазирнути би не прийшли, не то-що!— Дівка доки не віддана, то сховає тобі назорники, неначе та кіточка; присягавбись, що там тобі и одної назуриночки не має!— Та по весілю... Ох тобі лишенько!... покаже їх тільки, що лишь очи вивалиш як баньки.— Та я про себе не боюсь, щоби я їх борзо не поперетинав, бо мого батва не даром люде Недобрюком назвали, а син в батька вдався, та ще й як!— За те-ж не хоче за мене в Добринівцях и найпуща дівка піги, бо боїться. А я на-збитки сюди у Заставну пішов, ніби-то на обзорни, може би хоть тут яке диво запонасти, богдай з одним оком. А про назорники, як казав, мені не страшно, бо вмю гарно обтинати.— А цит-же: хтось иде?— Три дівці!— я які гарні та урбані!— мабуть не бідолахів дочки? Гм.

(КАТРЯ, ОЛЕНА и СЕНЯ находдять).

ВАСИЛЬ.

День-добрий вам, молоді дівчата!

КАТРЯ:

Молоді, чи не молоді, а тобі смарвачу засі нам день-добрий казати; бо ми з тобою на пиві не були, та ні в твого смутчого батька на храму, чорт ёго знає, хто він. А коли не знаєш як, таким цапам, як ти, у Заставні роги виправляють, то зараз видітимеш! — Дурню один! — пройдисвіт! — дражнипсів! (минають.)

ВАСИЛЬ.

Гречне ваше слово панночко! Привіт у Заставні не згірший, ніщо й казати; та за те мені вподобалась, що хоть свої пазорики не ховає, але по правді показує. Та діськи; мені вподобалась без жарту! — Ті принахтемські пазорики на-бік — дівка як вирмінка! (лоסקає язиком) Та що би то за слава та за дуво було, коли би я такій крали пазорики пообтинав, а то з корінєм? — Сміха на всю губу! Сватаю, ей Богу, сватаю! — Та відки-ж я довідаюсь, чия вона? — От, слава Богу, — онде идуть Иван та Стефан, давні мої знакомі; они и знатимуть чия тоґо така гордня неуприближуца. — Ходіть, ходіть братчики! (Иван и Стефан надходять).

ИВАН.

И слихом слыхати и видом видати! Прецінь хоть раз давний наш побратимко у нашу Заставну заблудив? Ми вже думали, що у війську бувши, нас зо шумом позабував? — Як нам ся маєм? Як живеш? — Чого так горіш неначе кропивою обжаренний?

ВАСИЛЬ.

Чорта ёму! Такі то у вас дівки певучі, що то й кропови не треба не то - що! — Дала мені гарний добрий-день, ніщо й казати! — О, тота там, у середні, що очи у її світять неначе дорогий камінь, чи що. Та коби хоть не така гарна та убрана! Ато чоловіка аж скобоче, дивлячись! Як сю не візьму, то й женитись не буду — от-що!

СТЕФАН.

Вовк шерсть тратить а натуру не тратить; який був давно палкий та прудкий, такий и тепер; и в війську нічого з ним не порадили. — А гарна би то парва була, ніщо й казати! Она би до тижня по слюбови ходила з обломленими руками; а ти з роз-

валеною головою, та видряпаними очима. Ха, ха, ха! Та коли лиш тебе кортить, то н сёгодня висватавш, а старий тобі до гарця червоних, віна, ще й ноги цілював би, не то-що; бо у нашому селі нема таких дурнів, що би їх кортіло, за мамону собі чорта на голову брати. — Ти думавш що я отсе жартую? — Старий при-людёх казав, що хто би ёму біду з хати взяв, тому від разу дає шість тисяч червоних; а худоби, кільки сам хотітиме.

ВАСИЛЬ.

Я сватаю! їй Богу сватаю, — дійся Божа воля!

ИВАН.

Коли так, то будемо собі шваграми, усі три як тут стоїмо. Бо я люблю Олену, а Стефан Сеню. Старий би з радіє душі їх за нас дав, але каже, що доки грнаї з хати не збудеться, що й одну з молодших не відасть. О таке-то товаришу! — Та я се жартую, братчику, бо й хто би доброму чоловікови радив таку вязю собі на шию сылати? — Не аби побратимови, але навіть и тій ні, що в корчи сипить; бо ти не знавш, брате, що то за вязя, та що то за гадюка!

ВАСИЛЬ.

Руку сюда, братчики, — ми до двох неділь шваграми! — Коли я козі роги не виправлю, то можете мене в горботку убрати, та до жидівської дитини у мамки дати. — А тепер собі ще якої за-співаймо, та гайда у старости! (Співають):

Кому дасть Бог в світі долю,
То не жаль му стратить волю;
Волю стратить, доля буде,
Так чинили з-давна люде.

А хоть жінка и полає,
То чоловік розум має;
Має розум, має руки —
А ще де-що до науки! —

Бо то часом в часі слово
Уговває чорта злого,
Та би жінку не вмирило?
То би було з дивен диво!

Бо ті жінки не такі,
 Як їх пишуть люде злі,
 Сли лиш дурнів за ніс водять,
 И лиш жусом верховодять.

Та хто ім ся вкаже паном,
 Тому в свій час и сніданє,
 И обідєць, и вечера,
 И порада люба щира. —

(Идуть.)

II. СХІД.

Кімната у Тодоревій хаті. Олена и Семя входять з шитами и сідають біля вікон.

ОЛЕНА.

Ти не виділа учора **Ивана**?

СЕНЯ.

Виділа на базарі; стояв з Стефаном та з тим Дорошівським парубком, що про ёго славлять, що дуже лихий. — О того коби-то нашій Катрі, той би їй борзо роги виправив, не бійсь! Та ту мабуть и чорт з рогами не взяв би не то-що! А ми обі на віки нещасливі; бо батько присягався, що нас доти не віддасть доки тої гризі з хати не збудеться. Ох мені лишенько!... Пропали и ми дві, пропав и мій Стефан, пропав и твій **Иван**!. Всі ми пропали, а через кого? через одну змию!..

ОЛЕНА.

Не журись, сестричко, може ще Бог змилується. Батько наш добрий; не хоче чотири дупні через одну язю тратити. А може найдеться ще такий божевільний, що біду візьме; бо батько казали учора на базарі при-людєх, що у тров дають тільки віна, що обіцяли, аби лиш хто такий відважний найшовся, з бідєю свій вік коротати, та свою голову товчи. А я буду батька просити, щоби и мов віно до Катриного доложили; може би хто борше закомивсь. Мій **Иван** у батька віна не бажає, лиш мене одну. Мій сизокрилий!... Тай про-віщо би ёму то віно и здалося, такого великого богача єдинчукови?..

СЕНЯ.

Хіба мій Стефан так не каже? — „Пане Тодоре“, — каже иноді до батька -- „коли хочете то я вам з мові вишені даю зараз тисячу червоних, лиш не топіть нас двох, не закопуйте нашу долю молоденьку, — гріх вам буде!“ Бо де-ж се в, каже, правда в світі, аби через одну казюку, через одну вогниницю двоім молодим вік занাপастити? — Та що з того, коли батько як що собі у голов уклепають, то хоть би й сам Бог радив, то не можеш! — Тільки того, що година наша бідна та нещаслива!... Та пазьмо сестричко: бо мені здавсь, що вже йде наш кат, наше горе пекуче! — Так, — она! — (Катря уходить).

КАТРЯ.

А що? — вишили по ручникови? — Та ви отсе нічого и не вишили; ви сякі такі ледащиці! гаволовиці! — За те-ж вам отсе! та отсе! та ще отсе! — (Олена и Сеня утікають).

(Кричучи.) Я вас учитиму, як по цілій днині теленіти та гави ловити, а нічого не робити! Принахтемські чортові дочки! — Таже ви від мене більше кулачья та кочержаників ззісте, як у вашого батька хліба, що вас таких ледащиць вигодував, чорт зна на що и кому? Але доки ще мене стане, то не мете ви мені гави ловити та про друків небилиці плести; не бійтесь, не хоче батько, то я вас учитиму! — сякі-такі!..

(Тодір, що доси нишком у дверях ствовав, вступає.)

ТОДІР.

Що знов за примхи, Катре? — Чи ти вже не гадавш, твою злість хоть одробиночку вгамувати? Чи ти хочеш твою долю на віки закопати, а мене без часу у гріб трутити? — Ох дочко, дочко! — Схаженися доки ще час., аби вігтак не за піано було. — Коли Бога не боїшся, то хоть людей стидайся, нещаслива! — Ох, за що-ж то ти мене так побив та покарав, Господи милосерний!..

КАТРЯ.

Чорт хіба вас мордує та карає; — а я про ваші ханьки рук не загну, та не ждатиму, аби мені хтось на голові кіля тесав; — то знайте! — А коли ще ліпше хочете знати, то вам скажу, що засі кождому мною верховодити, хоть би и вам самим! — От-що! — Я вже не опелінок! А колисьте ваші донечки так розпустили, що нічого би не робили, лиш цілу днину у вікні сиділи, та за дру-

ками гави ловили, — то вирядьте-ж їх за ними; а я як котрого друка узрю, що ме сюди швендятися, то голов му проваляю, и донечкам вашим очи винпарю окропом — висіли би ім ще сє-годнішнєї днини! (Иде.)

ТОДІР.

Або-ж се не кара Божа, та не суд Господний упав на мене нащасливого?... Та кобих хоть знав, у кого біда вдалася, така непевна, як гадюка? — Хиба-ж у чорта самого; бо люде приповідають, що він — щез би — полуденником перекидавсь, та малі діти у полуднішню пору, коли люде при роботі лишуть саму дитину в хаті або в поли, — підмінює. — Отаке підмінче и се мусить бути; бо мати покійна добра була, як та голубка, що мене такого нещасливого на тім світочку лишила! — Нічого не приходитьсь робити, як усє лишити, а самому йти, куда очи видять та ноги несуть!... Хиба-ж би я був се давно вже не зробив?.. Тэк мені жаль тих двох, що без мові голови мусіли би у найми ити, або від біди світа ловити, так як я. — Та ще-ж одно спробую: розголошу у цілому повіті, що хто їй візьме, тому сей-час даю увесь мій маєток, навіть віно Олено та Сенино, лиш аби нужди спекатись. Тим двом найдуться люде и без віна, бо добрі та любі як день любий; лиш тую одну біду, ні мені продати, ні мені промінати! — О, матінко Христова!.. (чути сторожа). — Хто там иде?

(ИВАН, СТЕФАН и ВАСИЛЬ входять).

ИВАН.

День вам добрий, багьку Тодоре! — Чого такі смутні та недовольні бадечку? — З-за годі, вїй Богу, з-за-годі! — Та коли ваша ласка буде, то ме від тепер за вас отсей наш побратим воювати. Ми и прийшли, щоб много не короводитись, з отсим гідним лєдінєм, а нашим давним товаришом, на вашу Катрю в старости. — Що вона собі лихенька, то ми ёму вже казали. Та ёму се ще й радше; лиш тільки хоче, аби ви за мене дали Олену, а за Стефана Сєню, — тай за дві неділя весіля!

ВАСИЛЬ.

Те так и я батьку, як мій побратим каже; — бо Катря мені вподобалась, а за решту моя жура. Одно лиш то собі в-перед виговорю, аби мені від вас ніякої перепонч ані в яким небудь ділі не було, що небудь би я робив; бо и я собі прихovatий

ндався, а може ще и вашу Катрусю перестиг, коби здорова була! — За сим словом прошу о вашу відповідь, батьку Тодоре!

ТОДІР.

Катрє! (Катря уходить).

Я отсе тебе заручаю з тим парубком; — хочеш ити за нього, добре, а ні — то ти не моя дочка, а я не твій батко, и від сєї години щоб ти мені и на мовму задвірю не находилась! — Я до тепер суферяв усєму, як рахманин, а від тепер не буду. Не послухавш моїх речий, дочко, то проклята аси від мене на афтемні дни! — Чуеш дочко? — На афтемні дни! — Ходім тепер, ледіні, у сад дещо порадытись, а сі голубята нехай собі пізнаються...

СТЕФАН.

Любої розмови!

(ТОДІР, ИВАН и СТЕФАН идуть.)

ВАСИЛЬ.

Тай так, Катрусечко серденько; коли Бог поможе, то ми собі за дві неділі и в парці? — А парка то буде, парка!.. И чорти в неклі завидуватимуть, не то-що: бо и я собі стільки примховатенький вдався, що моя Катрусечка дорога. — А се до доброї долі та до милого трівку конечно так и треба, аби обоє одної гадки були; бо що з того, що він буде сякий а вона така, або вона сяка а він такий? На таке тріванє хйба жидівські харки метати! — Та то долечка щаслива, коли він собі острый, а вона собі ще острійша; він палкий, а вона ще палкійша; він пруткий, а вона ще пруткійша. О, такий то трівок благослови Боже! — А не дай знов Боже, аби мені була дісталась дівчина тиха, млава, покірлива! — Я би и години з нею не жив! — Остро, прутко, палко! — То и в, що в; — хйба-ж не так, Катрусечко серденько? Я читаю, з личка твого пишного, що неначе индик почервоніло; з очей твоїх ясних, що неначе у когута палають; з грудей твоїх лебедяних, що неначе міх циганський ходять; з губок твоїх цукрових, що неначе варениці віддулись, — що и ти тої самої гадки що й я! — Хйба-ж ні, Катрусю?..

КАТРЯ. (бъв)

А щобись таки від разу знав, якої я гадки, — то тобі отсе! та отсе! та ще отсе! — Ти принахтемський снну!

ВАСИЛЬ.

А щоб и ти відразу знала, що я играшки з роду люблю, (бъе) то тобі отсе! та отсе! — та ще й отсе, Катрусечко серце! — Таких играшок у нас в Дорошівцях и сто раз на днину граються. Добре що я знаю, що ти їх любиш; я перший їх завжди зачинав; а зуться вони у нас „коточі піжмурки.“ — Такої любові розривки мабуть и в цілому світі не має, не то-що!

КАТРЯ.

Коточі піжмурки? Ти коточий придатку! Ти оуришку, убійнику! Ти — ти —

ВАСИЛЬ.

Браво Катре! Браво лебідочко! Браво голубочко синогорличко! Коточі придатки и що там ще, усі дівчата, що хоть половинку, хоть третинку тої відваги, тої острої крови, тої прутченької мови не мають, що моя Катрусечка розумна, моя Катрусечка цікава, моя Катрусечка палка, моя Катрусечка игролюбива, моя Катрусечка чортополошенная; бо від неї би усі чорти утікали, окрім мене одного, що зрадоців би зараз и кріз тую стелю скочив, за те, що таку парку собі запопав як само серденько ёго бажало! — О, не було й не буде такого милого трівання на цілому сёму світі, як буде тобі зо мною и мені з тобою, Катрусечко моя принайлюбійша! — Хиба - ж така перла дорога мала впасться такому, якому тільки кужіль прясти, та в попелі гратись? Мені! — мені одному сей дорогий камінь, Василеви Недобрюкови з Дорошівців! — Аж за дві неділи?... Не за дві неділи а за тиждень слюб, абих знав, що попови кавут грошей всиплю! — Козир-дівці кезир-парубок! — До пона! — (Иде.)

КАТРЯ (плачучи).

Ох, та з котрого - ж то шпитало божевільного мій бадечко, другий божевільний, такого варята запопав та мою голов післав, аби мене так оббамбури, як отсей то мене оббамбури? — Ох, мої плечі, моя спина! А все наче то жартиком, наче то играшкою — Ох, ти доле моя тринецаслива!... А що мене найдужче ість, то те, що за соромом нікому и вповісти не смію, що и така оббамбурена, ато би всі зо сміху повмерали! — Годинонько моя чорнесенькая!.. Се мене мабуть Господь Бог за мого бадечка побив, що я ёму так корила! Та бадечко міг би мене був сам укартати, а не такому розбишці в лаби давати!... Ох, моя спина, мої ру-

ки!... Се я мабуть умру з сего? — Та волів би мені Бог смерть дати, ніж би я мала ити за такого чупрундиря!.. А мушу йти, бо ніщо робити... У хату мене не приймає и найблизша родина, бо всім в знаки далась... Тепер мавш Катрє!... Нічого; я за нєго піти піду; та лиш на те, аби від мене другої днини в галайсвіта пішов, не питаючи навіть кудя! — О! Я ще я! — Я ще Катря за себе!.. Та як він мене ще раз так оббамбурить нежалучи, що тоді?... Годино-ж моя гіркая! — Чому він там голов свою не вломив, відкіля єго принахтемська чортова мати принесла? — Та ще-ж будемо видіти... (Иде.)

(ИВАН и СТЕФАН входять.)

СТЕФАН.

Я би був дав чортови и сто жидів, лиш абих був нишком при тому був, як ті двоє з собою розмовляли. — Такого мабуть и у Львові на театрі не показують, не то-що?.. Голубята, тай годі. Та коли він її ще так не прибрюкає, що ме єго слухати, як цуценя, то я не Стефан! — Видітиметься!..

(ТОДІР убігає.)

ТОДІР.

Чудо, хлопці! — Чудо!

ИВАН.

Та так борзо? — Таке дай Боже чути! — Я дива та чуда не одного ще сподіюсь, та щоби вже нині. — Але-ж яке би се чудо було, батьку Тодоре?

ТОДІР.

Таке чудо, що Катря свого зарученого не може нахвалитись, та навповідатись, який то він розумний, та який то він добрий; та який то він козир-ледінь! — Чудо, тай годі! — Або се хиба не чудо, що від коли увійшла у челядну хату, то ще нікого не била, на велику вдивовижу усіх наймитів та наймичок? — Лиш то мені дивно, що в-одно по спині шквібаєсь, неначе би — Ну се вже мені сам Господь відкупителя з неба зіслав, не то-що! — А дівки, як кижу ваші; про віно вже згода, а тепер ходім у пивницю, коштуватимемо, котру би то бочку-дві меду та вина на ваші весіля виточити, бо — (всі три співають:)

В цілім світі така мода,
Що в весіля не п'ють воду,
Ото з тої лиш причини,
Що в меду, що в вина!

Бо як трунку би не було,
То би люде в руки дули; —
Вода робить кров студену,
Глянть жа жабу, на зелену! —

О, таке би и з нас сталось,
У яри бих поскакали,
Та й там доти воду пили,
Аж би Німці нас вблупили.

Віттак наше грішне тіло
Всмажили би, та й би ззіли,
А видицев запивали,
То-ж то в сало би убрались! —

О, не пийте, братя,* воду,
Хоч про ту одну пригоду:
Щоби „кріку“ не кричати,
Німців в сало не вберати! —

(Идуть.)

(Дальше буде.)

КОРОТЕКИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРИЮ ЯЗИКІВ СЛАВ'ЯНСЬКИХ.

особливо-ж на історію языка руського.

(Слово інавгураційне Проф. Д-ра Омеляна Огоновського, сказане в саді промоційній при отвореню наукового року 1871/72 в університеті Львівськім.)

По давньому обычаю отвираються студії університетські кожного року наукового словом інавгураційним. До сєї пори виголошувано из катедри сєї при такій нагоді переважно річ німецьку, та тільки рідко коли мож було учути мову латинську. Словом руським або польським ніхто не отворио еще ніколи студій на тім університеті. Аж найвисшим рішенем з дня 4. Липня с. р. призволено, щоби перепони, стоячі доселі у дорозі відбуваню відчитів руських и польських на виділах правничо-політичнім и фильозофічнім, від тепер зовсім були усунені. От-

так обоім мовам краввим привернено поконівчнї їх права; а одною же из них — рідною-руською, — хочу сёгодня мою річь инавгураційну виголосити та й оттак в имя Боже отворити сей рік многоважнїй в исторїї сёго університету. Справді, не мала се почесть для мене, що первий из Славян-професорів можу на тій катедрі слово моє присвятити тій добі новій, в котрій науки на природній основі розвиватись мають. Від нинішнєго дня заступить мова матерня при відчитях дотеперішню німецьку; рідне слово заговорить силою чародійною до серця молодого, та й улекшить чи-мало й найтруднійшу науку. — Коли-ж у нас просвіта на рідній мові дотеперішню культуру німецьку заступити має, то треба нам розглянутись у просторі Славянщини, щоб опізнати, чи обі мови кравві спосібні суть виповнити велике своє завданє. — При тім же огляді не обійдеться без того, щоб не кинути оком на прочі мови славянські; усі бо мови славянські доповняють себе взаімно и дають нам образ тої колишнєї мови, котра не поділилась еще на нарїчя, а була їх матірю в поконівчній добі Славянщини. Стану отже нинї говорити про се, що нас не мало тепер интересовати мусить, именнє, хочу дати погляд на исторію язиків славянських, особливо-ж на исторію язика руського.

Се отвирається перед душевним нашим оком величезний світ славянський! Простирається він від Рагузи при адрияттику ик півночи аж до побережья моря ледового, по правій руці к горам уральським, а по лівій до моря балтицького. У сёму же безмірному просторі живе 70—80 мліонів Славян, котрі у своїм часі важну міссію в подїях світа сповнити мають, як скоро просвітою у всіх верствах товариства на-скрізь переймуться, та як лише Німці з завданєм цивілізації свої опораються. — Як первенство в культурі и в діях историчних перенеслось в часах новїших від племен романських до германських, так можуть колись германські племена из сцени всесвітної уступити, щоб вийшли на-перед автори нові, що довгий час були тільки статистами, або стояли вкриті за кулісами. Народи-бо у своїх діях не суть вічні, але зміняються один другим, як скоро який свою міссію в світі сповнить. Но поки-що придивімось ближше поодиноким язикам славянським, а побачимо, що в язичі народа також исторія ёго неначе в зеркалі відбивається.

Усіх язиків славянських числимо десять, а то вісім живучих а два мертві. Живучі суть: руський, російський, польський,

лужицький, чеський, словенський, сербський и болгарський. До мертвих-же належать: староболгарський або церковно-славянський та й полабський або древанський. З природи річи слідує, розправитись на-перед из язиками мертвими, по чім споглянемо на живучі, особливо-ж на язык руський.

Найновіші попити языкословні доказали, що мова церковна або старославянська в старішою сестрою, а не матірю інших язиків славянських, зрівню як мова санскритська вважається старшою сестрою всіх інших язиків індоєвропейських: перського, орменського, грецького, римського, славянського, литовського, германського и кельтицького. Але-ж звісно всім, що лінгвісти не можуть у тім питаню погодитись, котрий народ тою мовою колись говорив. Коштар у своїм письмі „Glagolita“ старався доказати, що церковно-славянський язык був старопаннонським, від котрого вийшов нинішній язык хорутанський. Росіянин Греч гадав, що язык церковний був давнім сербським. Калайдович назвав ёго моравським, коли Давидов ёго назврю старо-руського охрестив. Відомо також, що славний Мікльосич язык церковний старословенським именує, доказуючи, що ним колись-там праотці нинішних Словенців говорили. Однак за проводом Добровського, Шафарика, Шлейхера, Гатталі, Буслава и других, більша часть фільольогів та й историків переймилась сёю гадкою, що язык церковний або старославянський був мовою давних Болгар. У цвітучій добі старого царства болгарського розвилась одна и тотаж мова славянська у всіх краях до того царства належачих, и віттак не лишень у землі задунайській, де вона до сёгодня живе, але и в Волощині, Семигороді та й в нинішній Угорщині від Дуная по Пент, а дальше як Татрам та вздовж Татр аж по жерела Тисси. Коли-ж Мадяри, Половці и Печеніги в Паннонії и Семигороді розгостились, мова болгарська упинилась на полудне від Дуная в давній Меції и в великій части Тракіи и Макидонії де нею тепер простий люд говорить.*²⁾ У тій отже мові староболгарській славянські апостоли Кирил и Методий звістали Болгарам та й моравським и паннонським Славянам науку Євангелія, и переложили з мови грецької святе письмо и інші книги для богослуженя. Для тої мови винайшов и уложив св. Кирил нову азбуку,

²⁾ Safarik, Slovansky narodopis; treti vydani. V Praze 1849. str. 33.

звану глагольською або глаголицею, основууючись у труді сѣму відай переважно на знаках рунічних. Саму-ж кирилицю уложив Климент, ученик Кирила, єпископ Велицький у Болгаріі.

Що св. Кирил глаголицю зладив, учить також Малиновський у своїй критичній граматиці язика польського; але-ж він пише, що язик старославянський, колись-то орган Славян полудневих, за св. Кирила в 9. віку по Христі був уже мертвим, бо коли був би живучим, то папи римські не призволили би ніколи, уживати єго до св. литургії.^{*)} Проти сих слів ученого лінгвіста польського належить замітити, що язик старославянський був органом не лише полудневих Славян, але и тих, що в Панноніі були поселились. Тоді-ж, як Кирил и Методій Славянам слово Боже голосили, той язик не міг бути мертвим: проповідь бо апостолів наших не ширила-б ся так скоро неначе блискавиця по-між Слввянами в мові мертвій, хоча-б и в славянській. Справді були тоді поодинокі мови славянські більше як собі зближені ніж нині, та й оттак наука євангелська могла-б Славянам и в мертвій мові славянській бути зрозумілою; однак же годі таки доказати, що тота мова паннонських Славян була мертвою, а при тім трудно порозуміти, чому-б папи римські не мали призволити введеня живучої мови славянської в богослуженє, коли на зході у деяких племен, як у Арабів, Сирийців, Ормен, по призову самого-ж римського престола, богослуженє в народній, живучій мові відправлялось.

Мертвий сей староболгарський язик знаходиться тепер у перекладах біблійних, та й у книгах призначених для служби божої у Славян обряду грецького: у Россиан, Русинів, Сербів и Болгар; однакже не перебував у тих народів у первісній чистоті, але змінився, так в основних де-яких звуках и в виговорі, як и в де-котрих граматичних формах. Хотячи віттак цілу красу того язика біблійного спізнати, мусимо єго студіювати в стародавніх памятниках из 11. віка. Яко старша сестра прочих мов славянських представляє нам мова староболгарська повні, богаті, викінчені форми граматичні; оттак-же и ніхто из Славян не

*) Mallnowski, Krytyczna gramatyka języka polskiego, str. 84.: — „Język starosłowiański, niegdyś organ południowych Słowian; za św. Cyryla, który dla niego urządził abecadło tak zwaną glagolicę według porządku głosek alfabetu greckiego, był już w wieku 9. po Chrystusie umarłym, gdyż inaczej św. stolica apostołska nie byłaby zezwoliła na użycie tego języka do św. liturgii.

зможе основно вивчитись мови матірної, наколи не познакомились із старинними формами тої мови апостолів славянських. Треба-ж замітити, що в науці язиків славянських язик старославянський є тим, чим готицький для язиків германських. Дивно, що нинішня мова болгарська за впливом волощини и альбанщини так дуже виродилась, що тільки в головних признаках подібна до своєї матери. Неволя народня є причиною, що тота мова в своїму розвитку застоюлась и вттак немало звелась. Но и як-же їй розвиватись, коли вона від свого природного жерела віддалилась и к неславянським взорцям прихилилась?— Шкода, що Болгаре, маючи в себе памятник класичний, мову апостолів славянських, запропастили ёго, та й з багатого материялу виробили собі новомодний, витончений язик! Истинно, як нинішня мова болгарська не перетвориться зовсім після свого взорця, то ставатиметься у формах своїх що-раз убожшою. Досить замітити, що вона втратила вже деклінацію имен и ступнїванє приложників та й що немає в неї способу неозначеного, котрий описується через спосіб заявляючий з передьидучою частицею „da“. До новостей належить и се, що в тій мові знаходиться родівник, що причіпляється до слова.

Коли-ж язик староболгарський у своїму молодому парістку хоч трохи віджив, то один славянський язик не міг устоятись у бурі часів, та й счез майже без слїду. Се язик тих славянських племен, що простирались колись по цілій північній, Німечинї від Гольштину аж до землі Кашубів. Загально звуть їх ниньки полабськими Славянами, тому, що вони по обоїх сторонах долиниї Лаби були поселились. Значнійші по між тими племенами були Велети, Бодрити и Древяне. Но плелена ті славянські, хоч и сильні були, не здужали по-між німецькими устоятись, по-за-як особливо Каролінги и Оттони конечно бажали, лишити їх свободи и народности. Мова полабська, звана також древанською, замирала поволи, а в Поморю, де було племя Велетів, умер в 1404 р. останний Славянин, що вмів по-полабськи говорити. У ганOVERамському же Люнебургу останки давних Бодритів задержались до половини 18. в., т. є. до 1751 р., в котрому послїдний раз славянське богослуженє в Вастрові (Острові) відправилось.*) Тепер говорять по-древанськи лише де-які ро-

*) Safarik, Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur, Prag, 1869. S. 469—486.

дни в закутках сельських*) Останні окрушини цієї мови доказують, що вона зближалась до мови польської. У ній були й носові звуки, так як у польщині; а частий перехід звуку „o“ на „i“ (впір м. впор) заявляє, що Славяне полабські де-ні властивості в виговорі від Русинів приймати могли. Доля тої мови неучає нас, що мова запропащається без сліду, як скоро почуте народне остигне. От недавно тому замерла мова корнвальська, а послідня старчиха, що говорила ще по-корнвальськи, представляла собою и староданну мову своєї батьківщини. Тепер загадали поставити їй памятник. Се буде нагробник також и мертвої мови корнвальської.

Сумна доля затрати мови родинної найшла и на Лужичан, що звать їх також Сорабамі. У середньовічних часах мова лужицько-сорабська розширилась була від ріки Салі через Лабу аж к Одрі, панувала отже в Мисні, Лужичах и в країнах судідних; нині-ж живе вона тільки в частині горішних и долішних Лужиць, и оттак поділена на два наріччя, горішнє- и долішнє-лужицьке. Но по-за-як число Лужичан що-раз уменшається, и в загалі лишень около 150.000 душ обіймає, то може легко статись, що вони в протягу одного столітя знімчаться. — Їх мова виявляє сліди впливу сусідних язиків; оттак мова долішнє-лужицька зближається до польської, коли горішнє-лужицька з чеською мовою де-що сильного має. Щотішної будучности ті оба наріччя Лужичан не можуть мати, особливо-ж у сєму часі, в котрому малі народности тільки в звязку з сильнішими щось дільного вдіяти можуть у справі своєї просвіти.

Перенесімся тепер у тому нашому погляді від Лужичан до сусідних Чехів. Милій отсе перехід від того мрачного свитаня в світ ясний и веселий! Живі, меткі, невсипущі, енергічні Чехи мають мову ядрну, що вже в 9. віку мала свою літературу. До того-бо віку відносяться „Суд Либущин“ и деякі пісні з рукописи Королеводворської, що її відкрив Ганка в рукописи з 13. в. — У формі стародавній мова чеська зближається до староболгарської и про-те враз з мовою староцольською служить нам в доказ, що мова староболгарська по-між иншими славянськими в тільки сестрою.

Мова чеська стала розвиватись, именно від 1348 р. — т. в. від того часу коли чеський король Король І. (яко цїсарь К. ІV.)

*) Safarik, Slovansky narodopis, str. 107.

славянський університет у Празі оснóвав. У нїм-бо віддавались студіям не тільки Чехи, Моравляне и Словаки, але й Угри, Польки, Русини, Шведи и всі Німці. Народна-же література датується від початку 15. віка, коли Гус з реформами релігійними виступив. Тоді пробудився дух народний, — оживилась література, по-чїм вона природно розвивалась аж до зломаня народної сили в боротьбі на Білій горі. Від того часу стала словесність загинати, а жаль за давними ліпшими часами виразився в чеській приповідці: *všeska sláva, všeska krása — polni tráva!* — Мова чеська змарніла та й скрилась у простій хаті сільській, де переходувалась трохи-не до кінця 18. в. Аж з початком сього віка завітала для мови чеської надійна зірка. Усплений дух 7-мільйонного народу пробудився нараз з вікового сну, вдарив лихом об землю и видав доси дуже богаті овочі труду невислуцного. Юнгман, Шафарик, Ганка, Колляр, Челяковський, Паляцький, Гаттала, Шембера и другі учені мужі піднесли рідну мову з пониження, просвітили темний люд популярними письмами, які видаються Матицями без перестану в многих тисячах екземплярів; — словом, причинились до утвореня богатої словесности.

До язика чеського прилучається нарїчне словацьке, котре деякі фільольоги окремішним, самостійним язиком почитують. Угорські Словаки суть останки Славян карпатських и дунайських, и оттак засидївшись у своїй землі від поконвічних часів, могли задержати в мові своїй деякі признаки стародавньої, праславянської мови. Нарїчне словацьке зближається в граматичних формах до язика старочеського, та й становить по-части перехід до мови словенської. Завважати належить, що в нарїчю словацьким, рівно як и язичі руським, у часі минушїм (3. лиц. числа од.) „*l*“ на звук посередний по-між „*ш*“ и „*у*“ переходить н. пр. *dač, chodiu* замість *dal, chodil*. Но самостійним язиком годі таки се нарїчне назвати, а то именно з сеї причини: Мова словацька, привязана від давних-давен до первісного сїдалища Славян, поросла неначе мхом старини и появляє деякі признаки язика старочеського. Коли-ж оттак тая мова дальше розвиватиметься, то без сумніву за кілька-сот літ зайвить таку форму, яку тепер має живуча чеська мова. Шкода отже марного труду в утвореню окремішньої літератури словацької.

Щасливі в тім згляді Словенці, що поселились у Країні, в низшій Хорутанї, в низшій Стирї, також у західних комїтатах Угорських, в илїрїйському Поморю, та по-части и в

Истриї. Усіх Словенців мало-що більше над мільон, але яко народ гірський прилягли вони до рідної батьківщини з молодечим запалом, и утворили словесність відрубну від сербської у хорвацької.

Мова словенська появляє багато старожитних знамен, тому-ж и не диво, що Мікльосич церковно-славянський азик назвав словенським. Належить примітити, що також в словенщині находяться де-які признаки мови руської; Згадую лишень про сесю появу, що наконечне и середуще „l“ після самоголосної в звук посередній по-між „v“ а „ш“ переходить; н. пр. dav, pív, dovǵ, vovk... Ті та й інші приміри доказують, що Словенці могли бути колись сусідами теперішних Русинів. Справедливо отже замічає Шафарик, що Словенці так що-до мови, як и що-до первісного сідалища свого були найблизші Хорватам и Сербам, и що давнійшої їх вітчизни перед Татрами в землях Галницькій и Володимирській глядати треба.*)

З словенським язиком стоїть про те в найблизшому звязку азик сербський. Слідителі старини учать, що Серби враз із Хорватами в до-историчних часах у зхідних Карпатах а в пізнійшій Червоній Русі були поселились, та що вони, призвані від візантійського цисаря Иравлія, свою землю — Білосербию и Білохорватию — опуститили, займаючи край инший, що звали ёго Шугісум.**)

Пови отже Серби и Хорвати на полудни більше-менше в теперішних своїх сідалищах поселились, перебували вони ту в наших сторонах, и про-те не дивно, що в мову руську залетіли де-які сербізми. Но оба язики сербський и руський суть именно з того згляду один до одного зближені, що по-між иншими славянськими, яко найбільше мелодийні и богаті в самоголосні (vocales) підносяться. Не пересадив Міцькевич значене мови сербської, коли сказав: „Dyalekt serbski ze wszystkich dyalektów słowiańskich najbardziej harmonijny, najmuzykalniejszy, łagodzi, zmiękcza twardość spółgłosek, jest niby językiem włoskim Słowian.***)

У сій мові зложені найкрасні поеми богатирські и пісні романтичні. Вук Стефанович Караджич, муж много-заслужений у літературі сербській, назбирав багато таких творів народної поезії, та своєю діяльністю на поли письменности стався твірцем нової доби

*) Safarik. Slovanské starozitnosti. V Praze 1837. str. 715.

**) Saf. Gesch. der südslav. Litterat. I. S. 5. ff.

***) Mićkiewicz, Rzecz o lit. słow. I, 124. Poznań. 1850.

словесности. У давніших бо часах, почавши від 13. в. писано там або в церковно-славянськiм язиці, або уживано мiшанини з церковщини и з сербського народного язика. — Коли ж Сербия на Косовому поли свободу утратила попавшись під кормигу турецьку, то погасла и та просвіта, що заледво в зароді була появилась. Віттак не було там життя літературного аж до Дозитея Обрадовича, жившого при кінци минушого. та з початку сєго віку. Той муж відважився мову простонародну ввести в літературу, и про-те в словесности сербській має таке - ж становиско, яке в нас Иван Котляревський займає. Вступаючи у сліди Обрадовича, Вук Стефанович займався зладженем правописи фонетичної и посвятив сили свої розвитку мови простонародної. Хоча партія противна, опираючись на церковщині партію Вука за божевільних новаторів уважала та й на кождому кроку труди її спиняла, то однакже намаганя тих старовірців остались неплодними: праведна справа молоді Сербії подоліла застарілі гадки партії противної, по-чiм идея народности оперлась на основних підвалинах.

Побіч язика сербського розвивається наріччє хорватське. Де-які учені мужі, за проводом Шафарика, називають мову хорвацьку самостійним язиком. Але-ж мова сея так мало різниться від сербської, що хіба тільки патріотизм хорвацький може в ній усмотрити окремішню самостійність. Де-які незначні зміни у формах граматичних не становлять ещє язика відрубного, особливо там, де лексикальний материял и склад синтактичний в одній и другій мові бував той-сам. Найбільша ріжниця між письменністю сербською а хорвацькою є хіба тога, що Сербі, належачі до церкви зхідної, уживають гражданки, коли латиняне - Хорвати букв латинських придержуються. Сербський язик станеться віттак колись письменним також для Хорватів, як скоро ріжниці в письмі поміж обоіма племенами залагодяться.

Досить о сербщині. Перейдімо тепер до погляду на историю мови руської. — Сербия и Русь у часах середівічних не були собі чужимі. Коли-бо після нападів Татарських усє житє духове на Руси завмерло, а доля народня в великій могилі скривалась, не забула Сербия про нещасну Русь, но спомогала їй, особливо в 14. в. великими запасами книг церковних и богословських, та й несла світло науки там, де пiтьма неначе в країні мертвих була розстелилась. Відай в тім 14. в. не догадувались ещє Сербі, що небавом також їх самих неволя тяжка мала привалити. Безпе-

речно Русь и Сербия зазнали довгий час подібної долі. Коли-ж Серби від кількох десятків літ у розвитку словесности сміло наперед поступають, то Русини забралась до сього народного діла по довгій перерві з повною самовіжею доперва від тоді, як віщий геній Шевченків словом чародійним новий світ землякам своїм відкрив. И звернула Европа очи на великий 15-мільоновий народ, котрий окремішні знамена своєї самостійности мимо недолі вікової до сегодня задержав, та й в діях историчних почесне займав місце.

Перед усім треба замітити, що язык руський не багато обіймає нарічий, але переважно одинством форм языкових відзначається. — Сю правду висказав Максимович сими словами:

„Народный южнорусский языкъ запечатлѣнъ наибольшимъ единствомъ образования и состава въ своихъ мѣстныхъ разностяхъ такъ, что въ немъ можно различить и не очень рѣзко, только два нарѣчія: восточно-украинское или малороссійское и западно-галицкое или червоно-руское.“ *)

Вже сея обстановка могла-б служити доказом, що язык руський не в наріччя російського, а тим менше наріччя польського языка. — Наріччя бо містяться звичайно в вузкому крузі менших народностей, або буває мовою якоїсь частини тогож народа; коли-же якась мова великими просторами країв самостійно розвивається, та й від сусідів своїх різко відділяється, то являється вона безперечно истинним языком. Вправді кажуть деякі фольольоги, що в тільки один язык руський, що розвивається у трьох наріччях: великоруським, малоруським и білоруським; але-ж правди в ясному дні трудно закрити, хіба що був би хто сліпий, або нароком одвертався від пізнання правди. Нехай там и звуть одно наріччя великоруським а друге малоруським, наколи тільки не кажуть наріччя малоруське підчиняти під великоруське; тоді-бо оба тоті наріччя кождий вважатиме конечно языками самостійними. — Але-ж не один скаже, що два языки руські побіч себе истнувати не можуть, що віттак тільки один язык, великоруський, асть языком *хат'έξοχήν*, зачим малоруський назвою наріччя вдоводитись мусить. Истинно, річ очевидна, що сей був би божевільним, хто вчив би, що суть два руські языки. Є тільки один язык руський. — Добре, скажуть многі, сим языком в наріччя ве-

*) Исторія древн. рус. слов. I, 99.

ликоруське, — се язик державний, образований, а малорущина — се хахолщина! — Но нехай мені скажуть противники, який же то був язик, що на Русі в письменних памятниках від 10. до 14. віка уживався? — Скаже не один: язик церковний, примішаний де-некуди рущиною. — Добре, відповідаю, але яка ж тотя примішка язикова, чи великоруська, чи южноруська, т. е. малоруська? — Южноруська мусять противники відповісти. Отже-ж малоруські слова и цілі реченя вміщувалась у старинних памятниках наших, нераз може и мимо волі писателів. Если-б оттак тогдішний якийсь писатель тільки такими словами и реченями живучої мови де-що написав, якою назвою охрестили-б ми нині таку мову, — великоруською, чи малоруською? — Малоруською, або, як де-котрі хочуть, южноруською. Сїї правди не заперечить и найбільший приятель одного літературного язика руського.

Язык малоруський проникає отже більше-менше всі наші стародавні памятники списані в южній Русі; — ба, де-які з них списані де-некуди трохи-не зовсім на лад живучої руської мови. Того язика не закинули писателі наші и після прилученя Русі до Польщі, по-за-як Київ оставався розсадником просвіти руської аж до 17. віка, коли Симеон Полоцький и другі учені мужі жите літературне из южної Русі в Москву перенесли. У Москві же вираблялось тоді нарїчне мословське, котре опісля в письменстві розширилось по цілій Росії. Се нарїчне послужило за основу в образованю нинішнього язика російського, що ёго в Росії звать великоруським, або таки руським. — Коли-ж просвіта з опустошеного Києва в Москву переселилась, то перенеслась там усяка жизнь, так політична як и релігійна, тому що князі и митрополіти стародавний Київ опустили. У южній Русі було сумно и невесело, неначе в пуствині, а натомість підносидає Москва, принявши від Києва письменство мов присмертний завіт тої матери городів руських. До початку 18. в. словесність російська не могла розвиватись: не стало-бо живого малоруського слова, а нарїчне московське було тоді в віку дитинячому; — треба було оттак помагати собі церковщиною. Як же вступив на престол Петро В., то забяглось ёму, указом утворити словесність російську. З першу не повелась така новина; отже помагали собі писателі 18. в. найбільше язиком церковно-славянським, та зживляли ёго своїм нарїчем московським. Но яко язик державний у велиім царстві вироблювалась московщина що-раз більше, поки в часах найновіших писателі російські

не звернули уваги свої на живу мову руську. Що отже в язиці нашім в найціннішого, так у лексикальнім як и граматичнім згляді, перенесли вони в новий свій твір, та стали наонець голосити, що їх мова в руською. — Коли-ж наречие московське перетворилось у язык руський, то на первий погляд мож було сподіватись, що коренна мова руьська змарнів и загине без сліду. Так ні; не пірнула наша батьківська святиня в безодні, але видобулась из затрати, щоб оджити житем новим у сій добі, в котрій идея народности до права свого добилась.

Єсть такі люде, що гадають, будьто би наша мова вже давно була до свого довершеня достигла, наколи-б не була звязана мертвим церковним язиком. Ба, де-які кажуть, що той язык церковно-славянський так само зупиняв у нас розвиток рідної мови, як у Поляків язиком латинським живань бесіди народної придавлювалась. Я думаю, що таке прирівнане нашого церковного язика з латинською церковщиною не мав ніякої підстави. Наш-бо церковний язык в славянський, и хоча мертвий, давав все якусь поживу мові народній. Що-же мова народня в письменности не розвивалась, ніхто не подивується, по-за-як науками тоді найбільше займалось духовенство, та й з-за великого поважання для язика церковного, лише тою-ж церковщиною письма свої записувало.

Після зруйнованя землі нашої через Татар скосила була мова жива з-за народної загибелі, та й не могла розвиватись и тоді, як (1340 р.) Галицька Русь з Польщою була зєдинена. В мову руську входили польонізми, — из руського напорікка виколював язиковий макаронізм. Коли-ж Литовська Русь до Польщи прилучилась, не поліпшала и тоді доля руцини, хоча й перві Ягелони говорили по-руськи.

Тота придавлена діяльність літературна на Руси віджила трохи за часів унії церковної. Тоді-бо проводирі церковні заціпили у нас у Києві західно-європейську схоластерию. Так православні як и уніяти писали в тій горяччовій порі богато, и то не тільки в язиці руським, но також у польським и латинським. Але-ж тота руцина була чи-мало двовижня: слова руські, польські, церковно-славянські творили забавну мішанину, з якою и найліпший фільбог при язикословній аналізі не міг би опоратись. — Надійна зірка на мрачнім виднокрузі нашім заблиснула тоді, як Богдан Хмельницький для вітчизни свої свободу и волю вибороти забавав. Народний дух оживився, а здібні патріоти занялись спису-

ванам важних подій славної Хмельнищини. Особливо народ сам виспівав тоді найкраспі думи так о Хмельницькім, як и о інших богатирах козащини.

Коли-ж нестало Хмельницького, то після загального напруження сил народних наступила якась апатія и байдужна резигнація; — простий люд не міг уже промишляти о боротьбі про свободу, та й улекшав серцю горість у непотішних піснях бурлацьких и чумацьких. Народ підъунав зовсім, та й зарябав у крепачтві. Саме тоді виступив Котляревський из своєю травестованою Енеїдою. Хоча-же в ній напосівся на ледарство простого люду, забавляючи панів и меценатів своїх карикатурами козацькими, то таки положив заслугу велику тим, що мову чисто-народню, гарну и звучну підніс из пониження вікового. Оттак и скріпилось народне слово и найшло поруку ліпшої будучности в повістях Квітки, в поезіях Маркиїна Шашкевича, именню же у безсмертних творах Тараса Шевченка. Поезії сього віщого генія рознеслись уже по цілій Славянщині: Поляки, Чехи, Россияне, Серби почитують и студіюють їх то в оригіналі, то в зладжених перекладах; — ба, найшлись и по-між Німцями такі, що про Шевченка и ёго поезії де-що гарного написали.

Доля язика руського рішилась отже в користь ёго самостійности, тепер не може він змарніти в родині язиків славянських, хіба, що ми самі хотіли-б сесю народню святиню нашу запропатити.

Коли-ж Россияне нарічив московське, прикрашене язиком церковним и руським, назвали язиком руським, то не диво, що Українці видячи тотожність в назві двох язиків нельоічною, своєю мову русько-українською, або по-просту українською назвали. Сю назву прибрали вони особливо за-для того, що нарічив Переяславсько-Чигиринське на Україні в найчистійше, так що може послужити взірцем в образованю рідної мови. Але-ж и в загалі треба признати, що чисторуські слова гармонійним складом звуків відзначаються. Коли-бо в мові російській зголосні (sonorantes) в складі звуків важнійшу мають ролю ніж самоголосні, и коли по-між самоголосними (vocales) звук „в“ над другими панує; то в нашій мові перемагають самоголосні, неначе душа слова, а по-між ними гомонить найчастійше дискантове „і“ мабуть-то свиче буйний вітер по степах розлогих та ломиться у порогів Дніпра-славутці. Сеся перевага самоголосної „і“ по-між другими е особливим знаменем милої мягкости, якою не кожда мова може похва-

литись. В загалі можно ту замітити, що, як кождий чоловік має свою самоголосну голівну, и як у музиці в кождім кусні є свій основний тон, так и поодинокі мови любуються очевидно у деяких самоголосних. Но по-за-як Русь також твердо прадібноі спадщини придержується, то находяться в язичі живучім деякі дуже старі форми з первісними твердими групами зголосних, форми, котрі давнійші суть ніж відповідні в язичі старославянським; н. пр. в способі неозначенім: некти, текти, бігти, стерегти; а в язичі старославянським: пешти, тешти, бѣшти, стрѣшти.— Коли-б який фольольог славянський завдав собі трудну працю, вислідити в поодиноких язиках славянських такі форми граматичні, котрі в розвою язиків за первісні и найдавнійші годило-б ся вважати, то було-б можна, хоча приближучо, витворити образець язика пра-славянського, т. є. того язика, що для всіх племен славянських був еще один, — неподіливший ся в наріччя. Коли-ж старинні Славяне в поконвічній добі всі одним язиком говорити могли, то еще з того не слідує, що колись за кілька сот або за кілька тисячей літ счезнуть язики народностей менших, та що всі Славяне говоритимуть язиком одним.

От, що каже о таких мріях Шлейхер: „Der Gebrauch eines Dialects als der alleinigen Schrift- und höheren Umgangssprache aller Slaven an sich, wäre wohl denkbar, wenn man auch die praktische Einführung desselben für so gut als unmöglich halten mag.“*)

Истинно трудно вірити, щоб поодинокі народи славянські зреклись найдорожшої свої батьківщини та вдоволились одним язиком класичним. Ниньки звісно, що Росиїне дуже бажають, щоб їх язик стався для всіх Славян літературним; але-ж нехай би вони взяли собі до серця ось-сі слова Макса Міллера: „Litterarische Dialecte, oder die sogenannten classischen Sprachen müssen für ihre zeitweilige Grösse durch unvermeidlichen Verfall büssen.“**)

Поки-що, треба нам отже тихо и невсипучо трудитись на ниві словесности нашої; може бо колись статись у далекій будучині, що язик великоруський, основуючий ся на наріччю московському, перестане бути літературним, та що мова малоруська возьме гору над нарічним московським, а виперши ёго из

*) A. Schleicher, Linguistische Untersuchungen, II, 197. Bonn 1850.

**) Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache; deutsch bearbeitet von Dr. Carl Bottger; I, 55. Leipzig 1863.

місця призначеного для каменя угольного, станеться підвалиною для святині нової, котра тоді могла б називатись народно-руською. Може бути, що се мрія фантастична; але-ж в розвитку язиків мусить набуватись лад природний, нарушена котрого мстить немезис историчня.

Се замітки мої об язичі руськім. До нього причисляю я за проводом Малиновського наречіє білоруське, або литовськоруське, котре живе в устах того племені руського, що поселилося на північному заході Руси, та й належало колись до князівства литовського. Мова білоруська не має своєї літератури.

Остається нам вще, вчинити погляд на мову польську. Вона розвинулась самостійно поміж чеською а руською и представляється тепер у літературі багатій, якою крім Россији ні один народ славянський похвалитись не може. От що каже о ній Міцькевич: „Literatura polska, pozostając mniej oryginalną od innych, od serbskiej naprzykład, rozbujała wszakże najpotężniej. Nie uległszy pod zalewem łacińskiej, przywłaszczywszy później francuzką, naśladowając często niemiecką, nie pozbyła się bynajmniej istoty swego charakteru.“*) Хоча-же мова польська давніше від ріжнородних впливів зависіла, то однако инвентар її звуків є зовсім свій питомий та й оригінальний, а прастарі звуки *o*, и *e*, якими ні один живучий язик славянський звеличатись не може, суть явним доказом, що Поляки в давній добі дорогий язиковий заповіт прадідів шанувати вміли. Вправді кажуть де-які лінгвісти, що мова польська є тверда; навіть учений Потт замічає: „Unter den slavischen Idiomen steht namentlich das Polnische im Geruche grosser Härte wegen vieler übermässiger Häufung an Consonanten,“**) але-ж мова сеся звучить твердо тільки в устах чужинця, особливо-ж Німця; в устах же Поляка гомонить вона поважним голосом. Найбільше трудностей справляють чужинцєви так звані сичучі и шинячі зголосні, и если що, то хіба се можна закинути польщичні, що вона в сичучих, так твердих яи и змягчених, любується. Так замічає Шлейхер: „Im Munde des Eingeborenen klingt das Polnische nicht hart, aber immer lispelnder, säuselnder als andere Dialecte.“***) Видимо отже, що в мові польській зголосні над самоголосними пану-

*) Rzecz o literaturze slowiańskiej. lekc. 13. tom I. str. 84. Poznań 1850.

**) Aug. Friedr. Pott, Etymologische Forschungen, II, 53. Lemgo et Detmold, 1861.

***) A. Schleicher, Linguistische Untersuchungen, II, 213. Bonn, 1850

ють; що про те вона майже так ядра, як мова чеська. Повнішими звуками гомонів язык старо-польський; бо появляв більшу прихильність до уживання самоголосних, котрі в живучім язиці польським особливо на кінці де-яких форм глагольних відкидаються. — В загалі треба признати, що в мовах живучих окінчена слів поволи стираються, по-чим затрата де-яких форм у склоненю и спряженю конечно наступити мусить. — Коли-ж звернемо, увагу на характеристичні носові „o_c“ и „e_c“, то годі нам обійтись без де-котрих приміток про долю сих самоголосних.

Я гадаю, що в давній добі розвою языка польського було більше носових ніж нині. Если правдиві суть слова Макса Міллера, що властиве и природне жите языка в ёго наріччях появляється*), то треба нам вглянути в наріччя польські, щоб ввидатись, які звуки, носові в польщині могли колись в уживаню бути. Відомо же, що первісна цовнота звуків носових подибується ще тепер в наріччю кашубським. Там-бо мож учути ось-ті звуки носові: a_c, o_c, e_c, u_c, i_c, — ба и в силезьським говорі являються трохи-не всі тоті звуки носові.**). От, и в язиці літературнім в сліди, що колись носове „a_c“ загально уживалось; н. пр. Sandomiř, Kant, Vanda... Из сёй появи можна вносити, що в язиці польським, крім зв'явів „o_c“ и „e_c“, також „a_c“, „u_c“, „i_c“ загально були звісті и уживані. Усі тоті самоголосні носові крім „o_c“, знала колись стародавня мова литовська; но зв'яками затратився первісний їх звук носовий та лишинись самоголосні чисті, так, що давньому „a_c“, „u_c“, „e_c“, „i_c“ тепер „a“, „u“, „e“, „i“ відповідає. Сей-же примір загибели звуків носових у Литовців каже остерегатись, щоб колись також у мові польській звуки „o_c“ и „e_c“ не затратилились, рівно як и в інших мовах славянських вони вже давно загинули. Поки-що треба нам подивляти консервативну твердість мови польської, що до сёгодня стародавнє „o_c“ и „e_c“ задержала. В загалі вірність у захованю переказу прадідного в головним знаменем польщини. Не могучи через пять віків за-для латинщини животної сили заявити розвинулась мова польська на-раз в 16. віку в літературі буйній, а очистившись по змозі від чехізмів, не змінила доси форм основних, які приняла в своїму віку золотому, та й представляється нам нині в віку

*) Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, I. 45.

**.) Водуань-де-Куртенэ, О древне-польскомъ языкѣ до 14. столѣтія, стр. 84. Лейпцигъ, 1870.

Міцькевича такою самою, якою була за Кохановського. — Безперечно годилось отже вже давно, щоби так образована мова добилась заслуженого становища по — між упривілеєваними мовами Європи, и щоби по-біч мови руської в школах низших и висших стала мовою викладовою.

Се короткий мій погляд на историю язиків славянських, виложений ту в моім слові инавгураційнім у наміреню тім, щоби показати, яке становище оба язики кравів в родині язиків славянських займають. Тільки при такому погляді зможемо мову рідну належито оцінити, и до неї яко до дорогої спадщини по прадідах наших цілим серцем прилягнути.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Русько - польські взаємини в Галичині.

II.

Політика угодова а політика „русської Ради.”

Дня 23. Жовтня 1869 р. поставили руські послы на соймі у Львові внесок, змаіруючий до уладнання незносимих взаємин русько-польських в Галичині. Внесок той, жадаючий з великою умірєнностю рівноуправнення народности руської з польською, шахував під той час дуже щасливо змаганя польської більшости соймової; бо примушував її годитись на справедливі жаданя Русинів, що-б-то вони у Відни перепон не ставляли ухваленю и санкції так званої резолюції галицького сойму.

Галицькі Русини майже всі приплеснули сій політиці послів своїх, надіючись по ній якого-такого убезпечєня розвитку народности своєї; бо переконались по 20-літньому ониті, що Русинам нічого и надіятися из Відня.

Зворот в політиці наших проводирів був отже конєчним и на часі. Від доброго поведєня тої політики зависів її успіх.

Плян кампанії угодової, послы руські напевно поставили уже при нарадах над своїм внеском; бо ніяк припустити не можемо, щоби вони були на стілько наївними и думали, будь-то ультраси польські оттак и без борби здадуть Русинам часть власти своєї, и без опору покинуть розпочаті крутодорогі міри свої,

ведучи займом по собі повільне але тим і безпечніше винародо-
влене Русинів в Галичині.

Необдумані політики не могли ми импутувати нашим по-
слам-проводирам, а вже менше усіх п. Лавровському, котрий уже
в 1848 році на полі політичному виступав, а останніми 10-ти
роками, був меже иншими одною з найсильніших підойм інте-
лектуальних усёго того, що діяли Русини в Галичині. На ёго мо-
гли ми уповати, бо из давна вже неперечно багато причинився він
до піднесеня руської народности, так завязанем „Бесіди“ основа-
нем „Театру,“ розбудженем Семінара до укладаня „Словара,“ та
густими щирими датками до усёго, що тільки хосен Руси при-
носило. Словом, ёго патріотизм, парламентарна слава и полі-
тичний такт, ставляли ёго у чолі галицької Руси и казали наді-
ятись від нёго щасливого порішеня урядового діла.

Однак опит 3-ёх останних літ виназав противне. — Вика-
зав, що політнка угоди була так нещасливо ведена, що не тільки
не досягла свої ціли, але навпроти, нас ослабила и истнуючу
уже від давен-давна прію домову до явної завязатої борби довела.

Кожний пійме, що виступаючи з урядовим внеском передо-
всім треба було скодифікувати ёго точно, щоби сейм міг сей-час
над ним рішати. А промовляти за ним треба було так, мов то
подавалось би Полякам у одій полі мир а у другій брань; тев
уже за-для того, щоби з одної сторони народнєї думи Русинів не
понижити, а з другої показати противникам безпечність руську
в руські сили, и тим самим склоннійшими їх учинити до при-
знаня прав Русинам належачих.

Не так довелось. — П. Лавровський и політики наші, не
скодифікували внеску як було треба, так, що и внесок з-за того
мусів понасти в одрочене; а по при тому пан Лавровський про-
мовляв за ним там неполітично, так зложився перед Поляками,
що усіх Русинів, а навіть самих внескодавців знеохотив до свої
політики: бо уявив більшости польській, що її нічого годитись
з противником обезсиленим, котрий майже до прошеня перед
нёю знижавсь.

Тим ходом угодова політика уже при роді носила на собі
печать близької смерти. Можно було вправді еще всё направити
випруженем усіх сил руських, однак о тім ніхто й не подумав.

Не подумав ніхто, що в-перше, чим з Ляхами, треба було у
себе дома погодитись, щоби нашим послам на сеймі не цвіркала
польська більшість в очі: „Wy raz mówicie żeście Haliczanie, drugi

raz zowiecie się Małorusinami, najuowszemi czasami przyznajecie się do jedności z Moskwą; kto jesteście nie wiemy, a gdy nie wiemy z kim mamy do czynienia, jak możecie od nas żądać, abyśmy się z tymi godzili, o których nie wiemy kto oni? — Так воно; передо-всім треба було поклікати Русинів усіх партій, погодитись на одну програму, и єдностю зпотугувати руські сили; бо ніхто з безсильними и безпрограмними не пактує. Треба було, побачивши, що діло відволікавсь, з одної сторони станути за федераційним принципом уконститування народів Австрії, щоби нас ніхто не осуджував о кокетованє з Німцями, котрі нас кинули під ноги Польщі; а з другої сторони постаратись о прихильне вспиране політики угодової в міродайних кругах польських и у польської праси. Се було діло легке; бо знаєм, що майже всі газети польські з-разу щиро прихильно промовляли за внеском угодовим, особливо „Dziennik Lwowski“, котрий тоді через Towarzystwo demokratyczne не малий вплив мав на прилюдну гадку в Галичині. Треба було на-конець розважити що: *si vis pacem para bellum* и про-те, при неможивости заложеня нового органу, видінути на редакцію „Слова“, и надати „Слову“ зовсім нищий реальнійший напрямок, щоби воно вмєсто обаламучуючих фраз, котрими без хїсна досі було набите, здорові мисли ширило між руським народом в Галичині, та поучило єго, як хїснувати з конституції и як приготовитись до легальної а завзатучої борби протів польонізації, на принадок непринятя вєску угодового зо сторони сойму.

Того всего не вдїлано, а по тому и видиться нам, що самі-ж ті всі послї наші, котрі за п. Лавровським підписали внесок угодовий, не вірили в угоду, и або тільки маневрувати хотїли протів Німців, щоби їх тим способом на свою сторону склонити, або таки и самі не знали ясно, куда здужують и чого хотять. — З-їх тільки непідписавших вєску знали чого їм треба.

— Тому-то и не дивно, що справа угоди, вмєсто поступати и займати що-раз-то ширші круги, навпроти, що-раз-то більше малїла, так, що при раз висказаній програмі угодовій, на соймі біля п. Лавровського лишилось тільки кількох послїв, а навіть и ті з вїмкою Качали и Кашевка єго опустили, коли переконались, що польська більшість, побачивши безсильність Русинів, увїрена на свою потугу жадних прав Русинам признати не гадає.

В міру того, як значене п. Лавровського у Юра и ф партії „Слова“ малїло, зближався він більше и більше до партії на-

родній, котра ёго на предсідателя товариств „Просвіти“ и „Бесіди“ була вибрала. — Народня партія, хоть и бачила, що діло ёго зіпсоване, хоть и не мала віри ані в політичний розум, ані в щирість польську, не була противною дальшому веденю політнки угодової; бо узнала, що при консенвентному витриваню у розпочатім ділі и при зручному веденю того діла, можна було се осягнути, що Поляки через згляд на власні интереса Русинам прав ім приналежних не відкажуть.

З-за того знамірила партія народня піднятися за діло, щоб угодову справу на ліпшу ввести дорогу.

Незабаром злучилась спосібність до того, коли де-котрі проводирі польські на скликаний з'їзд політичних сторонництв прилюдно завізували по-між иншими також пп. Лавровського, Д-ра Сушкевича, Ильницького, Партицького и Вахнянина. Бо по нараді над тим завізуванем заявили ті панове, а з ними и п. Лавровський прилюдно: що Русини узнають себе окремим самостійним народом, а не сторонництвом, и що про-те неможуть вони явитись на з'їзді сторонництв, а завізувані до уділу, яко патріоти руські право висказати мусять, що на так довго жадних спільних справ в політиці з Поляками не мають и мати не хотять, доки внесок 30 руських послів з дня 23. Жовтня 1869 р. соймом прийятий, короною санкціонований и в жите введений не буде. — Те заявлене добитно характеризувало програму діланя народній партії.

В анкеті, котру Виділ краввий для розсмотреня и скодифікованя внеску угодового висадив, зложеної з одной сторони з Поляків, а з другої з Русинів усіх політичних переконань, показалося, що всі ті руські елемента при крихті доброї волі и уступчивости погодити можна. Працювали бо вони всі згідно з собою, боронили солідарно точка за точкою внесок угодовий протів польської сторони, и погодились на одну програму народню, котру и прилюдно заявили: — що „Русини суть народом окремим від народу польського и великоруського.“

Після того заходили народовці коло діла, щоби привести партії руські до загоди домової. Один из них піддав О. Павликові мисль основаня товариства політичного котре-б мало погодити нас дома, дати здоровий напрямок політиці галицько-руській и заступати народ руський від усякого пригнетеня. — И дійсно зішлись передові люде усіх сторонництв наших; виробили статут и завязали товариство політичне: „Руська Рада.“

Однако помиме заявленя народнёго сторонництва, що воно всякі справи, котрі могли-б єднаню Русинів шквдити, розминати буде, рішили потайком члени Виділу „руської Ради“, щоб знатнійших народовців зо складу Товариства виключити. Таке безправне нездивувало нас; учинили бо ёго люде, котрі від 20-ти літ покутну вели політику, и для того жахались острої критики своїх діл.

Сталося. — Ті члени народнёго сторонництва, котрі були ще у „Раді“ виступили из неї (7 Вересня 1870 р.), и розділ між сторонництвом народним, а влівою Слова и фракцією св. Юра, котрі злучились в одно тіло „руської Ради“, наступив одврито и повів за собою ослабленє цілого галицько-руського організму.— Признаємо, що п. Лавровський не був в силах, не допустити до так неровноважного и неполітичного кроку членів Виділу „руської Ради;“ однак з жалєм визнати мусимо, що станувши раз у чолі народнёго сторонництва, міг був п. Лавровський своє виступленє з „руської Ради“ гіднійшим учинити, чим тев зробив він, подаючи за причину виступленя не як між народовцями воно було узнано, виключенє їх товаришів з „Ради руської“, але ворогованє „Ради“ на правительство, котрого и зовсім не було за що в оборону брати, а чим п. Лавр. представив себе яко чоловіка правительственноґо.

Народня партія виділась таким поступом свого голови перед лицем Галичини скомпромітованою, и уже відтої пори мусіла мовчати, коли вороги п. Лавровського обношували підозриваючи ёго о ціли личні, не дуже поруч идучі з интересом народним.

Єще один раз була народня партія готовою, політику угоди піднести и боронити через прилученє сил своїх до заснована нового політичного органу. Бо „Слово“, не тільки що неперестало запоювати самими шарлятанськими опіятами патріотичної фразеольогії опінію публичну, а навпроти, оно чим раз-тє більше и більше в дур и блуд впроваджувало своїх читателів, представляючи в ложнім світлі всі пересправи угодові.

Орган такий („Основа“) станув; однак и ту надії народовців показались „*pius desiderium*.“ Бо п. Лавровський, котрий найбільше причинився до заложеня нового органу, даючи під нєго залог (кавцію) и вспомагаючи ёго матеріяльно, уже из самого початку повів діло инакше, чим того трібувала партія народня и угодове діло; бо не хотів „Основу“ перед виборами на сойм 1870 р. в світ пустити, а випустивши її, поставив у ній про-

граму в многих точках несхідну з тою, котру виробило було нардне сторонництво.

„Основа“ могла була перед виборами на сойм вяснити ситуацію, виказати хосен політики угодової, перестеречи перед нещасливою дорогою, котру заняла „руська Рада“, розділюючи до - решти Русинів; могла була наконець зъєднати сторонників для угодової політики и в кругах соймових. Однак того неучинилось. Програма „Основи“ виявила її яке орган ніби пів-урядовий. Ніхто її не хотів читати, помимо де-яких и добре списаних статей; „Слово“ и „Рада руська“ кинули на ню анатему, народне сторонництво почалось її стидати, и так из того органу більше хісна не було, хіба, що польські часописи почали від хвили появиеня ёго приваційше одзиватись в спрах руських; натомість „Основа“ прилещуючись Полякам, більше шкоди принесла народньому сторонництву, чим 10-літні ложні инсинуації „Слова“, яким и ніхто не вірив.

Не-раз було, народовці звернули увагу п. Лавровського на те; він однак не хотів з невідомих нам причин свбій газеті иншої дороги наказати, а старався негодоване народнєї партії зацитувати субвенціями сойму и міністерства та всякими обіцянками для товариства „Просвіти“ и „народного Театру.“ Издив и до Відня в народних справах; однак провадив там діла руські так нещасливо, що ми побачили, як помимо ёго значіня и заходу польонізація Галичини звершавсь майже на очах наших.

Після таких неудач (Русини не вимогли собі навіть обсади инспектур народних шкіл, чого у Відни добивались) ніхто уже не хотів вірити в угодову політику; — п. Лавровський рішився ще на соймі 1871 р. уратувати хоть що - то из внеску свого и поставив жадане о зрушенє висшої гимназії акад. у Львові. И дійсно, польські послы заманіфестували остентаційно свою прихильність для внеску того, и щоби осолодити Русинам гіркую, що їм подали видаючи під стіл угодовий внесок, ухвалили виклади руські на цілій акад. гимназії, протів дитинної оппозиції майже усіх послів руських, котрі з засади не хотіли вже нічого попірати, що п. Лавровський ставив. Внесок той ухвалений звязала однакож польська більшість соймова из внеском Галера о спольщенє німецької Гимназії у Львові, просто так и нарочно на те, щоби німецьке міністерство не квапилось, ёго до санкції Цісарєви предложити.

Тільки хісна з угової політики; — а шкоди? Хто її обрахує? Ми тільки сотенну чать того, що дієсь у нас претів Русинів, викрили в попередучому чис. Правди,—а що буде дальше? Ту вже и сам п. Лавровський добре видить, бо часто нам каже: „ще гірше и гірше буде.“ Коли-ж воно так, а так помимо захваляваной п. Лавровським політики, то стоить питанє: на-що почав він її, и держиться її и нам в ню каже вірити, сам не віруючи?

Правда, що політика давнійша була не здорова; бо безхосенно ставила вопрос руський на вістрє ножа, и чинила неможливим кождому хоч трохи зависимому чоловікови признатися одрито до Руськості;—але-ж чи ліпший и гідний напрямок той, щоби нам падати ниць перед Полявами и жебрати у ясновельможних насущного хліба, того хліба, котрий тільки благородною невтомимою працею здобувається?—П. Лавровський напевно знає, що здоровяному прошакєви милостини не дають, и що право здобувати треба моральною силою и гідністю.... В політиці-бо то не в Євангелії, де кажеться: „просіте а дасться вам;“ ні, ту дасться тільки тому, що показує охоту и силу сам собі взяти. З тим розминулося ділованє п. Лавровського, и для того - то воно звихнено и не політичне. Воно нас записало-б скорше чи пізнійше в польські слуги, а з народу руського учинило-б чорну масу рабів, готових за леда-що признатися ворогами Руси, и розняти хотя-б й свого власного прова.

Схибленє діло угоди було в своїму почині розумне и практичне, коли знаміряло двом народам, що живють весільно на одній землі, законами зазначити міру народних жадань навзаїмних; перша гадка єго була здорова, однак (по-тому судячи, як оно велося) бачимо, що ніхто щиро о нім не думав.

Посли руські, вмїсто давати директиву п. Лавровському покинули єго.

П. Лавровський, вмїсто впливати на послів, — відвернувся від них; а чуючи себе не в силах вести з гідністю народною діло, попав на зловістну дорогу, яку бачимо з негодованєм в єго органі „Основа.“

„Рада руська“ — вмїсто, щоб повднати руські елемента и своїм впливом розбудити реальный патріотизм, жертвенність и почутє обивательських обовязків в народі руським Галичини; вмїсто того, щоби старатись о завязанє „рад руських“ по містах и місточках, о скликуванє народних здвигів (мітінгів), щоби з

наших селян поробити доспілих обивателів землі, понижаючих гідність свою и стоючих за народні свої права; вмісто паралізованя польських прамовань по шкільних и повітових радах; вмісто двиганя руського елемента на всіх полях и всіх кінцях; — от-що учинила від завязаня свого т. є. від 9. Червня 1870 р. аж по нині:

Вона — як и жалуеться на нетолеранцію Поляків, нетолеранцію тую-ж власним своїм знаменем обрекла, прориваючи звязь тую, що руські елемента хотіла єднати; — замітимо ту тільки факта: що таким людём як Д-р Ом. Огововський (професор літератури руської на львівському університеті), зборонила вона голосу прилюдного (на зборі 7. Вересня 1870.), піднесеного за домовим миром між самими Русинами; що викинула зо складу свого самих ревних патріотів руських; що не-руськими обрікала народні товариства „Просвіту“, „Січ“ и „Руську Бесіду,“ кидаючи анатему на народне сторонництво руське. — З трибуни непогрішности своєї в ділах народних осудила вона самих перших патріотів, учених и писателів руських, як: Д-ра фил. Ом. Огоновського, Д-ра фил. Шараневича, Д-ра пр. Сроковського, Д-ра пр. К. Сушкевича, Д-ра мед. П. Сушкевича, Д-ра богосл. Пелеша, Д-ра пр. и фил. Ол. Огоновського, Сов. Ильницького, Сов. Лавровського, Партицького, Вахнянина, Федьковича, Шашкевича, Згарського, Заревича, Лукашевича, Устияновича, и множество других, майже весь цвіт народу руського осудила вона; задавила розбуджене народнєго житя, виклинаючи народні товариства та тамуючи творене „руських рад“ на те, щоби сцентралізувати у скупих руках своїх усє житє народа; а по-чому? — Напевно не по-тому, щоби морально и материяльно двигнути народ; — бо хто на стілько фанатиком, що незрячим селянам на політичній раді означувати наже правопись и граматикку, хто своїх власних писателів и патріотів ногами допче и цураєтьса власної словесности, — той ні о духове, ні о материяльне піднесенє народу дбати не хоче, а ходить ёму о що инше. — О що-ж ходило? О політику. Роздвиви́мо-ж-ся, що „Рада“ у політиці для Галицької Руси реального вділала.

— Написала меморандум до міністерства, у котрім жадала поділу Галичини, зміни статуту виборчого, и пр..

— Меморандум; — не перше воно, а з ряду чи не 16-те вже в 20 - ти літах. — Русини писали прохатні письма свої до Відня:

6-го Жовтня 1850 -- о уваглядненя Русинів при обеаджуваню урядів, о надане їм впливого становишка, и заведене руського язика в школі и уряді;

11. Маа 1861, — в ділі сервітутів;

11. Серпня 1861 — те саме, з додатком о підвисшене дотації влиру;

3. Липня 1861 — о позволене перекладу руського кодексу цивільного;

було й меморандум — о наділене Института Ставропигийського правом печатн и продажи учебників для шкіл народних;

21. Вересня 1861 — о уорганізоване гімназий в Галичині, одвітно потребі духовій и материяльній Русинів;

30. Вересня 1861 — о заведене язика руського в школі и уряді;

18. Падолиста 1861 — стрічаємо знов прошене о переклад кодексу цивільного на руський язик;

1863 р. — відправлено аж два меморанда о язиці руським в школі и уряді;

13. Жовтня 1864 — меморандум, жалуючесья на неряд польський и жадаюче поділу Галичини;

1865 р. — нове меморандум по тій самій причині; а

1865 р. — заслав Пр. О. Куземський гр. Бейстови також письмо подібного змісту; —

— словом усіх таких многонадійних и вірно підданчих прошень було більше як 15; прошено в них між иншим все ни жайше и все підданійше: о ерекцію владичого престола в Станіславі о зрівнане норм инвентарних, заведене руського язика на почті, о субвенцію на вибудуване капітульного дому у Львові, о заведене инфулатури при обох крилосах, о надписи руські по містах и селах, о реорганізацію львівської урядової часониси, о увагляднене урядників руських, о надане митрополиті достоїнства тайного радці, о підвисшене дотації львівському суфраганови-владиці, о цоставлене на рівні парохий руських з латинськими у Львові, о дефінітивне обсажене катихитур, о надане стипендій руській шкільній молодезі, о справедливе переведене виборів на сойм, о зміну виборчої ординації, о перенесене руських урядників з мазурів в Галичину, — и о много иншого.

— Справді, — Русини за тими прошеннями почали тратити гідність народню и уповане в сили власні; почали лїниво обнратися, чи не буде хто на стілько добродійним змилюватись над

ними нездарними, — та чи не всуне їм сам яку марницю в руку; — а коли по 20-літнім поклонничім життю мроводирі наші стямались, увидівши, що правительство їм в очи каже, що не має діла до них, а справу руську відає соймови Львівському до розрішення; коли по-тому підписали внесок угодовий и вступили на дорогу нову, — вони непобігши й версти завернулись назад, написали нове меморандум и ударили знову поклоном перед Німцями, перед тими самими Німцями, що по 20-літнім обдурюванню Русинів під ноги услали Полякам.

У тім меморандум (воно писане до цісара на руки міністерства) просять консеквентні в неконсеквенціі проводирі о поділ Галичини, о зміну статуту виборчого, о застановлене шкільної ради и пр. Так, о поділ Галичини. — Хто би и не був за ним? Однак руські проводирі, ті самі, що тепер о нього просили, зrekli ся ёго були раз в меморандум жонтневім 1860 р., и хотя 13. Жовтня 1864 року и опісля в році 1865 изнову за ним просили, то все таки прилюдно на Соймі у Львові в угодовім внеску жадали неподільности Галичини. — Поминімо розбір тої консеквенціі; а стоїть ту питане: чи справді можливо се добути при нинішних обставовинах и при нашому безсиллю?

На підставі відступної грамоти з 18. Вересня 1772 р. Станіслава Августа, короля Польщі, не має Австрия легального права до польської часті Галичини; — ділити отже Галичину на польську и руську не порадно Короні. Вправді по знесеню конституції 1848 р. наступив адміністративний поділ Галичини, однак уже 7. Вересня 1850 р. внесло міністерство до Корони о злитв Галичини в одно тіло и Корона згодилась на те 3. Жовтня 1850 р. а 26. цвітня 1860 р. міністерство знесло дефінітивно навіть и адміністративний той поділ Галичини. — Нині Корона могла би тільки за зломанем конституції з 1860 р. наказати поділ Галичини; бо така справа належить після §. 11. основних законів тільки до компетенції „державної Ради“, а чи тая зхоче коли поділити Галичину — сумніваємось. Шкода-ж даремно сили теряти гонячись за неможливостями.

Дальше жадають наші проводирі в своїму меморандум „руської ради“ від міністерства зміни ординації виборчої. — Однак, — чи не вони-ж іздили до Відня написавши *Vertrauensadresse* до Шмерлінга в році 1860, не вони нараджувались з ним над статутом краєвим для Галичини з 26. Лютого 1860 р. у котрім фактично знищені зістали 3 курії, и крізь те задекретовано нас на

вічну меншість на соймі у Львові?— Тепер стямилась, — ні рано ні пізно, в сам добрий час; бо нині зміна статуту краєвого належить після австрійської конституції до сойму, а в соймі більшість польська, и тою більшістю управляють найзавзятіші негатори Руси. При такому складі річи, нині нам не иншої зміни ординації виборчої надіятись можно, як тільки такої, котра б нас ще зовсім на соймі обезсилила.

Прошено там дальше о звинене шкільної ради, яко найнетолерантнійшої и для Русинів найнебезпечнійшої власти автономічної. Але-ж сёгодня ані міністерство ані Корона нічого октроєвати не може, коли наша держава має бути конституційною; а державна рада напевно не знесе конституції для хороших очей руських прошаків. Рада шкільна єсть установою соймовою, санкціонованою від Корони (20. Черв. 1867) и тільки сойм її знести, або змінити може. До чого-ж здалася така петиція? По-що-ж ту в заблуд вводити цілий край и казати Русинам надіятись того, чого не достигнуть ніколи від тих, котрі ані хочать ані можуть наші бодай и справедливі жаданя задовільнити?

Одно розумне діло, що „Рада руська“ учинила, в агітація, котра визвала 300 протестів від руських громад протів Резолюції сойму Львівського. Се важний факт, бо уявляє яку таку політичну зрілість и одномислість нашого народу. Не одно може у тих протестах нерозумно написано, а всё такі виказали вони правительству добитно настроій політичний руських обивателів Галичини. И дійсно, протеста ті могли при инших обставинах принести користь народности нашій. На коли-б у нас була єдність, наколи-б ми всі не для яких-там мрій, або особистих цілей, але з чистою совістю, для добробиту, просвіти и двигнення народности руської працювали, то Німці не могли-б були нас игнорувати, и заставили-б Поляків, щоб у-перше згодилися на угодний внесок, доки дістануть „Резолюцію“. — Однак, як правительство и рада державна уявили собі, що воно так це є, и що ті люде, котрі нині в Галичині перед ведуть, не змірюють тудя, куда належить, то и зъужили руські протеста просто на те, щобн „Резолюцію там тільки обмежити, (в елябораті комітету) де вона ім, Німцям, або правительству не вигідна; а дншили-ж у ній всё те, що нашому життю загрожає; без огляду, чи сойм згодиться на угодний внесок п. Лаврівського и 30 наслів руських, чи ні. Що так діло піде, се ми хорошо по давних до-

свідах знали. А чи-ж могли не предвидіти того проводирі наші в „Руській Раді?“

Трудом, щоб вони були настільки наївними и думали, будь-то правительство и Німці не знають, куда вела „Лада“, „Семейна бібліотека“, „Конюший“, „Антологія“, „Зборники...“ и инше; якою ходою пішло (з початку малоруське) „Слово“ и що означали анатемаи кидані на „Вечерниці“, „Ниву“, „Русалку“, „Мету;“ чого знамірало остептаційне неприняте даровитих писателів народних в членів Матиці; яка причина тому, що комісія народногу Дому вмiсто піддержувати руського духа, давила ёго на кождому шагу, недозволюючи, приміром, салі на декляматорські вечері, в пам'ять найбільшого нашого поети Тараса Шевченки, так хосенні для піднесеня патріотизму и духа народного руського в Галичині; и чому наші проводирі від Св. Юра не хотіли згоди з народовцями ані на полі словесному ані політичному, хотя тиі-ж як найбільші уступства для партії Св. Юра чинили (1864 р.), коли хотіли покинути кулішівку в хосен писовні 1849 року, коли (1868 р.) завязали Товариство Просвіта надаючи ёму напрямок общій, коли (1870 р.) у Раді Руській хотіли єдности и згоди, коли (3. Марта 1871 р.) помимо анатем Ради руської и помимо огидних инсинуацій „Слова“ в своїм меморандум до Метрополіта готовість указали до всяких уступок, жадаючи в замін тільки одного, т. є. узнана тої програми народнїї, яку проводирі нинішної руської ради оголосили були в році 1848; чому наконець и нині „Рада руська“ відвертається від згоди, яку хоче сторонництво народне; чому члени комісії народного Дому и руської Ради виступили з „Бесіди“, и закаралунившись у загарбанях стінах Матиці, Ставропігні и Народного Дому, нікого з народовців між себе не приймають.

Проводирі наші у руській Раді знали добре, що правительство и Корона, об'учені 58 доносами урядовими, доносами потвердженими через Русинів самих, як то на соймі через О. Наумовича, а в публіцистиці через добре обдуману и від 3 літ залежалу статистию 59-го ч. „Слова“ з р. 1866, — не могли вспирати такого стремління Русинів, котре не иде поруч з интересом державним Австрії. Правительство уже раз виразно сказало Русинам устами Бейста: „Wenn die Ruthenen Russen wären, so müsste ich es bedauern; da es aber nicht so ist, so muss die Regierung in den neuesten Manifestationen derselben eine Oestereich feindliche Richtung erblicken und kann unmöglich sie unterstützen. Mein Rath wäre, umkehren, ehr-

lich umkehren, wenn das Wohl der Nation ihnen wirklich am Herzen liegt.“

„Umkehren“ — радив Бейст, и мы тебе радимо. Дорога котрою пішла „руська Рада“ веде нас у погибель; вона сто раз гірша чим та, яку п. Лавровський верстає. Бо політика ёго хоч и понижает нас, а всё таки не веде за собою смерти нашого народу, наколи він по-при всёму о просвіту, словесність, и розвитє соціального життя Русинів старається; дорога-же, котрою когитється „руська Рада,“ стаючи орця протів руських товариств, виклинаючи найліпших руських літератів и патріотів випераючися народного „Театру,“ обаламучуючи народ політичними мріями и захвалюючи псалтирний говір „Слова,“ осьміяний так Великоросами як Українцями, за взір літературної мови супротив Шевченків, Кулішів и Квітков, на те тільки, щоб язиком, бодай и псалтирним відрізнитись від хлопа; — словом, кладучи таму розвитку народности руської на кождому полі — тая дорога веде наш народ до совершенної погуби; — ліпшого средства на нас навіть Поляки видумати не годні.

Найліпшим доказом наших слів будуть факта: В році 1871 питали ми предсідателя „Академического Кружка,“ товариства протегованого „руською Радою“: чому „Кружок“ не займається народною просвітою и не пише книжок для сельського народа. — „Того неаробимо, бо не признаємо язика малоруського; по-польськи-же писати не хочемо, а по-московськи таки не знаємо“ — одвітив голова „Кружка“. — Тебе самое чули ми від двох молодих провідників руської Ради на запрос: чому не говорять прилюдно по-руськи з собою а по польськи; бо одвітили: „Малоруська мова, мова хлопська; великоруської не знаєм, так говоримо цивілізованим язиком польським.“

Зовсім не дивно нам за тим, коли бачимо, що п. Плоцанський редактор „Слова“ и права рука „руської Ради“, хоч як и голосно горлає за тим, щоби інтелігенція руська всюди уживала руського язика, — сам прилюдно перед судом розводив річ польсьву, та и в приватному житю говору иншого не знає, а незгідні з тим експериментаци своєю „Слова“ потребою насущного хліба боронити уміє... Не дивно и те, що той світлий проводир народа руського, не уміючи сам в своїй часописи розумно вести народ по тернистому полі оппозиції, жалує грошей на оплату розумніших, узнаючи, що для публичности від 10-ти літ баламученої вистарчить некоштovníй фразес псевдо-патріотичний,

або огидна клевета, вержема на стороництво народне, що будьто воно Ляхами підбите !Фактів таких тьма; — вони доказують крайню деморалізацію и розклад товариства руського; — куда воно веде, ми уже сказали.

Для того повтаряємо за Бейстом „Umkehren“.—И знову подаємо руку до згоди.

Не легка вправді річ, покинути любую мрію, до котреї приляглося усім серцем; не легко сказати собі, „ми завинили,“ ми загнались; — однак то мусить наступити, коли не хотять провідирі від „руської Ради“ жизнь народу руського кидати на вир небезпечний.

Ми не видлинаємо їх, як они нас виклинали; ми дорожимо кожною каплею руської крови; и хотяй гірку правду сёгодня говоримо, то говоримо її в добрій вірі, що еще такі дрібниці як: „Ъ, Ы, Ъ“, або політичні, в відрах будучини почиваючі мрії, котрих осушене не від нас залежить, — до того не роздерли батьва з сином и брата з братом, щоби не можна було мир учинити у себе дома и розпочати нову, для Руси благоносну дорогу.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

По неплодовитій кампанії райсхратовій, замість скликания спільних делегаций, де-б новий міністер заграничних справ заманіфестував свої дипломатичні здібности, закриті доси упорним мовчанем; замість відкриття краєвих соймів, де-б краї коронні могли добачити більшу діяльність своїх заступників, як тільки вибори до райсхрату, — наступила глуха, довга тишина політична.

Серед тої тишини рознеслася мов далека блискавка несподівана звістка про з'їзд трьох царів в Берліні. Саме в той час, коли Поляки обходять столітню память першого поділу Польщі, коли французька республіка здобулась на найсвітлішу побіду фінансову и тим самим свій бит укріпила, — здалось відповідним трём монархам, з'їхатись на спільну нараду и затривожити цілий світ політичний своїм містичним з'їздом. Тайна сёго з'їзду може відкритись або новою війною, або сильнішим угнітом де-яких країв и народів, або спільною якою акцією до укріплення монархізму проти змагаючотося республіканізму.

По-при кон'єктуральну політику європейську стаювиться предметом публичної дискусії увязненє Скрейшовського в Празі. Дневники віденські подають подрібний опис увязнення и упрямо обстають при першій своїй відомості, що Скрейшовського увязнено за-для проневірства, и з'ужитковують утішно факт в той спосіб, щоби Скрейшовського обругати и болотом обкинути. Скільки основна утіха тая Німців, окажется; тимчасом тепер вже виходить, що цілим субстратом вміненого злочину послужив факт простої залежлости в податку (!). Будь-що-будь увязненє Скрейшовського, з партії старочеської, по-при здемаскованю Сабіни з партії молодочеської, довело до погодження и солідарности обох партій чеських проводирів и до рекримінацій в обозі централістичнім. Урядовнй „Prager Abendblatt“ силвся те зетерти, кличучи, що люд чеський ужити не дасться за заснову для амбітних цілей поодиноких личностей; але-ж отримав від Чехів и централістів добру відправу. В тім ділі пише „Tagesbote“, головний орган централістів чеських між иншим: оппозиция, як небудь притихла, то однакож ані що я об'єму, ані що до впливу свого не зменшила. Оппозиция вичікує. Дитинство отсе писати, що люд чеський проводирам послуху відказує: Дай те Боже! Але яка-ж би звідтіля користь для нас? Ненависть до конституції и держави не зникла-би; а хоча-б абдикували провидирі, то оппозиция абдикувати не буде..” В такому дусі озивається и „Pokrok“.

В дневниках польських розвивається дискусія, над передсоймовим з'їздом послів, котрий би хоч по части міг заступити надто чутну бездільність нашого сойму. Чи сей з'їзд послів, рівно як и св'яжанє виборців львівських, причиняться чим до добра нашого краю — дуже похибуватись належить.

НОВИНИ.

„О сколько „Правда“ правдою?“ — Завданє се цікаве порішила нам вступна статія 75-го ч. с. р. „Слова“, а и порішила-ж єго товком, на який славетна редакція „русских“ за заповіщенєм попередучим, а оттак-же и під авспіціями всього здорового розсудку свого, заходом відповіди на дрібну новинкову згадку нашу об нерядах народного Інститута Ставропитийського, зложитися з'уміла. — Не дарний був и розсуд той повільний-холодний; всю силу розумної тактики своєї зібрала-виводігла славетна редакція на арену

прилюдного свого маніфесту, и зачавши „съ чувствомъ крайняго обмерзвiя“ розвела и рiч так на про-диво обмерзiнно, що ми — хiба замовчимо, ато по-за вислов пожалуваня, пiд гiдностю нашою уважати мусимо захiд, складана якої-небудь вiдповiди на поданий нам взоровiр пам'ялету. Нехай-же супокiйно випiчне собі „Слово“ по труднiй працi, а ми, оттак тiльки за-для поясненя дiла родимцям-патрiотам нашим, зволимо собі тут де-нещо запримитити.

Пiднявши хорогву народнiї справи, напевно високо дорожимо кожним об'явом розвою народнiго житя й дорожимо-ж нависше прилюдними товариствами нашими и институтами, яко головним огнищем народнiї святинi, котрого поведене самою найживотнiшою вимiнкою розвою або застоi народнiго житя становиться. — Сторожу поведеня Институтiв наших ми и головною завдачою поставили для нашого дiланя; як-бо самопiзнане споконвiчною основною вимiнкою всiго поступу признано, так и ми опiзнане найживотнiших сил наших народних, виявлене блудiв iх поведеня, першим патрiотичним обов'язком узнали в дiлi знамiреного нами розвою народнiго житя.

Жаль, що на першому вже шагу основнi блуди ми стрiтили.

„Прилюднiсть“ — нинi всесвiтнiю кличею поступу, потай-дiлане з застою тiльки годиться. — Коли товариство-народ кождому членови-одиницi моральний обов'язок прилюдного дiланя накладає, то обов'язкови тому неперечно на першому мiстцi повиннi суть корпорацiї, института народнi, в котрих будучнiсть народня почиває; а котрi завiдуючи чи то моральним чи матерiальним майном народу, хiд дiланя свого пiд критерiю прилюдного суду зложити виннi. — Не так у нас. Самi найважнiшi Института нашi покритi заслonoю непристушноi потайности. Зберiмо всi дуже вiмкovi а виключно на пустих загальних заснованi оповiстки и спитаймо: — хто у нас знає на чому стоiть дiлане нашого Народного Дому, нашої Ставропигнi и ин.? — Вiдбудували колись-то кам'яницю за тисячами фондiв, якими з руки народа завiдують, а народ той сам, хiба тiльки й знає, що иснує десь такий а такий Институт його; яка-ж йому доля, то в тому вже голова самих панiв институтських. — Жаль, а правда. —

Супротив потайности тої ми прийняли усильно за труд розв'язаня мiстицизму наших Институтiв; не здолiли-ж скоро наспiти в-повнi до трудної цiли. — Доки в найблизших числах нашого письма зiбраний матерiал пiд прилюдний суд родимцiв зложимо, вдоволитись ми мусiли доселi побiжними уривочими увагами, якi сучасно надарились.

Именно пiднесли ми в 2-му ч. н. п. заміт дотичний Института, Ставропигийського, що заряд Институтський своїх членiв оплачує, и указали на неряд, що загальний збiр Института оплачуваним членам признав право рiшучого голосу, навпроти вiдказного внесеня, пiднятого з гурту самого-ж товариства. — Рiшене те збору узнали ми нерядом; не преюдикуючи-бо чеснатi дотичних п. п. членiв, найшли ми його аномалiєю, противною вже самiй основнiй засадi загально-товарського житя „nemo iudex in sua causa“, а противною и уставови Института, котрий найвиразнiше становить, що члени Института оплачуванi бути не повиннi; — конечностю отже слiдувало, або призволену оплату членам вiдняти, або, при неможливости безплатного урядованя, до котрого члени приступом обов'язанi, — платних членiв узнати просто урядниками Институту и вiдняти iм атрибуцiю члена — право голосу. — Рiч сама собою ясна и справедлива, а добавимо, що и не нова она, та и не

від самих нас або нашого круга вийшла; бо вже минушого року підносив на загальному зборі О. Гушалевич той же сам внесок о відказане голосу платним членам — безуспішно, — зновив же ёго сего-року п. Савчинський, а наколи и той за-для безнадійности признаня ёго відкликав, то заступився за справедливою Др. К. Сушкевич, котрого — дарма — переважною більшістю переголосовано.

Против всесвітнім товаришеским засадам и установам свого уставу, узнали оттак члени Ставропігії самих себе компетентними судьями в ділі відносяи своїх до Інституту. На невластивість такого поведеня указали ми в інтересі прилюдного добра народнёго, яко на вимінку, котра першим шагом до найдовільнійшого самоуправління коштом народного интересу доводить. — Сомніви наш не завели, и дрібним приміром сконстатували ми вже в 4-му ч. н. п. факт, що внесеного приступу нових членів п Д-ра С. и Д-ра О. в склад Інституту — неприяно.

Заміти наші, на фактах засновані, викликали бурю. Не Ставропігія але „Слово“ стануло заступом против нас.

Справді, не мало здивував нас заповіщений виступ „Слова.“ Заявившись бо прилюдно ренегатом свого народу, воно по самій консеквенції, в народних наших справах и діла мати-б не повинно, а пристояло б ёму найлучше, вже для самого сорому, заховати тую тактику мовчливости, чи то пак игнорованя, котрою нас доселі з найбільшим нашим вдоволенем стрічало. — Не так-же сталося, а ми зводимо собі в пропамять дій народих сконстатувати холодним поглядом об'єктивним зміст виводу згаданої против-річи „Слова.“ — „Слово“ признає :

що поодинокі члени Ставропігії против уставу платню побирають,

що за пів-дармо, а частю и зовсім дармо винаймають помешканя в кам'яницях Інститутеских,*)

що платним членам, против уставу и відказному внесению, рішучий голос признано;

примічає докладом дуже наивно, що в звичайних засіданях Інститута. окрім 3—4 „мягких“ тільки платні члени участь беруть. що отже самі платні члени всі діла Інститутескі, не помянувши и свою платню, завсігди по властному ладу рішають, та що про-те и ніхто з членів за безплатний труд прийнятися не хоче, з війшкою контролёра, котрий за-для самого патріотизму квартиру институтеску даром удержує, якої ніхто прийняти не зволів би, и ка-сьєра, котрий вправді ліпшу квартиру за півдармо має, але за теє „г о т о в и й“,“ кождої мінуті представити „отчетъ зъ своихъ дѣйствій;“

признає, в конець що п. Д-ра С. и Д-ра О. в члени Інститута оттак собі „съ большою заслугою для Руси“ неприяно;

додає останком за-для обаламучених читальників своїх, котрі Ч. 46-го с. р. „Слова“ не читали, примітку, що „Правда“ какографією списується;

и зо всёго великого матеріялу, имено - же, помянувши всі инші дрі-бниці, з самої останної примітки заключає:

*) В самій статі заперечено, а для консеквенції тільки в примітці признано. — зам. зецера.

— „Правда“ виходить на щетъ неизвѣстныхъ меценатовъ, — есть до-
полнительною частью польскихъ средствъ противъ Руси и подряднымъ орудіємъ
польскихъ органувъ, — обсмѣвая языкъ и его правопись, обругує, обезпечає
поодинокихъ людей и общества на Руси, — ато все въ цѣли, чтобы оторгнути
ихъ отъ русскихъ огнищъ, заняти ихъ мѣста и овладѣти фондами“...

— Річ розумна без коментарів. — Могла би вона становити пропам'ят-
ник цікавого невинного куріозум божевільної льоіки, коли би ми редакції
„Слова“ божевільність импутувати могли; так ні; а жаль правди, останеться
вона „обмерзѣвшимъ“ взоровозором огидної перевотности ренегата, котрому
дрібницею, за виводами хоча - б и божевільними та докладом ложи и кле-
вети, зложити жменю болота, на поруту кожного заступництва запроданой
ним народної справи.

— Лож и клевети, — кажемо, бо не посмілила редакція „Слова“
хоч найменшого, хоч позірлого факту закинути нам доводом правди клевет
своіх; — бо зо всѣго дотеперішного виступу нашого, и з самого остан-
ного 4-го ч. нашого письма, котре матеріял подало виходді негідній, добре
опізнала редакція різко зазначене ставовиско наше в справі народній, — а за
всім тимъ збумила однаково-ж и по-при виразному признаню справедливих
замітів наших, кинути на нас болотом злої волі... Дармо; ліпшого и ждати
годі від органу, котрого редакція тактику обмисльного руйнованя народнѣго
житя до такої вже крайности розвела, що не то вже ми, але самі-ж най-
ближші адгеренти політичні хвалебного редактора, (п. Ковальський именем
Пр. Бппа Куземського; на прилюдному зборі Института в присутности всіх
так „мягкихъ“ як и других „правомыслячих“ членів рішучо заявили, що в то-
вариствах своїх зовсім не желали-б видіти ментора „русскої“ опінії. Лишим-же
ѣго в супокою; а там, ціла річ згадана вже сама собою так словне свідочтво
морального убожества автора голосить, що дальше шкода й слова. —

На закінчене зволимо собі ще для иллюстрації подати вірну правдиву
репродукцію одного цікавого героїчно-комічного табльо:

— На виду комната віденської „кофейні.“ — в куті „русский“ стіл, обса-
джений „превеликою частью нашей интеллигенції, сей поважно- и правомысля-
щей, высоко нравственной публики нашей.“ — 3-та година з полудня, Субо-
тнього дня 10. серпня с. р.:

— „Ależ mu się udało, — cudownie“ —

— „Slicznie napisano, doskonale, — artykuł jak rzadko“...

— Прилюдна, правомисляца апробата, — поважний улыб протекційний
ментора, — клуб диму редакційної файки густою заслоною вкриває цілу
првелику часть високо нравственной публики, — скінчено. —

Sit ei levis.

З слова. Щира ваша правда, висказана Полякам в попереднім ч. в ста-
тїи об резолюції, находила и находить собі щоденні докази. Приміром дрібним
згадаю ту о шкільній книжці п. з.: Geografia powazeczna Gaultier'a, przero-
biona przez L. T. (Lucyan Tatomir, нині професор при семінарі педагогічній;
пр. ред.) Wyd. 5. Lwów 1869. (Вже вийшло и 6-те таке-ж саме „органне“) —
пр. ред.) — Не запускаюєя в подрідний розбір того дільця, а піднесу тут
тільки одно, що до стосунку нашого з Поляками належить. — На стр 100
поміщена географія Polski w dawnych granicach. Зовсім оно безтактно

и не педагогічно, в книжці призначеній для науки географії початку ючим, мішати стару географію з новою. — Поминаючи вже теє, знаходиться там ще от який тенденційний фалш: „Po Polakach (10,000,000) byli najliczniejsi Rusini, liczący do 7 mil. we wschodnio-połudnowych ziemiach polskich; Rusini, należący do tegoż samego szczeplu co Polacy, mówią do języka polskiego tak podobnem narzeczcem.. est.“ — На стр. 115 пише автор, чи п. Л. Т. о Москалях, просто як який уличник, без найменшої поваги наукової; не е то здорова наука для дітей, а зїдлива отрута, котра нищить в серці чоловіка всяку възглядність и умірковане в судї и бесїді. — На стр. 130. стоїть: „Ludność i języki Austrii. Słowiani ci są: Polacy, Czechy, Słowacy, Szlązacy, Dalmatyńcy, Kroaci, Illirowie t. j. mieszkańcy Karenty i Krainy, — Żydzi, Cuganie.“ — О Русинах ні згадки. — Щоби дальше не стрітїтися з независним тим народом, бавиться автор в загалники з кривдою точної науки; пише він на стр. 135: „Galicyę zamieszkuje 4,630,300 Słowian (sic) 64.500 Niemców,“ и пр.

Оттаке-то дїльце пять раз переходило через руки и світлий суд „Ради шкільної“ а вийшло — яко „uwieńczone i polecane dla szkół!“ — Руський и с в а щ е н и к .

Для бібліотеки новозавязаного ремісничого Товариства „Побратим“ дав ВП. Володимир Шухевич, академік, 13 книжок и килька дрібнїйших брошур. З висловом подяки для дателя подаємо вість тую в надїї, що всі родимці-патріоти наші густими щирими датками звольяться причинити до удержаня многоважного Товариства того, котре до розбудженя патріотизму самої найважнїйшої части народу, — нашого міщанства — знамірає.

Від місяця Вересня розпїчнуться порядочні виклади для членів Товариства, два рази тижнево; а замічаємо такожь, що заходом Товариства що-недїльно Служба Божя в одній из тутошних церковей відправляти будеться.

За-для близшого ознакомленя читателів наших з провідною цілею „Побратима“, прилучаємо до нинїшнєго числа и. п. затверджений вже від Намістництва статут тогож Товариства, о скілько удїлені нам екземпляри вистарчають.

Високість штуки. Що вже розумний наш вік ХІХ-ий, то й годї; на усіх полях, чи то науки, чи промислу, чи штуки, кождим шагом все так до щиту досконалности здужає, що річ иноді просто по-за край чуда виходить. Чудом таким новозжитїні штуки лучилося нам на одній виставці львівський бачити фотографію, котра при досконалній вірности репродукції, містить навіть те, чого в оригіналі зовсім не має, а насупротив не має того, що в оригіналі дуже вибитно міститься. Фотографія то „Народного Дому“ и прилеглої старої церкви. Розумний фотограф умів отже діло так повести, що в образї єго старенька церков зовсім неіснуючим хрестом величається, а на томїсть напевно за-для вдержаня рівноваги виставного знамени „льва“ на Народному домі зовсім не має. Нічого й казати, история справді цікава; заходом таким можливо ще й доведеться, що друге видане фотографії оттак від нехочу величезною надписю якого „muzeum narodowego“ чи чим-то доладним величати будеться.

История Руси в традиційній памятї жидів. — Одному из турїстів наших лучилося в подорожі по Стрийському розкрити цікаву картину

из поведінок наших богомільних талмудчиків, присвячену пам'яті колишньої нашої бувальщини. От-що розказував ёму один из старовірців Израїля про піст пропам'ятний, який додержують жиди .в цілій давній Польщі“ в половині місяця Червця кожного року: „Тому дїт з-двіста минуло, — каже, як воював у польській державі страшний чоловік, козак розбійник, Хміль; а побирав страшенно усіх панів і жидів. Страшенна була тоді тривога, и хто знає, чи той Хміль цілого світу був би не перевернув, наколи би ёго не збушпили и не доїхали кінця підо Львовом; — тоді-ж и заведено піст пропам'ятний на сто років, дальше продовжено ёго на других сто, а тепер уже заходить и на третю сотку, та постять-же тую третю тільки тїи, що самі хочуть; — бо приказу уже не має.“ — Східніє розказу того що до років, и пам'ятне имя Хміль, указує явно на Хмельницину. — Стояло-ж-би оттак, що жиди довгими віками гетьманську пам'ять пошанували.

Переписка Редакції. — Вн. Др...в, Via Coreggio. Дорога присилка Ваша знатно опізнилася; за добре слово поради, сердечне „Спасибіг,“ покорїствуємо ним по можности найскорше; статію начнемо у будучих числах. — ВП. О. Рудч... в Полтаві. Окремим листом ширше відповідаємо на щирий Ваш відклик; зволїть и дальше ласкаво пам'ятати об нас.

НА ДІСЛАНЕ.

Честне товариство „Просвіта“ у Львові, знамірило ті книжочки, що видавано доси під титулом: „Зоря“, — видавати на будуче під титулами самостійними, відповідними завсїгди змістови кожної книжечки, у котрих кожній трактуватиметься лиш один предмет заголовний; и те на так довго, доки аж товариство не матиме причину, видаване тих книжечок замінити у періодичне письмо для народа. За редактора тих книжечок удостоїло ч. товариство мене покликати, и думаю я конець місяця септемврія видати яко першу книжечку під моїм завідом з б о р н и ч о в к о г л я д , так народних, як и мною уложених, під титулом „Колядник“; а те не лиш з тої причини, що попит за таким збірником дуже великий, але и по-тому, що знаю, як народні коляди від дня до дня забуваються и пропадають, на велику шкоду народної поезії, котрої неоцінні сокровища плекати и годувати я уважаю за святу повинність кожного чоловіка, що народність свою любить.

Яке-ж-же ні мале мое отсе перше дїльце здається, то вимагає воно по собі много уважности и чи-мало матеріалу; за-для того прошу уклїнно усіх наших письменних, щоби матеріал знадобний до Колядника, а по при тому и инші артикули для сільского народа спосібні, ласкаво зволили прислати на мої руки під адресою:

Львів, передмісте галицьке I, улиця цитаделі н. 3.

Ю. Федьковиг.

Виділ акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“ звіщає по мысли §. 9. д. стат. интересованих, а имено ново-прибуваючих и. п. академиків, щоби у всіх своїх ділах шовариських зголошуватися зволили в комнатах „Руської Бесіди“ о год. 9—10 ран. и 6—7 веч. — Присутний глен виділовий удїлишь каждому всяку пожадану дружеську порадку.

Львів дня 15. (27.) Серія 1872.

Від Виділу акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“.

Коник шаховий.

що	ся	бу	ді	я	вер	ви	не
ки	та	ді	неть	ду	ва	лось	да
бу	ся	спо	лі	не	гля	не	ло
те	та	ки	е	да	бу	ти	у
неть	ду	на	ти	до	ки	ко	вер
тись	бра	ді	за	ві	ва	ні	сер
спо	вер	а	по	жа	ли	неть	лись
я	ва	лю	не	ся	а	цю	ко

И. П. Г.

Розв'язане у слідуячому числі „Правди.“

РОЗЧУНК
ДЛЯ АРХЕОЛЬОГІВ, НУМІЗМАТИКІВ
и бібліографів польських
рік 1870 и 1871.

видав

Станіслав Крижановський*Д-р ФІЛЬЗОФИ.*

Зміст: I. Справоздане з річної діяльності Товариства археологічно-наукового II. Виклади публичні з археології, лекції популярні з тої науки и виклади університетські. — III. Річні набитки музеїв и бібліотек. — VI Викопальська. — V. Спис збиральників з описанем зібраних ними предметів. — VI. Труды и пошукуваная археологічні. — VII. Некрологія умерших археологів. — VIII. Бібліографія діл дотичних археології — IX. Хроніка.

Автор просить о присилку розрив и відомостей дотичних, під адресою „Краків,“ уліця францішканська ч. 148.

 Нинішнє число „Правди“ збільшено
о пів листа.

Одвічальний редактор: **Др. Олександр Огоновський.**

З пегати Інститута Статистичного.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
ливських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 здр, на пів року 2 здр., на чверть року 1 здр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

БЕЛЬЗАЦАРЬ.

Опівніч минає и ніч иде,
Град Вавиль недобрий це сон веде,
Але у царських там чертогах, там д'горі
Світлиця палають, гуде, керекорить,
Бо у теремах за златий стів
Бельзацарь з дружинов вечеряти сів.

И північ минає, и ніч иде,
Росклалися годи, сватьба гуде,
Красуються гості пишними рядами,
Ріков ринуть вина, дзвиня пугарями,
Царя вихваляють, здоровя пють,
Служалі літають то там то тут.

А царь зухвалий реве як звір,
Трясуть мури ся, трасеться двір,
Лице му палає як шина черлена,
Не тямить чи ніч це, не тямить чи днина,
На Бога говорить зухвалу річ.
Минула опівніч, минає й ніч,

Що Бог або Господь? — я світа царь!
 Я Бог усім людем! я! Бельзацарь!
 Що хочу те й робю, кого убоюся?
 Махну — и половов и глави и души
 Летя — відлітають! — Боги? — Я Віг! —
 Рабами Боги ви мині до ніг!

И савс. Верухнулось як в грани гад,
 Побігли служалі, біжуть назад,
 На главіх сосудів искрущих чимного,
 Зробованих в храмі Егови святого. —
 Як змий з поза столу зірвався царь,
 И вхопив у руки священний пугарь.

„Егова? — ви кажуць, що ти святий? —
 „Я с тебе вкюся Егово ти! —
 „Усі мої трунки, усі мої вина
 „Я с твої це чаші му пити від нині,
 „А цев зачинаю! — вина!! — Ова! —
 „Я с тебе сміюся, ти Егова! —

Але ще й речі царь не дорік,
 И вмовк, и вмовкло, всі бризли в бік,
 Бліді як стіна, и душа не дише,
 А на стіні пише, и пише и пише
 Вогненна рука вогненний стих,
 И пише, и никне; лиш стих не зник.

Минула опівніч, и ніч мина,
 Немає ні гостей, нема й вина,
 В востоці поволи — поволи свитав,
 Царь Бельзацарь вбитий лежить на повалі,
 Егови чаша ему в руці
 Наллята кровѣв.....

Ю. Федькович.

ЯК КОЗАМ РОГИ ВИПРАВЛЯЮТЬ.

Фрашка в І. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як цурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

ІІІ. СХІД.

(Світлиця у Недобрюковій хаті. Дмитро и Векла уходя. Векла плачучи.)

ДМИТРО.

Не будь дурна, стара, та не плач! плач не поможе. Сегодня солом'яний парубок золоту дівку озьме, а ще такий, як нащ Василь! — Ще не трафив на свою суджену; да як трафить, то и не схаменешся, коли вженивсь? — Коби я тільки лиш грижі та журн мав на світі, як те, що Василь наш не вженится, то би ще прожив яву днину на світі.

ВЕКЛЯ.

Тобі так говорити, а я мама!... Хіба я на то сина згодувала та его парубоцтва діждалась, аби за невістки на старости роках не припочити? — Да то все ти винен, Дмитре, нікто як ти! — Бо я тобі у в одно піла: від-учи та від-учико ти хлопця від тої ярости такої! — а теперь довелось, що и найпуца дівка не хоче піти за него, бо боїться. А хоть після мої смерти и вжениться: хто буде чужу дитину розуму вчити та добру наводити? Ох пропаде мій снюк любий, а то всё через твої распести невчасні! — Ох матер Бога!...

ДМИТРО.

А я тобі кажу, стара, що він таку ще собі кралю запопаде, що и в світі такої не було. Найко его лиш трохи. Хіба и я такий не був за молоду, пруткий та палкий? — А претці ми прожили красний вік з собою. И діточки згодували, и до людей привели, и маєтку чимало придбали. — А й ти з разу боялась за мене йти? — Да твій батько, Танасо покойний, царство ему небесне, розумніщий був від тебе: присилував тай от що! — а чому присилував? — бо видів що з мене Господарь буде. А розумних ще найдеться на світі, бо и Василеву нашему немає дегани, чорт его не знав! хоть до якої роботи — він пер-

*

ший. А що собі розумний та на всі способи хитрий, того и наш дідич не потрафить, не то що! — Да осьде він сам! — а який собі веселий!...

(Василь уходить.)

ВАСИЛЬ.

Добрийдень бадечку! як дували? — а ви ненечко? — знов у плачах? — Да щоб ви вже тільки не плакали, то вам скажу, що я уже заручений, а за тиждень весіля.

СЕКЛЯ.

Ох синку мій! — де? в кого?

ВАСИЛЬ.

Не вгадалибисте пови світа! — У Заставні, у старого Лиховолі доньку!

ДМИТРО.

Ох міні лишенько! да чи й не ту...

ВАСИЛЬ.

Ту Катрю злющу, хочете казати? — ту саму! Да у мене она не буде злюща, тото вам ручу, хотьби в ній ще раз тільки дїтьків сиділо, кілько сидить. Ми вже сьогодні навіть и прїбкн зробили, и не згірше вдалась! — Коби лиш далі так, то вам ручу, що в здовж и поперек ніхто такої невістки не мав, и не буде мати, як ви матимете, лиш коли міні схочете першого тижня ціду волю дати, не питавше причини, чиму я сьак або так робю. А як тогди чудо не мете видіти, то я не ваш син, але жидівська панчоха! — Бо Катря газдиня на цілу губу, и серце у її добре, лиш що розвезена та роспещена без міри, а ту ваду ще можна у такої молодой дівчини поправити. Лиш, як кажу, коби ви хотїли міні йти попідлад, та міні в нічом не перечили.

ВЕКЛЯ.

Роби сину, що сам розумівш, ми тобі нївчим перечити не мемо. А коли не зможемо з невістков удатись, то ми старі переселимось у старі хати, старого віку добувати, а ти що собі вибрав, с тим и жити меш, коби лиш щастливо, матінко Христова!..

ВАСИЛЬ.

Коди она неме мене слухати як дитина а ваші слїди про- дувати, то я не Василь але від жидівської бочки чїп! — А тепер їду з Грницьком порадитись, бо міні его у моїм способі чи-

мало треба буде. На сам перед з отцеї світлиці усе повиносити що й до разу, аби н стільчика в ній не було, а сама аби така обшарпана та обдерта, як пуста корчма. — Грицю!

(Иде.)

ДМИТРО.

А я тобі не казав, стара? — То мій син, бачиш? мій Василько роспещений!

(Идуть у другий бік.)

IV. СХІД.

(Світлиця у Тодоревій хаті. Три столи до трох весіль злагоджені. Цілий поїзд весільний уводять Катрю, Олену и Сеню в світлицю, и садовить їх на посаг.

Музики грають. Обходячи, кождий поїзд окреме, столи, співають:)

Засняло срібло злото — до вкола,
 Ой клонися молоденька до стола,
 Гой до стола, до покутя — низенько,
 Буде тобі тяжко важко. — в серденька.
 Бо як прийде пан молодий-з дружбою,
 Возьме тебе молоденьку, з собою.
 Возьме тебе молоденьку — в Божий храм,
 Там ти будеш присягати — в'образам,
 Там ти будеш присягати — на віни,
 Покотяться дрібні слізки — як ріки!

(Дарованя молодих.)

ТОДР.

Иван та Стефан давно вже ждуть, а Василя ще не має. Що се може бути? — Чи він лиш не думав збитки з мене збити, а з мого дому сміх та побліку, та не прийти? — А може би це дивниця була? — Як тої приповідки: від біди цоли рубай та втівай! — Так донечко! так дитино моя люба! нехай тепер иде слава з нас обох: з мене за те, що я тебе маленьков у ліс вовкам не заніс, а с тебе за те, що не хотіла слухати моїх речий. Так донечко! так синку! — О чиму Господь не змилується та не озьме мене вже до себе!... Ліпше би мині в сирій землі гнити, ніж такого сміху діждатись!...

КАТРЯ.

Чосте хотіли, то й маєте! Хіба у вас тільки розуму у вашій старій голові не було, аби знати, що варіят свічку не засвітить а загасить? — Тепер зараз мині йдїть та его ще красно просїть,

Бо с правди ще отце кеп з мене зібе! — Ох годино моя нещастлива, чого я діждалась!.. Чого ще дожидаєте, тату? — таме йдіт, змилуйтесь, а то як стою, таа зараз в воду булькну, де найглібше! — Матінко моя, на що ти мене на світ породила таку нещастливу!.. Коби вже хоть прийшов, то ему и словечка ніколи нічо не скажу, ей Богу лиш най змилуєсь та прийде!.. Що я тепер буду бідна та нещастлива робити!..

(Дружба убігає.)

ДРУЖБА.

Не плачте панночко, іде ваш молодий, да — шанувавше честні столи та дари Божі — борше на якого божевільного похожий, як на молодого, так гарно прибравсь! — Одна нога в чоботі, друга в личанім ходаку; одна гача дублена, а друга сива; на лудині латка на латці, а на голові голомшина шапка, що їй матбуть у Садигурі на нямсь там жидівським сміттю найшов. За мість манти якийсь подертий жидівський кафтан, а на руці у восьмеро гарапник, да такий уже, такий, що и чорт би від него розсівсь! — За ним знов іде на ще страшніцій дерлюзі его слуга, чи дружба, чи яке там диво, да так уже прибраний, що и страхопуд в горосі его би перепудивсь. — А що вже ряди ім на конех, ряди!.. мотуз мотуза не держиться, поводи клочанні, а стримені — гужевки з вербового пруття! — Ось він сам здоров, уже на подвірю! — видітимете, чи я брешу!

КАТРЯ.

(Бе дружбу.)

А за цю бріхню тобі отце! — та отце! — та отце! анатемський сучий сину, нічо би с тебе не звелось! — вудуде ти оден! — Циганчуку!

(Василь убігає.)

ВАСИЛЬ.

Так, Катре! — браво Катре! — а бийже Катре! — що они, принахтемські гарцизяки, тебе обсіли, немаче пса кістку? — Це ніби они мають з моєв Катрусечков вінчатись, чи я? — А надвір мині, псарство! — а вон мині від мої лебідочки золотої!

(Бе всіх гарапником, да так, що найбільше Катри дістаєсь Усі у рості.)

а преч мині від мої перли дорогої! — Не бійсь серце! — не бійсь сиза! я тобі нічо не кажу! — Ви мині до мої панночки любой? — Ходім сиза! ходім мила! аби ще попа в церьваві застати!

(Тягне Катрю за стола и тручає тусанамн о перед себе).

Я їх понаучую! — небійсь!

(Вибігає — За ним виводять Олену и Семю з поїадом. Решта гостей лишаються.)

ГОДІР.

Гості мої любі! гості мої дорогі! усе вам розповім що й до врихточки, лиш будьте ласкаві, снм часом мині зуважити, а не так мині, як моїй годинні нещастливій, бо се так мусіло статись, я вже здогадуюсь, чому навіть! — А кому по гарапникови дісталось, най буде ласкаві приймити від мене по десять червоних іднанки, або кільки сам хто що скоче, лиш най вибачає, бо я цьому и сам не рад, якбих не рад у пекло дістатись. Да що дружба наш так летить?

(Дружба убігає.)

ДРУЖБА.

Це би и на комедії ніхто ни доказав, що там у церкві заводилось! — з роден роду ніхто такого ні чув ні видів! — Звінчали як уже там звінчали, а пошлюбі каже благочинній на своє лихо до Василя: ну, поцілюйтесь! — Господи!... як ухопить книгу, що там на пристільци стоила, як уцідять благочинного по голові, аж у церкві загуло, неначе в бубонь! — Було нашему благочинному ціліване!... А віднн заерещить неначе божевільний: „Що? (каже) то ти, старче загублений, мавш мене вчити, коли я маю з моєв Катрусечков цілюватись?“ А на це як ухопить свічку, та благочинному до бороди!... Тільки щастя мають, що у віттар утекли, а то би були з бороди хіба мило варили! — Але по тому що аж було?... Як вибіжить на двір! як вихопиться на коня! а молоду о перед себе, та в заводн до Дорошіаців — як чкурне!... Що там бояри не просять, не молять, не кланяються! „Таже хоть на годничку ласкаві будьте до тестів?“ — Але деж там!... „Я (каже) не діля тестів женився, але діла себе, а вам від мене засі, коли ще не хочете у десятеро тільки гарапників обдизати, як обдизали! — Чкурнув як вітер, а та Катря сердешна нічо не каже, лиш трясеться як та трепета в лісі, и в вічи ему глянуть не сміє! — Да прошу гостей любих на дари вийти, бо вже ідуть молоді!

(Усі виходя.)

V. СХІД.

(Світлиця гола та обдерта у Недобрюковій хаті; окрім стола накритого з усілякими стравами а нічогосінько нема. Кілька ніби то боярів чи дружбів, обідраних та шанталавх, уходять.

ОДЕН ДРУЖБА.

Тут нам казав себе ждати, тут и ждім та лиш дивімся, що то с цього буде. — Таких весіль хіба лиш у божевільних шпй-талн або у Львові на театрі відграваяють, а не у розумних людей на Буковині, та ще й у таких заміжних газдів як отці? — Їй Богу шкода, що не має якого писаря, аби отці всі чудасії начисто списав, та у яку небудь газету подав, на утіху всім добрим людям письменним! — Ідуть! — їй Богу ідуть! — Тепер у перше обляжемо хлопці гарапників! — да коби лиш богацько, бо то за кожного обіцяв нам по червоному, а червоні сегодня не валяються, треба їх закрівати, хочьби и гарапниками. Тиснітьса лиш хлопці до купи, можеби так не боліло! — Да що: за волю Василеву не жаль и в вогонь скочити, не то що гарапників лнзнути, бо то побратим — пошукати! — Коби лиш не отце прианахтемське весіля, чорт матери его з рогами! — До купи хлопці!

(Василь пхав Катрю о перед себе, и входить.)

ВАСИЛЬ.

Наперед рибочко! сміливо голубочко! тут твоя світлиця, тут красуватимешься неначе та повна рожа в городі! — Сідай лебідочко! бо я ще маю з отцими паничками поговорити! А ви же де були, прианахтемської чортової матери сини, біс батькам вашим у животі, — сідай бо серденько! сідай утінко! — що не вийшли протів нас, та нас не звеличали та не привітали, як закон велить? — Та бо сідай зазулько! — За теж вам — отце! та отце! — та...

(Бе на тлум, усі утікають.)

а ви дрантогузи! ви лихолатники! Ви дідоводи? ви песєго батька сини! я вас буду вчити, як моїх приказів слухати! — Сідайже бо душко, коли тобі кажу!

(Катря сідає на землю.)

Гопадрали ви! я вас учитиму! — можеби ти що вечеряла, синогорлячко моя? — Осьде — ох мині лишенько — а отце що мама таке наварила!? — Грицю!

(Гриць убігає, він мече всі миски з стола у вікна, у котрих и одної шибки немає.)

Що мама отце наварила та напекла за керинню, що ми би від неї и до доби вигибли? — Хіба мама не знає, що и моя Катрусечка палкої криви, та що нам не можна їсти ні мяса, ні з набілу, ні з хліба нічо, хіба лиш одну натишку та чірок, а то такий ріденький, аби від одні порошиночки муки до другої була мия? — Запитайко ти в мами, чи она вже забула то кулачка та ті гарапники, що я учера їй надавав? — Окрім голенького буракового борщику, и то несоленого, аби мині до на весну нічо не варилось!... а аж від весни вітає можна по де коли, да то лиш по де коли! натишки не соленої по трішки! — чуєш? — Руш!

(Гриць иде.)

А тепер спатоньки підем, моя сизокрилая, завтра рано до Тестя на пропій!... Там то вже набудемось та нагуляемось до волі та вже до волі! а я собі аж три гарапники гадаю з собов взяти!... Лиш не їсти мині там душко нічого в світочку, що би могло тобі на кров зашкодити! - Ти вже чула, що? — Най другі собі напихаються та наблѣгуються, а ми собі будемо лиш чистенької та холодненької водички! А тепер підемо спати, моя переїлочко!

• (Тягне Катрю з землі, и кочує штовханцями о перед себе. Гриць уходить по хвили.)

ГРИЦЬ.

Як він її тусанами та голодом на смерть не заморить, то най мене зве як хто хоче! — А що вже їй гарно постелив, то аж мині самому за нев банно! — на борону стара дірава веріточка, у зголови кулак: спи голубко, коли тобі голодні хочесь! — Та коби хоть давав спати? — А то одно їй торанить про горячу кров та про якийсь там палкий потрюх чи що, та в одно її наказує, аби нічого не їла, бо и те, и те, и те моглоби їй зашкодити, одним словом: усе би могло зашкодити, лиш хіба одна вода ні. И то, каже, що ме ще иги до Садигури до дохтора, та питатиметься, кільки води на днину можна пити, аби кров не бурити. А вна сердешна ні пари з уст! — лиш по слізонці нищечком утерає, тай тільки. Я кажу: диво тай от що! — А там хто?

(Катря убігає крадьки.)

КАТРЯ.

Грицьку! Голубочку! коли в Бога одного віруєш, то унеси що їсти, бо гину! — Таже я від учера и півкрішечки в устіх не

мала, нето що? — Иди Грицьку! иди сизий! Не забуду тобі, поки буду!

ГРИЦЬ.

Є гусочка печена, коли позволите?

КАТЯ.

Неси, доли би ти добра! неси любий!

ГРИЦЬ.

А хлібця якого? — чи житнього міського, чи може колачнев пшеничененького?

КАТЯ.

Що сам міркуєш, братчику, лиш неси вже! — Мині аж жовто в очех з голоду!...

ГРИЦЬ.

А може би гусочки без колачика?

КАТЯ.

Нехай буде и без колачика, лиш неси вже, соколиву! Неси сизий!

ГРИЦЬ.

Гм! — А можеби то завадило на кров? — То хіба колачика без гусочки?

КАТЯ.

Ох ти признахтемський чортів сину!... То не доста вже суфєряю твоєму газді божевільному таке, що и своєму батькови рідному з роду не суфєряла, да ще и твоім кєпам буду, ти жаборієє собачий, нічо би с тебе не вивелось? — Руш миці зараз с перед очий, бо хоть мині з голодів и не до баталії, то ще тобі таких надаю, що й не понесеш, старецької ти суки сину! — Ох ти святій отче Ниволаю, у бідах заступниче, меже яні божевільниви я отце дісталась?...

ГРИЦЬ.

А вам ще хотілося гусочки? — Таже від нічого в світочу так кров не буриться матбути, як від тих признахтемських печених гусок?

(Иде.)

КАТРЯ.

Чи се я ще Катря?... чи се я ще я!... Чи се не кара велика Господня на мене упала, аби такі два гарцизники з мене до останнього збитки били?... А що мене найдуше гризе, то те, що в одно чиниться, що це все він лиш із щирісінької любви для мене розпадаєсь?... И голодом морить!.. И спати не дає!.. И все лиш про ту принахтемську горячу кров торанить!.. А я до того всего ще и мовчати мушу як та стіна, бо принахтемський гарапник з руки му не злазить!.. Ох моя спина! мої плечі! — про тусани и не згадуючи, бо їх ніхто и не перерахувавби!.. Годинонько моя!.. Утікалабих до батька — так знаю, що мене на дорозі здогонить, а вітак... не бійсь Катре, що гарапник не матимеця в роботі, а то ще як?... тай батько — чи би мене приймив, гадаєте? — Таже ви всі на мене зрадились, як одно ухо, а мині нічо не осталось, як усему рабдати, та ще до того всего о перед людий свою біду и не вказувати, бо би всі рзали як коні, зо сміжу!.. Хіби ти лиш оден мене поратуєш Николаю, великий чудотворче!..

ВАСИЛЬ.

(Що стоав довгий час нишкком у дверех.)

Так Катрусечко! так єдина моя! — гарно так! Лиш до святого отца Николая молись та поклони бий, бо ніхто так як він на прутю та гестру кров не помогає, а то від тогди, від коли янегось там анахтемського Арію у рот так гарно уціднє, що сердешнєму кров и носом и ротом пішла. Я сам думаю ему за то молебень наймити. А тепер Катрусиночко ти моя, сонце зараз заходитиме, тож и поїдемо до твого бадечна на пропій!

КАТРЯ.

Ох мині лишенько!.. заходитиме? — Таже оно тепер от що сходить?

ВАСИЛЬ.

Коли бо я хочу, аби тепер заходило? — А доки не заходитиме, то и до батька не поїдемо! — От що! —

КАТРЯ.

То нехайже собі и заходить здорове, коли тобі лиш угодно! — Ох мині лиценько! — Пан вельможний далі и над сонцем старшуватиме!

ВАСИЛЬ.

Не то що над сонцем, але и над самим Богом! — Хто там знов?

(Старець уходить.)

Ох дивись Катрусю серденько, яка дівчина красна? — ще матбуть лиш ти одна така!.. Поцілуйже її зараз та привічай мило, бо такої молодости, такої краси, матбуть и на світі не має.

КАТРЯ.

(Цілює и обнімає старця.)

Здорова була дівчино! — Це вже и справді я такої красної та вродливої панночки не бачила? Чия ти серденько? — Відки Бог провадить? — О щастливі ті родичі, що в їх дворі така нігдка румяная красовиться!

ВАСИЛЬ.

Чи ти, Катрусечко, лиш не збожеволіла отце? — Відки тобі тут в Бога дівчина привиділась, коли отце старесенький дідусь, що над гробом трясеться? — Ох це все від тої гострої кривни, чортаці би була! — Зараз мині перепросити дідуса шановного, що вго сердешнього так и перепудила!

КАТРЯ.

Прощайте дідусю, бо це мині сонце так и сійнуло в вічі, що мині здавалось, що це дівчина, а це дідусь старесенький. Їй Богу, що то через сонце!

ВАСИЛЬ.

Як ти, утінко, брешеш! — А деж то сонце, коли то зіронька світова?

КАТРЯ.

Чи теє то... зіронька світова. Мині язик запутавсь.

ВАСИЛЬ.

А то все через ту гаспидьку прутку кров! — Хто видів, аби це зоря світила, коли це сонічко сіяє?

КАТРЯ.

Най буде сонце, місяць, зоря, най буде про мене и гарбуз або що, що тобі самому угодно, лиш ходім до батьна, бо я тут з голоду зраз гину, про спаня та про тусанд и не згадуючи!

ВАСИЛЬ.

Колиж бо мині така примха, аби дома лишитись? — Такої примхи у мене и сто раз на днину, а нічим її не вилічиш, як великов прізьбою!—А то все через ту принахтемську палку кров!

КАТРЯ.

Я прошу, Василю!

ВАСИЛЬ.

Ще краще!

КАТРЯ.

Василечку, я прошу!

ВАСИЛЬ.

Та бо ще краще

КАТРЯ.

Дорогий та любий мій Василечку, я файно прошу!

ВАСИЛЬ.

А „пане“ ні?

КАТРЯ.

Тай пане мій дорогий!

ВАСИЛЬ.

А в руку поцілювати ні?

КАТРЯ.

И в руку поцілюю!

(Цілює.)

Чимуби я свого господаря у руку не поцілювала?

ВАСИЛЬ.

Ти моя жончка кохана!

(Цілює Катрю гарне.)

Тепер до тестя на провій!

(Василь пхав старцеви талюра тай идуть).

СТАРЕЦЬ.

Коли ці обоє не божевільні та з якого небудь шпиталю не вирвались та не втікли, то я не старець але від жидівської цибулі фіст! — Не багато бракувало, то булиби мене на кружку дівков зробити, тай роби тогди що хоч, хоть по стінах дерись!.. Ісусе сине Божий, ратуй нас! — від голоду, від повітря, від труса, від води, від вогню! а найпаче від божевільних, отаних як ці двійко — амінь!

(Иде).

(Конець буде.

ІЗ ПАМ'ЯТКИ ПРО КРИМ.

ГРИЦЬКО ЧУПРУНЕНКО.

При в'їзді в Бахчи-Сарай, ще й досі стоїть кругла кам'яна башня, а біля неї послідки кам'яної стіни. З круглої башні тільки низ стоїть, а верхні виводи всі осипались, то обвалились. Круглі вікна в башні ще й досі дивляться, — то колись були бойниці. — У середині долька с кам'яних плит; єсть и для входу в підземний склеп лада с петлями и щилиною, тільки що примітною, на замок. Догадався я, що се двері у якийсь стародавній лѣх, тепер пустий; хотілось заглянуть, та не довелось. За те довелось почути приповідь про сі руїни старинної слави кримських добродіїв.

Колись у давні часи, ще як панував кримський хан Шаплет-Гирей, після свого батька Менгли-Гирея се діялось, сот три годів або й більше. Піднявши свою орду, ударив на Московщину; тоді сів на престолі Московському великий князь Василь Іванович — не в батька вдавсь. Скоро вість пролетіла про незваних гостей, — ніколи думи думати. Василь дав приказ воеводі Телепневу зібрати військо и чим дужчє поспішати на непроханого гостя, заступити Москву, а коли пощаститься, ще й Татарів провчить, щоб знали як на даровий хліб та на гостинці руки простагати.

Поки наш Телепнев збиравсь, та пририжався, видно діло було не цонутру, Татарна налетівши як птиці стадами, випалила села й хутори, спустошила де які не великі городи, нахвотала добру башовню здобичі жінок, дівчат, тай лиш тоді, після праці — на ласий кусок.

Так не скінчилось так, як почалось...

На той час саме були в Січї наші братчики - Запорожці. Та не всі вони були дома; де яка ватага шарила в Ляччині, другі в рогач, хто куди попав, по плавнях, по лісах росипались, хто на звіря з мушкетами, а хто на рибу з острогами. А добра куна ще й дома зосталась — бачиш народ учений держати ухо на сторожі, про доброго гостя.

Рухнулись наші Низовці, гринули у котли — и всі на конях, мов там вони й сиділи; так й закрасіло поле, комі грають та гребуть копитами землю, а серце Низовців аж кипить.

„Гайда!“ крикнув отаман, гордо виступаючи, правий лицарь Данило Чупрун. Так и повалили наші, тільки пил закурів, а Данило попереду.

Духом почули злодіяки, що до ласого пиру ще далеко; хоч діло добре почалось, та незвісно, кому прийдеться пальці поскоктувати.

Передня ватага з Кримським ханом удирала попереду, а хвіст з доброю башавнею одстав далеко, бач не с пустими руками, може, коні не під одним гнулись, — а наші як тут и були, мов на землі вироста. Переїхали дорогу, мов у мішок зашморгнули. З Чупруном був Гриць Чупруненко, син старого Чупруна, молодий, гнучкий як очеретина, а хоробрий та удалий, сиражній ватаг, хоч у ёго тільки по двацятomu году було. Молода кров гаряча. Молоде орля доходило слави, лицарства, за проводом старої голови. Старий без ёго не ходив походу. Засіли наші братчики, бо вже на маяках пролетіла стрілою вістка, що Кримці ось-ось проарадаються на добиччу, як вовки до кошари.

Тільки занялась світова зірниця, — орда піднялась и двигнулась, дух зотаївши; та самі голубчики и наткнулись як паний на спичку. Ринули наші мов річка повалила греблю та понеслась з гуком, тріскотнею, — мов у стомах кузниць молотками ударили, — колесом усе повернулось, закипіло.

Шашкували наші хлопці добре, аж ті з переляку ударили на втеки, нє довго вистоявши; чим одні удирали, другі бритими головами, мов качанами поле устеляли. Уже їм не до гостинців; шаблями знай братчики значили голови, мов серпи похажували на урожайному полі.

Занесля щира робота старого Чупруна в добру западню. Тим-то, кажуть, и назад війська не заставайся, и на перед не поспішайся. Одбився старий од своїх, а Кримчакам того тільки й треба, — запримітнли сокола по ёго лету; бився старий, що уже й старому не в моготу, надетили сараною, так и вкрили багатири, та що мавш робити -- вибився и він, кровю стікав, повалився з коня наче старий дуб буря звалили.

Не досчитались наші братчики Низовці когось, як стихла передрага, як наші Таторове россипались мов розбита череда, — а кого вони недосчитались? тільки ахнули всі, та об поли руками вдарились. Перебрали усіх сіромах, що покотом лежали, рискали, рискали, так ні, нема, мов вода вмилла. Тоді тільки догадались, що старий батько попався в добрі лапи, — визволи мене Січова мати!.. Ні,

вже зо дня моря хвиля пісок вибе, ніж старий Чупрун на тихі води, під ясні зорі завитає. Не такіж подрузяки, щоб опрощене дали.

Похнюпили наші голови. Тяжко засумували, як сиві голуби загуди. Видно така єго доля, лицарем родиться — лицарем и голову положить. Так и подобає тому, хто за край, за рідну матір святою вірою служити мусить.

Посумували старики сідоусі, посумували й братчики-пошибай-голови, тай вибрали собі отаманом за вірною послугу старого Чупруна, — молодого Гриця Чупруненка. Молодий Чупруненко встав с коня, положив три землі поклони, перстом начертав хрест на землі и тут же поклявся: „коли я вам не докажу, бісово племя, що таке козацька кара, то да буду я проклят, на сім и на тім світі!“ Перехрестився и знов поцілував святий хрест на землі...

Мов сиві голуби буркотали, буркотали наші сідоусі Січовики, потерявши батька-отамана, покручували оселедці, щипали уси, бо велика дума сиділа на чолі. Вернулись без старої голови до Січі; довго буркотали-рахували наші, як руді бісурмени цапнули старого Чупруна, — буркотали той затихли.

Не лехко було Товариству, а старому Чупруну ще тяжче...

Перевалили за Перекоп Татарове, хвосты підогнувши добились до домівки, держали кріпко гавра, щоб не випирснув з рук. Примчали сокола, та зараз на гостинець так и привели Ханови: на тобі, великий поганець великого древа, сокола; сей дасть бачиш, виволо за ту добич, що держали в руках та випустили.

Скоро поставили старого Чупруна перед ясне сонце правовірних, правої руки закона Могомета, и єго книги Алькорана, брата сонця и місяця, прибіжище мира, тіні самого Аллаха, правдивого kota невірних щурів, перед велике древо и захист мира, — як стали підходити під єго усякими лестями на поругу віри и на зраду своїм братчикам Низовцям. Старий не піддавався на всякі лести, видержав искуc, хоч може самий старший сатана не раз нашіптував єму на ухо: поступись, передайся, бач яку сласть тобі сулять, будеш як вареник у сметані плавать и не зачепишся! Ні, старий и усом не моргнув, — в одно ухо слухав а в друге випускав.

Не стерпіли правовірні, наскучило мастить усякими благами; ухопились благи невірного райя уже другими лестями: умотали єго сирюю сирицею тай положили перед праведне, сор

нечко; стала сирая сириця висихати, стало їй на серці припікати. Видержав старий — и усом не моргнув. Плюнули правовірні — нічим ёго не допечеш! Аж самий старшій батана злякався, тай утік у пекло, сів собі и ніс похнюнив, — допечеш їх, бісових синів!

Закинули старого Чупруна в підземний склеп, в кам'яну башню, дай приковали нещасного ланцюгами до превеликого каменя.

Гриць Чупруненко тим часом недрімав. Хотів викупити золотом батька, послав гонця в Бахчи-Сарай, — так тинь Аллаха, прибіжник мира засолив таку суму, що и в цілій Січи не обіскався тільки золота. Тоді Гриць пустився на другу штуку, задумав сам з-їздить в Бахчисарай, побачиться з батьком. Нарядившись по татарськи, молодий Чупруненко добрався до Бахчисараю, умів добре по їхньому, хитромудро грошима подійшов, або лучіше сказати за гроші подруживсь з Узденями, Беками, а там — легко було вже и в підземний склеп проbrатись.

В сирому душному льоху лежав старий Чупрун прикований, уже три місяці томився в тяжкій неволі. Божий світ незаходив у се підземне царство муки и смерти; тільки убогий каганчик тусклим світлом просвіщав тьму чортової западні. Прикований до каменя невольник лежав простягнувшись на землі, мов у якомусь чаду. Мов видіне стало перед ёго. Затрясся, чує голос, якась невидима сила підняла ёго и поставила на ноги. Огненною стрілою пройшло по жилах, заняло, охопило душу...

Не весела була річ батька з сином. Непросив старий волі; багатирі обриваючи себе на великі діла кладуть жизнь на послугу силу свою и слово — пособою. Завищав він синові помсту и кару бусурменам. Гриць поклявся, сторицею, кару за кару, кров за кров.

Як смола в казані, кипіла на розпаленому молодому серці клятва, пекельний огонь душив молодого Гриця на прощанні з батьком. — Так що-ж, не пустиш того пожару, — на искру треба сухої соломи. Треба вижидать пори-години.

Гриць не даром жив в Бахчи-Сарай. Даром не роняв він и одного слова, а простував помаленьку своєю дорогою. В Бахчи-Сарай ёго знали за багатого и важного Татарина. Там пустив він таку пославку, що буцім уся Січ піднімається на Ляхів, иде на Ляхистан, що вийшла якась незгода, що добреб тепер за'дно з Бутвали, можно - б навіряка узять доброго вовка, и безпечно

назад по вернутись степами Запорозьськими. Підмовив він вназь-ків так, що ті аж губи облизують, користь заворушилась на серці, бо правовірні як и інші, од доброї поживи не тікають, з золотим якшаються. А тимчасом Чупруненко переписувався з Січовиками, братчики ёму сулили и гроши и удачу козацьку, мупкети, списи, яничарки и змійки-татарки.

Татарва и геть-то заворушилась, мов в улді загули, стягались ватагами, набралось їх мабуть тисяч на 20. Атаманство прийняв син самого кримського головоріза, Шаплет-Гирея. Гриць Чупруненко визвався доводити азику.

И в Січі курені заворушились, дві ватаги козаків готовилось у поход. Як слово, так и діло; гайда, рушили наші, крести покладаючи, та Бога благаючи, погулять на доброму пирі с Татарами, за старого батька отамана, щоб не посміявся.

Заяли наші хлопці глибоку балку тай засіли небожята у засаді. А тим часом Татарове стали настигать, зробили скілько переходів, доскочили и до тої западні, стали на провал, отаборились як водилось, на ночліг; хто люльку закурив, хто конину став уплітати, а сам отаман, прибіжище мира, молодий Гиреєнко, може й годованого лошати добрий кусок лопатки утирав, ще й з бардака и кумису потягав. Повечерявши по походному, помивши руки, хто за люльку, а хто коло коней, а хто скорій и на боківу. Поставиши ведети, уляглись татарюги, задали доброго сопуну - хронуна на всі виводи. Ніч-мара. — А тим часом наш Чупруненко зник с табору, та гайда до своїх. У таборі як замерло все, бо все спало першим сном, тільки вряди-годи він форкне, або тупне ногою, або котрий кусливий закричить, кинеться на другого. Тай упять стихне все, мов у могилі, тільки трава тріщать у зубах добрих кримських ганчаків.

Тихо, мов тіні піднялись наші пішаки, двинулись на кримських гостей, розбились на три часті, щоб с трьох сторін грянуть на сонних. Кониця засіла в балці, щоб незробить суматохи, та не сплдохать чуткого звіря; ті вже як педадуть вість, тоді нагрянуть и на-вадогін, на ухідках хрестить.

Як гадюка підповзали наші до вражого стану и зразу стали на ноги, — ринулись, як туча прорвалась градом та бурею. Гриць первий ударив и почав писать шаблюкою; як блискавка мигала, так змійки-татарки значиди й строчили ярлики на татарських башках, а смоляна бочка, по наряді козацькому, з високої могилы ярким полемям охватила пекло крові и смерті, лютого козацького

пиру. Сотнями Татарва гинула; дожидалась багатого викупу за старого Чупруна. Спросоня не знали за що хапатись, чи тікати чи одбороняться; а тут настигли в кінні. Невтулима кара запеклих Запорожців, — у полон нічого не брали, а всіх отправляли у рай Магомета. Ніхто, сказати, не минув кари, шматували и карбували. Грицько як дух смерти й кари носив ся на коні, мостив мости татарськими трупами, приговорюючи: „оце вам, бісово племя! оце вам гостинці за батька!“...

Там положили усю татарську силу жертвим сном, а сами, похоронивши своїх, той попростували на Січ, унігавшись як після доброго хмелю.

Скоро долетіла вістка до ясного сонця правовірних, як несподівано и нещадно згинуло військо, и самому славному потанцю древа Чингіс Хана, Гирейку недовелось винести свої башки на плечах, — як зараз догадались, звітки. буйний вітер повіяв, що поносить голови татарські, — так туж годину багатир без пораву и без страху Шанлет-Гирей звелів похоронити Чупруна живого в льоху, заложивши в тій пренсподній мученика плитою.

Так снігчив вік лицарь Черваського низового війська, славний Данило Чупрун.

В того часу башки де замучили отамана запорожських Черкас сливеться и по нині *ковача башки*. И досі ще пересказують діди онукам а внуки своїм внукам як заманив Гриць Чупруленко Гирейку з військами и вигубив до одного. И досі ще в жатлах правовірних витає той німий страх, нещадної, лютої почески за неволю отамана.

Думи Татарські и приповісті відживляють якимсь дивним чудом багатирство, удачу тих шайтанів, буйних наїздників и чутких сторожів двох матерей своїх: січової и гетьманської України, и — нелукавих сусід своїх Теленнів.

С підногі-Нецишайко.

СПІВ

про

САВУ ЧАЛОГО.

Зібрав и упорядкував Е. Сакун.

ПЕРЕДМОВА.

Спів про Саву Чалого знаходиться у всіх збірниках українських дум и пісень, але у кожному збірнику він надрукований тільки уривками, так що часом оден вірш не лагодиться з другим або оповідається тільки одна частина пригоди, про котру розказується у співі. Що бракує одному збірникові, те часом знайдеш у другому и навиворіть. Теж саме почувеш и від наших сегочасніх співаків: оден забув початок, другий з кінця, третій приплів щось з другої пісні, перестановив вірші не до-ладу або улівив Турчина заміст Лаха ит. и. Се діло кождому в відоме, хто записував пісні з народних уст, а особливе пісні епичнеґо складу про такі пригоди, про котрі нарід або вже зовсіх забув, або має темний споминок.

Прирівнюючи усі збірники оден до другого, а також що лучилось міні самому записати у різних місцях України, дійшов я до гадки, що з тих уривків, доповнюючи оден другим и перестановивши де треба вірші, можна виформувати щось ціле, в котрому нитка оповідання булаб протягнена до кінця без жадної перерви. Передивив я пильно усі наші збірники та, опріч того, маючи перед очима деякі писані збірнички, вступив до праці. З писаних збірничків попався міні, опріч других, оден, писаний ще не твердою хлопячою рукою без жадної ортографії, алеж в ёму знайшлися такі місця у піснях про Чалого, яких не знайшов я в друкованих збірниках. На ёму були збоку додатки, писані вже твердою рукою, котрими я також багато скористувався. Також знайшлося багато такого, що не знайдеш у друкованих збірниках, у збірнику, котрий мав ласку міні дати добродій А. Рудченко. Самому ж міні лучилось записати цікаві варіанти у містечку Куцій (Новий Буг — в Херсонщині,) в с. Чумакарах (недалеко від Симферополя), а найголовніше у різних місцях на Подоллі.

З того усього склався спів про Саву Чалого досить повний. Не позволив я собі нічого ані додати, з своєї голови, ані зміняти виразів, опріч того, про що спомінаю у одмінах и додатках

и по нижчеказаного: позволнв я собі 1) виправити вірші ті, що через помилку співаків стеряли віршописовий лад найбільш через непомірні прибавки частинчок „ой,“ та н т. и. и через зменьшаючі кінчики слів. Через такі невеличкі де-не-де, зміни характер співу а ві трохи не змінився, а тільки скорочені не вміру довгі вірші, тай таких не багато; 2) замінити слова, в котрих співак явне помилявся, такими, котрі лагодилися б зі зміслом цілої пісні, так напр. оден співав мені, що Гнатко ніби б то за те укарав Саву, що той ходив, „Ляхів руйнувати.“ А другий — за те, що він (Сава б то) ходив „перкви руйнувати.“ Хто помилявся відгадати не важко; 3) поперестановлювати вірші, згожаючи їх з ходою оповідання; 4) розбити усе оповідання на 12 розділів, теж згожаючись з ходою оповідання. Отто й усе — більш собі самоправне що небудь зміинити я не позволнв. А щоб шановний читальник зміг зважити одіини в тексті, задля того найголовніщі варіянти додані кінець співу.

Згадаймо, що у Середніх віках твори народніх поезій не раз перероблювались, образуючись, як напр. „Reineke Fuchs,“ німецькі епічні заїги або оповідання французьких труверів. Згадаймо й те, що Омиричний епос, спочатку розірваний на особні рапсодії, перейшов через перегляд и улагоду александрийських Аристархів перш, а ніж дістав тіві форми, у якій тепера го бачимо. За нашого часу на те діло дивляться инак: народні твори видаються точнісінько так, як записуються від співаків та співачок що часом зовсім стратили той погляд, який ся мав за часу утвору самої пісні. Це найбільш можна сказати про видання наших пісень, бо почалосьмо збирати наші думи на пісні вже пізно, коли нова цивілізація дуже багато стерла з народнєї традиції, а з старосвітської корпорації народніх співаків доживали віку тільки деякі старезні діди, тай ті вже прозивали своїх попередників великими (див. Зап. о. Ю. Р. п. Куліша). З того усього мені здається, що нам не зашкодилоб, бачучи наші народні поезні розшарпані та розкидані без ладу, реставрувати на підставі критики историчнєї й естетичнєї.

Наші пісні як и писання наших поетів друкуються коротенькими четверовіршовими куплетниками, у котрих тільки другий та четвертий вірші рифмують між собою — через те наші вірші за-надто короткі; міні здається, що перший и другий так як третій и четвертий не можна лічити за два особні вірши, але за оден, розділений цезурою, а задля того міні й здалося що

розсудливіше буде з'єднавши два вірши в оден, друкувати двовіршовими куплетами.

Лишаючи нашим историкам краще вяснити «повідомий в цім співі випадок, подаю на суд шановній публиці реставрований з найчистших народніх джерел спів про Саву Чалого, доведений до повности скільки то було змоги, в тій надії, що моя праця викличе уваги й пораду від мітців, кохаючихся у Славянській народній поезиі.*)

Пісні про Саву Чалого не належать до так званих „Дум“. Бандура тих кобзарів, що складали козацькі думи, замовкла опісля Шведчини; останні думи, здається, були про Мазену та Палія. XVIII. вік опріч кількох пісень Гайдамацьких зоставив нам пісні про Чалого роскиданими варіантами та немалій цвкл теж уривками роскиданих (більш лиричних) пісень „про руїну Січі“— значної ваги, як ностичні, так и музичні. Отто й тільки, о скільки ми знаємо, що дав нам проплий вік — вік підунату Южноруського народу.

Не можна було цей збір пісень про Чалого назвати а ні думою, а ні піснею, бо задля слова „пісня“ він занадто довгий. За для того я прибрав як найздібнійше слово „спів“, котре відрізняється, як міні здається, від слова „пісня“ стільки, скільки французьке „chant“ від слова „chanson.“

Е. Сакун.

СПІВ

про

Саву Чалого.

I.

Ой був в Січі старший козак на прізвище Чалий;¹⁾

Вигодував сына Саву козакам на славу.

*) Автор тут пише дальше:... „Так як добуем на Подоллі найбільш матерьялу до мови праці, шай сам з-малеку гувем Подолляський говір, шой сторонишем у цій передмові майже всі одміни Подолляського говору, грешші невеликі, кошрими він відрізняється від головного говору Подніпрянского“... Тількиж редакція, прийнявши засаду. лиш у одних піснях и т. и. з ует народу, допускати містні наріччя, дозволила собі (автор нехай нам буде вибаччий!) справити ці одміни в передмові, — лишаючи їх, за для ваги етнографічній, у самім „співі.“ Подільській говір (идентичний з нашим галицьким-подільським) співвають читателі з цего уривку, и з самого „Сави Чалого.“ — Ред.

Не схотів же та той Сава козакам служити,
 А схотів він у Ляшеньків слави залучити
 Та поїхав до Варшави служби виправляти:
 Став з Ляхами пресвяті церкви руйнувати.
 Уклонився в Полщу Сава, а щоб паном жити —
 Став козаків-Запорозців по степах ловити.³⁾
 Ой пан Сава не їв сала, а все паляниці,
 Ой не кохав Сава дівчат, а все молодиці;
 Не козаків кохав Сава, а все катилки,
 Згубив же він свою віру з Ляшками на віки.
 Ой став же той та пан Сава Ляхів послухати,
 По границях запорозькі гарди руйнувати.
 Нахвалялись Запорозці Саву одвідати —
 В его жінки Настасні у куми ставати³⁾
 А пан Сава добре дбає на їх не вважає,
 Та до тучки до Улитки в куми закликає.⁴⁾

II.

Збіралися Запорозці, у раду схожали,
 Та про Саву промиж себе стиха рахували.⁵⁾
 Усі прийшли, усі прийшли, не має одного:
 Ой немає батька в раді — Чалого старого.
 А наш батько, пан кошовий, гінця посилав:
 „Ой чом тебе, старий Чалий, у раді не має?“
 — „Ой чого-ж міні, панове, до ради ходити,
 Що хочете мого сина на віки згубити?
 Хоч він пристав до Ляшеньків, та все ж син мій милий.
 Ой чого ж ти до нас, сину, став бардзо спіснвий?“
 „Ой спіснвий, не спіснвий,“ батьки кажуть, „Сава,
 Та не добра, зурівочна стала его слава:
 Що не тільки, що пан Сава та церкви руйнує,
 Ай з бісами поєднався — бардзо знахорує⁶⁾
 Ой у твого сина Сави и військо й гармати —
 Не май его, старий Чалий, всею Січчю взяти.
 Ой чи бачиш, старий Чалий, що твій Сава робе:
 Де ввіймає Запорозця, то в кайданах воде.
 А наш батько, пан кошовий, по козаках туже —
 Ой хто б піймав пана Саву, сам ему послуже.
 Каже Чалий: „мого сина ніхто з нас не влове,
 Хіба Гнатко з Кравчиною до себе підмове.

Ой ти Гнатку, ти Кравчино, ти всі шляхи знаєш,
 Ой чом же ти мого сина до рук не впіймаєш?⁴
 Обізває ся Гнатко Голий: „добре его знаю;
 Ой я того пана Саву одразу впіймаю.“⁷)
 А кошовий ему каже: „як Сави не вловити,
 То сам же ти та за его голову положиш!“
 А як стали та панове раду розсужати,
 Став Гнат Голий з Кравчиною в поход виступати.⁸)

III.

Пішов Гнатко з Кравчиною Саву підмовляти,
 Як не схоче вернутися, то й смерти предати.
 А в дорозі стрів їх Литвин, тай став наставляти,
 А як того пана Саву та до рук піймати:
 „Ой візьміть ви свої землі в чоботи під ноги,⁹)
 А щоб не знав та пан Сава вашої дороги.
 Не звертайте, козаченки, на шлях до удови,¹⁰)
 Щоб не дознавсь та пан Сава про вашу умову¹¹)
 Не займайте панів „Ляхів,“ каже Литвин стиха;
 Набудетьсь, козаченьки, великого лиха.
 Не послухав козаченько Литвина старого —
 Набулися Запорозці лиха великого¹²)
 Звернув Гнатко з Кравчиною на шлях до удови —
 Довідались вражі Ляхи їхньої умови.

IV.

Ой ще не світ, ой ще не світ и світ не світає
 А вже Гнатко з Кравчиною коників сідлає.
 Посідавши кониченьки, сів горілку пити,
 Наїхали у двір Ляхи, що нігде й ступити.¹³)
 Ой сів Гнатко з Кравчиною пива-меди пити,
 Стали Ляхи вражі сини у вікна палити.
 „Здоров, Гнате, здоров, брате, чи сподівався мене?
 Скидай з себе сапани жовтий, надівай на мене.“¹⁴
 Ой кинувся Лях до лука, а Гнатко до дрюка —
 Ой потекла в Ляха з вуха врівава юха.¹⁵)
 Як вдарили два Ляшеньки навхрест шабельками,
 Утік Гнатко з Кравчиною по-під рученьками.
 Біжить Гнатко по-над Богом, хоч зімная роса —
 Єдна нога у сапанці, а другая, боса.

Біжить Гнатко по-над Богом — чорний ворон криче;
 Оглянесь назад себе, — Кравчинька плаче:
 „Постій, Гнате, постій, брате, порятуй ти мене:
 Поздирали вражі Ляхи жупани из мене.“
 Прибігає до матері; „сховай мене, неме,
 Бо у місті у Брацлаві пригода на мене.“¹⁶⁾
 — „А бач, Гнате, а бач, синку, не допоможе й мати:
 Булоб тобі Жидів кінчать, Ляхів не займати.“
 Не слухав козаченько, на Кравчину гляне —
 „Буде, Саво, з твого добра хлопцям на жупани!“
 Не боїтця козацьки ні грома, ні тучі —
 „Буде, Саво, з твого добра хлопцям на на онучі!“
 Не слухав козаченько матері старої:
 „Ой хто хоче Саву піймать той піде зо мною!
 Хто не схоче, а хто й схоче на коника скоче...
 Засядемо пана Саву темненької ночі!“
 Пішов Гнатко з Кравчиною по-над Богом тихо,
 Та нікому навазати: буде Саві лихо!
 Пішов Гнатко туманми — хоч виколі очі —
 Засідають пана Саву темненької ночі.¹⁷⁾

V.

Ой був Сава в Немирові в Ляхів на обіді;
 Не зна Сава, не відає о сві'ї тяжкій біді.¹⁸⁾
 „Чогось мені, пани брати, мед-вино не пєся,
 Печаль-туга коло серця як гадина всєя.
 Печаль-туга коло серця всєя, не ввіймєся —
 Дєсь на мене молодого бідонька кладєся.
 Ой щось міні, пани брати гуляння не легкє!...
 Заворожи, стара пані, чи Гнатко далєко?“
 — „Та пий, Саво, та пий, Саво, з панами ляхами:
 Ідє Гнатко з Кравчиною дєсь там за тернами.“
 „Гаразд, гаразд, моя пані, що ті гайдамані!¹⁹⁾
 Дєсь далєко в своїх землях... то й будєм гуляти.“
 Ой пє Сава та гуляє, ляхом вирубає,
 А до вго молодого гінєць приїжджає.
 „Здоров, Хомку, здоров, джуро, чи все гаразд дома?
 — „Протоштана, панє, стєжка до вашого двору.
 За все гаразд, за все гаразд, єдно тілько страшно:
 Виглядають гайдамані из-за гори часто.“

„Нехай вони виглядають! Я ж їх не боюся.²⁰⁾
 Хіба нема в мене війська?! Я не забарюся.“
 Ой гукає та пан Сава, сидючи за столом:
 „Не бійтеся стрічатися із тим Гнатом Голим!“
 Ой гукає та пан Сава до темного гаю:
 „Наїжджайте, гайдамаки, — сам вас закликаю!
 Сідлай, хлопче, коня мого, а собі другого. —
 Поїдемо оглядати ми дому нового.²¹⁾
 Сідлай, хлопче, коня мого — годі вже гуляти —
 Поїдемо до домовьку, хоч нас небогато.“
 — „Стоїть, Саво, у наряді твій він у станочку,
 Не їсть вівса, не пє води, схилив головочку.“

VI.

Ой поїхав та пан Сава битими шляхами,
 За ним Гнатко з Кравчиною степом-манівцями.
 Стоїть явір над водою, верхом исхилився;
 Іде Сава з Немирова, тяжко зажурився.
 „Щось над нами, пани брати, чорний ворон бєся,
 Підо мною ворон коник и спотинався.
 Ой минаймо, пани брати, ми гору крутую:
 Щось віщує чорний ворон пригоду тяжкую.
 Ой минаймо, пани брати, долину глибоку;
 Наганяє вітер хмари з московського боку!“²²⁾
 Ой приїхав та пан Сава та до свого двору.
 Питався челядоньки: „чи все гаразд в дому?“
 — „Гаразд, гаразд, пане Саво, а краще з тобою,
 Як ми тебе побачимо на воронім коню.
 Та все гаразд, та все гаразд и все хорошенько,
 Та підходять під самий двір козаки частенько.
 Та все гаразд, та все гаразд и добра година:
 Ваша пані Настасія породила сина.
 Та все гаразд, пане Саво, та щось на нас буде:
 Щось у наших нових хатах сивий голуб гуде!“
 — „Нехай гуде, нехай гуде, не того боюся:
 Як згадаю про нову Січ, то весь издрігнуся.“
 Ввійшов Сава до світлиці, не скрикнув дверима..
 Пильно-сумно поглядав на жінку й на сина.²³⁾
 Ой сів Сава кінець столу, розкинув ворожки:
 „Таки буде, вражий Гнатко чорної дорожки!“

Ой сів Сава, замурився, схилився до столу:
„Ой ти, доле моя, доле, щербатая доле!“

VII.

Сидить Сава кінець столу, думає-гадає;
Молодая Настасія дитину нупає.
Ой пан Сава из-за столу хлонця прилякає —
Молодая Настасія важенько здихає.
„Піди, хлопче, до пивниці та вточи горілки
Най ся напю за здорове хорошої жінки.
Піди, хлопче, до пивниці, уточи мі вина,
Нехай же ми та випемо за здорове сина.
Піди, хлопче, до пивниці та уточи меду:
Ой щось міні трудно-нудно, голови не звезу!“
Не встиг хлопець, не встиг малий з стіни ключів зняти, —
Став Гнат Голий з Кравчиною ворота ламати.
Ой сів Сава кінець столу, дрібні листи пише,
Молодая Настасія дитину колише:
„Люлі-люлі, люлі-люлі, вродливий синечку,
Нехай ляжу та спочину, зложу головочку.“²⁴⁾
Пішов хопець, пішов малий замків відмикати,
Став Гнат Голий з Кравчиною у двір уїжджати.
Ой відчине та пан Сава віконце від ринку —
А вже ж ті гайдамаки блукають по сінку.
Не встиг хлопець відіманути глибоку пивницю,
Обстуцили козаченьки до кола світлицю²⁵⁾
Сидить Сава кінець стола, листоньки читає,
Молодая Настасія плаче та ридає.
„Ой як скінчу дрібних листів, то й спатоньки ляжу.“
А щось ему під віконце: „добровечір,“ каже!
Не встиг хлопець, не встиг малий замкнути пивниці,
Ускочили козаченьки у саму світлицю.
А ще ж тая челядонька на поріг ступає,
А вже Гнатко пану Саві чолом оддає.“²⁶⁾

VIII. 27).

„Чолом, чолом, пане Саво, як ся собі маєш?
Сидиш собі в світличонці, вино попиваєш!
Помагай-бі, пане Саво, гаразд нам ся маєш!
Издалева гостей маєш, а чим привітаєш?“

— „Приймав би вас пивом-медом — не схочете пити, —
 Певне мене козаченьки маєте згубити!
 Хіба оттим тебе Гнате буду привітати:
 Породила жона сина — буду в куми брати.“
 „Не та тепер, вражий сину година настала,
 А щоб пани Запорозців та у куми брали.
 Коби б хотів, пане Саво, нас у куми брати
 Не ходив би під Бердичів церкви рабувати.
 Не з тим прийшли ми до тебе, а щоб кумовати,
 А прийшли ми тобі, Саво, голову відтяти.“
 — „Ой, панове Запорозці, яка ж то вам слава,
 Що убитий перед вами лежатиме Сава?
 Якби ви мене, панове, на волю пустили,
 Славу собі найкращую ви б тим залучили.
 Якби ви мене на волю між себе прийняли,
 Славу собі найбільшюю ви б тим дарували.“²⁸⁾
 „Ой хто бував, пане Саво, в Січі отаманом,
 Не годитця тому бути на Україні паном!²⁹⁾
 Було б тобі, пане Саво, в Січі пробувати,
 Не ходити на границю гарди руйнувати.
 Не частуй нас пивом-медом ище горілкою —
 Процавайся, вражий сину, з своєю жінкою.
 Ой умів ти від Ляшеньків подарунки брати,
 Зьумій тепер Запорозцям відповід давати.
 Ой веди нас, пане Саво до нової комори,
 Та віддавай, вражий сину, козацькі убори.
 А де ж твої, пане Саво суки, едомашки,
 Що ти нажив, вражий сину, з козацької ласки?
 А де ж твої, пане Саво, коштовні отласи,
 Що їх набрав по Україні жінці на пояси?
 А де ж твої, пане Саво, биті таляри,
 Що їх набрав по Україні, водячи зтяги?
 А де ж твоя, пане Саво, ясенькав зброя?
 Ось-де висить на вілочку, але вже не твоя!
 Годі тобі, пане Саво, годі воювати...
 Не йти було б із Ляхами, нас не дратувати.“
 Ой як зскаче та пан Сава із-за свого столу...
 Ухопили пана Саву за правую полу,
 Ой кинувся та пан Сава до ясної зброї...
 „Почекай-но, пане Саво, то не в чистім полі!

Ой кинувся та пан Сава до гострого меча. —
 Ухопили пана Саву з-під лівого плеча.
 Ой вдарився та пан Сава об полу рукою:
 „Прийшлось мені погибати з сином и з жоною.³⁰⁾
 Ой вдарився та пан Сава об поли руками,
 Оглянеся позад себе — тече кров річками.
 Ой кинувся та пан Сава з світлиці до двору;
 Ой підняли пана Саву на три сниси вгору.
 Не досягнув та пан Сава до свої булави:
 Положили пана Саву на дубовій лаві.
 „От-се тобі, пане Саво, за твої ужитки,
 Щоб не кликав нас у куми до сучки Улитки!“
 Зашуміла шабелечка, як в лісі прутинка;
 Зосталася тай по Саві молодая жінка.³¹⁾

IV.³²⁾

А Савиха молодая, в вікно утікала,
 До своєї челядоньки нишком промовляла:
 „Рятуй, рятуй, челядоньку, малую дитину —
 Будеш жити-панувати, коли не загину.“³³⁾
 Заховалася Савиха за гору крутую;
 Утікала — проклинала годину лихую.
 А вірная челядонька дитину сховала,
 Своій пані Настасії звістку подавала.

X.

А ще не світ, а ще не світ и світ не світає,
 А вже Гнатко з Кравчиною коники сідлає.
 Вони дуван дуванили, в поход виступали,
 За жупани пану Саві бардао дякували.
 Вернувся Гнатко з Кравчиною до Січі додому,
 А що були — розказали батькові старому.
 Ой заплакав старий Чалий по своєму сину:
 „Краще було б не родити таку дитину.“
 Не вдалось міні завчасу в Польщі побувати,
 Та самого пана Саву в-вічі повидати.
 Якби зміг я мому сину три слові сказати,
 Не змогли б ви пана Саву всею Січчю взяти!“³⁴⁾

XI.

Спускаєся козаченько з зеленої кручі,
 Жалібненько в кобзу грає; до Савихи идучи:

„Иди, иди, наша пані, не бійсь, не журися:
 Лежить твій пан не прибраий — иди подивися.
 Иди, йди, наша пані, з журби не вбивайся —
 Плаче син твій у колісці: додому вертайся.“
 Верталася Настасія до своєї хати,
 „Діждетесь, гайдамаки, від сина одплати!“³⁵⁾
 Пригортав Настасія до серденька сина —
 „Не забуде Запорозців Савица дитина!“

ХІІ.

Наробили гайдамаки на всю Полщу слави,
 Бо вже того пана Саву здіймають из лави.
 Ой бачили многі люде українську совочку,
 Що принесла пану Саві смертельну сорочку.
 Годуй тепер, Настасіє, малую дитину,
 Бо вже твого пана Саву кладуть в домовину.
 Зжалься, зжалься, милий Боже, на бідну удову,
 Бо вже того пана Саву понесли до гробу.
 Налетіли из-за Богу українські ворони;
 Вже ж по тому пану Саві дзвонять в усі дзвони.³⁶⁾

ОДМІНИ Й ДОДАТКИ.

1) У інших варіантах: „старий козак прозванієм.“

2) Инде: „Захожих ловити.“

3) У де-котрих списках пані Савиха прозивається Катериною, але міні здається, що те имя залетіло з пісні: „оре, Семен, оре... его жінка Катерина... гуляє.“ У інших списках вона прозивається тільки Савихою. Нам здається, що найближче до правди буде удержати имя: „Настасія“, котре знайшлисьмо у збірнику п. Костомарова пісень заходнього Волиня, а також и міні самому лучалося чути те имя від співаків на Подоллі, де цей випадок скоївся и де споминок про ёго затримався найбільше.

4) Уся ця строфа сливе цілком узята з друкованих збірників.

5) У „Гайдамачині“ п. Мордовцева: „За походи туди сюди промиж себе рахували“, що здається, не гаразд припадає до оповідання.

6) У п. Мордовцева: „з бісами став за право.“

7) Сей двовірш узая я из збірника п. А. Рудченка.

9) Відтіляж. Інші вірші цієї строфи або з друкованих, або з тих, про котрі споминаю у передмові и котрі задля короткості називатиму „моїми.“

9) „Свої землі.“ Це є родовий спадок жіночого роду, а не именний дічби многої. Так вимавляється на Подоллі, у Цьлтавщині ж „свої.“

10) Инде: „до будови“

11) Инде: „помову.“

12) У збірнику, пойменному у передмові, збоку допис:

Не послухав козаченько старечого слова:

Повертає кониченька на шлях до будови.

13) Сі чотири вірши сливе цілком из збірника п. Лисенка.

14) Відтіляж.

15) З поймененого збірника.

16) Місто, де скоївся цей випадок співають різно: Умань, Брацлав и инші — що ближче до оселі самого співака. Також саме и про річку: Буг и другі й мена річок Подолля й Уукраїни співають ся одно замість другого. Я примався моїх збірників з Подолля та Херсонщини де найбільш співається: „у Брацлаві“ — „над Богом.“

17) Частиною из збірників ип. Лисенка и Мордовцева, а частиною з моїх.

18) У Полтавщині: „Об своїй біді.“ Теж и у п. Максимовича.

19) У п. Мордовцева:

„Потім сказав: и я узнав, що йдуть Гайдамаки.

Ще далеко в своїй землі...“

20) У п. Мордовцева: „отто лихо! виглядають!“

21) Из збірника п. А. Рудченка.

22) Співаки це місце співають, найчастійш з того боку, який співакові найбільш відомий. На Подністряниці — „з Волоського або з Турецького,“ на Подніпрляниці — „з Гетьманського“ або „Московського,“ а часто просто „з правого“ або „з лівого.“ Опріч того цей вірш приліплюється, часом без жадного сёнсу, до инших пісень. Міні здає ся, що з Московського найкраще тутки припадає, бо може мати три означини: а) або холодний вітер від Півночи, б) або з лівого боку Дніпру, в) або від тими словами Сава розуміє степи запорозькі, котрі були на той час під Москвою и звідкіля Гайдамаки простували на Подолле и на Україну.

23) Уся понижча половина цієї строфи зложена мною перемішано із збірників пп. А. Рудченка, Мордовцева и з моїх.

24) У п. Коцілінського.

25) Відтіляж.

26) У п. Максимовича и у інших друкованих збірниках.

27) Ця найбільша строфа уривками знаходиться у різних друкованих збірниках, де в пісня про Саву Чалого, окріч де-котрих віршів. Я перестановив їх як міні здавалося найкраще, згожаючись з ходом оповідання.

28) Пан Мордовцев у своїй „Гайдамачнині“ признає за факт, що Саву завезено до Січі и там забито циями. Не знаю, може в на те певні историчні доводи, тільки ж міні не трапилось нігде ні читати, ні чути у пісні, щоб воно так було. Маючи ж на увазі те, що міні трапилось чути від співаків и читати в друкованих уривках співу про Саву Чалого, більш схилиюся до такої гадки, що Саву вбито у его власній господі. Хоча й в вірші, котрі кажуть згожатись з п. Мордовцевим, як ось:

Ой не вспів же та пан Сава на коника впасти:

У кайдани закували, стали на віз власти.

„Ой панове Запорозці, хіба ж то вам слава,

Що в кайданах закований лежить у вас Сава?

Якби ви его на волю з кайданів пустили, —

Славу б собі найлучшую отсим залучили.

Якби ви его на волю між себе прийняли —

Славу б собі найбільшую отсим дарували!“

Але ж після цих віршів йде таке, що вже зовсім не згожається з останною долею Сави, напр. Гайдамаки здіймають з Сави заліза и він беся з Ляхами, а далі вже зовсім ні з того, ні з сего додані вірші, котрі явне належать до пісні про Нечая. Приймаючи мій погляд, позволив я собі переробити вище написані вірші так, як вони стоять у тексті, згожаючи з тим, що діється далі, и тим зберегти цілость оповідання.

29) Чув від одного співака з-під м. Куцої на Ингулі у Херсонщині. Співають и так: „не бувати... у Полщі паном.“

30) У п. Коцілінського: „з дітьми.“ Видно ж по пісні, що у Сави був тільки оден син.

31) У п. Коцілінського: „як з лісу прутинка.“ Мені ж співано на Ингулі так, як написано у тексті. Цей вірш дав догадуватися, що Саву докінчено шабелним махом.

32) Ця строфа цілком узята з писаного збірника, поїменованого у передмові.

33) У збірничку написано: „буде... не загине,“ так ніби б річ була про дитину. Мині здається, що ці слова можна швидче уважати яко обіцянку „челядонці,“ коли вона вихопе дитину, а балакати про будучину дитини під такий страшний час зовсім не приходилось. Для того ж я, змінивши кінчики у двох тільки словах, додав усій речі другий змісл.

34) Не легко дається домислити які то таємничі ті „три слові,“ але ж знайшов я сей вірш у всіх писаних збірничках и чув де-инде на голосу. Так и зоставляю.

35) П. Войціцкій и Костомарів гадають, що син Сави, про котрого тутки йде річ, був польським емералом и прозивався Цалінським.

36) Се оповідання про погріб Сави узяв я частиною з п. Коципінського, а частиною з моїх збірників.

ВЕРЕТІЛЬНИЦЯ.

(*Anguis fragilis* L., Blindschleiche, Bruchschlange).

Хто не чув про веретільницю? Однакож не оден може чу- дуєся, довідавшись, що се звіря не єсть ідовитою гадиною, а ящіркою зовсім нешкодливою, ба навіть пожиточною! Правда, виходить веретільниця на гадину, має бо тіло тонке, валочко- вате, а ніг у неї зовсім не видно з-надвору. Та вважати її га- диною може лиш той, хто на все зник дивитись верхоглядно. Природознавці добре придивилися веретільниці, та спізнали з будови її голови та по скарлючених ногах и лопатках захова- них під її швірою и по инших примітах, що то не гадина, якби се з першого погляду и здаватись могло, а просто ящірка, та як усі ящірки, зовсім без іди. Ото — скаже може не оден — ми ж чули, що то найпоганіший гад отся веретільниця; якби обкрутилася чоловікови докола шні, то тут би йому амінь — навіть не встиг би післати за священником та з родиною попро- щатися гаразд. Тож вона сліпа-погана — повідає народ — як вкусить, то каже „щитири дошки, сяжень землі“ — та вже від неї хоч який ворожіт не поворожить. А стара Пилипиха, такої з нашого села баба, як пополуднавши лягла під дубом одпочи-

вати, та спела на ню веретільниця з дерева, то такої від її духу спухла людина мов лоханя, тай до доби и вмерла.” Все те видумки и байки. Наперед жадна веретільниця не вспів вилізти на шию чоловікови, а хотьби и могла, то сего не вчирить, бо чоловіка боїться, и як лиш вчує який шелест, то сей час и шурхає межн листв на втеки. За другим разом: Бог дав лише чоловікови мову, а звірята суть безмовні або безсловесні твари, тож и веретільниця не може и прорікати; а надто у неї и голосу чутного не має — а так вона зовсім собі німа. За третим разом: Ніхто ще не бачив веретільниці високо на дубах, а все водиться вона або у своїх норках в землі, або теж коли ссяє сонічко, вилазить из домівки, та вигривається залюбки на соняшних місцях, або повзе низько при землі межн листвм глядаючи собі поживи. А що до старої Пилипики, то се могло и бути, що щось її и вкусило — та вкусила її не веретільниця, а такої справдепина ідка гадюка. Запитаю ж вас: а видів котрий своїми очима, як кусала веретільниця? — Ніхто небувалого не міг видіти — а відкликуються те на сусіду, то на куму, то на Гривця, то на Проця, а такі самому помічати не довелось ніколи... Та ще може хто закине, що таки сам бачив „жало” мов задвійну стрілу у веретільниці, що його дуже часто висоплює и опять втягає до рота, та що тим стріловатим жалом мабуть вона и кусає. На те одвічаємо, що теє буцім то жало вічо иншого, тільки язик, — а язиком жадеє гад не кусає. И ідовиті гадюки запускають у рану ідь не язиком, а гачковатими діривими зубами, що мають у горішній щещі. У веретільниці нема зубів ідоватих, лише дрібонькі зубчики бічні, котрими придержує маленькі звірятка, що стають їй за поживу. Веретільниця пробуває у нас майже скрізь по цілім краю — по зрубках, прогалиноватих лісах, обрідних гаєх и пр. Будучи слабосильною и зовсім майже безборонною, за найлешим шелестом напуджуєсь вельми и стараєсь мерщій укритися межн листвм, зіллям, ріщем и тим подібними річима; коли ж подибать її на отвертім місци пр. на муравнику, порослім дрібною травою, так вона тельмом хоче укритись, силкуючись вивертити собі ямку и схватитись під землю. Тут то и причина чому вона тоді так не супокійно вертиться — а несвідомці баять, буцім то вона змогла все перевертити хвостом — а коли-б її чоловік вхопив рукою — то-б миттю (в одній хвилі) пробіла йому на вскрізь руку, не тямлячи, що хвіст веретільниці дуже лешкий, не раз, як лиш його доторкнувшись,

попадає на кусні. Живиться кошаками, слимаками, дождяниками (дождевими хробаками). Вигубою шкідних комах ставиться веретільниця пожиточною. Тому нерозумно дуже чинять ті, що стрітивши сю невинну ящірку забивають її.

Веретільниця звіря досить пиняве. Корм пролигає також поволи: не раз с пів години часу потребує, щоб проковтнути більшого хробака або слимака. В неволі значно худіє и звичайно не приймає жадного корму, або їсть дуже мало — та звичайно скоро здихає. Будучи в Дрогобичи, де ті звірята подібно як и коло Львова в Лісеннях, на Чортівській скалі, в Голоску и ин. — часто лучаються, тримав я кількакрати веретільниці в більших скринках, у котрі метав дрібні хрущики и мушки моїм вязням на поживу; — та ніколи не удалось міні довше їх удержати, над два місяці. Замітити треба, що одна веретільниця без всякої поживи, лише часом напована водою, жила 5 тижнів, друга навіть 7 тижнів; видно, що ті звірята досить витривалі на голод. Утрачений хвіст згодом ім назад відростає — хоч звичайно буває тоді и тонший и коротший. Чи и в неволі ім відростає и кілько до того треба часу годі міні сказати. Веретільниці, котрим я для точнішого помічання в тім згляді нарочно відломив хвіст — по 5—6 тижнях окрім зашкарупіння рани непоказували и сліду відновлення утраченої части тіла, — а по впливі того часу у скорі гинли.

В літі родить самици живі молоді. З-верха вони сріблясто-білі з мідяним відтінком, сподом чорні. На зиму греблять собі веретільниці в землі норі або леговища на три етотні довгі и одвітно широкі, в котрих, заткавши вхід травою або перстю, громадно просипляють. В одній тавій норці буває з кільканайцять штук. На весну опять очутуються з просоння — в котрім заковчівши без корму и без води перебули кілька місяців — и розсіваються знов по лісах, лісових сіножатах и инчих подібних місцях.

Вважаючи, що не оден, хоч и бачив веретільницю, так гидуючи нею, не придивився їй гаразд, скажемо тут коротко, яка в неї подоба. Як вже замічено висше, єсть веретільниця довгаста и подабає на гадину. Ціле її тіло вкрите гладкими и ніжними лусочками, голова ж більшими и сильнішими щитами. Очи має дуже дрібні (тому звичайно зовуть її „сліпою“), писочок малий, язик мов вирізаний, чорний; хвіст довгий и дуже врихкий. З верхи вона мідяної краски, блискуча, сподом чорнява; у моло-

дих здовж хребета бувають три чорняві пружки або (звичайно вже у більших) сині цятки. Знаючи тепер, що веретільниця не кусає, може кожний, як її де подибле, без всякої обави їй приглянутися, а побачить, що вона так виглядає, як тут прописано. Надіятись також, що не лише сам не буде забивати веретільниці, але и других буде відводити, щоби їм не творили ніякої пакости, бо пожиточних звірят всюди и завсіди шкода.

В кінці згадаємо ще, що ящірку ту не називають однаково скрізь по цілім нашім краю. И так зовуть її декуда гладієм, гладуком, гладункою, від того що гладка, — сліпцем, сліпаком, сліпачкою, сліпухою и сліпанею від того, що має дуже дрібні очі (сліпа мов!), довганею від того що довга, мідяницею від мідяної барви, вертієм, веретільником, веретільницею від того, що напуджена сильно вертиться, впрочім падалюком, падальником, падальцем, и падалешником, бо хвіст її легко ломиться або падає на кусні, а також тому, бо думають, що хто босоніж на ню наступить, тому попадаються ноги.

И. Верхратський.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІЯЛЬНА.

Русько - польські взаємини в Галичині. III.

На підставі старих претенсій угорської корони до Галицько-Володимирського князства прилучила Марія Тереса руську Галичину до австрійської держави.

Королівство се становило окремішню від польської Галичини цілість, и могло було в уладженій з давна на федеративних засновах державі розвиватись и навіть політично віджити. Але правительство австрійське прилучило до того руського королівства „tituli sacra“ ще одну чужу часть розібраної Польщі, зробило из тих обох частей нинішню Галичину, и засудило через те руський нарід в Галичині на довге політичне и соціяльне безсилле, и вічну борбу из преможиим елементом польським. Показалось те безсилле найдовіднійше по 1860 р., по введенню конституції, даючої

Русинам навіть не сивна третю часть голосів у краєвім соймі. На таких несправедливих премиссах показалоь річчю зовсім справедливою, щоби Русини у всім підчинялись польській більшости, и піддались, по всім парламентарним правилам, процесови спольщення, того давного идеалу, до котрого Поляки (нехай собі пишуть що хочуть) завсігди и з помочою усіх средств прямують. Пртив такої грозячої нам долі може нарід руський помогчи лиш сам собі, — витворюючи из самого себе, без чужої помочи таку суму сил материяльних и интелектуальних, щоб міг як рівний протів рівному запором станути протів тому (старшому як німецький) „Drang nach Osten“ нечемних гостей на нашій землі, и змусити їх, припертих таким чином из всіх сторін добре, просити нас, числом сильнійших, о поміч и щирю угоду, в своїм власнім житненнім интересі, — так як ми їх до тепер просили. Дорога се тяжка, далека и вимагаюча від нас патризотизму без пустих фраз, ненастанної праці, из поставленою ясно на десятки літ наперед метою; але и дорога гідна, чести повна твк для кожного поодинокого діятеля, як и для всего народу. Бо нема крацці цілі для життя поодинокого чоловіка и народа, як чесним, витривалим, мужеським трудом, чесною, мирною боротьбою, власними силами, из чолом до гори піднесенним добиватись свої долі, вибороти собі гідне, шановане всіми становиско межи людьми и просвіщенними народами. Дорога тяжка, терниста, — але проста, безпечна.

Бсть правда ще одна дорога, и ще одно средство протів колонизації для народу, котрий аж межи двома пожадливими сусідами вільний вибір мав. Средство високо дипломатичне, хоч и низько — підле, глубоко-учене, хоч и кождому піддячому у своїй послідній консеквенції зрозуміле, для поодиноких проводирів часом навіть не без користей материяльних, але їх самих ведуче до остатнього степеня пониження, а нарід в послідній консеквенції до нехибного материяльного и морального упадку; дорога се дуже вигідна, и не вимагає пожертвовання ні праці; як по збочистій рівнині іде нарід, пустившись нею, — все на перед, — а проводирі тільки час від часу потрібують торкнути ёго з боку, щоб не збився из даного ёму напрямку.

Обох способів уживано у нас в Галичині, оба мають вже свою историю, и — свою будучність. Котрий из них добрий — не тяжко буде пізнати; котрого які люде у нас хватались, из яким щастем и вислідном, поваже нам коротка история наших партій літературних и політичних.

Перші завязки партій наших у Галичині сягають того часу, коли Русь галицька духово жити почала, — того часу, коли молодий Шашкевич, Головацький, Вагилевич промовили до народу ёго питомою мовою, мовою пісень народніх. Уже тоді ворухнулась та аристократична жилка будучих проводирів, що мала пізнійше станути засовою цивільній партії панрусській, — против нечуваному починанню молодиків, що посміли язык „*pospólstwa*“*) вводити поміж просвічене товариство, не боячись ще до того навіть змінати (у „*Rusalcie dniestrowskiej*“) „*starodawny od 50 milionów przyjęty sposób pisania,*“) чого навіть „*najprostszy diak ruski nie pochwali;*“) тоді вже вони радувались и складали „*dzięki Rzadowi,*“ który nie tylko na stosunki polityczne, lecz i na niepotrzebne powości (певно пропущено: *literackie*) *baczne ma oko, i Rusalce Dniestrowej rozszerzać się w tej formie, w jakiej z rąk triumviratu (Шашкевича, Гол. и Вар.) wyszła, nie pozwolił.*“ — Уже тоді, — а ще яснійше у 1848 році, коли Дідицький Теодор (теперішній Богдан) страждав за чинне виступлення в духу тодішніх польських тенденцій, Іван Наумович вів щирю велико-польську пропанду**), можна було пізнати, чого наш нарід по будущих своїх проводирах надіятись може, — якими сучечами — а певне не простою дорогою — вони ёго за собою водити будуть. Утім році уже ясно видний ріділ Русинів на таких, що як тамті оба поруч із Добжанським признавались до політичної и народнєї єдности із Ляхами; — на віруючих в єдність народню із Великороссами (Денис Зубрицький, Петрушевич) и на таких, що uznawali малоруський нарід за рівно окремиї від польського як и велико-русського народа. — Сі послідні на хвилю перемогли обі противні партії. Так названі „*gente Rutheni natione Poloni*“ або перейшли в табори руські, (Дідицький, Білоус, Наумович) або до решти спольщились, — а москвофилі або прилучились також до партії народнєї, або на довший час замкнули.

*) Цитати сі польські виїняті із брошури: *Listy tyczące się piśmienictwa ruskiego w Galicyi, staraniem ks. Józefa Lewickiego ze Szkoła wydawane w Przemyślu, w drukarni biskupiej obr. gr. kat. 1843 8. 24. pg. 14, 8. 7, 24.* Характеристичне се, що и тоді сторонники теперішної т. з „старшої“ чи панрусської партії уживали чужого языка, а именно польського. Той сам Левицький видав в р. 1837. *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien. Przemyśl 1837.*, у котрій яко приміри мови „малоруської“ передруковує стихи Державина и др.

**) „Наука“, Ч. 8. 1872 стр. 359 и д. автобиографія Наумовича.

Тоді почала побідоносна партія народна свою роботу коло відродження народности руської в Галичині. Гірка то була праця. Елементи з верха тільки помирені не в однім ділі не годились з собою. Язык готовий польський, и далеко розвинута література великорусска повисли тяжкою хмарою над відживаючим языком народнім.

Літерати галицькі, що мали образувати словесність малоруську на підставі народній мови, з малими винятками мало знали язык народній, бо за часів Франца І. було неслобідно печатати руські книжки в Галичині, а навіть зватись Русином було „staatsgefährlich“; тож и полонізація Галичини так далеко посунулась через свободоносний заманчивий революційний елемент ляцький, що в році 1848, а навіть аж до 1860 року, майже всі родини руські образовані хоч и почувалися и признавались Русинами, уживали дома языка польського. Не дивно отже що твори найліпших тодішніх писателів як: Устияновича, Могильницького и інших, були завалені полонізмами. На тую недостачу указували все часто прихильники великорусської мови и радили польські слова замінювати церковноболгарськими.

Того ухопились всі літерати и вся інтелігенція. В школах, де тепер дозволено було учити языка малоруського, учителі не свідомі ёго учили языка староболгарського з виговором малоруським, втворюючи в себе и в учеників своїх, що язык церковний то правдивий, чистий, не спольщений язык руський. Література узяла также скоропадно той нещасливий нагін, а наші священники становлячі міродайну часть інтелігенції руської в Галичині, привикші через щоденне голошення Слова Христового в язиці церковнім до болгарщини, усвоювались чим раз більше с тим нездоровим напрямком словесности малоруської и привитали поновлений старий язык Славян Болгарських нагнутий до форм українських за язики книжний свого народу.

Таким то способом виробилась в Галичині мов на глум народности нашій ся дивоглядна (ніким не говорена) письменна мова, котру ми бачили в матичних видавнях, и майже всіх книгах руських печатаних в Галичині аж до недавних часів.

За хвилю почали зачасні прихильники великорусської мови подавати підготовленій болгарщиною інтелігенції руській в часописах „Лада“, „Семейная бібліотека“, и в „Анеоологін“ — живцем плоди великорусської словесности, перемінюючи тільки „как“ на „як“, „ить“ и „ать“ на „ити“ „ати“, и замінюючи деякі зовсім незрозу-

мілі слова московські на наші. (Основиненка „Сердешну Оксану,“ и другі оповідання Основиненка печатав в „Семейній бібліотеці“ п. Северин Шехович, нинішній союзник польський и пропагатор латинської азбуки, в московськїм переводі, щоб таким підступом блаженній своїй публиці галицькій доказати, що Українці-то настолці Великоросси). Богдан Дідицький, котрий язика малоруського ніколи не знав, и свої мови на Державні и Пушкіні вчився, почав видавати свої поезії в язичі, відрізняючімся від чистого велико-русского язика тільки граматичними блудами.

Тим часом ишов донос за доносом до Відня, що Русини „scheinen in ihrer Literatur eine staatsgefährliche Richtung zu nehmen.“ Таких доносів було на скілько знаємо, — 58, а може и більше, и правительство, межи двома злими вибираючи для себе менче, відверталось від Русинів, а зближалось до конспіруючих Поляків, котрих доноси набирали чим раз більше виду правди. — Наші проводирі або не бачили або нехотіли бачити того, — сердились на правительство и кипіли завзятою ненавистю до Ляхів, котрі маючи позір права за собою, безсоромно заперечували Русинам право до життя.

А коли правительство від найсправедливіших жалоб наших руки умило, и Русинам тяжке становище в Галичині в цілій наготі показалось, — то рішились наші високі політики бридучи дальше консеквентно по своїй неполітичній дорозі, оглянутись за допомогою поза границями держави, — и по за метами свого власного народа. Тоді появилсь у 59 ч. „Слова“ з 1866 р. звісне „вірую“ колишних патріотів руських, у котрім вони відреклись своїй народности и оголосились Великороссами, дарма що не зуміли ёго написати навіть добре по велико-русски. — Щож дивного, що Поляки, з приклячки раді, — из поміж віршів вичитали грозьбу політичною интервенцією одноплеменного північного государства за Русинами против Поляків и Австрії? и що правительство (тоді централістичне, одже природний друг Русинів) відповіло на сі грозьби заведеннем язика польського в школах и уряді, и именованнем за для виповнення сеї постанови гр. Голуховського намісником в Галичині. — З того часу датується звісне dictum всемогущого на той час Бейста: Die Entscheidung über die Frage, ob und in wiefern die Ruthenen in Galizien zu bestehen (!) haben, wird dem galizischen Landtage anheimgestellt. Не мож було добитвійше и правдивійше схарактеризувати положення, в яке попали Русини галицькі по тім дитинячім виступі наших альхімістів язикових. — Поляки

ужили собі и уживають того дозволу добре, покликуючись на суд „Слова;“ Русинів не ма в Галичині, бо тих не признає „Слово,“ а Великороссів — тих кожде австрійське правительство боїться, як того наші політики бажали“ — так боїться, що доти не перестане допомагати Полякам у їх цілях, доки послідний на „Великороссів по неволі“, а радше „по волі Слова“, не стане Поляком, або не вивандрує до Холма.

На щастє є ще Русини в Галичині, котрі мають свою власну волю; що не стратили ще свого народнєго самопочуття и віри в себе самих, у неспожиту живу силу власної народности, котра не потребує у чужі пера ввертатись, не чекає и не жадає помочи від чужих потентатів — ані моральної (wo nichts ist... каже пословиця німецька) ані фізичної; що є ще Русини, котрим свята своя, непожичена мова, своя гідність народня; у котрих є свої власні ідеали, котра не видить ще у вольній Австрії свої моголи, у ненависти до всіх Поляків або якого небудь иншого народа, свої єдиної цілі життя; у каліченню бесіди свої єдиної мудрости и науки; у пасивнім, идиотичнім упорі — розуму політичного; котрі під покровом свободних інституцій Австрії власними силами свого народу виборють для него не то у Галичині, не то Австрії, а перед цілим світом признання свого одвічного права, свої народнєї индивидуальности.

Біда тільки, каже приповідка, що десять розумних не направить того, що оден дурний зопсує. А таких шкідників є ще, — ще не всі вивандрували до Холма. Чогож вони ще вижидають в Галичині? При нинішнім зрості словесности української, при горячій участі всеї молодежи в ділі народнєго відродження, не ма вправді надії, щоб и язык великоруський, пропагований у нас такими страшенними повагами науковими, випер нашу живу рідну мову; але — допустім у XIX віку теє одно чудо! Щож тоді? Що ані Поляки, ані жадне правительство австрійське не признаєть прав гражданських импортованому языкови, не треба здасться, довго и доказувати; бо сам язык чужий з заграниці, без ріжних розкладових для Австрії додатків, импортувати не дасться; дальші консеквенції сего потягнути легко. — Так на щож надіється кліка „Слова?“ Чи на забір Галичини руским государем? Се річ прекрасна; и навіть не богато до того треба. Треба тільки, щоб 1) російське правительство за для приязни до п. Площанського и спілки захотіло обявити війну австрійській державі 2) щоб иншу війну виграло 3) щоб за для того п. Сауоиг-Площанський

успів ще завгоді своїми „передовими статтями“ Бисмарка (чи хто там коли небудь Німеччину репрезентувати буде) склонити до приязної неутральности. — А до того часу нехай наш нарід томиться у гнилім безділлію и мріях о будучім раю, рівній тому аскетови, що кидає и плює на щастє сего світа, и катує на смерть своє зголоджене тіло, але не журиться що буде їсти и пити, и не собирає в житниці, в надії на царство небесне. Жаль що нарід на сім ще світі, и в кождий час, не лише в незнакомій будучности хоче бути щасливим.

Не жартуймо! Сі люде покладають свої надії на недогадне далече, — а поки що, иде слід за їх політичними мріями беспечною ходою зивлащенне селян через жидівську лихву, а поруч того, помагаючи одно другому спольщенне, а за сим и народня смерть галицької Руси.

Наша интелігенція покладаючи свої усі надії на панрусичних мріях, примушена в щоденних зносинах з Ляхами и при частій зависимости від них свої переконання скривати, а навіть неговати, через що вироджуєся у нас, — мало що не сказалисьмо: виродилась — иппокризия и безхарактерність. Священики — той корень интелігенції нашої деморалізуються тим з кождим днем більш и більш. А цураючись своїй рідній словесности, без душевного корму прийнятої в идеї літератури великоруської и в незгоді з нею, бо уживають дема языка малоруського або польського, (а публично тільки польського коли не німецького) мусять поволи уступати перед всеобнимаючим впливом польського духа и в часом погодившись з истнующими обставинами спольщитись. Уже нині видимо, що по цілій Галичині по домах священицьких, починає польська мова знову брати гору над руською, таж як се було перед роком 1860, після котрого молодіж наша терроризмом завела всюду язык народній руський.

Факт єсть, що нині знову семинаристи львівські видять себе змушеними до такого самого террору, щоби руської мови Русини не лишались.

И як же їм тее має удатись коли головні прихильники панрусства идуци краєви з добрим прикладом на перед — закидують самі мову малоруську, бо як кажуть: „По хлопськи говорити не хочемо, а по московськи ще не уміємо, тому говоримо по польськи?“

Чи-ж ту польонізація не готова? Але, може хто скаже, старі помруть, а молодіж, котрій визнання панрусизма станеся конечною життя, спольщитись не може. — Побачимо:

Кождий признасть, що язык учителя, язык викладовий шкільний, язык науки — рішительний и далекосягдий вплив має, на образуючогося хлопця. З опиту знаємо, що шкільна мова німецька хоч нам и зонсім чужа, до того степені закоренилася у нас в Галичині за літ десять, (від 1850—1860) що ніхто з нас свінчивши гімназію неміг и 10 слів чи то в польській чи в руській мові зложити, щоби не примішати до них хоч одного німецького слова — ба, германізація була уже так далеко посунулася, що кождий укінчений студент, навіть и тогді, мислив по німецьки, коли по польськи або по руськи говорив.

Нині викладовим языком наших шкіл всть язык польський, в ширшій товаристві панує язык польський, в уряді язык польський, в науці по-заяк по російськи не знаємо, малоруського встидаємося, а німецького языка дуже слабо учимось; буде также впливовим; язык польський скажім собі отверто, що се язык не чужий як німецький, а язык близький, котрого ми майже від коліски аж до гробу чуємо и живаємо.

Після сего нехай нам „Слово“ и смілка відповість, кілько років треба на цільовите спольщення всеї нашої інтелігенції? Уже нині набирають навіть школи народні під управою польської „школьної Рад.“ духа польського, а учителі сільські, притягувані то надгородами польської Ради школьної и взглядами „товариства педагогичного“, то знов из страху перед радами повітовими роблять більші прислуги колонізації, чим від них найзавзятійший ворог руської народности жадати мігби. Вплив овіцеників на нарід упадає з кожним днем через агітацію автономичних властей, а їх місце заступати починає писар громадський, учитель, арендар и шляхтич. Польський елемент росте від року до року, як се докааує статистика шкіл и статистика руху населення руського и польського; навіть жида починають польщитись и, випераючи селян и міщан наших з землі, надають нашим містам и містечкам з кожним днем більше ціхи польської.

У коротці зібравши сказане: положенне Русинів, як воно нам в теперішній хвилі показуєсь, — дуже погане; и тільки хто вірить по мужеськи у свої сили, и вічно живу силу нашого народу, що перетривав не такі лихоліття, — це повине и тепер віри и надії, Алез и такі тільки люде повинні мати право голосу межи

нами, и стати на чолі народу, для ввазування ёму дальшої дороги. Нехай уступають ті, що усумнілись, чи наш нарід має право до життя; їх місце там, де їх ідеал: за границями Галичини и за границями малоруського народу; — и ті, що надіються чужої інтервенції: тим добре и в хаті, в затиші чекати, руки заложивши, голосу труб ерихонських, що без їх заходу и волі мають повалити усе, що против нашого народу поставлено віками. — Тепер час тільки для людей з нестуденим серцем и живою душею, для патріотів, що люблять свій живий нарід, з котрого вони вийшли, и з котрим вони тілом и душею, одною мовою, одною мислею, одними ідеалами звязані, и котрого вони не по жертвують марно за для якогось „50-миліонового“ фантому без тіла и кости, та ще й без душі, без одної висшої ідеї. Тамті нас без праці завели там де тепер стоїмо: над беріг пропасти. Сі показують нам ипчу дорогу, котрою помалу, чесним трудом вийдемо з нинішньої матні, и зможемо з часом без сорому показатися поміж инчими народами. А що та дорога справді добра, и можлива, усніємо, здається, виказати у слідууючій розправі.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Серед невиданого досі в Берліні натовпу цікавих гостей, при блеску стройного війська, золотом критих мундурів, штучних огнів и илюмінацій — відбувся з'їзд трох монархів Європи. Даремні зусилля дневників хоч трохи проглянути крізь грубу заслону мистичних нарад трох царів и трох дипломатів. А хоч дневницька фантазія осміляється навіть програми відбутих нарад укладати, хоч одні догадуються в з'їзді відпорного сполучення трох монарств проти можливим захотінкам Франції, другі знов тільки гваранції status quo, треті ж зазначають и внутрішні діла Австрії (між тими и автономічні домагання Чех и Галичини) за предмет сих нарад; — конечно на тепер вдоволитись ляконічним запевненнем усталеного и запитого покою и гойним обдареннем вязів, дипломатів и вожаків військових ріжнородними ордерами.

И знов наступила в пас тишина, котрої навіть скликані дня 16. с. м. спільні делегації непереривають. З великим спокоєм предложив міністер війни бюджет воєнний на р. 1873, перевищша-

ючий сегорічний о три мільйони, -- очевидно с причини сарі-плення супкою; а прийняття бюджету так певне, що мин. Андраши міг вихати спокійно на свої добра.

Министер-президент обїздить ріжні части Цислейтанії для з'єднання прихильности для свого габинету. Так дивним способом' обявляється популярність вн. Ауерсперга в арештаціях п. Грегра властителя „Narodnich Listov“ и всїляких співробітників редакційних и друкарських и в розвизуваннях товариств позичкових так в Чехах як и в Моравії. Мали б же ж се бути початки новозапівщеної ери мирової?!

Коли будуть скликані сойми — ще досі не відомо. Се тільки сподіватись можна наперед, що сєгорічна каденція соймова не буде ні надто цікавою, — ні довгою. Прилюдна опінія публична в Галичині здається так зражена неустанным криком дєвнякарським и зазивами до складок на „oświatę ludową“, що и поважні річі незнаходять заслуженого відгону. Випрацєваний виділом краєвим проєкт нового устрою громадського (об котрім позволимо собі свого часу дещо сказати) не видикав ніякої респрави в дєвниках и пішов хоч на тепер в непамять. Петиція міста Кракова о підвищення податків на користь народніх шкіл хоч лучче привитана дєвниками, — мало обіцєє певности удержатись в соймі. А вибори посла ві Львові випали в браку знаменитших кандидатів від Дра Уляна Черкавського и Дра Збишевського, нерішучо, так що нові вибори мусять бути росписані, при котрих ачей чи не заступник Schomer Israela удержиться. Тим часом увійшов з нових виборів наново Лісинецький, кандидат руський, котрого вибір тамтої сєсні соймової польська більшість уневажила.

НОВИНИ.

Смерть постигла аж двоє в однім місяцю щирих патріотів руських: **Сов. Михайла Качковського**, и міщанина Угнівського. **Жуковського**. Оба як уміли, — так служили своему народови, але все щиро и з самопожертвоуванням. Обоє нарід наш заховає на завсїгди у вдячній памяти. Качковський умер на холеру в Кронштаті, коло Петербурга. Виїжджаючи в дорогу, из котрої не мав вже повернути, був він и на Бєсїді ві Львові и дуже радо привитав усе, що зрєбила в послїдних кількох роках так названа партія українська; обіцєє на прощаню: „Поїду на Україну; и коли пересвідчуєся, що там справді так говорять як у Галичині, и як Ви пишете, то я Ваш.“ Не довелось сердешному

евоє наміреннє докінчити, а прийшлось між чужими людьми загинути на далекій чужині. Качковський починив значні записи (80000 зр.) на різні цілі літературні. Від людей, що мають орудувати тим фондом, залежить, чи видуть вони на хосен нашому народови, як се певно була воля небіщика.

П. Ю. Федькович піднявся у сім році для театру перевести чільніші твори Шекспира. До тепер уже укінчений перевід Микбета, и як запевняють ті що ёго цілого читали, дуже удалий.'

Виділ Провіти постановив на засіданню з 14. л. Вересня с. р. видрукувати граматику німецького язика, укладу проф. гимназії п. Калужняцького. — До тепер уже вісімнадцять книжок шкільних руських „Провіти“ затверджені Радою шкільною. Из тих три вже видрукувані, дві друкуються.

У Австрійській Русі виходять слідуєчі письма періодичні руською азбукою, и більше або менше духом и мовою руські: Слово, Основа, Правда, Учитель, Ластівка, Сіонь руській, Сборникъ літературний, — в Львові, Рада руська, Наука, Читальня — в Коломиї; Новий Свѣтъ — в Ужгороді на Уграх.

Наука, (виходить місячними випусками) належить до найліпших писем які коли небудь у нас для сільського народу видавались. Мова народна, стиль популярний, уклад практичний. У двох послідних випусках подає о. Наумович свою дуже интересну автобіографію, — з портретом дуже добре зробленим в Липську.

„Слово“ видрукувало у кількох Прах из початку с м. яко „повість“ у фелетові исторично-психологично-соціалне абеурдум під надписом: Чорная княгиня, новела Сахер-Масоха (переклад з німецького.) О сій нісенітниці — хоч вона не перша, и здається не послідна в „Слові,“ спомінаємо лиш тому, що воздух у сій „новелі“ віє крайне-неморальний, бо як сама редакція в передмові каже „в новелях Сахер-М. головную роль играеть страсть плотская.“ „Слово“ дістаєся окрім старших людей в іерейських родинах, правильно тажже до рук їх синів и — жаждущих поживи літературної наших дівчат руських. Тим дівчатам тикаєся в руки (з самовіжею редакції) така лектура, о котрій (як в загалі о більшій части новель Сахермасоха) оден німецький рецензент каже, що не годиться для женщины зовсім; розумієся для женщины німецьких, котрі и більше учені и більше можуть выдержати таких спиритуозів.

Виділ „Провіти“ подав був на весні с. р. через наше міністерство заграничних діл прошенне до уряду російського о дозволенне, заложити свою спродажню книжок „Провіти“ в Росії. На початку сего місяця надійшла на се відповідь уряду російського — відмовна.

Товариство „Побратим“ загадує на другий місяць публично обходити свос заложенне Службою Божою и вечером декляматорсько-музикальним. Товариство розвиваєся гарно; має свою — на тепер ще троха тісну — хату; свою досить значну бібліотеку, и що найважнійше: чувствуючих гідність народну и соціалну — членів-ремісників.

Польська журналістика, львівська повинна була що до своєї незгодливости и справливости давно вже перейти в пословицю. Кождий чоловік в Галичині знає наперед, що як скаже на що небудь Gazeta папійова, що

воно чорне, — то непременно Dziennik polski відповість: «зараз своє змінене przekopanie że воно біле; як Dziennik polski скаже, що тепер день, — то Gaz. narod. відповість, що дуже мули się szanowny Dziennik, bowiem teraz jest noc, niemal taka czarna, jak grzeszna dusza pana redaktora Dziennika polskiego.» Тільки в одній-єдиній справі панує від якогось часу поміж обома стражниками opinii publicznej взорова згода, варта ліпшої справи: — у справі ненавистного підцування процив Русинів. Непоминули між иншими — «Побратима.» Вперед заціпив ёго Dziennik polski; тепер залягає и Gaz. narodowa. Здавалось читачи їх, що ту ходить о хто знає які злочинства; ні тут где лиш о товариство кількодесятёх ремісників, що сміють бути Русинами; сміють, и те без дозволу Gazety narodowej, визнавати той обряд и говорить тою мовою, котрої їх родинці и совіанавці пн. Добрянскій и Косецкій, встидаються! Требаж за те зараз и задегунджувати, майстрів перед публікою, челядників перед майстрами: (Gaz. Nar. ч. 21. и 23. с. м.) що це товариство założone москвофілами, що Ставропігія дає на него (аж!) 25 злр. місячно, które, jako na inne cele przeznaczone członkowie Stauropigii z własnej kieszeni zwrócić mogą być przymuszeni (від кого? а чи може и краківське асекураційне товариство могло бути до того примушене, колиб було схотіло на приказ Gaz. Narodowej дати гроші на освітле ludową?) bo cele wzniesione są widocznie tylko pozorem. Zresztą радаб Gaz. Narod. dowiedzie się (чи через аантів поліції? пн. члени „Побратима“ не криються, бо чей вікон ім Gaz. Nar. не вибе?), którzy to rzemieślnicy lwowscy należąć zechcą do tego moskalofilskiego (якже, незважаючи членів, так скоро пересвідчилисться, що moskalofilskie?), prawosławnego (отже cele wzniesione nie pozorem?) stowarzyszenia. — Відповідаємо Gazeti Narod. и можемо її упевнити, що Побратим не єсть stowarzyszenie moskalofilskie, але товариство руське, для взаємної науки и взаємної помочи ремісників-Русинів; що жадні москвофіли уділу в ёго założeniu не мають; що Ставропігія, хоч єсть брацтвом церковним, и хоч не єсть православною, — але не стала ся ще до того степеня ultra-католицькою, щоби и инчі загальногуманні справи не мали її обходити, и що жертвувати на цілі просвічення чи то ремісників, чи селян, чи навіть панів, — чи Русинів, чи Поляків, не єсть з поняттем брацтва церковного незгідним та тим менше нашої Ставропігії, того розсадника Просвіти на Руси з XV. й XVI. віку, — в конаць, що у Побратима, хоч про се в инчім, цивілізованім краю не спитав би єд навіть dziad kowśolny, не то часописє ліберальна, — не ма жадного греческо-православного члена. — У конаць ще просимо шановну Gazet-y Narod., щоби нам, коли ласка, дозволила мати также свої внутрішні справи, и закладати товариства які хочемо, — и в загалі робити, що нам подобається, коли тільки не зачіпаємо у нічім справедливих прав польської народности.

До конкурсу о дирекцію театру зруки „Бесіди руської“ згодилося до тепер уже двох підприємників.

Салю Дому Народного віднаймида управляюча комісія німецькій групі театральній; притім вимовила собі, — для руського театру, два дні на тиждень вільні.

Про бюст Шевченка пише нам у друге приятель нашого письма з Італії: „Повернувши з... застав я вже у студії п. Забіли майже скінчений у глині новий бюст Шевченка, — на мов око ще ладнійший, ніж той, що

лений був для П. И. (а той про котрого писалисьмо у посліднім Нрі Ред.) Я у В... намовився з п. З., щоб він зробив бюст Шевченка у $\frac{3}{4}$ натурі: и у шапці и кожусі українському, так щоб він був характернійший, и так же більше спосібний до перевоження. Треба буде нам узятись одліти з цинку 20—30 примірників. Напишіть міні, скількоб потрібно було примірників бюсту для Галичини.“ — Редакція приймаєсь, збирати зголошення всіх, хто хоче бюст такий приобрісти. Після того можна буде и о ціні поговорити. Випалаб вона здається (після облічення ш. кореспондента 100 франків за 20—30) на 16 до 20 алр. оден примірник.

Бібліографія. Дітскія пѣсни на русскіе (великорусскі) и малороссійскіе мотивы. А. Мамонтовой, подъ редакціей профессора (консерваторні) Чайковского. Ціна 1. р. 25. коп. Петербургъ 1872.

Помилки друкарські у „Правді за Серпень. У Фрашці Ю. Федьковича „як козам роги приправляють:“ В. І. сході, у співанці Василя перший вірш, замість: Най ся же снить хто си хоче,“ просимо справити на: най ся женить хто си хоче; дальше на тій же сторони, вірш 10. з долини, замість: поперетинав, має бути попритинав; вірш 8. з долини нам: Добринівдех — Дорошівдѣх; вірш послідний нам. надходдять: — надходять. Стр. 212. вірш 14. з долини нам. як ся маєм — як ся маєш. Стр. 213 в 13 з гори нам: ще й одну — то й одну. Стр. 214. в 3. з гори нам: Сли лиш — Вни лиш. Стр. 215 в 3 нам: иноді — оногди; в. 17. нам. кулачя — кулачя. — Стр. 216 в. 14 нам: на тім світочку — на цім світочку. Стр. 217. в. 21. 23. 25. нам. трівку, тріване — трівку и т. д. Стр. 218 в 13. з дол. нам: кавут... висплю — кавуш... висплю. В 9. здол. нам: тамою голов — на мою голов. стр. 219. в. 3 з гор. нам, приймає — прийме.

Переписка. П. У. в В. Вибачте що скоротилисьмо и недокінчили за для браку місця. Більше писомт.

ВП. Д. в Флор. Нр. V. „Правди“, — и разом „Провідні ідеї Шевч.“ О. Партицького пересилаємо. Вашої интересної статті: „Народня освіта и література на Україні“ у V. книжці не друкувалисьмо, и не можемо друкувати так скоро за для того, що на тепер мало ще місця маємо у Правді — а ми разом из Вашою статьею мусимо подати и наш ширший одвіт, бо у деяких важних гадках не годимося з Вами. Стаття „Нові музикальні видання українські у Роскї“ надійшла за пізно до сего Нра; за її дякуємо Вам дуже, и подамо у будучім Нрі. „Байки“ п. М. М видрукуються пізнійше. Просимо не забувати нас и дальше. Ред.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З пегани Інституту Станропигійського.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
днських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ЯК КОЗАМ РОГИ ВИПРАВЛЯЮТЬ.

Фрашка в І. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як пурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

(Конець.)

VI. СХІД.

(Світлиця у Тодоровій хаті, до пропою прибрана. Музики зачинають на дворі
пропійні грати, а пропій уводиться якъ звичай, с подвіря в світлицю, и столи
обходячи співає).

Хміль лугами, хліб ланами! Ладо! ладо!
Будем, братя, пропивали!
Воли білі, коні гриві,
И дівчата чорнобриві! —
Воли сірі, коні карі,
И молоді в слюбній парі!
Воли мурті, коні с туряів,
Хто не вженивсь, того в дурні!

Воли собі, коні ворі,
В нас молода крапця зорі!
Воли чалі, коні білі,
Всігди проїші по весілях! —

ТОДІР.

Весела вам розмова, панове проїйці! А вина та меду як не дбстатчу, то бийте гори без милосердія, а про мене и всі шибі у вінах. О... статчивби я не тільки меду та вина, коби то я знав, як там моїй сердешній Катрі пропивавсь!... Магбути не те пиво, що собі наварива, и тому не винен.

(На дворі чути два набі.)

Що там знов за прихва? —

(Дружба убігає.)

ДРУЖБА.

Чудо, батьку Тодоре, чудо! — від учора нічо тут и не дівсь, як чудо! — іде ваша Катря з Василем, та як ідуть!... у препишнім німецькім ридвані, штирма кіньми, а с панства молодих золото аж капас!... Да то не велике чудо, бо с кого золоту и капати, як не с такої богацької пари? — Да то чудо, що сидя собі у купці та голубляться, як синогорличок парка. Нічо не діють, як голубляться, та цілюються, та обнімаються!... А за ними, у другім ридвані, ідуть ваші свата, да такі вже веселі, такі!... не наче закупили села! — Чудо тай годі! —

(На дворі чути другі два набі.)

А озьде вни самі здорові!

(Василь с Катрев, а Дмитро з Веклов уходят.)

ВАСИЛЬ.

Щастя, здоровя с проноєм, панство молоді! — А ви, ба-дечку, як собі дужі? — А ви, братчки? — —

Василь витається з усіма и сідає собі коло Івана та Стефана, а Катря коло Олени та Сені, Катря зачинає зараз їсти и їсть, але все поглядаючи, чи Василь не видить, аж до кінця сего сходу, а Олена и Сеня виходя нишком зза стола и йдуть у поблизьку кімнату.)

Славлю Бога, що вас здорово та мирно усіх вижу!

ТОДІР.

Сідай, сину мій, будь ласкав, а ви з нами, свати наші годні та дорогі! — Якогоби того винця вам, любі? волоського чи у-горського? — Я знаю, що сватечка любя отсего солодкого по-

зволя! — ануко зо мнов сватечно, тай ви сватку, за здоровля наших молодих! — да лиш боюся, що моя Катря пам не годна буде так услугувати, якби то я рад, та якби мов серденько бажало! — А хоть и не вдасть вам мой дитина яким словом, то змилуйтесь, майте увагу на ню! — она ще покориться. Як таа приповідка: „з молодого можна зрбити и ского и такого!

ВЕКЛА.

А ми вам кажемо, сваточку любий, що ми з роду — ні Василеви лишней долі, ні нам лишней невістки у Господа Бога не благаи, як отсе нам Милосерний дарував. И будемо ему тм дуце дякувати, що то всё, що про вашу Катрю люде славили, чиста неправда. Бо такої тихой, любой, покірливой, услухинней, прихильней дитини и на світі не має, нє то що...

ДРУЖБА.

(Що в одно Катрі призираєсь та мимохить глумиться:)

Чудо, кажу вам, чудо!

ВАСИЛЬ.

(Що доси з Иваномъ та Стефаномъ ув одно пишком розмовляв:)

Ти не вірши, брате? — заложися!

ИВАН.

Я владу сто червоних! —

СТЕФАН.

А я двісті!

ВАСИЛЬ.

А я вам кождому у двое тільки, як утрачу! — Катре! —

(Катря тручає всіх, що коло неї сидя, и біжить до Василя.)

ДРУЖБА.

Чудо! — а я не кажу, що чудо?

ВАСИЛЬ.

Та хустка, Катре, що ти нев підвилась, погана. Д'земли знев, абих її и на очи не видів! —

(Катря так робить.)

А теперь ще чобітьми ту хустку погану!

(Катря слухає.)

ДРУЖБА.

Чудо! — бі Богу — чудо! —

ИВАН.

Дружба! —

ДРУЖБА.

Я є! —

ИВАН.

Иди, ключ мині зараз мою жінку! —

СТЕФАН.

Тай мою! —

(Дружба йде.)

ТОДІР.

И я вже скажу, що чудо! — А се що мене вами? — чи лиш не заліжка?

ВАСИЛЬ.

Заліжка, бадечку, а то така: у кого з нас трьох жінка по-служинища? —

(Дружба входить.)

ИВАН. СТЕФАН.

А що? —

ДРУЖБА.

Не хочуть ити.

ИВАН. СТЕФАН.

Що кажуть? —

ДРУЖБА.

Кажуть, що тогди прийдуть, коли ім ся схоче, а не тогди, коли вам забагавсь. От що!

ВАСИЛЬ.

Катре! — Біжи та прижени мені твої непослушні сестри зараз тут о перед себе! — Що то має так бути?

(Катря біжить.)

ДРУЖБА.

Чудо! — таке чудо, що и святий Николей такого не умалює!

ИВАН.

Се справді чудо!

СТЕФАН.

Велнке!

ТОДР.

Незмірковане!

(Катря уводить Олену и Сеню.)

ВАСИЛЬ.

Теперь навчи Катре твої сестри ледасці, як они мають своїх мужів слухати та шанувати!

ИВАН.

У мене вишанувала с кармана сто червоних.

СТЕФАН.

А в мене двісті!

СЕНЯ.

А ти в тристо дурень, на таке заложатись!

ОЛЕНА.

А вашець у штиристо!

КАТРЯ.

А ти за всі, твого мужа не слухати! — Віц оден тобі пан! Він тобі и тато, и мама, и брат, и сестра, и дружина, бо ти ему одному присягала, а то до гробнієї дошки. Добре тобі з готового и зварити, и спечи, и зготовити, да хто про те старавсь? — не муж? — Добре тобі в побитій хаті та у прибраній світлиці гуляти, да хто на її старавсь? — не муж? — Добре тобі в коралях та в намистах меже людьми красуватись та чести приймати, да зза кого отсе? — не зза мужа? — А хто гримавься дорогами та чужинами, аби тобі всього добра придбати? — не муж? — Або хто тебе від усілякої зневаги, від усілякої пригоди та нанаста зстунав: не муж? — Ноги му мий та купіль пий твоему добродітелеви, твоему стараннякови, твоему заступникови, що про твоє добро день и ніч журиться, без устанку клопочеться, аби тобі лиш добре було, та аби твоя голова супокійна! — Може ти старавься податком, або шарварком, або поголовщинов, або хлібом, або солев? — О! сліди му продувай та пером коло него ходи, аби и пів минути дорогого зго припочивку не збавити! — Жінка без мужа, то солома без колоса!

ВАСИЛЬ.

(Мече від себе гарапник.)

Браво Катре! браво, дружино моя люба! — Таким мужем и я тобі буду, а ти мені таков жонкоєв, и буде світ нашemu милу триваню завидувати! — Або хіба в де що кращого в світі, як де розумний муж и розумна жона о изавмие добро цосполу стараються, и таким способом сдоа и свої сем'ї щастє фунду-ють, котре то щастє в найкраще сего світа, бо благословене Господне на нїм полагає? — У сему житю, у сему світі в нужди много, жури много, лиха много, де чоловік, обмахуючись та об'їдаючись, стораз на день кровавам потом обливаєсь: чиж не має він хоть у своїм халати, хоть у своїй сем'ї, хоть при своїй дружині того щасливого куточка мати, деби міг, неначе то zelo згорене на росі, відволондути? — А з другого боку: чи сміє муж або чи може він навіть таке сумліне мати, аби свою вірню дружину, що про его вигоду щиро старавсь, так занедбувати, як де які мужі чиня? — Хіба жінка вже невільниця вічна, аби муж по цілих ночах корчмама та кат зна де сидів, а она світа божого хіба тільки виділа що в вікно? — а дідавнїсь нарешті честїї свої головнї с похміля — ще его борбороси вислухала? — А відтам ще дивуетесь, що бідна жінка збіснуеті!... Якби так с чоловіком хто обходивсь. то не то що, аби збіснуетів, а таки би зонсім одурів! На відвороть знов, як и жіночки лукава придасться, що чоловіка як та ржа залізо доідає, то учіться від мене, як ко зам роги виправляють!

(Усі плещуть у долони.)

Заслона паде.

МАНДРІВКА на Українське Підляся.

Світє тихий, краю милий, моя Україно!
За що тебе сплюндровано, за що, мати, гнеш?

Шевченко.

Ідуни з Варшави до Київа по Варшавськo-Бресцькїй желїзній дорозї, я задумав подїїтись на Українське Підляся, що

протягається понад річкою Західнім Бугом між Волиню, Гроднянською губернією и Мазурами теперішньої Седлецької и Люблинської губернії. Підляся з нашим українським народом иде неширокою полозою од самої австрійсько-галицької границі аж до города Соколова в Седлецькій губернії. Найдальші пункти Українського Підляся на полудні становлять города Грубешів, Замостє, Томашів и Крешів над Сяном; на півночі — города Соколів и села Голубля, Челомне за 13 верстов од Седльця. На схід сонця иде річка Західний Буг, одділяючи Підляся од Волині и Гроднянської губернії; на заході українське племя трохи тільки не достигає до Висли. Між Українцями и Вислою йде невеликою полозою Мазурське племя з городами Люблином, Лукковом и Седльцем. Можна думати, що наше племя колись жило до самої Висли, бо й тепер можна знайти цілі села над Вислою, де люде говорять погано по польськи, часом по половині з українським, визнають віру католицьку, але носять чистий український стрій и мають тинь щиро-український, дуже одрізняючий їх од природних Мазурів. Україно-підляський нарід тепер знаходиться в двох губерніях: в Люблинській и Седлецькій. В Люблинській губернії лежить давня наша земля Холмська, а в Седлецькій — земля Більська.

Тільки 120 верстов проїхав я до Межирича з Варшави по бресцькій дорозі, и вже я побачив себе на Україні! Дуже близько до нашої землі присунулась Варшава, цілі віки плила польщина на український нарід на Підлясі, а все таки наш нарід стоїть, як и стояв, с своїм язиком, с піснями, з звичаями, с своїм строем. Правда, Польща поглинула на окраїні по кілька наших сіл, накинула там унію, але та унія в церковних службах нічим не одрізняється від православія: тільки духовенство та міщане на Підлясі уніяцькі, бо стало чисто-польськи, а нарід про те стоїть, держаться свої національности, як и спокон-віку.

120 верстов проїхав ся по желізній дорозі через Мінси, Седльце и Луків. В Седльці, в кінці города, недалечко від двorca желізниці стоїть нова, гарна, мурована православна церква з золотими верхами. Багата церква дуже відрізняється від поганих, деревяних, чорних хат жидівського Седльця, де на 9000 жидів припадає 2000 поляків и с півсотні православних чиновників. Луків стоїть далеченько від дорони, чорний, з обгорілими хатами. Пожежа знищила сливе половину города. Мої уха дуже не гарно разила мазурська мова. Мазури там дуже шепеляють: ч вимо-

вляють, як ц. ш — як с. Замість — *чого хочеш* — мазурі кажуть — *чого хочеш*. Те племя дуже негарне с ширшим ніж довшим лицем, неначе хто здавив руками голову від тімя до бороди. Очі Мазурів лежать часом душе косо и бувають вузькі як у монголів; щоби розвіхались, особливо у жінок. Мені траплялось бачити тиби чисто монгольські. Нарід у тих болотах и лісах ні с ким не змішувався и може тим він виродиняся, бо всі дуже малорослі, невисокі и слабосильні. Підїждаяючи під город Межиріче (Поляки охрестили його Мендасержице), я побачив себе, серед українського племені. Коло двірця, коло магазинів залізної дороги, на дорогах як городу — скрізь ходили и їздили шані українські мужики в висових чорних шапках, в свитах и навіть в постолах. Була літня пора и для того багато людей носило капелюхи такі самі, як на Україні! На Підлясі Українці носять дуже довге волося, що спадає аж на плечі, як у православних дяків та паламарів. На чолі волося підтинають рівно, по старогрецьки, як и скрізь на Україні. Тип нашого народу дуже відрізняється від мазурського: лице довше и смугліще, очі темніці, волося темне або й чорне. Зразу видно, що тут стрінулись між собою жителі полудна и півночі. Русини дуже нагадують своїм лицем Греків.

Вїхав я в Межиріче и побачив, що Польща добре хазайнувала в наших городах! В Межирічі доволі жидів, як скрізь на Підлясі, дві уніацькі церкви и одна католицька. Українського племені більше в городі ніж польського. Люде, а найбільше жінки, далеко кращі, ніж на Мазурах и зовсім на Українців похожі. Багато трапляється людей чорнявих, а очі у жінок часом блищать як у Полтавщині. Словом сказати тут вже пахне Україною, та горе, ще в городі и слова українського не почувш від уніатів! Тільки жиди вміють говорити по українськи! Підеш в уніацькі церкви: здається все по нашому — и читають и співають, як у наших церквах, а ступиш за церковний поріг, почувеш одну польщину...

Після повстання поляків в 1830 р. в Межирічі велася дуже міцно польсько-католицька пропаганда. Огнищем її був двір великої польської пані К. Та пропаганда вигнала зовсім напї язык, втягла в себе уніацьке духовенство, серед котрого виробилася партія щиро-польська и духом и языком.

Те саме я знайшов и в городі Білій, що лежить як Брестю по залізній дорозі. В Білій є великий уніацький собор, де лежать

так звані моцці Іосафата (дарма, що ёго витебські міщане убивши вкинули в Двину), в невелика кателинька церква, а одначе в городі тхне польщиною: уніяти и говорять по польськи и ходять до костела, и с того часу, як російський уряд почав страхати уніятів за їх польщину, вони ще більше відвернулись від уніятства. Причиною того ще служать уніятські священники з Галичини, конечно „русські“, хоч вони и справді и не Українці и не Москалі, а щось таке ні риба ні мясо. Викликані вони туди урядом, для „обрусініл.“ Бвжаючи запобігти ласки у Русских, нахапати грошей и орденів, вони круто обходяться з уніятами, самі-ж відвернули їх від унії, пригорнули тільки їх до Поляків и зовсім попусвали діло, дуже пошкодивши тим нашій національності и нічого не зробивши для уряду. Богато уніятів зовсім перестало ходити до своїх церков як у Білій, так и по селах.

В Білій жидів більш уніятів и Поляків; жиди до того вміють говорити по українськи. Тим то, не вважаючи на польську пропаганду, ті городи можна мати за жидівські, а не за польські. А парід по селах кругом Білої все таки наші — український.

В Білій в класична гимназія, в которій половина учеників Українців-уніятів; в педагогічні курси, де вчать на сільських учителів діти виемно наших селян. Курси перероблені с католицького монастиря, де був вссго-на-всего оден капуцин! Наука в тих школах тепер на великоруській мові, котрою задумано виперти с того краю польську мову. Щож с того для нашої національності и азыка?!

Щоб підняти дух нашого народа на Підлясі, щоб перевернути Більських и межирицьких міщан с Поляків, треба розбудити в їх замершій душі їх національність українську, треба завести для народа и міщан українські школи, дати їм у руки Шевченка, Основьяненка, Куліша, Марка Вовчка. Шевченко в оден рік зробив би те, чого московські школи и за сто літ не зроблять! бо коли ж ті сполячені Українці та стануть великоруськими патріотами?! Коли ж стане таке диво, що б с споляченого Українця та зробити не то що Українця, а Великоруса! Диво дивне хоче зробити уряд, але час чуда вже давно минув. А що ми кажемо правду, прикладом тому Галичина, де сполячені Русини встають из гробів, бо їх воскресив -- Шевченко, але не Гоголь и Пушкін, и не великоруська школа. На сміло нажемо, що великоруська праця на Підлясі без українщини — то даремна праця.

Вона не розворушить великоруським язиком и салдатами національного духа, при котрому тільки міщане и нарід и попи відризилися б від Польщі и польщини, побачивши у всему тому свого ворога, а не приятеля.

Є в Білій старий дворець Радивиля, що вже лежить в руїнах. Не давно впала саяя де колись дуріли польські пани.

В Білій, повітовім місті Седлецької губернії, я найняв жидка Лейбу до Яблечинського православного монастиря, що знаходиться над самим Бугом на границі гроднянської губернії. Міні дуже хотілось подивитись своїми очима на україно-підляські села, своїми ушима почути язик селян українського племена на Підлясі.

Лейба був звозчиком в Білій, мав свого дуже доброго, прудкого, хоч и сухореброго коника, мав поганенький візок, на котрому трохи не витрясло з мене душі по маленьких, поганих сільських дорогах. Его замліле лице, запалі очі, рідкі и тоненькі пейси, котрі й досі не вивелись на Підлясі, дуже ясно показували, що Лейбі не дуже добре жилося в Білій. В розмові зо мною Лейба вкидав в свою польсько-жидівську мову де які руські слова, конечно маючи мене за якогось московського чиновника, не вважаючи на те, що я з усієї сили говорив до ёго по українськи. Я вже трохи не записав в свою подорожню книжечку, що Лейба й слова не тямить по нашому, хоч живе в краю, де повно наших сіл, де повно нашого народа. Як же міні було дивно, як Лейба, заїхавши зо мною на села, між наш народ, отверз свої уста, и заговорив українським язиком, и навіть не тою вимовою на Ъ, як говорять під Білою, а далеко кращим, чистим язиком Побужя!! Послі и дошпортався, що більські жиди вміють говорити по українськи хоч с панями зараз починають говорити по польськи.

Ми виїхали з Білої рано, після снідання. Сонце вже припікало добре, бо саме тоді настали жнива. Дорога ввійшла в гарний сосновий ліс по половині з дубом и липою. Високі, старі, польські сосни розкішно розкидали на всі боки своє гілля и завривали віз од сонця. Сосна перемішана з инчим деревом трохи пригадали міні українські ліси...

Швидко дорога знов вибігла з ліса и пішла вузькою межою поміж рідонькими житами та вівсами. По обидва боки дороги було видко ліски й гаї, куди тільки можна було досягти оком. Дорога знов входила в лужок и знов вибігала в поле.. На Підлясі нема великих лісів на кілька десятків верстов, як у нас на Україні, але ж за те, нема и таких великих безлісних степів и

степків на кілька десятків верстов, як буває у нас. Ліси роскидані по полях купами й букетами, лужками й гаями и займають може третю часть всего ґрунту. Мандрівка по Підлясі по такій причині дуже не свучна, не пудить безкраїми степами та лісами. Села роскидані дуже густо, хоч и нема таких здорових сіл, як на Подніпрянщині. Скрізь між лісками манячать хуторі з десятком хаток и цдунь, скрізь поміж хатами попідіймали шиї колодязні журавлі...

По дорозі йшоу чоловік в білій сорочці, с червоною застіжкою и в синьому картузі, який носять на Підлясі Мазури. Лейба сивтав у ёго по польськи, чи далеко до Сидорок. Чоловік був наш, уніят, але обізвався до жида по польський. И потім, як ми іхали далі, мій Лейба говорив до людей по польськи, а вони одказували ёму так само по польськи, хочь и дуже погано, по половині з українським. По польськи обзивались до жида навіть діти! Хоч між собою старі й малі уніяти говорили по своєму. Мають ляхи з жидами спілку між нашим народом! подумав я.

— Чи далеко, чоловіче, до Сидорок? Чи добрий шлях до села? спитав я чоловіка по українськи. Чоловік витріщив очі; мабуть ёму стало дивно, що так говорить до ёго не польськи.

— Недалеко! одказав чоловік, — от сим гостинцем под ліпами! то зараз и село будіє.

— Що ж то за гостинець, чоловіче? спитав я, не розуміючи, про якого гостинця говорить той чоловік.

Лейба розказав міні, що гостинцем звуть уніяти дорогу, а уніят додав, що в іх шляхом зветься великий трахт, а гостинцем або дорогою менча дорога. Мабуть дорогу звуть тут гостинцем, що нею приїзджають чужі люди, гості, як звали в давну старовину приїзжих людей, а найбільше купців.

Щвидко потім ми вїхали в Сидорки, бо те село дежало міні на дорозі ик Бугу до Яблечинського монастиря. Село було невелике, але дуже добре забудоване. Хати в селі великі, з великими вікнами в шість шибок. На кожній хаті прибита табличка, де написано номер хати, й мене й призвище хазяїна. Всі хати стоять вряд понад шляхом, дверима й вікнами, або причілками просто на вулицю. Коло третєї або четвртої хати був колодязь з журавлем, чи ключем, як там звуть журавля. На Підлясі, де бодото й пода скрізь, не трудно виконати криницю, де завгодно. Проти кождої хати, через вулицю стоять клуні, з доброї деревні, котрі тут строятся так як наші возовці, на чотири вугли. На

всім Підлясі вкуні стоять далеко од хат, або через дорогу, або за огородом и садками на полю. Тільки хліви й дріветні стоять поруч схатами. В Підляських селах хати стоять рядами, не розкидані вольно й поетично по долинах, по горах, між садами, як у нас на Україні.

Лейба пристав до одної криниці и почав напувати коня. Я схопився з воза и полетів по селу, простуючи туди, де наглядів купу холопчиків, дівчаток, бо старі люде були в полі, жали хліб. Ціла куна дітей всякого зросту гралася на вулиці. Деякі хлопчики сиділи по тину, як півники, денкі рвали за тинном моркву й мак и іли, крадькома од матерів и батьків. Я став за тинном, поклав подорожню книжочку на тину и почав балакати з дітьми и прислухатись до їх розмови. Язик в селі Сидорках дуже заинтересовав мене.

Не помилилось, як прилучимо вимову більських Русинів до новгород-сіверської в черніговщині. Під Білою Русини вимовляють літеру Ъ там, де вона вживалася в церковно славянським язичі, тільки не так, як ёго вимовляють великоруси, а с протягом, дуже виразно розкладаючи ёго на і и е. Так вони кажуть: хліб, хміель, рідко, на поліе, дівчина, в лієіе, тобіє, не лієч, не вієдаю, и протягують голос Ъ (іе) навіть довше, ніж поляки и сіверяне, може тим, що всі Русини на Підлясі говорять дуже с протягом, неначе співають своєю мовою. Літера Ъ не тільки не змінилась на і, як на Україні, але навіть саме українське і часто у Русинів змінється на Ъ (іе): так вони вимовляють: хлопціє, а не хлопці; и в деяких неопред. накл. глаголів замієць и вимовляють іє: колядуватіє, кричатіє, замієць колядувати, кричати. Голос іє (чи Ъ) дуже любий у Русинів Більських и вони все вернуть вимову на іє. Деякі хлопці навіть свої Сидорки, звали Сидоркіє.

Друга хворма більської вимови наближающа її до черніговсько-сіверської то голос її далеко м'якший, як по правім боці Дніпра и навіть по лівім, як в Полтавщині. Не вважаючи на те, що поблизу мазури, а в містечках поляки дуже твердо вимовляють своє у (ы), Русини дуже змягчують своє и. В прошедшому часі глаголів вони кажуть: ходилїї, булїї, пошилїї, а не ходили, були. В неопред. наклон. глаголів вони зовсім змягчують и, як великоруси, хоч и не во всіх словах. Так ви почувте такі слова, як: ієхати, робіти, ходіти, мочити, продавати, и разом з ними: ієстьї, купуватїї, и навіть такі слова, як

кричатіє. Змягчене українське и на Підлясі, дуже нагадує ту вимову, якою говорять по українськи цигани. В нас, в Черкащині, почувши більського підлясяка, сказали б що він говорить по циганськи. В делких словах українське и вимовляється зовсім мягко и тим виходять слова похожі навіть на великоруські, напр. ходіть, ходімо, робіть, сидіть, сидімо, так само, як и новгород-сіверська вимова на Ъ и з змягченим И для вуха наддніпрянця тхне великорусчиною.

По сім прикметам підляський язык більських Руснів робить одно з языком північної Черніговщини. Обидва ті закутки лежать на противних кінцях північної крайньої границі українського племя, але за те обидва вони клином вганяються між другим народом, котрий вимовляє виразно літеру ф-іє. Північна Черніговщина прилягає до великоруського племя; Підляській народ коло Білої має сусід мазурів. Обидва ті закутки далеко одбились од середньої часті Дніпра — центра українського племя и од українського впливу. Схожість вимови в обох закутках дуже велика, хто тільки чув її на свої вухі в Черніговщині и на Підлясі. И більський язык, не вважаючи на близьке сусідство з мазурами, на великий вплив польщини, на польські слова внесені в язык, все таки тхне не польщиною, а скоріш великорусчиною, а ще більше тхне церковно-славянським языком, до котрого він близькій, ніж яка друга вимова українського и великоруського языка. Між Новгородом-сіверським и Білою, по всій північній лінії українського племя на Полісі йде одначе та сама вимова на Ъ, хоч сей голос там трапляється рідко, и не маєть за любиму літеру. (Казки Рудченка, 34, каз. Остап и Чорт.: „щоб не вхав в лас и с чортом не стрівся.“ Записана в Овручск. повіті.)

(Дальше буде.

ЗМІЯ ПОГАНКА.

(*Pelias berus* L. Viper, Giftotter, Kreuzotter, Adder.)

Справедливо зовуть змію поганкою, поганою гадиною або й поганою гадюкою; а то и справді межі всіми нашими гадами она одна ідовита и вже не один чоловік укушений від змії марне згинув, мов цвіт підшошений. Змії водяться не в кожній стороні, та й не всюда, буває их рівно багато. И так пр. коло Дрогобича

(именно на Залісію) суть змії досить часті. Коло Львова же (в Лісеницях и на Чортівській скалі найдено *Peliās cherssea* и *P. praester*) лише в рідкість попадаються. Найчастііше лучаються в горах лісистих або по каменистих, кущавников порослих холмах (горбах), де слоняться то у щелинах скал, то у дупельнатих, порохнавих деревах, під логинами (поваленими пнями) на зломах и тим подібних місцях.

Єсть кілька відмін змії. Найчастіішою єсть так звана сорокуля — з верхи сіра, иноді яснійша, иноді темнійша с чорнобрунатним змязоковатим пасмом здовж хребта; також и по боках в неї мурі плями. Сподом буває сіравочорна з білими крапками, котрі ріснійші суть на передних щитах, а к задови рідніють и зовсім по послідних нинуть, так що зад и спід хвоста одностало чорні. Друга одміна, не много рідна від першої єсть так звана гадюка червона (*var. cherssea* L. *Kupferschlange*) — на червоняво сірім тлі має подібні знаки що и сорокуля, ино рудаво бурой масти.*) Третя одміна — зовуть її гадюкою чорною, чорнулю, декуда також и в зєю (*var. praester* L. *Höllennatter*, *пекельница*) — єсть трохи не вся чорна як уголь, а знаки в неї або цілком не одмітні, або лише слабо пробиваються. Ся одміна дуже рідка, — її мають за найдовитшу из всіх гадюк.

Звичайно бувають змії мало що довщі над стопу, — рідко вже лучаються примірники тримаючі $1\frac{1}{2}$ стопи, а ще рідше двустопні. (Більші примірники ловлені коло Дрогобича бувають звичайно 20" — 24" довгі.) Грубість середуща у більших змії доходить майже ціля.

У всіх змії голова плоската, к задови сильно розширена, що зараз ударяє в очи, бо шия значно буває зъужена. На потилиці суть дві луколаті плями, похожі на переломану підкову, кривинами звернені на вні від себе. Тих плям однакож у чорнулі звичайно хибує. Зуби суть гачковаті. Горішня щока коротка з двома довщими зубами, котрі суть діраві т. в. продовбані мов, в середині с протодом и рухомі, так що змія їх доволі може мов ножники підносити и спускати або складати. Хибно думає люд, що змія кусає чорним, мов вилки розщупленим язиком. З обох

*) Многі уважають гадюку червону за недорослу самицю від сорокулі; тим часом достачено мнї с Самбірщини 23" довгий примірник, належачий до одміни *cherssea*. И. В.

сторон голови під м'язами висковними (Schläfenmuskeln) має она желези, с котрих сочиться ідъ и осібними протоками спливає через згадані діраві зуби у рану, коли змія кусає.

Головним поживлієм зміи суть миши. Зявнуга звичайно в кочівце, піднявши голову не много в гору, чатує на здобичу, на котру, коли її усмотрить, прожогом кидає ся, що-б її укушенєм обезволодати або заморочити, а відтак пролигає жертву звичайно головою наперед. Вправді горло зміи розмірно до великості миши узке, але за тов — подібно якъ у всіх ужів — дутке и може значно розширяться. В неволі не хочуть зміи, принимати корму; мимо тов мають декотрі 6 8 місяців без поживлія выдержати, почім значно висохши и поморщившись здохають самохіть голодною смертю. Найлюбійше полює змія на поліві миши або повхи; була-б про тов пожиточним звірляем, коли-б не шкодила через укушенє людям и худобі. В околнцях, де змій більше, що року падає кілька штук худоби від зміи, а що гірше також и межі сільскою людністю лучаються сумні випадки. Именно збирачі суніць, малія и инших ягід лісових суть виставлені на небезпеченство, також косарі и пастухи, котрі звичайно ходять не обути. Розказуть, що змія, побачивши чоловіка, сичить страшно, скає до него в очи, щоби его укусити, а коли він утікає, звивається погана в круги и старається его наздігнати. Все те байка. Рівно як инші звірля бояться и змія чоловіка и сама его не нападає, лише нарочно дразнена або нехотячки наздоптана чи захоплена рукою підіймається, шипить властивим собі глухим шиплінем и робить ужиток из своєї страшенної броні. Злісна дуже (звідти: люта гадина, зліща гадюка!) не розбираючи, що небудь втинає своїми ідовитими зубами. И так коли її бити патином, то в лютій роззілости буде патики гризти, а не раз не щадить при тім и власного тіла. Впрочім другим часом лежить спокійно або чатує на здобичу, або гріючись до сонця. Єсть звичайно дуже пинява, а ліність ві ввійшла навіть у ісловицю (лінивий, як гадюка). Рухнутись з місця раз за супочивніце обраного дуже не любить. И так пр. в Лісеницях коло Львова лучилось раз, що жінка разом из материнкою коло Чортівської скали узбраною принесла домів також малейку, ледве 5^о довгу гадючку червону (Peliass cherssea) котру відтак помітивши убила.

Ідъ гадюча єсть то прозорчастий, жовтавий, дрібку клейкий илнн без воні и смаку. В роті справляє він чувство студени и стягає сильно язик. Впрочім пролигнений зовсім у внутрі не

шкодить; а те запущений у рану так, що с кровю змішає ся, ділає яко страшенна трутина. Ідь гадюча не всть для всіх звірат рівно смертоносна. Іжак пожирає гадюки, а хоть зістане від них укушений, не має му тов шкодити. То-ж само, як кажуть, павии, слимаки, уж звичайний и веретільниця не гинуть від їди гадючої. Инакше має ся річ з більшою частю звірат теплокровних, з ліцирками а навіть и с самими гадюками: Ідь впроваджена в кров тих звірат усмерчає их надзвичай скоро. Загалом дасть ся сказати, що аби смерть наступила кількоть їди у обставинах впрочім рівних мусить бути тим більша, чім більше звіря зранене. И так и. пр. достаточна одна сота часть грану їди гадючої для усмертвленя воробця, шість разів тільки треба вже, щоб усмертнити голуба.

Рана завданя укушеном гадюки виглядає мов би хто двома шпильками наколов. Ідь не ділає завісгди рівно сильно. Помічано, що тим небезпечнійші єі наслідки, чім делікатнійше місце зранене и теплійша пора. Розуміє ся також, що небезпечнійше укушенє старої змії, ніж молодой, більшої ніж меншої; також чім більше їди запущеної в рану, тим скорше и нагальнійше показують ся злі наслідки. У чоловіка від гадюки укушена часть тіла часто вже по малій часині страшенно рве и напухає, сили опускають зраненого, він дістає заворот голови, мліє та пролежує недужний кілька тижнів, а навіть кілька місяців, доки не прийде до себе опять. Иноді може навіть смерть наступити (именно у дітей.) Укушеному найпораднійше, коли спроміжно, підвизати зранену часть тіла, вимити відтак рану водою, горівкою або оцтом, а ще лучше чиром випалити або вирізати, щоб кров достаточо сплинула. Радять також рану виссати, що однокож з великою трачинити бережностю. Вправді ідь чиролігнена не шкодить; та коли хто має ясла нездорові, то міг би легко в их рани втягнути ідь и өще в більше небезпеченство попасти. Від укушеня змії не ма певного, непохибного ліку. Звичайно дають укушеному ложку води хлёровой (Chlorwasser дістане в антиці) а відтак бере він того ліку так довго, доки не подужає, що дві години по ложці. Селяне лічаться звичайно тим способом, що запускають рану завгоди омачкою (соком с чубука); другі знов мають від припадку стоплене сало гадюче, с котрого по кілька крапель вливають до килишка горівки, и дають відтак хорому пити, що, як кажуть, дуже скоро (?) має помагати. Також обмивають рану одваром зіля званого „гадинником“, або підкурюють слабого тим

зіллям. Яко „гадячого зілля“ вживають звичайно *Veronica chamaedrys* и *Euphrasia officinalis*; впрочім також *Alchemilla vulgaris*, *Geranium pnsillum* и *Primula officinalis*. Знахорі або ворожбити звикли при подаваню ліків еще и „замавлят“ т. в. прошептувати таємничі слова, часто им самим незрозумілі, що-б через те надати собі у забобонних людей якої-сь більшої поваги. Тут приводжу „замови“ подібного рода одличаючі ся глупотою и пустословицею:

„Помолюся Господочку и всім святим его. Десь не десь на морі, на Лукоморі стоїть яблуня сухая, на ту яблуню муха налітає, лист обїдає, черва нападає, корінь источає, яблуню згубляє... И на чоловіка роба Божого Н. єсть напасть злая, болести и хороби и всякі нароби и гади закляті: ти в мене підтинниця, веретінниця лугова, лісова, гноєва, землина и веретінниця водяна. Я тебе словом сильним вигоню — завлинаю: убирайся в сестрам — посестричкам, малим и величким, де сокира не рубає, де люде не ходят, де корови не бродять, куди когутувий голос не залітає; не палити, не сунити тобі білого лица, жовтої кости, горької крови раба Божого Н. Тьфу! згинь! згинь! мовлю!“

Або не перестаючи с кінця и назад приговорюють:

„Прийшов Вон, пустив жалце в шкіру, с шкіри в мясо, з мяса в печінки, с печінок в селезінки, с селезінок в серце, с серця в селезінки, с селезінок в печінки, с печінок в мясо, з мяса в шкіру, с шкіри в зраз...“

Непросвіщеннй люд и справді вірить, що замавляч одною промовою вижене ідь с тіла, знахоря яко „несамовитого“ боїться и шанує, а в случаю потреби більше має до него довіре, чим до лікаря. Тим часом не раз лучає ся, що й сам знахор не знає ліків, та місто помочи ще й пошкодить хорому. За-для того укушеному від зміні удатись чим скорше о пораду до здібного лікаря, що и учнєся тому, як людям від всякого недуга помагати, з раною же в первоіочинах нім лікарь прибуде поступати так, як в горі прописано.

Зміні розмножують ся досить сильно. Самиця родить в Серпни живі молодята (9—24) або несе яйця, с котрих сей час ляжуть ся зміята. Молоді до разу подібні до старих и також ідовиті, суть дуже звивущі; мати стереже их з великою журливостю. Розказують, що стара в небезпеченьстві ховає діти в пащу, а сама одважно відпирає напастника. Літом живуть зміні поодинокю; у тверду осінь же сходиться их більше разом у розсідини свал, у норі

мишачі або кротові, та западають у зимове просона, с котрого будяться аж на весну.

Житє змиї єсть дуже тверде. Відсікана голова клапає з доброї пів години, а кадовб відринутий від голови ще кілька годин мечеся, коли его дітнутися. Також може змия кілька місяців витримати без поживліня. Тая то твердість змиї сталась поводом, що люд присуджує змиї надприродні власности и надзвичайну силу відроди. И так розказують, що змия на кусні покришена и вержена на росу опять оживає, бо кусні самі зйдуться до купи. Також думають, що змия хоть и на смерть побита борше не здохне, аж по заході сонця. На тій то народній повірці основуючись ужив ваш народній поет слідующего порівнана :

— що я —

Неначе лютая змия

Розтоптана в степу здихає

Захода сонця доживає.

(Поезні Шевченка, т. II. Львів 1867. стор. 258, в. 30—33).

Суть еще и другі повірки и пересуди о змиї. И, так думає народ, що змия часто кусається з ропавкою (ропухою). Коли-б их хто тоді патиком розігнав, то-би тим патиком міг потом одвертати хмари. Молоко (!) гадюче и ропуше єсть тайним средством відєм и чарівниць, котрі о півночи на помелі літають в урочища, щоби ті звірята подоіти. — О гадюці не споминають по имени, особливо при дітях, що-б не було від самої згадки якого лиха, а кажуть звичайно лишь „довга“, „сороката“ або „погана“ пек би ти запек.“ Як гадину побачуть в лісі, то кличуть „пек-запек! камінь!“ думаючи що від тої примови гадина здохне. Тако-ж панує межі людом смішний пересуд, що змия вкусившій чоловіка, мерції біжить до води. Коли скорше води напється, ніж чоловік укушений, тоді чоловік мусить в мерти; в противнім же случаю здохає змия. Рівно безароумною єсть байка, що коли „видюща гадюка“ укусить, то каже „чїсниву-ліку“ и сама полізе за зілем, що-бвилічити чоловіка; коли же сліпа вкусить (розуміють через те веретільницю, ящірку зовсім невинну, неїдовиту, а навіть пожиточну!), тоді вже чоловіка постиже смерть неминуча. Тому то звичайно побивають замісто ідовитої змиї: — поганки зовсім невинну веретільницю. От один из многих примірів, що „провинив коваль а замочника повісили.“

Подібні пересуди повинно вибивати ся несвідомцям з голови, и старатись о тоє, щоби не губили звірят певних и пожито-

чний замісто ідовитих змій, котрих впрочім по широкій плоскій голові а тонкій шиї на першій гляд від ужів неідовитих и веретільниць дуже легко можна одмітити.

Змию-поганку, яко звіря ідовите, швидне як людам так и худобі, треба завсїгди забивати, де лише її придибле ся. Щоби бути безпечним перед ві укушенням, найлучше придержати її розціпом або й пативком, а кимаком бити сильно в голову, так, що-б аж розчерепилась; бо змья лише оголошшена легко оживає оная.

Впрочім має змья и межи звірятами своих неприятелів. Именно полюють на ню: лунь (buteo), іжак, тхір, борсюк, бузько и сойка.

Н. Верхрашський.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІЯЛЬНА.

УКРАЇНОФІЛЬСТВО

у звязку зо східною політикою Пруссії и „обрусінем“ західного краю.

(„Вістник Европы.“ 1872 — Февраль, Март, Апр. — Восточная политика Германіи и обрусеніе. — Стаття М. Т-ова.)

(Дальше.)

Обернімось теперечки до громадсько-руської реакції польонизмові у півночно-західному краї. Там вона заявила між литвинами и білоруссами, двома головнішими племенами того краю. Що до першого, то з уваги историчної ходи, Ляхи давно вже розказували що Литва зовсім пронялась польською просвітою; но богацько більше від того було звязку між поляками и литвинами од однакої віри. Від того то, в часі посліднього повстання, у якому литовському селі був пан-отець — поляк, тамечини і повстанці знаходили чималу підмогу між селянами. Но не дивлячись ва таки звязки уже и у литовського народа прокинулись зарідки народної самовіжі, пізнання того що литвин и поляк не усе одно, що їх народні интереси стоять зовсім один одному навпоперек. В 1863 р. один литвин католик у письмі своєму до п. Гильфердинга (Русскій Инвал. Н. 166) жалкувавсь на те що „Виленскій Вѣстник“ видасться рядом з московською и польською мовою: „Коли вже

Россия, каже він, вважає потрібним розповіщати свої урядові розпорядкування не однією тільки московською мовою: за для того що її не усі там розуміють, то вже справдешне мусить бути щоб у офіційному органі біля рускої мови була литовська а не лянська, бо литовською мовою говорить уся маса кравого люду хіба окрім білорусів, котрим однаково не треба польської мови, бо вони її не розуміють." У листі другого Литвина (День 1864 Н. 8.) п. Т-ов вбачає ті-ж національні ідеї.

Вважаючи на таку постанову діла у Литві, п. Т-ов доходить до висліду, що московська політика, прямуючи до досягнення своїх інтересів, мусить дати допомогу соціальному розбуженю литовської народності и найперша річ у такій політиці мусить бути яко мога яснійше розгорожене католицтва від полонизма, за для чого неодмінне треба пильнувати щоб з'явилися тамечки священники — литовці с кравого земського люду. Таке-то земське, народне духовенство найкраще від усього стане основою розділення між литовським католицтвом и польскою шляхетчиною. За тим по справдешній річі п. Т-ова, головнішим ділом московської політики у Литві мусить бути школа не тільки з однією московською мовою но и з литовською, вважаючи на з'явившийся уже на Литві напрямок до досягнення національної самовіжи.

Напрямок сей п. Т-ов вважає за дуже цікавий вбачаючи можливість з'єднання литовського племені з латишами остзейского краю, народом того-ж племені. Стосунки сіх народів можна прирівняти до відносин Фламандців з Голендрами, а од їх з'єднання, найпаче літературного п. Т-ов вбачає велику користь а меж иншим и за для звязку обох народів з Росією. Від стосунків с протестантами - латишами послабшав би грохи литовський клерикалізм, а од прихильності обох народів проміж себе поменьшились би усякі з одної сторони польські а з другої німецькі прямувания. Треба сказати й те, що й саме адміністраційне розділене губерній од Висли до финського заливу дуже не прихильне до руских и краєвих народніх інтересів. Московському урядові зовсім не в пригоді те що Рига здається осередком неначе-б то німецького краю и видає с себе форпост Берлина и Кенигсберга, що до Варшави належить литовська Августовська губерния и руський холмсько-сідлецький край, що форпост сеї Варшави — Вильно держить біля себе білоруські землі. Як каже п. Т-ов, вигідніш булоб за для Москви як-би відділивши руські землі царства польского від

Варшави — принести їх деяки до білоруських а де яки до полуденно-західних губерній, щоб литовські землі царства також відійшли-б від него и щоб Остзейській край перестав бути однією політичною провінцією оддавши полуденні землі Курляндії и Лифляндії до Литви.

Так мірає п. Т-ов про діло „обрусіна“ у литовських землях північно-західного краю. Обертаючись потім до білоруських земель він показує що тут реакція полонизмові, реакція самотійна, народня, завилась далеко яснійш и геть ранійше як у культурних осередках да по столичних кругах, що вона виступила тут не як офіційно-урядовий патріотизм, а як племенна краєва самовіжа. День, и „Вѣстникъ Западной Руси“ стали вразом білорусофильских поглядів прямувавших до реакції проти польщини, щоб підняти білоруський народ и розбудити в ёму свою краєву самовіжу. П. Ковлович и Редакція „Дня“, обертаючись у щоденних стосунках з білоруськими громадами у Петербурсі и у півночно-західному краї, де тоді саме захожувались коло видання газети білоруською мовою, редакція „Дня“, кажемо ми, кладає щонеодмінне треба, щоб селянин міг розуміти царський указ и розказання московського уряду без жадної невторопи, щоб він пізнав у собі руського чоловіка, а для сего він неодмінне мусить наперед усёго вчути себе білорусом: бо разом виліпити з его великоруського мужика не можна да й не треба.

Однаково усі отсі заходи білоруського напрямку тж и звелись ні на що. Білоруська часопись не зъявилась а краєвою мовою тилькі й було надрюковано (правда не людьми приватними а урядом) що „Розказы на простонародном нарѣчїи“ да кілька статей у „книгѣ для чтенія въ народныхъ училищахъ Вѣленскаго учебнаго округа“ да й то постановлених не там де треба. Як казав „День“ и як думали найповажнійші московські педагоги (Водовозов, Ушинскій, Вессель, Бар. Корф.) краєві мови малоруська и білоруська мусять стати у початку шкільного вченя (коли разом доводиться вчити и читати й розуміти) потім вже мова и елемент московсько-урядовий а за тим вже церковно — славянський. У Виленський ж читанці усе було явось до гори підставлене о білоруські статі здавалися якоюсь латкою.

А далі, усі початки білоруського напрямку понівечені були доказами „Московскихъ Вѣдомостей“ на білоруський сепаратизм и слідом за ними зъявившимся забороненем дрюковати педагогич-

чесько-релігійні книжки західно-руськими мовами (заборонене се не знято ще й по сей час) а в кінці розпоряджене св. Синода, щоб пан-отці не вживали у проповідях ґравної мови яко „зневажаючої шанобу віроученя“ — зовсім вже стало перепоною білорусофільської ідеї.

Ті-ж доби як и білорусо-фільство, становиться проти польских претензій и московське славянофільство або, як кличе его п. Т-ов „великорусофільство. Даючи таку основу московському народному напрямкові п. Т-ов опасується, що воно може не до речи прійдеться славянофільському таборові, котрий-то може й не хотів би щоб до слова „славянофільство“ приточувати „московське.“ Но як раз се-то именно слово и дає напрямкові ознаку областного патріотизма не вважаючи на его всеславянські и всеросійські тенденції.

Тенденції сіх п. Т-ов не одіймає у славянофільства, він оддає ему яку слід шанобу за его прихильні відносини до усіх словянських народів даже, „сarıпивши серце“ до католицьких Польків, Чехів, Хорватів. У его першій часописі „Русская Бесѣда“ найшло собі притулок и українофільство (Бшилог до Чорної Ради), тутечки-ж Хомиков привітав проповіді П. О. Гречулевича, у „Дні“ п. Ил. Б-ов (1862 Н. 52) хоч и погарчавши трохи але усе-ж с прихильністю! відликувавсь на новину про наготову до друку українського перевлада св. Письма (Евангелія) и заявив що москвичи раді стати у поміч до сего діла за для того, щоб показати, що в їх ще й по сей час живе те слово, що діди їх казали колись українцям у XVII вікові: „Ряди померти за віру православну, за наших братів черкас!“ Далі „День“ наїв на себе докори „Московських Відомостей“ за піддержку починаня п. Костомарова — видавати книжки народні українською мовою — и окрім того, що був, як ми вже показували, органом білорусофільства. Всі оттані відносини славянофільства до других славян, як ми бачим, відносини дуже прихильні и п. Т-ов виводить дуже натурально с того, що славянофільство бувши те-ж „хлопоманією“ се-б-то рухом демократичним, прямуючим до зрівняня тиєї безодні що ровділяє досі людей привилеєваних од простого сельського чоловіка, бувши яко результат романтичного напрямку се-б-то обертаня до историчної давнини, коли народи часами мали більш самостійне жите як теперечки, московське славянофільство, каже п. Т-ов, не могло не відликунутись прихильне, не дати допомогти аналогічному напрямкові західних славян.

Но московське славянофильство повстало в країні де сидить племя великоруське, котрого границі трохи не як раз приходяться однаково з границями московського государства до $\frac{1}{2}$ XVII. в. се-б-то того часу, коли слідом за звязком з Малою Русью, з Україною, з'явився напрямок європеїзма закінчившийся Петровською реформою. Жиючи-ж за давніх часів на одшибі од усіх сторони и людей, не маючи жадного стосунку з європейською историчною ходою, московське государство и народ вихохали у собі чимало одмін належачих до східніх народів, як то дуже перебільшане почитанє своі народності и недостача толерантних відносин до других. Московські славянофили вбачали найкращий зразок руського, або хоч и словянського государства у давньому московському царстві з єго „собіранєм Русі“, громадськими и релігійно-культурними одмінами, а у великоруському мужикові — не тилькі зразок громади одірваної теперечки петровською реформою від народу а и чистий тип славянського чоловіка. Усі остатні славянські люде, а тим паче західні, здавалися московским славянофилам попсованими західною просвітою, трохи не таким же побитом як здавалися православним москвичам XVII. в. неправославними черкаси и білоруси, а поляків вже прямо вважали яко нехрещених. Придлікаючи интелегентні в'язи до єднаня з народом, убіраючись у червону сорочку и втішаючись народними ідеалами тилькі московської исторії славянофил да й подивиться зкоса на те що й „хо хол“ и собі одягнеться у мережану сорочку и начне балакати мовою свого простого селянина, відшуквати свої ідеали в свої власної исторії — подивиться, да й почне, по старому звичаю, шувати усюди бунтовщиків да антихристов и заходить ся роздивлять ся, чи нема тут и справді „польської“ або якої иншої „нитриги“. А раз тилькі треба стати на дорозі недовірства... от и пійшло... и дійшло до того що тепер бачимо.

Перший раз пійшла сварка між славянофильским и українофильским таборами из за чисто ученої квестії. П. Б-въ надруковав у „Днї“ замітку проти статі М. И. Костомарова „Дві рускі народності“ під заголовком: „Корінь руської народності“ де не тилькі став проти погляду п. Костомарова за полуденно-руський початок Новгороду, та ще постановив навиєрек єго свої теоретичні вигадки, що новгородці були племя велико руське, більш з'єднаншеєся ніж племена полуденні, котрим вони надали свою громадську справу. Після трохи горнчої одповіді Костомарова, п. Б-въ почав своєю другою статю вже такечки: п. Костомаров, той

самий що завжди проповідує про близькість полуденно-руського народу до польського, що вважав у нас великорусах перевагу Фінсько-татарського елемента над славянським и т. д. „С сього часу, славянофильська критика проти Костомарова втратила наукове значінє а в кінці дішла до того, що неначе-б то Костомаров кождою своєю утворою прямує затвердити, що „великорусы — канали!..

Тим часом як підіймався угору українсько-літературний рух, у московських громадських и літературних таборах з'явилось питанє про потребу розвою української літератури и, як далеко вона мусить сягати? Деяки з українофілів стояли на тому, що на основі української народної мови може й мусить утворитися така ж повна и универсальна література, яка вийшла з мови велико-руської. Вважаючи на право кождого народу йти власною дорогою свого самостійного розвою, українофіли сього табору бажали вільного розвою початків своєї літератури, хотіли щоб затверджене було за її мовою офіціальне значінє и вживанє у урядових школах. Другі-ж не так дивилися на се діло, вважаючи на те, що українському народові прийшлося би або пристати на дорозі свого розвою, або читати великоруські книжки и таким побитом не визволитись ніколи від руської літератури, що не перешкожує розвивати свою народню літературу але тільки як казав „День“ за для „домашнього обиходу“ за для річей белетристичних, народної поезії и такого иншого. Но с таких чисто-теоретичних поглядів діло перейшло на скварку замість того, щоб вяснатися и стати твердо й нерухома.

А потреба того була и є. У Галичині, як каже п. Т-ов, ввєстїя про українську словесність — річ дуже важна. Тутечки вона з'явившись з 1861 року зробила великий рух маючий чималі відносини до впливу польсько-української школи, котра в Галичині опанувалася далеко більш, як на правобережній Україні, видавала брошури, статі, книжки з яким прямуюванням постанови що русини и мазур ті-ж поляки з де якими кравчими одмінками.

Навпроти такої польської літератури и публицистичних поглядів, повстав с 1848 г. русинський народний табір. Ось яку ознаку дав єму п. Т-ов у своїй роботі: „Но так уже але склалось, каже він, може бути що й од того що галицькі семинаристи давніх часів дуже далеко одірвались від народу, — література ся не виявила ні одного таланту окрім Маркіана Шашкевича, котрого за єго прямуюванє стати на основі народних пісень можна почи-

тати яко найпершого Галицького українофіла (хоч теоритичне може він про те й не думав). Литература ся вистачала або сухі хоч и учені праці по історії и археології Галицько-Володимирської Русі, с котрих инші, як то історія Львова Зубрицького були писані польською мовою, або, писані польсько-русинсько-ломоносовським язиком, оди до австрійських цісарів, львовських митрополитів и инших. Найбільш процвітивий писатель передпосліднієї епохи у Галичині Б. Дідацький, тиею-ж мішаною мовою написав епічесьві поеми: „Буй-Тур-Всеволод“, „Сон князя Льва“, „Конюший“, котрих одні заголовкі показують, що проти польщизни и польско-українского напрямку нічого було більш поставити живійшого, як викопані з літопису имена й традиції уділовельнокиняжеської доби. „Наша загальне-руська литература була невідома у Галичині, каже п. Т-ов, да не вважаючи на те, що було зроблене и написане, мало відома й по сей час.“ Про се дуже жалкує п. Т-ов думаючи що московська литература дуже стала-б у пригоді Галичанам не так по своїй заможності як своїм напрямком, заходами, одно слово — своєю реальністю, бо як каже він, „богачько де у чому й теперички, Галицькі литературні заходини не сягнули далі нашого до-пушкинського и даже до-карамзинського періоду.“

Від того то, коли у 1861—62 р. з'явилась українська литература у Галичині, з її демократично-народним, — противупольським примуванем, живою народною мовою, ся, як казав колись двісь бистроумець „десяти-хунтова“ литература, виявилась дуже багатою за для Галичини. У 1861—1862 році виступив на литературну арену тилькі один п. Федькович, котрого п. Т-ов вважає яко поета аналогичного с Шевченком, нагадуючи собі его просту родину и бозносередне реальні відносини до свого краю. Від щасливого впливу української литературы и перекладів статей з „Основи“ п. Т-ов вбачає повертане галицької литературы на новій, свіжій сучасній дорозі, що вона повернула від князя Льва, митрополитів — до народу, від Русів та Роксоланів — до щоденного интересу селянина, до лісів та пасовищів, од перекладів Платона на якусь неймовірну мову, — до складання народних вишюк за для шкіль.

По московских часописях, як каже п. Т-ов, пишуть часами, що галицьке українофильство есть у пригоді полякам и австрійському урядові, щоб вчинити роз'єднане проміж Галицькими политичними таборами, и таким побитом перервати початки сам-

патій Галичан до Росії. Вважаючи на таку річ, яко маючу де яку основу хіба за недавні часи, п. Т-ов переглядає історичне стосунні Галицького українофільства до уряду. Починаючи с 1868 року вбачає він русинів на послугах урядові проти поляків. „Що ви за народ?“ питався австрійський німець-намістник у депутатів від руської ради у 1849 році. Ті відмовляли: „Ми єсьмо Рутени, австрійські Русини, земляне королівства Галицько-Володимирського!“... От-же, як такий спеціальний австрійсько-рутенський народ, галицькі руські пробували під ласкою австрійсько-німецького уряду, котрий и держав его за дль уповнення свого централистичного табору, та щоб придержувати славянсько-федеральні напрямкі. За дль сего, як каже п. Т-ов, ад нос вигаданого народу одібрала урядову санкцію и коштуюча его литература, більш унітсько-церковна с' славяно-польсько-українською мовою, з латинно-німецьким складом, с старою кирилицею, котру повинуть да й то не зовсім, надумалися галицькі писателі хіба після конституцій 1867 р. За дль спеціального австрійсько-русинського народу заведен був офіціальний Віденьський „Вістник“. И от у 1861—1862 році з'явилось, що австро-рутенський народ єсть частина більш як 15 мільйонного народу українського. Оттут - то вже пішла ріжниця урядових поглядів на українофільство: з одного боку уряд побачив з'явлене у галицькій літературі такого табору, що лічить русинів як частину 50 мільйонного руського народу, з другої сторони втішався він тим, що є такий напрямок, що вважає народ галицький як частину народа українського, но частину таку, що кохається у вільному розвоі своєї народної самостійності, тоді як останні стогнуть під кормигою „неситого московського централізму.“ Далі п. Т-ов нагадує про пересторогу „Віденського Вістника“ за вуліцівау, про тую вагу, яка повладалася на правопис слова руський (рускій, русский, руський), а зетим переглядає, який вплив мала літературна війна між славянофілами, московськими централами и українофільством із за екстремів послідного напрямку на галицькі літературно-політичні прамування. „Коли, каже він, полемива проти екстремів українофільства перекинулось у запалену зневагу цілого напрямку, воли підстереганя и докази зради вистачили адміністраційні нагнітання и збороченя*) — така постановва річей не змогла не

*) Ся-б-то в Роскї. Ред.

видлякати незабаром бучи й у Галичині, тим паче, що тамечки усе-ж таки не знали постанови діла як слід, міркували собі по часом не дуже-то зрозумілих листах з України, та й не обійшлося таңи без вигадок польських кореспондентів того гурту, що у Росії настроювали уряд проти українофільства а у Галичині носилися з „неситим централізмом турамської Москви.” У 1866 році п. Дідичий надумавсь повернути до Росії, але жадаючи залицятися з московськими кругами и яко мого пильніши ім уподобатися почав казати таке що, як він міркував собі, найкраще буде до смаку „московським централам” — именни, що „на Русі една мова — тилькі дві вимови!” и видав книжечку: „У оди час малорусину вучитись по великоруски.” Поверот п. Дідичього й справді у Москві вподобавсь кому слід — тилькі не у Львові, де завважили его щось дуже швидко и несподіваним. Від табору „Слова” виділились гурт „народовців” або „українофилів” и пішла дуже привра про те, яка буде загально-славянська литература, да на яку мову треба перекладати Платона, якого числа руського народу частина єсть галицькій народ: 15 миліонного чи 50 миліонного?!. Обідва табори вживають незвичайної лайки, урідують один одного „запроданцями” польськими та московськими. Ті-ж самісінькі люде продаються сегодні у „московському” а завтра у „народовському” таборі. Московські публицисти тилькі масло у вогонь підливають а подякі те-ж свого не забувають... одно слов: — їде нісенітниця неймовірна... тим більше привра, що найбільша частина публики (духовенство) зовсім не вживає тих екстремів а просто любить и шанує свою народність а жадає тилькі виявлятися с під лещької кормиги та бажає вільного розвою рідних початків. И от ще що цікава річ, веде своє оповіданє п. Т-ов, що русини усіх таборів, усі згожуються на те, що треба видавати за для народного вживаня книжки и часописі народною галицько-українською мовою; на що вже „Слово” — та й те призналось колись, що воно віри не їме, щоб и пп. Аксаков и Катков на те адемувались, щоб у Росії таких книжок не вільно було друковати! Таким побитом, каже п. Т-ов, усі табори згожуються у самому найдоповіднійшому ділі, а ріжниця їде тилькі або з за далеких еспросів, або з за формальних — як правопись. Та ще ж и як... трохи не до ноща! У Чехах, приміром мовляв, те-ж будая не домиряться, часом хоч и за тую-ж Росію, але як річ підійде до справдєвцїного діла, як то до виборів, або що, — тоді вже годі

виділи обох таборів згуюються на компроміс и йдуть одностайне. У Галичан и тіні нема такого політичного такту!.. (Вісти. Евр. Мартъ ст. 241.)

Вибачайте, шановний читальнику, за довгу цитату, а ще може й за те, що не усім вона до смаку впадобається. Подаємо сей погляд п. Т-ова яко річ хоч може трохи жорстку але високо справдешню и від початку до кінця проняту щирим чутем до галицько-українського народнього діла. Повладаємо надію й на те, що може щире слово правди промовлене п. Т-овим не пропаде даремне, може викличе воно не одну думку у чоловіка-народолюбця, котрий пошанує працю и уважить помилкі публициста, що не побоявся придивитися до болячок громадського органнзма не за для того, щоб кешкувати, а щоб знайти ліки.

Ми бачили, чога наробила недотепна славянофильська політика у Галичні. Славянофильські докази и доріканя проти Галицьких народовців перешкодили багато славянофильському впливові у других славян, більш усёго у молодого сербского табору „Омладини”. Те-ж саме и у Росіи. Тутечки вийшла шкода народній просвіті тим, що були дискредитовані заходни П. Костомарова, — у західному краї народна реакція полонизмові не осягнула значіння як слід живого и активного напрямку, — богацько щирих народолюбців дожилися до того, що не вали їм віри, — а чимало усяких пройдисвітів вхопившись за докази про сепаратизм осягали свої нечистої мети, наидаючи на людей, котрі коли й були чім винні, то хиба тим, що любили свій рідний край, різні доріканя за українофильство та сепаратизм, — богацько де яких патріотів заходилися чистити и ру сити усе руське ще од часів Кія, Щека та Хореза. Одно слово... як важе п. Т-ов, пішла велика нісенитниця у західньому краї, чимало втратилося даремної праці а „польска интрига” й справді мусила радіти дивлячись, як руські сили поїдали одно одного. „Своя-бо своїх не повнаша!..”

Які-ж, теперечни, були відносни славянофильства до польского руху? Написавши на своєму стязі „славянство, народність” славянофили не могли заборонити полякам права народного розвою. Дивлячись на польські діла здалека, не знаючи про склад и напрямки революційного польского табору славянофили попередю обернулися до польських революціонерів зовсім не як до ворогів. И дивоватися тому нема-чого, бо тоді (1860—61), у самому початку польского руху, чимало де-хто у Росії зов-

сім не так вважав на діло як теперечки, тим більш, що тоді деякі визнаки руського громадського розвитку мали де-що подібного до того, що визначалося часами у польському рухові. Теперечки мовляв, більш усёго зустрічаємся с поглядом, що польська рухавка була шляхетсько-аристократичне діло, що панство заходилося підштовхнуте кріпацьким визволенням и опасуючись того, що уряд примусить и їх дати земельний наділ селянам. Сей погляд має чимало справедливого, але правда й те, що як би удалося повстанню, — у Польщі настав би шляхетський, панський уряд, а хоч-би й демократичний, то хиба такий, як з'явився він у парижській комуні (серед її польських репрезентатів.) Но треба вважати на те, що у рухові сему була сторона и непанська, що окрім національного інтересу, був интрес и чисто-політичний, що мало вплив свій и серед руського громадського руху, як видно приміром хоч би с статі „Русского Вѣстника:” „Що нам робити с Польщею,” де надавано раду потопити польську опозицію у загальному земському соборі усїєї руської землі, маючому хоч би й дорадчий тилькі голос, як було то на соборах стородавній Русі.

Дивлячись на польський вопрос с поглядового пункту „правди народної волі” славянофильска часопись вважав претензії поляків на землю малорусів, червонорусів, білорусів яко претивні моральному правові — правам й обовязком руського народу. Но „ті-ж самі моральні постанови” важе юна, тіж права и обовязки, — суть конечно и за для Грека у стосуках до Ионических островів и за для поляка стосуючись до тих польських країн, де земляне польського роду балакають польською мовою, держаться польської віри и загальне не виділяють себе и свої историчніє долі від своїх польських братів. Гудачи с пильністю справедливої річі прихі поляків, їх позирана на Смоленск и Київ, казав „День”, ми погрішали-б проти правди й логичного розуму, як би почали зневажати їх патріотичні відносини до Познані, Кракова и Варшави. Держачись такого погляду, маючи неодмінну віру у те, що непохильна исторична хода доведе колись-то до повнішого, справедливого з'єднання славянської Польщі с славянською-ж Росією, „День” питався: чи не враще-б, вважаючи на таку ходу историчного поступу, попередити усе, що обіцає нам розмире, и охотою покаявшись одно перед одним у историчних гріках своїх — з'єднатися до купи, тісним братерським звязком проти загальних ворогів нашої славянської самостійности.

Так казав „День,” маючи надію знайти відголосок свого щирого слова хоч не багато у деяких справдешне думачих головах Поляків привіслянського и західного краю. Но від того, не дждавсь — перш усёго від засліплена польських поводячих людей, друге від-того, що не без фальшу було и у самій власній тенденції, славянофильства; кохаючись у стародавніх идеалах московського царства XVII столітя, воно не зуміло по-степенити різниці між зрозумінем слів „руський” и „православний” а від того поляк за для їх став усе одно що єзуїт, католик — те-ж що ультрамонтан. Богацько нашкодила така недотепність у Польщі, а ще більш у західному краї, де вважаючи на се зъявилися административні препони ровною руського (а не польського) латинства и протестанства.

Сім скінчав п. Т.-ов. свій загальний перегляд тих великих народних напрямів, що стали напроти полонизації західної Русі, Неремля маючий за мету вяснити громадське зрозуміння політичної долі західного краю у недавні часи, тим більш що руська громада дуже вже наслухалась усім відомих історіографів и публицистів, тих що висточили помовку про панурбівсь стядо и польську интригу яко заганняючу по своїй волі, себ-то про усю велико-руську интелігенцію окрім тих мудриших публицистів и вдов таки тую-ж страхопудну химеру заплутавшу усё, тільки не їх. Накладаючи велику увагу на яко-мога яснійше и справдешне зрозуміння истотного значіння сих двох фантомів п. Т.-ов мав за основу той вплив, який мали вони на ходу московськото громадського розвитку, не кажучи вже про західні країни. „Ми дожилися, каже він, до того що доводилось вже питатись: „чи хто-ж от-це вже справді відомо або невідомо не поводиться польською интригою? Вона в нас мішатється скрізь — и до kwestії про зазізні доброты и про класичну, або реалістичну просвіту. Не-вбжемо настановити ні земства*) ни нового суда, завести новото привілейного банка, одно слово — нічого ступити, щоб близько не сплутатися: „а що — як захопить усе от-се польська интрига?!. Дожилися ми вже до того, що ось теперечки вже не вибрехана

*) Нова реформа уряду, маючи метою децентралізацію економічного управління через надане автономії губерньскім и повітовим сеймам (земським зборам) репрезентантів, до усёго що тичиться до краевого хозяйства и тако-ж до відомого ступеня суда и адміністрації.

а справедлива вже така чужоземна интрига починає експлуатацію нашого переяку, ставлячи его проти австрійського федералізма, котрий-то нам (Вел. Русі) може стати тилькі у пригоді. Там, що теперечки щоб уже держатись одного (та разом вже щоб підтвердити, що ми справді „барани“ панургової старі) треба-б уже підставити шию під нове поводительство да стати у поміч Бейстові да Висмаркові, щоб лучче приперти до стінки наших єдиноплеменників.

А що-ж, як вийде що брехенькі про панургову стару суть тилькі брехенькі и нічого більш? Тоді, каже п. Т-ов, и зробить ся яким те, щоб побороти польську интригу, не треба дуже великих хитрощів а тилькі щоб вільно було народові, громаді вступити у нормальну ходу историчного поступу и розвитку. Замість воєнного положення контрибуцій, примушення до продаваня худоби, адміністраційного висиланя, зменшення числа студентів по університетах, розігнаня цілих десятків учнів по гімназіях, переоблюваня народної мови и звичаїв, субсидий и цензури за-для преси, затриманя и перекручуваня заводячи новий суд або земство — треба було-б тилькі піднести у гору народню заміжність, поширити просвіту, надати вільну пресу, — яко мога ширше розчинити двері по школах, поінняти віри у громадські и приватні починаня... и т. п.

Надаючи чимале историчне значінє за для показаних народних напрямків, (себ-то українофільства, білорусофільства о москвофільства) п. Т-ов не хоче побільшувати его хоч би й за бувші часи. Се були більш наукове — літературні напрямки. И п. Антонович відповідаючи в. Падалиці за накиданя про коліаційну давню вже сповістьєв, що сучасний Рюнга піде не с свяченим, а с пером або словом на трибуні. До того-ж, треба сказати, що українофили були люде як кажуть, прості, перші-ж п замовляли одійшовши від діла, самою горячою добою, тоді як пішли докори про догодженє ляхам. А тим часом повстане надходило и треба було щось-то чинити. От и вхопивсь усе за живу ще недавніх часів традицію воєнної репресалі и диктатури, тий більш що друга система приладана до Польщи після Паскевича не довела ні до чого путящого. Систему тую чого-сь то повелось у руській пресі вважати яко гуманну и либеральну хоч, як каже п. Т-ов, справедливе гуманна и либеральна система ніколи не приладалася у польській політиці, бо тамечки ні разу не збіралсь репрезентанти усякого стану землян за для рішеня

кравих земських річей, не було публичного суда з джюри, ні вільної преси... нічого..., а тільки се й можна вважати яко либерально-гуманну систему. У Польщі и західному краї коли було що зроблене урядом справді гуманного и либерального, то едно тільки визволене кріпаків з земським наділом, и се то повернуло зовсім на иншу дорогу усю політику західного краю. Повстане мусіло скінчитися кількома карами, висилками, не дуже довгою военною репресалією. Треба сказати що „білому жондові“ було-б не дуже й прикро. Їм не дуже то подобались ті фанатичні міщане, що стріляли у намістників, або повстанці як демократ — Мірославський з Гарібальди у перспективі, усім сим користував білий табір щоб тільки залакати уряд, та вичити собі де якого послабку. Коли вже из за нетерплячки „красних“ повстане таки вчинилося, „білому жондові“ було усе однаковісінько кілько там повстанців буде повішано або вислано у Сібір, аби тільки соціальний status quo краю не змінився. И тут-то визволене кріпаків с поділом и з обцинною (громадською) автономією поставило зовсім на иншу вже, справдешне либеральну и гуманну дорогу усю ходу соціальних річей західного краю.

II. Т-ов покладає велику увагу на значіне сіві реформи ще й від того, що вона висвічує такий факт, як тая прихильність, яка зъявилася у російських либеральних таборах до польского повстаня. Як народ, так и либерали мали теж саме жаданє від визволеня: волю з земельним наділом. А вона дана була спершу с чималим зменшенем за для західного краю, а за для Польщи — наділ зовсім тоді був ще квестією. Після того як вийшло „Положеніє 19. февр. 1872“ — воно не вдовильнило ні селян ні либерального табору. Селяне вважаючи на старий свій принцип: „ми ваші, а земля наша“, не няли віри у статечність такої волі, и мали надію, дожидалися „нової волі“, „слухного часу.“ У крайньому-ж либеральному таборі, були, як ми сказали, ті-ж жаданя и те-ж невдовольненє. Не диво-ж теперечки що польські революціонери, шукаючи скрізь собі підмоги спіткалися с сими революційними ідеями велико-руської громади, що зъявилася кілько студентів да офицерів, що видавали політично-революційні листві и підмовляли жовнірів не стріляти до повстанців. Правда й те що самих найчервонійших з руської громади збивала квестія про західний край; но вони, яко жителі столиці, де зовсім не знають річей західного краю, здалися на обіцянку поляків, що селяне

сами собі через модний тоді *suffrage universelle*, розсудять, куди вони належать: чи до руської народності, чи до польської.

От відкила піпши золоті грамоти. А вважаючи на те, що суть усієї річи про західний край и Польщу єсть именно наділ селян землею и конечно визволенє їх з під панської кормиги, и що поляки-демократи завше більш мали метою річи політичні и національні, ніж соціально-економічні, бо вони лавжде забувалися про народ хоч и далеко заходячи у либеральних вигадках, — то не можна не згодитися с п. Т-овим, котрий каже, що не стільки великоруські либерали шиймалися на удочку польської интриги, свількі вона сама звернула с свого пута зачепившися за либерально-демократичні напрямки руського либерального табору, напрямки, котрі давали таки до самої рішучої урядової дії як визволенє кріпаків з наділом землею. Великоруські „червоні“ (як йде далі П. Т-ов), котрі давали допомогу польським повстанцям, стали в кінці далеко не в такій шкоді народові як великоруські „білі“, ті самі, що агитували з'єднавшися с польським аристократичним табором проти наділу селян землею и за полицейську опеку панів. (вотчинну поліцію). У першому разі, хіба тилькі облудка фактів була незаконна яко революційна, но тая идея що була під нею — йшла як раз до користі и народові и урядові; у другому ж, під неначе самою консервативною, самою благонамірною метою тїлося таке, що стало б зовсім не в користь идеи обрусїня.

Конечно- ж, рішуче повертана до руської сторони, як воно виявилось вже на практичній основі, в останні часи все-ж таки пішло від натуральної руської сили, від руського народу західного краю. Коли заходили поляків до повстаня як раз прийшлися в часи заведеня уставних грамот, коли пани з усієї сили билися щоб врізати яко мога більш селянського наділу, — тоді селяне міркуючи своєю власною логикою звели до купи и неконтентність панів визволенєм кріпаків, и те що пани збиралися до повстаня. Хто згадував ще про повстанє 30. року та вихожав у собі більш енергії, — ті новажилися звязати словутний слухний час с повстанєм и почаль збиратися до контр-революції.

Се зъявилося найбільш у полуденно-західному краї, де с кінця 1862 року усе частіш и частім почалися жалюваня панів и писателів про те, що хлопн стали такі неслухняні а україно-фильський табір буцім-то їх бунтує, де администрація знаходила ратища вже наготовлені селянами, Стосуючись до уряду, жалю-

ваня сі довели до того, що у Київській губернії у кінці квітня, се б то як раз за кілька днів до повстання був посланий від уряду член губернського по селянським ділам комітету (виділу), щоб потвердив селянам слухати посередників — поляків с правом прикликати коли треба буде військо, — се-б то одводити его відтиля, де будуть збиратися повстанці, обертаючи на те, щоб карати тих селян які вважатимуть панів пішовших „до лясу.“

Оттакі то були обставини, коли приїхав до Вильни ген. Муравьев. Прислухаючись до того, що казали тоді, не можна було думати, що він збирається на що небудь окрім репресалій; до того-ж відомо було, що він не був на стороні земельного наділу. Од того то й треба вважати яко на головнішу річ на те, що й такий чоловік побачив и зрозумів, що мало тут репресалій через поліцію й військо, що треба покладати увагу на голос народу. Селянський наділ — селянам! ось який був оклик, що носивсь тоді по над краєм, що обставини політичні наказували го навіть польському підземельному жондові, и перед котрим мусіли вилонитися и польські пани. Ген. Муравьеву треба було бути тільки розумним чоловіком щоб зрозуміти, що треба з'єднатися з народом. От тим-то й пішли такі розпорядження як сільська сторожа, уповнене виволочене крєпаків, примушений викуп, зміна мирових посередників, передавлена уставних грамот и таве нше.

Що-ж до полуденно-західного краю, — тутечки адміністрація не тільки не стала у поміч народній реакції, но яко мога її сплянала, опасуючись, с польського впливу, щоб знов не вернулася козаччина або гайдамаччина. Но усе-ж таки у кінці настановлена була сільська сторожа й тутечки. Невелике й не довге повстанє було утихомирене більш селянами, ніж військом. У виданій Київськими професорами брошюрі. „Возстаніє поляковъ въ югозападной Росіи“ читаємо: що „військо більш робило те, що пильнувало поляків від народу.“ „Промовте тільки слово, казав один селянин київському губернаторові привівши плінних повстанців, и через тиждень и за 1000 карбованців ні одного ляха не знайдете!“... — „А, як то хлопи розходились!?“ казали після повстання пани поляки и не поляки відомого напрямку, обертаючись більш до людей урядових. Де, не де, сунулися було брати під арешт селян за тое-б то, що не слухають панів та посередників и вважать повстанців. Київська адміністрація хотіла було вести річ як колись-то, себ-то узяти, вислати кого треба, кого повісити,

а відносини селян до панів щоб zostалися які й були. Те що ми бачили у Вильні, тутечки довго не настановлялося, — адміністрація як ми бачили опасувалася річей тих вважаючи на прямуване сільського народу и вплив українофильского табору яко на більш революційний елемент, ніж польський. Но вважаючи на те, що настало у Вильні, на голос народа казавипого: „ми звоювали собі землю!“ сей чудний status quo вигаданий ген. Анненковим с польськими „маршалками“ не вдержавсь, и те що було у Вильні настало и у Києві.

Таким-то побитом знайдена була дорога до розрішення польської квестії. Реалізувати таку політику було вже не важко, коли у громадській самовіжі була вже основна идея улагодити сільське земство, вважаючи землю за селянську власність и надавши йому громадське народоправство. Таким побитом система „усмирення мятежа“ змінилася на систему визволення литовсько-руського люду с під кормиги польського панства и постановлення польского народу з ісконних часів задаленого польським аристократизмом. Таким побитом стали на дорозі показаній одним з руських урядників, що верховодили реформаційною роботою у Польщі: „Робіть так, казав він, щоб через кілька років, колись-то, коли вже може й не буде руських у Польщі, тутешний народ згадував про те, що колись то руський царь прислав до Польщі руських людей, а з іми волю и народню заможність“.

Найвищим пунктом таких нових відносин великоруської громади до річей не тільки західного краю але й Польщі були розпорядженя видані 19. Лютого 1864 р. до улагодженя поземельних стосунків селян и слідом за тим рескрипт про організацію шкільних річей у Польщі. Отся остання річ, яко найближче стосуюча до національного чувства и загальне-духовного життя народу — найкраще и найяснійш виявляє моральну сторону відносин уряду до польського народу. Головніші идеи того рескрипту відомі суть с таких слів: Метою Росії у стосунках до царства польского мусить бути осягнене яко мога найбільшої неприхильності до усіх елементів її населеня. „Не попускаючи аві собі, а ні кому б то ні було, (каже 3. пункт рескрипту) обертати „розсадниві науки“ до осягненя політичних цілей, шкільний уряд мусить прямувати тилькі до некористовного осягненя просвіти постуине побільшаючи систему громадської освіти у царстві и становлячи яко мога на вищу ступеню методи обучения“.

Маючи у основі своїй такі початки, рескрипт дає волю польській молоді вчитися польською мовою, но однаково, вважаючи на те що земляне царства належать до різних племен и вір, постановляє що кожде з їх мусить бути відгороджене від усякого насильку и стороннього впливу, кожній народності надається право мати свої особливі школи. У школах загальних, як каже рескрипт, учене мусить бути мовою більшої частини краввого населеня, себ-то польською, руською, або німецькою, або литовською, дивлячись по краю и народности земляи.

До чого-ж обернулася затім московська політика у царстві польському и у полуденно-західному краї и якою вона мусить буде спогляду п. Т-ова?..

Д О П И С Ь.

С Київа. Вже кілька тижнів у залі Первої Гимназії нашої стоїть модель помника Богдану Хмельницькому, вироблена художником Мивітиним, модель, котра, як ми чули, не буде змінена, бо із нею згодилась Київська комісія за-для поставленя того помника, и вона вже ствержена найвищою властю. Про те подаємо опись сієї моделі, як ми її бачили власними очима, не беручись виглошувати естетичної критики за-для своєї нефаховости; додаємо тільки ті мніня, котрі прийшлося нам чути з різних сторін, також од неспеціалістів, бо й модель виставлена перед очі усіх на-показ.

Монумент Богдана буде найкращим у Київі, де ми маємо пови-що тільки два таких монумента: Володимера Св., що стоїть на горі над Дніпром, и пана Бобринського, що видається у очі при вїзді у Київ на салі залізниці. Обидва сі, що до загальної їх форми, мають вид стовпа, на котрому стоїть чоловік у супокійній постанові. Богдана ж монумент буде мати більш свободи у позах людських и більш пишности через те вже, що тут кирує не один чоловік, а ціла група з десяти фігур, як лічити й коня, на котрому іде Богдан. Сей монумент стоятиме на пляцу, що межі Софійською церквою и Михайловським монастирем; ближче до первої, як раз проти „Урядового дому“ и у такій познції, що Богдан — здаватиметься, іде з воріт Софійського Собору у напрямку к Дніпру. Як з моделі можна бачити, пьедестал

іс сходами зроблен буде з граниту, на котрому лежатиме великий камінь з лабрадору*) неправильної форми, начеб-то кусок скали. Ся скала є свєлетом цілого утвору, бо навкруги ві и над нею розміщатимуться усі частини помника, котрі ми опишемо один по одному. Отже на сієй скалі лежить Богдан на коні, здержуючи єго тільки гниом, бо уздечка од вітру розвивається и запутується на лівій єго руці. У правій держить він булаву, котрою указує за Дніпр на Східно-полуночні страни, себ-то на Мосєву. Під конем, закритий плащем ієзуїтського покорю лежить ростоптаний ієзуїт іс короговою, до котрої приставлен одноглавий орел; капелюх ієзуїта падає у низ и виставляє дві букви, вишиті на нему для ознаки, що то за чоловік: J. L. себто Inigo Loiola), одна нога, рука и голова ієзуїта звішуються долу с камня, чим подають знати, що він вже мертвий. Кінь Богдана топче разом з ієзуїтом и розбиті кайдани неволі лядської.

Таке-то вистачено над скалою; під нею з-заду коня Богданового лежить збитий зверху жид у предсмертній агонії; витягсь він через увесь пєдестал, закинув голову назад себе, однією рукою хапається ще за камінь, начеб-то здержатись хоче, а другою, хоч и вповолину помертвілою загортає розсіпані гроши, церковну чашу и талірки. Уся єго фігура викликає спочуття скоріш обмерзіння, ніж жалю до єго. На єго падає сторч головою з тивіж скали Лях, убраний у кунтуш, с поламаним мечем у руці, котра вже не попаде більш, куди націлялась. Поза ляха и єго гордий вид, хоч й летить він збитий зверху копитами коня Богданового, не дає того мерзкого враженя на дивлячогося на помник, як фігура жида: се воїн, падаючий у неравній боротьбі.

Попереду скали, по котрій скаче Богдан, вже на самому пєдестали сидить лисий, старий кобзарь: він грає и виспіває, брязкаючи по струнах, с котрих де-які, вже порвані. На праву руку від єго по під тивю ж скалою стоїть типична фігура хохла, себ-то Українця, с сумною и дуже великою думкою на чолі; однією рукою він начеб-то піддержує скалу, чи оперся об неї и, присуваючись до кобзаря, смутно себе має, схиливши голову, так що довгі вуси торкаються грудей. Позад єго стоїть Гуцул,

*) Кажуть, що самий помник буде робитись як-раз навпроти тому, що показує модель, себ-то нижчий пєдестал буде зроблен з лабрадору, а верхній камінь — з граниту.

котрий тудиж присувається переглядаючи через плече свого брата Українця на те місце, де сидить кобзарь. По ліву руку од кобзаря стоїть кацап, себто Великорус, також поважно засмутившись, але не без того, що зветься у їх „ухарством;“ позад ёго Литвин, або Білорус — так саме як з правої сторони Гуцул, тільки ж він однією рукою спирається на кацапа. Усі ці пять фігур, як и обидві задні, вироблені артистично, так що, здається нам, и етнографи и краниологи навіть могли б студювати по ім, як по зразкам: ані на цяті помилки нема. Ми ще чули, що Микітин хоче на самому помнику обличчя кобзаря, (и на моделі дуже добре вироблене) змінити, и замість того, котре в, виліпити самий патрет Тараса Шевченка, котрого він добре знав, як ще вони вдвох вчилися у Академії, и через те добре ёго пам'ятає, що той покинув ёму на пам'ять чимало своїх скульптурних работ.

Така постанова верхнього каменя лабрадорowego; передня частина ёго щільно обрізана и тут прибита залізна доска, на котрій, як раз над годовою кобзаря, золотими буквами виписано: „Згине Польща, згине, а Русь панувати буде!“ Камінь сей, як ми казали, и усі нижчі фігури, стоїть на доволі великому пьедесталі, маючому форму довгого параллелепіпеда, котрого чотири сторони мають слідуочий вид. На передній стороні Церковно-Славянськими літерами виписано: „Бдiная и недѣлимая Россiя — Богдану Хмѣльницкому.“ З трьох остатніх сторін вироблені у камінь три металічних фрески, визначаючі три поважніщі хвилини з життя Богданового. На задній стороні — Уїзд ёго у Київ через Софійську браму (тепер вже замурована), де він іде попереду війська и хреститься; позад ёго ведуть коня, несуть булаву, маючіся корогви; а у самому вїсті у браму зустрічають ёго с церковними корогвами клир, хор співаків и народ. На правому боці пьедесталу вироблена картина з надписью „Битва подъ Здоровымъ“, по котрій вже догадатись можна, що в на самій картині: коні, люде іс списами, мертві, умираючі, поламані гармати и др. на передньому плані; а на самому тлі у перспективі видніється горбок, на котрому стоїть старшина с корогвами. На лівій стороні пьедесталу — Перелславська Рада, де серед хат на плацу видніється багато люду простого, старшини, московські послы, и др.

Така модель, и такий буде помник у загальному своєму виду, бо як ми казали нічого не буде змінено, окрім деяких малих значків. Наприклад на каменюсі іезуита Микітин хоче по-

ставити замість літер J. L. — літери S. J., — себто Societas Jesu, що, здається йому, буде легше зрозуміти кожному. Чули ми ще, що хтось з тутешніх раїв Микітину змінити загальну надпись „Згине Польща, згине, а Русь буде панувати“ на другий вірш з народних пісень:

„Та не буде краще, та не буде краще,
Як у нас на Україні;
Що немає Жіда, що немає Ляха,
Немає й Унії!“

Микітин, кажуть, дуже рад був, почувши такий вірш, більш одвічаючий ідеї його помника и у загальному смислі и по частинам; а чи змінить він стару надпись на сей вірш, — не звісно; казав, що він и хтів би змінити, але боїться, що прийдеться дуже малими літерами виписувати, через що мабуть и не можна буде змінити.

Оттакий-то монумент може незабором виставлен буде на Софійсько-Михайлівському пляцу, де розводиться сивер. Чи скоро те буде, — не знаємо, бо як чули ми, дуже небогато грошей ще зібрано на той помник. Але поки-що, у нас чи так чи сяк вже пересують композицію ёго, хто бачив або модель, або илюстрацію ёго. Найбільш ходить о фігурі жида. Інші кажуть, що дуже негуманно буде виставити ёго так знищеним, як він видається на моделі, інші — що як сю фігуру брати зробленою після тенденцій XIX віку, або після умов, в котрих ми живемо, то якось чудно виходить, що знищеним виставляється той, хто як согражданин живе досі з нами, або ще той хто на самому ділі панує у нас; другі кажуть, що як розуміти сёго жида зробленим після того погляду, котрий мали Українці за часи Богдана, то й се не буде правильно, бо Українці тільки в дуже тяжкі хвилини свого життя брались за ніж, щоб вирізувати жидів, але в загальних відносинах до ёго, поважали й поважають у ёму чоловіка, через що, кажуть, знов виходить негуманно. Не лучилося чути нам, що кажуть про помник самі жида й Ляхи про фігури скинутих жида й ляха; першим, мабуть, нема часу за їх гандлями, котрими вони, щоб там не виставлялось на показ, більш и більш умоцнюють свою силу; другі позагортались у такі сконцентровані спілки, що про їх и не чують у Києві. Більш про помник пересуди робить Вилкorusька и тутешня так звана интелігенція, люде урядові и др; але й вони — більш розказують

про де-які особистості; обговорення ідеї поминки в загальному змісті нема и не може бути. А що скаже самий народ, — побачимо тільки тоді, як постановять помник на місті, бо тепер він про ёго нічого не знає.

Разом з звісткою про модель помника Хмельницького, подаємо звістку ще про одну новинку Київську, котра дотривається вже археології. У нашому старому місті, котре знають ще Арабські й Персидські письменці під назвищем Куяби, раз у раз находять які-небудь антикварні чи археологічні документи того, що здавна-давен були тут селища не одного, а різних народів. Ми не кажемо вже про печери, що знаходяться при нових постройках по повим планам, коли приходится зрізувати землю де-небудь на середині міста; у сих печерах, або й прямо у землі було найдено чи-мало де-чого (перстнів, черепків, грошей и др.), що указує на часи Велико-Княжеської або козацької епохи. Але окрім сих дещиць иноді находять и такі, що сягають геть далеко! за княжеську епоху, звістну нам з літописей, як наприклад монети куфичеські, або й грецьки, або й Фарнака Великого царя (*Μεγάλου βασιλέως*) Боспорського.

Розів чотирі тому, як нашли на північній стороні Києва, у частині, що зветься Плоскою, на ділянці Іорданської церкви 200 монет, котрі розбірались ученими Петербурського факультету Східних мов; от-же після праці сих ориенталістів, котрі по прочитували уже, що вибито на сих монетах, вийшло що всі вони вибиті були у Самарканді и других містах Туркестану и усі мають дати від 850 по 930 р. Видно, що скарб сей хтось заніоав тоді разом, и долежав він аж до наших часів.

На сіх днях знов недалеко од того-ж міста, (себ-то по-під урочищем, званім Юрковицею або Юрковицькою горою) на півному заводі, що стоїть рядом з Іорданською церквою, копали гору и наткнулись на щось дуже чудове, дуже страшенне. На двадцять вроків завширшки у чоловічій зріст високості, а може й більш, нашли цілу кучу людських костей, котрі люде викидуючи почали лічити. Так перелічили вони 2,000 самих черепів, але не викинули звідти ще й половини їх. Як думати, що під сими скелетами й костями буде стількиж, то вже вийде 4,000 людських остовів. Анатом и краниолог тутешнього університету Бець и професор руської Истории, він же й консерватор археологічного кабінету, Антонович, передивлювали сю дивозну находку. Поки-що первий з них найшов у сих черепах 4—5 типів різних на-

родів; бачив він там багато й женських и дитячих вістоєв, але ще не підвів статистичної лічби усім черепам, бо вони ще не усі одкопані и не дані усі до ёго рук. Другий придивлюючись до черенків, горщечків, орнаментів (як якісь сляні дуже великі перстні, чи браслети) не остановивсь ще ні на якому рішеню сёго скарбу, бо мав дуже мало дат; поки-що він бачив спис обоюдогострий, котрий не може бути с часів пізнійших XV. стол., и по горщічкам, котрі знайдені були там, догадується, що треба дати свої могилі місто далеко ранійше XV. стол. Він подає догадку, що могила ся не єсть дарунок чуми, холери, або якого небудь повітря хорного, що вона насипана була трупом після якої-небудь різні у городі, котра разом понівечила стілько люду: бо од чуми не могло за-раз стільки вмерти, щоб треба їх було ховати у одну яму.

Подаючи сю звістку до редакції „Правди“ ми б жадали, щоб чл так чи інак роз'яснилась темрява сёго питання, о чому дамо знати, як буде що-небудь більш цікаве.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Сесня делегаций скінчена а збір соймів краєвих назначений на день 5. Падолиста. Діяльність машини конституційної перенесєся туди та займєся справами не загально-державними а дотичащими тільки поодинокі краї. Тоті більше може заинтересують нас, чим справи о котрих пересправлювано в делегациях, по тому, що вони нам ближчі, та ще и по тій причині, що добро всеї держави зависло неодмінно від стану поодинових країв. Зачим звернемо всю нашу увагу на діяльність соймів, именно же сойму галицкоєго, незагадить кинути оком в недавню мунувість та записати важніщі прояви з життя нашої держави. Ріжниці, як заходили в кінци між внесками обох делегаций що-до бюджету а именно що-до видатків на адміністрацію пограничя військового від часу, як ёго поступенно стали провинціоналізувати, не заладжені ще навіконецно, а тільки відложене їх заладжене до будучої сесні делегаций. Тим способом полатано якось хитаючийся вже союз обох геґемонічних народностей. — Німців та Мадырів. А згода та Німцям все потрібна, бо тільки нею вони и удержатись зможуть на становищі геґемонів, За те-ж Мадырам ще тільки на час її треба, бо вони неспускаються на поміч Німців, а бе-

руться всіма силами до остаточного заогодження своїх домашніх взаємин. Регніколярна депутація, котра угоду 1867 року мав переглянути, и хибн її, котрі через досвід чотирелітний показалися, справити, и до потреб Хорватського краю її приновити, — депутація та урядув вже від кількох неділь, и є надія, що жаданя Хорватів вповні увзгляднені будуть. Словакам обіцяли міністри також концесії що до заведеня язика словацкого в школах, судах та адміністрації. Як бачимо, діло в Угорщині розвивається гарно, та чей доведеться нам ще незабаром побачити в Угорщині федерацію и то не тільки країв а федерацію народностей, сей идеал устрою держави з мішаними народностями. Сей хід діла в Угорщині не може остатись без впливу и на нашу часть держави. Бо як тільки Угри у себе згоду заведуть, не будуть мали жадного интересу спирати гегемонію Німців в Ціслітаві. Из взгляду на сю можливу и вимірну будучість постали й поголосні про хитанєся теперішній міністерії. Що-же діють наші централи-Німці? Замість, щоб ити в слід за приміром своїх союзників, прямують вони до більшої централізації. Готують проєкти до законів виміреных на зменшенє автономії соймів та країв и відбирають концесії адміністраційні в дорозі адміністраційній надані. А наші галицькі централи, се-б-то більшість соймовых Поляків помагають ім у тім ділі. Замість вдоволати Русинів в їх справедливых жаданях и втягнути їх тим способом до борби проти централізації и гегемонії Німців, вони игнорують Русинів и заганають їх в табор Німців. Природним наслідком панованя сильнішої народности над слабшою є, що ся глядає союзників де инде по-за границями краю и вяжєся, с ким може. Внесєне п. Лавровського підписанє всіми руськими послами, двох лишєнь винявши, лежить собі в архіві виділу кравого та жеде змилованя божого, чи пак більшости соймової. Ми не думаєм, неначє милостині, просити у Поляків концесій, бо те що вони тепер не хочуть нам дати по добрій волі, хоч воно по слушности и справедливости нам належить, — те виборємо собі с часом — довшим чи коротшим — самі нашою працею и солюю. Однакж тільки пошанованя заслугоують чей наші всі послы та представлена ними народодність Русинів, щоб внесєне тих послів поставлєне именем всєго народа сойм якось розрїшив. Може собі те внесєне приймити або й відвиннути, — в тім вже єго воля, — тільки щоб раз вже рїшив долю єго, бо крайній вже час вилїзти сєму внесєню с під замків виділу кравого на порядок дневний засіданий соймовых.

Друга важна справа, се поновлена внесення про руський викладовий язик в визчій гимназії академічній у Львові. Треба се внесено відлучити від внесення про спольщенє німецької гимназії львівської в вищчій реальної в Бродях. Бо на що нам ждати, поки приїде міністерня прихильніща, — поки соньце зійде, роса очи виість. — Трета-ж річ така. Звісна всім та точка устави о викладовім язичі в гимназіях, котра призволює на паралельні відділи поодиноких клас з викладовим язиком руським в котрій будь гимназії, если родичі 25 учеників якоїсь класи зложать у дирекції гимназійальної заявленє, що жадають, щоб їх сини училися по руськи. Доси лучалося не раз и не десять раз, ще не в одній класі не одній гимназії було и більш 25 учеників-Руснів, а родичі їх жадали-б були не раз для дітей своїх викладу руського, — так щож? Дирекції гимназійальні о таке жаданє родичів не питаються, хоч и зникли питатися, чи син буде богочестия по руськи чи по польськи учитися, та чи буде ходити на науку руського язика чи ні. Коли-ж родичі самі непитаї заявляють, згаданє повнзаче жаданє, то дирекції сего жаданя не приймають; від того-ж то и ніколи не збереса в жадній класі 25 учеників до паралельного відділу з викладом руським. Яка причина сього поступованя дирекцій гимназійальних?

Ся, що мабуть рада школьна краєва не видала жадного досі розпорядженя дирекціям, в котрім би їм привазувала приймати такі заявленя від родичів и робити з них урядовий ужиток; самі-ж дирекції без такого розпорядженя не сторони безпосередно визчій свої власти не мають до того права, хоч и анають уставу о викладовім язичі приватно. Взиваємо одже напидх послів, щоб заінтерпелювали правительственного комісаря о се: чи рада школьна краєва видала в тім взгяді розпорядженє дирекціям? а на-коли не видала, з якої причини не видала? и коли се зділати думає?

НОВИНИ.

Дня 8. (20.) Жовтня с. р. відбулася консекрація а дня 15. (27.) Жовтня интронизация нового епископа перемського Преосв. Іоанна Ступницького. — Кому хоть від части знані суть деморализуючі агитації и интриги, які при кождім опорожненю гадичьво-руських владичих престолів водяться, а без яких и при найновішім обсажденю перемського престолу, не

обійшлося, той певне повітає з радістю вість, що сирітство перемиської епархії уже закінчене. Дорогу, якою новий владика до мітри ступати був змушений, можна справді назвати дорогою тернистою, мав бо він до поборення далеко більше противностей, чим кождий з его попередників. С тих противностей вийшов він побідоносно і стоїть нині на становищу, котре му не лише в ділах руської церкви, но и в справах народних дає важний голос. Велику и трудну задачу має перед собою єпископ Ступницький. С противників нового владика, котрі ще до недавня явно и тайно уживали всяких средств, щоб усунути его кандидатуру на владичий престол, одна часть и досі старається его на кождім кроку дискредитувати и яко ворога руського народа и руської церкви представити, — другі же видачі, що дальші агитації против нему не доведуть до жадних реальних результатів, змінили фронт та робять такі очі, буцім то ніколи и не мали нічого проти нему. Не знаємо близьче замірів тих панів, одно тільки не дуже виглядає неймовірним, що злі язичі голосять, буцім-то де яким з ним заблаглося опутати нового владика своїми прихильностями та уживати го за орудие для своїх цілей, так як то з руськими єрархами уже лучалося.*) Як при таких обставинах єп. Ступницький зо свого заданя виважеся, ріжні ріжно толкують. Нам здається, щоб видати в тій справі суд, треба опертися на фактах знаних.

З минувшости Єп. Ступницького знаємо, що обовязкі свої яко священник и крилошанин вивоняв всегда точно и совістно, в справах же народних стояв до недавно на убоці. Се похваляти не можна, но можна від часті звинити поступованем наших народних проводирів з літ 1848 и 1860, котрі майже на кождого, хто посмів сумніватися о їх непогрішности и заявити власне пересвідчене, безпощадно кидали анатему, та через те многі и цінні сили відтручували від праці на народній ниві. В новіших часах Єп. Ступницький приступив яко член до товариства „Просвіти“, піднімав ся охотно праць, до яких го се товариство завзивало, а на загальнім зборі товариства висказав прилюдно свій погляд на справи народні и прихилився виразно до програми табору народнього. Коли же по консекрації на єпископа відіт товариства „Просвіти“ складав Преосв. Ступницькому желаня, сказав між иншим и се: „закидують мині, що я Лях; Ляхом ніколи не був я и не буду, но и москалем бути не хочу. Родився я Русиним и Русиним згну готов до послідаві каплі крови боронити мою народність и св. гр. кат. цервов.“

Міркуючі по честноті характеру, яку Єп. Ст. в житю приватнім всегда заявляв, можемо вірити, що ті слова его були щирі, що тому новий владика є одушевлений найкращими замірами для руського народа и руської церкви. — Витаємо-ж его щирим серцем на престолі перемиських владик и желаємо, щоби Бог кріпив его сили, поводив его волею при виборі дорадників, хоронив го від противників найпаче-ж від льстивих приятелів, та дозволив му довершити, що замірив для добра нашого народа и нашої церкви.

Від проізжих с Холмської епархії довідуємся, що зайшла велика колотня межі царяфянами и священниками тамошними, особливо на Підліску.

*) Взумлено приміром одному, що українофяли, се-б-то народовці — москалі, „бо Украина в царстві російськым,“ прихильники-ж заявленя в звіснім 59. Ч. Слова — се дійстні Русяни! Прим. зецера.

Народ тамтих сторін малоруський є звісно уніятської віри а фанатично привязаний до вишніх форм обряду буцім-то уніятських, як н. пр. органів. монстранцій и т. и. Народ бесідуючий по руськи виучили священники спольщені або таки и латинські лише по польски читати, повтикали му польські молитовники та щотькі, и зділали з нёго уніятів не то по обряді засліплених крайнім релігійним фанатизмом, а и по народності так, що уніят не звеся ні Русином ні Поляком а таки так „уніятом.“ Понаставали-ж тепер по парафіях священники зайшовші з Галичини, котрі більшою частию лишень в матеріяльних виглядах покланули свої батьківські сторони. Загадавши покласти заслуги очищенням обряда стали як-раз викидати нагло с церков органи, монстранції и т. и. Народ темний, що видить в тім поступованю насильне нарушене своєї віри, зворушивсь проти того и вигнав недавно-ось кільканацять священників Галичан с парафій, позамикав перед ними церкви лишачи их без найменшої помочи. Повиганяні и потурбовані священники забралися з родинами до Холму консисторії на карк, и разом з її крилошанами Дячаном, Поцелём, Цибином и и. жадають від правительства войскових езекуцій и асистенцій. — Чи винен тут народ темний, сфанатизований польсько-єуїтським хозяйством, дивлячий ся в темноті своєї на виклинене звінка с церкви як на занапачене спасення душ своїх? чи то винні священники, котрі не знають, що не народ для них а они для народа, котрі забувають, кілько то часу и труда их стояло, щоб лише відвикнути від свого галилейского „*panie mości dobrodzieju*“ а привикнути до „памілуйте?“

Тепер за их душпастирську безтактність народ одвічати має кровю!

Чи се дорога до обученя темного люду и до очищеня обряду? Чи не виглядає се на місіи єзуїтів що оружием заблагали було поган повертати до віри Христової? Глядіть лишень преподобні и високопреподобні, щоб часом не одшибли нам зовсім сей народ на пів зляшений замість повернути го нам. — Крилошанин Дячан накоївши лиха в консисторії своїм ще в Галичині ославленим лукавством усувається на безпечне містце пароха и професора університету Варшавського, де буде побирав товсті гроші и — як той мовляв — буде смівся в кулак.

З академії. Дня 27. Жовтня с. р. відбувся загальний річний збір членів „Дружеского Лихваря.“ Перед численно згромадженнями членами — над 60 академиків брало уділ в нарадах — відчитали секретар и касиер справозданя с цілорічної діяльності виділу, с котрих на тепер виймаємо лише ту радісну звістку, що товариство числить вже 158 членів дійстих и орудує фондом 800 з. р. а. в. Уділено в тім році 149 позичок в загальній сумі 1778 зр. — По справозданю приступлено до вибору нового виділу, а відтак наступили внескі подиноких членів. — Збір закінчився при світлі а члени розійшлись в пів до 7. год. раді с так живого взросту товариства. В слідуючих числах „Правда“ позволимо собі ознакомити близче ч. читателів наших с сим многонадійним товариством.

Статистика слухачів університету львівського в літнім піврічю 1872. На виділі правничім було слухачів звичайних 506, надзвичайних 13, разом 519. Між ними Русинів було 139, Поляків 340, Німців 40; що до віри було між ними католиків обряда руського 139, латинського 342, вірменського 3, исповідана авгабурського 4, мойсєвого 31; вільних від цілого че-

оного 43, від половини 121; стипендістів 88 побираючих разом 6461 зр. 25 кр.; однорічних охотників 44.

На виділі філософичнім було звичайних слухачів 138, надзвичайних 4, фармацевтів 30, разом 172. Між ними було Русинів 43, Поляків 121, Німців 8; католиків руського обряду 43, латинського 121, исповідама авгзбурського 1, мойсеевого 7; вільних від цілого чесного 28, від половини 46; стипендістів 22 побираючих разом 3430 зр. 50 кр. а. в.; однорічних охотників 11.

На виділі богословським було звичайних слухачів 226, надзвичайних 63, разом 289. Між ними Русинів було 221, Поляків 67, Вірмен 1; обр. рус. 221, лат. 68; однорічних охотників 2, в службі сталій, резерві и обороні краєвій 40. — Всіх слухачів одже разом було 980.

Літературні вісти. Вийшло ще торік у Відні друге побільшене видане звісного молитовника вистаченого аразу в першім виданю для руських жовнярів. Се друге видане, заповіджене давно „Листом без коверти,“ побільшене справді на тільки, що стане на рівні з більшою частию молитовників польських що до числа молитов, а що до добору тихже певно их перемагає. На 250 сторонах дуже догідного — ні малого ні великого — формату містить в собі звичайні щоденні молитви напечатані по одній половині сторони по руськи а по другій по церковному, відтак лишень по руські самі добірні молитви ранні, молитви у всіляких пригодах, молитви під час служби божої, перед сповідю и по сповіді, до причастя и по причастю, молитви вечерні, приготовлене до сповіді відзначаючеся докладністю, три акафисти и маракле, дальше Служба божа ціла по церковному, наконець пісні и коляди по руськи и календар.

Водилося досі та й водиться ще и тепер, що особливо жєнщини наші нерозуміючи як треба молитов зложєних в церковнім язичі, хоч и мають часом від пригоди молитовніжки так звані руські а властиво церковні, то звичайно нищєм послугуютьсє с потреби польськими. Навіть и сільський наш народ за-для того самого переважно берєсє до польських молитовників, особливо в сторонах, де через густі школи народні майже кожда людина грамотна, як в Жовківським, именно коло Сокаля. Похвалити сєго не можна, а прецінь з жаждєм великим мусимо сє оправдати, бо ми самі в тім виноваті, що домагаючися природних прав для нашого рідного слова досі самі не дозволяли Русинови навіть помолитисє по руськи так, щоб він мєлитву розумів. Тож кождий, хто не мав спосібности учитисє церковного язика, або брав за молитовник польський, або читав молитви в церковнім язичі зложєні пусто лишень для ока. Се лихо повинно-б тепер минути. Молитовник, о котрім говоримо, вдовольть всім потребам мрянина руського, при тім и саме видана дуже хороше, друк дуже красний на грубім веліковім папері, а на остаток ціна одного примірника в прехорошій оправі так низька, що ні польський жаден ні церковно-руський молитовник не стане му до пари.

Пісні Лисєнка. В „Правді“ за місяць Липєць ще згадувалисьмо про другий зошит пісєнь Лисєнка. Зошит сєй містить в собі так як и перший 40 гарних народних пісєнь с проводом фортєяну. Пригадуємо сє нашим ч. читателям за-для того, що кілька лишє примірників є ще на продаж, а далі не буде мож. у Львові дістати сих пісєнь.

Маємо під рукою книжку під заголовком: **Әннады изъ жизни Малоруссовъ** (въ сценахъ), сочиненіа Петра Раевскаго. Кієвъ въ типографіа Федорова, 1872. Сторон 186 8., сцен. 28. Сцени ті по більшій часті списані так зручно и удало, що думаєш: „Ні! таки то не вигадкі ті сцени а мабуть вірно стенографовані за нашими людьми.“ Передставляють они дуже вірно характер, дотепність, повіря нашого народа. Одно тільки, що декотрі, хоч и немногі сцени, виявляють нашого християнина таким вже дурнем, якого хиба в анекдотах подавляеш, на ділі же ледво коли запопадеш.

Байки Гзібова и Де-що про світ божий, книжочки досить спорі, о котрих цінности не ма що й казати, припоручає ч. нашим читателям друга именованіа згаданих книжок годиться дуже на нагороду пильноности по школах народних и до читалень для молодежи укінчившої ті-ж школи.

Вийшла недавно с печати нова цінна праця нашого ученого историка Дра Шараневича під заголовком: **Die Hupatios-Chronik als Quellenbeitrag zur östereichischen Geschichte**. XVII и 150 сторон 8.

Виходячого в Празі російсько-чеського журналу „Славянський світ“ вийшов XI. зешит и обіймає; Московські листи перед пражською поліцією, Збережської жуни в уторській Руси (допись), Німецькі жінки, Оборона славянської азбуки, Подорож по алтайських горах (по чеськи и по російськи), Людевит Гай и его діяльність на славянським юзі, Славянська штука, віжа и словесности, Перегляд часописей, політехнична вистава в Москві, Вісти с славянського купецького и промислового світа, Нові книжки.

Вийшло в сих днях в Целовці (Klagenfurt) I. Число **Славянина** (Slavjan) посвяченого справам всіх Славян. Бє нас у сім числі в очи се, що в статі о всеславянським книжнім азиці говориться, будім-то по галицько-руськи пише 2 миліона галицьких Русинів а по руськи — се-б-то по велико-руськи над 52 миліонів Русинів так, що наші брата змордонні зачисляються очевисто до народности великоруської, ми же Галичане знов до якоїсь галицько-руської, — шкода ще, що не до рутенської. В оій то статі досить зручно доказуєся пожиточність всеславянського книжного язика, але не конечність, хоч и кінчиться вона словами; „невідперта є потреба, щоб го урядити“. В) слідуючій статі ставиться вопрос: „Як жеж урядити книжний язик славянський?“ Вислідок сеі розправи коротко сказавши такий: Є до того дві дорозі, одна „близька“, шо котрій поодинокий чоловік може „одним скоком скочити в красний книжний язик научившись язика великоруського;“ дорога ся догоднійша для поодиноких людей чим для цілих племен. Друга дорога „гладка, широка, цсарська, догідна для цілих племен,“ а веде туди, щоб писати кождому в своїм нарічі а приближуватися „не скоком а поволі!“ до язика книжного славянського, се-б-то великоруського. Нехай кождий ступав котрою му любо с тих доріг, щоб лише ступав одною з них! — Знаємо обі ті дорозі давно досконало з досвіду таки ту у нас дома, и знаємо, доки вони ведуть. Хто хоче ними ступати, помагай Біг! нехай ступає! Скажемо-ж тільки, що тою „близькою“ справді може не один „одним скоком скочити в красний язик,“ але сям другим шляхом хоч и „гладким, широким“ не заведе далеко цілих племен, бо для цілих племен він все таки за узкий, та хоч гладкий справді, то за те не „битий, цсарський“, але багистий, — заведеш ціле племя

в багна, трясавиці темноти и тоді ні взад ні вперед. Иншим словом сказати — се все одно, що вежу вавилонську строїти. Тому-ж и шкода заходу около того діла, о чим — сподіємось — незабаром переконаєсь и сам „Славянин.“

П. Міліковський книгяр у Львові звіщає, що в ёго книгарнях у Львові и Станиславові крім книжок шкільник польських и німецьких приписаних для шкіл головних, низчих и визчих гимназйальних дістати можна и всі книжки руські з накладів: ц. к. галицького фонду наукового, Институту ставропигицького, Товариства „Просвіти“ и Товариства „Галицько-руської Матиці.“

Товариство „Побратим“ обходить буде роковини свого завязаня службою божою у церкви св. Николая дня 11. Падолиста, а вечером декламаторско-музикальним в салі народного дому дня 12. Пад.

В. Підгайця завязуєся, як зачуваємо, товариство руських рукодільників; жєлаємо му сердечно розцвіту.

Для товариства „Побратим“ зложили: В. П. крил. Жуковський 10 зр., В. П., дир. гимн. Вілоус 1 зр. В. П. О. Ткачунік 95 кр., Н. Н. 53 кр. ВП. О. Богонос зібрані по иніцйативі П. Січинського, богослова, на весілю у ВП. Гавацького в Увислі 3. (15.) Вересня в. р. 35 зр., Др. Кор. Сушкевич 85 книжок, Ш. учт. гимн. Насальський, Устянявич, О. Лотоцький, по 1 зр. П. ад'юнкт Рожанковський 50 кр.

Розв'язанє коника с передпоследного числа Правди:

У Києві, на Подолі,
 Було колись, и ніколи
 Не вернеться, що діялось
 Не вернеться сподіванє...
 Не вернеться.. А я брате,
 Таки буду сподіватись,
 Таки буду виглядати,
 Серцю жалю завдавати.

ВІД АДМІНІСТРАЦІИ.*

С причини великого натовту праць перед-соймових в печатві, та ще й тому, що пук котел в Черляйській фабриці паперу и через те опізнилося доставленє нам паперу, вийшло се число не по нашій вині пізнійше, як треба було.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З пєчатні Института Ставропигицького.

Виходить випу-
сками місячними
в Заржущі 15. (27.)
кожного місяця

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 здр., на пів року 2 здр., на чверть року 1 здр.
в а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в а. від одного вірша
дрібним друком—з додученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

Жаль ваги не має.

На небі сонечко сияє,
Холодний вітер завива,
За душу холод сей хапає,
Відради серденьку не ма.

Від болю серце омліває,
З надією я попрощаюсь —
У грудех дух ми запирає,
Щоб хоч домів допикандбав...

Не ма відродоньки — и вісти
Від щирих душ я дармо жаду —
Один блукаюся по місті,
Та всім недоблюдкам клену.

Тяжкий мій смуток та чималий,
Нічим его и розігнать —
Мабуть сюда мене заслали,
Віку щоб скоро доживать.

Володимир Шашкевич.

ИДЕАЛИ.

Чи то вітер бере гори,
Чи орел повітє поре,
Та за жиром лопотить?
Ні — се козак в чистім полі
Доганяє щастя — долі,
На воронім копотить!

И гриміло, гуркотіло,
Дудніла земля,
С пащі хмари заревіло,
Стогнали поля!

Гоя, гоя, пацє-братє,
 Не с такими ти гуляти,
 Бач бори тріщуть!
 Як ся двигнуть вражі сили,
 Пхнуть тя коміть до могили,
 В порох розмечуть!
 „Ні — не злякають, завів козак громом!
 „Аж перун казав ся, спенив ся, заглух;
 „Волею підпертий — мині буря домом,
 „На то в мене серце, на то в мене дух!
 „Ногою задончу безодні и вори,
 „Чолом підіпру тугий небозвід,
 „Серцем получу землю небо-море
 „Духом добуду до раю си хід!
 „И ангела знайду, ангела милого,
 „Роумом певло с клубка розсую,
 „А так щастє — долю серед світа того
 „На тій долони собі сам скую!

И знов загриміло, громи хмари дерли,
 Аж гори злякались аж брід дуба став!
 Як би огні неба з земними ся стерли,
 Як би грім громи зродити ще має!

„Шкода тя козаче, шкода небоже
 „Пропадеш без вісти, загине твій слух,
 „Як буря потисне, нічо непоможе,
 „Ні воля, ні серце, ні розум, ні дух!
 „Хиба ж ти незнаєш, яка твоя воля?!
 „Серце, то човен без кириє — умā,
 „Най буря потисне, а моря сваволя,
 „Пішле го шукати безодного дна!
 „На щож ти дуфави? Твого вітрогонця
 „Гори и дебри туй туй розкують,
 „Розум — се світло пожинене в сонця
 „А щастє та долю и люди дають!
 „Ти раю бажави, ангела шукаєши?
 „Знай в тих то ангелів и біс ся вдає,
 „Нім долю скуєши си, ще лиха зазнаєши
 „Борше, мій друже, она тя скує.

„Не все чоловік, бач, судьби коваліом,
„А скорше ставть ся її немелом!

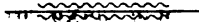
„Завтра не нині, завіа козак в полю!
Тай далі в заводи, а грім як на див,
И серце и розум и духа и волю
Зломив и коміть до долу звалив.

„Шкода тя козаче, шкода небоже!
„Пропадем без вісти загине твій слух,
„Як буря потисне нічо не поможе,
„Ні серце, ні воля, ні розум, ні дух!

И буря сконала, лягла в домовину
Дощик звільненъна повіте прошив,
Своптілу земельку, як мати дитину,
Як братчик сестричку в барвінок завив
Защербетаді птички у лісоньку
Пчілок рій ровм по полю гуляв,
Одни тільки козак спустив головоньку,
Та на розпутю таку піснь співав:

Мій раю — доле — де ви поділись?
Небом, ми було, світ гуторить,
Юніі літа чом ви розбрілись?
Горе за вами серце давить!
И деж та милість, що всміхалась,
Нічого більше за ню не чутъ?
У море мабутъ на дно сховалась,
За нею йти тяжкая путь!
А тоє щастє, що світило,
Темною нічю мов зобра,
О світ о річ себе розбило,
Бо стала чорних літ пора —
Осталась думка по весні,
Юніі літа не вернуть — ні!...

Л..

Лихий попутав.

Оповідання.

Мині тоді вісімнадцятий пішов. Молода, здорова, я на норов була весела — жартовлива: хто квітки хлопцям пришивав на улиці, чи на вечорницях, я — Варка Луценкова; хто дівчатам сміється с кохана — я; хто жидів та лазарів передражняв — я. Без мене и улица — не улица, и вечорниці — не вечорниці! Я ще тоді ні кого не кохала, не знала, що то за лихо, те кохана и жила собі, як пташка по весні — вільна — весела.

Зісталась я малою од батька та матері; під холеру полягли вони. З всего роду зісталася я, та рідний брат батьків, мій дядько, У его я и зросла и виходалася, хоть добра ніякого не зазнала. Звісно без батька, без матері. Дядько мав своїх дітей, до їх его серце й лежало; а я, як чужа була, то и жила у его за наймичку. До того ще дядина — злюща призлюща и чоловіком своїм орудовала, и то що вже казати за мале дівча сирота! Я все була у роботі, та роботі: коли не гусей пасла то шила, коли не шила, то прjala; стала підростати — до нечі запрягли. Бувало, як по-потягани золінники, той у грудех болить и руки, неначе не свої, аж не чуєш. А нас усіх у семьї було восьмеро; дядько та дядина, пятеро дітей, — три сини дві дочки, — тай я. И то все порала ся сама коло їх; и наготуй и подай и прийми. Як муха в окропі бувало вертися цілий день. За теж як у святі, або в неділю, як вирвисся на улицу, — то аж сідло розлягається... Нема мині вина, нема припона! Як та вода по весні, розірвавши греблю, заедно біжать, та кликотить, — так я: и ні угову, ані втоми мині нема. Язык той, як вітряк у востини, повертається у роті, та все меле, все меле... Мене всі трохи и не побили за мій язык. Уже що на умі-те й на язиці: чи подруга яка похвалилася кого укохала, — уже я й сміюся з него; и зобачила сама, що стояла дівчина с парубком, — уже я и давай виспівувати, та висувувати ім. Весела була! Всі бувало, дивлючись на мене кажуть: уже в тебе, Варко, видно ані горя, ані лиха ніякого нема, та и ни було ніколи!

А про те, — в умене мое лихо було. Яка я не весела, не жартовлива була на улиці, але прийшовши до дому, не раз у ночі, щоб ніхто нечув, ні бачив, кляла на свое безтадане, на свое нещастє. У других — батько мати; другі — зодягнені, зубуті;

а я — як наймичка жидівська! Доношувала все дядинне тряп'я. Бувало носить вона, носить; нірве на шматє — та тоді вже мині; як там кажуть: на тобі небоже, що мині не гоже! И, бувало, и тому рада; — хоч перемина буде, думою; та вибору вільну часину, пошиваю, тай пошню, або керсетку, або снідницю. Ото и все мов збіже, и вся худоба! Ай те свазати: я вже дівка, мині вісімнадцятий пішов; а в мене ще и нічогісінько нема, ні рушників, ні снідниці такої, як личить, ні керсетки нової, а за скриню — й думати нічого. Це мене найдужче діймало: усеж таки, я думала, не вік сидіти, та діувати; а при таких достатках хто мене візьме! Стали те й сусіди помічати. Бувало почнуть мичі радити, чи тобі, Варко, довго ще отак наймичкувати отут! даремно робити на сімю? Пора тобі й про своє гадати; ти вже дівка на порі, — а що в тебе є? Однак ти служити, — то вже краще йти у місто служити, а не чорт батька зна на кого, та ще й даремно! там хоч грошей заробиш, зодінешся.

Задумалася я над цим... А й справді, чого я тут дурно скнію, пропадаю? От же Мотри Чувівна служили у місті, заробила на худобу, та тепереньки вже й своїх діток гойдає; а я все чужих тішу, на чужих роблю!...

Це я так думала та гадала перед Різдомом, а перед Великоднем — покинула дядька. Усім шиють нові керсетки, то юшки, а мені одній дають не доноски доношувати. Ползлась я з дядиною за це; сказала дядькови що пійду у місто найматись — тай пішла.

Як виходила, то дядина стала така добра та тиха, — и те мині радить, и друге, и все верне на те, щоб зісталася я, що вона мене од себе и заміж віддасть.

А я собі на умі, знаючи дядину, друге гадала, и хоч плакала, як прощалася, але все понесла з села у серці ту думку, що дядина — погана людина.

И як вийшла з села, то якось мені так стало легко, та весело, так неначе я знову на світ народилась. Пора була весняна; ранішнє сонце так слабо світило, не пекло, а гріло; поля зеленіли, як рута; всяка пташка співала-щебетала. Оглянулась я, вийшовши на битий шлях, на село, — там церква аж горить проти сонця; у зелених садах білі хатки тонуть, и вигін зеленіє, де ми на улицю збиралися. Все перед моїми очима, як на долоні. Все же нагадало мині и мою дитячу шору, и мов дівованє, тай сама не знаю чого,

міні весело так, а я стою з клунок за плечима, та так плачу, та плачу. . . .

— Прощай, рідне гніздо, де я зросла в тобі, та щастя не знала! прощай, улице-вечорниці и ви побруги дівчата! промовила я, тай сіла на клунок, скинувши его с плечей.

Сіла, та плачу, плачу. . . Так міні жалко стало всего, так — немов хто его од мого серця одривав: И дядиня здалася на той час не такою недоброю — Тажеж бо вона б не плакала, виражаючи мене, як би не любила? думала я и вже хотіла вертати назад; та знов подумала: ні вже! мертворо з могилы не вертають, — що буде тей буде! Більше, кажуть, копи лиха не буде, а копою й чорт его одбуде!

Знялася з дороги, перевинула клунок через плече, тай потягла прямо у місто не оглядаючись на село.

Шлях у місто міні вже знаемий був, кілька років з дядьком та дядиною їздила у ярмарок, — нічого було питати дороги. Пішла прямісінько до тої перенічайки, у якої ми що разу заночовували, їздячи у ярмарок. Звали її Мотрєю и жила вона на Побиванці. так той край міста звався. Там колись, кажуть, кулачки були, то такі страшні, що, як росналяться, то й кілками бють ся и чим хто запопаде. Нераз бувало який чоловік, або парубок, пішовши на кулачки погуляти, — живий до дому не вертався; там ему жаба и цицьки дасть! Череа те той край и назвали Побиванкою, бо дуже там багато душ полягло — побито.

На тій то Побиванці жила собі Мотря перенічайка. Була вона удова и тільки й дитини у неї, що чотирнацяти — літня дівчинка Галя. Воно було собі таке мале, болізне, замліле: а в Мотрі діла багато, — що дня, що дня печи; що у вечері, напече, то те за день и розпрода, а на вечір знову печи. Та як Галя була собі, кажу, таки замліла, то Мотря її и не привчала до своєї роботи, а все наймала наймищу.

Я ще перед постом чула, що наймищка у неї відійшла. Це казала міні сусіда наша и каже, — що я раяла тебе, и що Мотря буцім, так уподобала мене, ще тоді, як у ярмарок бачила, що каже, як би вона стала у мене, то яб їй Вігэна яку плату дала. Перед празником знову сусіда була у місті и казала, що знову бачила Мотрю и що знову вона роспитувала за мене. Так я ото прямо и пішла до неї.

Прихожу, аж її нема дома, одна Галя сидить, сорочку шве.
— А де мати, питаю?

- На базарі.
- А коли вернуться?
- У вечері.

Положила я клуночок, сіла коло неї, дивлюся на її шитво.

- Що це ви шите?
- Та це сорочку, каже.
- Нуте и вам поможу.

Вона и віддала. Сіла я, шию, а Галя коло мене сидить дивиться...

- Чого це ти до нас прийшла? питає через скільки там часу.
- Найматься, кажу їй, — коли наймете.
- Так, найmemo! аж скрикнула. Мати тебе що-дня сподівається та виглядає. Уже скільки других було, то мати подержить с тиждень, та й розчитає... коби таки, каже, міні та дівчина, що у ярмарок з села приходила.

- Ну отже оце и я прийшла.
- А ти у селі служила де? пита мене.
- Служила, кажу їй, — та що моя служба?
- Як каже! хіба не заплачено тобі?
- Та міні ніхто й не платив ніколи, кажу їй. Я у дядька жила, на его дітей робила, так, дурно; за те тільки, що він дядько, а я его племінниця.

Так седимо собі, балакаємо, Коли двері скрип — аж и Господиня Мотря йде.

— Здорова, — віта мене, устунивши у хату, — а я тебе вже давно дожидаю.

— Здрастуйте, одвітую їй, — оце же уже и я прийшла.

— А щож ти так пізно?

— Та не хотілося все якось кидати своїх; думаю: свої — все ж не чужі, а воно ще гірше вийшло.

— То-то и є. А перед тобою у мене вже аж три наймички перевелося. Все якись не пивидкі, не поворотні, не моторні. Ну гаразд же що ти прийшла; — тепер міні нічого розшукувати... Ти ж іла що й досі, чи ні?

— Та идучи, кажу, з дому поснідала; а після того ще нічого не іла.

— Ну так будемо ж обідати.

Посідали, пообідали.

Після обіда питає мене Мотря:

— А що ж ти в мене візьмеш, дівчино? за рік, чи по місяч
но и чи на своїй одежі, чи на моїй?

— Та на одежі вже вашій, кажу. — А що ж ви дасте?

— А хто тебе знав, що ти хочиш?

— Та я не знаю... я ще ніде не служила за гроші и не знаю
по чому рік служити.

— Та дівчина, що була у мене, брала п'ятнацять карбо-
ванців за рік на моїй одежі.

П'ятнацять карбованців! подумала я. Скільки то воно! Ве-
лика мабуть сила!

— Та коли за п'ятнацять, кажу їй, та служила, той и за
п'ятнацять згодна.

— Тільки ж ти мою роботу знаєш? У такі дні раз учи-
нати на хліб, и під ярмарок — той двічі приходиться.

— Та вже, кажу, люде якось служили, той я буду.

— Ну, добре.

Ого згодились. Пішла вона знов на базар, видавши борошно
а и заходилась учиняти.

Та так мені весело-легко робить. Тепер я не дурно служу,
за гроші роблю! Так весело, що як би не було нікого у хаті, —
так би здається и завела на увесь голос, щоб аж улица роз-
лягалася; так Галя коло мене, — мині якось и соромно. Мовчу
вже, роблю та радію; а п'ятнацять карбованців так и вертяться
на умі. Уже я розсчитала собі чого й покупити... куплю зараз, —
думаю, — собі скриню, куплю дві хустки: одну велику жовтохо-
дячу, а другу шовкону; куплю плахту, — не буду у опідницях
ходити, — наберу на керсетку, куплю довгого ситцю; закажу чоботи,
одні чорноголові, з жовтими холявами, а другі сап'янці; — то
на той рік убирюсь, як найкраще, тай пійду у село у гості. От-
то я то посміюся з дядька та дячина; прямо у вічі скажу: що у
вас з самого мала служила, а як жидівська наймиця ходила; а в
чужих людей за один рік те заслужила, чогоб у вас за цілий рік
немала; не пійду и в двір до їх, зістануся у сусіди; вона така
добра - гарна.

Отак усе й думаю собі, сказано рада-рада. Як воду у снігах
наберала з діви, то поперед усього глянула у воду, сама на себе по-
дивилася. Та й не пізнала, — лице розжарілося, очі мають...
Аж підскочила: Чи се я, думаю, чи не я? Сказано дурна!]

Ог и зістала я у Мотрі. Вона така гарна, приязна. Що не
так, то без крику, без гуку того, покаже й розкаже. Як рідна

мати, — так вона до мене. **И** Галя мене любить, я їй вишиваю сорочки, учу як мережки пшті, як лиштву вербову, занузуване. **Ми** з нею все цілий день дома у двох; господиня тільки обідати приходить до дому, а иноді й обідати її нема; то ми у двох по-обідаємо; я помию, поперетераю миски, горішки, та візьмемо засунимось, тай спати полягаємо. Годину-другу проспимо, та й знову до роботи. **И** все у нас так, — тихо мило. Як згадаю, жита мов у дядька, той сама себе лаю, що чом я, дурна, давно такого не задумала; ужеб досі більше добра мала чім сама дячина. То знову таке подумарю: що як би мене взять, та упять повернути до дячини, — чи годилась б ій и теперешки так, як тоді, чи мовчала б на її докори?.. Ні, не годила би не мовчала б! То поки не знавши добра у світі, то й лихо добром стає; а як погуляєш хоч раз на своїй волі, та тоді вже ніяким колачем не заманиш у неволю.

Отак собі й пішли дні за днями, тижні за тижнями, місяці за місяцями. Обжилась я з містом, як з селом; ще воно краще мині здалося чім своє рідне гніздо. Кругом усе дівчата були: там Ядвоха, там Христина, там Марина... **Иноді** у вечір, під неділю, зйдемося на вигін за місто, де вітряки стоять, та як заспіваємо пісні, — аж на все місто чути. А в мене ще тоді голос був! такий звінкий та тонкий, що як візьмеш якої пісні, — то аж під небо сягає! А в місті, поки ще мене не знали, то все казали: отто яка напечінку здорова! А як же дізналися, де я служу, то стали господині казати: отто у вас яка дівка співуча! як поведе голосом, то не наче багатом по серці стібне!

И порубки у місті здавалися мині кращі ніж у селі. Там усе у ягничих свитах, у вибійчаних шганах и літом у шапках; а тут — у сукнянних чумарках, у китавних штанах, чоботи такі маленькі, на високих каблуках, каблуках; все підперезані каламайкавими добрими поясами, літом у картузах, а зимою у шапках. **Йде** бувало який улицею, — як картинна, так би на вго все и дивилася; ніколиб очий не зводила, — та аж гень-гень проведеш очима.

В-осени був у нас ярмарок. Приїхав и дядько, дячини не було. Як мене не стало, той з двору ні куди не виходить, а як при мині — той у базарі часто-густо ходила... **Дядько** роспитує: чи добре мині служити, чи не зобіжають мене, розказує, що **Марина** вийшла заміж; що **Остан Шваандибенко** одружився, та взяв жінку з другого села, явусь таку навію, що все б и встала, и лягла у молодого дядька... **Богато** де чого без мене перевернулося, багато

не так стало. Звісно жито не стоїть, а нде, — и чого у вму тільки не перейде и доброго и лихого!

Поїхав дядько и мині якось сумно стало. Чого? сама себе питою и невідкажу сама собі. Так чогось... хотілось б мині хоч на одну хвилину у своє село, хоч одним оком подивитись на вго, — чи справді воно так змінилось, як дядько каже; та яна Марина жінкою, яка там у Шкандибенка жінка; та який и дядько молодий, — все б хотілось побачити своїми очима, — від того й упала туга на мою душу.

Одначе я не довго сумувала. На третий день уже и думати забула чи був у нас дядько, чи небуло вго. Правда, й роботи тоді багато припало, — ярмарок, то разів по два на день печемо; у хаті як у печлі, сказано духоти важко, — аж пахнуть; и ти коло печі цілий день, то так втомиш ся, що як одбереш де пізної доби незняте місце, та як припадеш, — то як убита, до самого білого ранку не прокидаєшся. При такій праці не до сну було.

Минувся ярмарок, — знову мині полегшало, знову у нас и співи, и жарти. Часом дівчата понаскодять до нас у хату; завидемо таке — що й світа божого не видно; то танцюємо, то глузуємо одна з одної, за роботу посідаємо-співаємо, аж на улицю чути, аж стіни у хаті дрижать. Звісно молоді, дівчата!

Так минулася осінь, настала зима. Зимою більш вільного часу, ніж літом; ночі більші, через те вільного часу більше. З вечера абож сама піду на вечорниці, абож дівчата понаходять; — співи-жарти. Господина бувало слуха слуха нас, усміхнеться та и каже: ну вже видно чорт сім пар лаптів стоїтав, поки вас до купи зібрав! А ми звісно дівчата, — та парубків передражнюєм: — та жидів, та циган, — як хто кого з-умів.

Так несчулися воли и зима минула. Був саме ніст; весна відкрилася... Сонечко так мило світило — гріло; сніги таяли и поміж снігами де-не-де пробивалась зелена травиця... И чого воно мило так став на душі, легко на серці, як побачиш с під снігу зелену травицю? Так непаче мати, абе батько тебе привитають. Припала б, здається, до того зеленого листочка; пригортала б до серця; сміялась и плакала, — так люблю!

Найпаче здавалась мині та весна якоюсь любовою; такою любовою, та хорошею, якою ні до того, ні після того ні одна ніколи нездавалась... На душі так мов и легко, а все якось задумана ходиш; думки тебе окривляють; все сумно самій. . а й хо-

чється самій усе бути; що б ніхто не побачив, ніхто не почув, не наслідився, як с травницею розмовляеш, до травниці припадаєш, землю цілуєш... Ластівочку побачиш, як магусі зрадієш.. Ластівичень-щебетушечко! промовляєш до неї, — не літай ти надо мною, не вий ся над мою головою.. бо я сирота, одинока; нема в мене ні батька, не неньки, немає поради у світі!.. Чом мавп ти литись надо мною, візьми мене на свої легкі крила; полетимо у двох до Бога, спитаємо, — де те щастє у світі!..

Отак сидючи сама собі під коморою, або ходячи по зеленому садочку и промовляєш до всего живого и неживого. Потім схаченешся, та й сама з себе смієшся. А як ще подумаєш: а що як хто чув, як хто бачив? то так зробиться соромно, що зачервонієшся як рожа, та мирщій у хату... Біжими — біжими... а з-заду немов хто гукає на тебе: оттак, оттак, дівчо! та регочиться.

Раз тої ж таки весни, у вечері під неділю сиділа я за ворітьми. Сонечко спускалося за гору и все небо палало як огнем его світлом... Червоно-червоно стало тая; и хатки и садки, и річка чорна та бурна, — все все почервоніло, неначе кровю залє. А ж собі снжу на лавці, дивлюся як люде снують по вулиці, грязь мієать, та думаю: що ж це воно за знак що так сонце червоно сідає: Це непевне щось буде: або ж вітер, або ж мороз.

Та так собі задумалась, спустивши руки на коліна, так загадалась, що й сама не знаю де и чи я силу, чи не чую, біла мене щось бубонить, кричить — ворчить... и голос мов проходить через мене, коляше мене, присниля... и десь далеко, тихо, та безслідно завмирає.

Коли це зрзав над мою головою не мов з рушниць вигалило.

— Здрєва — чорноброва! а що так замислилася-загадалась!

Зляклася я, аж кинулася... И тоді тільки побачила, що через дорогу стояли дві жінки и лаялися одна з другою.

Одна кричала: брешеш, брешеш! брихливого батька и брихливої матері дочко! ніхто не докаже, що б я с таранами хліб некла; а у тебе, все бачить, що москалі твїи повбносили!

А друга собі кричить: — нехай и москалі! та ніхто не скаже, що б посеред базарю прасували по пряхах лепшим хлібом, як тебе!..

Це так вам жінки лаялися; наша сусідна з якоюсь перекупкою, а коло мене, як картина, стояв парубок!... Сило его шапка так пристала до его чорного, як галка, велєся, червоного, як маківка, виду, не мов вона не надіта на его голову, а тая він и ро-

дився з нею; чорного сукна чумарка, підперезана червоним, и жар, каламайковим полсом, — так як вилита; чоботи маленькі при носі. Сам високий, статний як вязь, бравий як сокіл. І ще й родилася, то небачала такого хорошого. А він стоїть коло мене, узявшись одною рукою за бік, а другу по волі пустив; очі горять — сяють; уста усміхаються.. Чи сниться це мені, думаю, чи всправді воно так!

А він знову до мене з сміхом промовляє:

— А щож ти не обіавесся до мене, дівчино! не мов тобі рот хто медом заліпив.

Глянула я на его... его постать, его усмішка, хороший — красний все передо мною, — аж у вічі бє.. думки колисом заходили, серце затріпалося; мала обіаватися з жартом до его, та так засоромилася, не мов хто мене у перш на крадіжці піймав, — як огонь запалала вся.. жарко стало, соромно.. аж болізно.

А він знов промовляє:

— О така ж то ти, дівко! от тобі її на! З виду и дівка, як дівка, а з словом, як злодій с чужим добром, ховається. Ну ж я хоть посижу коло тебе.

Тай сів. — Ох, лихо ж мов! хоч би він одвирнувся, хоч би не дивився на мене!

А він так приязно дивиться, що як не звість своїми карими очима. А мині так соромно, що аж у вухах глушить та пищить. Взяла я тай закрилася руками. На правій руці у мене аж три перстені срібних було: Як побачив він, то так и вхопив за руку.

— А..а перстенів, перстенів скілько! промовив.

Я стулила руку у кулак — непускаю; а він усилювується відняти. Я міцно тулю палець до палця; він ще дужче налягав та так здавив, що я аж скрикнула...

— О-го! он аж коли почув твій голос. — баже, та й пустив руку.

Я мерщій скочила, та хотіла у хвїртку тікати, а він хап! мене з-заду за керсетку, -- я так и сіла ему на коліна. Обняв він мене, пригорта до себе, цілує...

— Гетьте! соремязливо одмовляю я ему, — не лізьте бо, бо господниця як побачуть, то будуть лаяли:

— А ти хіба служиши! питає мене

— Служу, вашу ему.

— Відкіль же ти сама!

— З Непцятайліви.

- Як то з Непитайлівки?
- А так, — краще не питати.
- Чого ж так!
- Та так. Адже ж я вас не питаю з відкіль ви сами?
- Я городянський.
- А я з села, з Лазарівки.
- З Лаза-рів-ки! якось провів він.
- Єге,
- Чи все ж там такі хороші дівчата?
- Які?
- Такі як ти!

Мині так якось любо стало від того, що я вже забувши свою недавню соромязність.

— Чого ж ви сміятися прийшли? — кажу ему, та взяла и насунула на самі очі его сиву шапку.

Він підсунув шапку, пригорнув мене и вже оддуб був губи, щоб поцілувати, як я випрочивши руку, як удару его по губах, аж луна раздалася.. Скрикнув він, пустив мене; а я зірвала ся засміялася, та мерщій и побігла у хвіртку.

— Бач яка ти, соромязлива? промовив він, — постій ж!

— Я й так нікуди нетікаю, — кажу ему з за хвіртки.

— Ну ну, постій; я до тебе ще й завтра прийду.

— А я невийду.

— А я викличу.

— Ні, не викличите.

— Ну, там як буде; а сьогодні прощай.

Тай пішов. Дивлюся я ему у слід. Пішов похилившись. — Иде собі тихо, повагом; а я стою, оберлася об тин; провожу его очима, та думаю: за що, дурна я, его ударила! Може він розсердився за це на мене! А певно розсердився, бо так скоро не пішов би... Дурна, дурна я! и що він зробив мині таке, що я его ударила?... А сам же хороший, як картина, уродливий — як щастів!...

Та й обняв мене смуток. Довго стояла я, дивлючися на пусту улицю. де-не-де хіба собака перебіжить, то москаль перейде, та жидівський гвалт відкілясь з-далеки доноситься... Сидень зі всім поблід, пожовк; и стало явось жовто сумно; з другого боку чорні хмари вставали и чорну тінь кидали на землю... Уже почали де-де світло світити; місто все тихо, вгвало, завмирало и тільки чутнійше стало, як вода ревла та шуміла на греблі...

Озирнулася я назад аж уже и в нашій хаті світиться, знялася и тихо побрила й собі.

— Де це ти була, Варко? пита гоєподиня.

— Там стояла, коло хвіртки, важу.

Повечеряли, спати полягали. Чую я всі сплять, аж хрнуть; а мене и сон не бере. Все він перед моїма очима; скривився — насупився, яким був у той час коли я его ударила.

Чи не дурна я, чи не скажена? думаю. Що він надкуєив, чи половини б мене не стало, — як би поцілував, — аджеж самій так любб було... а я его ударила! Та аж плач мене бере. Жду того ранку, як Бога, як на те ще й ніч така довга; не мов такої довгої ще ніколи в роду не було; у кожній мов годині цілих три ночі зліто... Хоч би півні скоріше кричали! устала б та на хліб завдала!... думаю.

На силу ранку діждала. А ще ж то й день! думаю.

— Після обіда пішла походити аж на вигін. Стривають дівчата.

— Чого це ти така стала! аж скривнули в один голос.

— Яка?

— Поблідла, пожовкла, очі погасли и немов курчат погубила.

— От, вигадуйте! одмовляю їм; та й повернула до дому.

А по умі все, — волиб егопобачити, хоч здадева, хоч одним оком, хоч мелькома. Иду собі тихо, коли підходячи до двору, — гульк! — аж и він виткнувся с краю улиці. Иде, голову високо держить, жупав назад одкинув и тільки шапка у его на голові маячить, як би на церкві.

Я мерщій у двір, за хвіртву, сховалася та стою. А він здадева ще побачна...

— Та не ховайся, не ховайся, — кричить, — од мого ока віде не заховавшся.

Прийшов, поздоровлявся, сів на лавці; виняв насіця, дав и мні. Я стою у дворі та лушу, а він на лавці сидить та собі лущить.

— Чого ж ти у дворі стоїш? Чому не сидиш рядом зо мною.

— Того щоб це було повчорашному, кажу ему.

— Ні, сьогодні не буде так, откаже він и пильно дивиться на мене.

И чого він дивиться так на мене, — думаю собі. Не вже и ему любба? А певно що так, — бо не цронцибав би на скрізь очима, як він прошиба. Та який его погляд и люббй и страшний, — як

стрінешся, так и затілався, як од чого недоброго, од чого злого, — а все ж любий.

— Ти давно тут служиш? пита.

— Та вже швидко рік буде.

— Як же я тебе ніде не бачив?

Не знаю.

— А добре тут служити, — не сварлива господиня?

— Ні, пішли Боже й повік таку.

— Одже ж я думаю видати свого хозяіна.

Так и він служить! трохи не врукнула я. А дивись — мов господарский син, и служить. Дивно мині.

— А де ж ти у наймах? питаю.

— Та тут, у кравця... Та воно б и нічого, та він панствує а господиня перенродує; та як нікого нема дома, то часом и без хліба цілий день робиш. Ми вже ему с хдопцями казали; дай нам по пять карбованців у місяць, то ми вже на своїх хлібах будемо, — так не хоче. Ну хоч од пари плати, — и того не хоче... Повину. Стану у жида, або до другого перейду.

— И богато вас у хозяіна?

— Трох нас робить.

— А діла богато?

— Та е. Его мають еа найкращого, то діла — богато.

Он воно як! подумала я. Стілько то зацого брата тепер на служить! один у шевця, другий у кравця, той у столяра, а той у другому місті... И всі служать.

— И ховдінь же робить? питаю его.

— А на що б він и держав нас, як би сам робив!

— Так він значить вашими руками жар загібає?

— А ти думавш? Вони всі такі!

Мині так его шкода стало... Отакий хороший, бравий — тай у наймах віц карата! Щось своє щось рідне почула я в ему; тоже и в его, як у мене, ні роду, ні припаду, — та ніхто ні првгорне, ні прията... Жалко стало его.

Позабаром наша тава розмова перейшла у жарти. Почали одно одному квітки пришивати. И несчулась як уже коло его на лавці сиділа; як він мої перстеці неодіймав и собі на руки понадівав. Так мині хорошо з ним сидіти, жартувати; любо так, як з братом рідним.

Довго я в ним просиділа; уже й господиня прийшла; уже й ніч на землю налягла, почали світло світити, а я все сизу не

примічаю того нічого, балакаю — жартую, так мині з ним весело — хорошо. Та вже господиня покликкала, розлучила нас, а то б здається и цілу ніч проспиділи.

— Но прощай же, каже, Варко, як що завтра тобі вільно буде, то я й завтра прийду.

— Прощай, кажу, Василю (ого Василем звали) и жартую до его, — не вийду, мовлю.

Пішов він піляхом а я у хату. Ухожу, а господиня дивиться на мене тай каже:

— Є, довго ж, ти, дівко, з нашими парубками гуляєш! Уже б давно пора учиняти, а тебе все нема.

Довір той мині гірш пожа у серце вгородився: аж, я скріпила серце, замовчала, тільки думаю собі: усі ви однакові бачу! усім вам зависно, коли наймичка одну годину прогуляє... прокляті, прокляті!... а слези так и задушили мене.

А господиня побачила що я мовчу, не обзивалася до неї, та знов каже:

— Не думай, Варко, що я тобі це з серця кажу, я тільки жартую. Тільки баружися, дочко. Ти ще не знаєш наших халамидників, які вони; він с тобою и день и ніч буде сидіти, поки з-ума незведе, а там и — кине. Ти не бай на те, що у такому красному ходять, а не стоять вони слова доброго!

Це вона мені так любо вимовляє, а я стою біля діжі, учиняю та думаю: у-у чортова господарська натура! їй задро на те, коли наймит, або наймичка надіне не будінне, а празникове. Увесь світ зажерли б, прокляті, — то ще б мало!

Росердилася я тоді на свою господиню, у перше побачила яка вона зла; — що як багатий та так ходить — той добре; а як наймит бідний у празниковій одежі, — то вже й чорт-зна-що.

Полягали спати. Усі поснули, тільки я ні. Мині він все з-ума несходять, — все перед очима, — хороший, ясний як сонце; любий, як щастє, усміхається, як рожа розпускається. Та як загадавсья отак об ему, и господиня як сова, лізе в очі; так мов жалібно мовить — стогне, а все дивиться хижо, як сова... проклята! думаю я, — и чоґо ти лізши на думку з своїм хижим поглядом?.. Тай урнюся під подушку, щоб хоч заснути або що.

На другий вечір унять его бачила, на третий теж и так кожного вечера. А тут уже й свято не за горами, — рів мині виходить.

— А щож, Варко, пита мене хозяйка, — чи зістанешся ще в мене нарік, чи може де краще місце вишукала?

— Ні вже, кажу, я до вас привняла, а ви до мене, то краще зістануся.

Зісталася я. За гроші, що вислужила, купила перед празником плахту, запаску, купила хусту шовкову, чоботь сапанці; хотіла скриню купити, та, — раз — дорого, а вдруге — нігде постановити; так я ті останні три карбовощі віддала господні до схову.

От и свято прийшло — Велик-день. Вимилась, вичисалась я, убралася, — як та махівка серед огорода; Пішла до церкви; его бачила; христосилася; та як любо христоситися з ним.

Після обіда хозяйка каже: ти б може, Варко, у село пішла; дядька дядину одвідала.

— Що я там у їх не бачила? аж сириннула.

Та не в село пішла, а на вигін за селом гуляти. Прихожу, коли й він там; стоїть, оріхи луска; попрохала я, дав и міні. Далі ми співали, на колісці гойдалися, весело так весело прогуляли. Уже пізно одвів він мене до дому.

Так за гулянками не чулася коли и празники минули, почалися будні; унять робота, унять пекти, вчиняти. То я бувало стою біля діжі, учинаю, а думка за ним усюди ганяє, коло его голубкою веться; а яв одробила своє — то зараз с хати, уже й заворітьми, а тут и він приходить. Та так кожного вечора. Коли дощ, або робота спільна не дасть нам побачитись, — то журби не оберешся; ходиш, як курят погубила, як рідного батька втерла.

Так прийшла и Зелена неділя, уквічала землю квітом, дерево — листом. Пахучо так усюди, зелено, тепленько, гарно!

— Не хочу я у хаті спати, кажу господні, — душно міні, буду у комірчині лягати.

— Як хочеш, дочко, одмовила вона. Твоє діло, ти сама себе знаєш.

Вона вже помітила, та так и нативала; а міні її натикане гірше огню пече, як тупим ножем на душі ріже. И я проклинала в душі усякого хозяйіна и свою безталанну долю, що примусила мене наймичковати.

Почала я спати у коморі, почав и він ходити до мене. И скілько-то тих нічок літних милих привела я з ним, дивлючися у его карі очі, пригортаючи до свого серця? Бувало таке, — мин;

здавалося буцім я літала по широкому світі, біляся крильцяму у синє небо и так мині легко, так весело, що я забувала все на світі, не забувала тільки що він біля мене, обнимає, пригортає его и слезами молила-просила: — голубе мій синій! не згуби мене бідну сиротину, не звиди з ума дурну нерозумную дівчину!... У менеж ні батька, ні неньки, одна тільки ти порада моя всегосвітня!... Не насмійся ж надімною молодою!.. А він тільки припадав де мого лона, та втішав: — Не бійся, Варочко, не бійся голубочко? на що ж мині тебе з ума зводити, коли я мушу тебе за себе взяти, с тобою свою долю и недолю звязати!...

И я вірила ему, поки....

Поникла весела голова моя, обняв душу сум, на серце — як камінна гора налягла. Страх чогось кожної хвилини висів над моєю головою и — як мара, як заводи пугачові, вставав у ночі и будив мене серед кріпкого сну... Я кидалася — жахалася... А, ему все віру дала: — ні, не покине він мене, він так кохає так пригортає, божитьься так, що тільки дінде осени зараз и подружитьься зі мною.

Одного разу попрохав він у мене карбованця,

— Трапляється, каже, купити шовкову хустку на шню, грошей — нема, а хозяйн не дає.

Взяла я у господині свого заробленого; дала ему. Через тиждень упять просить, — взяла я другого, дала; так третєго, четвертого — пятого...

Коли чую? ... Чи повірила б я, коли б другі те казали? Здається, як звірюка, кинулася б на того, хто таке сказав и видерла з лоба очи.. А тож то самій почути?!...

Була пора вже під осінь. Мині так нудно чогось, тяжко — сонце, як раз над головою пече; дощу довго не було, — курява усе місто криє, як хмара, не дає дихати вільно. Була неділя. Пійду, думаю, хоч на вигін прохожуся, та й Ёго може побачу; — бо уже третій вечір, як не приходив.

Иду собі потихонько. От уже и вигін зеленіє и млини стоять з поломаними крилами, сумують. Он и наш майдан, де ми вулицю збираємо. Минула я це все, та й иду до мого самого найлюбійшого млина. Він аж на краю стояв, на горі; за ним, як на долоні, и місто все и кругом, скілько оком скинеш — ниве. Там полові, там чорні, там зелені аж голубі, там білі, як молоко. Любо так відтіль дивитися: я й пішла. Недоходячи ще, почувла я голос Василів. Мині так радісно, мала закликати его, а далі поду-

мала; ні, краще підярадуся, подивлюся що він робить с ним балакає.

Тихо підхожу під млин. Дивлюся — сидить він з якимсь парубком; перед ними у пляшці горівка стоїть, піввауна лежить н шматок хліба. Обидва п'яні-п'яні.

— Так ти не знайдеш, кажеш, дівчини собі? пита Василь того парубка.

— Не знайдуж, одмовив тай здихнув.

— А в мене, брат дівчина! як зоря та ясна! хочеш перепродаю тобі?

— Є в, їй Богу?

— Єй Богу! А що даси?

— Що хоч візьмеш, тільки спусти!

— А дівчина, брат, — як писанка! А як пригорне, поцілує! то забудеш де її сидиш!

— Як же ти добрався до неї?

— Хе! — багато казати, а мало слухати. Цілу весну, як один час, проваландався л з нею; ніч у ніч у неї, — поки добився! И сяка мов, и така — ні, нічого; поки необіцяв жинитись, — тоді тільки взяла!...

Тай зариготались обое, як два дики заревли на все поле.

— Так узяла, кажеш?..

— Узяла, брате!.. Тепер от пятого карбованця дає, кажу їй, купити треба то те, то друге; то вона візьме у гостподині, тай дає... а мині що? гуляю собі!..

Засвистало, зашипало у моїх ухах, засичало, закричало, загавкало мов серце у грудех... кого я любила, кого я кохала — пригортала? скрикнула я и, як стріла з лука, як куля пустилася бігти до дому.

Світ, людей, сонце, — все б розірвала, все розшматувала б я! — така мене злість опанувала тоді. — О клятий, лютий! ні гріха ему, ні встида, ні сорому!.. И Бог не покарав, люде не задушать!.. Як би воля та сила, — угородила б зубами у его горло; сміялася б, як божевільна, як він буде хорчати, насала б ротом крови и плювала б нею у его очи!...

Не памятаю зівсім, що творилося тоді зі мною; щось лихе, хижє, нелюдське, а що — не знаю... Памятаю тільки, що убігла у комору, упала на постіль, та плачу-плачу; аж Галя с хати почувла мій ламент. Убіга до мене.

— Чого ти, Варко, плачеш? що тобі?

*

Як скажена я, перекинулась на подушках, ухватила зубами ріжок одної, та так с пірем и вирвала..

Галя злякалася, та од мене. Через скільки там часу, прибіга с Харитиною, що через два двори од нашого служила; ми з нею товаришували. Чую хтось иде у комору, ступає на східці; а Галя кричить:

— Не ходи, Харитино! укусьть, пірве!.. Не ходи! Харитина засміялася и одчиняє двері.

— А ну, каже, де тота скажеца! це на мене так.

А я з злости так ослабувала, що лежу вже, та на силу дишу.. Вийшла Харитина до мене.

— Що тобі, Варко?

А я й слова не промовила; дивлюся на неї кріз слези, и здається вона мені якоюсь темною плямою, а не людиною.

Припала вона до мене.

— Що тобі? питає. Ти недужа. Чого ж це ти, від чого так сталося?

— О-ох!... ледве зібравши, сили, вимовила я, — я недужа.. не чіпай мене... иди собі... я може засну; може, полегшає мині.. Та й очи закрила... Не знала коли й пішла,

У вечері приходять господиня.

— Що се, Варко, таке тобі? Чого се ти така стала?

— Так чогось, кажу, погано; сама не знаю чого.

— Ти б може у хату перейшла?

— Ні краще ту буду. Мині и так жарко.

— Як знавш. Тільки коли б тобі не гірше було.

— Уже, кажу, краще не треба, як и так в.

Подивилась вона на мене, та й собі пішла.

Зісталася я сама. И що вже тоді не робилося зі мною, що не витворялося? Йй по собачому вила, и по курячому співала, а по котячому навкала!.. И чого мині не привижувалося? Здавалось мині, що зійшла я на високу — високу скелю и стою з ним над самим краєм. — Соньце мов сходить, а там у низу — дна не видно, якийсь туман, дим піднімається з відтіля.... А що, кажу ему, як би отуди свочить? — А він візьме — та пхиць мене!.. Закрутилося, завертілося у голові; весь світ оморком заходив... чую що лечу... як крикну! таї прокинулася. Страціно трушуся.

Цілу ніч оттаки перебула я. Уже перед світом на одну волосину замкнула очі; начали півні кричати — розбудили. Устала

я. Рання прохолода освіжила мене. Вийшла я на серед двору, — дунув свіжий вітрець на мою гарячу голову; мені не добре стало, тільки чую, що усі кістки мої, як понеребивані, болять, — ні потягтися мені, ні позіхнути не можна.

Ужожу я в хату; господиня вже встала.

— А що, Варко, полегчало тобі?

— То присхне як на собаці! кажу їй жартом, а в очах уже слези миготять.
(Конець буде).

МАНДРІВКА на Українське Підляся.

Світе тихий, краю милий, моя Україно!

За що тебе сплідровано, за що, мати, гнеш?

Шевченко.

(Дальше.)

Обрїм згаданих прикмет вимова Русинів кругом Білої має ще дуже де чого свого власного. Так тут **о** під ударенем змінється на **у**, як на Полісі; тут говорять: **кунь**, **вұл**, **вун** **пуйде**, **у панув**, **у жидув**. А за те в деяких словах **о** не змінилося не тільки на **у**, але навіть ні на українське **і**; так Русини під Білою кажуть: **пойде**, **кот**, **кошка**. Без удареня **о** так і зісталося, як от в Чернігівщині: **ношлі куповаті** (на Україні: **пішли купувати**). Українське **рь** тут зістається твердим, як в словах: **ору**, **говору**, **зора**, а за те шипучі літери змягчаються, зівсім як в Чернігівщині. Міні траплялось чути дуже виразно: **шѣжъ ти щѣ рвешъ?** (що ж ти ще рвеш?) Літера **к** не все переходить в **ч**; так говорять: **хлѣб пеку**, **пекут**, и **печут**, и від того часом народ дуже комично клеїть слова, в кожному селі по своєму. Одна баба сказала: **ми пекім хлѣб** (ми печемо хліб).

В глаголах, в 3. лицах обох чисел в Більському завітку скрізь вінчають твердо: **ходіт**, **робіт**, **говоріт**, **ходят**, **кажут**, **лазят**, **пют**. Так вимовляють глаголи в Галичині: міні траплялось чути таку вимову од галичан знад самої річки Сяна, близько Перемишля, знов — з самого краю границі нашого племя. Однак на Підлясі глаголи виходять трохи похожі на великоруські а ще як до твердих кінців в 3. лицах часом приточить ся **мягке і**, як в словах: **хбдіт**, **робіт**. Не можна сказати, щоб на такі далекі границі нашого племя, як Біла и Перемишль, мав який вплив вели-

коруський язык. И в старім Києві не було глаголів с такими кінцями, бо в списках Несторової літописи и в „Слові“ о полку **Игореві**“ в 3. лицах обох чисел глаголів ми вважаємо м'який, український кінець. Скорше можна догадатись, що підляська и перемиська форма глаголів колись була и на східній границі нашого племя, в Чернігівщині и в Курській землі, и посунулась разом с українським племенем до теперішньої Москви на далеку північ змінившись під впливом **Финського** племя и климатичних причин в теперішні циро великоруські форми. И може як би підляські Русини, с такими формами вимови, як **іхаті, ходіті, читаті, песті, ходіт. робіт, шют, продают,** — та посунулись не як польському племеню, а як **финському**, не до Буга и Висли, а до Волги и Оки, то може и з їх вийшло б великоруське племя з великоруським язиком.

Окрім помянутого в вимові підбільській часом трапляється форма прошедш. часу глагола на **лѣ (поробілъ)**, слова: **лѣдъ, мѣдъ (утѣкъ)**, (україн. **лід, мід** (польск. **люд, мюд**) доздрітій (укр. **доспілий = стилій**; (польск. **дойржалы**); **зелѣний, Всі** ці слова, найблизчі до теперішнього великоруського, хоч іх и мало трапляється, вся фонетика вимови, хоч дуже оригінальна, але трохи нагадує великоруську фонетику, все те наводить на гадку, що може колись на східнім и східнєпівнічнім краю далекої сіверської и курської землі українське племя мало таку або похожу фонетику. И тоді як наше племя посунулось на північ и втягло в себе финські елементи, то з його вийшов и народ великоруський, и теперішній великоруський язык. Не дурно ж на далекій Волзі, и навіть в Вологодській губерні **Великоруси** місцями вимовляють и тепер по українськи **ѣ** на **і**; кажуть: **сніг, хліб, а не снѣг, хлѣб.** *) Певне, що там сіло наше племя, переселене **Андреем Боголюбським**, або воно повиходило з старого Новгорода на колоніі, або може просто посунулось од границі української. На таку думку навело нас те, що скрізь на північних краях нашого племя трапляють ся форми язика трохи ніби переступні до великоруського, навіть там, куди не міг досягти теперішній великоруський язык. А по літописи **Несторовій** тих самих форм не було в язичі старого Києва — в самій середині українського племя. В списках **Несторової** літописи форма гла-

*) Дивись: „Былины“ **Рябникова**, записані в **Володим. Губер.**

гола в 3. лицах обох чисел чисто українські; як напр.: **ХОДИТЬ, ГОВОРИТЬ, ГЛАГОЛЮТЬ, ИМУТЬ**, наперекір підляській и надсянській вимові. Тим то ніяк не можна запевняти, що підляська або сіверська фонетика, и деякі форми языка були в давнім Києві, на Дніпрі, що їх одсунула на краї нова чистоукраїнська вимова, як пізнійша. Щиро українська форма глагола так давня в Київщині, як Нестор и треба стати на тому, що підляська а може колись така сама курсьва и може ще яка вимова споконвіку була тільки на краях нашого племя, не познчена од сусід — и посунувшись ик Оці и Волзі з нашим народом затверділа и переробилась на велукоруський язык під сторонним впливом. Можна догадуватись, що великоруський язык виробився з українського.

Ми не будемо наставати на те, що згадані нами прикмети языка нідбільських Русинів спільні для цілого більського краю. Того не можна сказати, бо тут кожне село має дещо в вимові своє власне, чого вже не прийдеться почути в другому селі. Ми записали тільки значнійші особности языка вже дуже попсованого польщиною, котра може винна в тому, що язык Русинів коло Білої дуже неомежований и самовільний до того, що кожна баба має право ліпити слова по своїй впадоби. Уже багато польських слів вплило в язык більських Русинів; на пр.: **сбдо, біч (батіг), тримаю, (держу) бардзо (дуже), ходзь до мене татулє, матуня** и инче. И хоч далі на північ, в соколовськім повіті и на других кінцях по сусідству з мазурами, язык Русинів вже на половині перемішаний с польським, однако коло Білої те исване не дототоркнулося ще до етимології и фонетики языка, котра зістається ще цілою и навіть блискою до церковно-славянського языка ніж до польського. Польські слова прямо тільки наліпляні в язык Русинів и стирчать в єму, як понатикані.

Однако не вважаючи на свої осібні прикмети, на м'яке Ъ, на зм'ягчене И, на фонетику близьку до церковного языка, на деякі церковнославянські слова (днесь ведаю) на понатикані польські слова, все таки в основі, язык більських Русинів то язык український. Ціла маса слів, всі фирми в падежах и глаголах все те чисто українське, вся етимологія така сама як в язиці полтавців и чигиринців. И як одійдеп трохи в бік та прислухавсся здалекі, до розмови Русинів, щоб не дуже било в ваше ухо те м'яке іє, і, и инч. то зараз можна побачити, що язык їх в основі укра-

інський. *) Бо ніяк не можна прилучити до галицької вимови, до галицького наріччя: в єму містоим. **ся** не одривається од глаголів и не становиться поперед; глагол **єсмь** не заливається з инчими глаголами; тут не кажуть: **ся робит, ся діє, ходилисьмо, ходилисьте, хатов**; а говорять ці слова по українськи: **робиться, діється, ходилі, хатою** и т. д. Підлісько-білський язык ніяк не можна прилучити до галицької вимови, а далеко скорше до наддніпрянської. Те зараз можна побачити, переїхавши 10 верств до Ортеля и Костеневич. Там зівсім пропадає **Ѣ** и м'яке **і** и виходить чисто український язык, так неначе ви перехопитесь зразу в Радомильській повіт Київської губерні.

От наприклад розмова білською вимогою:

— Чи є в вас, — питаю я в молодиці — кутя, озвар, колядки ?

— О, є! два рази по Роздвіє. Хлопці и дівчата ходят колядовати.

— Чом же ви не йдете в поле ?

— „Бо я хліб даєсь пеку. Всіє наші пошлі в поле, а я маю що робіти в господіє. „Чого ти влез на вікно! „крикнула молодица на дитину. „А йді до хороби! Ходзь на двір! от хлопці гуляють на дорозіє! а то я тобі дам! Та не рви моркви, бо ще зелєна, незоздріта. Тікай до хороби!“

Треба сказати, що то мова для уха дуже м'ягка и приятна, хоч трохи й чудна для українця. Русини ще до того говорять так швидко, так ростягують слова, що здається виспівують мову, а не розмовляють, не вважаючи на те що й на Україні трохи говорять спровола на вид співаня.

Довго я стояв коло тину и записував кожне слово, кожду фразу з уст дітей и бабів. Сонце стояло серед неба и шварило мене, як огнем. Піт лився з мене и заливав листки паперу. Беркова коняка вже давно напилася води, и не могла встояти на місці од мух и гедзів. Берко прийшов до мене и силував іхати далі, але побачивши, що я записую, все що говорять хлопці, витріщив очи и питав мене:

„И на що то пан записує, що роблять оті діти ?

— Так, собі, Берку! я дуже цікавий.

Тим часом вибігло с хати дуже миршове сіре кошеня.

*) Навіть любима літера **Ѣ** не скрізь лишилась: напр. Русини під Білою вимовляють чисто по українськи: **біда міні**.

— Як, хлопці ви звете от-того звірка? спитав я?

— „На що пан записує таке погане кошеня“ обізвався Берко, не вгадавши, до чого стусується моя робота.

Саме тоді два хлопчини почали сваритись за моркву. Слово по слову и хлопці вчепились оди одному в чуби.

— Чи пан и те залише? спитав мене зі сміхом Берко.

— Запишу! ще й тебе, Берку, запишу, коли хоч!

Виїхали ми за село. На полі саме жали жито. Урожай, як розказували мині люде, був дуже добрий в тім році, але все таки поля світили лисинами; Рідкий хліб місцями ледве крив пісковату и кам'янисту підляську з млю. Тільки густі присілки з добрими великими хагами, та роскидані букетами ліски по околиці якось заслоняли од очей бідноту підляського поля засіяного скільви хлібом, стільки й картоплею. В селах и присілках на обох царинах стояло по два, по три високих хрестів. Де які хрести похилились на бік, пообростували мохом. На старих хрестах скрізь написані слова польські, а на нових вже надписи славянські. Так в селі Костеневичах на першому хресті вирізано: „Сей крестъ поставилъ Степанъ Малышевскій. „Помощь моя отъ Госнода сотворшаго небо и землю.“ Ся дуже мала річ показує вже, що Підляся потроха визволяється спід польського впливу...

Дорога пішла через болотяну маленьку річку Ви слу. Швидко розстелялись перед мною широкі сіножата, попід зеленими дісками. В долинах, на низинах блищала вода чзрез густу осоку; подекуди в ямах стоялі озерця, з досить чистою водою. В воді хлюпались пастушки, стояли по черево корови й воли, шукаючи прохолоди на стійлі, під горячим сонцем. Пейсаж був широ підляський и поліський. Тільки зелені кущі верболозу, та недостача білого піску нагадували, що правдиве Поліся ще далеко...

На такій місцині трапилось по дорозі двох сіл: Королівський и Книжий Ортель. Хати у ляцьких господарів дуже добрі, великі, з великими вікнами и з двома дверима коло одної хати. Хати стоять рядом и своїми вікнами великими и ясними, нагадують улицю хоч би и в місті... Однак жизнь тих Русинів, обстановка хатня — звичайна сільська, мужича. В хатах тіж лави, той же стіл, тава ж піч, як буває в хаті українця. Тільки дверці с чавуна воло груб, прості ліжка с подушками нагадували, що в тих сільських хатах трошечки повіяло європейським духом. Не багато добра зробила Польща для наших Русинів; а за те ж смільки зла!! Яка ж убога уніяцька дерев'яна церквіця стояла в кінці села!

Малесенька з високою гогницькою покрівлею з дощок, з маленьким хрестивом, з дзвінничкою, нисчою и поганьшою од паньского сажá для кабанів, уніяцька церківця була далеко убожша од тих високих верб, котрі прикривали її всю своїм гілєм, високо підіймаючи свої верхи над її хрестом.

Оргель був останнім селом з добрими сосновими хатами, хоть в тих хатах живуть небагаті люде. Може тим кращі села коло Білої, що місто близько, що земля трохи лучча. Далі до Буга лезать села дуже бідні з бідними, маленькими хатами.

Часом трапляються хати щиро-польські, низенькі; віконця прорізани тільки в одній колодці без одвірків, ширші в двох, ніж довші, з залізними поперечками.

За Оргелем стоїть село Костеневич. (В карті, прикладеній до Холмського Греко-уніяцького календаря). Село стоїть на 18 верств од повітового міста Білої и, може на 8 верств од **Пищаць**, станція на Варшавсько-Брестській залізній дорозі. Костеневич — перше село, де вже пропадає вимова Більська на **ѣ** (**ѣ**). Ще на одному кінці села, и то в малих дітей, можна почути легесенький голос **ѣ** (**ѣ**) в деяких словах, на пр.: **ѣсти**, и то почув тільки дуже цікаве ухо. На другім кінці села (**ѣ**) зівсім пропадає; пропадає и дуже м'яке (**і**) замість українського **и**; пропадає твердий кінець гваголів' в обох 3 лицах. Просто сказати, тут кінчиться вимова підбільська близька до церковнословянського язика, и починається чистий український язик, як раз такий, яким говорять в радомисльскім повіті; в київській губернії. Тут вже кажуть: **іхати, істи хліб, чоловік ходить, кажуть, пють**, и т. д. Можна сказати, що більским наріччям говорять в невеличкім закутку: од самих північних уніяцьких містечок — **Лосиць, Константинова, Янова** над Бугом до линії Варшавсько-Бресцької залізної дороги, — до **Межиріча, до Білої (Бялої, по польск. Бяла),** и до **Пищаць**. За залізну дорогу ик полудню вимова на **ѣ** и **і** ледві йде на 10 верств. Закуток такої вимови дуже малий, ледві примітний на карті Росні, и ще тим, що кілька уніяцьких сіл в Соколовськім повіті вище **Лосиць** и **Сюдльця** говорять вже по польски.

Між спомянутими містечками Більська вимова займає місця небільше, як на 40 верств ядовж и впоперек.

В Костеневичах знов побачив я церківцю низеньку, деревяну, з високою чорною покрівлю з деревяних дрянниць. Нігде

міні не траплялось бачити таких бідних церков. Тільки в Білорусі біднійші бо внутрі кумеками...

— Яка се церква? чи католицька, чи уніяцька? питаю я в чоловіка, котрий віз снопи чистим українським возом и волами.

— Католицька! обіззався чоловік, насупивши брови и не дивлячись міні в очи.

Добре пораються коло нашого народа польські пани и оподячені уніяцькі попи! подумав я.

— Чи справді то католицька церква? спитав я у коваля, котрий говорив до мене дуже добре по українськи вештаючись коло свого воза з вуглем.

— Де там! уніяцька! одказав міні коваль.

Проти церкви, через дорогу стоїть хата священика уніяцького; не велика й не мала, з ганком оплетеним королевим цвітом з мурованим верхом, з огорідчиком, хата була достоту така, як у наших українських біднійших священиків. И паньска оселя, з невеличким домом, з возівнями, з садком не дуже говорила про багатство пана. Тільки покоєві дівчата, котрі бігали по воду до криниці дуже белькотали чистим варшавським язиком... От, подумав я, з відкіль пливе польщина на наше українське село! — с паньського двора!

За Костеневичом як Бугові стоять дуже убогі села й присілки: Велика Дубровиця, Мала Дубровиця, Кривулька, Вулька. Скрізь хати маленькі, низькі, а часом зівсім польські з вузисінькими віконцями. Тільки нігде не траплялось міні бачити курних хат, без коминів, які я бачив у Грбднянських Русинів коло Бреста. В селах по обох царинах стоять хрести цілими купами по чотирі, по п'ять; за царинами знов видно хрести... На одній перехресті на полі стояло п'ять хрестів поруч. Цілий край здається засіяний ніби кладовищами... Не можна не догадатись, що ті хрести понаставляв езуїцький дух, котрий насів сув, на Підлясся а тепер давить его, бо живе в польсько-панській пропаганді и в уніяцькому споляченому духовенстві. Ті хрести, то прикмета кладовища, де хотіла Польща поховати повіки нашу національність на Підлясі. То не знак народнього благочестия! Сумно дивитись на ті хрести чорні, високі, поскуляні один на одного. Тільки часом бузькі, котрих на болотах безліну, стоять на верхах и на перехрестях хрестів, и с своїми тоненькими ніжками, з легким тілом роблять дуже граціозний вид для подорожного. На царинах між хрестами часто побачите капличку з статуєю католицького

Яна... Але в тих ділах можна піймати цікавим оком деякі риси української національності; бо лице тих Янів дуже скидається на якогонебудь Микиту або Онанаса. На українській землі и польській святий під католицькою одежею був все таки українцем...

В Малій Дубровиці я зайшов в одну хату полуднувати взявши з воза свою харч. В хаті я засгав дуже стару беззубу бабу з маленькою дитиною на руках.

— Добридень, бабуню! Чи дозволите міні пополуднувати у вашій хаті? питаю я у баби.

Баба стояла коло печи, на лиці в неї було видко, що вона здивувалась.

— Полуднуйте, коли ласка ваша, сказала баба смілійше. Бачив я бідні хати на Україні, але не траплялось міні бачити такої бідности, яку тепер міні довелось побачити на Підлясі. И сини були не малі, и хата чимала, але що за біднота! що за вбожество! Віконця в хаті поліські, на нядь в гору, и на півтори пяди вишир; лавки ледве на нядь вишир, стіл був широкий ледве на пів аршина и лежав не на чотирёх ногах, а на двох перехрестях сціплених посередині підніжкою одно з другим. Такі столи траплялось міні бачити и коло Дніпра. На стіні висіло зо два образки на папері. В печі стояло два порожні горщечки, а за горщками сидів в самій печі чорний кіт. С темної печі, с чорних челюстів, ясно блищали его зелені очі.

Я оглядав хату, питав у баби, як у іх зветься кажна річ. Баба зараз зрозуміла, що має діло не с польським паном, а с цікавим подорожним чоловіком, стала смілива, розговорилася. Старі, сухі губи швидко заворушались; и я побачив тут цікаву українську цокотуху.

— Як, баба, ваш кіт висидить в печі? питав я.

— Бо не топилы сьогодні. Мій син, Ян Клишко, пішов у поле жати ще досвіта, а я, стара, и без обіда обийдуєсь.

— Чи велика ж ваша семья?

— Була колись велика, а тепер стала мала. Літ з двацять попереду я мала десятеро дітей, а тепер остався міні один син. А се держу на руках онука.

Померкші очі старої засвітились ніби життяю, Міні полудень пішов якось лучче в горло. Серед такої бідноти якось и хліб не йшов на душу. Я дав паляниці и сала бабі, и онукови. Баба за-сміялась....

— Як у вас звуть се? питав я показуючи на комін.

— Та бовдур, кажуть. На що він вам здався? сміялась баба, одказуючи міні.

Все в хаті зналось так, як и на Україні. Близько од дверей висів комин, де світять лучиною зимової пори.

— Чого ви такі бідні? Чи маєте який заробіток? Чи маєте воли, корову?

— Де там знайти заробітки? Часом у панув жнемо. Короли не мавмо, а волів и не було ніколи.

И справді було знати, що корови нема, бо дитина було худе й бліде, як смерть. Не кров, а золотуха текла в его жилках.

— Чи маєте ж хліб?

— Хліба ве став до ноего, а картоплі став.

Пополудновав я и подяковав бабі Климчисі... Довго потім не виходив з думки чорний кіт в неопленій печі, и бліде личко дитяти, и стара баба Климчиха в драній сорочці, з грубого полотна.....

Сонце вже стояло серед неба, як ми підїжджали до села Тучної.

Женці на полі полуднували, посїдавши понад дорогою під вербами в холодку. На полі, на межах, або підкопою стояли треноги нагнуті рядниною: там висіла плетена з мотузків коліска на дерев'яних бильцях.

Наближаючись до села, я примітив, що женці на полі мають лица ніби трохи панські, а найбільше молодиці й дівчата. Дві молодиці, завязані по мужичи червоними хустками, лежали на траві, прикривши лица шматками білої кисеї. Густа курява снід нашого воза, так и вкрила їх з головою. Молодиці одвернули зівсім не помужичому носи и почали одмахуватись кисеєю, як пані... Зараз таки проти нас йшла ціла ватага чоловіків и молодиць в сільским костюмі, але на кожній жєнщині були сорочки тонні и чистїйші и сами вони були з лица білійші. Всі вони говорили по польски досить чисто, не шепеляво, и по мазурській.

— Чи ви мазури? спитав я людей.

Вся ватага стала, як ушопана, витріщивши на мене очі. Всі разом закричали, як гуси.

— Шляхта! а не мазури! ми шляхта! а то со! Кричали баби. *Ja by mi nie podarował, nie podarował!* кричали чоловіки. *Ja by nie podarował*, долітало до моїх ушей. Видко було зразу, що я дуже обідив ту польську шляхту своїм безвинним питанєм.

Я вже далеченько одвіхав, а шляхта все стояла та геготали як стадо роздражнених гусей. Міні здалося, що вони хотять доганяти мене.

Незабаром приїхали ми в шляхецьке село Тучну. Село було не велике. Хати стояли двома рядами понад шляхом и всі нічим не одрізнялись од простих мужицьких Русинів хат. Тільки один домик був критий залізом и був похожий на пеньський. В хатах було по сільски по просту. Житя тої шляхти нічим не одрізнялося од мужичого. Тільки на вікнах горщечки та часом віконниця коло вівна, або завісочка з білого перкалю, тарілка або шклянка на миснику, натякали про шляхецтво обивателів. Чоловіки и жінщини мають костюм сільський, скоріш український, ніж мазурський. Тільки жінщини носять сорочки білійші од мужичих и широко вирізані кругом шиї. На старих бабах трапляється побачити чипок на голові с цицовой квітчастої матерії підкладаний ватою и підв'язаний навупниками по під бородою. З свивими косами, з великими квітками по чипкови з добрий кулак, з одвислими губами підвислою шкурою на лиці, ті шляхтянки дуже страшні на вид. На старих шлятичах я бачив довгі чекмени з жовтоватого сукна, довгі й широкі, як чернечі мантиї. На головах деякі діди носили патрисярхально — шляхецькі картузи, с кошечої шкури. Можна було зауважати, що колись та шляхта більше одрізнялась од народа и мала свій костюм. А тепер молодче покоління вже зівсім стало похуже костюмом на Русинів. Не приймаючи звика Русинів, не мішаючись з ними через сватівства, шляхта держить свій власний тип: лице їх ніжнійше, шкура тонша, форми м'якші, ніж у Русинів. Повсему видно, що то люде півночі, прибудні в нашій полуденній краю, між нашим полуденним племенем.

(Дальше буде).

НАСТАСЯ.

Драма в 5. діяхъ,

основана на переданю історії Галицької Руси з другої половини 12. віку.

Написав Денис з-над Серета. Львів, 1872.

Оаовісшка кришична.

Народови, що зійшов с поля житя політичного, годі вже взне-стись до найвисшого роду поезиї — до драматургії. Звісно та-

кож, що поезія драматична и при розв'язанні життєвої політичній аж тоді може процвітати, коли поезія лірична и епічна репрезентується славними писателями. Коли-ж у нас тільки поезія лірична гарно розвинулась, то таки годі вимагати, щоб драматургія, основувшись на поезії ліричній и епічній, становилась ніяк довершеною. Виходячи з сього погляду на драматургію, мусимо признати, що тепер по-між народами славянськими тільки одні Росіяне добрими драмами похвалитись можуть. А поки-що треба нам радо повитати всяку прояву літературну, яку на полі драматургії у поодиноких народів славянських замічаємо. Радо витяємо отже и Настасю Дениса з-над Серета, бо вона пригадує нам одну з важніших картин історії галицько-руської, коли князь Ярослав сидів на престолі золотокованім, а бутна боярщина сміливо підносила голову. И справді, Настася, любовниця Ярослава Осмомисла, трагічною своєю кончиною подає поетови багатий матеріал таж для епічного, як и для драматичного писання. Настася, сердешна и гарна боярівна, прилягла цілим серцем ик своєму князеві, котрий в пристрасти любовній позабув, що є в ёго жінка законна. Як-же віттак Чагарове, родина Настасі, до великої піднялись могутости, то Ольга, жінка Ярославова, с покрівним Святополком завурушила проти Чагарових и власного мужа не тільки боярів, але також глоту простого люду. Ольга гадала, що підститься на своєму мужі віроломному, та й що піднесе на княжий сталець свого сина Володимира. Справді у страшній ворохобні спалили Настасю и умертвили Чагарових, ба, й самого князя вкинули в тюрму, алеж таки каявся народ небавком свого злочинства, та й виніс увязненого князя онять на трон, поставивши ему тоту вимінку, щоб жив з Ольгою по закону. Погляньмо-ж теперки безсторонно, як Денис з-над Серета сесю історичну подію драматизував.

Галицький князь Ярослав Осмомисл, сидячи на стільці золотокованім, відправляє у-перед трёх послів, що були до ёго прийшли з Угорщини, Польци и з Володимира, — та й у слові пращальнім титулує їх „благородиями.“ Позволяємо собі замітити, що в 12. віку ніхто не знав такої новомодноі титулятури. Звісно також, що тоді у нас и до князя ніхто не промовляв „Ваша Світлість!“; коли-бо народ або бояре свого володаря хотіли титулювати, то казали просто „княже“ або „княже господине!“ Справді, автор драматичний не повинен ніколи забувати тих памятных слів, які Шекспір вложив в уста Гамлетови: „Завданем драми було и

в, представити природі неначе зеркало, чесноті ві власні риси, — а столітю єго форму и вираз.“ — Опроче треба признати, що в яві первій Ярослав неначе найлінійший отець и истинний Осмомисл до дружини промовляв. Онісла же являється він тільки романсовим богатиром, котрий справи державні Чагарови передає, а сам лише в Настасі цілий свій світ бачить. В яві первій пізнаємо також Чагарова, отца Настасі, яко чоловіка підлого, що льститься князеви для власної користи и вигоди. Взагалі кожний схоче признати, що характери Чагарових, с. в. старого Чагарова, єго жінки Марти, и гарної Настасі досить консеквентно суть представлені. Ярослава же характер являється поденекуди млавим и за-мало мужним. — Щоб-до яви другої міг-би хто замітити, що посол Київський Ярославови лише для того звіщає про напад Андрея Боголюбського на Київ, щоби князь через асоціацію ідей пригадав собі сейчас Ольгу, законну свою жінку, а сестру Боголюбського, та щоб він віттак для свого оправданя сказав, що годі єму з лихою, норовистою жоною бути щасливим. Але о своїй незгідности з Ольгою треба було скорше чи пізнійше спізнати, щоб висказати, чому він Настасю полюбив; ту же міг він еще найвідповіднійше свою неохоту як тій жінці заявити.

Дія розвивається скоро. В яві третій бачимо вже Настасю, и ві щебетливу, миленьку подругу Параню. Настася — задумана, бо любить того, котрого любити ей не годиться. От, вже являється на сцені и Ярослав, и з жаром любовним викриває Настасі тайни свого серця. Але вона говорить єму таке: „Ох князю! камінь давить на серци; я єго не позбудуся хибаж лиш з житем;.. міні вас не годиться кохати... а однак...“ — Ярослав: „Ах Настасю! Я тебе ніколи не опущу! най грім вдарить в мое серце, най земля, весь світ в-округи повалиться, наколи стаю невірним для тебе! ти моя на-віки“ — И скінчилась розмова двох истот, що себе так щиро любили, а віттак загомонів шалений, пристрастний розговор сина Ольги, Володимира, и єго пустих товаришів про гошу дівку, що звали її Явдошка. Денис з-над Серета наслідував очевидно Шекспіра в таких сценах, що переходять з одної крайности в другу, та й заявив ту талант не-аби-який.

В дії другій — найслабшій из усіх — звязується интрига проти любящої ся пари. Автор хотів, щоби тотя интрига, яку Ольга проти свого мужа засновала, опиралась на Володимирі, ріднім сині Ольги и Ярослава! Здається нам отже, що ява перва, де наводиться розмова Ольги з ві ледащим синком, немало шквдить

цілому вражіню, яке сеся драма може викликати. От, и диалог Ольги з Володимиром :

Ольга. Десь був гультаю! гуляеш с пустими вітрами!... Знаю я твої витребеньки, твої ласоходи! Мовчип? Вижену я тобі тоті любощі! до турми замкну... зо три дни їсти не дам... та охолоднієш небоже! Кажи, десь був?

Володимир. Я ходив на прогульну... за місто... коло городу Чагарових.

Ольга. Чагарових! не видів там проклятої Настасі?

Володимир. (на стороні). Скажу, що видів, от, може видурюся... (до матери) Видів.

Ольга. Що?... видів... обое... разом... Кажи зараз, кажи!

Володимир. В городі... обое... разом.

Ольга. Го!... думала я... вгадала... так! — — Слухай сину! пробачу тобі всі твої витребеньки, — и як рідну дитину любитиму, до серця пригорну... и гропией дам до волі, и погуляти пушу... лишень будь послушний и того зділай, що скажу. — Позоруй мені на вітця, куди ходить, — и що робить, и за кожний раз дай мені об сім знати... А тепер иди дитинонько и виспись, бо тобі щось очи посоловіли... иди синочку, ти мій соколнку...

Володимир. Всё, всё, зроблю, що скажете! (відходить).

Ольга. (сама). Шійшов синок, ладащо, гірпі вітця! — — и т. д.

Відай на таку розмову не здобулася-б ні сама фурія, не-то що внягиня и жінка Ярослава; с котрою він з волі бояр и народу опісля таки жив по закону. — Сам же розвиток цитриги не в зівсім вдоволяючий. Розмова Ольги з Святополком в уривкова и не являє нам того висшого тону, який внязам, хоч и вельми лукавим, конечно годиться. Про-те сесі слова в диалогу не повинні мати місця:

Ольга. Се вже такою для тебе отсе діло; де чорт не второнав, там братчика мого любого пішле. Не правда Святополчику? Святополк. Де чорт не второна, там бабу пішле! мовить пословиця... Не правда, кохана сестричко? (II. 2).

Або н. пр. в яві четвертій дії третєї, де таке читаємо:

Ольга. Чуєш братчику! мій шалений муж справляє бенкет для тої чарівниці Настасі! Я не стерплю, и не здержусь;... як злий дух владу між них, коли позасідають за стіл, а мій господар, побіч неї... виберу ей очи сими моїми пальцями!...

Святополк. Погамуй ся сестро! та потерни трохи, бо зіпсуєш всё перед часом!

Ольга. Не буду терпіти, не хочу терпіти; не буду гамуватись. — —

Святополк. Відій же ту що з бабамн! (наслідує сестру:) Братчику, голубчику! допоможи мені мого мужа с престола здрулити, ногами здонтати; — — я не стерплю... не видержу; и т. д.

Коли-ж в характері такої Ольги являються драматичні похибки, то за-те бачимо в старій Марті милий образець чесної матери, що добру славу свої дочки висше цинить, авіж вигоду и хосен за-для княжої любови до ві Настасі. Марта сумує, хоча на внижому дворі в достатках живе; серце ві материньске вяне в розпуці, бо годі стерпіти сорому за-для тої нещасної любови; віттак не могучи пережити неслави Настасної — умирає. До так чесної дупі становиться Чагарів крайним контрастом. Він продає князеви свою найдорожшу дочку, щоб лише користуватись любовцями князя та й верховодити над усім боярством. Не дивно отже що з-за правління того лукавого чоловіка вся боярщина страшно заворушилась.

В дії третій роз'яснюється задумчиве чоло Настасине, але відай тільки з-за-того, щоб надійний луч життя супокійного вже ніколи не прошиб густі хмари, якими вкривалась доля нещасної героїні. Настася с Паранею повернула из прогульки и чулася здоровійшою та й веселійшою. Вертаючи домів взяла з собою дитину-сироту, що її мати була вмерла; хотіла бо її неначе рідну дочку плекати, и віттак через добрі діла прицитьвати занепокоєну совість. На тій прогульці чула також старця-бандуриста, що співав — мабуть в докір Настасі — про Осмомисла, та про черви се-б-то про Чагарових, що учільниці стали мід вижерати, пчоли гонити и жите затрувати. В тій дії автор гарно списав діялог Ярослава с Чагаровим, — котрий від князя як найбільші користи підлим способом хотів для себе вимантити. И знов являються псотники-товариші Володимирові, а віттак два міщане саме-тоді, коли в замку князь в честь свої Настасі бенкетував. Пісня нічного сторожа пригадує нам на пісню сторожа в Макбеті. Всё се хорошо; тільки мож було опустити оклик „Бердо!“ що не в ніщо інше, як тільки перекручений вираз німецький: *Weg da!*

Дія четверта повелась авторови найліпше. Виходячи з сього становиска естетичного, що в драмі елемент шуточний из трагічним нераз стикається, поет наводить діялог Володимира с пу-

сготливою Явдошкою, а дальше саме-тоді, коли через сцену похід похоронний с тілом Марти поступає, ведуть товариші Володимиркові комічно-трагічну річ про Настасю, котра не пійшла грудочку винути на гріб матери. Злишним було писати, що из-за кулі чути снів „Святий Боже!“ так як було також злишним в началку сєї дії споминати, що старці просячі милостині, присцівають и на лірі пригривають. Віттак замічаємо, що ява сема, де міщане в шинку против Чагарових ворогують, заким молодий Петро гуляє, вельми драматичною в та й деякі похибки сєї дії чинмало залагоджує.

В дії пятій стоїть по-переду діялог, який відбувся поміж князем а Чагаровим. Сей діялог належить також до лишних в сій драмі. Князь за-для любощей стався зовсім бездільним, а злочестивий той боярин сміє ёму вже таке говорити: „Ваша Світлість най уживають супокійно милого відпочинку... И вторий Атлас бодро двигаю на моїх плечах бремя держави!“ — Ярослав рад-би набрати більш мужнёго духа, про те пишуться гарними фразами про значінє народу в державі, але Чагарів, мов-би злий дух, бажає все вще бездільним сном его запоморочити, говорячи всілякі небилиці, що мабуть князі то боги земські, коли у підножия тінь, тьма и чернь! Ярослав не може очуняти из своєї помороки и каже сумно: „Стягаються хмари над мовою головою... чую що грім вда-рять!“...

Настася являється на сцені в останнє. Тяжкий смуток огорнув єї душу. Відна Параня потішає її як може, та каже, що ачейже протруться хмари и заблїсне знов яснє сонічко. Втім входить баба жєбруца, неначє яка лиха відьма. Трудно догадатись, по-що автор се пугало на сцену вводить. Відай є воно персоніфікацією гризучої совісти, котра дівчину тяжко поблудившу аж на місце єї затрати проводжала. Коли-ж се страховиско счезло, Настася приклоняється мов ик молитві и видить прояву своєї покійної матери. Мати позирає на дочку ласкаво и благословить її. Сєся ефектовна діма сцєна завляє прощєнє матери для нещасної дочки. Если-ж так належить розуміти сєсю прояву, то непотрібно виступає один старик з довгою сивою бородою в довгій чорній ризі, — мабуть то священик — щб Настасю публично сповідає и гріхи єї розрїшає. — И товпиться народ, а Настасю виводять на місце затрати. Ещє раз появляється баба жєбруца та шлє ик Настасі такий иронічний зазив: „Ходи ластівочко до плїбочку!... Погоди но пташечко, треба тя завінчати, ти бачиться свій віно-

*

чок загубила!... А народ гукає: „Завінчати, завінчати!“ — Настасю спалили на стосі... Здавалося-б не одному читателю, що після такої катастрофи найліпше було-б закінчити драму, щоб у зрительях не затирати глибокого враження, яке вділялось сумною кончиною Настасі. Але-ж автор зміркував добре, що треба було ще звістити, що сталося з увязненим князем Ярославом, я хто обіймив власть княжу в Галичі заворушенням. Ольга-бо бажала на троні посадити свого сина, заким лукавий Святополк тоту ворохобню для свого хісна був викликав. Довелось отже до того, що ні Ольга, ні Святополк нічого из своїх хитроцей не скористали. Галицький бо народ стягнувся, що ліпшого князя над Ярослава годі було ему одержати. И освободили увязненого князя й жадали від ёго, щоб простив ворохобникам та й жив з Ольгою по закону.

В драмі „Настася“ бачили ми отже, що автор в деяких сценах заявив хороший талант драматичний. Особливо належиться ёму похвала в тих явах, в котрих трагічний елемент из шуточним стивається, або де представляється душевна тривога Настасина. Віттак можемо сказати, що сеся драма належить до ліпших в репертоарі нашого убогого театру, по-за-як удачне начертане характерів головних становить справді вартість писана драматичного. Опроче сей начаток в драматургії „Дениса з-над Серета“ викликує в нас надію, що сей писатель зверне свою діяльність літературну переважно на писаню драматичному, та що він своїм приміром и инших писателів до труда в тім напрямі розбудить.

О.м. Огоновский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Бесіда посла Качали

в соймі кр. при дебаті над адресою до корони в Листоп. 1872.

Минуршого року в адресі склали ми подяку найяснійшому Пану за академію наук в Кракові и були ми найлучших надій що-до розширення автономії. Нині чую самі скарги и жалі.

Уже при отвореню сойма нарікав князь маршалок на короткість періодів соймових як и на то, що уставн нашого сойма до санкції непередладаються, а пізнійше виразився п. Кржечунович, що уставн наші десь-там аж за гробом санкціоновані бувають.

И адрес нинішній — то самі скарги и жалі, взиваюці о опіку и поміч.

Застановитись би належало, чи ми самі до того так сумного положеня не причинилися?

Станьмо тільки на становищу Австрії.

Австрія, як відомо, саладається с країв коронних, котрі мають свої права историчні, свою исторію, звичаї, обичаї, язик и окремі народности, котрими для того на один лад управлати не можна.

В 1848 р. виречено вправді тоє слово „рівноправність в сіх“, но рівноправність стояла на папері, в практиці же справедливність вимірювано не одними мірами.

Гадка централізації перемагала всюда, намірювано бо ущасливити ріжнородні краї коронні и народи свободами, на одно копито прикроюваними (н. пр. патентами лютовими, уставою грудневою и т. д.), хотя би таке ущасливленє мало перепроважуватись станами облоги, або переповненемъ криміналів, як то видимо в Чехії.

Австрія для того не скріпилась; сили зуживался в борбах межинародних, для яких то причин Австрія випадкам, які ю в 1859 и 1866 р. заскочили, опертись не була в стані.

В грізній хвилі, коли перед двома літами заносилося на війну між Німцями и Францією, монарха відкликався до народів и висказав свою волю: „Щоби відношеня країв и народів, в склад держави входячих, упорядковані були в духу всесторонного задовситьучиненя справедливим жаданям народів.“

Воля тая монарха ще дасігда ошчає переведеня в жите, и то інтереси скріпляє Австрія. Гадка не скріплиться, доки інтереси держави з интересами країв коронних залагожені, не будуть.

Ту не поміг дуалізм, не поможе и тріалізм. Ту треба всесторонного залагоженя.

До переведеня так великої и взнеслої задачи: всесторонного залагоженя, поклядав був монарх міністерство Гогенварта, т. е. мужей, у которих найшов те переконанє, що тільки тая

держава може з довірим споглядати в будучність, котора на свободі и рівній справедливості для всіх оперта.

Рескрипт цісарський з 12 перес. м. р. до чеського сойма, котрим узнано було право корони чеської, був порукою, що міністерство вступило на дорогу, на котрій краї коронні и народи прав своїх доступити мали. Так само и призволеня міністра для Галичини. Міністерство Гогенварта хотіло віддати державі, що їй яко такій належатись повинно, и оставити соймам, що краї коронні до розвитку свого требують.

Коли так тоє міністерство намірє, за призволенем монарха перетворити Австрию на підставі святих прав народів, в склад її входячих; коли ходило о те, щоби и Славянам вимірити справедливість, розуміється без покривкєня других, через що и довірие до Австрії скріпляється начало: тогди против тому міністерству повстала сильна опозиция. Вороги Славян, вороги свободи, жадні пановани над другими центрами, Мадари и Німці лучать свої сили, щоби міністерство Гогенварта, міністерство всесторонного загоженя, звалити. Так повстала сильна борба. Не була то однакж борба Славян з Німцями, але борба автономістів з централістами, борба свободи з неволею.

Такий був стан діл мнувшого року, така ситуация; коли наш сойм укладав адрес.

Заходив вопрос: по котрій стороні маємо станути? По стороні автономістів, чи централістів, по стороні прихателів свободи, чи неволі?

Відповідь на тоє питанє не була трудна; ходило о поперте міністерства угоди и свободи, и сойм наш в адресі з м. р. вирік памятні слова: „Правительство Вашої ц. к. апост. Милости числити може на щире и повне поперте з нашої сторони, т. е. в перепроваженю розширення автономії и всесторонної угоди.“

Так розуміли ми гатгорічний адрес, так задачу и положенє міністерства, для того вілька из нас Руснів за ним голосувало. Ходило бо о розширене автономії всіх країв коронних, о всесторонне загоженє, а свободі противним бути не можна. — С таким адресом іде наша делегация до Відня и застає ситуацію змінену, централістів у власти.

По упадку міністерства Гогенварта було очевидним обовязкомь всіх опозиційних народів, поступати солідарно, бо тільки об'єдненими силами значні skutky досягнути можна. Вказана ак-

ція в тім вигляді була негация, т. е. не вступати до Ради державної, відомо бо, що вірноконституційні, мимо терористичної агітації виборової, мимо тероризма на вибори із сторони свого міністерства, не були в стані Ради державної до skutku привести. Ту була хвиля, фіації конституційній, яка у нас практикується, кінець положити.

Без депутованих с країв опозиційних, которі кривдять конституція грудиева, Рада державна не могла навіть бути відкрита, а міністерство мусіло би свою програму до коша або в огонь кинути, бо не могло удержатися. Мусіло би було вернути міністерство Гогенварта назад, або, коли би те не було можливим, стануло би міністерство угодове інше, тамтому подібне.

Думаю для того, що коли би наша делегация своє положенє с тої точки погляду добре була поняла, — від Ради державної далеко остала би, а примір той и опозиция других країв була би наслідувала.

Позвольмо навіть, що Дальматинці або інші приходять до Ради державної и туєю уможливають, — то така Рада, де не ма Чехів, де не було би делегации галицкої, довго держатись би не могла, як того мали ми докази — а и тепер центральні Німці найбільше лякались того, щоби Поляки с Чехами не получились.

Щож ділають Німці в так критичній для себе хвилі?

Они, побиті на полі виборів, стараються ратуватись за помічю засади Махиавеля: *Divide et impera*; они усилюються опозицию розбити.

Дневники централістичні лезуться то коло одних, то коло других, щоби тільки кого до Ради державної завабити.

Нашим всказують то на резолюцію, то на міністра для Галичини. Дальматинцям обіцяють будоваги желізниць, управиляти ріку Наренту и т. д., розуміється, щоби потім нікому нічого не дати.

Здавалося, що наша делегация мала час, пізнати централів німецких, а по крайній мірі не забула на исторію власної резолюції и не дасть уловити себе в заставлені сіти. Але наша делегация думала інакше.

Упадок Гогенварта, здавалося нашій делегации, дотичить властиво Чехії, а дневники краєві, яко и заступники утилітарної політики заступники сепаратизма, кричали безустанно: Не мішаймося до чужої справи — що нам оглядатись на других? Маєм свої інтереси, вон с Чехами, все з Німцями и через Німців!

Делегация сказала: Пануем над ситуацією, міністерство мусить увидіти, що рішене в наших руках! Будем лояльними, підопрем Раду державную и міністерство, а они мусять нам бути вдячними. Так всі наші желаня перепровадим.

Делегациі здавалося, що Рада державная и міністерство нічого їй відмовити не можуть особливо коли становище Бейста заняв Андраши.

Так наша делегация, вислана підпирати міністерство автономичне, опускає Чехів, опускає опозицію, хватається политики утилітарно-політичного сепаратизма, вступає до Ради державної и підпирає міністерство централистичне, автономичному впрост противне.

А нині жалуетесь, що періоди сеймові короткі, що устави наші не предкладаються до санкції? То skutки політики утилітарного сепаратизма.

Хто хоче причин, мусить задовольнятися skutками, а послідствін нинх по централистах сподіватися годі.

Тим кровом — вступленем до Ради державної — звихнена не тільки справа власна, але и справа всіх народів австрійских, звихнена справа Австрії самої.

Жалуетесь в адресі, що справа резолюції вашої незалагожена з року на рік відкладається. — Най мені вільно буде сказати *intra parenthesis*, що и ми Русини мали нашу резолюцію в тім соймі; розумію ту знаний внесок п. Лавровского.

Питаю: чи ви, панове, лучше поступали з резолюцією нашою, як Німці з вашою? Ото сойм відослав її до виділу краєвого, виділ до комісії анкетової, анкета вела переговори, переговори тиї переслала яко матеріял до виділа краєвого назад.

Здавалося, що виділ краєвий ужиє того матеріялу и предложить соймови внесок до залагоження справи.

Я кажу: „Здавалося“ (признаюся, я сам був в блуді), для того сталось, що ті, которі, предвиділи, що з нашої резолюції не буде нічого, тую опускали.

Ми чекали и чого ми дочекались? Ото того: Виділ краєвий каже печатати ті матеріяли комісії анкетовій, роздає їх в соймі: сойм приймає мовчки, а так справу рускої резолюції — кинено під стіл, убито.

Не дивуйтесь, панове, що ту в тім соймі: появляються внески, як той посла Ковальского, о непосредні вибори из стороны рускої. То skutки вашого поступованя з Русинами.

Що до мене, я того внеску не підписав. Бсмь Русиним, но и Славянним. Яко Русин, если би я стояв на тіснім становищу галицького Русина, консаквенчно поступаючи, мусів би я запитати себе: Хто жєлає непосредних виборів, чи автономісти, чи централісти? Показалося, що жєлають їх централісти, Німці для скріплення свої власти проти Славян, проти автономістів. Для того я его не підписав. З рештою внесок той о непосредні вибори то нічого инього, як голос тих з вашої сторони, котрі утримують: Вой с Чехами, все з Німцями и через Німців! — Но вернім до діла.

За вступленем нашої делегації до Ради державної приходять тудя Тирольці, Словінці, Далматинці, бо в такім разі опозиция з їх сторони не мала би змисла, а виставляла би їх на многі не-выгоди.

В Раді державній являється и резолюция галицького сойма. И щож діється? Иде по давньому. Одсилають до комісії, тая до під-комісії; говорять, розправи перетягають, щоби тільки ціли свої допняти.

Приходить резолюция на порядок дневний; тую централи з порядка дневного спихають, бо кажуть: Перше треба заготовати предлог правительства о непосредних виборах с потреби (Nothwahlgesetz) — и додають: Голосуйте за уставом, а дістанете резолюцию.

Треба однакж признати, що делегация вотовала проти, но вступленем своїм до Ради держав. уставу тую уможливила.

Так устав о непосредних виборах с потреби переходить обі падати отримує санкцию, перепроважуються вибори в Чехах, а коли и вибрані за помічєю хабрусів и не слуханного тероризма на вибори явились в Раді державній централи, Німці піднесли голови, підкомитет обтинав резолюцию до неспізнання, а коли за то гнівається, говорять иронично: Не пануете більше над ситуациєю, ми вже вас не потребуем; або возьмете, що даем, або не дамо нічого. (Браво).

Так платять централи за уділену прислугу.

Плоди делегації суть: 1) Nothwahlgesetz, котре як меч Дамоклеса увисло над краєм и соймом; 2) елаборат підкомітета, котрого уже для сторони финансової приймати не годиться.

Иніші були би овочі, если би ви остали були на становищі опозиції, на становищі народів австрійских, народів славянських.

Тоді централісти и правительство з вами раховатись би мусіли; не потребовали би ви ставити подібних адресів як нині.

Находяться однаков, которі утримують, що делегация аж тепер станула на правдивій дорозі, и тішаються, що адрес не єсть ні австрійський, ні чеський, але чисто галицькай. Сли тая дорога, на которій стоїть адрес, єсть правдива, то тамта, на вній сто- али ми минушого року, була фалшивая. Питаю однаков: Коли наші устави предкладались до санкції? Одвіт єсть: за Белькредого и Гогенварта. Огже за дороги, як зоветь, фалшивой.

Наша делегация попирала вправді Белькредого, але зараз потім и Гербстіа, Гискрив, попирила Гогенварта, але и Ласерів и т. д. Ото образок нашої сталости в політиці. Здається, що при такім поступованю наші устави и за гробом санкції не найдуть.

Но чи мають централісти щирую волю дати хоть то, що лишає елаборат? Думаю, що ні. Устави не предкладають до санкції, а в остатній годині Рада державна обіцяла вам навіть дати міністра, щоби ви тільки самі цофнули вашу резолюцію.

Чи то указує на щирую волю угоди? От зволікали и зволікають, аж ухвалять устав о непосредних виборах, а тогди не дадуть нічого (Браво). Безпосередні вибори будуть не для того, що жаєає іх п. Ковальський, але для того, що ви пішли до Ради державної и підперли централістів.

Відкликуетесь до мови троновой в которій спімієно о угоді з Галичиною.

Відозва цісарєна до народів за Гогенварта о всесторонній угоді, — рескринти цісарські з дня 12 верєсєня 1871 р. до чєского сойма, були також словами від трона.

Єсли тому централи перешкодили, гдєж порука, що дадуть, що вам обіцяли? Мови тронові — то програми міністерства; яке міністерство, такі и мови тронові.

В-правді, сказав міністер Унгер, що хоче угоди з Галичиною, бо уважає її за найсильнішу греблю проти федерации. Дивно! Нині бояться федерации. Занитаймо: що була Австрия до 1848 р.?

Австрия повстала, коли грозило їй небєспечєньство від Турків; слабє королевства лучились під одну династию на підставі свої автономіи, и так Австрия була федеративною до 1848 р. Ту ходило о то, щоби федерацию туу зєршити, що зіпєсовала централізация — направити, права историчні с правами народними погодить, щирє спієне віддати.

Того бояться Німці и Мадяри и виставляють федерацію яко страшило, щоби гегемонії не утратили.

Пристають позорно на сепаратную угоду з Галицією, щоби решту народів австрійських, особливо народів славянських, тим сильнійше дусити до стіни.

Так ваша сепаратна угода, ваша резолюція має статись тою ціною, за когору решта народів має віддатись під ноги Німцям.

Ого скутки вашого сепаратизма. Но міг би хто замітити: Ми вступили до Ради державної, бо уважали ми тог вичечним для добра Австрії. Австрію хочем підтримувати, бо тільки при Австрії биг Поляків забезпечується.

Добре, на тог гожусь. Но хто хоче Австрії, буде підирати тих, которі також хотять Австрії. Чехам грозять германізм из всіх сторін; они не мають где дігись. Чехи щиро хотять Австрії, щоби тільки право їх корони и їх народчість були загарантовані.

Ви, кажете, хочете Австрії, а підираєте централів, которі тільки разів власть тримали в своїх руках. Австрію однакож не тільки не скріпили, но ослабили.

Що гірше, підираєте партію, которій не залежить на тім, щоби Австрія скріпилась, партію, котора не хоче Австрії, котора очі свої звертає до Берліна, а руки явно витягає до великої Германії.

И ви, підираючи туу партію, говорите, що то потребне для добра Австрії? Підираючи централів німецьких, підираєте посередно Германію проги Славян, підираєте Прусаків. (Браво.)

В такім складі річей, коли ставте на становищу Славянщині противнім, підираючи Німців ми повинні лишивши всякую симпатію чи антипатію, холоднокровно и безсторонно застановитись: якого добра сподіватись, або якого лиха обавлягись належить с тої сторони Славянщині в загалі а народности польській в особености, и чи ми Русини можем поступати з вами на дорозі тої політики?

Ту належить передовсім застановитись над значенім того *Draug nach Osten*. Загляньмо до исторії. Фактом єсть, що в нинішній північній Германії мешкав від віків великий нарід славянський — Венди. Ті ділились на щепи. Шлецер нячислив 33 щепи Славян, Тунман єще більше, бо окрім а) Чехів и Моравян, були там єще б) Сороби в Турингії и виспій Саксонії, в) Лю-

тичі в Люзаці, г) Вільці в Померанії, д) Оботрити в Мекленбурзі, е) Укрі в Бранденбурзі и т. д. Досить: ціла північна Германія була заселена Славянами.

Запитаймо: де діялись ті Славяне и чому? Зваживши, як велику просторонь Славянщина занимала и занимає — сильні числом, сильні мужеством, — коли бї Славяне тримались купи, могли би були Европі права диктовати, но тоді, коли в середнім віці Германія в цїсарство лучаться, Славяне безсильні через подїли через незгоду між собою; щепи славянські идуть дорогою політичного сепаратизма, не мішаються, як кажете, в чужі справи, не тільки що одні других не спомагають, но що гірше, нераз лучаться Славяне з Німцями проти братей. Славян для політики хвилево утилітарної.

А так діється, що один щеп славянський по другім тратить свою незалежність и иде служити чужим, або гине без слїду.

Ото skutки політики, опертої на симпатїї чи антипатїї, skutки політики сепаратизма.

Б люди, котрі думають що згерманізоване Славян сталось головно через висшюю цивілізацію німецьку. Історія однакж говорить що инного.

Читаючи історію німецьку, находили ви имена, як: Альбрехт der Baer и Генрих der Löwe.

А пригадуєтє собі, чому они так називалися? — Ото бо мордовали Славян, як лев и медвідь мордують звірята.

Альбрехт der Baer провадив строгі, гублящі війни проти Вендів-Славян, завоввав Бранденбургію, одних вигубляє, других германізує насильно.

В середних віках князі німецькі роблять хрестові виїзди до країв славянських межн Лабою и Одрою.

В великих просторах тих країв бували люди буквально вигублені, а в безлюдні сторони спровоажовано колоністів над Рена.

Ариульо Каролінгер не вагаєтєся навіть повликати гордую азиатичну Мадярщину проти великої Моравії, проти Славян, которі Німцям ставались грізними. Завовване Славян уміли Німці украшувати позорами навертаня Славян до християнства, як нині свій Drang nach Osten украшають позором несеня свої культури на всхід.

Німці давно величались бути апостолами християнства, нині величаютьєся бути апостолами культури.

Християнство однак ширило Німці огнем и мечем, як и нині в ширеню культури в средствах не перебирають.

Хочете свідоцтв? Історія німецька достарчає їх до-волі.

Но по-що утіатися до свідоцтв чужих? Історія Польщі, Литви и Руси говорить не иначе о війнах с хрестоносцями.

Закон хрестоносців покликаний до навертання поган-Славян, тих вигубляв и землю брали в посідане хрестоносці.

Навіть коли Литва християнство приймила, загои хрестоносців не уставали, так що тільки сполученим силам Польщі, Литви и Руси під Грунвальдом и Таненбергом удалось на якийсь час тую гидру в поступованю спинити.

Гляньте, як далеко ростягались славянські землі. Магдебургия була славянським містом а нині що?

Не тільки столиця нового німецького цісарства на славянській землі, но Germania так далеко посунулась наперед, що з Варшави до прускої границі не дальше, а по крайній мірі не о много дальше, як на Львова до Перемишля.

Розумієте нині, що то значить, той „Drang nach Osten?“

Додам ще, що характеристичне, що ціла сила нинішного цісарства пруско-німецького лежить власне на землях попередно словянських, як; Meklenburg, Brandenburg, Померанія, Пруси західні и східні, Слезія, Познань и т. д. Характеристичним також и тоє, що земля, від котраї думна нині Гогенцолеренів монархія своє имя носить, була початково землею польською, від Польщі силою відірвана. А ви попереєте Німців?!

Чи знаєте, коли тільки Славян згерманізовало ся? — По більшій часті за часів первого цісарства. З вітси видно, що цісарство німецьке то погибель Славянам. Нині знов Німці відновили цісарство, нині знов готуються нові підбої, нині пробуєє тому Drang nach Osten нова сила.

Питаю ся, чи годиться в тім складі річи опустивши Славян ити рука в руку з Німцями и поперати централістів з найбільшим небезпеченством для себе, де народовість польська на першій огонь виставлена.

Снажуть мені, правда много Славян згерманізовало ся, уто-нуло в німецькім морю, але нині при розбудженях народовостях германізація дальше поступити не може.

Тях Панів, котрі би так говорили, відсилаю до Познаня, щоби увиділи, що с Познаньским в новійших часах сталося, щоби пе-

реконалися, що Німці нині в средствах германізованя Славян не перебераютъ.

По розібраню Польщі (а не треба забувати, що плян вийшов від Прусів) Німці заводять язик німецький в школах и урядах, щоби Славян германізувати; но германізація посредством школи мала поступати звольна. Принято нині міри. Правительство пруске, вже перед кілька десятиа літами закладає фонди, с котрих тільки Німці діставали запомоги, коли ходило о закупно замлі и посілости в краях польських, щоби в той спосіб колонізацію німецьку тамже розширити.

Тим способом земля одна за другою переходила в німецькі руки. А так що не зділав язик, чого не зділали школи, тов зробили гроші. Значную часть Познаньского тим способом внаровдвлено, а що ся стало з самим містом Познанєм, свідчить факт, що в раді того тільки двох засідає Поляків.

Не досить того, еще треба було устави шкільної, котора недавно тому в Берлинськїм соймі ухвалена зістала. Таа устаето смертельний удар для народности польської. Читаетьте П. слова, которі висказав князь Бисмарк с тираньским сарказмом: хоче він, як мовляв, Полякам прихидити добродійство німецького язика. (Сміх.)

Читаетьте П. и слова гр. Eulenberg-a в тім самім соймі; так в одних, як и других звучить заграда народности польській.

От же-ж то се ширенє культури німецької, се той „Draug nach Osten“ и питаюсь, чи годитьсь в такім складі річи ще его спирати?

Що в Прусах від давна практикуетьсь, тов тепер дієсь у нас в Австрії. У нас народи домагаютьсь еще надармо прав свого язика. Ідіть до сойму на Шлонак и Опави, а учуете, що Німці говорять послам Полякам: повтаряють они ті саміи слова, которі висказав Бисмарк в Берліні.

И у нас утворено фонд харбусовий під назвою „Credit foncier“, котрий має послужити до викупленя земель словянських. Фонд той упосажений в міліони.

Звідки берутьсь тіи фонди се для нас загадкою, особливо для того, що в Австрії заєдні скарги на брак капіталів, а ту посідлости переплачують.

Чи банкери німецькі стали ся так горливими патріотами німецькими, щоби для більшого ще розширеня свого народа офіровади міліони?

О тім можна усомніватися. Чи не з-за границі прибував капітал, щоби через викупно посілостей dokonати підбою земель слов'янських?

Домисл сей що-раз утверджується.

Фактом однако-ж, що за помочою фонда „Credit foncier“ має бути вивлащений иарід ческий.

В той спосіб краї корони чоскої мають бути колонизовані Німцями, щоби елемент німецький нобільшиив ся, міг опановати народність слов'янську, а на останок її зовсім вигубив, обравши її наперед из власности.

И то зовуть ширенем культури німецької.

Так германизм продовжує підбою земель слов'янських. Но — думаєте, що на Чехах скінчиться? Народности польській грозить то саме. Не забувайте, що Німці часто відзиваються с тим, що їх польска квестия о тільки обходить, о кілько ім до заокругленя границь потрібна. От-же-ж Німці мцлять о заокругленю границь на кошт земель польских. Не забувайте до того, що княжества Освітим и затор до німецького бунду раховано. Ба и Варшава вже раз до Прус належала.

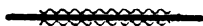
Потягніть лінію хоть від Білої через Польщу до гори до Райгороду, а увидите по котрій стороні Варшава знайдеться.

Зваживши до того, кілько Німців тепер в Королевстві польским знаходиться, а кілько їх рік в рік напливає до Королевства и Литви, дорахуйте до них тую масу жидів, которі тільки передною сторожею Німців, а переконайтесь, що небеспечність не мала. (Браво). Чи думаєте протів такому напорови опертися сепаратизмом? Ні, ту треба йти, або с тими, котрим грозить рівна небеспечність, або дізнаєте того, чого дізнали давні Славяни в Германії, чого дізнає нині Познаньске.

Годиться-ж опускати Словян и підперати Німців для політики хвилево утилітарної? За плечима вашої політики германізация. Могуть же Русни поступати з вами на дорозі політики, котра веде просто до дальшого підбою земель слов'янських а передовсім чоскої и польської? — полігнии, котру, если би її проваджено не з засліпленя а з намислу, историй нап'ятновати мусілаби зрадою над Слав'янами. На тій дорозі ми, котрі вотивалисьмо за адресою минувшого року — нині з вами поступати не можемо.

Адрес нинішний — се нічо инного, як вираз політичного сепаратизму.

Я з ним згодити ся не можу, попераяю для того внесок віце-маршала Лавровского переходу до порядку дневного. (Браво).

УКРАІНОФІЛЬСТВО

у звязку зо східною політикою Прусії и „обрусінем“
західного краю.

„Вістник Европы.“ 1872 — Февраль, Мартъ, Апр. — Восточная политика
Германіи и обрусеніе. — Стаття М. Т-ова.)

(Дальше.)

Видоливши в такий спосіб моск. політику до 1865 р. у Польщі п. Т-ов показує, як подивили ся на се Слavianофили и польські часописи, вбачаючи в тих поглядах дорогу до кращого вясненія тої політики.

„День“, казав, що Росія дала своєю політикою широкую основу для розвою польської народности піднявши с крипацтва польський народ, що вона воскресила его визволенем с-під шляхецької кормиги, котра без того притоптала-б его до останку позбавилаб его житя тає реального, як и духовного.

Польська-ж еміграційна преса разом з деякою західно-европ. почала лементовати проти московського соціалізма, оголошуючи, що моск. уряд сам першій революціонер.

Но дуже цікаві видали ся два поклики из польської журналістики: один казав, що москов. уряд вирвав з рук самих Ляхів найбільше користні міри, що він робить тільки те, що обіцяв зробити сам польський реві. комітет; другий — що уряд тим став за польський и литв. народ, щоб відорвати его від польських традицій, и таким чином дійти до обрусенія.

„День“ відказав обом до-волі розумно: першому — що се все однаково, хто-б не зробив, щоби добре, а другому — що не можна ще тепер бачити, що буде с піднесенія польського народу, що воно може й не уважаючи на де-які інші ціли доведе таки историчнєю ходою до певного розвою вільної народности.

Становлячи собі питанє, чи змогла-б и справді польська интелігенція упорядити селянство, як зробив се москов. уряд п. Т. уважаючи на те, що казала и каже польська преса, на те, що робиться в Галичині, де Полякам дістав ся до рук уряд — міркує,

що є причина, тому не дати віри. Коли-ж и найшлисьби справді серед польської шляхти люде демократичного напрямку то по гадці п. Т. моск. уряд мусить стати їм у поміч, щоб зъєднати ся и прикликати їх до спільної праці, тим більш, що, як думає п. Т., несхиблене и поступенне прямоване до розвою принципів постановлених політикою 1864 р. доведе таки до того, що настане „нова врода“ Поляків у Польщі, що складеться там „русскій табор“, не такий, який будовався в XVIII в. грошима и наданем землі польським магнатам, а такий, що мав би у собі любов до свого краю с твердою вірою у те, що польському краєви и народови сама найкористнійша річ погодити ся з Росією. Уважаючи на историчню ходу п. Т. думає, щв такий табор виявиться як не тепер то незабавом, коли тільки не скоїться якої межинародної біди, що відірве від Росії царство польське на шкоду Росії, славянства и самих Поляків. А що таке може бути и що про се вже не дурно міркують и розмовляють у Німеччені, се дуже виразно показує розправа п. Т.

А московські політики у Польщі доставили вже не мало де чого на допомогу такому німецькому напрямку. Вже з 1865 року московські відносини до Польщі начали змінятися. Як оповідає п. Т-ов: „замість розруху старої Польщі через піднесенє народности у її етнографичному строї, ми почали прямовати попередку до адміністраційного зъєднання Польщі з імперією, обертаючи Польщу у „Привислийскій край“, а затим и до обрусіння її. Так як доба 1863-й років означена в исторії західного краю и Польщі упорядкованем визволених селян и сільських громад, наданем національно — народної просвіти, хоч и с потребним обученем московської мови — так доба від 1865 року визначається зъєднанем різних адміністраційних и урядових осередків царства с петербургськими міністерствами, уживанем московської мови у польському уряді и школах, хоч би самих елементарних, постановленем всеучилища зовсім без польської мови. Може як важе, п. Тов. московський уряд и не прямує справді до обрусіння, но шкода того що так розуміють московську політику Поляки а ще гірше того — руські люде. Не тільки польські або виші чужоземні праси, но и деякі поважнійші московські часописи кажуть що уряд московський мусить прямовати тою політикою яку вживають Німці у Познані або волись-то Французи у Ельзасі.

До чого-ж веде така політика? Чи можна-ж справді йдучи такою дорогою осягнути хоч би й обрусінє як розуміють його мо-

сковські часописи? П. Т-ов робить дуже вірну аналізу такого напрямку розбираючи сі питання, с котрої ми подаємо тільки те, що відноситься до уживання по урядовому приказу московської мови у Польщі. Може бути, каже він, що закауване рідної мови, випиране її с публичного життя доведе зівсім до иншого, як чого хочуть. Ирландия, хоч и вживаючи англійську мову усе-ж таки не мириться з Англією, Ельзасці розуміючи по німецькому не дуже то прихильні до Германиї. Заказати яку небудь мову по усіх округах громадського життя, у шкільному и ученому обучені означає не що инше, як притиснути її у розвою, задержати ходу літературну найбільш у річах учених и педагогичних, заборонити правому людови думати своєю рідною мовою. Чи може буде з сього яка користь хоч би и у польській політиці?!... Ні — повідає Т-ов разом із Погодином.

Той послідний каже: Сама рішуча річ, щоб замирити з нами Ляхів (бо вони все ще злоствують на нас), се-б-то не тільки не перешкаджувати, но ити на поміч розвоєви їх мови, словесности, исторії, бо нічо так не виликає пересердя, як річи тому поперек идучі. Польскої мови треба вчити по школах у рівні з московською, бо коли ми не вивчимо їй досить, то ляхи почнуть довчатися їй дома ще пильнійш и з більшим успіхом, як то все буває, як чоловік попадається до чого забороненого. Казатиму загально: думна зруйновати яку б не було мову — се думка недотепна, бо зробити того по самим физичеським умовам не можна. Мову зруйновати народови теко-ж не можна, як не можна одібрати хоч одного чувства с пяти наданих Богом чоловікови. Не так „Москов. Вѣдом.“

Вбачаючи свою політичну силу на польському питані „Московскія Вѣдомости“ пішли далі у своєму централізаторському прямовані, перейшли усю імперію и скрізь познаходили „сепаратизм“, котрий треба було притиснути, скрізь побачили потребу „обрусіня, перерусіня, дорусіня“ й до того-ж чисто государственною силою. Таким побитом відшукано сепаратизм литовський, український, білоруський, бессарабський, арменський, остзейський—ще й того мало, донський, казанський и финлядський. Здається буде вже й сего, щоб бачили ясно, що далі ad absurdum пійти вже не легко.

Скінчивши таким побитом критику и обчисленє усіх умов за для розрішеня польского и західно-руського впросів п. Т-ов покудає в основу своїх виходів погляд, ще як, з якої сторони не

заходить, питане про децентралізацію и національність єсть не тільки не аби яке, но має значіне вельми рішуче. Щоб невчилосья у Росії того, що теперечки робиться у Австрії — се-б то великої зложности адміністраційної машини, а від того антагонізма між політичними елементами, п. Т-ов думає, що треба одбігати непотрібної централізації и щирого пільнованя, щоб стерти усі краєві одміни. А замість того дуже потрібна и неодмінна річ, яко мога працювати коло економічного и мозольного розвою, як корінного так и навкруги сндячих племен.

„А сія вся приложатся намъ!... каже п. Т-ов. А поки що ганяючись за неосягавним обрусінем у західному, сему исконноруському, хоч и ополяченому краї, де вже головніша річ зроблена у 1863—65 роках, се-б то селянське діло... воно йде теперечки щось дуже стиха, и якось цікаво похибне. Щоб закінчити тамечка піднесена корінного руського люду, наперед усього потрібна, яко мога, ширша й пильніша народна освіта, а про те діло йде зовсім не так и усе від того-ж то, я каже п. Т-ов, реакціонного доктринарського напрямку. Школи постановляються дуже не швидко, педагогічна семінарія у Києві була по кілька років зовсім зачиєна, до 200 тисяч. карб. призначених на народню освіту кілька років лежали незаймані и усе діло шкільне починаючи з 1864 року пійшло у гору дуже не багато. Тні-ж то страхи и тая-ж загальна регламентація життя провінцій стали в початку того, що немає тамічки ніякого розвою руського громадського самопізнаня. Ні у Вильні ні у Києві немає жадного самостійного органа на краєвій мові — а шкодить тому не що инше як підцензурний стан провінціальної преси. Ровесні часописи у Києві і у Вильні мають урядову допомогу и суть, або відклик адміністрації, або ще чуднійш офіціально на половину виголошена опозиція офіціальному-ж напрямкови адміністрації. Вони живуть тільки урядовою допомогою, и не буде побільшане, коли сказати, що російська преса на окраїнах є тільки непотрібний розхід на адміністрацію.

Кінчимо наше оповідане про статю пана Т-ова цитатою єго кінцевого виводу: „Не приймаючи на себе смілости писати цілу систему уряду польського и західного краю, рішавмося сказати, що кінець з'єднаня країв сих з Росією, при поступному рухови самої корінної Русі — став би у поміч, щоб вимірквати другу більш користовну систему: надане усім західним окраїнам земства, судебної и горідської реформи, так як в останній Росії,

менше звертане уваги на релігійну різницю між кравим людом, визволене преси — и у кінці більш світу й простору, як у середині, так и по краях, — ось умова, щоб з'єднати єдинство государства з вільним розвитком по окраїнах, розвитком того, що має право розвиватися!...“

Вертаючись теперечки до того, що було передано нами з статі о. Т-ова, вбачаємо те значіне, яке подане ним українофільському напрямови у західно-руській політиці. Уважаючи за нехибну и неодмінну річ визволене західного краю від польського впливу, п. Т-ов думає, и думає дуже справдешне, що досягнути того можна тільки наданем вільного розвитку усім західно-руським національним напрямком а виж ними и українофільському. Мусимо додати ще те, що идея українофільська так подійшовша у гору десять років назад, теперечки не наче пристала у своєму розвитку. Ми думаємо, що се не від чого иншого як того, що уряд з впливу московських инсинуацій сам додов українофільству ёму неприсуцє значіне сепаратизма. Промоване-ж громадського самоцізнаня до національного самостійного розвитку живе и буде жити тим більш, що идея децентралізації все більш и більш досягає значіня у ровесній політиці. Нічогосінько не побільшаючи, нам здається вірним, що коли тільки хоч трошка зміняться сегочасні політичні умови — усе те чим бідує теперечки західний край мусить одійти від десятирочної пристанови. Починаючи з визволеня преси... нехай тільки послабшають цензурні умови... зараз же з'явиться кравва національна преса, політичні кравві органи, зараз пійде пильна праця за для складаня народно-педагогічних книжок краввою мовою. Надане-ж земства, котре-б пильновало між иншими річами й народню освіту задержану теперечки клерикальним доглядам, разом викликало-б до сєго діла чимало людей праці и просвіти. А все те річ неодмінна й щиро потрібна, а московський уряд хоч би вважаючи на сєгочасні політичні умови наших культуртрегерів-сусідів мусить звернути на те увагу як, пильнуючи про благо громадське и свої інтереси бережем, бо, як каже п. Т-ов, „береженого й Бог береже!...“

(Конець.)

Сіроманець.

НОВИНИ.

„Побратим“ Товариство руських ремесників уконститувало ся дня 10. с. м. — По службі божій, котру відправив тогож дня О. проф. Др. Костек и до котрої торжества причинились О. Шанковський бувший директор гим. в Коломиї гарною проповідю, як и прихороший спів наших пятомців — удались товариші Побратима до свого локалю. Під проводом любимого нашого О. Качали начались тут обради, по котрих приступлено до вибору виділу. Вибір випав як найлучше. С почесних членів вибраний одногласно:

Вп. П. Михайло Димет кунець міста Львова — головою.
 Др. Корнило Сущкевич — скарбником.
 Проф. М. Желеховський — секретарем.
 З дійсних членів вибраний:
 Андрій Горонцій майстер муляр. — заступником голови.
 Иван Стефанович — слюсар.
 Іосиф Вусович — столяр.
 Кароль Малиновський — столяр. —
 Іосиф Заячкевич — профес. шев.
 Михайло Цюропайлович — коваль.

По уконституваню виділу и по залагоженю справ товариства заключили поєджене патриотичні річі: О. Качали и п. М. Димета.

На другий день мав наступити музикально-декламаційний вечір, котрий однако за-для деяких формальностей из стороны поліції не наступив на ділі. Про важність сего товариства застерігаємо собі поговорити пізнійше. На те-пер наведемо тільки телеграми, котрими привитали Товариство из ріжних сторін наші родимці. Ось вони:

Товариству „Побратиму“ в день его закладни засидають сердечні желания зросту и розвоку товариші

„Січ“ в Відни!

Помагай-Біг у розпочатому ділі пробудженя и плеканя рідного руського духа між братами рукодільниками!

Самбірські Русини!

Щастя Боже „Побратиму“! Нехай процвітає в користь Руси!
 Буковинські Русини!

Витай витай нам Побратиме,
 Рости у силу, процвітай;
 Русь тя ніколи не покине,
 Шляхом народним лиш ступай!

Тернопільські Русини.

Славні Товариші! Голосням щиро-руським Помагай-Біг здоровлять Вас
 нні члени руського товариства

„Поміч“ в Підгайцах.

Дай Вам Боже щасливо, дорогі братя правдою и працею доходити до гаразду в братнім союзі; „бо чи є що краще лучше, як у купі жити, з братом добрим, добро певне пізнати не ділти“.

Станіславські Русини.

Хоть и нема між Вами нас, то духом ми берем участь и посилаємо Вам привіт наш!

Щасть Вам Воже, щасть!

Ярославські Русини.

Недавно тому мала відбутись в тутейшій суді пересправа дотичаща виходів редактора „Слова“ на польську емиграцію. До пересправи однако не прийшло. для того, що п. Площанський предложив освідчене, в котрім свої „виходки“ відкликав. Дивно нам, для чого п. П. зложив освідчене тоє в язиці польскім, коли до того жадна установа права его не обовазувала.

Чи не стелить собі п. П. дорогу до нового хліба?!

Пр. О. Качала прислав для „Друж. Лихвара“ 10. зр. р. — за що му в имени товариства складаємо на сердечнійшу подяку.

Подаємо до втішної відомости. що сими днями вийшло дуже хороше діло нашого любимого Родимця и члена „Просвіти“ п. В. Федоровича, під титулом: „Шкільництво людове в Англії“. Оно написане в язиці польскім, а призначене для більшого кружка читательства, именно для покровителів „Ради шкільної,“ котрим, як не милимо ся, збуває на ґрунтовнім знаню розвою людowego шкільництва, а тим самим на здорових засадах, котрими поводити ся повинні би. Отже се дільце много причиниться може до роз'ясненя сего питання, именно, чи годиться накидати школам з гори однаковий стрій и крій, або чи може годило би ся лишити їм трохи свободи в розвитку своїм. відповідно потребам місцевим и проч. Крім того є тої книжки много пожиточного научаем ся. Видимо и. пр., як велику вагу кладе нарід англ. на школи людові, як ними горячо займаєть ся, як кожде роспоряджене властей викликає в народі живий відгомін, критику, полеміку... А у нас .. вічна апатія. В тій книжці знаходиться також, крім шкільництва, на кожній власне стороні золоте зерно правди, котре свідчить о дозрішім и глибокомислячім умі автора, о его всестороннім, именно исторично-філософичнім образованю, о его здоровім суді, и о чеснім характері. Се честь и слава для него, але и для нас Русинів. Сподіамся, що не одним ще цінним ділом прислужиться для нашого краю и народа.

„Несані Безименної.“ Під таким заголовком вийшов в Коломні невеличкий збірник поезій якоїсь, як видно из самих поезій, поетично-уталантованої нашої красавиці. Для проби наводимо тут декотрі уступи

Вже нема калини
В Наддніпровім лузі,
Не видно дівяці
По козаку в тузі,

А лиш сині фалі
Мов вода кипляча,
Тіло розривають.
То любов козача!...

И мені здається, що кожда билина
Мене питається: а що тобі се?
У тебе в матір, отець и родина,
Чому-ж из оченька слізюнька плине?

Ой ти билинко, мила розмовонько,
Тобі мої тоски любко неноняти.
Бо тоску за милим ніхто не загоїть,
Ні рідний батько, ні рідненька мати.

Як видно поезійки незгірші. Жаль тільки, що видавництво (?) скорумпowało подекуда бесіду часто народну, через що нетільки поезию позбавило краси, але и сам вірш захолітало!

Вечер декламаторсько-музикальний даний 19. л. Листопада „Акад. кружком в честь покійного М. Качковського випав в загалі дуже хорошо.

Проф. Др Шараневич именованый недавно Его Мил. Франц-Іосифом членом Краківської „Акад. Наук“. Подаємо сей факт до відомости ч. Родичів с тим більшим задоволенем, що п. Шараневич Русин, милую ий цілою душею свою народність.

Для „Побратима“ прислав Пр. О. Качала 5 зл. р., за що му именем Товариства складаємо найсердечнійшу подяку.

Загальний збір членів „Дома Народного“ відбувся д. 5. и 6. с. м. О результаті того збору буде мова в слідуючій Ч. „Правди.“

„**Grundzüge der slavischen Philophie**“ Дра Ганькевича появились уже в другім накладі. Новий сей наклад, викликаний попитом за ділом, свідчить найліпше о ціні того діла, як и о хосенности праці самого автора.

Руська народна Философія написана нашим родимцем теперішнім професором Г. в Колодні Євгением Згарським на підставі народних приповідок — печатаєсь, як довідуєм ся, в петатні М. Білоуса в Колодні.

Як цінне се діло и як великої воно для нас ваги, мали Ч. Читатели наші спосібність переконатись із попередних роčníків „Правди“, в котрих спмінена розправа п. Е. Згарського в часті була поміщена. Сподіємся для того, що знайде воно у наших родимців ласкавий приют и пеликий пошун.

Др Олександр **Огоновський** виєладає на тутейшій універзитеті на жісци Сроковського цивільне право в руськім язїці.

„**Основа**“ появляша ся перед роком перестала с кінцем місяця Листопада виходити.

Виділ „Руської Бесіди“ ві Львові постановив на однім из послідних посіджень уряжати на „Бесіди“ публичні відчити, котрі немало причиняться до розбудження руського духа. Сподієм ся для того, що відчити тні радо по-витають тутейші наші родомці.

Для Товариства „Просвіта“ заготовав сойм краввий прелімінованих „Виділом краввим“ 3.000 золотих ринських, а для Руського Народного Театру стоячого під зарядом „Руської Бесіди“ ві Львові — 3.000 зл. р. запомоги.

† **В. Польш** оди́н з найславнійших поетів польських, автор славного поемату: „*pieśń o ziemi naszej*“ умер тими днями в Кракові.

Для „Дружеського Лихвира“ прислав Вп. п. Лев Сосновський 2 зл. р., а Вп. п. Е. М. Г. також 2 зл. р., за що Виділ тогож Товариства складає чесним тим дателям в имени Товариства сердечну подяку.

Страхонуд появилсь недавно ві Львові вдруге. Жаль тільки що не скинув з себе давних аж занадто вже витертих шат

Переписка на всіми.

Ч. п. Н.... в Самборі! Відослану Вам назад розправу „О народній про-сіті на Україні“ коментуйте ласкаво далше. Щоб не розривати тоїж загадали Редакция поміщати її в „Правді“ аж з новим роком.

Ч. п. С.... в Довгім! Дуже цінна Ваша допись немогла бути поміщена. бо появилась би була „post festum“. Не забудьте на нас и на будуще.

ВІД АДМІНІСТРАЦІИ.

Хотячи **Ч. Читателям** нашим бесіду п. Качали за-для веселої її ваги подати в цілости — мусіла Редакция здержатись з випечатанем сего числа аж до 12 сего місяця, котрого то дня дістала конець спімненої бесіди. С тої отже причини опізнилось се Число, але и набільшило ся о $\frac{1}{2}$ печатного листу.

Одвічальний редактор: Др. **Олександр Огоновський.**

З газети Інститута Станропигійського.

Виходять випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

К У Д А ?

Куда ти йдеш, єдиний мій?
Я й сам не знаю, де?
Хіба-ж та доля вповіда,
Куда вона нас веде? —
Одних веде у райський край,
А других у Сибір,
А тих в пани, а тих в попи,
А тих знов до жовнір.
Одних веде у битий шлях,
А других манівцем,
Але куда? — де мета нам?
До кого ми идем?
Не знаю, брате, ти скажуть...
Та видни — одалік —
Яка висока та сумна
Могила там стоїть?
А там як чистий диямант
Та зіронька сия:
Там також може хто живе? —
Коби — то пійду й я.

Федькович.

Козаче серце, а піснь козача.

Серце козаче, як море глибоке,
 Як огонь бистре, щире як душа;
 Меч го не поборе, ворог не загорне,
 Одна тільки пісня досягне до дна.
 Досягне відбеться на самому споді,
 Саму волю зломить скупавсь в слёзах,
 От серце козаче, от пісня козача
 У серцю ся родить, колишись в степах!

Лихий попутав.

Оповіданє.

(Конець.)

Пішли знову дві за днями, як ті чумацькі воли, — тихо-помалу. Не несли вони у мов серце ніякої одради, нічого доброго, а обгортали мою душу тугою пекучою, мої топтали надії. Все ж я до того була дівка, як дівка; я думала: не вік же дівувати прийде й до мене моя черга... а тепер? хто візьме мене, кому я й нащо здалася? А вже недоладне діялось зі мною. Спершу нудило мене, давило під серцем; усе б я, немов похміле, кисле їла; потім и кисле спротивилось; — крейди хочиться; усі стіни пообдирала б, та пообгризала. И така вона міні добра була, як медяник. Далі и другі ознаки люди запримітили, — стала я блідніти...

— От, моя головонька бідна! думаю. Що ж се я сама собі натворила? От и дослужила ся у людей; от и зробила добра на свою голову! Що ж тепер дядина скаже! Таже ж вона тепер на серед села вийде, та стане гукати: оттак стільки наші заробляють! до такого дослужуються!.. А товаришки, що подумают, а село все що скаже?... нещаслива годинонько, безталанна моя доленько!

А з ним, — нетільки що, боялася и стрінутися. Тільки zobачу де сиву шапку, то не дивлюсь чи він, чи ні, — тікаю мерщій у хату.

Од его тікала, та невтекла тільки од свої недо лі. Уже и господня запримітила.

Одного разу — у Шилівку те було — на дворі завирюха вувдила, буря сумно вила у димар, холод у хагу пер сн. Ми сиділи собі у хаті; на середині каганець горів; я сиділа с краю од дверей, господиня од печі — пряди, Гади — у кутку — шила. Сидимо собі, робимо, небалакаємо. У мене на душі якось так сумно, так важко, як ніколи не було ще так, сижу собі та раз-по-раз вдихаю.

А господиня и питає мене:

— Чого ж ти, Варко?.. так тяжко вдихаєш? Чи не трапить що тебе нічками ясними?

Довір и нагадка на моє недавнє, як молотом удрали мене по голові. Зажовтіло, потемніло в очох и як град полндися з них слези.

— Чого ти Варко?.. аж скрикнула господиня дивлючися, що я обливаюся як горохом. А и припала до гребіня, та й не одхлигну.

— Що за знак, що за причина? все ж усилююється вона.

— Хіба, кажу, ви й не бачите, й не примічаєте, що люде з усіх сторін про мене як у звони звонять?

Дивлюсь — господиня моя и ніс повісила. Сидить — пів сих, пів тих.

— Як же те? питає, довго помовчавши. Од кого? и через кого.

— Так, кажу, через свою дурну голову, та свою нерозумну волю, набралася клопоту до віку!

— Та од кого хоч, питаю тебе?

— Не питайте, кажу їй, нехай го Бог побє... кравецького пройдисвіта.

— А-а, се, каже, той — снюголовець?... А не казала я тобі, Варко, дивись своїми очима, не йми віри нікому на слово? Я казала тобі, ти ще не знаєш гародяньських парубків, які вони є?... Тай дивно мині, що ти довірилася ему. Ти спитай, кого він з вашого брата у люде не пустив, с кого не посміявся тільки? Він тим и живе, тим тільки й динє, тому тільки й служить. Спитай, у кого він с хазяїнів не був? — хто за его добре слово скаже? Пяниця, волоцюга, пройдисвіт! от тобі и всє. Де він тільки не був, — всюди наштукує ворить, — то господаря побє, то робітників поодбиває, то яку дівчину з-ума зведе. Як та гадина, як отрута, — де він не з'явиться, до кого не торкнеться, там и розлад!... А ти поважила на его красу, на его уроду?... А краса та, та урода тільки на лихо и здалась!

Отак вичитує мині; а я плачу-плачу

Хіба умру, то тоді тільки той вечір забуду; а то до суду буду пам'ятати его. Пам'ятатиму, що тоді тільки мої очі відкрилися; дізналась я, кого кохала, кому й няла віри, дізналася, якого лиха наробила не тільки собі, наробила его я господині. Я ніколи и в гадці не мала, щоб вона була така добра, така приязна до мене, сказано — як мати рідна! Вичитує те мині, а в самій слізи так и лютється.

Щож робити? Видно пана по поході, а сокола по полету видно було и мене всюди: того ні утаїш, ні заховаш; всюди воно перед моїми и чужими очима... Най судять люде, най говорять, що ж робить? У серце мое, у душу ніхто не влізе; не загляне, що там твориться, які проклони зриваються з язика на свій дурний розум; може ніхто и не думав так за мене, як я сама за себе думала, — я себе гірш червивої собаки мала, гірш всякої погані! Ніхто, кажу, того не знав, а судив так, по ділам моїм..., Щож? не закажиш ім говорити; най говорять, я того за-служила.

Під такими важними, та темними думками, жила я, поки не знайшла сина Івася. Чорняве, білолице, повновиде, з блискучими очима, — невикапаний батько, — найшлося воно у мене перед постом.

Як я недугувала, як не боліла, але по болю... почула, що з мене неначе гора спала... янось вільно дихавш, вільно ногами и руками володіш. У послідні часи, то сядиш бувало, — як копиця горохова серед поля. Устати чого треба — важко, робити — и казати нічого. Сидиш, вилупивши баньки, як дурна, задивишся на що-небудь; слухавш, як там воно під серцем беться; у бони штовхає — аж відголоси ходять, та думавш: прийми мене, Господи, до себе, ніж отак мучитись на світі!

Як минуло ся, те де та и сила взялася, та скорість — поворотність. Одно тільки, — у голову мов хто цвяшок вбив, — болить моя голова, од думов кругом ходором ходить. Дивишся на дитину, як воно очинятами поводить, ручниятами силкує и думавш: янгол, янгол! безвинне, безгрішне и думки у его немає, якого-то горя, яких сліз та лиха коно стоїть, та ще й стоятиме?.. Добре — поки ще мале, поки сама годую, — а далі? де ті достатки? Служба, наймичковане? Хто ж тебе з дитиною прийме?.. Та хоч и прийме?... Та хоч и прийме, то що дасть? так, за хліб? И цілий вік то отак, без хати — оселі, без притулку — приста-

новниця блукати с хати до хати, од хазяїна, до хазяїна, всім годить, на всіх робити?... И все одна, все сама! Дивитись, як другі у парі своїх дітей годують, як їх кохають-доглядають, як ними любуються и свої, и чужі... а ти? як та безпарна птиця тенятимешся по світу, носитимешся з своєю дитиною, поки виносиш... И виросте воно, як те стебло край дороги, одно одним, небачивши привіту людського, незнаючи що то своє-добро; прибеться до якого шевця, або кравця, — виїде з его злодій, пняцца, волоцюга всегосвітній; и не знаючи свого добра буде він чуже руйновати, людем лихо робити, поки не піймається або в турму, або й далі... И понесе свою голову на чужу сторону, зложить свої вістки у чужу землю, проклинаючи ту дурну матір, що его на світ родила, та щастя-долі ненаділила!...

Отак як подумавш, то такий смуток обійме, така журба наляже, що аж у голос скрикнеш: краще б ти не родилося, або Господь прийняв малим!

Як почуди об сему у селі, зараз в одно: лають; дядько приходить, — чи правда, чи йно кажуть люде? нащо ж людем змишляти, коли воно так и є?

Посидів дядько, подивився на мене, на дитину, почухав свою голову..

— Отак, каже Варко! як би дома була, то може б и за мужем давно була, а то тепер и цяцькайся! Тай пішов.

На другий день дячина прибігла. Тільки на поріг, зараз у слези — ври...

— Боже мій, Боже! що се ти собі наробила, чого наподіяла? А то все — своя воля, та що людей чужих слухала... як би слухала дядька та дячини — то все б гаразд було!... не жалкуй же тепер на нас.

Дивлюся я на неї, та думаю: чого вона так распинається? чи може то так?... Досадно міні стало.

- Годі, кажу, вам плакати, буцім воно и справді так шкода. Я й не виню и нежалкую ні на кого, — сама виновата; сама заробила, — сама й зношу... нема, кажу, нікому діла до того!

Дивлюся, притихла моя дячина; сидить на лаві, підперши голову рукою, та тільки жалібно так дивиться.

Прийшла господиня. Я побігла чвертку вина принесла; випили вони у-двох; пообідали, дячина моя смутна, та невесела була, а то вже — хоч у боки тай у свои! Бігає по хаті, щечече, сміється. Бач як, думаю, жалко їй мене!

Як шла до дому, господиня мягкой бухонець дала на гостинець, аж за хвіртку виражала. Мині не можна було — дитина розвередувалась; я й сіла его годувати, а вони вийшли у сіни и — чую говорять собі.

— Ви її ще на рік собі наймеге? пита дядина.

— Не знаю, естрице; мабуть таке, що ні; бо я стара вже одвикла од дітей, а воно мале, кричатиме, голову клопотатиме, то й не до ладу мині. Мині коли б дівчина.

— Як вона, скажіть мині на милість господине, придбала его?

— От як?!.. Хіба мало у нас тих пройдисвітів, що ім нетілько обезчестити дівчину, ай душу християнську загубити нічого не стоїть.

— Боже—,боже! отаке у вас тут, у місті? Я й казала їй: не йди, та неходи, — так не послухала! чужі мов ріднійші, чим свої, от воно й чуже! от до чого своя воля доводить.

— Ще, знаєте, коли б не дитина, то я б її и до віку держала, що за чистуха, за ченоруха, за швидко-шпарка! Сказано — минуточкою тобі діло у її рувах горить, та-ба!

— Знаєте що? як розчитаєте її — не райте їй нікуди найматися, най вона до дому йде. Таке ж зжила у нас и зросла, и виросла; малою-невеличкою дитиною її узали, бачте яку викохали! От же ще й несвячна! Такий уже тепер світ настав... Так скажіть же, матінко моя, най вона до дому йде, до дядька, та до дядина йде... Нб сама сказала, та вона щось непривітна до мене.

— Добре, добре, сестрице, скажу.

— Прощайте ж!

— Ідіть здорові!

Пішла собі. А я сижу, та думаю: чого ж хочиться так, щоб у неї я була? Тоді без дитини, а тепер и з дитиною — та най йде. И дивно мині и чудно.

От и піст уже на сході; Великдень незабаром... Ось и він прийшов и прийшов так сумно так невесело. Дивлюся у вікно, — люде гуляють, ходять, розодіті, раді, веселі; там дівчата, як квітки, квітуть, там парубки співають, там чоловіки з жінками у парі йдуть у гості до родичів; нани їздять, хлопці бігають, крашанками качаються.. Празник! Сонічко так любо світить и гріє, травиця з землі так и лізе. Празник и весня! А ти сиди у душній хаті, слухай як твоя недоля викрикує...

— Зв'язано мене, зв'язано мою голову и руки и ноги зв'язано! подумаш, тай обілешися горячими слезами.

Подивившися на его, а воно мале-дурне, хикає собі, очинятами блиснучими поводить, устеньками меле, руки випручає, — звісно мале. Подивившися на его, той усміхнешся... яке мале, а й воно чує, що празник Бог дав! радіє, грається... То пригорнеш его до серця... Лихо мое и щастє мое! промовиш, тай знову заплачеш.

Як раз у провідну неділю мині рік минає. Прийшла вона та провідна неділя.

— А що ж, Варко, — каже господиня, — бачу тобі сьогодні рік.

— Рік, однакую.

— Так ти ж мині ще хоч с тиждень набудеш, поки я собі другу вишукаю.

— Хоч нетільки тиждень, а й два, — кажу. Я думала, що у вас ще й на третій зістанусь.

— Та й н б то, Варко, каже вона, — не од того; та що ж? У тебе мале; ти сама знавш — все ж и коло его треба.

— То так, кажу, так. Вже ж не покинути его серед шляху.

— Що ж ти наймешся упать де? пита мене, трохи згодом.

— Незнаю. Як трапляться люде то наймусь.

— Неражу я тобі найматися, — каже мині, — краще тобі до дому йти. Уже ж там хоч які не в родичі, а все ж не чужі, а свої...

— От! кажу, — незнать, де та пташка вочувати буде, що її лихою годиною у чужий край прибило!

Побалакали ото так; набула я два тижні; узяла свої гроші; зв'язала збіже, — клунок на одну руку, а дитину — на другу; тай пішла.

Вийшла на поле, на битий шлях. Зелено усюди, пахучо, гарно; а мене слези так и заливають.

Овернулась назад, — місто у диму курілося, тільки синіло з-далі; одні бані на церквах миготіли, та паньські хорами біліли, як свіги весною по лісах. Стала я, щоб спочитити трохи; положила клунок на землю; схилилась над дитиною, пригорнула міцно до лона, та як заплачу... Бодай ти, місце, огнем взялося, разом закуріло, кріз землю пішло! Як я до тебе йшла, як ластівочья щибетали, а як повертаюся — вороном кричу... Щоб над тобою світ не свитав и сонце праведне не сходило, як ти мою молоду долю спаскудило!.. Щоб тебе люде цурались та минали,

як мене цурляються та минають; щоб ти спустило, як колос в осини; що б ти було-було, — та неznать де й ділось!... Отак проклинаючи, пригорнула ще дитину, поцілівала; узяла своєзбіже и знову потенялася.

Уже сполудня сонце повернуло, як вийшла я у село. Рідні місця, знакомі хатки, садки, садки-доріжки все якось миготить в очех, у голові думку будить, у серцю одраду. — все віта тебе, як рідне. Одно тільки — гляну на дитину, та й потуплю погляд у землю, прикрию лихо, що б люде не бачили. Стрівають мене мої товаришки, — одні вже жінками, другі й досі дівують, постають, роснитують; а я похиливши голову, спустивши очі у землю, чи сважу слово, чи ні — та й далі; соромно мині так, аж страшно. Думаю: от й мене ждало, чим вони... а я?... я всему виною! Та аж слези на очі виступають; я їх давлю-здержую, а вони проти волі так и каплють, так и каплють.

Дочувалила й до своєї хати, где зросла, вигодувалася... Та як же вона змінилася, як постаріла — похилилася; и оселя подірчавіла, и покривка на димарі зсунулася, — оббита... Чи так воно було при мині? чи таким я его кинула?... А всего два роки! Та мирщій у хвіртку. Дві здоровенні собаки кинулися до мене.

— Леско! Жучко! Бачу и собаки непізнають, аж за подоли хватають... Боже мій! щож робити? Ні прутика, ні хворостинки ніде... кличу тільки: Жучко! Леско!

Ось щось с хати вибігло.

— А який там чорт собак дражнить, гукає. Чуть по голосу Карпо, дядьків середний син.

— Се ти Карпику? обзнаваюсь до его, — иди лиш проведи од собак.

— А ти хто така? здалека пита мене.

Боже! и рідні тебе не пізнають, а то вже собаки! думаю.

— Та се я, — кажу ему у голос, — Варка. Хіба не пізнав? Иди лиш проведи-оборони. От у вас які злі собаки настали.

Карпо прибіг до мене; собаки порозбігалися у сторони, та аж вили.

— Бач! се ти Варко! каже Карпо, — а я тебе й непізнав.

— Та й ти, кажу, який великий виріс, що й тебе не пізнати. А мати-батько дома?

— Дома.

— Що ж вони роблять?

— Лаються.

— За що?

— А Бог їх знав. Батько паний прийшли, так може їх и не па.ло.

Ухожу у сіни, справді чутно бучу у хаті. Дядина, ян та чи-
чітка, теркоче та вичитує; а дядько раз-по-раз проводить товстим
паням голосом, та й замовкне, та знов проведе... Ухожу у хату.

— Здорові були ви дядьку и ви дядино!

Усі якось здивовалися.

— Здорова — мовить до мене дядина. А дядько сядить біля
столу на лаві, підпер голову рукою, шапка аж на потилиці и паний-паний. Подивився він на мене, тільки панними очима подивився,
хитнув головою, — шапка аж на очі насунулась.

— Ну... здорова!... А що скажеш?

— Що ж я вам скажу! Прийшла до вас тай годі.

— Прийшла?... и посунув шапку на потилицю... Прийшла?
А якого ж ти нам з міста гостинця принесла?

— Якого ж вам гостинця? питаю.

— Крикливиці?... га крикливиці?... шкода брати! и махнув
рукою... У нас и без того не малі крикливиці у хаті!... Буде з
нас и своїх крикливців. Тай голову схилив на груди.

Дядина подивилася на єго гостро-гостро, так у ній очі и за-
світили.

От и найшла, думаю собі, у лиху та нещасливу годину! Ще
тільки на поріг — а вже тобі и крикливцями очі вибивають!

Одначе дядько скоро пішов на двір; а дядина сіла коло мене.
Роспитує мене, просить про те, роздивляє мов убоге збіже, хвалить
керсетку, плахту.

— Що ж се ти, Варко, питає, — може до нас прийшла
жити!

— Та до вас, кажу, коли прийміте; однак на чужих робила,
то й вам буду робити.

Порядилися ото ми собі, зісталася я.

Сперш міні так добре, усі коло мене так ласнаво и старі,
и діти; всі витають, розпитують про місто, розказують про мі-
сто, розказують свої випадки. Та се повн обсілася; як же обмя-
лося трохи, то зараз и почали гострі шумильни у саме серце за-
ганяти. Кажє дядько паний: буряків — дайте капусту! — що де
в чорта хто не вирвється и з дітьми и без дітей, то все до мене,
на мою шню, об'їдати, та оббирати; там дядина гримє, що ди-
тина нікому покою не дав, а там и діти одно по другому — те

вщипно, то здратьно „прокляте байстря“, як его все величали. Я все мовчу, всім гошу: чи піч полуналася — я вже й вимазала; чи домола треба обмазати — я вже и глиняники розвила; чи дитина писне — я зараз ему хліба, чи чого инчого — що б забавилося — некричало... А настали жнива, — то я бувало рідко коли й дома ночую; все на полі. Іноді так наморишся — рук, ніг нечуєш, спини не розігнеш, — друга б покинула все, пішла б собі світ за очі; а я гляну у ту сторону де дитина у снопах спить, промовлю: — он де мое лихо, що міні світ завязало, — умнюся горячими, та й знову за роботу. Ніколи я ні до того, ні після того так щиро не робила, як у те літо. Як звозили хліб у тів, — то оттакі! стоги понакладали и жита, и пшенці, и усякої пашні.

Люди, идучи поуздвір одно завидують на наші стоги:

— От, кажуть, десь Луценко з сотню землі заорав, що такі стоги нонавертав.

А ми тільки що звозили, годинка стоїть, зараз и заціпи: дядько, я, та Ивась, старший син дядьків. Перемо так ціпами, що мабуть аж на край села чутно. Поки осінь глибока настала, то у нас уже весь хліб вимолочений був. Солома одна стояла, — оттакими ожередами!

За тиждень до Покрови вже ми й обробилися. Там уже далій и робота хатня пішла, — та мене лихо спіткало. Після Покрови пішли дощі; густі, холодні, осенні дощі. Я одного разу боса так и перебула на дворі цілий день. У вечері — щось мене ломле, тре, усю до купи зводить, руки и ноги ломить; а голова так хедором и хедить.

— От, міні-ж лихо! — думаю — недай, Господи, занедумаю. Та як на те — на третій день уже міні и піднятись не можна; голова болить, вертиться кругом — не можна міні ні піднятись, ні підвестися.

Спершу всі коло мене узялися и сего и того — непомагає, лежу я як колода. Як лежу то все б здається узла та й зробила, а підіймуся — то так и гримну... Що его у Господа Милосердного робити? Бачу-вже на мене косо усі дивляться, — то дитина кричить, то нікому пішона стовить, то печі вимазати...

— Коли б же, кажу ім, не мое лихо тяжке, то хіба б же я й незробила? Як би можна — проти сили взяла; та бачите, міні и підвестися не можна.

— Та воно-то так... не так и підвестися, як... одмовляють міні, не доказуючи всего. Що ж скажеш? Мовчиш уже. А тут ще

дитина розярчалася; візьмеш его погодувати... Чим? сама нічо в рот не беру, — де ж те молоко візьметься? Візьмеш шматочек черствого хліба з остюками, намажеш, розмочив тепленькою водою, уткнеш у рот, но, мов їж, та мовчи тільки!

А настане ніч, то чого тільки не нередувавш, чого не перегадаеш? Та все якось таке у голову лізе не подобно.

Найпаче памятаю одну ніч. Через тиждень після того, як злягла я. Місяць так світив, ніч видна — хороша. Уже пізно було, всі спали аж хропли, една я не спала, перекидалася з боку на бік, як дурна. Місяць як раз ускочив у вікно, проти котрого я лежала з Ивасем. Воно лежало коло мене, спало притулившись до дона. Глянула я на его — и згадала своє давнє житє; свою дитячу пару, дівованє; все, все до самого не примітного... И все стало перед моїми очима, як на картині змалєване. Там — бійка, та сварила дядька та дядини надо мною малою, далі — гуси, гусинята, що я пасла, — аж сичать мов, шовкотять коло мене; далі — жинва — як учили мене жати, як лінувалася я, хвалилася, що то голова болить, то снина болить, поки не вибили мене; далі зимові ночі довгі-довгі, як я прядла, — спать, аж хилилася, хотіла — неможна; другі бігають, кричать — а ти сиди, пряди; вечеряти подай, посудину перемай, та тоді лягай, а як другі півні прокричали, уже й уставай и світи и знову за гребінь; далі — як виросла, по улицях ходила, по вечерницях; як покинула дядька та дядину, у місто пішла; як там жила весело — привесело, певн не побачила его, як его покохала, его любила-пригортала, поки... И став перед моїми очима, він с товаришем, їх розмова, и регіт... страшний, божевільний регіт... Вся я похолола зразу од его и запалала... Дивлюсь на дитину, — лежить, рученята згорнуло; голова, носик, личко, брови, — пиршають; більшають... неначе в хвилі потопають, то знов з води виренають... и здається мині — він коло мене, руки простягає.. От коли, кате, тобі вмстити, от коли тебе покарати! Ты як божевільна — хап! дитину за шийку рукою... Як закричить воно на всю хату, — так я и винулася; то тоді: — Теу! що се я, божевільна! Господи! що се зо мною? И заступи и борони од такого!... Пригорнула до лона, цілую, та сідаю, — цить, кажу, щоб хоч ті не почули.

Так пролежала я два тяжні. Бачу, наші як подуріди усі. Дядина и не дивиться. Діти злай Ивася зачіпають, щоб не кричало. Ніхто мині вже, як отой Карпо. Почне плакати дитина, то він

прибіжить, ухопить его за ніс... Цять сякого такого батьва байстра! мовчи, проклятий вилупов!...

Як мині все те було слухати? А тут ще й дячина: — та доки ти, каже, будеш лежати? Лежати прийшла, чи що до нас? От уже, слава тобі Господи, третій тиждень пішов, як ти хоруваш, — на горячку лежиш — безпам'яті хліб іш.

— Бодай, кажу вже нестерпівши: кожному так! То може-б тоді и мині віри доняли.

А тут и дядько собі: а щож ти умирати прийшла до нас, чи що? та ще з дитиною.

— Хіба-ж, кажу, я у вас не заробила того, щоб поховати мене, як умру?

— Який твій заробіток? От заробила лежачи, ...

Так мене слези й обляли. Сяк так відвелась я та й упала зразу.

— Господи! думаю, або смерти дай, або здорова!

Днів через три після тої бучі почула я себе мов краще. Устала таки; хату разів три перейшла, але все мині робити ще не можна.

Коли як раз у третю неділю од тої, у яку я злягла, — у ночі приходить дядько, п'янійше землі, чорнійше ночі.

— Вон, сяка-така, паскудице! вон сяка-така волоцюго! Не паскудь мові хати, не безчести мого двору!...

Та до мене.

— Постійте, кажу ему, за що се? За те, що я ціле літо робила, так се така дяка мині за те!...

— Вон! одно слово вон, сяка-така з мого двору!

— Я пійду, кажу ему, тільки и ви вернете мині те, що я заробила за літо.

— А іла за що, а годували ми тебе дурно? кричить уже й дячина.

Подивилась я на їх, подивилась, узяла дитину на руки, та до сусіди.

Прибігаю до сусіди; там уже усі спали. Стукаю, добиваюся.

— Пустіть, Христом Богом молю, бо у нас страшний суд піднявся.

Пустила мене сусіда; жалюсь я їй. У волости, каже, треба жалити ся!

Перебула я ніч у неї, на другий день прошу сусідчину дочку Марусю:

— Пійди, Марусю, пійди моя голубко, забери мове збіже: юпку теплу, плахту, та чоботи юхтові; щоб хоч у дорогу удатися, як слід.

Послухала Маруся. Пішла. Не забаром и вернулася. Не дали, каже, мало, каже, вона у нас то сего, то того переїла, та перавела, не дамо!

Снжу я та плачу: бодай вас, кажу, черви поїди, коли я у вас, як слід, шматок хліба зїла!

А сусїда: — та не плач, дурна! от я тобі ражу иди у волость, пожалїйся, то все тобі вернуть.

Послухала я, одяглася у другу юнку, сусїда, смаснїби дала своєї, завинула дитину и пішла.

Волость од нашого села верств з пятнацять мабуть була. Пішла я; а осїнь уже глибока стояла, вітер холодний вїяв, а я — що там у тих двох юпчинах, та чобїтках на босу ногу, — та ще хочби здорова, а то тільки-тільки що вичунала трохи, — холодно; иду — на силу ступаю. Та ще, як на те забула и хліба узяти; перейшла верств з десять — їсти аж шкура болить! Дитина теж видно хоче, бо в одно кричить и не втихає. Уже я его тулила, тулила до груди, — що-ж ти там висмокчиш? коли порожнїсенько! Притулиться, смокне, смокне тай назад; та знов у крив. Боже! щож минї робити с тобою? як же тебе забавити, чим нагодувати?... од его крику вже и самїй перехотїлося їсти; а воно кричить, аж поле розлягається.

— Годинюнько-ж моя, горенько моя! щож минї робити с тобою, що казати?

Так воно минї укрїчалося тоді, що я й досї чую, той нелюдський крик его. — Видно вже не перед добром воно кричало, видно чуло свою нещасну долю.

От уже швидко и до села забирадася, де була волость; уже з-за гори мріли церкви и хатки біліли по гірочках; от и річка блиснула, чорна як хмара, сумна як ніч, звісно як всі осїнні річки. Минї так щось під серцем зацебло, так запалало, та й розлило огонь по всему тілу; чую — и очї палають, и лице палає, и ноги, и руки, все — все; у ротї — хочу проковтнути — слини не достає, все зсохло; язик аж торохтить між зубами и горить як огонь. Дитина, чую, аж из шкури вибивається, так кричить. От от уже дохожу и до мосту, от добїгла, на греблі вже, тут мїст перебігти,

тай село; там упрошуся до когось у хату, випрошу шматок хліба. От и на міст зійшла...

Закрутилась моя голова, підгинаються мої ноги, чую -- от упаду, от упаду. Я мерщій до боку мосту притулилась, стою, відпочиваю... В очах усякі плями мельбають, то жовті, то сині, зелені, то вогненно-красні... Ось наче що осіяло... И передо мною велика хата, музика грає, люде одно швиндають, ті кричать, ті ідять, ті співають... На столі усяких напнтків та наїдків. Що се? до се я? А, — а, я дурна, и не догадуюся, що се ж мов весіле грають, се ж мене з ним парують. Ось и він коло мене сидить, рука хусткою перевязана, и я коло его... Держу на руках мого Ивася, своє миле, любе дитя...

— Дивись, кажу ему, яка дитиночка? як квіточка! Як виросте, я его у школу віддам грамоти учитись. — Подивився він на дятя...

— Чекай лиш, я его подержу, — каже мині, и простягає руки. Я й дала ему и опустила руки. Як опустила, так усе и счезло — темно, темна ніч мене обгорнула, и я більше ні знаю нічого, ні памятаю.

Знаю тільки, що опинилась у тюрмі, за те, що дитину бучім у річку викинула. Довго мене держали там, цілий рік я казенний хліб їла, а потім ще у монастирь одправили. Там я пів року поробила, а се вже тепер — на волі.

Унять служу, на людей роблю, та одмолюю свій тяжкий гріх. Що ранку, що вечера молюся; що ранку, що вечера одмолюю его. Так мині игуменя того монастыря де я була, свазала: зробила ти, каже, такий гріх, як би рідного батька, або матір на той світ звела. То тебе лихий, — каже попутав; то він на все зло и навів и буде він тебе аж до сорока літ усе стерегти, Гляди! молись, одмолюйся; од его тільки молитвою и одібешся, а то більше нічим.

И справді воно так: як помолюся Господеві Милосердному, то немаче що од серця одірветься важке, з душі смуток спаде, и так стане ясно, та одрадно...

МАНДРІВКА на Українське Підляся.

Світе тихий, краю милий, моя Україно!
За що тебе сплидровано, за що, мати, гинеш?

Шашенко.

(Конець).

Окрім Тучної є ще недалеко од неї двох шляхоцьких сіл: Гуща и Виски. Всі шляхтичі католики. Язик їх не мазурської вимови, бо Мазури на Підлясі говорять инчою вимовою: вони всі шепеляють и цекають, и а вимовляють глухо, закрито, більш як о. Мазури говорять: чего хцес, просе пана, я писла, цловіек. А сільська шляхта в Тучні говорить язиком чистим, варшавським. Може та шляхта зісталася од часів давних, може то потомки дружини тих панів, що повоювали Руснів! Такі шляхецькі села є и на Волині и на Подолі.

Я питав у шляхти самовара и не знайшов ні в одній хаті. Треба було пристати до шинку. В жидів я дістав самовар и посуду до чаю, навіть свіжих паляниць. Шинкарева жінка, убрана в сукню и зачесана по європейськи, була більше похожа на шляхтянку, ніж Тучаньскі шляхтянки. Вона подала міні самовар в свою хату, де стояло ліжко з горою подушок и перин. Правда, що трудно було пізнати, що та машина принесена Хайною була и справді самовар.

Одначе я все таки напився чаю.

Вийшов я с корчми. Під корчмою стояв старий шляхтич в собачому чи кошечому капішоні и в сірій хламиді. Він простяг руку и попросив милостині.

— Чи ви шляхтич? спитав я.

— Шляхтич, паніе! прбмовив він взявши кілька копєек.

Пагано-ж, подумав я, коли шляхта просить хліба! Чи не був то первий польський шляхтич, що на ділі сповнив девіз польської шляхти, хвалений тільки на словах: рівність с хлопами! Бо и Тучаньскі шляхта нехоче рівнятись з мазурами и нашими українцями-русинами!

Вечір наближався! и ми наближались до Яблеченського монастиря. По низинах пастухи пасли череду. Скот на Підлясі дрібний, невеликий; простий мужичий скот. Не видно, щоб хто навіть с панів дбав постаратись о лучшу краву породу свота. А сто-

рона нагадає Голяндію, де сирот вславився на всю Європу, де виробляють голяндський сир. Найлучше масло й сир на Підлясі виробляють німецькі колоністи, котрих є доволі: вони продають его дешевше од інших!

Частійші болота, густійші ліси показували, що незабаром буде річка. Дорога пішла через присілки, більше полівими межами. Під лісом, на сінокосі землюмір з селянами міряв монастирську землю. Між сухерлявими селянами и селянками ледве повертався православний чернець, товстий, великий. Він був в літнім каптані, в круглім капелюсі. Сиві волоси були заплетені в дві кіски, котрі стирчали на товстій шиї. Молодиці в червоних очіпочках підходили до отця и цілували его повну, товсту руку. То був чернець з Яблеченського монастиря. Селяне кругом его з замученим видом, здавались сухарями кругом розкішної, пухкої падалиці...

Роспитавши про гостинець*) до монастиря, ми поїхали до села Яблечні, котре стояло за чималою полозою піску. Село було невелике з деревяною уніяцькою церковцею. Монастир було вже видно не далі, як за півтори верстви. Дорога пішла через мощані греблі по низині. Річка Західній Буг була зовсім закрита вербами и лісом. Вже над вечір ми приїхали до монастиря, чи и амастиря, як звать ёго яблеченські Русини.

Яблеченський православний монастир стоїть на низині коло самого Буга. Кругом ёго розляглися великі сінокоси з маленькими озерцями, с купами верб и лозини. Попід цегляною огородою невеликою, але чисто помалёваною жовтою фарбою ми підїхали до самої брами. Через браму я вїйшов пішки на чимале подвірє так само горожене стіною. С того подвірє треба через браму йти в самий монастир. Монастир займає не багато місця и навируги огорожений стіною. Гарна нова мурована церква з одним куполом стоїть серед пляцу. З одного боку стоїть домик архимандрита, з другого дїм на два етажі, де келї монахів. В церкві саме правилась вечірна. Я пішов в церкву. Церква чисто обмалёвана сирїзь фресками, як київські собори и має три престоли. Иконостас, престоли и все в церкві по православному, бо мана-

*) Гостинцем звать дорргу гудули в Карпатах. (Дивись Федьковича „Довбуш“ у Правді 1869 року.) Авт. — Не лиш в Карпатах, а у великій часті Галичини. — Ред.

стир и не був ніколи уніяцьким, хоч й теперички стоїть серед уніяцьких сіл. Манастирська Онупрїавська церква постробна за царя Миколая. Її держать дуже гарно й чисто, хоч и не дуже багато. Вже співали „Слава в Вишних Богу“ як я вступив у Церкву. Людей не було, бо був тоді будень. Три послужники співали на кридосі дуже негарними голосами. Великі парубчак по літ вісімнадцять, співали сопраном в пріму и секунду козлиними голосами, задираючи з всеї сили голови до гори: аж жили їм понапинались на шнях. В престолі правив утрєню старенький чернець, а поруч зі мною молилося ще зо два послужники и один чернець, оглядаючи мою закурянну одежу и лице.

Утрєня скінчилась, и ми вийшли с церкви. На цвинтарі було мертво, як серед стєну. Міні хотілось заглянути в чернечі келні, подивитись на чернечу спокійну жизнь. Я згадав, що одні мої знакомі рекомендовали міні свого родича, одного чєнца, мого земляка. Догнєвши старого чєнца, я спитав єго про того чєнца назвавши на имя. Чернець повів мене в келні. Келні були дуже гарні. Серед будинку наскрізь йшов просторний коридор, а по обидва боки були келні. Я вийшов на другий етаж и пєстував показані міні двері. Двері одчинились, и до мене вийшов старий, але бодрий чернець в шляфроці. Рекомендуючись єму, я передав єму повклін од знакомих. Моңах стояв и здається не міг второпати, що я єму говорив. Не трудно було вгадати причину: од чєнца дуже тянуло горіакою...

Вийшли ми в кєлю. Бідний чернець не знав що й робити. Я бунд у него гостем зовсім не в добрий час. Дві кімнати чєнца були дуже гарні, просторні, з великими вікнами. В їх сміливо помістилась би ціла сім'я. Обстава була бідна: стіл, шафа зо два стільці, убоге ліжко. В другій кімнаті вештався послужник в нечистому каптані, готуючи самовар.

Посідали ми и почали розмову. — Чернець роспитавши звідкіль я родом, и довідавшись що я єго земляк, був дуже радий, роспитував мене про Київ, про Україну, про Черкаси и Чигрин. Було знать, що я був цікавим задля єго гостем, та тільки лихо, що він лєдві повертав язиком. Я швидко почув, що на мене насідала манастирська нудьга, що я потрапив в місце мертво, до людей мертвих. Мене потягло дуже на вольний світ, на свіже повітрє. Я попросив чєнца показати міні стежку до Буга, щоб слухатись. Росказуючи про своє давнє житє, чернець вивів мене через чорний двір за манастирську огороду. Буг протівав дуже

близько од монастиря. Стежка йшла через сінокос між товстими, старими, рідкими вербами. З великою охотою я кинувся в свіжу воду річки, тільки шкода, що нігде було поплавати. З берега в Бузі було води по пояс, а серед річки як правому берегови було води трохи тільки за коліна. Дно в річці пісчане, чисте. Річка доволі широка, хоч і мілка з рівними низькими берегами. Вода в Бугови каламутна.

Жаль міні стало за нашими степовими річками, де вода стоїть чиста як сліза!

Викупавшись в річці ми вернулись до меля. Послужник поставив на столі чай. Сіли ми за стіл. Хазяїн був радий, розказував про монастир, про чудовий монастирський сад, про великі землі, про стадо монастирського скоту, розпитував мене, що робиться на світі. Тоді Прусакі вже взяли не один французький город, а ченці ще нічого не знали, бо не мали ніяких газет. Випили ми чай; чернець позіхав, слінав очима. Розмова вже не тяглася. На мене знов налягала монастирська нудьга. Міні здалося, що я заліз у якийсь склеп на кладовищі і сидів коло мерця.

Я розпрощався с ченцем.

На дворі ждала мене підвода. По двору гуляла дрібні школярі в сиреньких сиртучках. Вони були дуже похожі на бурсачків з духовних шкіл. То були сироти с Підляся, котрі й жили при школі. На подвір'ї стояла школа, в котрій в два класи. При школі знаходиться два вчителі. Школа держиться на назенні гроші і стоїть під рукою Варшавського православного архієпископа. Всі школярі родом с Підляся, з Волині, хоч вже й говорили між собою погано великоруським язиком. Я заговорив до їх по українськи, і деякі з них обізвались до мене по українськи. Вимова їх була тамошня, підляська. Діти обступили мене кругом, я начав з ними балакати, розпитувати, чи добре їм жити в школі, чи не обіжають їх ченці. Діти не жалілись, бо ще не розуміли ні добра ні зла...

Я розпрощавсь и с ними.

Лейба тим часом напоїв коня и посадив на віз зо мною одного школяра до станції на залізній дорозі. Ми рушили з двора минаючи браму. По обидва боки брами сиділи два ченці на стільчиках, в широких каптанах. Їх товсті тіла ледві вміщалися в одежі. Сонце саме заходило. Жовта, чиста стіна й брама червоїли проти сонця. При брамі обидва ченці з сивими бородами показували за дла очей дуже гарну картину пустинного життя, тідну маляр-

ського пензля. Не було тільки левів и тигрів коло ніг чернечих, а пустиня була кругом; ліси зеленіли, столітні верби стояли на самому подвірі. Тяжке чує вивозив я на серці: з монастиря давно давно видихався дух монастирський.

Вже було пізно. Треба було завертати на ніч у Яблечну. Я зайшов в перву хату и начав проситись на ніч до клуні. Хазяїн знав мене, бо я, ідучи до монастиря, заходив до его хати полудновати. Спати було ще рано. Я сів у хаті, велів знести з воза річи й харч, и почав вечеряти, роздавши цікавим дітям по шматку палавиці и ковбаси.

Чоловік той звався Михалко Гасчок и попереду не сказав міні свого прізвища, бо видно було, що він мене трохи опасувався: я держав книжечку и записував, що вважав за цікавіше в розмові хазяїна. Послі я йому ростолював, що я чоловік подорожний, с під Кніва, хочу роздивитись на тутешних людей, на їх звичаї. Чоловік почав розмовляти смілівійше. Сам він був невеличкий, с темними швидкими очима, проворний, розумний и дуже добре говорив. Его сім'я була велика: в хаті було четверо малих дітей и один парубок. Хазяїнський брат, парубок, кривий на одну ногу, звав себе дяком, бо читав у церкві на крилосі. Він вчився в шкоді и почав чванитись передо мною великоруською мовою, хоч він говорив нею дуже погано. Одначе, побачивши, що я цікавіше слухаю хазяїнську українську розмову, зараз замовк. Хазяїнка варила вечеряти. Вона була ще не стара молодиця и говорила дуже ростагуючи мову, цо підляському.

Хата була невелика. Її розділяла на двоє од самої печі довга груба, як стіна. В хаті все було як на Україні, тільки образи були с паперу и польского малеваня. Навіть вікна були на чотирі шибки и піч була українська. Огонь палав у печі и світив на хату. Я з великою охотою розговорився с хазяїнами.

— Чи добре вам жити на Підлясі? чи маєте хліба доволі? Де ви маєте заробіток? — питав я.

— Земля в нас не дуже родяча. Хліба не став до нового; імо більше картоплю. А заробляємо часом у намастирі, а часомто у панів!

— Хто ж у вашім селі пан? Чи добрі пани для вас?

— Пан не живе в селі... обіззався чоловік, та й замовк.

И що я питав про польских панів, ніхто нічого не розсмазував. Було знать, що люде боялись панів, але не видно було, щоб їх любила, бо чи може ж чоловік любити ту різку, котрою его

бють? На Подніпрянщині лають панів, де трапляється, и кленуть голосно, хоч и серед ярмарку. А вже як натякні про панів, то ні один язик не втерпить, щоб не лаяти пана. На Підлясі народ так пригнічений, що боїться й говорити про панів, як колись у давній Москві було страшно говорити про царя.

— Чи не маєте молока на вечерю? просив я хазяйку.

— Нема! и на нашім кутку нема. У нас є корова, але з великим телом.

И довго я розпитував їх про жите, про звичаї. У їх звичаї такі самі, як и на подніпрянщині. Є кутя багата, є танець козак, є сопілки, є українські пісні, навіть козацькі, є паска на Великдень. Житиє нашого народа сьрізь однаковісінька!

— Чи чули ви що про Київ, про Печерських святих?

— Чули. Тут зараз за Бугом єден дід був у Києві и розказував нам про святих и про церкви, а ми сами не були.

Почав я розпитувати про костюм. — Чи носят у вас дівчата стрічки, квітки, червоні чоботи, намисто?

Де там! Хіба ж де носять червоні чоботи?

— А в нас дівчата й молодиці носять и червоні, и зелені, и жовті чоботи, розказував я.

Молодиці було то дуже дивно. Вона навіть не чула я самого слова намисто. Я мусів їй розказати, яке воно: що то коралі.

— У нас дівчата носят тільки пацёрки сині або жовті, так купують за кілька грошів! а коралів я й не бачила в своєму селі.

Пришов с поля старший хазяйський син, парубчак. Він став на коліна перед образами, склав руки на грудях по польському звичаю и почав молитись Богу. Малі діти ждали вечері; не спали. Хазяйка, тим часом, готувала вечерю: то була смажена картопля ледві помащена салом. Хліба на столі я не бачив!

— Просимо вечеряти! прохала мене хазяйка.

— Спасибі! одказав я, дивлячись на ту убогу вечерю.

Сіла вбога сімя за стіл и почала їсти свою незмінну картоплю, котра на Підлясі грає таку роль, як на Україні пшоняна каша. Я пішов до клуні (стодоли) спати.

Од самого села Костеневича до Буга, мое ухо дуже мило вразив чистий український язик, котрим говорят там Русини. Фонетика вимови їх така сама, як коло Києва и коло Полтави.

Всі літери вимовляються там щиро по українськи; і **мяко**, **ш** тверде **е**. На Волині коло Рівного, коло Луцька вимовляють дуже твердо кожний голос по галицькій вимові, а найбільше **ш**, як великорус-**ы**, **е** як великоруське **э**. Переїхавши Волинь, ви почувете на Підлясі знов надніпрянську вимову, так неначе ви звернули б у Київщину. Низче бресцької залізної дороги вже нема й сліду вимови на **іе**, як коло Білої! Глаголи кінчаються в 3-х лицях на **ь**, або на **ця**, як під Києвом. Русини говорять: **робиця**, **дієця**, **робить**, **роблять**; навіть кажуть вони: **цей**, **ця**, **це**, а не **сей**, **ся**, **се**! Тільки інфініт на Підлясі вимовляється по галицьки; як: **ходити**, **робити**, и **о** під ударенем переходить в **у**, як скрізь на Полісі: **кунь**, **вуд**, **жунка**. В деяких селах можна почути, що голос **і** зроблений з **іе** (**ѣ**) в декотрих словах ще добре не обмежувався: ви почувете; — **дівчина**, **д'івчина** и **дівчина**; **л'єс** и **ліс**; **о** починає змінятись на **і**: кажуть **куїт**, **куїтка** (німецький голос **ü**); а за Бугом вже кажуть **кіт**, **кітка**. Часом попадаються поліські слова, як: **зцюль**-(сцюдою) **скуль**-(звідкіль); славянське **вельми**. Але про те язик Підляся низче залізної дороги просто зв'язується з надніпрянським, як вимовою, так и етимологією. В гроднянській губернії одна баба говорила зо мною таким чистим українським язиком, що я аж спитав її, чи не вийшла часом вона спід Києва. А баба жила навіть в курній хаті без вивода!

Костюм підляський чисто український. Підлясяки носять, таку саму свиту с чорного сукна, як и на Україні. Свита (сукмана, — взято з мазурського) робиться с коротгісіньким комірцем, з вушками на стані, не як на Подолі, де обшивають свити червоними мережками. Шапки на Підлясі носять смушеві, сиві й чорні, високі; тільки з-заду робиться ид верху роспірка и стягається, але дуже рідко, стрічкою. Літом чоловіки носять солом'яні брилі, а коло Білої часто можна побачити сині картузи, як у Мазурів. Пояси бувають червоні, плетені по українськи. Сорочки носять білі: коло Білої затикають сорочку, а далі до Бога частійше й частійше трапляється бачити сорочку висмивану по великоруськи, и білоруськи. Але на випуску сорочки носять навіть Краков'яки. В жнива, в жару чоловіки зівсім росперізують сорочку. При тому сорочки часом носять довгі, трохи не до кісточок! по жіночому!

Серед поля такі жінці, в довгих розпущених сорочках, з ростріпаними довгими, як у жінок, косами, в солом'яних брилях, роблять дуже чудну картину. Довге волосє носять тільки чоловіки: парубки и хлопці стрижуться крушком и низько, як на Україні. Траплялось міні бачити личаки и навіть шкур'яні столи, які носять на Україні баштанники и пастухи. Застішки носять с червоних стрічок. По тій стрічці зараз можна пізнати навіть між Мазурами оватолченого Русина. Костюм народній держиться міцційше од язика й віри!!!

Жіноцький и дівоцький костюм в основі той же український, тільки без того смаку, без квічання, який бував в дівчат на Україні. Костюм женський простійший од українського. Сорочки на рукавах и на подолі витикаються червоними нитками, але не вишиваються так роскішно, як на Україні. Жінки завязуються хустками, а часом носять, на голові каптурку. Каптурка то українська намітка, тільки дуже зміненна. Низісінський очіпочок, кругленький обв'язується складаним білим рушничком, кінці котрого, переткані червоними пружками, завязуються на потилиці и тиліпаються ледві досягаючи до плечей. Та каптурка накладається на тіме и затуляє тільки що тіме! Волосє не держиться під нею и ростріпується по лобі. Каптурка не має такого пишного, фантастичного виду, як широка українська намітка. Дівчата завязують голови червонськими, невеличкими хусточками один раз, завязуючи кінці на потилиці, як у Полтавщині. Квіток и стрічок не видно на дівчатах. На шні вони носять пацёрки. Свити жіночі, білше цвіта білого, спідниці — синього. Жінки підляські я дівчата не вміють вбиратись, не мають смаку, не люблять квічатись, не вміють пишатись, як Українки; не мають природнієї граці, такої природної делікатности, якою надарила натура надніпр'янську жєнщину, де дівчина без намиста, без стрічок и квіток не може жити, де неможна знайти дівчини, котра б немала квіток, и стрічок и вишиваної сорочки!

На Підлясі народ зве себе уніятами. Слово уніят. стало знаком української національности. Але часто Підлясики звуть себе и Русинами. Капосне, сполячене уніацьке духовенство хоче вигубити те слово Русин, именно на пограниччі двох націй — під Седльцем. Часом мужик едмахується од слова — Русин, як чорт од ладану, хоч тут ёго сусіда назве себе Русиним. Одначе раз трапилось міні, що на мєб питанє, — чи ви Поляки, чи

Русини, чи Українці? — уніяти одказали: ми Українці. Попрощавшись з хазяїнами, я пішов спати в клуню, на сіно.

Прощаючись в рамці с хазяїною, я положив на стіл четвертак грошей. Хазяїнка почала одмагатись.

— Та на що це ви платите! Чи то можна? Чи ми жиди, чи що! Та не треба нам плати!

Молодиця аж у сичи вибігла за мною и црохала взяти гроші

Дуже чесний наш народ! думав я. Чи одцурався б жид, або німець од грошей! Наш народ не знає, що таким чесним людам дуже тяжко приходиться жити на світі!

(Конець.)

Критично-естетичний погляд на декотрі поезії

Тараса Шевченка.

ДО ОСНОВЯНЕНКА.*)

Квітка и Шевченко — то два имена народні, с котрими доля нашої літератури вяжеться. Вони оба суть неначе стовпи, красуючі ся в святні просвіти народної. Справедливо отже каже Куліш (Хата 1860, стор. IX): „Квітчина память буде свята во віки поміж нами: він самостайно зрозумів серцем, що те за диво праведне — вانی селяне; він зробив те-ж саме для проаш, що Шевченко для стиха Українського: він так само постеріг и переняв поезию цдедної сільської мови, як Шевченко — поезию народної пісні.“ — Оба ті мужи, яко обновителі упадаючої батьківщини не станули-б так високо, накоми-б їх не бун оживляв дух давнійшої правдіної слави. Коли-ж вони оба до одной мети

*) Трн. I, стор. 197—198, в виданю Львівскім, з 1867 року.

простували, то мусили перше себе взаїмно пізнати, таж, щоб один діло другого доповнив и довершив. Тільки таким способом могли вони в просвіті народній зділати епоку.

Як Квітка своєю Марусею поміж земляками прославився, Шевченко яко писатель не був еще звістний. Ба — можемо сказати, що Квітка тоді про Тараса нічого не знав. Коли-ж в 1840 р. „Кобзарь” в українськїм світі с піснями доси нечуваними озвався, Квітка не міг не довідатись про співака нового. Читаємо в листі писанім Основяненком до Шевченка (23. октября 1840 р.), що первою Шевченка поезією, яку лучилось Квітці в руки дістати, був „Перебендя.” (Основа, 1861, VII.). Основяненко, не знаючи тоді автора Перебенді, сказав ось-таке до своєї жінки, с котрою разом тоту поезію читав: „Хтось мудро написав и живо усю правду списав... хто-ж такий?... Перебендя... Вгадуй-же ёго, що и хто воно таке е... не знаємо.” Як-же явтор Марусі звідався, що Шевченко Перебендю и другі гарні вірши написав, захотілось ёму конечно, Кобзаря в руки дістати. Віттак пише об тім Квітка до Шевченка: „А книжку, як розгорнув, — дивлюсь — Кобзар, та вже дуже вичитаний. Дарма! я ёго притулив до серця, бо дуже шаную вас, и ваші думки кріпко лягають на душу. А що Катерина, так так-що Катерина! Гарно батечку, гарно! Більш не вмю сказати. — -- Від серця я дякую и прошу: утніть еще що!...”

Коли Шевченко думу историчну до Основяненка писав, явтор Марусі мав уже имя славне, як сам Шевченко признав:

Тебе люде поважають,
Добрий голос мавш. (I. стор. 199)

Квітка, живючи на Україні міг про Січ, про могили заспівати скорше, аніж Шевченко, котрий по снігах в чужині блудив, та лиш с-тиха сам собі думку народну співав. И так коли Квітка подивляв талант Шевченків и до ёго писав: „Утніть еще що,” — молодий наш поет гадав, що слава віщого генія тільки Квітці належить, бо в сій думі написав уже смирно: „не втну більше!” ліпше не потрафлю заспівати; — „утни (ти) батьку, орле синий!” — Тарас відступив славу поэта народного Квітці, котрий також віком о много (о 36 років) від Шевченка був старшим. Ні сей, ні той не знав в той час, чия слава стане высше: світ бо-

судить о заслугах якогось писателя аж тоді безсторонно, коли ёго вже не видить в крузі обмеженому сёго світа.

Так отже настроїв Шевченко в Петербурзі струни, щоб до автора Марусі гомоном рідного слова озватись. И о чім-же иншим мав Тарас заспівати, ли не о минувшій славі батьків, що їх память лише в піснях поетів жити може? В чужині поет тужив все за Україною, тужив за степами, — за Дніпром. Там не міг позабути про Січ, про могили, про славу козацку. Всі тоті образи стояли все живо передь ёго душею; щож дивного, що Шевченко пишучи о чужини до поета Українського в запалі патріотичному про долю батьківщини задумався? Що-ж дивного, що поет заявляє велику тугу про минувші славні часи та й каже, що в чужині потеряв сили и давний свій голос?

Шевченко засумувався, але-ж заразом списав у сій короткій думі так гарні гадки, що Основяненко міг спізнати, що не він сам, але Тарас може зватись поетом народним.

Наша дума починається мов-то громовим словом „бють пороги,” а кінчиться резигнацією и елегійною згадкою про Україну. Головні же гадки суть ось-ті:

I. Нема Січи.

II. (Но) слава не поляже;
Не поляже, а розваже,
Що діялось в світі,
Чия правда. чия кривда
И чні ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмире, не загине.

III. Поборовся-б
Як би малось сили.

IV. Не втну більше. А ти батьку,
Як сам здоров знавш,
Тебе люде почитають,
Добрый голос мавш;
Співай же ім, мій голубе,

Що Січ, про мориди, зображає уявлення о стану
Коди яку наспали,
Кого положили.

Бють пороги; місяць сходить
 Як и перше сходив...

Ту в самім началку замічаємо фігуру бесіди, що зветься зевгма (*зевґма*); властиво належало-б писати: бють пороги, як и перше били, місяць сходить, як и перше сходив.

Про пороги порівнати належить ось-ті два місця в Гайдамаках, (II, 24 и 91):

— Пороги в степу
 Між очеретами
 Ревуть, стогнуть, розсердились:
 Щось страшне співзюють.

— Стародавню

Січ розруйнували:
 Хто на Кубань, хто за Дунай;
 Тільки и остались:
 Що пороги перед степу
 Ревуть-завивають:
 „Поховали дітей наших;
 И нас розривають.”

Поет каже: „місяць сходить” а не „сонце”; ту бо має представитись тота пора, що в ній очерети до Дніпра говорять, моголи сумують и з вітром розмовляються. Ту бачимо отже життя природи; се же розвивається лише тоді без перепони, коли життя чоловіка утихне, с. в. в ночі. Що же дальше читаємо: „сонце гріє”, то в сему нема противорічності. Образ бо: „сонце гріє, вітер віє на степу козачім” означає те, що було-б на добі, щоб козаки тепер взялись за діло, поки спріє пора, але-ж годі

„нема Січи.“ Тієї слова („нема Січи“) викидані в тіркий чувством, про те поставлені вони двичи на початку вірша.

Що-ж с того, каже поет, що земля Українська тота сама; що давнійше, коли нема ві животного огнища, коли нема Січи, та пропав и той, хто всім верховодив?! Ту замічаємо, що слова „пропав и той, хто всім верховодив“ именно до гетьмана Хмельницького відносяться.

Про Хмельницького можна еще ось-се порівнати:

— О Богдане!

Нерозумний сину!

Подивись тепер на матір —

На свою Україну,

О Богдане, Богданочку!

Якби була знала

В колісці би придусила

Під серцем приснала.

Розрита могила, I, 60.

— Зіновію,

Олексієв друже!

Ти всі оддав приятелям,

А їм и байдуже.

Суботів, I, 58.

Нема отже життя народного: Дніпром не плинуть уже човни, щоб козаки добували слави в Туреччині. Словутій Дніпро не бачиться уже с товаришами Січи, — від сумує на самоті та лише очерети ведуть з ним свій розговор.

Порівн.: Дніпр — широкій та синій

Підняв гори-хвилі; а в очеретах

Рече, стогне, завиває,

Лози нагинає.

Гайдашани, II, 57.

Але-ж и очерети призадумались, що деяки де-то поділись, та відай забарившись гуляють. Дніпро на таку річ нічого не одповідає, бо й ще має казати про козаків, котрих вже не було? Всюди тиде, та лише чайка свіглать літаючи, мовь за дітьми жлаче, на біду же дариць могили стоять та сумують.

Ту належить замітити, що у нас також могли говорити та й про долю України звідують ся. Бесіда їх на сьому місці є вельми жива; наперед бо питаються вони буйного вітра;

Де наші панують,
Де панують, бенькетують?

Вітгак звертають бесіду до дітей України, та питаються:

„Де ви забарились?
Вернітєся! дивітєся —
Жита похлились,
Вернітєся!“

Тутки дозволяємо собі замітити, що гадки висказані моголами вправді гарні, але відай не подумав поет про се, що сумні свідки давньої бувальщини таким способом говорити не можуть. Могили звістли-б не одну вість про славу минувших віків, про котру вони спомінають в малій поемі „Иван Підкова“ (II, 3.):

(Запорожці)

Пановали, добували
И славу и волю;
Минулося — осталися
Могили на полі.
Високі ті могили
Де лягло спочити
Козацьке біде тіло
В ятайку повите.
Високі ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять,
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Отже могили и на сім місці могли би з вітрами говорити про волю. Але поет хотів відай ту се представити, що годі про волю говорити, коли вона вже зовсім зачорнастилася. Про-те мов

в иронії кажуть могили до дітей України, щоб вернулись з місця, де забарились, та щоб по утраті волі занялись земледільством!

Вернітєся! дивітєся —
Жита похлились,
Де паслися ваші воні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла...
Вернітєся!“

Порівн.: А Україна на-віки,
На віки заснула.
С того часу в Україні
Жито зеленіє;
Не чуть плачу, ні гармати,
Тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така Божа воля.

Гайдам. II, 91—92.

Діди лежать, а над ними
Могили сніють. — —
А унуки? ім байдуже,
Жито собі сіють.

Гайд. II, 55.

Не вернетєся на волю...
Будете орати
Мене с-тиха, та орючи.
Долю проклинати.

Думка XX. (I, 231).

Замови розговор в природі, а синє море відповідає, що козаки вже не вернуться, та що їх воля на віки пропала. Тепер Україна обідрана и плаче сиротою по-над Дніпром, — степи її запродали жидові, німоті (I. 61). Устала згадка про бувальщину и гадав-би хто, що с тою згадкою також и слід давньої слави загине. Аж ось загремів наш побзар безсмертними словами:

Слава не поляже:
 Не поляже, а роскаже,
 Що діялось в світі,
 Чия правда, чия кривда
 И чні ми діти.
 Наша дума, наша пісня
 Не вмре не загине.

Сі слова („наша дума и т. д.“) висказують причину, за-для якої не поляже слава. Слава України жие отже в думі и пісні, щоби же на сесю правду звернути увагу земляків, каже поет дальше:

От-де люде наша слава,
 Слава України!

Більшої слави немає в цілому світі; віттак співає поет:

Без золота, без каменю,
 Без хитрої мови,
 А голосна, та правдива,
 Як Господа слово.

Висказавши сі важні слова, Шевченко заявляє, що рад-би таку важну правду світу голосити та співати про славу батьків, але ему здається, що нестас йому того віщого духа, котрим памать давних часів міг-би обіймити. Опроче в московщині кругом ёго чужі люди, котрі насміються на ёго слівен-слово. Про-те каже з гіркою реангацією:

Поборовся-б
 Як-би мадось сила!

Заспівав-би поет про славу бувальщини, лиш годі в чужині та й в біді народними думами оживлятись. С тяжким лихом бореться Тарас, що не суджено ёму жити на Україні: блудить отже в снігах и сам собі співає. — Яка горесть тоді душу поета огерпула, можемо спінати читаюча ЛІІІ. думку (І. 252):

Мині однаково, чи буду
 Я жить в Україні, чи ні —
 Чи хто згадає, чи забуде
 Мене в снігу на чужині, —
 Однаковісьню мині!

Але-ж такі гади насувались поєрови тільки тоді як в чужині тяжка нудьга его серце стискала. Никколи бо співав він про свій край таке:

Я так її, я так люблю,
Мою Україну убогу,
За неї душу погублю.

Сон, II, 121.

О, милій, Боже, Україні!
Не дай пропастя на чужині,
В няволі волюним козакам.

Гайдам. II, 13.

Тарас не може в снагах про пам'ять батьків нісню заспівати, и каже смирно: „Не втну більше!“ и віттак відзивається до Квітки:

Тебе люде поважають
Добрий годос маєш,
Співай же ім, мій годубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого подожчили,
Про старину, про те диво,
Що буле, минуло,
Утти, батьку! щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні
За що погибала,
За ща слава козацькая
На всім світі стала!

Шевченко бажає учути пісню про Січ и могили, — „стародавню бо Січ розруйновали,“ та остались тільки пороги серед степу“ (II, 91);

Стени (же) зеленіють!
Діди лежать, а над ними
Могили синіють
Та що с того, що високі?

Ніхто їх не знає,
 Ніхто щірьр не заплаче,
 Ніхто не згадає.
 Тільки вітер тихесенько
 Повіє над ними.

Гайдам. II, 55.

— На всій Україні
 Високі могили — усі оттаї:
 Начинені нашим благородним трупом,
 Начинені туго... Оце воля спить.

Думка XLVII. (II, 254).

Автор Кобзаря пише до Квітки! „Утти, батьку, орле сизий!“
 сими словами відступає авторови Марусі в поетичнім світі
 місце перед собою та й zarazом заявляє, що сам рад буде, на-
 коли заплаче и свою Україну еще раз побачить. Та й хто-ж не
 хотів-би бачити тої країни чудової, коли

Там широко, там весело
 Од краю до краю...
 Як та воля, що минулась,
 Дніпр широкий — море...

Думка. I, 80.

Не дармо сказав Тарас: „як згадаю тебе краю, завяне сер-
 денько“ (II, 5), віттак хотів-би ще раз послухати, „як те море
 грає, як дівчина під вербою Гриця заспіває.“

Сюди відносяться и тоті слова, які читаємо в його Гайдама-
 ках (стор. 23—24 и 25):

— Я — один собі
 У мойй хатні
 Заспіваю, зарідаю,
 Як мала дитина;
 Заспіваю: „море грає,
 Вітер повіває,
 Степ чорців и могила
 З вітром розмовляє.“

У моїй хатині сине море грає,
 Могила сумує, тополя шумить,
 Тихесенько Гриця дівчина співає —
 Я не одинокий: є с ним в світі жить.

Належить ту замітити, що слова „Утні, батьку, орле визий!“ пізнійше до самого Шевченка від його земляків бували звернені. Звісно бо, що, коли Тарас в Петербурзі на постелі смертній лежав, Полтавці йому в день ювілейну таку ж депешу поздоровительну прислали („Утні, батьку, орле сизий!“) И рівно як Шевченко, написавши ці слова до Квітки, zarazом тугу свою за Україною завив: так тужив поет и перед смертю, доставши тоту депешу, — тужив и сумував, що не міг на Україні жити и умирати. Замічаємо також, що поет неначе вищим духом передвидів, що він не ляже колись-то тілом в рідній домовині; пише бо:

Утні батьку — —
 Нехай ще раз усміхнеться
 Серце на чужині,
 Поки ляже в чужу землю,
 В чужій домовині.

Др. Омелян Огоновский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Збори членів основателів „Дому Народного“:

По упльві звиш 20. літ зібрали ся члени основателі „Дому Народного“ на загальний збір в первий раз, котрий через два дни відбував ся, бо и нащо довшого часу? Все було гетове, все добре, а випадало тільки після програму згоря навазаного и після роль наперед розданих все похвалити и подяковати помісні за так великі труди.

Не могучи ч. читателям натепер подати деталічного справозданя о засіданях членів основателів „Д. Н.“ будем старати ся тні-ж хоть в короткости описати.

Як нам відомо из достовірного жерела, комісія Д. Н. не-провадивши докладного спису жертвуючих на тую народню ін-ституцію, розказала остатними часами ученикам имена дательів из оповісток „Слова“ виписовати, а зіставивши таким чином недо-статочний спис осіб мьючих після статутів право до чиновства, виключила еще всіх тих, о котрих знала, що не будуть сліпими оруднями и що зможуть, яко лучше ознакомлені из спрвами Д. Н., зібраним членам неодну точку з историі тої институції в правдивім світлі представити. Так не принято: О. Качали п. Др. Сушкевича и много инних зложивших приписану ввоту на Д. Н. То знов доручовано запросини и грамоти підчас самих зборів або аж по тих-же, як: Вп. Диметови, Дру Огоновскому, Дру Шараневичови и др.

В день 5. л. Грудня зібрали ся запрошені члени основателі по службі 6. в салі Д. Н., як на пору року осінну и час погод-ний не дуже численно — бо всего тільки около 60 осіб — що також яко доказ фабрикації листи чл. основателів служити може. Предсідатель комісії Пр. О. Кульчицкий — довівши доказами, кождому с фактичним станом річи необзнакомленому до переко-нання трафляючими, для чого дотепер загального збору не було — відкрив засіданя бесідою, в котрій узнаючи честь, яка ему вита-ючи чл. основателів припала, доказав заразом и важність такої нституції, як се в Д. Н.

По тім престулено до виборів предсідателя збору, заступ-ника, секретарів и їх заступників и вибрано ВІпр. О. Шашкевича предсідателем, П. О. Добрянського заступником, а на секретарів наймолодших людей из притомних членів.

О. Шашкевич занявши принадлежне місце подяковав за до-віре, возніс „многая літа“ на Н. монарху, як и на член. основа-телів.

Нім приступимо до дальшого справозданя, не можемо помни-нути цікавого интермеце, котре тільки яко часть хиб парламен-тарних кандидатів на „батьків Руси“, а членів комісії управляю-чої Д. Н. послужити може. П. Шехович один из ревіційших Ру-синів, ц. в. урядник из Перемишля, член виділу тамошної „ради народної“ и ради повітової, вложивши владку приписану для чле-нів основателів отримав яко такий карту вступну на під-ставі котрої и на засіданя явив ся, а хотівши в справі нститу-ту промовити просив предс. О. Шашкевича о голос, котрий и отримав. В тім О. Кульчицкий, зірвавшись из свого місця, запле-

речив п. Шеховичови голос, не маючи до того жадного уваження. О. Павликов знав, незважаючи на те, що п. Шехович в спосіб непідступний, а зовсім чесний від повномочника комісії Дра Крижановського вступну карту отримав, почав ся кидати як опарений, робив навіть дуже неприличні замітки о мнймім підступі п. Ш., а в кінць відніс ся до комісара прав. Хотяй тая апеляция О. Павликова меноскутковала, п. Шехович видячи загальне зібране и самого председателя — до котрого властиво належало в річ вглянути и справу по слушности залагодити — німими тільки свідками, вийшов из салі и вніс зараз из своєї сторони писемну жалобу до загального збору, котра таки бедай при вінци збору удостоїла ся перечитаня, а п. Ш. самому зістала в кінць таки слушність признана, бо й щож шкодлимо признати му слушність тоді, коли всі були певні, що п. Ш. в розправах уділу брати не зможе. — Преступлено віттак до читаня справозданя комісії Д. Н., від котрого на внесене О. Кульчицького и О. Павликова по більшій части увільняно, а вибрано натомість З. комісії до ревізні того-ж. Тим закінчилось засідане перве. —

На слідующих засіданях піднесено ввєстною що до лучшого поміщеня убогих учеників в Д. Н. утримованих дотепер в нездорових, темних и вогких лёхах, а за тим петицию „Акад. Кружка“ о обширнійші комнати в Д. Н.

Именно вніс п. Кулачковский, щоби с фондів Д. Н. утримовати 5. бідних учеників, решта же як до тепер из добровільних датків; потому щоби из взгляду на теперішню дорожню помешкань у Львові всім партиям мешкающим в Д. Н. ціну підвищити, для того що декотрі з них (а именно декотрі с членів комісії — Ред) протекційний тільки чинш платять. О. Лукашевич попер той внесок с тим додатком, що не 5. учеників, але по одному с кожного повіта східної Галичини с фондів Д. Н. удержуватись повинно би. Оба тін внески унали, для того, що О. Павликов доказав, що Д. Н. маючи натепер 69.000 зл. р. річного доходу не встані 5 учеників утримовати. О. Кульчицький знов запречив торжественно (хотяй се всім відомо, що декотрі члени комісії обширне помешкане за меншу половину чиншу винаймають), якоби в Д. Н. мешкаючи партіи протекційний тільки чинш платили. Віттак вніс п. Гавришевич, щоби отворити нову улицю по при вікна помешканя убогих учеників, помешкане-же саме на слеппи замінити, через що Д. Н. прийшов би до 1.000 зл. р. річного доходу. Внесок той не прийшов однако під обраду, для того що

зближала ся хвиля, в котрій „Акад. Кругок“ декламаторско-музикальний вечер в честь членів основателів дати мав, як и для того що той внесок з будовою другої міської церкви в звязи стояв.

На другий день заявив п. Кулачковский именем комісії, що будоване церкви річ необходима. Комісія оглянувши в притомности інжинера Гавришкевича старі стіни церкви пересвідчалась, що тні ненарушимо стояти можуть. П. Гавришкевич освідчив за разом, щоби будоване церкви из сторони поліції розпочати, именно заокруглити ту сторону, а тим способом можуть пивниці під церквою все еще до 1.000 зр. доходу нести

Загальний збір рішився одноголосно за будованем церкви, за отворенем нової улиці, порозумівшись наперед з магістратом, а на запроєктоване постровне нової каменниці по при церкві незгоджено ся для того, що каменниця така закривала би трохи церков.

Потім прийшло на порядок дневний в звязці будуче воспиталище дівоче в Бучачи. Комісія до того вибрана внесла, щоб тоє-ж воспиталище перенести ді Львова, до чого долучив О. Намович поправку, щоби управляючий совіт Д. Н. відніс ся до митрополітальної консисторні взглядом перенесеня для тої цілі цюковинь св. Василя из Словіти ді Львова. Внесене тоє разом из поправкою приняв загальний збір с тим, щоб порозуміти ся в тім взгляді з основателями того заведеня п. Цибуками.

Дальше рішено надзерателеви Дома Народн. п. Палюхови підвишити річну илату о 100 зр. бідним же ученика в Д. Н. визначити 8% из чистого доходу на утримане. Редакції „Учителя“ уділено одноразову запомогу 300 зр. Наконець поручено управляючому совітові Д. Н. дати „Акад. Кругкови“ обширніші комнати, при котрій спосібности вивязалась межн двома кандидатами на батьків Руси п. Ковальським и О. Павликовим, що так скажемо, дитиняча суперечка, в котрій ходило о тоє, котрий з них більший патріот, а за разом и патентований ліоляльний Австрияк.

Віттак приступлено до вибору нової комісії, до котрої вибрані зістали: О. Кульчицкий, председателем, від котрого то достоїнства О. К. спершу ніби ся ухилив, но признавши пізнійше сам свою необходимость для блага Руси, таки го приняв. Заступником вибрано п. Ковальського, а членами виділу: пп. Гавришкевича, Малиновского, Шведицкого, Павликова, Дра Крижановского, Лепкого и Геровского, заступниками-же ип. Кулачковского, Писульницького, Петрушевича и Дра Делевича. О. Шашкевич за-

ялючив наронець засіданя бесідою, на котру відповів О. Наумович, дякуючи при тім ВПр. метрополиті за его притомність через цілий час дводневних засідань чл. основателів Д. Н.

В тягу цілого зібраня не відозвав ся ні одини голос за рішучим залагодженем найважніших справ народних; ніхто неосмілив ся відкрити причини, через котрі наші інституції народні кошлявіють; ніхто не поставив внесків взглядом радикального поліпшеня стану тих інституцій. Ба один с членів поставив (чи не на клини?) внесок, щоби комісії Д. Н. нерозбираючи навіть предложеного справозданя и щотів з гери уділити абсолюторіум за ціле її дотеперішне ділане!

Так отже минула та многонадійна хвиля, котра так красну спосібність до залагодженя спорів меж Русинами подавала, причина котрих по великій части в дрібницях лежить, и котрі тільки через журналістичну наметну и поєдинчих людей амбітних на шкоду Русинів тенденційно піддержується.

Стагнація яко-природна консервенція такого поступованя в житю політичнім Русинів продовжується дальше. Члени зібравшись замість — як се по них сподіванось — залагодити ті спори вадили тільки самозваним проводирам народа, або мовчали, маючи по більшій части смілости виступити явно, и правду сміло висказати, котру не один з них — як в приватних розговорах сам признавав — глибоко чувствовав. Вони боялись дотеперішних отців Руси, кандидатів на мітри и аванси уразити и роззіхались заспівавши многая літа, но не вдіявши нічого для народної справи. Для того то неозістає нам инша надія, як та, котра кріпить розіхавших ся членів основателів, що, если що року такі збори відбуватись будуть, то и вони смілійше в интересі народа виступлять и себе за ніс водити не дадуть!

По соймі.

Сегорічна сесия соймова, як коротка вона и була, залагодила стосунково до часу немало справ, котрих тут мовчки перейти не можемо.

Справа, яка найбільше занимала умн так соймові, як и позасоймові, була адреса до корони внесена кв. Чартерійским над

сподіване соймової більшості. — Як відомо львівський сейм, або докладніше сказавши, більшість того сойму здавала маніфестоватися перед-же більше-менше яко федералістично-угодова. Минувшого року ухвалила таж більшість адрес до корони барви федералістичної, попераючий міністерство угодове и вислала з ним яко з директивою, делегацію до Луни державної.

Помимо того делегація нетримала ся тої директиви, и вазлась по унадку міністерства угодового пактовати з віденьськими централами числячи на тоє, що має за собою більшість в тутейшій соймі. По безхосенних переговорах с централами вернулись галицькі делегати з нічим на сегорічні засідання соймові, числячи знов на тоє, що маючи за собою більшість не будуть заинтерпелёвані ніким, щоб здати перед соймом справу з дотеперішної схиленої їх політики. Тим часом стало са инакше! Кн. Чарторийський висі адрес до корони, в котрім мав виразити сойм своє незадоволенє, що перервамо распочаті вторік угоди с краями коронними. Се було нашим делегатам дуже не на руку. Вони раді булиб найлучше не бачити такого внеску. Не мігши однако его відкинути зложили с-помежи себе комісію адресову, котра уложивши адрес безбарвний жадала прийняти го без дебати, щоб уникнути таким чином неодної немилої для себе притики. Не удалось! Дебата распочалась, а при спосібности тоїж знайшли ся мужі, котрі скритиковавши гаразд дотеперішні безхосенні запобіги галицьких делегатів около віденьських централів знали вповісти на часі гадки, котрі чимраз то більше приймаються в краю и, як сподіватись наоєжить, незабавом зреалізоватись повинниби.

Межи тими мужами, як се всі дневники краєві до одного признали, перше місце належить ся п. Качалі. Доказавши фактами историчними одвічні заходи Німців около постепенного германізованя и нищення Славян, зганивши сміло згубне кокетованє галицької делегації с тими ж одвічними ворогами Славянства — заявив п. Качала урочисто, що приступає до внеску п. Лавровского переходу над адресою до порядку дневного, над адресою, котрою подає віденьським централам більшість сойма помічну руку до знищення Австрійских Славян. „Там, де ходить о загибель Славян, сказыав п. Качала, там ми Русини руки подати не можемо. Ні — неможемо, повідаємо и ми за ним, рівно як не можемо згодитись на безпосередні вибори для того, що ти ведуть до того самого результату, а нам Русинам тільки тую користь принеслиби, що исторія цапятавалаби нас цятною „зради на Славянах“. Потому, хто

хочи Австрії, той безпосередних виборів хотіти не може. Безпосередні вибори се замах на историчні права країв коронних, замах навіть на теперішню конституцію, котра право вибору делегатів до Думи д. кравчим соймам позіставляє — словом се насила и гвалт, а насилою и гвалтом Австрія чей не скріпиться. — Ми жалувем для того внесву п. Ковальського о безпосередних виборах, жалувем и боліем над тим, що наші так звані „тверді“ замість зробити щось позитивного и хосенного, замість залагодити вже раз розгрань, ява сміло кажемо, панує межи нами Русинами из іх причини — бавились тільки в соймі и поза соймом в безхосенні демонстрації!...

Час би вже раз опамататися; бодай чи не послідна се хвиля. Час би вже занихати спори домашні о річі багательні: и идеальні, а взятись полученими силами за просвіту народа, бо просвіга народа, се єдина дорога до права, гаразду и добробиту!...

Вертаємо назад до предмету.

Бесіда посла Качали неосягнула вправді свої найблисшої цілі, переходу над адресою до порядку дневного, але за те зробила, що так скажемо, революцією в оінії публичній на користь стороництва федералістичного, и причинилась не мало до того, що при доповняючих виборах до Думи державної дісталось двох послів барви федерал., котрі стоягь в опозиції до теперішнього систему и політики галицкої делегации — користи натепер може невеликої ваги, але на будуще великої досяглости. — Справедливо отже збирав п. Качала за свою радикальну бесіду телеграми и адреси довіря, не тільки від жителів Галичини, але и на всіх власне сторін Австр. Славянства.

Найбільшою же надгородою було для него тов, що инициативу в тім вигляді взяли самі-ж Русини.

Львівські Русини народної барви доручили п. Качалі адрес довіря заосмотрений сотнями підписів. Тим адресом заявили вони янно, що годяться зівсім на розвиннений О. Качалою програм — заявила, що маючи по своїй стороні таких людей, як п. Качала, сміло сказати можуть, що справа за котру борються, праведна, як правий характер іх репрезентанта, важна, як его слово!

Тільки о бесіді п. Качали, до котрої бесіда кн. Чарторийского красною була фолією, жаль тільки, що притемнювала її трохи безбарвна и боязлива річ п. Лавровского.

Щоб спімнути тут дещо и о інших справах, сегорочний сойм ухвалив уставу шкільну, о котрій задля недостатку місця

застерегаємо собі поговорити пізнійше. Натепер спімнемо тільки о важній для нас поправці п. Лавровского в тій уставі, котра обов'язує надзирателів шкіл до докладного знання руского язика в сторонах мішаної людности. Прочі справи, поставлені на порядку деннім, як: риформа громад, справа пропинації, и устава дорогова відложені для недостатку часу до слідууючої каденції сойму. Коли отже почислимо все, що сегорічний сойм зробив, то переконаємось аж занадто, що для нас Русинів хісна небагато прибуло. Внесок угодний п. Лавровского, о котрім спімнув один тільки Качала *intra parenthesis*, застряг десь у безвіста, так що сміло сказати можна о нім тоє, що сказав п. Кречунович „о ухвалях нашого сойму“, именно, що санкціонуються десь аж за гробом. Давби Бог, щоби хоть здорові слова посла Качали, засіяні на нашій ниві, приймались и принесли нам так само здорові плоди!...

Д О П И С Ь.

Из Тернополя. (До наших Родимців). Каждое правительство шанує и уважляє тільки жадоби сильних сторонництв. З сего впливає природне правило, що слабій шукає альянсів, щоби скріпшати; передовсім же в кождім таборі політичним мусить бути єдність и варність, а то и лучити ся з ним ніхто не схоче. Таку єдність—варність повинні Русини витворити по можности між собою, а тогді их відзивы до правительства не будуть тільки покривами болю (*Schmerzensschrei der Ruthenen*). Гляймо на Францію! Там роялисти и республікане в хвилях рішительних порозуміваються для спільного діланя протів несправительської сили; чому би не наслідувати Русинам такого політичного розуму, котрий один спасає побіджену Францію від затрати. Ми не думаєм, щоб одна сторона другій робила уступки зі шкодою власного пересвідченя, бо так жадати булоби тільки, що жадати неможєбности, не ма нім отже один одного и себе сами. Тієр, которого зручність в політиці нині Европа признає вповні, президент республіки, в котрій тільки стороництв віддає справедливість его тактовні, говорить о сім предметі в VI. томі „Французької революції“ на ст. 449 (нім видане Тібінген 1850) так: Намєтности никнуть тільки из серцами, в котрих розгоріли. Ціла генерація мусить минути ся

тогді з увеличених бажаній (Anmassungen) сторонництв остануть тільки справедливі користи (legitime Vortheile), а час може ти прпродно и розумно получити.“

Отже-ж ми розчитаючи на час того найлучшого лікаря передовсім одзиваємось до родимців наших, щоби лишили питання політичні и язикова праволісні, основно нас розріжняючи на боці — так неначеб їх зовсім не було — а трактуючи оних окреми, кождий тільки в крузі одномишленників, — всю свою увагу и діяльність звернули на такі питання, на котрі кождий Русин без ріжнниці погляду язиково-політичного згодитися може, такі предмета обективно обговорювали у веіх часописах и кругах руських и передискутовавши як слідує, годилися в кінці на одномисльне постуноване що до тих предметів: а) взглядом правительства (кравового, чи центрального підля порішення) б) взглядом неруської журналістики. Поділивши так працю одвітно сніам робітників, вирвимося з апатії, розбудемо духа, и захилюване до публичних справ, котре втратили з нашої и с чужої вини — а дійдемо до яких-то результатів, одни одного підмагаючи и до строгої точности заохочаючи. Таким предметом на разі булоби питання о потребі переорганізована Ради шкільної о розширеню прав руського язика, в школі и уряді и т. д. Користь з такої праці буде та, що будемо по крайній мірі знати, чого, в кого, коли, с ним и як жадати, та о скільки сами на себе лічити можем — а то вже богато!

Така и правительство и більшіяна сойму и події, чи то сиріляючі, чи не сприяючі нам не застануть нас ніколи не приготовленими, а то головна річ в політиці, де хвиля часом рішає. — Розвинувши діяльність заявившись солідарними, виробиться у нас и сміливість, котра часто здобуває те в одній годині, чого не сміливість роками ублагати не може. Тогді то ми станемось елементом позиточним, с котрим лічитись буде и правительство и другі партії. Ми не будемо потребовали наикадитися нікому, сами до нас прийдуть, бо говорячи словами историка, то: „Коли хто справді потрібний то через те він не тратить, що дасть на себе чекати, таким побитом дражниться тільки нетерпелливість у людей, вони тогді самі збігаються до тебе, так що тільки й вибирай кого хочеш.“

НОВИНИ.

Справоздане Виділу товариства „Січі“ за весь час від її заложення. Стоваришене, що так сказати-б сталося у нашому віку загальною потребою, се головна вимінка и певна порука розвитку кожного народу. Знали про се и ті віденьскі Русини, що закладали перше руське товариство Січ; имена їх записала история Січі на любий спомин товариству. Устав Січі затверджений від ц. к. и. ав. намістництва рішенням з 21. студня р. 1867, ч. 41115. Яко ціль товариства поставлено: єднати віденьських Русинів и піддержувати між ними товариське народне житє. До того ж, щоб перетворилось у товариство літературне, се ціль, до якої Січ добивається, и яку вже при закладах її витичено.

У першому році свого єднаня дізнала Січ, несправедливих и злонамірних напаів „Слова“, и его спієди що однакож тільки скріпило моральні сили товариства.

Щоб допевнитись свої цілі уряжувало товариство рік-річно обходини народних свят. а то: Різдва, Великодня, Роковин смерти Шевченка и Знесеня паньщани в Галичині, и сходилося на вечорниці найменше раз у місяць. Товариші Січі визначальне завсїди щодростю и охотою, щоб звеличати ті народні обходини и вечорниці деклямаціями, співами, промовами и розсравами. Тій щирости и пильному заходови січової дружини треба приписати, що всяке її діланє являлось гаразд більшим, як мож було того по її силах надїятись. Виділ може з задоволенєм и про се згадати, що кождий хто хоч раз був у Січі, и почув на чужині рідне слово и пієню, завсїди заховав нашу академічну дружину и її щирій привіт у прихильній памяті.

Хороший стан каси, котрої загальний полік подамо в особній таблиці, завдячити треба щодрим лептам товаришів, даткам Впр. покійного метрополїта Литвинювича. Дра А. Яновського, Віцемаршала Лавровського и совітника Вітошинського, як також совістному и взоревому зарядови скарбників товариства. Из каси випожичаються гроші своїм членам.

Хто живє яко академик у Відні, той знатимє, як високо цїнити тую прислугу, котру робить товариство своїм членам, заступаючи їх у потребі від давлїчої лихви. Вказуючи на сю гуманну ціль товариства. новий Виділ дав собі волю просити Вп. земляків у Галичині и на Україні, щоб допомагали товариству нести поміч вбогим її членам. Жертви прийматимє саме товариство під німецькою адресою: Verein Sicz, in Wien, Landstrasse, Hauptstrasse 84. Stiege 2 Nr. 21. Свого часу подасть Виділ спєс усіх датків и Вп. добродїв товариства. У книговні товариства єсть 96 цїнних діл по исторії и етнографії. Минушого року побільшилась книговня за заходом п Бучинського. новими ділами из нашої и ровесної, ліберальної літератури російської.

У товаристві єсть круг співаків и круг товаришів Провітї, с котрих первий вправляється у співі а другий бере участь у видаваню популярних книжочок. Досі видав своїм коштом „Співаник для господарських діток“ Федьковича.

Солідарний и сумирний характер Січі, незнаючи жадної внутернї колотєчі, зєднав товариству не тільки прихильність и поважанє між руською

а також між славянською молодіжкою у Відні. Від закладки мало товариство завжди у пам'яті велику правду: що „всякий город и господа, що поділяться у собі, не встоїть.“ У сих євангельських словах вбачає и новий Виділ певну поруку розвитку и розцвіту товариства; оттому й покликуює до всієї дружини, щоб и дальше ступали тим же самим шляхом; не переставали вдатись на-смом спільній ідеї и широго подружжя; не забували, що всі вони сини одного великого 15 мільйонного руського народу; дбали по зможі про добро товариства, и свято зберегали его однастайність у внутрі а повагу и честь на зверху. Виділ уважав за приймний свій обовязок зложити щіру подяку ище и всім Вдост. почесним членам за їх дотеперішню щодрість, и дозволяє собі и на дальше поручити товариство „Січ“ ласкавій и прихильній їх пам'яті.

Статистичний полік членів, приходу и росходу за рік 1872: В тім р

було членів дійсних	40
„ почесних	9
приходу	130.20 ал.
росходу	25.20 ал.

Стан каси 105 зр.

Відень в Грудні 1872. Виділі товариства „Січ“. —

Виділ товариства „Дружеській Лихвар“ именовав на засіданю з дня 15. Грудня с. р. Пр. О. Качалу членом основателем.

Номенклатури природописні професора Верхра ського вийшов выпуск V. Діло се не тільки важне під виглядом прир одписним-науковим, але читається навіть незаховим в тім вигляді з великою привимністю. для того, що автор не жалював труда, перецлітати свої учені виводи поданнями и повір'ями нашого народа — повір'ями, котрі проясняють неодну темну сторону етнографії и митології нашого народа. — Поручаючи тому спімнене діло нашим читателям, сподієм ся, що знайде воно межки ними найбільше розпростореня.

Часописи руські в Австрії: В сім році виходили в Австрії слідуєчі руські часописи: Слово, Основа, Правда, Сіон Руській, Учитель, Рада Русска, Наука, Страхопудъ в Галиччині — Новий Свѣтъ на Угорщині.

Справа обсаженя крилошан при тутейшій гр. к. капитулі зачинає поводи рішати ся. Як доносять з Відня, зістало вже трох кандидатів на ті посади заименовані, а то: О. Бачинський духовник при гр. к. централнім сім'яниці у Відні; О. Викович військовий капелян з Відня и О. Вилчико приповідник при церкві св. Юра ві Львові.

Др. А. Ludwig Grimm совітник надворний, Нестор професорів Баденських, умер в Баден с. м. переживши 86 літ. В молодших своїх літах при-спорив він німецькій літературі: „Тисяч и одна ніч“ „тисяч и одна день“, „байки Науф-а и проч.

Цісар Фердинанд надіслав с Праги для погорільців міста Яричева 3 000 зл. р. до поділу на рівні частини на відбудовані церкви, костела и синагоги.

† Станіслав Хлібовський директор ц. к. високої школи реальної в Львові, член Львівської ради міської и проч. умер тими днями в Львові в 42. році життя. Покійник, родом Поляк, був все толерантний для Русинів.

Рік 1873 дуже важний буде в історії Австрійської столиці. Окрім „вистави“ припадають в тім році у Відні 25 роковини правління цісаря Франц-Йосифа. Віттак наступить в т. р. оголошена повнолітнім наслідником престоло Рудольфа, котрий в Серпню 1873 р. розпочне рік 18.—а потім шлюб архикнягині Гизели с кн. Леопольдом. Архикнягиня скінчить тоді рік 17.

Не конець на тім. В р. 1873 припадають еще и другі для династії габс. дуже важні роковини, бо в Вересню т. р. кінчиться 600 л., як довідав ся Рудольф габсб. при облозі Базилей, що го вибрано на німецького цісаря. Той, що му приніс туку вість, був бургграф Норембергії Фридрих з дому Гогенцолерн.

Проект міністерства о безпосередних виборах звучить, як слідує : Посли до Думи державної мають вибирати ся безпосередно через виборців. Число послів має бути розділене після груп означених в соймових ординаціях виборчих. В цілости число послів до Думи д. має бути побільшене о половину дотеперішного числа. Округи виборчі міст и громад селських мають бути так утворені, щоби кождий округ вибрав одного посла. В групі міст ч. послів має бути означене після людности, податків и промислу. — Вибраний до сойму може бути вибраний до Думи д. Вибір відбувається за картками абсолютною більшістю голосів. Вибраний в однім краю може бути вибраний в цілій Австрії. Мандат поселський має силу на 6 літ.

Sinico-Ariaca. Під таким титулом видав И. Шлегель дуже важне для етиологів діло, в котрім зводить на корені вирази в мові хинській и а-рийській.

Як доносить **Wladyslaw**, появивше ся недавно в Познані письмо для справ громацьких и господарських, завязалось в Познані товариство, котре доставляти має селянам за найтавльші гроші воляжкого рода річи селянські. Примір — и у нас наслідования достойний !

На місце О. Левицького, зрікшого ся мандату поселського до сойму крайового, вибрано в Коломиї п. Кучковського, ц. к. старосту повіта Коломиїського.

О. Паумович кандидований тамошними Русинами отже не утримав ся.

Театрови німецькому, пописуючому ся в святині „Дома народного“ Сапсап-ами (хто причинив ся до того ?) зачинає дуже эле поводити ся. Окрім Суботи и Неділі, в котрих то днях тутейше жидівство потрохи заповнює салю, в прочі дні театр майже пустий.

„Страховуда“ вийшло число друге — о много багатше и цінніше від першого.

Дійсним професором права рим. на університеті Львівським именованій Др. Ф. Зрюдловський, а Др. Венцлевський таким-же професором класичної еялології. Чей же раз діждався наш університет мати хоть двох проф. для еялології класичної!

† Теодия Руденський кандидат стану учительського, молодець великого таланту. и горячого патриотизму для руської народної справи, умер тими днями по довгій и тяжкій недужі в Львові.

Пресвященний наш Метрополит приїхавши до Відня на засідання Думи державної захорвав був сильно и небезпечно. Нині всяка небезпечність переминула. Як пишуть з Відня до тутейших дневників, стан здоровя нашого метрополита поліпшив ся значно. Хорого лічить надворний лікар Др. Бамбергер и Др. Райман, езіак міський и домовий лікар віденського центрального сіменіща.

Hannibal ante Portas! Не давно тому лементовав якийсь Угросус у „Слові“, якоби Угросусам грозила загибіть. Від кого, від чого, сиктаете? Може на них напосілись Мадяри, та хотять їх змадяризовати? Де там. Кулішівка, пише тойже Угросус, загостила наконєць и на Угорщину, тай готовиться заняти місце доманого язика обще-русско-літературного.

Щастя Боже! А тим часом ми мали-би сказати нашим Угорським братям, що, вони замість ити наперед, або вже враз з нами Галичанами, заедно цо-аються назад. Як звісно, тоді, коли ми заспівали справі обрядовій „вічная память“, Угорські наші брата поставили її у себе на порядок дневний и стравили над нею кілька літ дорогого часу неспридобавши розуміється нічогоісенько для народа и народности. Нині коли у нас притихли спори правописні и ми зачинаємо братись обіруч за просвіту народа, Угорські Русини поновляють давнійші наші блуді. Мадярщина у них нічого; до неї вони привикли. За те кудішівка, се „Hannibal ante portas.“

Др. Ф. Миклошич, професор славянських язиків на університеті в Відни пускає власне тепер в світ одно наукове діло, над которим через кільканайцять літ мозольно працював. Діло се тракує о „циганським идиомі“ — темат, який досегодня дуже мало мав компетентів, помимо того, що має він немалу вагу в еялології индоевропейських язиків.

За сим ділом має поступити в печатню поновне виданє старославянської граматикі з увагленнем живущих славянських нарічей, потім поновне виданє діла: *Vergleichende Laut- und Formenlehre der slav. Sprachen*, а наконєць поелідні томи розпочатого давно вже діла: *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Всі твори п. Миклошича продаються в Відні у книгарні Braumüller, Graben am Eck.

Власне тими днями представляли в тутейшій польській театрі, трагедію Шиллера *Jungfrau v. Orleans* в польській переводі Одиця. Знатоки повідають, що представленє тов удалось так хорошо, як неудавсь лучше и на німецьких сценах в Відні Берліні и проч.

Испити під надзором (Клавзури) для кандидатів стану учительського відбувати ся будуть в останні дні сего місяця. Зараз за тими наступити мають испити усні.

Група театральна Бачилського дає тепер представлена в Черпівцях. где їй досить добре поводить ся. Моленцький знов бавить все еще в Снятині.

На виставі віденській уряжене буде в особнім гмаху велике акваріум для оказаня життя звірячого и рослинного в водах солодких и морських. До уряження того-ж покликано поляка Дра Сирського, славного натуралісту, директора музеум морського в Тресті.

Галицькі и Угорські Русини в Росії. Посади професорів гимназійних займають в Росії слідуєчі Галицькі Русини: Казимір Павликівський, Виктор Кипмак, Ермолай Черный, Юрий Ходобай и Петро Зарицький, всі в Петербурзі. Дальше Миколай Козловський в Володимірі, Иван Сироїчківський и Лев Кульчицький в Костромі — ті два остатні в ранзі асесорів колегіальних.

Чеські дневники старої и молодой партії ведуть межі собою від якогось часу завзяту борбу над питанням, чи позістати їм в політиці и дальше в пасивній опозиції, чи взятись до акції и вступити до Думи державної? Питанє се має рішити збір, котрий власне для тої справи в Празі незавагом скликаний бути має.

Угода Угорсько-Хорвацька поступила в нове стадіум. Хорвати зрekli ся наконець вимоги, щоби міністер и бан Хорвації именованій був коропою без контрасигнованя президента Угорського міністерства — вимога котра найбільше стояла на заваді Угорсько-Хорвацькій угоді.

Громада Судова Вишня староства Мостякского постановила розширити овою народну школу и утворити особну школу жешьську. Дотація виносить: 250 злр. річно в місячних ратах з гори для учительки. Учителя и учительку презентує громада.

Реальна школа в Стрию. Найвисшим постановленем з дня 9. Грудня с р. призволив Его В. Цісар, щоби школа реальна в Стрию, зачавши від 1. Вересня 1873 р. принята була на фонд науковий и розширена на вишу школу реальну.

Encyclopedyї Трентовського виданої Либелтом вийшов том первий и продаєть ся по тутейших книгарнях.

Сочененія драматическіи. Під таким титулом вийшов в Коломиї первий випуск давно вже заповідженої серії драматів. Колиб однако и слідуєчі бути мали так мірні як сей первий той шеода и заходу!

Fr. Schuselka славний журналіст, маючий яко такий навіть місце в німецькій літературі, видає вже одинадцятий рік тижневу часопись, в котрій, тримаючи ся принципу „Suum cuique“, боронить прав поодиначих народів Австрійських проти пажирливого германізму и централізму. В часописенній буває дуже часто мова и о нас Русинах, котрих захищає п. Schuselka так проти Німців як и Поляків. Додавши до того всего, що се єдина часопись, с котрої дійсно користати можна, мило нам поручити її и нашим читателям тим більше, що її предплата не дуже висока.

Препюмерата виносить :

на один рік	1) згр.
на півроку	6 "
на чверть року	3 "

Редакція и Адміністрація тої часописи : Wien, Leopoldstadt, Taborstrasse Nro 52.

Для товариства „Побратим“ зложили : пп. Яків Савчинський 25. зл. р. Залудький из Свидової 1 зл. О. Димитрій Гузар парох из Завалова 1 зл. Др. О. Огоновський 1 зл. Димет кільканадцять цінних книжок. Редакція Слова из призибраних складок 6 зр. 95 кр. Лев Шехович 1 зл. р. О. декан Блонський 1 зл. р. О. Зоціовський 50 кр. О. Корчинський з Сасова 1 зл. р. О. Пітушевський 50 кр. О. Дуткевич 50 кр. О. Пашковський 60 кр. О. Танячківч Данило 1 зл. р. 40 кр.

Для Дружеського Лихвяра зложили : Вп. сов. Юл. Лавровський 5 зл. р. Малиновський 20 кр. и Кипріян Львович 10 кр.

Опечатки в попереднім ч „Правди“. На сторони 376 в. 6. з горн замість ходили, має бути : ходили. В бесіді п. Качали на стор. 393 в. 3. з горн пропущено по словах : консеквентно поступаючи : так собі поступити як поступили собі тні, которні той внесок підписали ; однакоже яко Славанин мусів би я... На стор. 407 має бути Philosophie, а на стрр. 400 зам. Друж Лихвяра має бути : Побратима. На тій-же стор. в переп. має бути : просвіті ; гадала.

Заявлене Редакції.

Gazeta narodowa подаючи вість о застановленю видавництва „Основи“ донесла варазом, що на місце „Основи“ значне вигодиши „Правда“. —

Доносена се ложне. — Правда бо виходить уже пльший рік яко не в а в с и м и й орган русько-народного стороництва и на будущність лиш яко такий виходить буде.

„Правда“ поставивши собі цілею боронити имтереса руського народа и репрезентовати идею стороництва народного, не відступає ніколи від програми уложеної представителями свого стороництва и цілим стороництвам народним одобреної, и не буде ніколи служити органом для політики поодиноких личностей, або для політики имтересів особистих.

•••••

Запросини до предплати.

Окінчаючи с тим числом V. рочник „Правди“ и дякуючи ч. Родимцям за поміч, яку нам подавали при видавництві, так у вигляді моральнім. як матерьяльнім — мило нам просити Іх о такую-ж и надальше.

„Правда“ виходити буде и нарік місячними випусками в тім самім обемі, в яким виходила сего року, а хоть кошта видавництва значно побільшились, ціна пренумераційна оставляється тая-же сама и то:

на один рік: 4 зл. р.

на пів-року: 2 зл. р.

на чверть року: 1 зл. р.

Постановивши печатати в новим роком немного звиш замовлених примірників, просимо о чим-скорше поновлене предплати, бо опізненому замовленю с повисшої причини відповісти не будемо могли.

Сподіючись наконець, що всякі залеглости в предплаті незабавом нам поповнені будуть, додаем, що надвишки за сей рік почислимо до пренумерати на рік слідующий.

Гроші пренумераційні за переказом почтовим, яки матерьяли вриймати будемо и в новим роком під тою самою адресою, що й дотепер, а то: Редакция и Адміністрация „Правди“ при улици Осолинських ч. 12. ві Львові.

Редакция.

До сего числа „Правди“ додаемо яко надвичайну прилогу: Справоздане шовариства „Дружескій Лихварь“, в обемі шричверсти печашаного лисшу.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

В пегашні Інститута Статистикійського.

СПРАВОЗДАНЬЕ

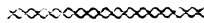
Выдѣлу Товариства „Дружескій Лихварь“

въ дѣяльности тогожъ Товариства,

одъ часу заснованя его до загальнаго остатнѣго збору

будушого дня 27. жовтня 1872 р.

зложене послѣ ухвалы тогожъ збору

Загальный розстрѣй, бракъ лучности межи академиками - Русинами якъ и некористи, выходячій зъ того для нихъ самыхъ и для народа, напроваджували уже одъ довшого часу многихъ на гадку завязаня товариства, въ котрѣмъ бы можна було сполучити всѣхъ академикѣвъ-Русинѣвъ. Замѣры тѣ, хотяи собою такъ хорошій и спасительный, розбивали ся однакожъ все за-для браку певного пляну и недостатку силъ матерпальныхъ. Рѣкъ 1870 бувъ рѣшителный въ житю академикѣвъ-Русинѣвъ. Численнѣйше якъ коли записалась молодѣжъ руска на академію — сильно розбуджене почутье народне шукало способу до выяву; незнакомій забажали съ собою сполучитись въ одной братнѣй родинѣ, подѣлитись своими гадками и замѣрами, и дѣломъ, заявити розбуджене народне житье.

Рѣшено засновати товариство и приступлено до дѣла. Одни представляли потребу товариства литературно-наукового други читальнѣ. Послѣдня гадка утримала ся и товариствомъ намѣреннымъ мала бути „Академична Бесѣда“. Выбранный комитетъ заимивъ ся уложеньемъ статутѣвъ и предложивъ проектъ тыхже загальному зборови подъ обраду. Ту виязалась горяча пересправа надъ декоторыми точками а непорозумѣня дойшли до того степени, що 13 академикѣвъ, видячи неможливість пересадженя своихъ поправѣкъ, выйшли изъ сали обрады. Демонстраційне те выступленье, розбраванье огня братнѣй любви, якою сполучитись бажали всѣ академіки - Русины, дѣткнуло прикро остальныхъ 76 членѣвъ, котри

однакожь уступлене 13 людей зъ товариства дѣломъ малой ваги унази, безъ всей дальшой прорвы обрадъ приняли проєктовані комитетомъ статута съ декотрыми поправками и выбрали провизоричный Выдѣль.

Такъ одже осуцнене великого дѣла, начатокъ новой опоки въ житю академикѣвъ - Русинѣвъ, бувъ близкимъ вже цѣли. Пч. комисія Дому Народного приобѣцяла товариству комнаты, Его Высоко-Преосвященство подмогу, а публика руска заявила свои симпатіи для молодого товариства, збравши ся численно на представлѣню аматорскѣмъ, урядженѣмъ зарядомъ Выдѣлу въ корысть товариства. — Вычѣкувано тѣлько затверженя статутѣвъ.

Межи тымъ рознеслася вѣсть, що 13 академикѣвъ, збравшихъ солѣдарность съ цѣлюю академію рускою, загадали для догодженя амбиціи своей, завязати особне товариство. Вѣсть тая справдила ся незабаромъ. Тіи 13 выступившихъ академикѣвъ звязують ся въ товариство „Академическій Кружокъ“, заявляють себе передъ свѣтомъ за помочю вѣдвредатора „Слова“ пана Площаньского, яко осередокъ молодежи рускои, а очерняяючи публично и приватно, нечестными выходками членѣвъ „Академичной Бесѣды“, выхлопочують у пч. комисіи Дому Народного приобѣцані уже Акад. Бесѣдѣ комнаты, и завзываютъ руску публику до подмоги.

Непохвальне таке поступоване Академического Кружка выкликало у членѣвъ Акад. Бесѣды сильне обуренне; Выдѣль однакожь, въ почутю своего обовязку и въ обавѣ передъ злыми наслѣдками можливого роздкоу академикѣвъ, выбравъ за заохотою членѣвъ зъ помеже себе комисію примирительну для уладженя взаимнѣ межи обома товариствами, а то тымъ раднѣйше, що и межи членами Акад. Кружка знаишли ся люди охотнѣ до погодженя на взаимного и сполученя.

Пересправы комисіей уговорныхъ протягнулись надто довго; Акад. Кружокъ выбравъ до той цѣли нарочно людей противныхъ всякой згодѣ; на уступчивѣ предложеня Акад. Бесѣды двѣччано поруганѣмъ и не залишено обметати болотомъ членѣвъ Академич. Бесѣды. Незадоволенне межи академиками зъ такого ходу дѣль зблѣшалось, розбуджене на хвилю житѣе товариске, громадна праця прійшли на ново въ фазу застою.

Такій бувъ станъ рѣчей, коли въ остатнѣхъ дняхъ Падолиста 1870 року 8 академикѣвъ а именно: Петро Лѣнинскій, Володиміръ Гузарь, Кароль Пѣдлещекій, Миронъ Мальчевскій, Даміанъ Савчагъ,

Іосифъ Мѣйскій, Юліанъ Сельскій и Рафаиль Стеблецкій, одушевленій идеєю єдности, выступили передъ своими товарищами съ новою гадкою, — гадкою на око за надто смѣливою, за-для своихъ добродѣйныхъ цѣлей — спасительною, за-для заладження спорбвъ межи академиками — наглячою. Гадкою тою було заснованье товариства б р а т н ѣ й п б д м о г и „Дружескій Лихварь“.

Трудности, на які напотькають убожші академики при своемъ образованю; съ утратою часу и марнованьемъ силъ на лекціяхъ и діурнахъ и съ кривдою немилосерной лихвы, тымъ ббльше промавлили за зреализованьемъ той гадки.

Заложитель „Друж. Лихвара“ маючи дальше и те на увазѣ, що хотъ въ тѣмъ товариствѣ всѣ академики-Русни безъ взгляду на свои полѣтичній переконаня, соединять ся, взяли ся тымъ охотѣйше и скорше до дѣла.

Предложеній загальному зборови академикбвъ статута принято одноголосно съ энтузіазмомъ; члены „Академ. Бесѣды“ розвязали свое, яко на часѣ меньше потребне товариство, и переказали збранный капиталъ — новому; руска публика завѣдомлена черезъ часопись „Основу“ и „Слово“, витала радостно нове товариство, поспѣшаючи съ пѣдмогою; Высоко Преосвященный Митрополить звольвъ приняты надъ нимъ свое покровительство.

Такъ користне положенье „Друж. Лихвара“ сильно занепокоило 13 членбвъ — заложителей „Академического Кружка“, имъ стало конечностію цѣль красну и пожиточну въ самбмъ уже зародѣ придавити. Заразъ по обвѣщеню статутбвъ „Друж. Лихвара“ въ часописи „Слово“, „Акад. Кружокъ“ ухваливъ протестъ, въ которбмъ не узнае „Дружеского Лихвара“ яко товариство академичне и рѣшивъ протестъ сей обвѣстити въ „Словъ“. Якій той протестъ бувъ, достаточно примѣтити фактъ, що пч. редакторъ „Слова“ ёго не принявъ; але пч. соредакторъ довлѣючи желанію „Акад. Кружка“, мѣсто того протесту помѣстивъ въ „Словъ“ извѣстный вступный артикуль, въ котрбмъ обвиняючи заложителей „Друж. Лихвара“ о обманьство, вырекъ памятный слова: „Лихварь есть за польски гроши купленный“!!!

Тымъ заходомъ здискредитовано „Друж. Лихвара“ передъ Пчт. Публикою рускою, котора упереджена згаданнымъ вступнымъ артикуломъ „Слова“, не мала пѣзнѣйше способности пересвѣдчити ся о правдивѣмъ станѣ рѣчей, дотичныхъ нового товариства. Коли Выдѣль „Друж. Лихвара“ упрашавъ редакцію „Слова“ о заявленье оправданя Товариства, тая приобѣщала вправдѣ тое учинити, що

однакожь не наступило. Въ концѣ вѣсти конечно, що редація „Слова“, поступаючи консеквентно въ своей злобѣи неприхильности для „Друж. Лихвяра“, не зволѣла и дальше ни одного письма ни справозданья того товариства обвѣстити — а тутъ же знова есть ключъ и одповѣдь на замѣты, шо органомъ „Друж. Лихвяра“ есть „Основа“, ту и причина, шо и замѣты, трафляючі „Основу“, трафляли тымъ самымъ и „Друж. Лихвяра“. Най вольно буде про те запытати противникѣвъ „Друж. Лихвяра“, де мавъ Выдѣль свои справозданя, бдзовы и обвѣщеня помѣщувати, если „Слово“ не принимало, — чи може лучше въ польскихъ дневникахъ?

Отсе коротка исторія и причины заснованя товариства „Друж. Лихвярь“. Товариство то обравши собѣ совѣзмъ иншу цѣль, анн-жели „Академическій Кружокъ“, не могло тому остатѣму въ ничемъ ёго дѣла мѣшати, насупротивъ „Ак. Кружокъ“ зъ умысломъ розширивъ статута свои въ тѣмъ часѣ, коли уже „Друж. Лихвярь“ живѣ и розвивавъ ся, нарочно въ тѣмъ замѣрѣ, щобы принявши въ объёмъ дѣланя своего такожь и цѣль собетвенну „Друж. Лихвяревѣ“, по другій разъ здвигнену еднѣсть Руснѣвъ - академикѣвъ нарушити. Жаль згадки поступу такого — здорова безсторонность справедливо ёго осудить.

Мимо тыхъ и много иншихъ персонѣ, съ которыми товариство „Друж. Лихвяра“ на кождѣмъ шагу розвою своего боротись мусѣло, осягнуло оно уже въ такъ короткѣмъ часѣ назначену цѣль свою, якъ то зъ слѣдуючого справозданя переконатн ся можна.

Выдѣль, выбранный на загальномъ зборѣ дня 25. мая 1871, въ которого складѣ вошли всѣ выше уже згаданѣ заложителѣ, занимавѣ ся ширѣ важнѣйшими справами — дотычными взросту и добробыту товариства, и съ посвященьемъ жертвувавѣ свои труды, стараючи ся якъ найлѣьше доповнитн обовязкѣвъ, вложеныхъ на него товариствомъ

Побольшенье фонду и членѣвъ товариства узнавѣ Выдѣль однимъ изъ найважнѣйшихъ дѣлъ, бо тѣлько при большыхъ засобахъ матеріальныхъ дасть ся скорше и легше осудити высока цѣль товариства, с. е. вспиранье убогихъ академикѣвъ.

Про тое розбславъ Выдѣль по всѣхъ сторонахъ Галичины листы, запрашаючи Пч Публику руску до удѣлу въ начатѣмъ дѣлѣ, и раздавъ заразомъ членамъ выѣжджающимъ на село листы вписовѣ. — Щобы улекшити администрацію и поставити себе въ мо-

жности подавана скорой помочи зголошующимъ ся членамъ товариства, Выдѣль подѣлилъ ся на секціи: лекціи, пожичкову, практичну и секцію занимающую ся новопривувшими академиками.

Довѣдавши ся о легатѣ бл. п. Мрочковского, представивъ Выдѣль 24 кандидатѣвъ, яко потребныхъ запомоги; зъ которыхъ 7 получило по 50 злр. а 1 100 злр. Зваживши дальше, що товариство матеріально и морально значно поднеслобы ся, если бы и академики-богословы, коли вже не яко члены дѣйствительней, то хоть яко вспомагающей до товариства приступати могли, выславъ Выдѣль въ тѣмъ дѣль 2 делегатѣвъ до Его Высокопреосвященства Митрополита, предкладаючи ему и друге прошенье о зарекомендованье товариства передъ рускимъ Духовенствомъ. На оба тотѣ прошеня дали Его Высокопреосвященство задовольной отвѣтъ. Забѣги тотѣ Выдѣла були не безъ успѣху. Академики - Русини приступали чистенно до товариства, а пч. Публика доспѣшила въ помѣчь, присилаючи свои жертвы. Въ протягу 6 мѣсяцѣвъ висалось до 100 членѣвъ, а маетокъ взрѣсь до 400 злр. Зъ днемъ 29. жовтня 1871. вступило молоде, заледво 6-мѣсячне товариство подѣ егидою патриотичной и челоуѣколюбной своєї идеи въ другій пѣворѣкъ истнованя свого, поручаючи все свои справы нововыбраному Выдѣлови, котрому вложило обовязокъ честною дорогою — дорогою правды доходити до знамѣреной цѣли.

И новый Выдѣль не залишивъ жадного жерела, зъ которого бы честнымъ способомъ даць ся побольшити маетокъ товариства, устроивъ про те именно аматорске представлѣнье, зъ которото половина доходу припала товариству.

Неменьше важнымъ уважавъ Выдѣль збблшење членѣвъ. Улекшавъ про те висованье, ввѣдшовъ въ стисли ѣдносны съ краковскими, вѣдѣньскими и цюрихскими академиками - Русинами. — Дальше удѣлявъ Выдѣль порады, нараджувавъ лекціи, выпочичавъ книжки науковѣ, старавъ ся о помешканя для членѣвъ, а дѣятельность свою не ограничавъ ѣтъ лишъ на Львовскихъ академикѣвъ; до Кракова, де наше товариство числить кольканадцять членѣвъ, выславъ двѣ пожички, поручивъ одну лекцію и подававъ помѣчну пораду для декоторыхъ, знамѣряючихъ цодаватись о стицендія. Такъ одже добродѣйный замѣры товариства знаходять поважање и мѣстце до зреализованья и по за Львовомъ. Выдѣль напотькавъ и на трудности въ переведеню свого дѣла. Одною зъ найважнѣйшихъ було се, що пч. Публика руска зъ причинъ выжше наведеныхъ, съ малыми выѣмками ѣдклонила ся ѣдъ удѣлу, и не подмогала то-

вариства, через що доходи товариства значно менші випали, якъ того сподіватись можна було.

Видѣль есть въ посѣданю доказовъ, якъ хитрыми и нечестными способами противники хотѣли здискредитовати товариство; не робивъ зъ нихъ однакожь на часъ ніякого ужитку, не старавъ ся оспорювати ті факты публично, уважаючи те дѣломъ низше свои гдности. Зло само въ собѣ губить ся и нищать.

Мимо того всёго, на гнѣвъ противникамъ а въ радбсть народу нашому рускому, товариство „Дружескій Лихварь“ могучіе, збблщаеть ся, стоять твердо, независимо, бо основане на едности, любви, патріотизмѣ, на пдставахъ — якихъ жадна злбсть людска побороти не зможе.

Щира праця Видѣловыхъ, пдкрѣплена сердечнымъ удѣломъ членовъ а заохочувана привѣтомъ и пдмогою хотъ невеликой Публики, выдала въ несповна двоухъ рокахъ знамениті результаты; узирано бо до 900 злр. капиталу, зъ которого удѣлено 221 позичокъ въ загальной сумѣ 1784 злр. и 5 членамъ запомогу въ квотѣ 44 злр. 80 кр.

Підъ взглядомъ моральнымъ и материяльнымъ двиглось Товариство великаньскимъ шагомъ напередъ. Розсыпаній давнѣйше, безъ взаимного сполученя академики-товаришѣ, нынѣ числомъ 155, наче одну творять родину; почутье едности и взаимной любви сполучило майже всѣ ихъ приватні справы, пріязню заспокоюють члены вполнь потребности своихъ товаришовъ — одною думкою жиють и одно въ нихъ сердце бѣе!

Члены Видѣлу:

Д-ръ правъ и филос. Олександръ Огоновскій,
предсѣдатель.

Кароль Подляшецкій,
мѣстопресѣдатель.

Емиліанъ Мѣйскій,
секретарь.

Даміанъ Савчагъ,
касієрь.

Володимірь Шухевичъ,
контрольоръ.

Видѣлові:

Бронимъ Лукашевичъ, Антонъ Лукашевичъ, Емануиль Федоровскій, Северинъ Жуковскій, Михайль Куширь, Володимірь Ступницкій, Данило Никифорукъ, Юсифъ Дзюбанюкъ, Северинъ Грабовичъ, Симеонъ Лѣвицкій.

СТАНЬ КАСЫ

за 1½ року ш. в. одъ 1. Мая 1871 до 27. Жовшля 1872.

Приходъ:

„Академична Бесѣда“ при розвязаню	110 злр. — кр.
Товариство „Просвѣта“	100 „ — „
Аматорске представленьє и надвыжки	57 „ 52 „
Высокопреосвященный Митрополить	50 „ — „
Вп. п. графъ Здиславъ Тышкевичъ	90 „ — „
Вп. п. Юліянъ Лавровскій, вице-маршалъ сойм. и совѣтникъ	55 „ — „
Вп. п. д-ръ Омелянъ Огонооскій, професоръ Всеучилища львѡвск.	4 „ — „
Преосвящ. епископъ Іоаннъ Ступницкій	5 „ — „
Вп. п. д-ръ Олександръ Огоновскій	5 „ 40 „
Вп. О. Галька, зъ складокъ	6 „ — „
Вп. Богослови, на руки п. Терешкевича	6 „ 20 „
Зъ Дрездна НН., Украинка	50 „ — „
Вп. О. Селецкій, зъ Вороблика	6 „ — „
Въ Гумнисках на весѣлю жертвовали на руки п. Танчаковского: Вп. ОО Танчаковскій, Ганке- вичъ зъ Настасова, Ганкевичъ зъ Буцикъ, Яно- вичъ, Васильковскій, Зухаевичъ, Лопатинскій, Дро- здовскій, Головацкій (5 злр.) и Попель, разомъ	17 „ — „
По 5 зл.: Вп. п. Омелянъ Партицкій, Кароль Подлящецкій, Іосефъ Кульчицкій, Дамянъ Савчакъ, Омелянъ Чаплинскій и Тов. „Січ“, разомъ	30 „ — „
По 3 злр.: Вп. п. Емил. Бачинскій и Петро Огоновскій, разомъ	6 „ — „
По 2 злр.: Вп. О. Винницкій, Меньциньскій, Любовичъ, п-нѣ В., п-на Брон. Масюкъ и Охримовичъ	12 „ — „
До перенесеня	610 злр. 12 кр.

Зъ перенесеня	610 злр. 12 кр.
За билети до театру руского	6 " 40 "
Подрбний датки, зббранй паномъ Сельскимъ Ю.	3 " 20 "
Вп. О. Леонтовичъ и панъ Остапъ Терлецкій по 1 злр. 50 кр., разомъ	3 " — "
По 1 зл.: Вп. О. Ал. Полянскій, Рожсёвскій, Иосифъ Льсковацкій, Созаньскій, Чирняпскій, Дми- митрій Гузарь, Петро Сосенько, Т. Ивасикъ, Пе- трушевичъ, Горалевичъ, Данило Танячкевичъ, Оме- лянъ Дрогомирецкій, Пачовскій, Стадникъ, Василь Криницкій, Турчмановичъ зъ Черн., п-на Леокадія Павлевичъ, пп. Леопольдъ Корытовскій, Викторъ Згарскій, НН., Строгепъ, Сабать, Словицкій, Евге- ній Желеховскій, М., Сотмаерь, М. Ч., Иосифъ Мвй- скій, И. Г. у С, Иванъ Яряна, О. Р., и за кня- жочки п. Пулюй	32 " — "
Вп. п. Макс. Михайлакъ 2 зл и Микита Хор- кавий 1 злр. 50 кр.	3 " 50 "
Вп. О. Турчмановичъ зъ Стрѣльбичъ	— " 80 "
По 50 кр.: Вп. О. Ковальскій, Пleshкевичъ, Лука Лысякъ, Фицяловичъ, Кипіріянь Жуковскій, Михайль Глиньскій, Иванъ Гарасимовичъ, Василь Громадка, Пп. Степанъ Маначиньскій, Терешкевичъ, Иванъ Гопоновичъ, Шасный Сельскій, Юстинъ Ча- пельскій, Юліянъ Бблиньскій, Сабать, разомъ	7 " 50 "
Вп. Ученики зъ Черновець: Романовскій, Ба- лицкій Ем., Грабовичъ Сев., Ступницькій Вол., Гу- тиньскій Ем., Козаркевичъ Конст., Гарасимовичъ Л., Грабовичъ Титъ, Тымвньскій И, Козакъ О., Бало- мискуль, Блейхеръ, Голковскій, Гарасимовичъ Ю., Соневецкій, разомъ	6 " — "
По 40 кр.: Вп. А. Раковскій, НН. членъ „Про- свѣтъ“, Паукъ и п-на Т. П.; разомъ	1 " 60 "
По 30 кр.: Вп. Иосифъ Мишкевичъ, Володим. Мартинковъ, А. М. Ж., А. Гарасевичъ, Орестъ Ли- твиновичъ	1 " 50 "
По 20 кр.: Вп. Евг. Гузарь, Е. Клосовичъ, Влад. Петрушевичъ, Амвр. Полянскій, Мих. Сабать, До перенесеня	675 " 62 "

Зъ перенесеня	675 злр. 62 кр.
Шведзѣцкѣй, Ланте, Максимъ Калиничъ, Е. Рушицкѣй, Волод. Ступницкѣй, К. Подляшецкѣй, панѣ Тер. М., Марія Ч., Каролина Кос, разомъ	2 " 80 "
Вп. НН. 34 кр., НН. 24 кр., и НН зъ Зава-лова, С. Ф. Федоръ и Крайчикъ по 10 кр.	-- " 98 "
Вклады мѣсячнѣй и вступнѣй членѣвъ дѣйств.	169 " 70 "
Нарости ѡдъ выпожиченого членамъ капиталу	22 " 99 "
Разомъ приходу	872 " 09 "

Розхѡдъ:

За печатанье статутѣвъ и стемплованье	11 " 25 "
Книжки до провадження рахункѣвъ	1 " 90 "
За литографію квитѣвъ и дипломѣвъ	6 " — "
Пересылки статутѣвъ, паперъ и кореспонд.	10 " 07 "
Механика для III р. техникѣвъ	5 " — "
Запомогу 5 членамъ	44 " 80 "
Разомъ розходу	79 " 02 "

Билансъ:

Прихѡдъ	872 злр. 9 кр.
Розхѡдъ	79 " 2 "
Маетоку товариства	793 " 7 "

УВАГА. Въ протягу 18 мѣсяцей удѣлило товариство 221 пожичокъ въ загальной сумѣ 1.784 зл.; зъ тыхъ звернена сума 1.004 злр. — на пожичкахъ лишило ся на рѡкъ текучѣй 782 злр. 90 кр. а готѡвкою въ касѣ 10 злр. 17 кр.

Члены Основатель.

1. Высокопреосвященный Митрополить Іосифъ Сембратовичъ.
2. Вп. товариство „Просвѣта“.
3. Вп. Юліанъ Лавровскѣй, вице-маршалъ Сѡйму и совѣтникъ.
4. Вп. графъ Здиславъ Тышкевичъ.

Члены почетный.

1. Преосвященный Епископъ Іоаннъ Ступницкій.
2. Вп. д-ръ Омелянъ Огоновскій, проф. Всеучилища.
3. Вп. О. Селецкій зъ Вороблика.
4. Вп. Омелянъ Партицкій, проф. сем. учительской.
5. Вп. товариство „Січ“ у Вѣдни.
6. Вп. Емиліянъ Бачинскій, директоръ руск. Театру.
7. Вп. Петро Огоновскій, ученикъ 8 гимна. кл.
8. Вп. Іоаннъ Пудюй.

Списъ членѣвъ дѣйствительныхъ

до 27. жовтня 1872.

Алексевичъ Петро.*	Голодинскій Юліанъ.
Барановскій Олександръ.	Гординскій Иванъ.
Барвинскій Володиміръ.	Гороцкій . . .
Барвинскій Емиліянъ.	Грабовичъ Северинъ.
Бережницкій Юліанъ.	Гузаръ Володиміръ.
Бѣлинскій Володиміръ.	Гуссакъ Маея.
Бѣлинскій Кипріанъ.	Гавацкій Марцель.
Бѣлинкевичъ Володиміръ.	Даниловичъ Андрій.
Бѣлинкевичъ Корнило,	Данилюкъ Иванъ.
Блонаровичъ Иванъ.	Добрянскій Орестъ.*
Бачинскій Михаиль.	Дольницкій Антонъ.
Вагилевичъ Михаиль.	Доскоць Кипріанъ.
Варывода Владиславъ.	Дмуховскій Иванъ.
Василькевичъ Евгений.	Дубановичъ Павло.
Волошинскій Іосифъ,*	Дзюбанюкъ Іосифъ.
Волинскій Іосифъ.	Думанскій Емидіанъ.*
Волянскій Климъ.	Жуковскій Антонъ.
Вронко Василь.	Жуковскій Олександръ.
Дрѣ Ганкевичъ Володиміръ.	Жуковскій Северинъ.
Ганкевичъ Северинъ.	Занько . . .
Гарасимовичъ . . .	Заячковскій Атанасъ.
Голейко М. И.	Зварычъ Михайло.
Головацкій Ярославъ.	Заградникъ Володиміръ.*
Голодинскій Антонъ.*	Карачевскій Іосифъ.

Члены, означені * выступили въ текущемъ року въ Товариства.

Карачевскій Михайло.
Копыстанскій Иполитъ.
Копфъ Иосифъ.
Корытовскій Леопольдъ.
Ковальскій Иванъ.
Коссакъ Левъ.
Кыляновскій Василь.
Кочоровскій Титъ.
Кордасевичъ Емиль.
Кравецъ Климентъ.
Крупка Володиміръ.
Крайчикъ Дмитрій.
Кисѣлевскій Исидоръ.
Кульчицкій Иосифъ.
Кульчицкій Михайло.
Кумановскій . . .
Кушнѣръ Михайло.
Лабашъ Стефанъ.
Лавровскій Романъ.
Лавровскій Володиміръ *
Лазоракъ Антонъ.
Левинскій Иванъ.
Левинскій Францъ.
Левицкій Брониславъ.
Левицкій Володиміръ.
Левицкій Юліанъ.
Левицкій Иларіонъ.
Левицкій Симеонъ.
Левкевичъ Дмитрій.
Лѣвинскій Петро.
Д-ръ Литвиновичъ Орестъ.
Лукашевичъ Антонъ.
Лукашевичъ Еронимъ.
Лушпинскій Володиміръ.
Максимовичъ Левъ.
Мальчевскій Миронъ.
Маначинскій Стефанъ.
Манастирскій Кость.
Мелешкевичъ Тома.
Менцѣнскій Олександръ.

Менцѣнскій Левъ.
Мохнацкій Петро.
Мѣйскій Иосифъ.
Мѣйскій Емиліянъ
Навроцкій Володиміръ.
Нагорный В.
Назаръ Михайло.
Недвѣдъ Теофилъ.
Несторовичъ Юліанъ.
Никифорукъ Данило.
Д-ръ Огоновскій Олександръ.
Охримовичъ Климаъ.
Щацлавскій Ар.
Павлусевичъ Иванъ.
Павлюхъ Захарій.
Павликовскій Казиміръ.*
Погорецкій Петро.
Подляшецкій Кароль.
Подляшецкій Евгенийъ.
Подляшецкій Володиміръ.
Прокопчицъ Владиміръ.
Петричкевичъ Григорій.
Проскурницкій.*
Рудницкій Левъ.
Руденскій Теофилъ.
Рушицкій Еронимъ.
Рубчакъ Дмитрій.
Савчакъ Дамянъ.
Семеновъ Михаилъ.
Сельскій Юліанъ.
Соя Данило.
Сѣлецкій Стефанъ.
Сѣчинскій Андрій.
Стебельскій Романъ.*
Стеблецкій Рафаилъ.
Стеблецкій Иванъ.
Стеблецкій Иротей.
Таньчукъ Д.*
Таньчаковскій Стефанъ.
Танячкевичъ Владиміръ.

Терлецкій Остапъ.
Терлецкій Михайло.
Тысовскій Василь.
Тыховичъ Игнатъ.
Фальбѣичукъ Василь.
Федоровичъ Сидоръ.
Федоровскій Емануиль.
Хоркавий Микита.
Целевичъ Юліанъ.
Цурковскій Евстахій.
Цурковскій Андрій.
Цѣцѣмирскій Орестъ.
Чаплинскій Омелянъ.

Чвартацкій Остапъ.
Черепашиньскій Иванъ.
Червинскій Корнило.
Чорненьскій Федоръ.
Чопоновскій Изидоръ. Фр.
Чичкевичъ Андрій.
Шипайло Кароль.
Шухевичъ Володиміръ.
Щуровскій Максимъ.
Яворскій Юрій.
Яновскій Володиміръ.
Ярина Иванъ.
Ясеницкій Аполлинарій.

